

KOSZORU.

A PETŐFI-TÁRSASÁG HAVI KÖZLÖNYE.

SZERKESZTI

SZANA TAMÁS.

IV. KÖTET.

BUDAPEST.

RAUTMANN FRIGYES KIADÁSA.

KORONAHERCEG-UTCA 3-IK SZÁM.

1880.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA

TARTALOM.

Az «**Irodalmi Szemlé**»ben

az ujabban megjelent hazai szépirodalmi, széptani és művelődéstörténeti művek biráló ismertetései s Petőfi Sándorra vonatkozó följegyzések.

Mellékletek:

Bulyovszky Lilla, Huszár Adolf, Frankenburg Adolf, Csiky Gergely s Petőfi szülőinek arcképei Divald Károlytól s Petőfi Sándor szülőháza Kis Kőrösön, Temple János vázlata után rajzolta Dörre Tivadar.

A NŐK AZ ISZLAMBAN.

Irta

HATALA PÉTER.

BEIRUTBAN történt. Előkelő moszlim férfi-társaság ült együtt, pipázva, kávézva s a helyi komoly és nem komoly ügyekről beszélgetve. Ekkor a szolga belép s jelenti a házigazdának, hogy az úri család tagjainak száma egy kis leánynyal szaporodott, s ő nagysága, az anya, a körülményekhez képest, jól érzi magát. Ezen örvendetes családi eseménynek híre oly dühbe hozta a házi gazdát, hogy a szegény szolgát azonnal megbotoztatta. Hogy merészelt vele ilyen hírt, ily tisztességes társaság színe előtt tudatni! A leány születésével nem kell dicsekedni. — Midőn a walesi herceg a szent földön járt, s az arabok megtudták, hogy az angol trónon *nő* ül: rendkívül csodálkoztak, hogy a hatalmas inglíz nemzetben nem találkozott a királyságra alkalmas férfi!

A nő alábbvalóságának előítélete keleten a keresztények között is feltalálható. A jeruzsálemi latin szertartású patriarkátus tolmácsa, aránylag művelt ember volt, beszélt olaszul, franciául, angolul. Történt, hogy örvendetes családi eseménynek nézett elébe, de ezen örvendetes esemény reménye kételyt, szomorú levertséget rajzolt arcára. Miért szomorkodik ily körülmények közt? kérdém tőle egy alka-

lommal. Nagyon indokolt a szomorkodásom, — válaszolá ő — önök európaiak nem értik, mily szégyen az az apára nézve, ha, főleg az első gyermek leány lesz! . . . s ki tudja, az én feleségem nem szül-e leányt? . . . Szégyenemben nem merném az utcára kimenni, az emberek azt hinnék, hogy nem is vagyok férfi!

Kimondhatatlan örömére azonban felesége férfigyermeket szült. Ekkor meg büszkesége nem ismert határt. Az első napokban mindig az utcán járt-kelt, s a ki arcáról nem olvasta le örömét, annak szóval mondotta el. «Nem férek meg odahaza, ki kellett jönnöm a bazárba, hogy az egész város megtudjá, hogy *Jusszufnak* felesége *fiat* szült! A fiut *János* névre kereszteltette, s őt, az apát, hazai szokás szerint, nem nevezték többé *Jusszuf*-nak, — József — hanem *Abu Hanna*-nak, a *János apjának* . . .

A keletiek igen conservativ természetűek!

Az az előitélet, mely a keresztény Jusszufnak is annyi álmatlan éjszakát okozott: igen régi tévedés; és sajátszerű, hogy épen az iszlam alapítója, Mohammed, dorgálja ezért a korabeli pogány arabokat.

A moszlim bibliában, a *Koránban* ugyanis így szól Alla prófétája:

„Leánygyermekeket tulajdonítanak Allának. Távol legyen tőle! de önmaguknak nem óhajtanak!“ . . .

„És midőn hírül hozzák valamelyiküknek a leánygyermek születését, arca elborul, elsötétedik, s ő elfojtódik!“ . . .

„Rejtegeti magát népe elől, a rosz miatt, melynek hírét vette! Megtartsa-e gyalázatul? . . . Vagy elrejtse-e a porba? . . . Nemde gonosz itéletük! . . . (XVI. szurat 59—61. vers.)

A próféta kortársai — ezelőtt tizenhárom századdal — azt hitték, hogy az angyalok Alla leányai.

Ti Allának leánygyermekeket tulajdonítatok, s magatok irtóztok, ha leánygyermeketek születik, s azon tünődtök: megtartsátok-e gyalázatul vagy elássátok-e a föld porába? . . . Így prédikált Mohammed.

A pogány arabok sokszor csakugyan elevenen elásták a leánycsecsemőt. A próféta e miatt Alla haragjával fenyegeti őket, mert az itélet napján:

„*Megkérdezi az elevenen eltemetett leánygyermeket: Micsoda bűn miatt gyilkoltak meg téged?!*" (XXXLI. szurat 8., 9. v.)

Az iszlam megalapítója küzdött ezen előitélet ellen, de azt le nem győzheté, sőt a nőkre vonatkozó tana épen ellensúlyozá az előitélet leküzdését. Mohammed felháborodott azon, hogy a pogány arabok, a csecsemő leánygyermekeket elevenen eltemetik: de az ő tana nem szüntette meg az elevenen eltemettetést, *csak más módját hozta divatba.*

II.

Az iszlamnak egyik legsötétebb oldala azon ferde felfogás, melyet a *nőről* társadalmi s egyéb tekintetben elterjesztett s folyton terjeszt.

A második szurat 228-ik versében ezt olvassuk:

„*A férfiak felebbvalók mint nejeik.*" Mi oka ezen felsőbbségnek? Megmondja a IV-ik szurat 38-ik verse:

„*A férfiak felebbvalók a nőknél azért, mert Alla kitüntette azokat emezek felett; és mert a férfiak vagyonukból költenek a nőkre ....*"

És a XLIII. szurat 17-ik verse szerint a nő:

„*Ok nélkül perlekedik ...*" a Korán-értelmezők szerint *gyengébb észtehetsége* miatt.

A XXX-ik szurat 20-ik versében ezt tanítja a próféta:

„*Csodajelei közé tartozik (Allának), hogy feleségeket teremtett nektek, magatok közül valókat, hogy velük lakjatok, s a szeretetet s kegyességet alkotá közöttetek. Valóban jel ez azoknak, kik meggondolják.*"

Hogy Alla *a nőt csupán a férfi kedvéért alkotá*, azt a II-ik szurat is hirdeti:

„*Feleségeitek a ti szántóföldetek, neki mehettek szántóföldeteknek úgy a mint akartok.*" (223. v.)

A férjnek hatalmat ad Alla arra is, hogy feleségét megverhesse:

„Az erkölcsös nők engedelmesek, megőrizik a férj távollétében azt, mit Alla megőriztetni parancsolt. S a kiknek engedetlenségétől tartotok: azokat fenyegessétek meg, különítsétek el az ágytól, s verjétek meg!...“ (IV. szurat 38. v.)

A Korán szerint Alla a nőt a férfi kedveért, annak gyönyörűségére teremté, teljes alárendeltségben; meghagyja azonban a férjnek, hogy az engedelmes, alázatos nővel szeliden bánjék. A próféta legfelebb *négy feleséget* enged meg egyszerre a hivőknek, de ezek mellett több *rabnőt* tarthatnak. Tilos elvenni az anyát, a nővért, a saját leányát, a nagynénét, a testvér leányát, a szoptató dajkát, az együtt szopott leányt, az apának volt feleségét, a saját feleségének anyját, bizonyos körülmények közt a mostoha leányt, a saját fiának feleségét; egyszerre két testvért, a férjezett nőket, kivéve, ha fogságba kerültek. Azon moszlim, kinek nincs annyi vagyona, hogy a szabad családok leányai közül válaszszon feleséget, az *rabnőt* vegyen feleségül.

A feleséget a férfi *veszi*, a nő tehát nem hoz hozományt; kivételes eset, ha gazdagabb, fejedelmi családból történik a házasság. Ilyenkor a szegényebb sorsú férj előkelő neje által méltósághoz, nagyobb vagyonhoz jut. Ezen ritkább esetekben a fejedelmi vagy másként előkelő apa jutalmul leányát adja feleségül a férfinak, ki hű szolgálat által lekötelezte őt. Ez idő szerint a szokásos házasságokat a szülők, gyámok, rokonok s egyéb közvetítők kötik meg, s menyasszony és vőlegény csak akkor pillantják meg egymást legelőször, midőn otthon mint férj és feleség állanak szemben, s a fátyol lehull a nő arcáról. Többször ezen első találkozás az utolsó is volt, s a férj elküldé a neki nem tetsző szépséget. Egyébiránt az eljegyzés sokszor még a gyermekkorban történik, sőt a bölcsőben is. A fiunak apja ilyenkor veszi meg a pici leányt s a vételár egy részét foglalóul azonnal lefizeti. Közönséges, szegény ember nyolcszáz

piasztert fizet, tehát nyolcvan forintot; ez a legcsekélyebb ár. A falusi nők nincsenek elfátyolozva oly módon mint a városiak, kiknek még termetüket sem láttatja az igen bő ruha s a tetőtől talpig lefüggő fehér lepedő, melybe burkolvák.

A falusi nőnek, ha van is arcfátyola, az nem oly zár, mely az arcot féltékenyen elrejti, mint a városi nők áthatlan szövete; sőt nagyon is nyilt; egyszerű ruházatuk pedig a hosszú s derékban testhez szorított fehér vagy kék ing előnyösen kitünteti termetüket. A moszlim nők láthatatlansága tehát csakis az előkelő, a polgári, vagyonosb és városi nőkre vonatkozik.

Ha ily társadalmi állásu házba lépünk, annak hátsóbb, a kerttel egybefüggő része — ha egyátalán van kert — azon szentély, hova csak a férj léphet, s idegenek közül csak az orvos. Nagy illetlenséget követne el az a látogató, a ki kérdené a házi úrtól: Hol s hogy van ő Nagysága, kedves neje? . . . Úgy kell tenni, mintha a házigazda nőtelen lenne, s az egész házban nők — mert nem látjuk őket — valóban nem is léteznének.

Európai emberre idegenszerűleg hat ez a szokás. Magam is tapasztaltam, midőn előkelő moszlim által ebédre meghivatva, csupán férfiak ültünk a szőnyegen, alacsony asztal körül elhelyezett vánkosokon ebédelve, s beszédünkben minden legkisebb vonatkozást a családra kerülve, mintha nagy családdal megáldott házigazdánk még nőtelen ember lett volna . . .

Az európai vendég kellemetlenül érzi a családiatlanság rideg szellemét oly házban, hol család van. A falusi s a szegényebb nő szabadabban mozog. Igaz, hogy igen sokat dolgozik, míg a városi nő csak sétálgat, látogat és látogatásokat fogad, természetesen nőket. A fellah, a földmívelő felesége a házban és házon kívül igen sokat dolgozik, sok helyt a vizet is távolabbról hozza. Midőn férje a szomszéd városba vásárra megy, megterheli szamarát az eladandó

tárgyakkal; a mit a szamár meg nem bír, azt a nő fején vagy hátán cipeli, a férj pedig pipaszóval ballag a két teherhordó mellett.

A falusi nőnek ezen szabadabb mozgása, leplezetlenebb megjelenése a házasságkötéseknél is azon eredménynyel jár, hogy a vőlegény és menyasszony nem épen az utolsó pillanatban látják egymás arcát legelőször. A falusi embernek csak egy felesége van; de a városokban is naponta jobban terjed az egynejűség, egyszerűbb polgári körökben; csak a leggazdagabbak vesznek több feleséget: de itt is akad kivétel elég. A hárem költségeit, ez idő szerint, nem igen sokan birják meg. Ez már csak nagy úri és főleg fejedelmi pazarlás.

Keleten a nagy urak és fejedelmek, ismeretlen eredetű rabnők, háremhölgyek gyermekei.... Igaz, hogy keleten csak *hivatal* s *birtok*-aristokracia van, s nincs meg a *születési*; s azon gyönyörű cirkassiai rabnő, kit Egyiptomban, Kairo vagy Alexandria rabnő-bazáraiban, csengő nagy számú aranypénzért, a szultán vagy a khedive számára vásároltak, trónörököst, az igaz hivő moszlimek felett uralkodó padisahot vagy khedivét szülhet. A szultánnak nincs felesége, csak háremhölgyei vannak, de azért az a rabnő, ki a szultánt szülte, *az anya szultánnő*, ha tehetséggel bir, nagy politikai szerepet is játszik. Átalán a fejedelmi háremek nagy szerepet játszottak régebben s játszanak most is palotaforradalmak által a politikában és pedig nem egyszerü udvari fondorkodásokkal, hanem véres kezekkel is.

A tizenkilencedik század utolsó évtizedeiben, a mi dícsért civilisatiónk törököt reformáló korszakában a rabszolga-kereskedés fehér és fekete emberekkel, férfiakkal és nőkkel az iszlam védpaizsa alatt díszlik nemcsak Egyiptom földén, Alexandriában és Kairóban, de a szultán székhelyén, Konstantinápolyban is; s ezen kereskedés legválogatottabb kelméi ott őriztetnek a fényes kapunál levő európai diplomátiai képviselők szemeláttára a padisah háremében. A háre-

mek számára behozott szépségeket most nem árulják nyilt, hanem titkos raktárakban, hogy az európai diplomatiának szemébe ne tünjenek.

Követeink, a kik ilyesmivel törődnek, csak *magánjellegű tudomással birnak* ezen raktárakról . . . de *hivatalos tudomásuk nincs* . . .

Egyiptomban szabadabb a vásár.

Kairóban háromféle rabnő-bazár van. A legelsőben csak fehér szépségeket árulnak. Egy szép, testesb cirkassiai nőért elkérnek harmincezer piasztert — háromezer forintot — s nem ritkán fölverik ötvenezerig — ötezer forintig. A szép nőnek azért kell egyúttal testesnek is lennie, mert a keletiek ízlése szerint a gyengédebb alkat nem szép. Az *abessiniai* és *szomali* nők barnák és feketék, másodrangu bazárban árultatnak. Ez olcsóbb kelme, egyedenként kétszázötven forinttól felfelé ezer forintig. A legolcsóbb nők, a *négerek*, bazárja harmadrangu. Egy-egy néger nőnek ára száz forinttól ötszáz forintig rúg. Néger nők szoktak a hárem rózsáinak szolgálatára is alkalmaztatni. De a háremnek hivatott cerberusai — őrebei — az eunuhok.

Igazhivő fejedelmek, pasák, dúsgazdag nagy urak az eunuhokra bízzák háremeik leggyönyörűbb kincseit; reájuk bízzák feleségeiket! . . . De az eunuhok is rabszolgák, csakhogy a legelőkelőbbek, kik uraik feltétlen bizalmával dicsekszenek, szép fényes ruhába öltözködnek, kitünő paripákon nyargalnak. A hárem hölgyei is iparkodnak az eunuhok kedvében járni, mert palotaőreik! . . . Konstantinápolyban a fő eunuh a Kiszlar aga — leányok kapitánya — a császári udvar első méltóságai közé tartozik. Ez idő szerint az európai diplomácia már kivitte, hogy az eunuhok csak *feketék* legyenek s nem fehérek, mint a régi boldogabb időkben.

A fekete eunuhok Mekkában és Medinában is nagy szerepet játszanak; itt a próféta sírjának, amott a szent Kábának hivatalos őrei.

Az egyiptomi pasa, a khedive a fekete eunuhok legelső szállítója, Darfurból s Nubiából hozatja őket.

A női erények és a szent helyek őreit! . . .

III.

A házasságtörést illetőleg a Korán törvényei nem egybevágók. A IV-ik szurat szerint a házasságtörő nőt négy tanú jelenlétében a házban kell elzárni s ott hagyni, míg meg nem hal vagy Alla máskép nem gondoskodik róla. — A XXIV-ik szurat szerint a házasságtörő férfi s nő száz-száz korbácsütéssel bünhödjék. Házasságtörők nem házasodhatnak, csak házasságtörőkkel s hitetlenekkel, hivőknek tilos ily egyénekkel összeházasodni.

A ki tisztességes nőt házasságtöréssel vádol s nem állít elé négy tanút, az nyolcvan korbácsütéssel büntetendő, s többé nem tanúskodhatik. A kinek pedig felesége ellen nincs tanúja ily vád támasztásában, az négyszer esküdjék meg Allára, hogy igazat mond, s *ötödször* Allának átkát hívja magára, hogy felesége ellen hamis vádat nem támasztott. De mindezen öt eskü sem elégséges a vád beigazolására, ha férjével szemben a nő is négyszer megesküszik Allára, hogy férje hazudik, s ötödször Allának átkát hívja fel maga ellen azon esetre, ha ő hazudnék.

Ezek a Korán törvényei.

Ősi szokás vala keleten, hogy a házasságtörő nőt az apai ház előtt agyonkövezték.

Mózes törvénye is így rendeli. Ezen régi szokás most sem szűnt meg egészen, gyakorolják azt nem csak a moszlimek, de a keresztények is felekezeti különbség nélkül. A házasságtörő nőt, ha e bűn reá bizonyult, az apai ház elé hurcolják s ott a legközelebbi rokonok, sőt a szülők dobják az első köveket reá, míg a szerencsétlen nő menekülve, a kőzápor alatt össze nem rogyik.

Ritka eset ez, de még az ötvenes években is megtör-

tént a Libanon hegyén a kath. Maroniták s egyesült görögök között is.

A mózesi törvény a házasságtörési gyanúba jött nőről következőleg intézkedik:

«És szóla Jehova Mósehez, mondván: beszélj Iszrael fiaihoz s mondd nekik: Ha valakinek neje megtéved, s hűtlenséget követ el ellene» — s titokban marad a dolog, de a férj gyanakodni kezd, vagy ha nem is történt meg a bűn s a férj mégis gyanakszik — «akkor vezesse a férfi nejét a paphoz s vigyen áldozatul érette egy tized éfa árpalisztet, de ne öntsön reá olajat, sem tömjént ne vessen reá, mert a féltékenység lisztáldozata ...» «a pap vezesse elő a nőt és állítsa Jehova elé, azután vegyen a pap szentelt vizet cserépedényben s a porból is, mely a szent hajlék talaján van, vegyen a pap és vesse a vízbe s állítsa a pap a nőt Jehova színe elé, s fedezze le fejét a nőnek és tegye tenyereire az emlékeztetés lisztáldozatát; a féltékenység lisztáldozata az; a pap kezében pedig legyen a keserű víz, az átokhozó. És esküdtesse meg őt a pap, mondván a nőnek: ha hűtlen nem lettél férjedhez, akkor szabadulj meg ezen keserű, átokhozó víztől; ha pedig hűtlen lettél férjed iránt, tegyen téged Jehova átok-esküvé néped között: tegye meg Jehova, hogy ágyékod kiaszszék s hasad felduzzadjon; az átokhozó víz hasson béledbe a has felduzzasztására s az ágyék kiaszalására, és a nő mondja: Ámen, Ámen! .... És írja le a pap az átkokat a lapra és mossa le azután a keserű vízbe, s a nővel itassa meg a keserű, átokhozó vizet, s menjen belé az átokhozó víz keserűsége. Ezután vegye el a pap a nő kezéből a féltékenység lisztáldozatját és lóggassa meg a lisztáldozatot Jehova előtt és vigye fel az oltárra, és markoljon a pap a lisztáldozatból, emlékáldozatul s égesse meg az oltáron s aztán itassa meg a nővel a vizet».... Ha a nő bűnös, akkor az átokhozó víznek eredménye bizonyosan bekövetkezik, ha pedig ártatlan: úgy semmi baja sem lesz. L. Moseh IV. könyvének V. fejezetét.

Az *írásnak vízben lemosása* babonás célból most is dívik a moszlimeknél. A *Korán* azon mondatai, melyek a betegségeknek Alla általi gyógyításáról szólnak, az edénynek belső oldalaira íratnak, s midőn a beöntött víz az írást lemosta s a szent igék a vízzel összevegyültek: ezt a beteggel megitatják.

A női szűzességet igen becses kincsnek tekintik a moszlimek is. Ha a leány ezt nélkülözi, a férj visszaküldi őt szüleihez.

A *Korán* a házasság felbontását nem nehezíti ugyan, de inti a hivőket, hogy könnyelműen el ne váljanak. Az elválás vagy *elküldetés* által történik, midőn a férj nejét elbocsájtja: vagy *bírói végzés* folytán, melyet a nő követelt. A férfi, ki nejét el akarja bocsájtani, ezen szándokát négy hóval elébb kijelenti s e négy hó alatt tilos közelednie feleségéhez. Azonfelül a nő illendő ellátásáról tartozik gondoskodni, míg az újra férjhez nem megy.

A ki harmadszor bocsájtotta el feleségét, azt csak akkor veheti ismét vissza, ha a nő férjhez ment, s ezen férje szinte elbocsájtotta. Minden visszafogadás új házasság. A ki örök elválásra bocsájtotta el feleségét, de azután ismét vissza akarja venni, tartozik elébb egy rabszolgát szabadon bocsájtani vagy kiváltani; a ki erre nem képes, az *két hóig böjtöljön*, a ki ezt ki nem bírja, *hatvan* szegényt tápláljon.

A bírói elválasztás a nő kivánságára s a férj beleegyezésével történik; ekkor a nő, mint a rabszolgáknál szokás, pénzen veszi meg szabadságát. De ezen bér nem oly lényeges, mint a férj beleegyezése. A nő vissza is léphet elválási követelésétől, de a férjet adott szava kötelezi.

Az özvegyekről a férj végrendeletileg tartozik gondoskodni. Egy évi eltartás s lakás a férj házában illeti őket.

IV.

A többnejűségen alakuló családi viszony ismertetésére igen tanulságos források: a prófétának családi élete s az isteni tudományokban való jártasságról elhíresedett bölcsek mondásai. Igazhivő moszlimek mindkettőben követendő példákat látnak s iparkodnak is utánozni, követni e példákat, hogy Alla kegyét megnyerjék.

A prófétának abban volt ugyan kiváltsága Allától, hogy *négynél több* feleséget tarthatott egyszerre. Összesen *tizennégy neje volt* — közöttük *kettő zsidó* — s mikor meghalt *kilenc özvegy* gyászolta őt. A XXXIII-ik szurat 52-ik versében ezt parancsolja Alla a prófétának: „*Ezentúl nem szabad több feleséget venned, se valamelyikét kicserélni szebbel, neked jobban tetszővel. De rabnőket vehetsz . . .*“

Az irástudók szerint a prófétának ekkor kilenc felesége volt egyszerre, s ezen értelmezés folytán, az *imám* — egyházi, de világi főnök is — kilenc feleséget tartson. Némely igen vallásos nő odaajándékozta magát a prófétának. Ez oly házasság vala, mely tanúk nélkül köttetett, nászadomány a férfi részéről a nőnek nem biztosíttatott, s igen rövid időre is terjedhetett, de ez is a próféta kiváltsága volt; másoknak Alla ezt meg nem engedte. XXXIII. szur. 49. vers. *Aisa*, a prófétának legkedvesebb neje megsokallotta annak házassági kiváltságait s felkiáltott: *Alla, a te urad, nagyon dédelgeti érzéki vágyaidat!* . . . Hivő moszlim írók azt állítják, hogy a prófétai hivatás igen nehéz munka, azért Alla a szerelemben adott prófétáinak — már Ábrahámnak, Dávidnak és Salamonnak is — kárpótlást . . . Találkozott azonban nehány nő, kitől a próféta kosarat kapott. Majd régibb feleségei iparkodtak csellel szabadulni az újabb feleségektől. Különösen *Aisa* gyakorolta ezt. Rábeszélte ugyanis az új arát, hogy a házban szokásos e szavakkal fogadni a nászéjen a prófétát: *Alla mentsen meg tőled!* . . . A hiszé-

keny újonc nők rámentek a lépre, s a próféta megboszankodva ezen fogadtatáson, rögtön elbocsájtá őket.

Egyébiránt a próféta egyszerű életű, a fényűzést kerülő férfi vala. Midőn feleségei szép ruhákért, nagyobb kényelemért zaklatták, ő Alla kinyilatkoztatásával válaszolt: «Ó próféta! mondd meg feleségeidnek: ha e földi életet keresitek fényűzésével: jőjjetek, adok belőle tetemes részt! De ha Allát keresitek és prófétáját s a jövendő boldogságot, Alla nagy jutalmat készít azoknak, kik az erény útján járnak! ... Feleségei a prófétának, a ki erősen hiszen Allában és prófétájában, és jót cselekszik, annak megkettőztetjük jutalmát ... Feleségei a prófétának! Nem vagytok közönséges nők! Ha félitek Allát, ne legyetek igen nyájas beszédűek, nehogy más férfiak vétkes kívánságokra gerjedjenek irányotokban. Mindig illedelmes legyen beszédetek! Legyetek csendesen lakaitokban, ne kívánjátok az elmult pogányság fényűzését; tartsátok meg az imádság óráit; adjatok alamizsnát; engedelmeskedjetek Allának és prófétájának... A korán szavait forgassátok elmétekben ....» l. XXXIII. szurat 28. s köv. vers. Midőn a próféta *Omm Szalámát* feleségűl vette, azt kérdé tőle: akarod-e, hogy három napig nálad lakjam s azután a többi feleséget látogassam meg sorba, és ismét hozzád jőjjek, vagy hét napig maradjak nálad s akkor a többinél is hét napig maradjak? Omm Szaláma az elsőt választá, s azért szokása lőn a hivőknek, hogy az új asszonynál három napig tartózkodnak. A prófétának tulajdonkép nem is volt külön szobája, mióta több nőt vett. Leginkább Aisa lakában tartózkodott s a nyilvános ügyeket a mecsetben végezte. Családja kilenc házikóban lakott, s midőn több volt a feleség mint a ház, akkor vagy két nő lakott együtt, vagy a szomszéd jó barátok házaiban szállásolta el őket. Egyébiránt a próféta feleségei közt igen munkás, egyszerű nők is voltak. Ilyen vala *Zaïnab*, ki harmincöt éves korában lőn a próféta feleségévé, a timár mesterséget tanulta, cipőket foltozott s mint pró-

féta-feleség is folytatta mesterségét, de annak jövedelmét a szegényeknek adta. Mohammed egy alkalommal *Khajbar*-t támadta meg s a zsidó vallásu Nadir törzset. Ekkor egy zsidónőt vett feleségül, *Szafiját*, kinek férjét *Kinánát* azért végeztette ki, mert nem akarta elárulni a Nadir törzs rejtett kincseit. Szafija, noha már kétszer özvegy, csak tizenhét éves szépség volt.

A próféta oly figyelemmel viseltetett irányában, hogy maga segítette fel a tevére, aztán ő is felült s köpenyét a mögötte ülőre borítá.

Medinába érkezvén, Mohammed új feleségét egy szomszédnak házában szállásolta el. A város asszonyai kíváncsiak voltak látni a próféta új feleségét. Aisa is meglátogatta. Hogy tetszik? kérdé tőle látogatás után a próféta. Egy zsidó asszony!... válaszolt fitymálva Aisa. Más alkalommal a próféta biztatólag mondá Szafijának: Mondd: Az én apám *Áron* s nagybátyám Mózes!... Midőn Zainab is Aisa módjára gúnyolódott, a próféta haragját vonta magára s Alla követe három hóig nem szerencséltette látogatásával. Aisa máskor is kitüntette nem-tetszését a próféta házassági és szerelmi viszonyai felett. Egy szép kopt rabnő fiat szült a prófétának s ez dicsekedve szólt Aisához: Ugy-e elismered, hogy reám hasonlít!... Semmi hasonlatosságot sem látok rajta, viszonzá Aisa. A kis Ibrahim egy éves korában meghalt. Midőn a próféta szokott rabló kalandjaira indult, rendesen sorsot vetett, melyik feleségét vigye magával. Utolsó betegségében megkérte feleségeit, hogy engedjék meg neki, miszerint Aisa házában ápoltassa magát, s a nyolc feleség megengedte, hogy a kilencediket e kitüntetés érje, de Aisa ekkor is csipős szavakkal illeté. Panaszkodott a prófétának, hogy feje fáj. — Talán még én foglak eltemetni, jegyzé meg a próféta. — Látom már, viszonzá Aisa, mikép vígasztalódol egy új feleséggel.

Egyébiránt *Omár*, a későbbi nagy kalifa, nem egyszer tett rendet a próféta feleségei közt. Om Szaláma egy izben

meg is dorgálta őt: Vajjon nem tehet-e rendet a próféta saját feleségei közt, hogy te jogositva érzed magadat őket fenyegetni!... A *Koránban* Alla a próféta házának tisztességéről az által is gondoskodott, hogy a nők elfátyolozását megparancsolta, s hivatlan s hivatott vendégeknek is a háznál ki s bejárását, a nőkkel felesleges beszélgetéseit szigorún eltiltotta. XXXIII. szurat.

A hagyomány őrei következő mondásokat tulajdonítanak a prófétának, a nőkre s a házasságra vonatkozólag:

A nő szemérem nélkül olyan, mint az étel só nélkül. Nőre tekinteni tilos, még ha rosz kívánság nélkül történik is, de legtilosabb hozzá nyulni. A ki különbséget tesz a gyermek és szülője közt: Alla is különbséget teend közötte és a mennyország között. E mondás ama, jelenleg is dívó szokásra vonatkozik, mely szerint az anyát a férfigyermekek szolgája gyanánt tekintik. A ki megveri feleségét: az fellázad Alla és követe ellen. Fentebb idéztük a Korán azon szavait, melyek feljogosítják a férjet arra is, hogy feleséget megverhesse. E mondást bizonyára egy emberségesebb tudós adta a próféta ajkaira — csakis azért, hogy az igaz hivők nagyobb tekintélynek vegyék. A ki elveszi a nőt szépsége miatt, annak veszedelmére változtatja Alla ama szépséget; a ki elveszi a nőt vagyona miatt, annak vagyonát és ama vagyont Alla elpusztítja; a ki a nőt elveszi *hite* — igaz moszlimsége — miatt nagy áldással fogja azt Alla megáldani. Hét házra nem száll Alla kegyelme, irgalma: Oly házra, melyben *elbocsájtott nő* lakik; oly házra, melyben férjének *engedetlen nő* lakik; oly házra, melyben férjét meglopó asszony van; oly házra, melyben hitszegés lakik; oly házra, melyben nem adnak alamizsnát; oly házra, melyben idegen hagyaték van letartóztatva; oly házra, melyben bor van.

Más bölcsek pedig így nyilatkoztak:

A nő a férfi tükre, nyugpontja, gyönyörűsége szemeinek, s az alak szépsége a gyönyör elseje. Hármat keresünk hárommal: az arc szépségét a szemérmetességgel; a hang

szépségét az igazmondósággal; a barátság szépségét a becsületességgel. A férfinak öt a boldogsága: Ha felesége kevéssel megelégedett; ha gyermekei jámborak; rokonai istenfélők; szomszédai jók, s megélhet szülőföldén. A kinek nincs szép felesége, annak nincs keserűsége; kinek gyermekei nincsenek, annak nincs dicsősége e világon; s kinek se felesége, se gyermeke, annak szomorúsága sincs. A gonosz asszony olyan a férfira nézve, mint az igen nehéz teher az aggnak vállain; a jó asszony pedig mint a színarany korona, valahányszor látja, gyönyörködik benne. A házasság kezdete édes, a többi ellenségeskedés. A házasság egy havi zöld — azután kóró. Add leányodat istenfélő férfinak, mert ez, ha később meg is utálná, nem fog méltatlanul bánni vele. Három dologban jó a sietség: A leány kiházasításában, a halott eltemetésében s a vendég meghívásában. A férfi dicsősége: a gyermekek; gondja: a háza és a szomszédja. A férfi édene a háza. A ház legyen az első a mit vásárolsz, s az utolsó a mit eladsz.

V.

A próféta hívei közt a nőnevelés jelenleg igen el van hanyagolva. A kis leány a hárem zárt falai közt lakik, ha apja gazdag. Írni, olvasni, énekelni, zenélni tanul s kissé franciául. Környezete nem képes magasb szellemi fejlődést eszközölni benne.

Napjait könyelműn tölti el, kijár a női sereggel sétálni, rendesen a ciprusokkal ékes temetőkbe — vagy hosszú időt tölt a fürdőkben, a moszlim nők eme kedvenc helyein s tanúja mindenütt a nem épen válogatott női társalgásnak. Az apák — átalán — kevés tekintettel vannak a háremben jelenlevő gyermekekre. Ha rokon vagy ismerős nők jönnek látogatóba, az ifjú csemeték ekkor is végig hallgatják a nénik és nénikék pletykáit, mende-mondáit. Majd zenével, énekkel, szivarkákkal, vízipipával — nargile —

tánccal, ugrándozással, civakodással, verekedéssel töltik idejüket.

Így múlik el egyik nap a másik után, s ha a leány férjhez ment, folytatja más házban, ugyanezen elzárt háremi életet, csakhogy ekkor még a többi feleséggel is civakodik.

A szegényebb családok a leányt nyilvános iskolába küldik, hova mindkét nemű gyermekek vegyesen járnak; de itt is keveset tanul, s csak rövid ideig marad, mert odahaza a munkához szükséges. Kiházasításuk, mint fentebb említve volt, igen korán történik. A vallásos nevelés igen hiányos, hogy ne mondjam, semmi. Jelenleg keleten a moszlimek közt az a nézet uralkodik, hogy a nőnek nem kell a mecsetben imára megjelenni.. Azonban a férfiakra kötelező mekkai zarándoklatot több nő szokta megtenni.

De úgy vélik, hogy tisztességes nőhöz nem illő férfikíséret nélkül a szent helyeken megjelenni, a sok kétes jellemű nő miatt, kik a buzgó zarándokokat, a szent mecset udvarában is felkeresik. Ezért köttetik Mekkában a zarándoklat idejére terjedő házasság. Ezen ideiglenes férjek, kik mekkai benszülöttek, s a zarándoklat szertartásaiban járatosak, elkísérik ideiglenes feleségeiket egyik szent helyről a másikra s útmutatók az ajtatosság elvégzésében. Ezen ideiglenes házasság a mekkaiakra nézve, kik különben is nyerészkednek az igaz hivők ajtatosságán, nem megvetendő jövedelemforrás. A moszlim törvény négy feleséget enged, s e törvényt Mekkában azok, kik ideiglenes házasságra vállalkozni szoktak, teljesen igénybe veszik.

A pusztában lakók, a bedavik sátraiban a nő élete függetlenebb; még olyan, mint az ősrégi patriarkális időkben vala, s minőnek azt az iszlam előtti arab költők rajzolják. A *szerelem*, dacára a városi nők elfátyolozottságának s elzártságának, útat tör magának, sokszor igen veszélyes útat, nem ritkán halált hozót. Midőn a háremben idegen nők vannak látogatóban, akkor cipőiket az ajtó előtt hagyják; s e jelvényeket látva a ház ura s az eunuhok nem mernek

benyitni, hanem eltávoznak. E szokást merész szerelmesek arra használják, hogy női öltözetben tesznek látogatást idegen háremekben.

Még az iszlam első két századában is, sokkal előnyösb volt a nő helyzete mint jelenleg. A világbirodalmat alkotó arabok igen büszkék valának arab vérükre, s ezen fajbüszkeség mint nemzeti szellem, a nőket is áthatotta. Kezdetben kalifa csak azon férfi lehetett, kinek anyja is szabad arab nő volt. Egy nevezetes arab, gyűjteményes munka, a *Kitáb alagáni* — az énekek könyve — sok példát tartalmaz, melyek a nő függetlenebb, a férfival majdnem egyenjogú állásáról tanúskodnak. A nő szabadon választotta férjét, el is bocsájtá azt; szabadon társalgott más férfiakkal is.

Az arab irodalom kitünő női munkásokkal dicsekszik, nem csupán a szépirodalom, de a tudományos irodalom terén is. De ezek régmult idők. A poligamia, a soknejűség, mely kezdetleges alakulásoknál törzs- és nemzetszaporító eszköz: későbbi fejlődésében okvetlenül a nő lealacsonyítására, társadalmi állásának megrontására vezet. A mi európai nézetünk szerint az igazi civilisatió csak ott lehetséges, hol a férfi és nő teljes egyenjogúsága szóval és tettel el van ismerve. Oly civilisatiónak, melyben az emberiség egyik fele rabszolga sem Ázsiában, sem Afrikában, sem Ausztráliában nincs létjoga.

Igaz, hogy a régi civilisatiók, az ó-kor rengeteg birodalmai — Khinától kezdve egész a földközi tengerig — sok istenséget imádó és sok feleséggel, sok rabszolgával biró népek civilisatiói valának, de ez túlhaladott álláspont az emberiség történelmében; most az új civilisatiót az egyenlőség, a szabadság, a köztestvériség alapjaira épített civilisatiót kívánjuk, mely békében mozdítsa elő az emberiség nagy erkölcsi és anyagi érdekeit.

Ez a különbség az ó és új kor között.

De egyúttal nyilvánvaló, hogy a *nőkérdés* helyes megoldása kelet civilisatiójában első feltétel.

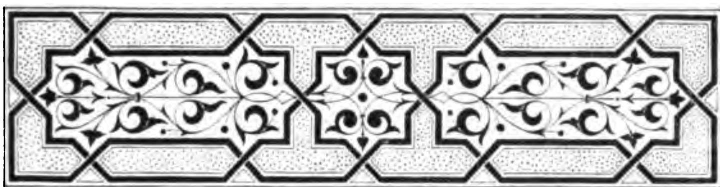
Az igaz hivő moszlim férfiak azt tartják, hogy úgy van jól a mint van!

Tehát legelőször is az igaz hivők fejeiben kell új világot gyújtani.

Óriási feladat!

Az európai szellemnek ezen khinai falat kell elébb ledöntenie!

HAJNAL URAM.

NÉPBALLADA.

Irta

E. KOVÁCS GYULA.

Erdő alján, útszéli kis csárdában,
Hajnal uram mulatozik magában.
Csicsa, cigány cimbalmos a bandája,
Zsidó csaplár a ki borral szolgálja.

‚Éjfélre jár, *Hajnal* uram, mit gondol,
Szól a cigány, elég mára a borból.
Nem ugy van már mint volt régen, hiába,
Több a könyü mint a bor a pohárba'.

Tegyük el most, jobb, magunkat holnapra,
Ugy is olyan fellegesen virradt ma,
Egy jó álom, aztán holnap ilyenkor
Édesebb lesz a muzsika meg a bor.'

«Verjed öreg! Zsidó te meg egy pintet,
Annak elébb fenekére tekintek!
Ha ma én itt jó éjszakát köszönök
Fű nőheti be tőlem a küszöböd . . .

Csicsa fiam, tudod jól, hogy szeretlek,
Rongy pár drótját ne kiméld rongy szerednek,
Utóljára, szép módjával, csendesen:
Volt neken egy selyemhaju hitvesem.

Volt nekem egy selyemhaju hitvesem,
Párját soha nem látta még senki sem.
Selyem haja leért fejtől bokáig,
Selyem haját csókolgattam sokáig.

Rosszul van az asszony szíve teremtve,
Olyan gonosz máskép hogy is lehetne.
Koporsómig, hogy esküdte, fogadta,
Ihol mégis elkárhozom miatta.

Elpusztultam, ugy vagyok mint az ujjom,
Idegen ház végibe kell megbujnom.
A portámat a gond, bánat megette,
Zsidó, cigány osztozkodik felette.

Nem volt nálam különb gazda megyénkbe',
Nincs most nálam istenvertebb szegenye.
Tűz, víz árja, jég verése nagy átok,
Rám az ég csak egy rossz asszonyt bocsátott.

Ki szeretném a lelkemből végezni,
Soha, soha rá se is emlékezni,
Százszor adom mindennap a halálnak,
De mindennap százszor szebben feltámad.»

Bong a nóta, hol szilajan, hol lágyan,
Asztal körül csodálatos világ van.
Csaplár, cigány ugy megvannak igézve
Sirva néznek mindketten a vendégre.

Cimbalomnak gyolcsba kötött pálcája,
Jaj mert nem is a cimbalmon ugrál ma,
Oda pattog minden egyes verése
Hajnal uram nyitva álló sebére.

Mit a nóta, mit a bor az ily búnak
Ilyenkor már a világ felfordulhat.
Hajnal uram két könyökén hallgatja,
Azaz hogy, csak ugy tesz mintha hallgatna.

Feketével forgó örvény a lelke,
Meg-megkapva, kiszalajtva, benyelve
Untalan csak egy bús dolgot kavargat:
Ma teszem meg, véget vetek magamnak.

«Itt a pénzem, osztozzatok meg rajta.
Üljetek csak, ledülök itt az aljba.
Jó éjszakát!» kanyaritja subáját.
Csak eltünik a kis erdő árkán át.

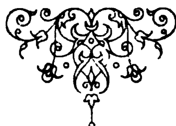
Bámul a hold terepély bükk aljára.
Hajnal uram széles mellét kitárja.
Inge alól, szépen lassan kigöngyöl
Egy fekete tekercset egy kendőből.

«Itt a haja, selyem haja, levágtam,
Mikor bűnbe, gyalázatba találtam.
Ebbe veszett, bomlott bele a lelkem.
Megátkoztam, mégis mind itt viseltem.

Simogatva, be-befonva, kifejtve,
Hány éjszaka viaskodtam felette.
Az övé volt, rajta legyen halálom.
Nyugodalmam a haján hadd találom.»

A mit erre *Hajnal* uram elkövet:
Álló helyén megmozdítja a követ.
Feketébe öltözteti a holdat,
Terepély bükk gyökeréig átborzad:

Hajnal uram terepély bükk galyára,
Köti magát felesége hajára.
Nyög az erdő, zokog a szél csendesen:
Volt nekem egy selyem haju hitvesem.

EGY KIS JUX.

ELBESZÉLÉS.

Irta

VÉRTESI ARNOLD.

OLYAN gazdag ember, mint Grossmann Leo csak megengedhetett magának egy kis juxot. Akár százat is. Hát mi a ménkü hasznát venné a vagyonának, ha olyan meghunnyászkodva kuporodnék valami sarokba, mint teszem föl az a beteges kinézésű fiatal ember, a ki most mászik épen a zúgligetbe vivő lóvasútra feleségével és kis leányával.

— Szakkerment! csinos kis menyecske! — böfög Grossmann Leó úr s oldalba löki úri társát, Blau Hermann urat, a híres Blau és Diamantstein ékszerész-cég fejét.

Az epés, májfoltos, ráncosképű emberke pislogva emeli föl lomha szemeit.

— Mi? Melyik?

— Hát nem látja? — bámul Grossmann Leo úr.

Blau úr lát egy rózsaszín és fehér csíkos perkál ruhát, két gömbölyű kart, melyet egy-egy ragyogó arany karperec szorít össze a csuklónál, egy karcsú derekat, mely körül arany óralánc van tekerve, egy pár csillogó fülbevalót nagyon pici fülecskékben s egy kackiás kis szalmakalapot piros bogyókkal és rózsaszín szalaggal a rendkivűl dús, tömött gesztenyebarna hajtekercsek fölött.

Mindezt látja Blau úr, talán azt a gömbölyded, mosolygós arcot is látja, mely a rózsaszínszalagos kalap alól olyan kíváncsian és vidáman kikandikál, azt a cseresnyepiros ajkat, azt az őzike-szemet, mely olyan félénk és mégis olyan pajkosnak látszik.

Persze, hogy látja. Valami varróleány lesz, valami szatócsnak a felesége vasárnapi pompájában ... Talmi arany, cseh gyémántok ....

— De várjon csak .... nini, mi ez?

Blau úr kissé feljebb húzza lomha szemhéjait s kiálló pofacsontjai, úgy látszik, mintha még jobban kidüllednének. Ohó! hisz' ezek igazi gyémántfüggők, megér az az egy pár legalább ötszáz forintot ... És úgy rémlik neki, mintha... Persze, most már reájuk ismer. Hisz' ott áll a férje is a menyecske mellett, a nagy mamlasz s ugyancsak emelgeti a kalapját, a mint Blau Hermann urat észreveszi. Szörnyű zavart és alázatos, s a kis menyecske is olyan zavartan mosolyog, olyan pirulva hajtogatja magát.

— Hát ismeri őket? — kap az alkalmon rögtön Grossmann Leo úr.

Hanem úri barátja csak akkor felel, mikor Grossmann úr megint oldalba löki.

— Hogy ismerem-e? — mormog a májfoltos, száraz, kis emberke, fogait vicsorítva. — Meghiszem azt. A mit csak rajta lát, mind az enyém.

Grossmann úr nem tudja, hogy értse azt. Egy darabig bámul, fejét csóválja, aztán harsogó kacagásba tör ki s olyat üt kövér tenyerével az összeaszott emberkének a vállára, hogy azok a zörgős csontok, melyek csak úgy fityegni látszanak rajta, majd szanaszét hullnak.

— Ki hitte volna önről, Blau úr! Nézze meg az ember a furfangos kópéját!

Hanem a dolog nincs egészen úgy, a hogy az első pillanatban Grossmann úr képzeli. A gyémántok, a karperecek, az arany lánc mind a Blau és Diamantstein tulaj-

donai ugyan, hanem csak igazítás végett vannak munkába adva annak a sápadt képű mamlasznak, a ki mesterségére nézve aranyműves... tetszik tudni, olyan szegény ördög, a kinek egy kis koncot lök az ember....

Grossmann úr méltóságosan bólint a nagy tökfejével. Tudja. Neki is van dolga egy csoport olyan szegény ördöggel, a ki mind a nagy vállalkozó Grossmann Leo úr kezéből vár egy falat kenyeret, nyomorgó mesteremberek, kik éhségtől és irígységtől sápadtan jönnek minden szombaton a kész munkákkal a nagy raktárba s mindig egy kis előlegért rimánkodnak, — hogy vasárnap legyen miből mulatni, — jegyzi meg Grossmann úr.

S böfögő hangjában benn foglaltatik mindaz a megvetés, melyet e hitvány teremtmények iránt érez, a kik egy vasárnap megiszszák és eltorkoskodják, a miből egész hétig becsületesen megélhettek volna. Hanem a hitvány teremtmények feleségei és leányai iránt sokkal elnézőbb a nagy férfiu.

Nem tehet róla, a nők iránti udvariasság vele született, s most is azonnal fölugrasztja a könyvvezető segédet, kit kegyeskedett magával vinni, hogy ez alárendelt állású, de különben jóindulatu fiatal embert részesítse az élvezetben, melyet főnökének pompás zugligeti villája láthatása fog annak szerezni.

— Löwy, keljen föl. Nem látja, hogy az a fiatal hölgy ott áll?

Aztán tréfásan oldalba löki úri barátját, a Blau és Diamantstein cég kiaszott szürke csontvázát:

— Híjja már ide őket.

Blau Hermann úr felelet helyett csak a fogait vicsorítja, a mi, nem tudhatni bizonyosan, nevetés akar-e lenni vagy mérgelődés.

Hanem az udvarias férfi nem várakozik addig, míg a magában mérgelődő Blau úrnak inteni tetszik, hanem int ő maga.

— Tessék csak helyet foglalni, itt van egy ülés.... Löwy, kínálja meg a helyével azt a fiatal hölgyet.

A kis menyecske pironkodva, kissé ügyetlen, de nagyon kedves hajlongások közt leül. Világos, hogy szörnyen szeretné kiengesztelni a szemközt ülő haragos, mogorva emberkét s a legnyájasabb mosolylyal és oly megható, esdeklő szemekkel pillant rá, mintha mondani akarná: «Édes, kedves Blau úr, ne nehezteljen, bocsássa meg ezt a kis ártatlan hiuságot, hogy felraktam magamra ez ékszereket, melyek az ön törvényes tulajdonai!»

De ajka nem szól, csak szemei beszélnek s az epés, boszús ember nem néz azokba a szemekbe, hanem csak a gyémánt fülbevalóit nézi.

Grossmann Leo úr attól fél, hogy ez az ember elrontja a mulatságát s jónak látja egy barátságos oldalbataszítással figyelmeztetni a vicsorgó kis embert, hogy ne csináljon skandalumot.

Nem csinál, jó, hát nem csinál, hanem egy lesujtó, dühös pillantást mégis vet arra a semmirekellőre, a ki oly szemtelenséget mert elkövetni, hogy fölcicomázni hagyta a feleségét ezekkel az ékszerekkel. Hiszen ez majdnem annyi, mint a lopás.... idegen jószág eltulajdonítása... sikkasztás.... Hátha már most útközben, a kiszállásnál vagy a hazajövetelnél, a nagy tolongásban elvesztenének valamit... teszem azt: a fülbevalókat?.... Hát nem érdemelné meg az ilyen bitang, a ki ily aláváló módon megkárosítja a munkaadóját, hogy fölakaszszák? Hisz' az egész cókmókja, összes vagyona sem ér ötszáz forintot; miből fogja kárpótolni a veszteséget?

A boldogtalan fiatal ember érzi annak a pillantásnak rettenetes szemrehányó voltát; bizonyára nem hagyja nyugodni a bűnös lelkiismeret s elkotródik a kocsinak a legvégére, ki a konduktor mellé, s nem mer be sem tekinteni.

Az asszonyka a kis leánynyal egyedül marad. Szemben vele Grossmann úr terpeszkedik szét, a mennyire csak ily

tekintélyes férfiu szétterpeszkedhetik. A fiatal asszony hiába akarja paizsul a kis leánykát állítni maga elé. Grossmann Leo úr lábával félretolja azt s hatalmas térdei a remegő fiatal asszony térdeit szorongatják. Hiába húzódik ez szegény jobbra, balra, hátra, a mennyire csak hátra húzódni lehet, Grossmann úrtól nem szabadulhat.

Nagyszerű tréfa ez. Látni a kis menyecske szorongását, félelmét! Grossmann úrnak szörnyű jó kedve támad és leereszkedő kegyessége határtalan. Áradozik a nyájas beszédtől, mialatt szakadatlan nyomkodja szép átellenesének lábait.

A kis menyecske szemei olyan zavaros tűzben égnek, hogy csupa gyönyörűség ránézni. Arca minden percben lángba borul. Néha félénken tekint körül, mintha férjét keresné; de nem látja sehol. Pillanatról pillanatra nő zavara, ujjai idegesen babrálnak napernyőjével, melyet majd kinyit, majd összehúz, törülgeti homlokát, kis leányához fordul.

De fölkelni onnan nem mer, nehogy megsértse Blau urat. Annak a májfoltos, pislogó emberkének a bazsiliskus tekintete leszögezi a szegény remegő fiatal asszonyt egy helyre. Nem mer goromba lenni s nem meri visszautasítni a Blau úr jó barátjának szemtelen nyájaskodását, sőt töredezve még felel is neki, halkan, remegve, maga sem tudja, hogy mit. Feje úgy zúg, szemei előtt összekavarodik minden.

Jaj, istenem! csak vége volna már ennek az útnak!

Egyszer aztán mégis vége szakad, a kocsi megáll. Hál' istennek! A szegény asszony megragadja leánykája kezét, sietve köszön a két hatalmas úrnak és rohanna ki a kocsiból, ha az udvarias Grossmann Leo úr ily könnyedén eresztené. De nem ereszti, segít neki a leszállásnál, a mit bátran lehetne ölelésnek is nevezni, megszorongatja a kezét és súg neki valamit. Szerencsére oly zavart e pillanatban a szegény fiatal asszony, hogy nem hallja, mit.

Rohan a férjéhez s lázasan kapaszkodik karjába. Fél, hogy még mindig üldözni fogja az az utálatos ember és gyorsan vonszolja tovább férjét.

De Grossmann úr nem üldözi őket, hanem Blau úrral és Löwyvel egészen más irányba indul. Széles, termetes hátát még jó darabig láthatni a két kis sovány ember közt; de böfögését nem hallhatni. Társalgásának szerencséjében most már csak az a két úri ember részesül.

— Na Blau úr, mit mond hozzá, nem pompás jux volt? A kis menyecske majd kiugrott a bőréből.

Blau úr semmit sem mond hozzá, hanem csak mérgesen harapdálja rövid, szürke bajuszát. Folyvást a gyémánt függőkön, a karpereceken és az óraláncon jár az esze. Fogadni merne, hogy azok a nyomorultak elvesztenek valamit s ez a gondolat megmérgezi Blau úrnak egész délutánját, ürmöt vegyít a fínom vörös borba, melylyel Grossmann Leo úr villájában megtraktálja s epés sárgászöld hálóval vonja be előtte a virágokat, a fákat, az egész nagy természetet.

II.

A kis menyecske azalatt nyugtalan; aggódva, mint valami nagy veszély sejtelmétől űzetve, siet majd erre, majd amarra férjével és kis leánykájával. Az ő szemei előtt is fátyollal borítottnak látszik az egész táj, a fákról bágyadtan csüggnek le a poros levelek, a füvet letaposta a vasárnapi látogatók durva lába, az út szélén egy vak koldus nyikorogtatja hegedűjét, nincs madárdal a bokrok közt, csak néhány ittas mesterlegény kurjongat, egy összekötött kezű sihedert taszigál előre a drabant, nagy csoport nép gyül össze bámulni a tolvajt.

— Mit lopott? — kérdezgetik egymástól.

A fiatal asszony ijedten tapogatja meg fülbevalóit, aztán karjaira tekint. Nincs semmi baj, minden megvan. Csak a jó kedve veszett el.

Pedig hogy örültek otthonn a mai délutánnak. Milyen vidámság, tréfa, kacagás töltötte be a kis lakást! A fiatal asszony egyik tükörtől a másikhoz futott.

— Szép vagyok? Nos hogy illik nekem ez a fülbevaló?... Hát ez a karperec?... Meg a lánc az órával?

Illett neki, gyönyörűen illett, aztán még hozzá az ujdonatúj pár szarvasbőr keztyű nyolc gombbal, fölment majd a könyökéig.... akár egy kis grófné. A férj sajnálta elrontani az örömét. És az asszonyka megigérte, hogy vigyázni fog, nagyon fog vigyázni.

Persze hogy jobb lett volna mégis otthonn hagyni ezt a holmit; de ki gondolta, hogy a vasúton Blau úrral találkoznak? A becsületes aranyműves szörnyen resteli a dolgot. Mit fog hinni róluk Blau úr?

De a mint látja kedves kis feleségének rettenetes zavarát és levert kedélyét, nem ejt ki egyetlen pirongató szót sem; hisz az igazat megvallva, ő maga a hibásabb, neki kellett volna több eszének lenni.

Hanem már mindegy, ha megesett, hát megesett; most már hiába törik rajta a fejöket. Holnap elvisz mindent Blau úrnak s bocsánatot kér tőle. Az óraláncon a mit igazítani kell még, azt megcsinálja az éjjel, addig le sem fekszik.

— Most pedig, Rózsika, azt mondom, hogy elég legyen a búsulásból.

A fiatal asszony mosolyog vagy legalább úgy tesz, mintha mosolyogna. Egy ember jön velök épen szemközt, a ki pirosra festett léggömböket árul; vesznek egyet a kicsikének, az mindjárt egy kis élénkséget idéz elő köztük, beszélnek róla, oktatják a kicsikét, hogy erősen tartsa a zsineget, el ne ereszsze a kezéből, aztán megkötik az apa sétabotjához.... így ni!

Hanem az az izgatottság, az a zavar és az a szomorkodás még sem tűnik el a fiatal asszony vonásairól. Egész arca lángol s keze meg-megrándul férje kezében.

A férj már majd megharagszik.

— De hát mitől félsz? Azt gondolod, hogy Blau úr nem ad nekem több munkát? Dehogy nem ad, ne félj! Aztán épen ha nem is adna, kapok mástól. Ismernek engem

az ékszerész urak mind, tudják, hogy a mit a kezembe veszek, azt becsületesen megcsinálom.

Csorba Károly büszke a mesterségére s ha egyszer abba bele kezd, akkor nagyon bőbeszédű lesz a máskor csöndes, hallgatag férfi. Most is sorra elmondja, hogy hát mikor ezt csinálta, hát mikor amazt! .... emlékszik-e még Rózsika?

Ebben a nagy dicsőségben meg is szomjazik kissé. Egy pár pohár sör nem fog megártani.

— Azt gondolom, hogy neked sem, Rózsika.

A kicsit vajas kenyérrel tömik. A felesége számára erőnek erejével rántott csirkét akar hozatni a galant aranyműves.

— Drága lesz az itt, Károly, nagyon, — szabadkozik az asszony.

Ej mit? Azért jöttek ki, hogy egy jó napot csináljanak maguknak.

Hanem az a jó nap sehogy sem sikerűl. Az a találkozás Blau Hermann úrral mint valami ólom nyomja le a kedélyeiket s azon nem segít sem az uzsonna, sem a séta az árnyas fák alatt, hol majd lézengve vánszorognak, majd megint futásnak iramodnak, mintha kergetné őket valaki.

Csorba Károly néha elmondja:

— Pompás, nagyszerű .... ez a levegő .... ez az illat!

Hanem a mellett arcának kifejezése oly siralmas, nevetése oly erőltetett. Mindenféle bohósággal iparkodik feleségét jó kedvre deríteni, gyermekkori csinyekről beszél, cseresnyemaggal lövöldöz, szájába dugott falevéllel utánozza a rigó füttyét, aztán elmondja a cigány prédikációt, a min máskor majd halálra neveti magát a jókedvü kis menyecske; hanem most mindezzel csak a kis Rózsika tetszését lehet megnyerni, a ki anyja kezét elereszti és apjába csimpajkózik.

Félve tekintget a gyermek anyjára, mintha az ő kis szívecskéje is ösztönszerüleg megérezne valamit abból, a mi anyja szívét úgy szorongatja. Csodálatos zűrzavaros érzések

azok a fiatal asszony szívében, félelem, undor, harag vegyűl össze; boszankodik önmagára, hogy nem merte elutasítni a szemtelen tolakodót s remeg attól, hogy még találkozhatnak vele.

Idegesen tekintget hol ide, hol oda; majd meg-megrázkódik.

— Roszúl lettél talán, Rózsika? — kérdezi a férj aggódva.

— Nem tudom .... ez a nagy meleg ... — rebegi a nő.

— Az ám, disznó hőség ez ma, — viszonozza a férj; — aligha nem zivatar lesz a vége.

Az égen tornyosulnak már a felhők.

— Jó lenne tán hazamenni, — véli a férj.

— Igen, igen, legjobb lesz.

Csakhogy sokan vannak ám, a kik haza felé készülnek, nagy tolakodás támad a kocsik körül. Valaki letapodja hátulról a fiatal asszony ruháját, s a mint ez hátra tekint, ott látja az utálatos kövér arcot, mely szemtelenül mosolyog reá.

Rémülten rántja magával a nő férjét és gyermekét. Csak ki, ki innen a tolakodó csoportból.

A férj nem tudja, mi lelte feleségét. Kérdezi, de az nem felel, csak liheg, reszket. A férj végre elveszti türelmét.

— Ne légy hát mindig olyan gyermek, olyan falusi liba. Mitől félsz?

— Nem tudom.

De most, a mint oda tekint a csoport közé s a Blau Hermann úr szürke, szögletes, sovány kis fejét megpillantja, Csorba Károly is elhallgat, nem faggatja tovább a feleségét s csepp kedve sincs visszamenni. Inkább sétáljanak még egy keveset.

Blau úr gyanakodó szemmel néz a távozó pár után. A gyémánt fülbevalók szörnyen fúrják a fejét. Fogadni merne, hogy holnap már nem lesz meg az a fülbevaló .... talán már most sincs meg? ....

— Látta, hogy elrémültek, mikor minket megláttak?

Grossmann Leo úr igyekszik megnyugtatni az aggódót:

— Ugyan legyen már esze, Blau úr. Hagyja el, jobban értem én ezt. A galambka szemérmes; még nincs bedreszszirozva.

Grossmann úr röhög; de nagy, vörös, puffadt arca nem fejez ki teljes megelégedést. A galambka nagyon is félénk, átkozott nehéz lesz hozzá férni és minden esetre hosszú időbe kerül, a mire ilyen hatalmas úri embernek semmi kedve sincs.

Hüm, ha egy pár karpereccel vagy valami affélével el lehetne végezni, gondolja magában a hatalmas férfi, egy százast nem sajnálna kiugrasztani, vagy na hát kettőt is... a kis menyecske szereti a fényes holmit, úgy látszik; de mód nélkül félénk.... Kár, mert Grossmann úr igazán rég nem látott ilyen kedvére való kis menyecskét.

Ez édes tépelődésből a Blau úr rekedt, zsémbes hangja riasztja föl:

— Meglátja Grossmann úr, hogy valami szerencsétlenség történik azokkal a fülbevalókkal.

Grossmann urat azonban ez a gondolat nem ejti kétségbe, sőt egyszerre csak vígan kezd fütyörészni. Bárcsak igazán elvesztenék azokat a fülbevalókat, — kívánja magában.

Hisz' ez kitünő alkalom volna. Az ember föllépne mint mentő angyal a végveszély pillanatában.... örömkönyek.... hála.... a többi aztán következik.

Nagyszerű! Csak valami gazember ellopná azt a fülbevalót!

Blau úr már fölkapaszkodott ezalatt egy vasúti kocsira. Löwy úr is épen utána akar kapaszkodni.

— Várjon csak, Löwy! — kiált rá főnöke, — maga maradjon még itt. Szükségem lesz rá. Majd elmehet.

A könyvvezető segéd savanyú képpel leszáll. A felhők mindegyre fenyegetőbben tornyosulnak össze az égen; vilá-

gos, hogy meg fog ázni. Esernyője sincs. Csak legalább itt marasztaná éjszakára a villájában Grossmann úr.

De Grossmann úrnak, úgy látszik, esze ágában sincs az, mert máskép nem mondaná:

— Mindjárt elmehet, Löwy, mindjárt; csak valamit akarok még beszélni magával.

Egy darabig föl-alá sétálnak egymás mellett; hanem Grossmann úr nem szól, csak kacag, hogy reng belé az a két mázsa hús és zsír, a mit bőre alatt hordoz.

— Hallja Löwy, valami rémítő bolond gondolat jutott az eszembe, — szólal meg végre folyvást kacagva. — Hanem most már haza mehet. Maga nem arra való ember.

Nem, ez a bárgyú birka nem arra való; ezt mindjárt kirázná a hideg, ha az ember csak egy szót is említne előtte arról a juxról. Fux Náci kellene ide; ha az itt volna, az megtenné. Megtett amolyanabb dolgokat is. Az aztán nem csak tréfából, de igazán is képes volna ellopni a fülbevalót. Ein Mordkerl! Szakkerment! micsoda stikliket követtek el együtt! Még most is borsódzik tőle a háta Grossmann úrnak.

Persze, hogy még akkor nem volt a nagy Grossmann Leo. Nem ám, csak olyan szegény szenzál, ép olyan rongyos, mint Fux Náci; pajtáskodhattak.

Ez a régi barátja jut most eszébe Grossmann úrnak. Hüm, hátha most egyszerre itt teremne előtte?

Az embernek néha vannak ilyen bolond gondolatai. Hanem Grossmann úr rögtön belátja, hogy ez bolond gondolat. Ha az a korhely nem halt meg valami árokban, hát bizonyosan valahol a börtönben ül.

— Jobb is így, — véli Grossmann úr; — a milyen vakmerő gazember volt, még bajba kevert volna, ha tovább magamnál tartom.

Most már csak egyedül járkál ott Grossmann Leo úr, mialatt ezek a gondolatok össze-vissza forognak agyában. Az égbolt aközben egészen besötétedik, az emberek min-

den oldalról még nagyobb csoportokban tódulnak az indulásra készen álló két vasúti kocsi felé.

— Tyhű! rémítő zápor lesz itt mindjárt, — gondolja Grossmann úr s nem tudja, haza siessen-e inkább közel eső villájába vagy várja még itt a megriasztott galambkát?

Minek várná? Talán nem is várná, ha e pillanatban egyszerre maga mellett nem pillantaná meg a szép kis menyecskét. Erre a látványra föllobban a galant úri ember vére.

Ej, nem lesz rosz mulatság még egyszer úgy együvé ülni. Most oly szorosan lesznek ott a kocsiban mint a héringek. Nagyszerű lesz!

— Á! jó napot! — köszönti bizalmas nyájassággal a kis menyecskét, — milyen szerencse, hogy megint találkozunk!

De a rémület, az iszony oly kifejezése tükröződik a fiatal asszony megmerevedő arcvonásain, hogy a nyájas úri ember szinte megdöbben. Hanem a másik percben már szégyelli gyávaságát, s csak annál hevesebben iramodik a menekülő után.

— Hohó, galambocskám, ily könnyen nem szabadulsz!

A nő sápadtan, lihegve rohan a tömeg közé, a hol az legsűrűbb. Férje fölkapja ölébe a gyereket s követni akarja feleségét; de akkor tódul közéjök épen egy új áramlat, melyet Grossmann Leo úr is segít kiszélesítni két hatalmas könyökével.

Ugyanakkor megered az eső, nagy cseppek pottyannak le s pillanatról pillanatra sűrűbben. Rémítő dulakodás támad, mindenki föl akar jutni a két kocsira, hová huszadrésze sem juthat föl ennek a nagy tömegnek. A szép cifrán felöltözött vasárnapi közönség egy hullámzó gombolyaggá gyúródik, lucskos ruhák, összegyűrt kalapok fölött a nők napernyői inognak, a gyerekek sivalkodnak, a férfiak káromkodnak, nők férjeiket keresik, férfiak feleségeiket, durva feleselés támad, lökdösik, taszigálják egymást, a férfiak bele

ütik fejeiket a napernyőkbe s nyakukba csurog azokról a víz, karok emelkednek föl egymáson keresztül-kasul.

Ez általános zürzavarban megvillan a Grossmann Leo úr fejében a gondolat:

— Ej, hisz ennél keresve sem lehetne pompásabb alkalmat találni.

Izmos ökleivel útat csinált már magának egészen a kis menyecskéig. A gyémánt fülbevalók ott villognak a Grossmann Leo úr orra előtt. Ki az ördög venné most észre, ha Grossmann úr oda nyúl s lekapja az egyiket? És ha épen észreveszik, na hát tréfálni akart, meg akarta ijeszteni a kis menyecskét. Hiszen jó ismerősök. Csak nem bolondult meg senki, hogy azt higyje, hogy a dúsgazdag Grossmann Leo egy fülbevalót akart lopni?

A gondolatot gyorsan követi a tett. Most már nem szükséges tovább itt ácsorogni s egészen átázva ugyan, de nagyon jókedvűen, röhögve és fütyörészve érkezett meg a hatalmas férfi pompás villájába.

III.

Semmi sem szerez oly jó álmot, mint a nyugodt lelkiismeret, melyet az elkövetendő jótett tudata nyujt az embernek. Grossmann úr azon édes gondolattal hajthatta nyugalomra fejét, hogy holnap egy kétségbeesett, boldogtalan családot fog megmenteni.

Mert hogy Blau Hermann rémítő dolgot fog művelni, ha nem lesz meg a fülbevaló, arról bizonyos lehetett Grossmann úr. Lesz majd jajveszéklés, kezek tördelése.... mennél inkább szorongatja őket az a zsugori Blau, annál jobb.

Grossmann úr tehát nem is nagyon sietett. Jó későn kelt föl s csak úgy dél felé ment be a Zugligetből a városba.

Sugárzó arccal lépett a Blau és Diamantstein cég váci-

utcai boltjába. A segédek már ismerték a nagy férfiut, s hajlongva közeledtek:

— Mit méltóztatik parancsolni?

A nagy férfiu csak Blau úrral kívánt volna szólni pár szót.

Blau úr nincs itt. Egy kis kellemetlenség érte s épen a miatt van távol most is. A cég számára dolgozó aranyművesek közűl egyik elsikkasztott egy reá bízott értékes gyémánt függőt.

Grossmann Leo úr harcsa bajuszát nagy megelégedéssel szopogatva hallgatja a nevezetes hírt. Bravo! Grossmann úr különösen szereti az ilyen híreket. Az újságokban is mindig ezt keresi.

— Sikkasztás.... nagyon derék. Hát aztán mit csináltak vele?

— Blau úr átadta a büntető törvényszéknek.

— Szakkerment! Blau úr kissé elhamarkodta a dolgot.

— De kérem alássan, mit tehetett egyebet? Az ember nem bírta megfizetni a fülbevaló árát. A butorai mindösszesem értek annyit, aztán a házi úrnak elsőségi joga van fertályévi házbérre. Tetszik látni, hogy nem lehetett egyebet tenni. És a dolog annyira világos, a csalási szándék oly kézzelfogható.... Ugyan ki hinné már el, hogy a fülbevalót elvesztették?

Grossmann Leo úr röhögve lógatja nagy kövér fejét.

— Persze, persze, ki hinné el?

Ha sajátkép jobban megfontolja az egész dolgot Grossmann úr, arra a meggyőződésre jut, hogy ez a bezáratás nem nagy baj, az a mamlasz nem hal belé, a menyecske pedig kellő módon megpuhul.

Grossmann úr most már távozni készül; délután majd befordul ide még egyszer.

— A propos, — szól aztán, mintha kimenet közben még valami jutott volna eszébe, hogy hívják azt az embert?

A segédek bámulva tekintenek a nagy férfiura:

— Micsoda embert?

— Na azt, a ki elsikkasztotta a gyémánt függőt.

Megmondják a nevét; de az egész boltban általános a bámulás, hogy Grossmann Leo úr miért kérdezősködik az után az ember után?

— Annak van az a csinos kis barna felesége? — kérdezősködik tovább a tekintélyes férfiu.

Ahá! most már értik. Kívánságára följegyzik annak az embernek a lakását is.

— Miért ne segítsen az ember a szerencsétleneken, ha van elég módja hozzá? — böffenti ki dölyfösen a nagylelkű Grossmann úr. — Mondják meg Blau úrnak, hogy jót állok mindenért.

A procurista mosolyog: meg fogja mondani. S mi közben a nagy férfiut mély tisztelettel kíséri ki egészen kocsijáig, hamiskásan sandalítva jegyzi meg:

— A legalkalmasabb idő a látogatásra, Grossmann úr. A kis menyecske egyedül lesz otthon.

Egyedül volt otthon bánatával, kétségbeesésével. Kedvezőbb időt már semmikép sem lehetett volna találni a végrehajtandó jótett számára. Sápadt, földúlt arca, kisirt szemei, zilált haja, tétovázó pillantása, minden azt mutatta, hogy a szép kis menyecske elérkezett már azon fokhoz, mikor a jótevő a siker reményével nyujthatja ki feléje segítő kezét.

Grossmann úr nem ütődik meg azon, hogy megjelenése az első pillanatban szörnyű fölháborodást okoz a kis menyecskénél. Hozzá szokott már ő ahoz, hogy a szemeit is ki akarják kaparni, a hol aztán később ölelő karokkal fogadják.

Ennek a szegény asszonynak különben esze ágában sincs a karmolás és dühöngés, csak fél szegényke, irtózatosan fél.

— No ne féljen, kis bohó, segítni jöttem, — iparkodik megnyugtatni Grossmann úr a remegőt.

A derék férfi csupa jóság és nagylelkűség. A mint hallotta a szerencsétlen esetet, mindjárt ide sietett. Beszélni fog Blau úrral, elintézi a dolgot.

— Holnap haza fog jönni a férje, — arra szavát adja a pocakos ember a kis menyecskének.

És látja, mint változik át az az arc, mint tűnik el róla az irtózat, a rémület kifejezése, mint élénkülnek meg a meredt vonások, mint gördűl alá egy pár könycsepp, az öröm, a hála könycseppje a halvány arcon, mint sohajt föl megkönnyebűlve a kebel, mint szólítja be az anya bámuló, félénken húzódozó gyermekét. . . .

No, no, azt épen el is hagyhatná, — gondolja magában Grossmann úr.

Hanem a szegény, bamba asszonyka nem érti, hogy kell az ilyen nagy jótéteményt illően megköszönni. Elragadtatásában letérdel gyermekével együtt a jótevő előtt, kit az isten a legkeserűbb pillanatban küldött segítségére s megcsókolja azt a puffadt, nagy, vörös kezet.

Mit tehet Grossmann Leo úr? Kénytelen ő is az elérzékenyedés komédiáját játszani. Zsebkendőjével törűlgeti szemeit. A gyermeknek megsimogatja szőke haját, az ifjú nőt gyöngéden magához öleli.

Hideg borzadás fut végig a nő tagjain e kar érintésére, az utálat, a félelem újra fölébred szívében; de nem mer moccanni, nem meri megsérteni az egyetlen embert a világon, a ki segíteni képes rajtok.

Pillanatról pillanatra növekvő borzadással érzi, mint szorítja át az az izmos kar mindig erősebben, látja azt a vigyorgó undok arcot közelebb hajolni arcához, látja azokat a kidülledt kéjvágyó szemeket, ajka körűl érzi már szennyes lehelletét.

— Küldje ki a kicsikét, — susogja a kegyes pártfogó; — beszélni akarnék önnel.

Hanem a következő pillanatban hátra tántorodik a hatalmas férfi, oly hihetetlen erővel taszítja el az ifjú nő.

— Menjen, menjen innen! — űzi ki a csábítót lángoló arccal, villámló szemekkel.

Grossmann Leo úr látja, hogy még nincs itt a kedvező perc. Na semmi, várni fog; mert hogy az a perc majd megérkezik, a felől nem lehet kétsége semmi okos embernek. Csak egyhamar ki ne bocsássák azt a mamlaszt a tömlöcből.

Bátran távozhatik hát fütyörészve Grossmann úr. Botját kezébe veszi, kalapját fejébe nyomja.

— Galambom, gondolja meg jobban a dolgot. Még nem késő, kiválthatom férjét, a melyik percben akarja. Csak egy kis szívességet kérek a szívességért.

A nő elfordítja fejét.

— Az isten meg fog segítni, — rebegi összekulcsolva kezeit; ártatlanok vagyunk.

— Hászen én elhiszem, de a biró nem hiszi el, — viszonozza kövér tokáját simogatva Grossmann Leo úr. — Gondolja meg jól a dolgot, angyalom. A viszontlátásig! Adieu!

Az ajtó becsapódott, a boldogtalan asszony egyedűl maradt ismét bánatával, kétségbeesésével. A Grossmann úr kocsija elrobogott.

Útközben a derék férfi azon gondolkozott egy darabig: beforduljon-e még ma Blau úrhoz? Végre abban állapodott meg, hogy jobb lesz azt holnapra halasztani. Nem kell sietni.

Csak másnap látogatja tehát meg tisztelt barátját, kit rendkívül fölindúlt állapotban talál.

— Mondták, hogy tegnap itt jártam? — kérdezi a nagy férfiu.

— Mondták, mondták, — mormog Blau úr; — de hát miről tetszik jót állni, mikor az a gazember ma hajnalban fölakasztotta magát a zsebkendőjével a tömlöcben?

Grossmann Leo úr, a hatalmas Grossmann Leo hátra tántorodik s egy percig csaknem egészen fakó-sápadtá válik a vörös arc.

— Mindegy, — dadogja aztán, — a mit mondtam, megtartom: jót állok a fülbevaló áráért.

A nagylelkűség e nyilatkozata azonban .négsem csillapítá le teljesen Blau urat. Példát kellett volna adni, be kellett volna csukatni azt az asszonyt is, mert világos, hogy részes volt a lopásban; hiszen csak a vak nem látja, hogy előre kifőzött furfangos gondolat volt az a zúgligeti kirándulás az ékszerekkel, hogy azt mondhassák: ott vesztették el ..... Hát nem világos?

— Bizonyosan tudom, hogy ha az asszonyt is becsukják, hát előkerült volna a fülbevaló.

— Lehet; de hagyjuk már azt, Blau úr. Én kifizetem az árát annak az elveszett holminak. Mit kóstál?

És Grossmann Leo úr nagylelkűen kifizeti. Csak száz forintot alkuszik le; mert úgyis tudja, hogy Blau úr kétszáz forinttal drágábban számította a fülbevalót, mint a mennyit ért.

— Ez aztán a gavallér! — susogják a boltban a segédek. — Jó dolga lesz a kis menyecskének.

Hanem akkor susognának, akkor bámulnának még csak igazán, ha tudnák, hogy Grossmann Leo úr azért a pénzért semmit sem kíván s még csak lábát sem teszi be soha a szegény özvegyasszony küszöbére!

VIHAROS ÉJ.

Irta

MAJTHÉNYI FLÓRA.

Végig zúg a szél az erdőn,
Az öreg fák nyögnek, sírnak;
Ez éjeli itéletben
Nincsen nyugta várnak, sírnak.

Végig zúg a mély kriptákon,
Várfokra hajt fellegárnyat;
Lovagtermen, torony-kamrán
Csapkod ajtót, ablakszárnyat.

Fölsikolt a kéményekben,
Falépcsőket megingatja;
A vas-kakast, mintha szállna,
Lobogtatja, csikorgatja.

Majd elhallgat, megpihenve —
S ujra kezdi, mintha sírna!
Reszket a sziv az élőkben,
S talán sohajtnak a sírba...

Toronyszoba fülkéjében
Öreg úrnő virraszt fonva;
Alig hallja ő a szélvészt,
Lelke a multhoz van forrva.

Emlékében földerengett:
Messze idők tavasz-fénye;
Mintha nyilva ujra élne
Minden elhervadt reménye.

Ifju évek vidámsága,
Ragyog lelkén mint a lepke;
Végig száll a sok virágon,
S ujra él a szép levente.

Él, és talán mese csak: hogy
Meghalt egykor, réges régen!
Hogy valóban meghalt az, kit
Szeretett oly titkon, mélyen!

S midőn megtudta halálát:
Siró lelke fölszállt égbe;
Szent esküvel, fogadással
Hivta őt, s a halált kérte.

Eljegyezte mindörökre
Magát neki bánatában;
Míg a szíve mint a gyermek
Elaludt a nagy sirásban.

Talán mese: hogy férjhez ment
Egy lovaghoz évek mulva;
Nemsokára eltemette,
S maga itt él elvonulva.

Talán álom mindez! oh hogy
Sikolt a szél a kürtőben!
Ez zugott-e? avagy talán
Sohaj szállt a levegőben?!

Föltekint .... az ajtó nyilik ....
Belép ifju leventéje;
Halvány arccal, fényes vértben,
Csendes szóval lép eléje.

«Arám, arám érted jöttem;
O! szép ott a túlvilágon!
Azt a fényt utól nem éri
Itt e földön semmi álom!

«És azt a nagy boldogságot
Nem sejtheti senki élve . . .
Jöjj velem a túlvilágba,
Jöjj velem a sír mélyébe!

«Megigérted s mindörökre
Eljegyezted magad nékem;
Azt sohajtád: oh szerelmem
Vigy magaddal, jöjj el értem!

«Itt vagyok hát! Az öröklét
Áll előttünk mint egy élet;
Haza viszlek hű arámat,
Haza viszlek oda téged!»

S félkezével átkarolja,
A szivére vonja halkan;
A várúrnő könyez, reszket,
A levente szive dobban.

És az úrnő: mintha újra
Ifju lenne, szépnek látszik;
A mécsesnek halvány fénye
Sötét haja-fodrán játszik.

Ifju lányka tündér-árnya
Lett belőle, csodaképen;
S lefejtve az ölelő kart,
Csendesen szólal eképen:

«Nem vagyok én méltó hozzád!
Evek multán férjhez mentem;
Túlvilági eljegyzésem,
Szent emléked elfeledtem.

«Mért nem jöttél értem akkor,
A midőn ah, úgy hívälak?
Változó a sors, az élet!
Mért nem vitted el arádat?!»

S a levente: «Istentől függ
A halandók éltét mérni;
Bár mienk itt egy-egy lélek:
Nem szabad azt előbb kérni.

«De midőn ütött az óra :
Átérezzük szent jogunkat ;
S az elköltöző léleknek
Megmutathatjuk magunkat.

«Az élet előtted állott,
S élőké volt, itt e földön ;
Az enyém : csak az öröklét ;
Azt igérted, a mi most jön.

«Oh ez élet : csak egy pára,
Csak egy álom, majd meglátod !
S mindörökre mint a lélek :
Tart az uj lét s boldogságod !»

Atkarolja s szól a nő : «Ah
Ifju vagy s én öreg lettem !
Mint e bástyán rombolással
Ment az idő el felettem.

«Nem vagyok már hozzád való,
Hagyd szívem csak bánatára !
S földeríti, hogyha látom
Boldogságod egy sugára.»

S a levente : «Mily korlátolt
Az élőknek fölfogása !
Tudd meg, hogy a szellemeknél
Századoknak sincs forgása !

«Örökifju minden lélek,
S halhatatlan mindörökre ;
Ragyog, fénylik, tud és érez :
Mert a mindenségnek tükre !

«Még nem érted, de majd érzed,
Ott a fényben ! Jöjj a sírba ;
Emlékezz : hisz eljegyezted
Egykor magad nekem sírva.»

S átkarolja utoljára,
A szivéhez úgy szorítja ;
A várúrnő arca boldog,
Ajkát, szemét föl sem nyitja.

Lelke elszállt, most e percben:
Láthatlanul mint az illat;
Gyorsan mint a fény sugára:
A nagy öröklétbe illant.

Zúg a szél a kriptán végig,
Vár-fokra hajt felleg-árnyat;
Lovagtermen, torony-kamrán
Csapkod ajtót, ablakszárnyat.

Fölsikolt a kéményekben
Fa-lépcsőket megingatja;
A vas-kakast (mintha szállna)
Lobogtatja, csikorgatja.

Majd elhallgat, kifáradtan,
Mint a gyermek és elalszik;
Csendes lett az erdő ismét,
Lélegzése nem is hallszik.

Földerül a hajnal végre,
És a kelő nap sugára:
Ráöntötte piros fényét
Toronyszoba ablakára.

A várúrnő a guzsalynál
Folyton ül még, némán, alva;
Arca boldog, nem is hinnék:
Hogy nem ébred — meg van halva!

EGY KIS AUTOBIOGRAPHIA.

LEVÉL A „KOSZORÚ" SZERKESZTŐJÉHEZ.

Irta

BULYOVSZKY LILLA.

TISZTELT szerkesztő úr! Kegyed ismételve felszólított, hogy adnék képet és közleményt közkedvességű füzete: a *Koszorú* számára. Ez kitüntetés, melyet annál háladatosb szívvel kell vala fogadnom, minthogy itthon kellemetlenségekben úgy is elég részem volt. Sokáig haboztam, mert nememből nálunk írót alig vesznek számba, ha csak nehány kötet regényt vagy úti rajzokat írt mint én, noha Svécia és Norvégia nem tartozik épen a touristák szokott országútjához; míg a teremtés urainak elég egy kis kötetet írni, hogy akadémiai babérok repüljenek homlokukra. Vagy mint színésznőt méltat e figyelemre? De én nem vagyok a nemzeti szinház tagja és hogy miért nem vagyok az, ha nem untatom, ezt akarom elbeszélni.

A sajtóban ismételve sürgették, hogy itthon szükség van reám. Ez birt reá, hogy külföldön sikerrel folytatott pályámat félbe szakítsam és legjobb erőmmel foglaljam el itt a sajtó által felajánlt helyet. De én csak egy részszel számoltam. Fölléptem a nemzeti színpadon jótékony célokra, valamint külföldön létem alatt sem felejtkeztem meg jótékony egyleteinkről (a mint ezt évkönyveik bizonyítják); a művészethez illőbb testvért nem csatolhattam a jótékony-

ságnál. Az üdvözlet erre egyik lapunkban — nevét elfelejtém, kurta életű volt, Áldor Imre úr szerkesztette — egy hat soros cikk vala, melynek föllépésemre vonatkozó gyöngéd kifejezései közt még a «piaci légy» is szerepelt stb. — Le styl c'est l'homme — gondolám; de hogy a sajtóban az irodalmi tisztesség nevében erre egy szó óvás sem jött, ez megdöbbentett és csodálhatja-e valaki, ha szekerem rúdját megfordítottam — nyugot felé, a hol ugyan idegen voltam, de a «piaci légy» æstheticusok faját nem tűrnék meg soha.

Okulva e példán, másodszor már megvártam, hogy mielőtt jövök, határozottan hívjanak. S ez meg is történt: a nemzeti szinház méltóságos igazgatóitól rendre kaptam a meghívó leveleket. Nehezen adtam reá magamat; az a «piaci légy» nagyon dongott a fülemben. Végre szerződést is kaptam. Mint meghívott vendéget csak szíves fogadtatás várhat — gondolám. Ez meg volt — túl a mértéken is — de szerencsétlenségemre Kolozsvártt fáklyát gyújtottak tiszteletemre, és annak füstje itt Pesten nagyon boszantott némely orrokat. Egy nagy politikai lap — mielőtt föllépem volna, már tudta és kimondta, hogy ma már csak «rom» vagyok! Hagyján, majd bebizonyítom az ellenkezőt — gondolám és művészetem teljes frisseségét és legjobb erőmet vittem a harctérre. Hiu törekvés! A nemzeti szinház főintendánsa, kit előbb mint tetőtől talpig lovagias férfiút volt szerencsém megismerni, már első megjelenésemkor a szinháznál ignorált. Ő, a ki a leghangtalanabb énekesnő irányában is maga a gyöngédség és előzékenység. Vagy a drámát kicsinyelte bennem, vagy engemet a drámában, de hát akkor miért hívott meg?

A dolog nyitját némileg megmagyarázta a szinház művészei egy részének kancsal tekintete. Ott «rom», itt kancsal tekintetek, — no Lilla — gondolám — itt baj van. És baj is volt. Egész vendégszereplésem alatt nem láttam derűlt napot, a közönség nyájas arcát kivéve. Ezt nem

sikerült végleg elriasztani. Valamint előadás előtt, úgy azután is mind azon tehetséget, melyet művészetemben egy Carriere, Geibel, Bodenstedt, Vischer, Kossak, Gottschall, (meglehetős æsthetikai tekintélyek) elösmertek, itthon a kis «r»-ek, nagy «R»-ek, kis «m»-ek, nagy «M»-ek (nagy névtelenek) földig lerombolták. Ezen reporter urak, kiknek öt-tíz soros jelentéseit kritikának nevezik, a legfiatalabb geniekből telnek ki, kiket a szerkesztőség rendesen egyébre nem használhat. A fekete vadász pedig állt «ott a hegytetőn» és nézte a hajtást; lőttek is bakot eleget.

Az egyik, hogy egy szereptársnőmet «csak azért is» fölibém emelje, megírta, hogy: «jeles művészetében *öntudatlan* drámaiság nyilatkozik». Ő írta a leghosszabb bírálatokat és a többiek derekasan megbámulták az «öntudatlan» Lessinget. A másik ilyen komikumot írt: «a *nagy közönség* ma tehát meglehetett győződve . . .» következett még hat sor, s azután befejezésül az, hogy «a szinház üres volt». Mint a bevezetés mutatja: itt a tisztelt referens úr elvetette a sulykot s az «ürességet» csak ugy a fejéből írta.

Egy irányadó lap hosszú vendégszereplésemet egy szóval sem említette. Kitörültek a föld színéről. Sőt annyira terjedt a munkatársak figyelme, hogy a lap hirdetései közt a szinlapot is nevem nélkül hozták, nehogy a közönség megtudja: ki játszik?

Koronája volt az egésznek, hogy én mint kezdő játsztam a híres Lendvaynéval, a kitünő Jókainéval, Egressyvel és Lendvayval, külföldön pedig egy Bayer Bürck, Seebach, Rettich, Ziegler, Janauschek, Devrient és Davison voltak pályatársaim, a kiknek neve nem épen ismeretlen. Sikert is arattam oldalukon és hiszi-e Ön, tisztelt szerkesztő úr, hogy ezek azt az olympusi lenézést nem ismerték, a melyet itthon, szinpadunkon tapasztaltam . . . Elmentem a magyar vidékekre s a míg a haza első szinpadán a *Cox*-ok és *Box*-ok járták, én azon szerény helyeken a tragödiának igyekeztem közönséget hódítani.

Az Erynniák kara itt is nyomomban volt: geniális élclapjaink elmésségök netovábbját fejtették ki, midőn a vidéki szinpadokat hordókon és az ottani értelmes közönséget csupa duhajoknak pingálták.

Mindez azonban egy percre sem ingathatá meg meggyőződésemet, hogy a nemzeti szinháznak jeles művészei dacára, természetes repertoirját tekintve, csak hasznára lettem volna.

Mind tény, a mit leírtam. Most kérdem, tisztelt szerkesztő úr: van-e nekem jogom az ön *Koszorú*-jához, ha az nem töviskoszorú? Vígasztal, hogy viszonyaink maholnap jobbra fordulnak. Nagy Széchenyink emlékének leleplezésével az ő nemes elvei, bölcs tanácsai vérünkbe fognak átszivárogni és megfigyelésre méltó műve: a «Modor és taktika» viszhangra találand azoknál, kik hívatva vannak a nemzet értelmiségét képviselni!

E bevezetésnek, látszólag, semmi köze a következő úti jegyzetekhez; annyiban még is összefüggenek, hogy a fentebbi benyomások okozták, miszerint egy időre a szinpadot kerülve, Olaszországban kerestem pihenést és láthattam ott sok művészetet — művészek, és nagy sceneriákat — szinpad nélkül.

ÚTI JEGYZETEK.

NIZZA ÉS MONTE CARLO.

Irta

BULYOVSZKY LILLA.

1878. Október.

UTAM Marseilletől Nizzáig igen kellemes volt, az idő szép, meleg és csendes. Nizza előtt két-három állomással fekszik Canne.

Ez a hely úgy viszonylik Nizzához, mint Gmunden Ischlhez. Canneban vannak az elegans úri családok szebbnél szebb kastélyai; szinház és más efféle mulatság nincs, de vannak gazdag fenyű-erdőkkel borított hegyei, melyeknek illata csaknem kábító, midőn husz-huszonnégy fokú nap süt reájok.

A kinek pénze van, válogathat a nagyszerű villákban, melyek egy saisonra (hat hó) kétezer franktól egész 10—15 ezer frankig bérelhetők.

Megnéztem néhánynak a berendezését. Valóban bámulatos, hogy olyan fényes és kényes bútorokat bérbe adnak. Próbálnák meg Pesten.

Október 7-dike táján volt, midőn Nizzába értem. Haagen Saroltának, Ofen báró nejének, ki a telet itt tölti, igaza van, midőn azt állítja, hogy ha az ember Olaszországban valamit látni akar, mulatni vágyik és emberek közt óhajt élni, azt december 15-től március végeig kell felkeresni.

Canne tele volt már, míg Nizza, kivéve a 7—8 frankos

pensiókat, csaknem egészen üres. Hozzá tegyem-e, hogy ezenfelűl még hideg és unalmas. Ezzel nem akarom e szép és urias nagy város ötvenezer lakosát megsérteni. Házai szépek, tiszták; többnyire négy-öt emeletről gyönyörködhetünk a tengerben. Hóteljei kényelmesek s a «Hôtel Mirabeau»-ban, a melyre választásom esett, az étkezés kitünő. Miután az úti könyvek az árakra nézve kevésbé megbízhatók, saját számlám pontosabb útmutató lesz: Ebéd hat frank, ecetes bor 2 frank (jó hogy fél üveg), service 1 frank, szoba a negyedik emeleten tengerre nyiló ablakajtóval hat frank. Ha a lépcsőkön lemegyek minden reggel — l'heure du matin, la bourse en main — nyerhetek 2 frankot. A Hôtelben egy csésze kávé kenyérrel és kis vajjal 3 frank 50 centime, a kávéházban 1 frank 50 centime. Tiszta nyereség 2 frank. Az egész hôtelben 6 vendég van szállva; ezek közt kivülem csak egy hölgy férjével Martiniqueből. Ha a Hôtelek és villák üresek, természetesen a szebb boltok is zárva maradnak. A Jardin public-ben 3-tól 4-ig van zene, de a hallgató közönség igen szegényes; csak itt-ott látni egy beteg öreg urat vagy koros úrhölgyet karikás székekben, a mint egy vidám polka tremblentra vissza álmodozzák azt a szép kort, midőn még több gondot okozott nekik a «cepperli» mint a «cipperlein». Meglepő kilátás van a chateauról a tengerre és Nizza vidékére. Olyan fás boulevardokkal kevés fürdőhely bir, mint Nizza.

«Jardin de Var»-ban, a «Villa Bermond»-ban láttam a legszebb thea-rózsákat, de hogy tulajdonosának a tövisekből is jut, mutatja bérkocsisom itélete, ki ezen Bermondról mondá: «Il est chevalier de legion d'honneur, mais son vrai nom est en tout Nice prémier chevalier de legion des voleurs», mert roppant fösvény és vagyonát is kétes forrásúnak állítják.

Én mint idegen nem tartozom elhinni. A monda szerint ezelőtt 20 évvel közönséges pék volt, most milliomos. A Villa Bermond-ban halt meg az orosz cár egyik fia,

kinek emlékére gyönyörű kápolnát építettek drága márványkereszttel. De e mellett is méltó ékességei maradnak e kertnek a sétányok mesés nagyságú narancsfáikkal. Egy-egy ilyen fán hét-nyolcszáz darab narancs piroslik keresztül a sötétzöld lombokon. Itt azonban Goethét félbeszakítja a kertész száraz statistikája, hogy száz darabot 5 frankjával küldöznek szét. Pestre is jut belőlük, valamint a kert fehér rózsáiból is, melyekből egy farsangon száz-százötven ládával szállítanak bálkirálynőinknek. Hogy mennyire emelkedik értékök a magyar szépségek keblén, mutatja az árkülönbség: egy harminc forintos pesti bokréta ott egy frank 50 centime, s ne haragudjanak előkelő delnőink a nivelláló természetre, mely ott fehér rózsáival még a szolgálókat is feldísziti!

A nagy pálma-sétányokat, platán-erdőket tekintetre is alig méltatják, noha ezeket Afrikából plántálták ide. Lombon, földön mindenütt narancs és citrom; az erdőket olivafák képezik. A kő- és sziklahalmokon ezrével fekszenek az aloék és cactusok mindenféle fajai. Az aloénak láttam magasra felnyuló virágát, mely alatt a tő azután elszárad; cactust virágozni egyet sem láttam. A kertek és házak kőkerítésének kellemetlen kinézést adnak az azokat elborító törött üvegdarabok, melyeket az éjjeli tolvajok elriasztására használnak.

Villa Franca kocsin egy fél órányira fekszik, mindig a tengerpart mellett, mely oly szép, hogy Goethe méltán énekelte meg. Villa Franca ódonszerű kis falu, melynek kikötőjében akkor is horgonyzott két kis amerikai hadi hajó. Törékeny kis csolnakon, hullámos tengeren, mely másik két útitársnőmet elriasztá, jutottam odáig. Az úton a legszebb villák birtokosai: Hausmann, ki III. Napoleon alatt még sokkal szerencsésebben építkezett, mint azt Csernátoni egy miniszterünkről állítá, továbbá Vigier vicomte és neje a híres Cruvelli énekesnő, ki kastélyában szívesen lát minden művészt és írót a nélkül, hogy azok kötelezve volnának

narancsfáit megénekelni. A sok szép villa közt igen meglepő egy váralaku, harminchat tornyával égnek meredő vörössárga palota, góth stylben. Két és fél millió francba került s mint mondják csipkeszerű, áttört falai olyan vékonyak, hogy a szobákban a tenger szele is érezhető. Midőn elkészült, tulajdonosa Mr. Smitt főbe lőtte magát. A nagyszerű palota most valóságos síremlék: puszta, lakatlan. Mrs. Smitt Londonból két-három hétre megy oda látogatóba, míg majd egyszer ő is elmarad s a vár is romba dől.

Monte Carlo és Monaco ide félórai út vasúton. Monacoban egy nappal előbb ünnep lévén, a főutcák mind virággal voltak borítva, mi azonban nem akadályozta meg, hogy a piszkos mellékutcákon a házak ablakaiból a zászlók mellett roszul mosott ruhák ne lógjanak «pour la gloire du drapeau». A fejedelmi várlakhoz tarkán világított diadalívek vezettek. A herceg épen két nappal előbb érkezvén meg, a kastélya előtt tartott katonai díszszemlén láttam összes hadseregét, mely a nagy zenekart és a dobosokat is beleszámítva, vagy száz emberből állhatott. A kastély parkjában a szép aloék mellett épen úgy feltalálható a rondaság, mint a fent említett zászlók mellett a szennyes ruha.

A herceg be is éri a hat héttel, melyet évenkint birodalmában tölt. Monacotól egy negyed órányira fekszik a hegy aljában Monte Carlo, a «játékok barlangja». Nem használom e jelzőt a minden képzeletet felülmuló szép kastélyokra, melyeknek pálmái alatt az orosz és angol gyártulajdonosok pihennek millióikon. Itt csak a játék-szenvedély szennyes egy kissé, de az útak, kertek, hotelek, magán házak, lámpa-oszlopok mind tiszták és pazar kiállításuak. Mily szép és fényes lehet mind ez bál alkalmával és a haute saisonban? Most is játszottak ugyan négy nagy asztalnál; most is láttam az aranyos bársony-kereveteken, mint mondani szokták, bájosan oda ömölve egy-egy tönkre ment orosz vagy angol ladyt; az új Luteciából is lézengett már nehány demi-monde, de mi ez a január és februári

élethez képest! Monte Carlo édes méreg, hanem méregdrága is; most épen úgy, mint januárban és februárban.

A casino vagyis játék-terem egyik helyisége szebb a másiknál. Szebb, mint a spanyolországi Alcazar, melynek mintájára látszik építve lenni. Alúl van két olvasó-terem, több társalgó és két nagy játszó-terem; felül a tánc-terem és e mögött, kilátással a tengerre, épült a szinház, mely a párisi operát kivéve, Franciaország legszebb szinháza! És mind ez monsieur Blanc teremtménye. Láttam kocsin özvegyét és férjhez adott leányát, R. hercegnét. A herceg 14 millió francot kapott nejével és egy tökéletesen berendezett kastélyt. Madame Blancnak van még három fia és egy eladó leánya. Ha a játékbarlang tovább is fönnáll, még szert tehet egy második hercegi vőre is, kit az elsőhöz hasonlólag, a játék juttat koldusbotra s ki milliomos nejében talál majd kárpótlást.

Én mintegy másfél óráig egy frankfurti öreg úr háta megett tanulmányoztam a játékot, s ez idő alatt épen ötezer francot vesztett, noha kicsiben játszott. Ő magyarázta meg nekem e játék módját, de miután mesteremet a gyakorlatban szerencsétlennek láttam, jobbnak tartottam az elméletnél maradni.

Ugyanazon asztalnál két angol fiatal embert «mutogattak». Mert hát ők e barlang specialitásai voltak, két nap alatt nem kevesebbet nyervén kétszázötvenezer francnál. A másik asztalnál egy párisi szépség játszott imádója százezer francjával, s ez az «apró pénz» szerencsét hozott neki. Még játszott ott vagy tizenegy hölgy; meg annyi lady és princesse, ezek természetesen a — saját erszényükre.

Egy öreg úr nagyon megdicsérte a játéktól való tartózkodásomat s alkalmasint, hogy e mulatság nélkülözéseért kárpótoljon, bemutatta magát. Valami hollandi neve volt: úgy hiszem, épen úgy elfelejtette nevemet mint én az övét.

Az itteni játszó-társasághoz sem a homburgi, sem a

spaai nem hasonlítható. Nizzából, Mentone és San Remoból a betegek is eljönnek megnézni e helyet és talán nem is csuda, ha olyanok kockáztatják utolsó garasukat (olvasd Napoleon d'or-ukat), a kiknek ajkát már érintette a halál lehellete. Van itt Nizzának egy különce: az orosz Dervies Pál, ki bárói címet kapott. Az oroszországi vasutak és más nagy építkezések dúsgazdaggá tették; vagyonát százmillió francnál többre becsülik. Dervies zeneszerző s azt mondják, hogy van tehetsége. Öcscse, a ki a szentpétervári udvari szinház tagja, jól énekel s néha díjért, nála is vendégszerepel. Nagy zenekara van, énekesei jók, s vendégekül a világ leghíresb művészeit szokta meghívni. Tavaly a párisi opera egyik első művésznője énekelte nála *Faust* Margarétháját, s a mint az ékszer-jelenetben a dobozból ékszereit kiszedte, a nyaklánc csak úgy ragyogott az igazi smaragdoktól és brilliántoktól, hogy még az ilyenekhez nem egészen szokatlan művésznő is megdöbbent felette. S még mennyivel nagyobb volt meglepetése, midőn az udvarias impressarió előadás után a százezer francot érő ékszert neki ajándékozta.

S a mi legszebb: a nábob nem csak a művésznőkkel, hanem a nizzai szegényekkel szemben is bőkezű. A Villa Valrose-ban, a hova azonban senkit be nem bocsátanak, hetenkint kétszer van előadás, leginkább hangverseny. Télen itt időzik, nyáron egész zenéjét Luganoba viszi. A hangversenyeket csaknem egyedül hallgatja, mint a bajor király; legfelebb neje és madame Scholz, kiről a Fama azt állítja, hogy kedvese, vannak még jelen. Egy-egy nagyobb operai előadásra meghívja az egész elegans világot, minden belépti díj nélkül. Évenkint egyszer azonban rendesen adat egy nagy operát vagy hangversenyt, s ekkor egy ülőhely ára kétszáz, egy állóhelyé száz franc. Az ingyen élvezők e belépti díjat becsületből szívesen megfizetik és a pénzt a nizzai szegények kapják.

A hangversenyekben néha neje is énekel. Zenekara

németekből áll; karmestere Müller, az egykori híres meiningeni quartett hegedűse. Ő is eredetiség; a palotával szemben egy nyomorult pensioban lakik s összes ellátásáért 75 francot fizet havonként. Ezért hetenként egyszer sem söpörnek nála. Rozzant szekrényétől asztala csak abban különbözik, hogy ez tele van a gyertyák odaragasztott talpaival, miután nem használ gyertyatartót. Tőle értesültem a fentebbi operai dolgokról, valamint arról is, hogy a «szegény» karmester havonként ezer franc fizetést kap. Nem ismertünk egymásra; igaz, hogy jó sor éve már, midőn Meiningenben találkoztunk.

— Milyen erős lett ön azóta, asszonyom, — mondá az udvarias karmester.

— Ön épen oly geniálisan néz ki, mint akkor, — mondám én.

— Azt akarja mondani, asszonyom, ép oly siváron és korhelyesen, — válaszolt Müller.

* * *

Meiningenben ismertem a báró Lilienkron családot. A báró, akkor miniszter, szellemes ember volt, írt a lapokba és componált. Egykor mint emigrans hagyta el Schleswiget. Az öreg úrral nagy idő után a müncheni szinház százados jubileumán találkoztam. Bámulatomra hallám tőle, hogy egyik fia odahagyta a katonaságot, beállott zenésznek és állítólag Nizzában van. Igéretet tettem az öreg bárónak, hogy ha sikerül fiát fölfedeznem, értesíteni fogom.

Egy ideig megfeledkeztem igéretemről, de később annál lelkiismeretesben kutattam. A Théatre Françaisnál itt boldogot, boldogtalant megkérdeztem: Van-e egy bárójok, a ki violoncelt játszik és szőke? Mert nevét megváltoztathatta.

— Igen, — felelt egy úr a zenekarból.

— Köszönöm. Hogy hívják?

— Dzán —

— Nem értem; írja fel, kérem.

— De Zan.

— Azelőtt báró Lilienkronnak hívták?

— Meglehet.

— Szükséget szenved?

— Dehogy; hiszen egy garas fizetést sem húz, csak is passióból játszik.

Bolond, gondolám, s a névvel kezemben, felvonás közt a foyer-ban minden zenésznek a szemébe néztem. Régen láttam, és így könnyen felejthetém Lilienkron vonásait. Mutatom a De Zan nevet.

— Mindjárt bejön.

Már örültem, hogy hírt adhatok a szüléknek elveszett fiukról.

— Önt keresik Monsieur De Zan.

Köszönünk egymásnak, kölcsönösen bámulunk s ő azt kérdi, hogy mivel szolgálhat?

— Bocsánat, uram, én egy szőke urat keresek, a ki violoncelt játszik, igen sovány, nem is valami szép ember s Lilienkron bárónak hívták.

— Szőke vagyok, elég csúf vagyok, s fájdalom nagyon is vastag, de báró nem vagyok és nem cellót, hanem hegedűt játszom.

— Bocsánat, az az úr vezetett tévútra!

— Az az igazgatóm.

— Akkor tudhatta volna, hogy ön minő hangszeren játszik . . .

— Tud is az különbséget tenni a celló és hegedű közt, azért igazgató.

Mosolyogva kezet fogtunk és ő figyelmeztetett, hogy miután a Villa Val-Rose zenekara csupa németekből áll, talán ott lesz a kit keresek.

A hosszú beszélgetés alatt Perichole 2-dik felvonását az első hegedűs nélkül adták. Az énekesnőnek úgy sem lévén hangja, a hegedű is hiányozhatott.

Egy csapással két legyet ütök: meglátom a híres Val-Rose-parkot és megtalálom Lilienkront. Kikocsiztam s miután a kertbe még sem juthattam be, a kijövő zenészek közül hármat franciául szólítottam meg. Ezek porosz németséggel büszkén mondák: «Wir sind keine Franzosen Jott sei dank» és a karmesterhez utasítottak. Így találkoztam régi ismerősömmel, Müllerrel, így ismertem meg olcsó pensioját és tudtam meg az ifjú Lilienkron lakását.

Elindultam keresni. Az egyik ház egészen lakatlan volt. A másikban L.-t nem ismerték. Egy öreg ember jön le a lépcsőn, kezében egy szennyes tarka kendőbe kötött csuporral.

— Ez a házi úr, — mondja egy szomszéd, ő tudni fogja.

— Nem lakik önnél egy zenész? — kérdém.

— Mit gondol? Nálam csupa urak laknak.

— Talán a mellék házban?

— Az is az enyém; ott angol lordok laknak.

— Hát ott a harmadikban? Negyedikben?

— Mind az enyém, az egész utca az enyém, de holmi musicienek számára nincs házam.

Ott hagyott a faképnél, s ment csuprával ételért egy közeli csapszékbe.

Már fel akartam hagyni a kereséssel, midőn kocsisom jelenti, hogy az egyik ház negyedik emeletén két zenész lakik.

Eleinte haboztam: hátha nem is ő az, vagy szegényes helyzetben találom és szégyelleni fogja sorsát. De végre is győzött adott szavam. Atyjának megigértem.

Felmentem a csinos ház meglehetős tiszta lépcsőjén s már a harmadik emeleten borzasztó zongora-kalapálás üté meg füleimet. Kétségbe estem, hogy hiába megyek a negyedik emeletre cellot keresni, de még is fölmentem. Csengetek, s egy jó kinézésü vastag asszonyság fogad mosolyogva.

— Ez a báró úr lakása?

Az asszonyság valamit motyog barátságosan. Bevezet egy tiszta szobába, ott ismét beszél valamit, de nem értem. Megmutogatja az ágyat s az ablakot kinyitva, a kilátást. Kérdezem tőle, hogy olasz-e vagy francia? Ő jobban megértett engem, mert rögtön válaszolt: Non, non, je suis niçoise. Nagy nehezen megértettük egymást. Ő azt hitte, hogy egy báró számára keresek lakást; neki van még három egyes szobája kiadó. Én türelmet vesztve, kezemmel mutatom, hogy egy vonó-hangszeren játszó zenészt keresek...

— Si si si à la cuisine — a konyhában.

Benyitom az ajtót; háttal áll ingújjban, rövid, kopott nadrágban, koponyájához tapasztott hajjal, mely jobban lángolt, mint a pislogó tűz, egy férfi; kezében fakanál, melylyel a lábatlan lábasban valami sárga anyagot kever. Jöttömre hirtelen megfordul s a kanalat kiejti kezéből.

— Ah! az ég szerelmére, hogy jön ön ide asszonyom?

— Én, én, de ön hogy jön e konyhába? S közben felvéve a kanalat: Hát ez az a vonó-hangszer, melylyel dicső kardját fölcserélte?

Dadogott valamit, megcsókolta hirtelen a kezemet, befutva szobájába, magára kapott egy kockás kabátocskát, a mely arra az időre emlékeztetett, midőn tíz éves korában láttam Meiningenben. De mekkora változás: ott illatos salon, itt füstös konyha.

Utoljára Münchenben találkoztam vele, mint katonatiszttel. Mellét érdemjel diszíté s a háború után dicsőségesen sántított; most mint szakácsot látom. Hirtelen elbeszélte, hogy a művészi pályára mindig vágyott, de anyja ellene volt; sok adósságot csinált, atyja megunta a fizetést, lábsebe miatt kénytelen volt letenni a kardot....

— És a főzőkanalat vette a kezébe, mondám én nevetve.

— A vonót — kiáltá ő enthusiasmussal.

— S mit componált, akarom mondani főzött, a konyhában?

— Reggelimet, a melyre önt ezennel meghívom.

E közben bejött barátja, a zongorakalapáló is, ki úgy be volt takargatva bundával és gyapottal, mintha nem is Nizzában, hanem Szt-Pétervárt lettünk volna. Lilienkron maga hozott be három tányért, három villát, három poharat, három csészét, egy üveg vizet, egy üveg vörös bort, egy tányér gyönyörű almát és egy tányér friss fügét. Végre egy nagy kerek födött tállal lepett meg, mely azonban csak sokat igért és – polentát rejtegetett.

— Hát a hozzá való vaj? — kérdém.

— A vaj kilója 7 frank. Úgy eszszük mint az olaszok, egy villa polenta, egy darab meghámozott alma és egy korty vörös bor.

Megkóstoltam. Kóstolónak megjárja, de mindennapi eledelnek nem kérem. A bor ecetes volt, mint minden francia közönséges bor. Ily körülmények közt nem csoda, ha a szép fügék és a jóillatú kávé felé fordult figyelmem.

— De hol a tej? — kérdezém.

— Tej nélkül iszszuk — mint az olaszok, felelé a báró.

— S talán cukor nélkül is, mint a hollandiak? mondám én.

A zongoraművész hahotával kacagott.

A báró, mint szíves házi gazda, bement házi aszszonyához, de ez soha sem reggelizvén kávét (a szegény francia nép borral, vagy levessel helyettesíti), cukorja sem volt.

Most a zongoraművész játszta az udvariast, s még egy köpenyeget véve magára, le akart a boltba futni.

— Sohase fáradjanak, — mondám, — Ausztriában ismerik a füge-kávét, és ezzel két darab friss fügét a findzsámba sajtoltam. A füge és a jóizű kacagás mindnyájunk kávéját megédesítették, s az enyimet még az a tudat is, hogy az öreg szülőket eltűnt fiukról értesíthetem.

Még az nap megnéztem a régi kis várost, Nizzát, mely a tenger legkietlenebb részén fekszik. A kikötőben nehány hajó horgonyoz. A tengerparton fekszik egy bár kétemeletes, de szurtos házacska, e büszke felirattal:

«Maison-Garibaldi». Ez az ő szülőháza, de inkább hinnéd, hogy egerek lakása, mint oroszlán tanyája.

LÁNYOK, LÁNYOK....

irta

MÁRKUS MIKLÓS.

Lányok, lányok, lányok!
Földi boszorkányok,
Mennybéli tündérek:
Hej! ne csudáljátok,
Ha rátok se' nézek.

Arcotokon rózsa
Virit eladóba ...
Szép, szép a rózsája, —
De le nem szakitom:
Tövises a fája.

Ajkatokra mézet
Lopott a természet ...
Édes minden cseppje;
De hiába: mérges
Virágról van szedve.

Szemetek villáma?! ...
Lángba borul, lángba,
A hova lecsaptok.
Mondom, közönséges
Gyujtogatók vagytok.

Lányok, lányok, lányok!
Hamis a zuzátok —
S szivetekbe' bízzam?! ....
Kételkedni benne
Százszor több okom van.

Egy asszonyt szerettem,
Őrült, véghetetlen
Szenvedélylyel, híven:
— Megölte a lelkem,
Megölte a szívem.

Ti sem vagytok jobbak! ....
Bárha angyaloknak
Képiben repdestek:
Lehulltok az égből,
Asszonyokká lesztek!

ÍRÓI MUNKADÍJAK

A HARMINCAS ÉS NEGYVENES ÉVEKBEN.

Irta

LAUKA GUSZTÁV.

HA néhány évvel visszamentünk, már eljutottunk azon időszakba, mikor a tudósoknak és szépirodalmi íróknak, ha azt akarták, hogy kézirataik nyomtatásban is megjelenjenek, saját zsebökhez vagy mæcenások zsebeihez kellett fordulniok.

A kínáló se volt sok, de a vevő még kevesebb, s talán épen a harmincas évekig terjedt az a határvonal, melyen túl az írói munkadíjak a mostaniaknak minimumát se haladták meg.

Nem voltak még intézeteink, a melyek az anyagilag lenyügözött erőket felszabadítsák, s a szellemileg erőseket, de anyagilag gyöngéket támogatva, a munkakedvet ne csak fenntartsák, hanem éleszszék is.

A ki saját költségén nyilvánosságra vitt munkájával anyagi kárt szenvedett, hosszú időre elveszté a kedvét újabb kísérletre.

A mæcenásokat inkább személyes ambitiók és rokonszenvek vezették, s azoknak megszüntével, pártfogásuk tüze is kihamvadt. Az egyéni erős akaratnak és lelkesedésnek a meddő küzdelemben utoljára is meg kellett törnie, annyival inkább, mert még a mæcenások is legtöbbször

nem a fáradságot, hanem a dicsőséget és dicséretet jutalmazták.

Non opus sed laudes!

Később az akadémia már meg lévén alakulva, jutalomtételeivel és díjazásaival a munkakedv emelésére megadta az első lökést, melyet azután a Kisfaludy-társaság, Landerer és Heckenast, Eggenberger, Hartleben, Geibel de kivált Emich Gusztáv elismerést érdemlőleg folytattak.

Különösen Heckenast és Emich voltak azok, kik az írónak, qua írónak megélhetését úgy a hogy biztosították. Ők lehetővé tették, hogy az író a dicsőségen kívül egyeben is rágódhassék.

A munka akkor sem volt könnyebb, de helyesebb arány volt a tárgy és érték között. — Egy vers árából az író egész hónapon át ebédelhetett, egy novellából pedig még lakását, suszterjét és szabóját is kifizethette.

Igaz, hogy a díjforrás is kevesebb volt, de azok is kevesebben voltak, a kik meríteni ohajtottak. Voltak jelesbek is (ma nem igen vannak), a kik díj nélkül is dolgoztak. Az irodalmi proletariatust a lapirodalom teremtette.

Egy dolog azonban azon időtől kezdve mai napig folytonosan fenntartja magát. Az t. i., hogy a kiadók jobbára meggazdagodnak, míg az írók jobbára szegények maradnak.

Sic vos non vobis....

Fatumszerű, hogy az akadémiai drámajutalmakat többnyire akadémikusok nyerték, s csak a Kisfaludy-társaságnak jutott az a szerencsétlenség, hogy aranyaiból epigonokat is kellett részesítnie. A nagyobb díjazást Heckenast kezdte meg Jósika Miklóssal, folytatta Eötvössel, de ezeknek díjazása se rugott magasbra regényenkint 3000 s néhány száz forintnál ezüstben, oly volumenekért, melyeknek megírásához három, néha több év is kellett. — Mi, a kik még akkor nem igen ismertük a francia irodalmi viszonyokat, csaknem hanyat vágtuk magunkat e rémséges összeg hallattára. Ugyanettől a kiadótól Kuthy Lajos *Polgári szózatá*-nak min-

den íveért 50 frtot kapott, s ez a mesés honorárium annyi hasonszőrű röpiratot teremtett, hogy a kiadók a concurrentia előtt bezárták ajtóikat.

Hanem az a csodaszerűség már akkor is megvolt irodalmunkban, hogy Nagy Ignác nagyon is időhez kötött értékű *Tarka képei*-ért többet kapott, mint Vörösmarty halhatatlan eposzaiért. Hartleben még fel is smukkozta pártfogoltját, csakhogy tréfáit folytassa.

Geibel már fösvényebb volt a Pálfy Albert regényeinek díjazásánál, Kelmenfy meg épen csak borravalót kapott. — Az én *Dongó*-mat is potom áron Geibel vette meg, ki is nyomatta, de elkobozták. Azontúl nem vásárolt magyar regényeket.

A Heckenast rendszeresebb és jobb díjazását Emich Gusztáv (egyike a szépirodalom érdekében legtöbbet áldozott kiadóknak) nem csak folytatta, hanem későbben emelte is, de azért keresztényi jószívűség tekintetében még ő is messze visszamarad Kozma Vazul mellett, ki nyomtatási költségekben és előlegekben közel negyvenezer forint ára ki nem fizetett váltót vitt a más világra. Ő volt kezdetben az írók Augustusa, és utolsó éveiben Dobzse Lászlója.

Kezdetben az akadémia az eredeti munkák ívét 16, a fordításokét 5 ezüst forinttal fizette. Az akadémia költségén fordított színművek a harmincas években és a negyvenes évek elején felvonásonkint négy és öt forinttal díjaztattak. Tompa Imre és Nagy Ignác fordítottak legtöbbet.

A külföldi regények fordítását a Kisfaludy-társaság kezdette meg, és a fordítónak ívenkint 5 frtot fizetett. E vállalat azonban még így se hozhatott nyereséget, s csakhamar beszüntették.

A mostani külföldi regénytárak eszméje tehát nem új, csak alkalmazása sikeresebb.

A közönség magyarabb volt akkor, mint mostanában.

A harmincas években négy szépirodalmi lap volt az országban. A Rothkrepf *Regélő* és *Honművész*-e, Bajza, Sche-

del és Vörösmarty *Athenæum*-ja, a Munkácsy *Rajzolatok*-ja és a Helmeczy *Társalkodója*. (Ez utóbbi inkább encyclopædicus.)

Az *Athenæum*-ba is többen (Pap Endre, Adorján Boldizsár, Riskó Ignác, Vidor Emil, Barthos, Lukács Lajos, Eördegh, Böszörményi) ingyen dolgoztak; de a honorált írók a legrendesebben kapták munkadíjaikat.

A negyvenes évek elején Kuthy egy novelláért 40, Gaál 30, Nagy Ignác 25 frt tisztelet-díjt kapott.

Császárnak és Tóth Lőrincnek elég volt a szerkesztők bizalmas barátsága és szeretete. Petőfinek volt olyan verse, melyért Bajza 8 frtot fizetett, Laknernek négyet és Lisznyaynak ugyanannyit.

Különben ingyen versekkel el lehetett volna látni mind a négy lapot.

Irodalmi inas-éveinkben aphorismákkal, arabgyöngyökkel és böngészettel foglalkoztunk, és boldogok voltunk, ha azt ingyen kiadták.

Az *Athenæum* rendes taksája különben ez volt:

Novella nyomott íveért	16 frt
Versért	4 »
Fordításokért	4 »

Vegyesek — pro libito.

Munkácsinál nem volt szabott ár; az ő műhelyében a barátság és szükség határoztak. Ha volt pénz: dinom, dánom. Ha szükség állott be: szánom, bánom. Azok közé a könnyelműen nemes lelkek közé tartozott, a kik a honorariummal adósak is maradnak, de előlegeznek is.

Ki hitte volna, hogy neki lesznek legtöbb követői az utódok között!

Rothkrepfnek ellenkezett œconomikus nézetével versért vagy novelláért fizetni. A mint a tiszteletbeliek megszüntek dolgozni, lapját beszüntette. Correctorának lakást, kosztot és mosást adott. Lapja csinos volt, de rendesen üres. Egyetlen neves írót se adott át az utókornak. Lapja volt a dile-

tansok conservatoriuma. Lapjával együtt munkatársai is kimultak.

A napokban *Honművész*-ének nehány példánya akadt kezembe. A nevekről, melyeket versei és novellái alatt olvastam, se azelőtt se azóta nem hallottam.

Helmeczy Mihály előbb megdorgálta a vers vagy novella felajánlóját, azután ha mégis elfogadta, roszul fizetett. Saját magára nézve hasznos oktatásokban gazdag beszédében rendesen elmondta, hogy mennyire üdvös és kívánatos egy kezdő íróra nézve, ha egy ilyen tekintélyes lap hasábjain kerül neve a közönség elé s az író jövőjének érdekében mennyire üdvös, hogy az író, mielőtt az irodalomban nevet vívna ki magának, inkább a dicsőséget hajhászsza, mint az anyagi hasznokat. A munkadíj tekintetében száraz beszédnek, bárminő hosszas volt is a vers vagy novella, egy vagy legfelebb három tallér lett a zsírozója. A *Társalkodó* koldus munkásai én és Varga János voltunk. Helmeczy különben is szerkesztőségi bojtárjának havonkint 15, javítnokának 25 forintot fizetett. Összeköttetésünk azonban örökre megszakadt, mikor egy egyházi comunique fordításában a *Gran* helyett *Agramot* fordítottam magyarra, s az esztergami prímást Zágrábban szerepeltettem.

Kevéssel a *Jelenkor* és *Társalkodó*-nak más lapok keletkezése által előidézett halála előtt, a segédszerkesztőséget 40 frt havi díj mellett Nagy Ignác vállalta el, a mikor azután a munkatársak díjazása is javulni kezdett. Nagy I. egy versért már 12 huszast és egy novelláért 24 huszast is fizetett.

Én ebben az áldásban már nem részesülhettem.

Ez volt a *Jelenkor* és *Társalkodó* hattyúdala. Sőt meglehet, hogy ezen erősebb adagok siettették halálát.

Furcsa időket éltünk akkor, mikor az akademiai írnokoknak évi 200 frt fizetésök volt, s mint valami rendkívüli dolgot úgy emlegették, hogy Vörösmarty egy verseért két aranyat kapott.

Szaniszló Ferenc a *Religió* szerkesztője díjazott leggazdagabban, csakhogy nála egyedül didaktikus versekkel és kath. eszméket tartalmazó novellákkal lehetett bekopogtatni. A református Kuthy volt legkedvesebb munkatársa.

A kalendáriom-privilegisált Trattner-Károlyi nyomda is a Helmeczy schemája szerint fizetett, külön minden adomáért egy ezüst huszast számítva.

Én Beimeltől az egész juhászatomért 20 bankó forintot kaptam.

A hét soványabb esztendő után hét kövérebb esztendő következett. Rothkrepf *Regélő*-je után a Garay *Regélő*-je, a Munkácsy *Rajzolatok*-ja után a Vahot Imre *Pesti Divatlap*-ja, a Helmeczy *Társalkodó*-ja után a Frankenburg *Életképek*-je.

Garay kinyilatkoztatta, hogy az időközben beszüntetett *Athenaeum* skálája szerint fog díjazni. Vahot Imre és Frankenburg, igen helyesen, a bemutatott munka belbecsét vették mértékül s az írót a belérték arányában honorálták. Petricsevich Horváth Lázár azonban, a ki *Honderü*-jét szinte ezen időben bocsátotta szárnyaira, mindannyiukat túllicitálta. Mind a négy lapnak voltak írói, kik a rendesnél magasabban díjaztattak. Garaynak: Tompa és Pálfy. Vahotnak: Gaal és Petőfi. Frankenburgnak: Pompéry, Petőfi, Ney és Kelmenfy. Horváth Lázárnak: Vörösmarty és Hiador (Jámbor Pál). Laki a verseket aranyban, Frankenburg huszasokban fizette. Horváth Lázár munkatársait néha még meg is vendégelte. Kihűtötte nehány adag fagylalttal s egy pár pohár malagával fölmelegítette. Budai lakására Frankenburg is meghívogatta barátjait ebédre, s itt az írók nem egyszer a kiválóbb színészekkel is találkoztak.

Jámbor Pál (Hiador) írói hírnevét a *Honderü* aranyozta meg; Pákh Albert nevére az *Életképek* tették figyelmessé a közönséget.

Petőfi az *Athenæum*-tól a *Pesti Divatlap*-on keresztül ment át az *Életképek*-hez. Bajzához kegyelet- és tisztelettel-jesen ragaszkodott, Vahothoz hálás volt, Frankenburgot

becsülte. Ő a munkadíjakra nézve sokkal engedékenyebb és megközelíthetőbb volt, mint írói reputációjára nézve. Annál engedett, de ennél csökönös volt. Ha szó nélkül fizettek öt forintot, elfogadta, de ha azt mondták volna, hogy verse nem ér többet öt forintnál, a szerkesztő a padozatról vehette volna föl honorariumát. Frankenburg mindig méltányosan és lovagiasan járt el irányában.

Vörösmarty valódi költőnek tartotta Petőfit, de Adorján Bódit és Kuthy Lajost, mint embereket, jobban szerette.

Hogy az író ez időben mennyire bízhatott tollában, mutatja az, hogy a legszorgalmasabb szépirodalmi munkások a prózájuk után 200, vers után 100 frtnál többet alig kereshettek egy évben. Kuthy, mint a közönség kedveltje, a legtöbbet keresett. — Mint ő maga állítá: a *Pesti Rejtelmek* közel hatezer forintot jövedelmeztek. — Ezen, akkoriban nagy összeget azonban csakhamar fölemésztették nagyurias életmódja és estélyei.

A szerkesztők akkor se voltak megkímélve a szellemdús üreszsebűek zaklatásaitól, de az igazi hajszolás csak az ötvenes években kezdődött, mikor Nagy Ignác bizonyos határozatlan összegért esengő soraimra ezt válaszolta: «Ha a pestiek csak a zsebeimet akarnák kiüríteni, még talán eltürném, de az már boszant, hogy maholnap még slafrokomból is kiforgatnak».

A fővárosi írók között szokatlan mozgalmat idézett elő, mikor meghallották, hogy Kovács Pál győri vegyes tartalmú lapjának munkatársait, a főváros szerkesztőihez mérten hercegileg honorálja. Igaz, hogy a jó Kovács Pál egyes íróknak versért 10 forintot is fizetett, de nála nem a munka becse, hanem az író anyagi helyzete határozott. A szerkesztő nemes lelke volt a kritikus. Irodalomtörténeti adatul említem meg, hogy közbecsülésben élő veteránunk lapja volt az első vidéki szépirodalmi lap.

Hátrányos volt az irodalmi munkákkal foglalkozókra

nézve az is, hogy az egész szerkesztőség egyetlen segédből, nem ritkán magából a szerkesztőből állott. Garay a correcturát is maga végezte. Ha a politikai viszonyok fáradhatlan munkásságában meg nem zavarják, talán ma is él. Költői lelkülete kedvelte az epost a költészetben, de nem a valóságban. Megírta *Kont*-ot, de az élő Kontoktól megfélemlett Csak valamivel volt erősebb Kunosnál, a ki a puska dördülésére is összerezzent. Őt, Bajzát és Vahot Sándort nem a vihar pusztítá el, hanem annak robaja és zugása.

A segédszerkesztők havonkint ritkán kaptak többet 15 forintnál, és nagyon megköszönték, ha novelláikat vagy verseiket külön honorálták. De azért a fiatalabb írók irigységgel tekintettek az ilyen boldogokra, a kik a muzsák fölkentjeit nemcsak naponként szemlélhették, hanem azokkal társaloghattak is.

Kellemetlen időszak volt ez azokra nézve, a kik szokásosan szólva: *hirtelen szorultak meg*, vagy a tartósabb pénzzavar hinárjában vergődtek. A laptulajdonosok és szerkesztők nem tartottak külön szerkesztőségi lakásokat; könnyen elzárható otthonaikban pedig könnyű volt az alkalmatlankodóktól vagy tolakodóktól menekülniök. Bajza borzutcai földszínti lakásának ajtaján négy-öt napon át is hiába csengettünk, ha nem volt kedve elfogadni. Ő az őrrostélyzaton át physiognomiánkból kiolvasta szándékunkat, a mikor azután a cseléd csakhamar jelentette: «A tekintetes úr nincs ide haza».

Bajza nem előlegezett; csak néha Gaal Józsinak. De az *Athenæum* ezen svájcijának is a Vörösmarty vagy Schedel közvetítésére volt szüksége, hogy nehány frt előleget kaphasson.

Mint rokonával, Lisznyayval, volt legtöbb baja. Kalmus nem egyhamar és könnyen volt kiakolbólítható, és Bajza csak úgy segíthetett magán, hogy bonn-ra kölcsönzött a filius prodigusnak, a melyet azután az atya kiegyenlített.

Nagy baj volt az is a telefejű de üreszsebű kasza-kapakerülőkre nézve, hogy akkori időben a „*nesze adszi* — vagy *adszi nesze*“ féle jó szokás még nem volt meghonosodva. Az átadás és kiadással nem ritkán egy hónap is lejárt, mire a honoráriumot kifizették. Bajza még a leghírnevesebb író munkáját is átolvasta. — A kéziratokat ő maga javította ki, sőt, főleg a színi bírálatoknál, csillag alatti észrevételekkel is kicsipkézte.

Vörösmarty és Schedel kéziratait azonban érintetlenül adta a nyomdafesték alá.

A színi referenseknek, ha tagok voltak, az akadémiai páholy használata volt megengedve, ha nem: színházi szabadjegygyel díjaztattak.

Vörösmarty, Gaal, Nagy I. voltak a rendes referensek.

Vahot, Garay, Horváth a munkadíjak kifizetését sokszor elnapolták. Bajza és Frankenburg soha.

Most olyan szerkesztők is találhatók, kiktől hatosonkint kapják meg az írók a forintokat.

Megtörtént egyetlenegyszer, hogy Vahot Imre honorariumomat leebédeltette, s két humoreszkemért egy dobóci tajtékpipát adott. De az nem történt, a mi a hetvenes években, hogy honoráriumomért a kapuban rőfös stiléttel várjak a szerkesztőre.

Frankenburg már nehezebbben menekülhetett a kézirathandléktól, de azért őrrostélyzat hiányában megpróbált akként menekülni a maculaturát hozó, de pénzt vinni akaró kellemetlen vendégektől, hogy a Dunára nyiló ablakjára támaszkodott, vagy elbújt vagy megszökött előlök. Horváth Lázár, ha nem tudott vagy nem akart fizetni, szorongatott munkatársát kamat fejében megvendégelte, sokkal nagyobb személyi hitele lévén írói hitelénél.

A szerkesztők között ő járt leggyakrabban kézirat és pénz után. — Egyikkel se tudott gazdálkodni. — Egyes számokat ragyogó nevekkel állított ki, míg más számokban már ismeretlen nevű írók hemzsegtek. Ő volt az első, ki előfi-

zetési felhivásában, a nevesb munkatársak kiirásával próbált előfizetőket édesgetni.

Az arcképek kiadását Vahot Imre hozta divatba. Hogy elfogultsággal vagy pártossággal ne vádolják, a magáét is kiadta.

Garay hosszát, szélességét megmérte a novellának, mielőtt kifizette. A versekért eleinte nem fizetett. Későbben mikor megunták az ingyen versírást, poemát ritkán adott. A vidék jobbjai még fizettek volna is, csakhogy neveiket nyomtatásban olvashassák.

A négy új szépirodalmi lap szélesebb és tágabb tért biztosítván, az irodalmi munkások száma is szaporodott. Az idegen nyelvekből való fordítás lendületet kapott, s noha a díjazás soványan ütött ki, mégis akadtak munkások, a kik legalább az ebédrevalót igyekeztek kiérdemelni. A beltermék nem volt elegendő, importtal kellett segíteni. A német, francia, olasz, angol, lengyel, spanyol novellák közlését az *Athenæum* megkezdte, a *Regélő*, *Divatlap*, *Életképek* és *Honderű* folytatták. Kivált az *Athenæum* sokkal több külföldi novellát adott, mint eredetit. Aligha tévedünk, mikor azt állítjuk, hogy a közönség az idegeneket jobban élvezte.

Különben is igazán magyar zamatú novellákat csak Fáy, Csató, Kovács Pál és Gaál Józsi írtak. Azok, melyeket Kuthy írt (számra alig nehány) a legjobbak közé sorozhatók.

Nem hiszem, hogy a 30-as és 40-es éves összes novelláiért többet fizettek volna 4000 forintnál. Középszámítással legfelebb 15 frt esik egy novellára.

Ekkor még se híre se hamva nem volt a revolver-journalistikának. Az akkori írók kértek de nem ijesztgettek. Lehettek köztök koldulók, de nem voltak se betörők, se útonállók. Az ki henyélt, nélkülözött is.

Talán realisabb jellege miatt ez az időszak volt az, mikor az író diakonusok mellett, kevesebb számu novitiusok jelentkeztek.

A pesti írónövelde csakhamar megtanította őket: hogy «voluisse non est sat».

A dicsőség csábítólag hatott, de a nélkülözés visszariasztólag. A kik az árral úsztak, igyekeztek a partra menekűlni. — A jobbak és nevesbek legtöbbje, honorarium nélkül is íróskodhatott. A kik benn szorultak, igyekeztek oly állomást nyerhetni, a hová nem jut annyi fénysugár, de az anyagi gondok fellegei is ritkábban mutatkoznak. Kevesebb a rózsa és tulipán, de több a káposzta, bab és burgonya.

A szerkesztők se lévén sokan, válogathattak a munkásokban, és nem voltak rá szorítva, hogy a szellemileg gyengédebbeket és betegeseket is befogadják.

Volt elég jó nevű gavallér író is, a ki szerencséjének tartotta, ha valamelyik lapban kedvesét megénekelhette.

Nevezhetnék nehány oly szerkesztőt is, a ki nemcsak nem fizetett, hanem még sonkát vagy bort kapott az írótól ajándékban. Azt a csodásságot csak a jelen időszak mutathatta fel, hogy olyan szerkesztő is legyen, a ki sonkával fizet. Még pedig nem is hátsó, hanem elősódarral.

Így változtak az időszakok, a nélkül, hogy az irodalom sokat veszített vagy nyert volna.

A politikai lapok keletkeztével egyszerre élénkebbé lett a szépirodalom is. *Kossuth Lapja*, a *Világ*, a *Figyelmező*, mintegy 12 írónak szolgáltattak oly havi fizetést, a melyből egyes ember megélhetett. Kezdetben a *Kossuth Lapjá*-nál az ujdonsági rovat vezetője 40, csakhamar azután 50 frtot kapott. A külföldi rovat vezetője havonként 40 frtot, a corrector harmincat.

Császár a *Világ*-nál 25, 40 és harminc forinttal honorálta havonként az említett rovatok vezetőit.

A *Figyelmező* volt a leggavallérabb. — Hatvan forinton kezdte és 40 forintnál nem szállott lejebb.

A *Kossuth Lapjá*-nál még a vidéki leveleket is honorálták. Én egy magocsi levélért 4 frtot kaptam Hajniktól,

az uradalmi felügyelőtől pedig legalább 100 forint ára szidalmat.

E lapokban helyet szorítottak a szépirodalmi munkáknak is, és bel- vagy tárgy-értékükhöz mérten, 3—10 frtig honorálták.

A mint nagyobb lett a tér, szaporodtak a munkások is. — A tér, ha nem emelte is azonnal a tehetséget, de emelte a munkakedvet. Könnyebben akadt hely, a hol munkálkodni lehetett s a hol fizettek. — Hinni kezdtük, hogy mint írók is megélhetünk.

A szépirodalmat tekintve, úgy látszik, e hitünk még ma is a pium desideriumok közé sorozható.

A melyik lap fizethet és fizetni akar, annak sok az éhes munkatársa. Egy-egy embernek legalább 20 novellát és 40 verset kellene írnia, hogy megélhessen.

De mikor egy helyett ötvenen, hatvanan vannak.

Hány Vértesink van!? És még annak is szerkeszteni kell, hogy à la Podmaniczky öltözködhessék.

Hányan vannak még, a kik minuendo licitálnak.

Itt van egy 25 forintos novella. — 10 frt. — Ki ád többet érte? Senki! Itt van hát 8 frtért.

A vers sokszor rámegy nyomtatéknak.

A politikai lapokkal azután csaknem egyszerre megeredtek: az albumok, röpiratok, alkalmi munkák, almanachok és kalendáriumok. — A röpiratok 20—30 forinton keltek, az albumok és almanachok után vehetett az ember egy pár csizmát, a naptárak honorariumáért kapott az író egy pohár sert s egy pár tormás virslit.

Az akkori ponyvairodalom cultiválása mellett ehettél nyáron fehér, télen fekete retket, és le kellett mondanod a halhatatlanságról.

A hirlapirodalom azután a költőkből is encyclopedistákat faragott. Kuthy Lajos belefussolt a magasabb politikába, Kelmenfy a philosophiába, Sárossy Gyula jogi tanulmányokat írt, Pap Endre vezércikket.

A szorgalmasbak évenkint így is megkerestek 100 forintot.

A Császár által szerkesztett *Aradi Vészlapok* munkatársai a honoráriumon kívül a halhatatlanság koszorujából is kaptak egy levelkét.

Ezen levélke miatt a Nagy Ignác jó, de kegyetlen tréfája csaknem kiengesztelhetlen gyülölséget keltett köztem és Császár között. — Császár ugyanis nemes eljárása jutalmául és emlékeűl az aradiaktól ezüstből készűlt babérkoszorút kapott. — A koszorú egyes leveleire a munkatársak nevei voltak bevésve.

Ez időtájban Nagy-Károlyban tartózkodván, Nagy Ignác levélben tudósított, hogy a koszorú levelei srófra járnak, és Császár csak holtartózkodásomról vár értesítést, hogy az enyimet lesrófolhassa és nekem elküldhesse.

Elég meggondolatlan voltam, hogy a koszorú egyik levelét magamnak követeljem.

Császár nyers sorokban válaszolt, megismertetett az emlékkoszorú mechanismusával és durva sértésem miatt a köztünk fennálló barátságot felmondta.

Csendes fájdalommal dugtam zsebre a meg nem érdemlett szemrehányásokat, de a meghasonlást előidézett okokat elhallgattam.

Lássuk már most korunk haladását a díjazások tekintetében.

A lapirodalom terjedése — valljuk be — jelentősen emelte a díjazásokat. A kinek azelőtt 30—50 forintja volt, most van 80—100 forintja havonkint. A külföld és gazdasági rovat vezetői kétszeresen és háromszorosan fizettetnek. A correctorok becsületesen megélhetnek.

Csak a vers- és novellaírók díjazása, a regények értékesítése nem akar emelkedni.

Versért 5 frtot, novelláért 15—30 forintot a harmincas és negyvenes években is fizettek.

Igaz, hogy több a vevő, de több az eladó is.

Van azután consortium, melynek tagjai egymást tisztességesen honorálják.

Óva intek azonban mindenkit, hogy inkább soha se írjon regényt, verset vagy novellát, mintsem azt higyje, hogy az e fajta munkásságból hazánkban mai napság már megélhetni.

Több péntekje lesz mint vasárnapja.

A fény, a mely feléje ragyog, nem álló, hanem hulló csillagé.

ORLAI PETRICH SOMA.

(1822—1880.)

Írta

SZANA TAMÁS.

Most már ő is megpihent. — Hosszas, kínzó szenvedései véget értek s megtért övéihez, kiket szívének egész vonzalmával, önfeláldozással szeretett. Némely családokra végzetteljesen nehezedik a sorsnak sujtoló keze. Orlai rövid időköz alatt veszté el két felnőtt gyermekét: nagy reményekre jogosító fiát s kedves, szép leányát, kikért nyugalmas falusi magányát, hol egész odaadással élhetett művészetének, a fővárosi élet emésztő izgalmaival cserélte föl, s alig egy héttel halála előtt kísértük örök nyugalomra a gondos nőt és példányszerű anyát, ki saját életét áldozta föl, mert nagyon szeretett. Gyermekeinek sírkövén kapta az emésztő kórt, melytől nem remélhetett többé szabadulást. A szerető férjnek, ki évek óta maga is kínzó fájdalmak tehetetlen áldozata volt, napról napra keresztényi önmegadással kellett néznie a kedves élet lassú, de biztos hamvadását. Nézni és megfeszített erővel munkálkodni, hogy ecsetjével a mindennapi kenyeret megkeresse, ő, ki már hosszabb idő óta meghalt az életnek és művészetnek. Mindez emberi erőt meghaladó feladat!

Halála előtt pár héttel voltam nála utoljára. Mint egy árnyalak bolyongott szobájában; az egykori dicsőséget

szomjazó, munkában fáradhatatlan művész árnyékja. A falakon, festői állványokon vázlatok, félig kidolgozott festmények hevertek, szerencsés órákra várakozva, midőn a művész újra kezébe veheti ecsetjét, melyet az utóbbi időkben oly sokszor s annyi ideig hevertetett.

Kérdezősködtem megkezdett művei s tervei felől.

— Én dolgozzam, s ha dolgoznám is: kinek? — mondá halk, alig hallható hangon, s ajkán valami fájó, keserű mosoly jelent meg, melyet nem fogok soha elfeledhetni.

A falon, dolgozószobájának két ablaka közt, Petőfi Sándor szülőinek arcképei foglaltak helyet: két kisebb alakú, jóformán elmosódott mellkép, ha emlékezetem nem csal, rajzónnal készítve. Bizonyos áhítattal szemléltem a két öregnek becsületes, jóságos vonásait s kértem a művészt: engedné át e képeket közlés végett a *Koszorú* számára.

Orlai a legnagyobb szivélyességgel engedett fölszólításomnak és szemeiben szokatlanul élénk tűz jelent meg Petőfi nevének említésére. Visszaemlékezett a Pápán töltött időkre, ifjuságának derűs napjaira, midőn Petőfivel és Jókaival együtt szőtte nagy és szép terveit, melyeket megvalósítania azonban, legalább úgy, a hogy ő hitte és remélte, nem sikerült soha. Örömest beszélt ez emlékezetes időről, s mutatta jegyzeteit, melyek még feldolgozásra várnak, vagy a *Budapesti Szemle* hasábjain már megjelentek. Kértem: írjon nekem is valamit kiséretül a nagy költő szülőinek arcképeihez.

— Csak ez a fej megengedné, — szólt visszaesve búskomorságába — de nincs reményem, hogy egyhamarjában a kezembe tollat vagy ecsetet vehessek. Jőjjön el s élő szó után egyetmást majd följegyezhet.

Ez után következett be a végzetes fordulat nejének betegségében s én — fájdalom — nem vehettem igénybe többé szivességét.

A halál Orlainak nem kínos elválás volt az élettől, hanem várva várt feloldozás a terhek alól. Nem undok rém,

hanem Madách «szent anyája, ki szeliden magához térít mindnyájunkat, s a ki elcsitítja hiú törekvéseinket, dalolva nekünk a halál dalát».

A művészet azonban fájlalja elhúnytát és fájlalja már évek óta, mert hosszú ideje annak, hogy Orlai élőhalottkint jár közöttünk. Szomorúbb sorsa művésznek már alig lehetett!

Az ifju, kinek első kisérleteit 81 éves ősz atyja még ma is kegyelettel őrízi, nem közönséges tehetséggel, s a művészet rajongó szeretetével lépett pályájára. Mestere: Waldmüller szép reményeket kötött jövőjéhez; első képei felfogás tekintetében élénk költői érzékről, kivitelüket illetőleg pedig a külső hatás nem közönséges ismeretéről tanúskodnak, Legörömestebb hazánk történelméből vette tárgyait, s ha nem tudta is a felölelt mozzanat hatását mindenkor egész erejében elénk állítani: müvei mindenkor élénk, nem ritkán pedig megkapó hatást gyakoroltak a nézőre. Nagyobb történelmi festményei, melyek közül elég legyen Zách Feliciánt, Attila halálát, Erzsébet bucsuját említenünk, mind a mellett jelentékeny helyet foglalnak el úgy nyilvános gyűjteményeinkben, mint a magánosoknak képtáraiban. Hogy e téren nagyobb szabású, bár hol is számot tevő művek nem maradtak utána: nem a tehetség hiányának, hanem a körülmények kedvezőtlen alakulásának következménye. Két egyaránt hatalmas ellenség: a megélhetés gondja s a gyötrő, emésztő betegség egyesült arra, hogy tehetségének szárnyát megnyirbálják, munkakedvét elzsibbaszszák. A mindennapi kenyér után küzdve, izzó agygyal nem alkothatni nagy időkre szóló mesterműveket.

Művészi alkotásai közül minket közelebbről Petőfire vonatkozó képei érdekelhetnek. Nagynevű barátját, kinek oly gyorsan és fényesen sikerült az, mire ő hiába törekedett, hogy alkotásai ne csupán egy nemzeté, hanem az egész művelt világé legyenek: többször festette. Ezek közül egy, melyet 1848-ban készített s melynek eredetije a nemzeti muzeumban látható, kortársak állítása szerint, egyik leghí-

vebb arcképe a költőnek. Egy másik nagyobb festménye: *Petőfi Debrecenben* (jelenleg Tóth Kálmán ismert költőnk tulajdona) alacsony, szegényes szobában, megviselt ládán ülve tünteti elénk a fiatal költőt, a mint a rongyos szalmaszéken fekvő papirlapra írja egyik legszebb költeményét. A kép hátterét az üres nyoszolya, néhány könyvvel, s a termetes boglya-kemence foglalják el; ez utóbbi vajmi régen lehetett befűtve, mert költőnk a csikorgó téli hidegben égő pipáján melengeti ujjait, hogy meg ne dermedjenek. A kép csak illustratio Petőfi ismert költeményéhez, de Orlai annyi szeretettel dolgozott rajta, hogy a fiatal élet összes küzdelmei és nélkülözései szemeink előtt vonulnak el a festmény láttára.

E nagy szeretet vezethette akkor is, midőn utolsó napjaiban, a betegségtől már egészen megtörve, izzó fejjel és reszkető kezekkel halhatatlan barátjának vonásait vetette vászonra. Ez a kép, mely sejtelmem szerint, az Orlai által 1848-ban készített festményt s a költő egyetlen fényképét igyekszik összeegyeztetni, befejezetlenül maradt. Az arc úgy a hogy ki van dolgozva, de a ruházatnak csupán csak körvonalai láthatók az üres vászonon.

A halál kivette kezéből az ecsetet, mielőtt e képet befejezhette volna.

Azok előtt, kik az igazi barátságot minden más érzelemnek fölibe szeretik helyezni, meghatóan szép jellemvonása marad Orlainak, hogy utolsó gondolata is, a szeretett és soha nem feledett barát — Petőfi Sándor volt.

Most már a síron túl is egyesült azzal, ki halála után lett igazán halhatatlanná!

IRODALMI SZEMLE.

EGY MAGYAR TÖRTÉNELMI MŰ FRANCIA SZERZŐTŐL.

A PÁRISI Charlemagne-lyceum egyik tanára által írt *Magyarok egyetemes története* magyar fordításban, megelőzve több történetírónk olyan dicséretével, hogy kívánatos lefordítása magyar nyelvre, mindenesetre a legszokatlanabb jelenségek közé tartozik. Dicséret a francia szerzőre, és legalább is figyelmeztetés a mi történetíróinknak, hogy a művelt közönség számára nincs történet-könyvünk. Van az iskolák számára, van a történeti tanulmányokkal behatón foglalkozók számára, de a ki az iskolai száraz kivonatoknál többet kíván, tizennégy kötet végig olvasása pedig megriasztja, annak a számára nincs mű, melyből hazája történetével megismerkedhetik.

Sayous Eduárdnak a külföld számára írt két kötetes könyve igazán segítségünkre jött, s dr. Molnár Antal le is fordította, és első kötete már megjelent az Athenæum kiadásában.* Sayous-nak mély hálával tartozunk e könyvért, mely Magyarország történetét világ-nyelven és oly lelki-

* *A magyarok egyetemes története*, írta Sayous Eduárd, franciából fordította dr. Molnár Antal. Az Athenæum-társulat kiadása. Első kötet. Nagy nyolcadrét, 317 lap. Ára 2 frt 50 kr.

ismeretes alapossággal ismerteti meg. A külföld nagyon, de nagyon felületes és csak töredékes leírások útján tudhatott meg valamit Magyarország történetéről. Azok legtöbbje is ellenséges indulatú. Michelet, a hírneves francia történetíró, már régen panaszkodott, hogy a magyar nemzet történetének megismeréséhez idegen tudós hozzá nem juthat. Sayous-t most bátran követhetik, és megnyugvással rábízhatja magát az idegen történetíró, sőt Sayous a külföld számára följegyzette mind ama kútfőket is, melyeknél mélyebbre is meríthetnek. Műve bevezetése gyanánt *Notice bibliographique* cím alatt megismerteti történelmünk forrásait, nemcsak a hazai műveket, levéltárakat, hanem a külföldnek minket illető forrásait is. Röviden jellemzi is azokat, elmondja, hogy emitt sok a legendaszerű, amott a vallásos szempont uralkodik, máshol ismét a kritikával összegyűjtött adatok gondosságára figyelmeztet. Az ellenséges irányúaknál is megteszi a figyelmeztetést, s megmagyarázza az ellenszenv okait. Ez a «könyvészeti bevezetés» 22 lapot foglal el a magyar fordításban, s oly pontos, hogy ehez hasonlót — mint Fraknói is kijelentette — mi sem tudunk kezébe adni annak, ki magát e téren tájékozni kívánja. Ebben is tett nekünk szolgálatot a francia író.

Sayous nem a mi kész történet-könyveinkből készített kivonatot, hanem a szó szoros értelmében végig kutatta levéltárainkat, s ízről ízre tanulmányozta történelmünket. Lapról lapra följegyzi, hogy honnan merített, s forrásai közt találjuk az újabb értekezéseket, hírlapi közleményeket, melyeket főkép ott használt föl, hol a magyarok eredetéről és nyelvéről szól. Itt a nyelvészeti könyvek és értekezések nagy apparatusában a külföld ide vonatkozó minden jelentékenyebb művét fölhasználta. Folytatta kutatásait a francia levéltárakban is, honnan a Rákóczy-korszakra vonatkozó okíratokat használta föl.

Természetes, hogy mindezekhez szükséges volt először teljesen megtanulni a magyar nyelvet, megismerni a nem-

zeti szellemet, irodalmat, útazni, kutatni s évek hosszú sorát fordítani a munkára. Sayous megtette lelkiismeretesen.

Sayous a magyar nyelv tanulásához 1867-ben fogott és oly kedvvel tanulta, hogy egy év mulva már meglehetősen értette. A nyelvekhez különben is kiváló hajlammal bír. A következő évben eljött Magyarországba, itt megismerkedett tudósainkkal, íróinkkal, intézményeinkkel, s a következő években újra visszatért és folytatta tanulmányait. Időközben Párisban többször tartott felolvasást a magyar viszonyokról, és írt folyóiratokba és hírlapokba, mindig alaposan.

Tanulmányai első eredményét 1872-ben egy önálló terjedelmes műben mutatta be: *Histoire des Hongrois et de leur littérature politique de 1790 à 1815.* (A magyarok és politikai irodalmuk története 1790-től 1815-ig. Ama nagy küzdelmekről szól e műben, melyeket a József császár halálát követő nemzeti ébredés támasztott; az 1790—91-iki országgyűlésről, a I. Ferencz trónraléptét követő reactióról, a protestánsok ellen folytatott üldözésekről, a Martinovics-féle összeesküvésről, melyben előszeretettel mutatja ki a francia eszmék hatását. Érdekesen fejtegeti a Magyarország és Ausztria közti viszonyt, s kimondja, hogy a magyarok támogatása nélkül Ausztria soha ellen nem állhatott volna Napoleonnak, s itt figyelmezteti a francia történetírókat, főkép Thierst, hogy Ausztria voltaképeni erejét hol keressék a Franciaország elleni nagy harcokban. A politikai események mellett részletesen szól az irodalomról, a korszak költőiről és azok hatásáról. E könyv is oly érdekes, hogy, noha ismerjük minden adatát, a magyar ember is a legnagyobb figyelemmel olvashatja.

A tudományos akademia és Kisfaludy-Társaság e művéért választotta meg külső tagjának.

A magyarok egyetemes történeté-ben Sayous ismét lehetőleg színgazdag képet nyujt. A históriai eseményekkel együtt adja mindig egy-egy korszak benső életét is, az intézmé-

nyek fejlődését, a kultura haladását s a magyarországi események magyarázata gyanánt a külföldi viszonyokból állítja föl gyakran a háttért. Így mindig perspectivát tud nyitni az ítélő szempontoknak. A főszempont pedig, melyet a külföld elé tár, ama folytonos küzdelem, melyet a magyaroknak kellett vívni, hogy megtarthassák a hazát. Élénken kiemeli a szlávok elleni nagy harcokat, melyek a szláv uralmat megtörték a XI-ik században, épen akkor, mikor az már Közép-Európát fenyegette. Kimutatja, hogy a mint a magyarok honfoglalása akkor megmentette a germán elem szétszakítását, úgy ismét Magyarország volt az, mely a mongol betörést visszatartotta Németországtól és Nyugat-Európától. És a magyaroknak, kik két hatalmas császárság közé ékelődve, majd Byzanc, majd a német császárság ellen védték függetlenségüket, e folytonos harcok után Európát is védeniök kellett a török betörések ellen. Mi magyarok ismerjük e harcokat, de a külföld Sayous könyvéből tanulhatja meg, hogy mint lett Magyarország a civilizáció előőrse, s hogy mint teljesítette e kötelességét.

A francia író a szláv, német és olasz krónikások túlzásaival és ráfogásaival is foglalkozik, és kellő mértéket állít azok mellé. A magyar krónikások adatait szintén ellenőrzi, mert nem fellobbanó lelkesedéssel ír, hanem elfogulatlan igazsággal. Így a magyarok eredetéről szóló legendákat meglehetős kételkedéssel fogadja, s az Attila, az avarok és magyarok közti kapcsot nem látja világosan. Sayous is finnista, és meggyőződése, hogy a magyarok a nagy turáni nembe, a finn fajba, az ugor alfajba tartoznak. A néprajzi tanulmányt Sayous következő sorokkal végzi be:

«Vajon a magyaroknak van-e okuk neheztelni miatta? Nem szebb-e megérkezni a polgárisult világba élénk s őseredeti értelemmel, erőteljes élettel, nagy intézmények egyszerű csirájával s fokozatos haladás által szerezni nemes helyet, mint meteorkő gyanánt hullani le, már kezdetben minden előnynyel és tehetséggel felruházva? A helyett, hogy

azonnal egészen tökéletes és bevégzett nyelven beszéltek, daloltak, írtak volna, nem szebb-é lassankint fölékesíteni s gazdagítani a kezdetleges nyelvet, mely kiválóan alkalmassá vált a modern polgárisodás és tudomány eszméinek és szükségleteinek kifejezésére, s egyúttal megmaradt bámulatosan eredetinek és költőinek.»

Sayous könyvének nagy érdeme az is, hogy nem száraz munka. Vonzón van írva, és olvasása közben soha sem érezzük egy tudós szobájának dohos és száraz levegőjét, hanem tágas határban tekinthet körül a szem. Rokonszenvével soha sem találkozunk oly alakban, hogy az pártfogoló lenne vagy bántana. Nem tolakodik jóakarattal, hanem elfogulatlansága, beavatottsága és lelkiismeretessége által nyer meg. Ez hatása e könyvnek legalább a magyar olvasóra, melynek a fordítás szánva van.

Hiszszük, hogy a külföldön is meg lesz a könyvnek a kellő hatása. A kit egy vagy más incidensből érdekel Magyarország története, azoknak Sayous teljesen kezökbe adja. Úgy szólva egyetlen mű ez a maga nemében, a nagy külföld számára. Örülnünk kell, hogy ezt oly alapos ismerőnk írta, mint Sayous.

Az első kötet Mátyás király haláláig tart. A második kötet egész a legújabb eseményekig.

CSIKY GERGELY ELBESZÉLÉSEI.

(Budapest, 1880. Kiadta a Franklin-társulat.)

Csiky Gergely elbeszélői tehetségénél fogva a jobbak közé tartozik, sőt a legjobb azok között, a kik mostanában azzal mulattatják a publikumot, hogy valódi novella helyett ugynevezett rajzokat adnak és ebben rendesen tűről hegyre leírnak egy alakot, kiről azt is elmondják, mikor emészt gyomra jobban, mily eledelek élvezete után van roszabb kedve; a rajz divatos hőse rendesen nagy célokra tör, de tehetsége abban hagyja, a sors nem segíti, s lesz belőle egy elzüllött, kopott sőt unalmas alak, a ki nem

küzd, csak megnyugszik, nem hajt végre tetteket, csak megadja magát. Hogy a novellához valami érdekkeltő mese is szükséges volna, azt ignorálják ez újabbkori novellisták. Azt hiszik, hívebbek voltak az élethez, ha leírták alakjuk mellénygombját is, semmint ha legalább egy kissé érdekfeszítő bonyodalomba helyezik a szerencsétlen, még a publikumtól is elhagyott unalmas fratert.

Csiky, a színműíró, jól tudja, hogy az effectust kerülni nem szabad. Csak oly szárazkedélyű æsthetikusok hirdetik e tant, kiket az istenverte szükség kényszerített rá, kik fantasia hiányában novellákból indultak ki, de rajzokhoz jutottak, kik mindenben erkölcsi hatásra törnek, de csak azért, mert más hatást nem tudnak elérni.

Azért üdvözöljük Csiky elbeszéléseit, nem mintha valami magas polcon állnának, de szeretjük az olvasmányt, mely legalább fölkelti az érdeket, kíváncsivá tesz, hogy mi lesz a történet vége. Csiky ott a legjobb elbeszélő, hol valami váratlanra, meglepőre készíti elő olvasóját. Nem styljében van az erő, az csak oly banalis, mint akárki másé a mostaniak közül. De csomót kötni jól tud, s felkölti a kíváncsiságot.

Legjobb elbeszélése e kötetben a vasuti történetek. Két darabból áll. Az elsőnek címe *Az alkalmatlan útitárs.* Egy középkorú, kopasz úr ül be a vaggonba, és ugyancsak megijed útitársától «a szürke úr»-tól, mert ez szemeit folyton rámereszti, mintha valami titkos célja volna vele. Végre meg is szólítja.

— Hová tetszik útazni?

— A középkorú kopasz úr, hogy menekülhessen, siketnek tetteti magát.

— Úgy vagyok szokva, hogy kérdéseimre választ kapjak, mondá a szürke úr fenyegető hangon. A kinek nem tetszik e szokásom, kérjen tőlem lovagias elégtételt.

A középkorú kopasz úr reszkető kezével megtapogatta fülét s vigasztalan arccal rázta fejét.

— Süket az úr? orditott a szürke úr, és szorosan útitársa mellé ülve, úgy ráhágott tyúkszemére, hogy a középkorú kopasz úr éles kiáltással adott kifejezést fájdalmának.

— Ha megsértettem önt, kész vagyok bárminő lovagias elégtételre, bömbölt a szürke úr.

— Oh kérem, köszönöm, semmi baj, hebegett a középkorú kopasz úr.

— Azért mondom! felelt a szürke úr, két tenyerét a szája elé tartva s úgy beleordítva a középkorú kopasz úr fülébe, hogy a szeme tüzes karikát hányt tőle.

— Még megsüketülök ez ember ordításától, aggódék magában a zaklatott férfiú. Szerencsétlen gondolat volt süketnek tettetni magamat; de most már e mellett kell maradnom, különben még képes volna párbajra hívni.

— Nagyon fú a szél, tegyük be mind a két ablakot, ordított a szürke úr.

— Tessék, felelt reszketve a középkorú kopasz úr. Pedig a falevél se mozog, gondolá magában. Most már nem is kiálthatok segítségért, ha torkon ragad.

A szürke úr ezalatt felhúzta az ablakot s minden függönyt lebocsátott.

— Nagyon süt a nap, bőgött útitársa fülébe.

— Pedig olyan felhős az ég, hogy színét sem látni a napnak, gondolá kétségbeesetten a középkorú kopasz úr. Most már egészen hatalmában vagyok. Tehet velem, a mit akar. Se nem látnak, se nem hallanak.

Rejtélyes félhomály terült el a kocsi bensejében; a zöld függönyökön keresztül bágyadtan hatott át a külső világosság, úgy hogy egy kis szántszándékkal bátran össze lehetett téveszteni a kocsiban levő személyeket és tárgyakat. Legalább a szürke úr rögtön áldozatul esett a félhomálynak, midőn rendes ülése helyett teljes súlyával a középkorú kopasz úr ölébe telepedett.

— Jaj! mondá a középkorú kopasz úr.

— Mi baj? ordított a szürke úr meg nem mozdulva helyéből.

— Rajtam méltóztatik ülni, nyögött elfuladó hangon a középkorú kopasz úr.

— Hát mért nem szól? ordított a szürke úr, lassan fölemelkedve. Különben ha megsértettem, kész vagyok bárminő lovagias elégtételre.

— Oh kérem, semmit sem tesz, szerencsémnek tartom, mondá udvariasan a középkorú kopasz úr. Talán többet is mondott volna szürke útitársa teljes megnyugtatására, ha egy gyanús recscsenés újabb rémülettel nem tölti el lelkét.

A szürke úr a szegény áldozatnak új cylinder kalapjára ült. Az áldozatnak csak egy nyögése ismét elég volt arra, hogy a szürke úr pisztolyaival megkínálja elkínzott útitársát. Végre állomáshoz értek. Mi természetesebb, mint az, hogy a középkorú kopasz úr mindenképen le akart szállni. Az ajtónak ugrott, dörömbözve, kiabálva, mialatt mohó sietéssel igyekezett a függönyt felhúzni és az ablakot leereszteni.

— Hova megy? kérdé halkan a szürke úr.

— Kiszállok, felelt mohón a középkorú kopasz úr, s a nyitott ablakon keresztül iparkodott az ajtót kinyitni, egyre kiabálva a konduktor után.

— Hát az úr nem süket? kiáltott dühösen háta mögött útitársa. Meghallotta kérdésemet? Hogy mert engem bolonddá tenni?

— Hagyjon nekem békét, feleselt elkeseredve a középkorú kopasz úr. Konduktor! konduktor!

— Mi tetszik? kérdé a hivatalos személyiség, lassú méltósággal a kiabáló útas felé fordulva.

— Nyissa ki az ajtót, kiszállok, üvöltött kétségbeesetten a középkorú kopasz úr.

— Nem ide szól a jegye, felelt nyugodtan a hatalmas tisztviselő.

— Hogy mert engem bolonddá tenni! ordított belül a kocsiban a szürke úr, s megragadva útitársa karját, iparkodott elrántani az ablaktól.

— Ki akarok szállani! ki kell szállnom! kiáltott a meggyötrött férfiú.

— Tetszett volna előbb kinyitni a száját, most már késő, kiáltott vissza a konduktor úr hivatalos gorombasággal.

A csengetyű megszólalt, mint a halálharang vészjósló kongása, a gép sivított, a kerekek csikorogtak, a kocsik megzökkentek és a vonat ismét tovább száguldott a végetlen rónán.

— Hahaha! kacagott ördögi gúnynyal a szürke úr, a mint boldogtalan útitársa kimerülten ülésére roskadott.

Azután fölkelt, hidegvérrel felvonta az ablakot, lebocsátotta a függönyt, s a helyett, hogy tisztességes útazó módjára helyére ült volna, tántorodva járni kezdett a rázkodó kocsiban.

— Most rajtunk a sor, mondá fenyegető hangon. Hogy mert az úr engem bolonddá tenni? Hogy merte azt mondani, hogy süket?

— Hagyjon nekem békét, mondá elkeseredve a középkorú kopasz úr.

— De nem addig van az! kiáltott a szürke úr. Ön engem elámított, csúffá tett, engedte, hogy gégeszakadásig ordítsak, s most azt mondja, hagyjak önnek békét. Azt hiszi, eleget tett ezzel a megsértett becsületnek?

— Tessék beperelni, mondá a középkorú kopasz úr tompa önmegadással.

— A megsértett becsület vért kíván, nem pert, mondá vérszomjasan a szürke úr, s újra útitársa orra elé tartotta a két termetes pisztolyt. Tessék választani.

— Bocsánatot kérek, ha megsértettem, mondá a középkorú kopasz úr, belátva, hogy ez embert, akár őrült, akár gonosztevő, csak alázatos szelidség által lehet megkérlelnie.

Erre a kínzó a kínzottat megkinálta egy virginia-szivarral, habár ez utóbbi nem volt dohányos. Mikor a világ már forogni kezd vele, a szürke úr egyszerre csak felkiált hirtelen:

— Mi füstöl itt? Álljon csak félre, épen az ön lába mellett. Úgy, meg ne mozduljon, most már látom. Valami csomag gyúladt meg a tüzes pernyétől. Ne féljen, mindjárt eloltom, csak meg ne mukkanjon.

És kirántva az ülés alól a meggyúladt csomagot, addig taposta szeges talpú csizmáival, míg a legutolsó szikrát ki nem taposta belőle. Azután lehajolt, fölemelte, szétnyitotta füstös, kormos maradványait, és a középkorú kopasz úr, alig menekülve a megégés veszélyétől, közel volt hozzá, hogy ijedtében haljon szörnyet, midőn a megégett,[1] kilyukadt, megtépett, összetaposott, besározott holmiban legféltettebb csomagjára, egy drága selyemruhára ismert.

— Jaj nekem! nyögött a középkorú kopasz úr.

— Se baj! mondá vígasztalólag a szürke úr. Még lehet belőle valamit csinálni; bélésnek mindenesetre jó lesz.

— Tönkre vagyok téve, mondá a középkorú kopasz úr.

— Ha megsértettem, kész vagyok lovagias elégtételt adni, mondá a szürke úr.

— Menyasszonyom ruhája, sóhajtott megtörve a középkorú úr.

— Menyasszonyáé? mondá gúnyosan a szürke úr.

— A menyegzői ajándék! nyögött a középkorú kopasz úr.

— Igazán? mondá még gúnyosabban a szürke úr. Nem a bácsi vén gazdasszonyának volt szánva? Elégett a csalétek? Hahaha!

— Hogy jelenjek most meg előtte? jajveszékelt a középkorú kopasz úr.

— Még a vagyonból is kicsöppenhetünk úgy-e? gúnyolódék a szürke úr.

— Mit nekem a vagyon! De az ő fájdalma, az ő fájdalma! siránkozék a középkorú kopasz úr.

— Persze a fájdalom! Szennyes önérdekről szó sincs a dologban! csúfolódék a szürke úr.

— Nem önérdek vezet engem, egyedül a tiszta szerelem, keserge a középkorú kopasz úr.

— Igen, a pénz szerelme, ingerkedék a szürke úr.

— Ne sértegessen, nyomorúlt ember! fakadt ki elkeseredetten a középkorú kopasz úr.

— Ez vért kíván! üvöltött a szürke úr.

És felugorva helyéről, harmadszor a középkorú kopasz úr orra alá tartotta a termetes pisztolyokat.

— E sértést csak vér moshatja le! mondá fogcsikorgatva a szürke úr.

Most már a középkorú kopasz urat, illetőleg a vőlegényt is elhagyta a türelem. Elfogadta a vaggonpárbajt. Szembe állottak egymással. A korhadt vőlegény emelte először pisztolyát gyűlölt ellenfelére.

A pisztoly hatalmasat dördült, de még hatalmasabbat kacagott a szürke úr, a mint a lövés dacára sértetlenül megállta helyét, pedig a pisztoly alig két lépésre sült el mellétől. Most ő fogta fel a pisztolyát, lassan célba vette ellenfelét és tanakodni látszék, vajjon agyába vagy szívébe lőjjön-e? A középkorú kopasz úr istennek ajánlotta lelkét és behunyta szemét, midőn újra felhangzott a gép sivító füttye és megkondult az állomás csengetyűje.

A szürke urat e hang, úgy látszik, megzavarta gyilkos szándékában, mert a levegőbe sütötte töltetlen pisztolyát, aztán kinyitva az ablakot, mellen ragadta a középkorú kopasz urat, és torka szakadtából kiabálni kezdett:

— Gyilkos! gyilkos!

A vonat megállt, mindenki a kocsi ajtajához tolongott, honnan a baljóslatú kiáltás hangzott. A vezető kinyitotta az ajtót, többen oda rohantak, kivonták és elválasztották egymástól a dulakodókat.

— Gyilkos! gyilkos! kiabált a szürke úr.

— Nem igaz, ő a gyilkos! kiabált a középkorú kopasz úr.

Végre mind a kettő a szolgabiró elé kerül. Megkezdte a kihallgatást.

— Mi a neve? kérdé a középkorú kopasz urat, kit külseje után ítélve tekintélyesebb gonosztevőnek tartott.

— Gálicz Rezső, mondá a középkorú kopasz úr.

— Nem igaz, hazudik, még a nevét is eltagadja, kiáltott közbe a szürke úr.

— Mit jelent ez? kérdé a szolgabiró.

— Azt, hogy ez az úr nem Gálicz Rezső, hanem Czompó Barnabás, mondá a szürke úr.

— Tessék kikutatni zsebeimet, ott van a keresztlevelem, mert épen esküvőmre útaztam, mondá reszketve a középkorú kopasz úr.

Csakugyan zsebében volt a keresztlevél és egyéb íratok, melyekből cáfolhatatlanul kitűnt teljes joga a Gálic Rezső hangzatos nevéhez. Czompó Barnabásról szó sem volt bennük.

— Eltévesztettem emberemet! kiáltott a szürke úr homlokára ütve. Hogy mert ön engem bolonddá tenni? fordult haragosan Gálicz úr felé. Ötszáz forintot lopott ki zsebemből

— Hol a lopott pénz? kérdé a szolgabiró a középkorú kopasz urat.

A szürke úr rejtélyes felkiáltása még jobban összezavarta a kérdést, melyet későbbi terjedelmes vallomása sem volt képes tisztába hozni.

Így aztán eltelt két hét, míg végre kiderült, hogy Gálicz Rezső úr teljesen ártatlan, a szürke úr pedig tévedett, és szabadon bocsátották őket.

A dolog megfejtése pedig az, hogy a szóban forgó menyasszony atyja ki akarta tagadni pazarló, haszontalan unokaöcsesét és vagyonát leányával együtt Gálicz úrra hagyni. Az unokaöcs azonban ismerte szeszélyes nagybátyját és tudta, hogy ha Gálicz úr nem érkezik meg az esküvő napjára nagybátyja lakására, Gyomára, vége mindennek. Azért bérelte fel jó pajtását, a szürke urat, hogy útazzék együtt a veszélyes vőlegénynyel és tartsa vissza az esküvőtől. És célját is érte.

A végrehajtó-ban egy Barkó nevű szabó mesterembert ír le a szerző. Barkónak magasabb vágyai voltak. Királyi tisztviselő szeretett volna lenni, abban hagyta mesterségét és adóvégrehajtó lett. Azonban ez által sehogy sem tudta kivívni a tiszteletet, melyre sóvárgott. Az adóvégrehajtót mindenütt megvetik, még tulajdon szabókollégái is elkerülik. Elhagyatott helyzetében Juliska leánya képezi az ő egyetlen vigaszát. De ennek is ártalmára van, mert Hörcsök szabómester nem akarja megegyezését adni abba, hogy fia nőül vegye Juliskát. Bánat és nyomor utoljára halálos ágyára döntik Barkót, de ott is királyi hivatalának illusiói környezik. «Rangomhoz méltóan temessetek el», mondja, és boldogan hal meg, mert nemcsak hogy királyi tisztviselő volt, hanem Hörcsök is kiengesztelődött.

A félelmes szomszéd egy rövid vígjátéki jelenet; komikus véletlenségen alapszik. Csombók úr ellen ugyanis azt a méltatlanságot követi el az iroda-igazgató, hogy hivatalnoktársát áthelyezi és mellé beoszt egy felborzolt hajú fiatal embert, saját rokonát, a ki nem actákat, hanem rémdrámát fogalmaz a hivatalban.

— Uram, gyilkolt ön már valaha? így szólítja meg az újonc az öreg, jámbor Csombókot.

Csombók fogát vacogtatja és pedig fokozott rémüléssel, mert az újonc elmondja neki hajmeresztő rémdrámája meséjét úgy, mintha ő maga lett volna annak feketelelkű hőse. Csombók ijedtében magán kívül rohan az iroda-igazgatóhoz, hogy jelentést tegyen az elvete-

multról, mire a dolog miben léte kiderül s az újonc iroda-igazgatói leckét kap.

A 233-dik szám az érzelgősöknek van írva. Egy művelt hordár értendő alatta, ki anyjával elhiteti, hogy fogalmazó. A hordár beleszeret egy természetesen szép fiatal leányba. A leány egy köpcös, tisztesebb korú emberhez megy nőül és nem a fiatal Gontranhoz, ki ép oly ábrándozva állt a bájosnak ablaka előtt, mint a szegény hordár. A leány végre megcsalja férjét és Gontrannak légyottot ad levélben, melyet a szerelmes hordárnak kézbesít átadás végett. Hogy miként akarja a hordár Mathildot megóvni a bukástól s miként vívja keblében a lemondás harcait, képezik az elbeszélés drámai effectusait.

A szerzőnek legkerekebb, de nem a legjobb elbeszélése *Gombos úr válópöre.* Gombos, a vénülő kereskedő azt a bolondot teszi, a mit már ezeren elkövettek, fiatal feleséget vesz. Az asszony pazarlása adósságokba dönti Gombost. Végre meg is szökik egy Bivalréthy nevű, közép korú, vaskos úrral. Van pedig Gombosnak egy conventionális nemes szívű leánya, a ki férjhez tudna menni, ha pénze volna, pl. 4000 frt. Bivalréthy megkinálja vele Gombost, ha beleegyezik a válásba. De a nagylelkű leány visszautasítja. Tudvalévőleg az ily visszautasítások hatni szoktak a színpadon, ha kopottak is, de itt csöppet sem indít meg. A dolog drámai effectussal végződik, mert Gombos megfojtja nejét, magát pedig felköti egy fára. Az egész részvétünket nyugton hagyó ízetlenség, melyért azonban kárpótol a többi elbeszélés, pl. *Maláta úr kardcsonfája* és *Az aranyhaj.*

E novellák nagy részében oly elbeszélő mutatja be magát, a ki kellemesen olvastatja magát, érdeket tud gerjeszteni humorával, melyet folytonosan csillogtat, s általában jó hangulatban tart. Legjobbak azok az elbeszélései, melyekben szinműírói tehetsége nyilvánul, melyeknek a meglepetés és a véletlen adja meg érdekességét. Míg a humor, a kronikum terén marad, elemében van, de a komoly elbeszélés kevésbé eleme, nem igen tud vele meghatni, a mint hogy a csinált virágnak sincs illata.

MAGYARORSZÁGI MŰEMLÉKEK.

(Kiadja a magyar tud. akadémiának archaeologiai bizottsága. IV. kötet. I. rész. A bártfai szent Egyed templomnak műrégészeti leírása. Írta *Myskovszky Viktor.*)

A szerző, kit az akadémia az idén választott meg tagjának, legderekabb archæologjaink közé tartozik. Mondhatni, az oroszlánrész az övé volt a magyar műemlékek kiállításában, mert a felvéte-

lek tetemes része az ő ügyes kezeiből került ki. Különösen ismeri a felvidék monumentumait s ezek közül való Bártfa városának temploma is, melyet a monumenták föntemlített kötetében mutat be hű rajzban és leírásban.

Bártfa, hazánk ezen egyik legrégibb szabad királyi városa, már fekvésénél fogva is nem csekély szerepet játszott a középkorban, mint határszéli város közvetítette az alföld és a Lengyelország közti élénk kereskedést, sőt kereskedői még a fekete tengerig is eljutottak, mert bártfai kereskedők voltak az elsők, kik az 1444-ik évben történt szerencsétlen kimenetelű várnai csatáról hozták az első hírt hazánkba. A bártfai kalmárok ezen nagy kiterjedésű kereskedése későbben alapját veté meg a királyi kiváltságokkal és szabadalmakkal bíró, különösen kézműipart űző polgárság jólétének, valamint szellemi fejlődésének is; és kétséget nem szenved, hogy városaink fejlődése nagy befolyással volt hazánk általános közmívelődésére is. Az ellenséges beütések és rablások ellen falakkal megerősített középkori városaink a kereskedelem, ipar, a tudomány és az építési tevékenység gyupontjai és biztos menedékhelyei valának, mely helyekről a közmívelődés a vidékre is elárasztá üdvös sugarait.

Bártfa keletkezését jóval megelőzte a cisztercita apátság alapítása, mely szerzet zárdája a rengeteg erdőségek közepette sokáig biztos menedékhelyül szolgált az idegen jövevények és a telepítvényesek számára is, kik a zárda védő falai körül letelepedvén, az erdőségeket kiirtván, s a földet mívelvén, alapját veték meg a mostani városnak.

Bártfa középkori műemlékekben igen gazdag, s ezek a polgárság művészeti tevékenységéről, nemkülönben gazdagságáról és helyes műízléséről fényes tanúbizonyságot szolgálnak. Valódi patriciusok voltak e gazdag polgárok, kik a kézműipar, művészet és tudomány terjesztésére sokat áldoztak.

A város parochialis temploma a XIV. és XV. évszázadbeli építészet, szobrászat és festészet remekeivel díszeskedik; a XVI. évszázad elején épült városháza pedig a decorationalis kora renaissance styl, változatos részletei és különösen gazdag és kiváló szobrászati művei tekintetében ritkítja párját hazánkban és ezért ezen középkori polgári épületünk hazánkban méltán unicumnak is nevezhető.

A régi polgári házak pedig az építészet és kézműipar magas fejlődéséről tesznek tanúbizonyságot, különösen műtörténeti szempontból érdekes ezen házak beosztása, szerkezete, valamint részleteiknek gazdag és változatos alakítása és diszítése is. Továbbá a város még jelenleg is fennálló körfalai, sáncárkai, kapui, bástya-

tornyai bő anyagot szolgáltatnak középkori erődítményeink és védelmi rendszerünk tanulmányozásához. Hazánkban talán Bártfa az egyedüli város, mely régi jellemét így megtartá és e tekintetben méltán nevezhető Magyarország Nürnbergjének.

A feldolgozandó anyag bőségénél és fontosságánál fogva a szerző Bártfa műemlékeinek ismertetését két monographiában adja elő. Az előttünk fekvő kötet magában foglalja a bártfai szent Egyed templomának és műtárgyainak leírását. A második részben be fogja mutatni a városházat és az erődítményeket, valamint a város rövid történetét.

A fennálló parochialis templom legrégibb, valószínűleg a XIII. évszázad végéről származó része, a főhajó mellékhajóival együtt, ugyszintén a torony alsó része; a szentély már 1448. évben épült, miután azonban a régi, valószinűleg még egyenes zárásu szentély keleti zárfala — a mint a megmaradt régi falazatból következtetni lehet — csak a mostani szentély travéejának első támpilléréig terjedt, fölthető, hogy a templom, mely már Róbert Károly által 1320. évben kiadott okmányában plébánia-templom volt — eredeti szentélye egyenes zárásu és kisebb volt a mostani szentélynél. Általán véve a templom a XV. század közepe felé nagy átalakuláson ment keresztül, mert a város lakosainak száma szaporodván, szükségessé vált a templom nagyobbítása is és ekkor épült a mostani, a régibbnél hosszabb szentély, továbbá a három mellékkápolnát tartalmazó déli hozzáépítés is.

A templom ezen nagyobbítása és ujítása az 1486. évben folytattatott és 1494-ben bevégzett torony teljes fölépítésével fejeztetett be.

E templom annyira bővelkedik a középkori és renaissance stylü műkincsekkel, hogy alig van hazánkban középkori templom, mely az építészet, szobrászat és régi festészet oly számos és kiváló darabjaival bírna.

Bártfán a XV. és XVI. évszázadban élénk művészeti tevékenység uralkodott és ezen időben elérte a város úgy szellemi, mint anyagi fejlődésének tetőpontját. Építészei, szobrászai, festői a távoli országok híres mestereit fölkeresvén, későbben az így kiművelt tehetségeiket szülővárosuk műemlékeinél érvényesítették.

A XV. évszázad második felében a parochialis templom építése nagyjából már bevégeztetett, s ezután vette kezdetét a templom berendezése és diszítése, melynek végeztével a XVI. évszázad első tizedének elején hozzá fogtak a főtér kellő közepén álló díszes városház építéséhez. A város e két kiváló épületénél többnyire városi

mesterek vettek részt és csak ritkán találkozunk külföldi építészek és mesterek neveivel.

Az említett többé-kevésbé remek kivitelű műtárgyak pedig a következők: a szentségház, a templom falfestményei, a templom tizenkét góthstylű szárnyas oltára, a diadalkereszt, a Dávid királyt és szenvedő Üdvözítőnket ábrázoló szoborcsoportozat, a keresztelő medence, az egyházi székek, az egyházi könyvtár szekrénye és tartalma, a síremlékek és emléktáblák, az alamizsnaszekrény fölött lévő képtábla, az egyház paramentái és kelyhei, bronz és vascsillárok és középkori gyertyatartók, végül a harangok.

Döme Károly. (Irodalomtörténeti értekezés. Írta: *Dengi János.* Debrecen 1880.) A 44 lapra terjedő füzet régibb irodalmunk egyik szorgalmas és buzgó munkásának emlékét igyekszik föleleveníteni. Döme Károly nem tartozik a magyar irodalomtörténet ismertebb alakjai közé; nevét rendesen agyon hallgatják vagy legfelebb futólag érintik; pedig, ha működése nem hagyott is maga után erősebb, maradandóbb nyomokat, tevékeny és nem épen jelentéktelen részt vett ama nevezetes mozgalomban, mely a mult század utolsó s a jelennek első tizedeiben irodalmunkat egészen új életre keltette s átalakította. Döme Károly, ki 1768-ban Komáromban született s munkás pályáját végig futva, mint kanonok, 1845-ben halt meg Pozsonyban, sokáig habozott, nem tudva, minő irányt válaszszon munkásságának. Ez a bizonytalanság, ide-oda kapkodás okozta aztán, hogy erejét jóformán elforgácsolta, jelentősebb műveket nem alkotott s halála után, nem kis érdemei dacára is, csakhamar elfeledték. Pályája kezdetén főleg Kazinczy Ferenc és Baróti befolyása alatt állván, kik a szép próza és szép költői nyelv megteremtésére legszükségesebb eszközül az idegen nyelvek tanulását tekintették, először latin és német classicusok fordításában kisérlette meg erejét. Klopstock *Messiás*-ának második énekét, nyelvünk akkori állapotát tekintve, igen sikerülten ültette át irodalmunkba, s általában a hexametert és distichont oly kellemesen és ügyesen írta, hogy e téren bármelyik classicai verselővel sikeresen versenyezhetett volna. Más művek fordításánál kevesbbé szerencsés volt a tartalom visszaadásában. Fordításai könnyen folyók és magyarosak, de nem műfordítások, s csak mint nyelvünk könnyen idomíthatóságának bizonyítványai érdemelnek figyelmet. Hittudományi dolgozatai közt, első helyen kell emlitenünk Bossuet fordítását. Döme ugyanazon eszmevilágban élt s ugyanazon elvekkel, melyekkel a híres hitvitázó irataiban találkozunk. Mély vallásossága, erkölcsi érzete és szigorú igaz-

ságszeretete — írja Dengi János — erősen nyilatkozik műveiben. Az igazságokat boncoló philosophiával kutatta, de a határon túl nem csapott; mihelyt látta, hogy a keresett igazságot az ész segítségével már bizonyos hitcikkelyekben meg nem fejtheti: nyugalmas lemondással keresett menedéket a hitben. «Ott, a hol nem láthatok vagy homályosan látok — mondá — örömest támaszkodom arra az előmbenyúló kegyes karra, mely nemcsak gyámolít, hogy el ne tántorodjam, hanem oszlatja is a setétséget, hogy kiljebb lássak.» Vallásos buzgalma azonban szélsőségekre ragadta őt, s Kazinczy, ki az írói respublicát minden felekezetességtől annyira féltette, mindjárt Bossuet megjelenése után sajnálatát fejezte ki a felett, hogy a papság Dömét is elragadta a világtól s a «ki Cicerot, Tacitust fordíthatná, Bossuetre vesztegette fáradságát». — Legkedvesebb költője Metastasio volt, kinek pásztori elbeszélő költeményei közül nehányat le is fordított. Sajátságos azonban, hogy kedvenc költőjének darabjait nem adta vissza verses alakjukban, hanem verssel elegyes prózában, letörülve róluk azt a gyöngédséget és zenei bájt, mely az eredeti nyelvezetének főérdemét képezte. Eredeti költeményeinél Kisfaludy Sándort, az akkor tájon feltünt lángoló lelkű költőt választotta mintaképül. Énekei azonban nem emelkednek felül a középszerűségen, költői levelei és üdvözlő versei pedig telvék émelygős frázisokkal. Dengi János rokonszenves érdeklődéssel rajzolja Döme életpályáját, a mennyire a tárgy természete megengedi, figyelmet is kelt a mult idők e tiszteletre méltó alakja iránt. Hogy azonban Döme neve, Dengi buzgólkodása mellett sem lesz a nagy közönségnél népszerűbb, biztosra vehetjük. Hosszabb életre az irodalomban csak azok számíthatnak, kik igaz és költői kifejezést tudnak adni koruk eszméinek és törekvéseinek. Döme nem tartozott ezek közé.

LE DRAME DU VESUVE, par *Beulé*. Új kiadásban jelenvén meg e jeles mű, alkalomszerűnek találjuk, hogy róla megemlékezzünk. Régészeti könyv német író kezében tűre szúrt scarabaeum. Megkapta a tudós, a mit keresett, de nem él. Oly tudós ellenben, minő Beulé, nem fél attól, hogy a virágnak tudományos rendszer kíséretében is illata legyen. Azért elbájolt közönsége előtt nem foliansok közül veszi ki azt laposra szorítva, hanem frissen tépi a még nedves ágról. Szerző az oscusok nyomozásán kezdi, mely vizsgálataiban nagy segítségére voltak a régebbi oscusi feliratok és az újabb ásatások, melyeket Fiorelli, a nápolyi muzeum nagy tehetségű igazgatója annyi eredménynyel vezet. Elmondja, mint alapíttatnak egymás után görögök által Dicearchia (Pozzuoli), Cumæ, Parthenopé,

melyből később az új város, Neapolis lesz. Azután Hercules nevével alapítják Herculanumot (ma Portici), Retinát (ma Resina), végre Pompejit. Azután előadja az etruskok, majd a rómaiak befolyását, mi azonban a campanusokat nem bírta eredeti jellegükből kiforgatni, Cuma megszállását a samnitek által, Stabia elpusztítását Sulla által, Augustus új gyarmatosítását Pompeji egy külváros részében (pagus Augusto: Felix) a nevezetes amphitheatrumi vérengzést Nuceria lakosaival. A «Temoins» (tanuk) fejezete az ifjabb Plinius elbeszéléséből és az erre vonatkozó combinatiókból áll. Az «Áldozatok» fejezete egyike a legérdekesebbeknek. A régész itt kitünő psychologgá válik. Nem elégszik meg a halottak constatálásával, hanem arcukból, tagjaik állásából, utolsó kínos mozdulataikból, a mint a hamuroham utolérte őket, a körülményekből, öltözetből, a kíséretből egy-egy drámai jelenést és psychikai tünetet kerekít ki. A következő cikk: «Pompeji sorsa», az eltemetett város történetével foglalkozik a catastrophától maig. Végre két érdekes tanulmány fejezi be a munkát, a régi kereskedésről a pompeji falképek után és Pompeji boltjairól, az egész munka előadási modorában, azaz olyképen, hogy az élvező laikus régészszé, a szaktudós élvező laikussá válik.

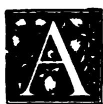

HUSZÁR ADOLF.

írta

BERÉNYI LÁSZLÓ.

NAGY szellemek többnyire nem selyempárnákon születnek. Szűk szobácskában, hova a verőfény csak nagy ritkán téved, szegényes butorra esik első tekintetük. Nem vehetnek részt embertársaik ezer apró örömében, és ha felnőnek, ezer akadálylyal küzdve, gyakran hivatásukkal ellenkező dolgokat végezve, törnek kitűzött céljaik felé. Hányan buknak el a terhes küzdelemben, s hány nyeri el a babért, melyért élte legjavát áldozá? De a bátor, dacolva minden akadálylyal, diadalmasan futja be pályáját. Az igazi tehetség, bármily rögös, sivár az útja, lelke mélyéből merít erőt, lelkesedést, s nem ismer oly magas célt, melyet el ne érhetne.

Huszár Adolf bölcsőjét is szerény szobácskában ringatták. A sors megvonta tőle mindazt, a mivel kellemesebbé tehette volna kiválasztott pályáját, de belé oltotta a művészet iránti határtalan rajongást. A mindennapi kenyérért való fáradozás s az élet más gondjai sokszor elvonták őt céljától, de az igazi művészet iránti forró szeretete mindig kezébe adta a szövétneket, s ennek ragyogó fényénél megtalálta az útat, melyen odáig jutott, hol már nem csak mi valljuk őt büszkén a mienknek, de nevét messze túl az

ország határán is tisztelettel kezdik emlegetni. — Huszár, egy elszegényedett erdélyi nemes család ivadéka, Besztercebányán született és atyját nagyon hamar, már kilenc éves korában elveszítette. Ekkor még nem is gondolt arra, hogy minő életpályát válaszszon, bár fúrni-faragni, sárból alakokat gyúrni, már ekkor kedvenc időtöltése volt. Egy besztercebányai kanonok pedig nagy zenetehetséget vélt benne fölfedezni s a hegedűjátszásra taníttatta őt.

Pártfogójának kedveért sokat kellett templomba járnia, s ekkor tüntek szemébe először a faragott szentek s a templom egyéb szobrászati diszítményei. A faragás, melyet eddig játékul végezett, valóságos szenvedélyévé vált s a fiatal Huszár minden szabad idejét arra használta, hogy szintén szobrokat csinált. Ez időtájon történt, hogy midőn egy ízben tankönyvre kért pénzt ekkor már özvegy anyjától, a szegény asszony szemébe könny szökött s nagyot sóhajtva, kerèste elő a szükséges pénzt ládájának fiókjából. Ez a jelenet mély és nagy hatással volt a fiura s midőn nemsokára ezután anyjának volt szüksége egy kis pénzecskére, a kis Adolf büszkén ütött zsebére, s három kemény forintot számlált az asztalra. Anyja megrémülve kérdezé: hogyan jutott annyi sok pénzhez? A fiu büszke önérzettel mondá el, hogy pajtásait tanítja hegedülni, tíz krajcárt kap minden óráért, a pénz tehát becsületes keresménye.

A zenét azonban, bár szerette és ma is rajong érette, nem tekintette életcéljául. Szemei előtt mindig a templom faragott szentjei lebegtek. Alig volt tizennégy éves, midőn a rohnici vashámorban talált foglalkozást. Itt az apróbb szobrok öntése, sokszorosítása még nagyobb kedvet keltett benne a szobrászat iránt, s erős, ellenállhatatlan vágy vett erőt rajta, hogy ne csak segédkezzék a sokszorosításnál, hanem hogy maga is teremtsen valami önálló, nagyobb művet.

A nehéz, lélekölő munka között sem felejté el eszményét, s még nem volt egészen tizenhét éves, midőn gyors

elhatározással Bécs felé vette útját, noha azt sem tudta: lesz-e ottan miből megélnie? Nyomorgott is eleget a régi «császár-városban», de jó geniusza, mely megóv és vezérel minden valódi tehetséget, ő hozzá sem lett hűtelen.

Károly főhercegnek Fernkorn által készített lovasszobrát leplezték le a Burg előtti kertben. Huszár jelen volt az ünnepélyen, s az ott látott pompa, de még inkább maga a szobor, majdnem önkívületbe hozták a rajongó ifjut.

Álmatlanul töltötte az egész éjet s reggel felé, sok hánykolódás után, egy eszme érlelődött meg agyában. Alig várta be a reggelt, felölté legjobb ruháját, s egyenesen Fernkorn műtermébe sietett. Nagy szívdobogással lépett a művész elé s ennek kérdésére, hogy mivel lehet szolgálatára, dadogva mondá:

— Mester, szobrász szeretnék lenni!

Fernkornnak megtetszett az ifju s fölvette műtermébe, hol azután több évig dolgozott. Innen Gasser Józsefhez ment s nagy küzdelem után ekkor sikerült bejutnia a képzőművészeti akadémiába.

Ezen túl derüsebb napjai voltak. Igazi művész módjára élte ifjuságát, de a mellett komolyan tanult s csakhamar oly nagy haladást tett, hogy az Eötvös-szobor-pályázat első díját már neki itélték s a szobor kivitelével is őt bízták meg.

Ekkor jött le Budapestre, hol azóta állandóan tartózkodik.

Itt, a városliget műteremmé alakított egyik bódéjában készítette Eötvös, Bem, Petőfi szobrait, s az aradi vértanúk emlékének és Deák Ferenc szobrának gyönyörű mintáit.

Huszár Adolf művészete annyira összeforrt egyéniségével, hogy lehetetlen egyiket a másik nélkül gondolni. Ő ép úgy átérzi alkotásait, mint a költő költeményeit. Mióta a Petőfi szobrán dolgozik, folyvást a legnagyobb magyar lan-

tos költő műveit, életrajzait búvárolja s oly nagy rajongással van eltelve iránta, hogy nem ritkán aggályai támadnak: képes lesz-e őt ércben méltán megörökíteni? Pedig Huszár Petőfije olyan, hogy láttára még az is, ki a költőt nem ismerte, önkénytelenül felkiált:

— Ilyennek képzeltem őt!

A művész rendes életmódja szintén jellemző. Bódéjában van egy kis szoba, melynek összes butorzatát egy ágy, egy szekrény, egy asztal és egy szék képezik. Oly egyszerüen él ő itt, mint kedvenc madarai: a fecskék, a műteremben rakott fészkeikben.

— Látjátok, — szokta mondani, — egészen madár módjára élek itt a szabad természetben. A városliget az én parkom; s csak itt a természetben érzem magamat igazán szabadnak.

És valóban, a szabad természetben, hol minden falevél, minden fűszál egy-egy remekmű, hol a madarak vígan csengő dala, a virágok és tarka lepkék ragyogó színpompája egyaránt bámulatra ragad, a művészt is megszállja az ihlet s teremtő ereje versenyre kél a természettel.

Huszár Adolf nem bőbeszédű; de ha néhány meghitt barátjával egy pohár bor mellett ül, s a művészetre fordul a beszéd, akkor ő is neki melegszik s oly hévvel és lelkesedéssel szól művészetéről, hogy a többiek rendesen elhallgatnak s a világért sem zavarnák meg előadásában. Elemeire bontja a szobrászatot, s a test anatómiájáról oly szakértelemmel beszél, mint a legkitünőbb bonctanár.

A modern művészetet, különösen az olaszt, nem szereti. Bámulja ugyan a rendkívüli technikai ügyességet, mely a márványban is meg tudja különböztetni a pamutot a cérnától, de ez — szerinte — csak mesterség és nem művészet.

Eszményei az antik művészek: Phydias, Praxiteles, Skopas. De még ezeknél is jobban szereti, hogy ne mond-

jam, imádja Michel Angelót. Ha erről az óriásról beszél, egész lénye átváltozik, s arca átszellemül. Szerinte Michel Angelo óta nem is élt valódi szobrász; a kiket azóta nagy művészeknek hirdettek, csak törpék a *Mózses* teremtőjéhez képest.

Művészünk jellemzésére egy érdekes esetet kell fölemlítenem.

Gyönyörű nyári est volt. Huszár Lotz Károlylyal, Vastag Györgygyel és e sorok írójával ült városligeti vendéglőjében. Újra a művészet és Michel Angelo képezték a társalgás főtárgyát.

— Csak azt nem értem, — mondá egyszerre Huszár, — hogy az az óriási szellem, a ki *Mózses*-t megalkotá, az Atya-istent megérzékíteni mindig vonakodott.

A kis társaság tagjai ezt természetesnek találták, s azt állíták, hogy az Atya-istent, mint elvont fogalmat *egy alakban* nem is lehet érzékíteni, legfelebb festményben, valamely esemény közepette, mint azt épen Michel Angelo tette a világ teremtésében.

Huszár hitetlenül rázta a fejét, s midőn már majdnem két óra hosszat tartott a vita, ellenmondást nem tűrő határozottsággal, mely csupán a nagy szellemek tulajdonsága, ezt mondá:

— Mondom, hogy lehetséges, majd meglátjátok.

Másnap délelőtt bementem a művész műtermébe. Egy ökölnyinél alig magasabb agyagdarabon siklott át könnyű vésője.

Hátra léptem három lépésnyire, s önkénytelenül felkiáltottam:

— Az Atya-isten!

Csakugyan az volt.

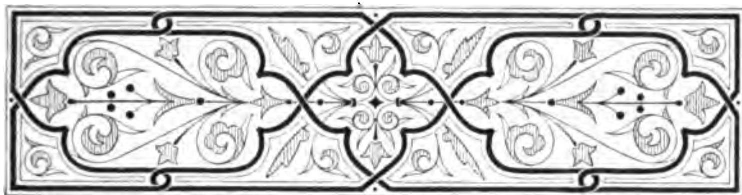
Alig néhány órai munka után megvolt az alakban a fenség, a hatalom, a jóság és a szigoruság kifejezése.

Azt a benyomást tette rám, mintha most teremtené a világot.

Ez a kis történet, szerintem, jobban jellemzi a művészt, mintha egész kötetet írnék munkásságáról.

Huszár műtermén kívül, az életben egyike a legszeretetreméltóbb társalkodóknak, a legjobb barátoknak, vésővel kezében pedig a legkomolyabb törekvésű művész, ki nagy dolgok alkotására van hivatva s művészetével már eddig is elismerést szerzett a magyar névnek.

A TÜCSÖKDALOKBÓL.

Irta

ENDRŐDI SÁNDOR.

1.

Köröttem olyan bús a nagy világ;
Éjet, napot virasztva küzdök át.
Ugy érzem: láncon élő rab vagyok,
Ki teng, ki vár s kit minden elhagyott.
Az elzárt börtönablakon keresztül
Hozzám csak egy futó sugár se rezdül;
A messze föld, a magasságos ég
Oly daltalan, oly fénytelen, sötét, —
De szivem mélyén mégis látok
Fényt és tavaszt, — mert téged látlak.

2.

«Hát csókolj meg!» Oh milyen jó vagy!
Engeded megcsókolni magadat.
Mint irigyelnék, hogyha látnák,
A mikor megcsókolom ajakad!
Hanem e csók titok. Azt látni
S titkával foglalkozni nem szabad.
Majd egykor (ha e titok sírba vitt)
Mesélek róla nektek valamit. . .

3.

Megcsókolsz, rám borulsz és érzem,
Hogy reszket egész lényed,
Szemed szép tükre fátyolos lesz,
És arcod tüzként éget,

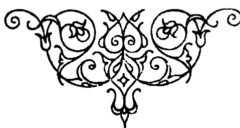
Minden érzésed kéjre vágyik,
Lángol, szerelemtől sugárzik —
De hogyha kérdezem: «Szeretsz-e?»
Hallgatsz s könyek gyülnek szemedbe.

4.

Ne félj! ne félj! Többé nem kérdem!
Hallgatva csókolom meg ajkadat
És némán szorítlak szivemhez,
Mely fél, remeg és majdnem megszakad.
Úgy érzem: a mélységbe rántasz,
És nem csupán én, te is veszve vagy:
A sárba keveredtünk én szerelmem,
S nyomorultakká lettünk mind a ketten.

5.

Hallgass el mindörökre lantom
S ti bús, keserves énekek:
A kikelet már elvirágzott
És a nyárnak is vége lett.
Ősz, csüggedt ősz borong felettünk,
Virágtalan, gyümölcstelen:
Dal helyett adj Uram oh békét,
Csöndes, mély álmokat nekem!

NAGY FERENC GYURKA TENYERE.

ELBESZÉLÉS.

Irta

ABONYI LAJOS.

MIKOR a Böde ki nem öntött, és Vízvárra vagy a hogy régi időben nevezték, sőt most is némelyek, kik csúfolódni szeretnek, nevezik, Pocsolyás-Szent-Györgyre be lehetett menni: bárkinek szemet szúrt az a két nevezetesség, melyhez hasonlóval más falu alig dicsekedhetett. Azonnal feltünt, magára vonta a figyelmet bármelyik, oly kihívón pompázott mind a kettő.

Az egyikre már messziről gyanakodott az ember, mikor a fák teteje fölött látta vékonyan kihegyesedni; de csak közelről bámulhatta meg; s míg rajta isten igazában elbámészkodott és csóválgatta a fejét, addig a másiknak láttára az első pillantásra mindjárt elmosolyodott. Azután ha nem volt is épen széles jó kedvében, egyszerre elnevette magát. A ki meg épen Nagy Ferenc György uramat, a bírót, erős vállaival, vaskos termetével, izmos nagy kezeivel, büszke mellével, tekintélyes, piros, kerek ábrázatjával ösmerte, az meg épen (mivelhogy esendő, gyarló az ember, s a kevélységet, elbizottságot és dicsekedést, legkiváltképen hozzá, ha a dolog a bírónak, az ő kegyelme komoly méltóságának megy a rovására, örömest látja kigúnyolva), oly szabadságot engedett a jóízű kacagásnak, hogy a könyei is csorogtak

bele. — Az ő kegyelme tenyeréről, az ő kegyelme tenyerének az ábrázatáról van a szó, s arról, miképen történt az, hogy eszébe jusson Fábricidesz molnár majszter uramnak, hogy közjóra világítson.

No, de nem esett ingyen, csak kölcsön visszafizetésében esett.

Mert épen így nevetett ő kegyelme is, és nem egyszerű paraszt, hanem valódi úri gömbölyűségű hasát is tartotta nevettében, mikor annak az új toronynak a fa munkáját a torony tetején felállítva meglátta. És nevetett, mikor bezsindelyezték, azaz, hogy csak zsindelyezte egy maga az ácsmolnár építő-mester, a torony készítő művésze, Fabricidesz uram, mert ha keresve keresték volna, sem akadt volna ahhoz a bátorsághoz más olyan bolond ember. — Nevetett Nagy Ferenc György uram még akkor is, mikor szép pirosra festette Fabricidesz, s nevetett mindig, valahányszor ott elment, valahányszor csak látta azt a tornyot.

Fabricidesz uramat pedig bántotta a keserűség, ette a méreg, emésztette a boszúság, mert azután, mint a példaszó mondja, — a fejétől romlik a hal, — a bíró kezdette, hát mindig többen-többen akadtak, a kik nevették, kicsúfolták. — Nyelves, fakturás ember levén, a csiripoló verebeket csak lesózta onnan a torony hegyéről, úgy, hogy azoknak nem igen kerekedett kedvök másodszor is megpróbálni, hanem Nagy Ferenc György uramnak, — tudja az ég, nem mert-e vagy nem akart-e véteni, — a mint kisül, járult biz' ahhoz egy kis önérdek is, hogy nem felelt, míg a cérnája bírta, lenyelt minden szót, minden gúnyos mosolygást.

Ámbár ha nem is a szekercét, de a festékes csuprot mindenesetre egyszer-másszor szívesen leejtette volna onnan felülről, ha nem is a fejére, de a hasára ő kegyelmének, — igyekezett magát béketűrésre mérsékelni azzal a meggyőződéssel, hogy tenyeres, talpas, erős ember létére is gyönge ember Nagy Ferenc György uram ahhoz, hogy az ő művészetét képes lehessen megbírálni, megbecsülni. Azt

majd mások, okosabbak fogják érdeme szerint méltányolni.

Annyival is inkább tartott erre Fábricidesz uram, mert azért, hogy réges-régen, még szegény vándorló legény korában minden kívántató módok és formák szerint megremekelt: most, mikor a jó isten egy tulajdonához tartozó szép kettős malomhoz segítette, ugyan csak a jó isten és a jó sors iránt való háladatosságból újra meg akart remekelni; sőt nem nagyítjuk a dolgot, ha azt mondjuk, most akart igazán, a szó szoros értelmében remekelni, és pedig úgy, hogy azon a munkán csudálatra keljenek mindenek.

Tudni való dolog tehát, hogy Pocsolyás-Szent-Györgynek, akarom mondani Vízvárnak, az a bizonyos toronytető volt az egyik nevezetessége.

Furcsa volt biz' az. Az a hosszú, vékony tető, még egy pár jó öllel magasabb, hosszabb volt, mint a sugár torony fala. Annyi behajlás, annyi kihajlás és cifra domborodás nem volt még, mióta a világ fennáll, egy tót orsón sem. — Volt először egy nagy leborított kád; azután egy négyszögletű filegória négy salugáterral; azután egy nagy hordó, egy behajlás, megint egy kisebb hordó; s azután következett öt-hat kidomborodáson és behajláson fölül egy méhkas, és még ezen felül nyult fel azután egy a méhfulánkhoz hasonló, merev egyenességben és merész vékonyodásban véget érni is alig akaró tetőcsúcs, s még ezen fölül volt az aranyos gomb nyele, azután az aranyos gomb, s még ezen fölül a póznán a csillag, a nagy, és annak felső sugarán a kicsi.

Mint a torony fölépítéséhez szükséges kegyes adományok összegyüjtésében is messze vidékeken fáradozónak, Fábricidesz majszter uramnak nagy beleszólása lévén a dologba, még mindezek tetejébe erőnek erejével egy kakast óhajtott, de a tiszteletes úrnak sikerült erről lebeszélni.

A tornyot különben is, e nélkül is megbámulhatta akárki.

A hatással, a mit látása tett, Fábricidesz uram meg is lehetett volna elégedve, ha a bámulók egyszersmind a fejöket is nem csóválták volna. Ha nem gondolkoztak is arról, hogy oda fenn zsindelyezték-e be a levegőben, vagy idelenn a földön, de mindenesetre gondolkozóba estek azon kérdés fölött, valjon ép eszű, okos ember volt-e az, a ki arra adta a fejét, hogy ilyen szörnyeteget ne csak kieszeljen, hanem saját kezeivel kiformálván, teljesen, a legparányibb részig elkészítsen, a helyett, hogy a fele munkában szép csendesen megszökött volna.

A faluban megmagyarázzák a dolgot.

Fábricidesz uram a toronytetőzetet kegyes fogadásból készítette a saját kezeivel; azaz vezette a munkát, s e vezetést, úgy a saját munkáját fenn a tornyon minden fizetés nélkül teljesítette, kikötvén, hogy az építés az ő terve szerint hajtassék végre.

Ilyen ajánlatnak ellent nem állhat egy szegény eklézsia.

Erre azután tett Fábricidesz uram egy másik fogadást: Épít egy olyan tornyot, milyent még senki sem látott, s nem is fog látni soha, mert párja nem lesz a világon. — Hónapokig törte a fejét, míg a plánumot kifundálta; hanem azután végre is hajtotta, meg is cselekedte emberül. Legalább mindenki azt vallja, hogy ugyancsak megtette.

Én istenem! Hát ez a hála a kegyes cselekedetért . . .

No hát ha cselekedetről van szó, Nagy Ferenc György uram azon véleményt adta egyszeri jó kedvében: a helyett, hogy építette, azt kellene felírni: cselekedte Fábricidesz Sándor molnármester. Uram isten, mintha valamely kárhoztatni való, megrovásra méltó rosz cselekedetről lett volna szó. S egyetlen megjegyzés sem esett olyan roszul Fábricidesz uramnak, mint ez, s az a gúnyos mosolygás, melylyel Nagy Ferenc György uram rendesen kísérte a szavait. Fábricidesz uram éjjel-nappal vakarta a fejét boszúságában. A szegény vízváriak pedig mondván: Bizony megadta ő kelme az egész falunak, szégyenleni kezdették a tornyukat,

mielőtt a gombot föltették volna reá. — Nem is volt már más hátra, csak ez az ünnepély, s mikor aztán minden készen volt, az aranyos gomb föltevésének napja meg lett határozva a nagytiszteletű esperes urak jelenlétében, mely alkalomra nagy lakoma, vigasság, eszem iszom volt készülőben, még akkor evődött legjobban Nagy Ferenc György uram Fabricidesz majszter urammal:

— Lefújja akkorra azt a dobocki kupakot a szél a torony tetejéről.

S mintha csak boszúból Nagy Ferenc György uram maga csinálta volna, maga rendelte volna el, még azon nap délután támadt egy olyan rettenetes fergeteg, egy olyan vihar, mely háztetőket bontott, kéményeket döntött, élő fákat csavart ki a tövükből. — Fábricidesz majszter uram halálos rettegésben a fejét sem merte a malomból kidugni, nehogy azt a borzasztó halálos csapást lássa, a melytől rettegett.

— Albinka! Nézz ki az ablakon. Mit látsz?

Imádkozásra fordította a fejvakarást, sőt neki vetemedett a kegyes éneklésnek; alkalmasat keresett a zsoltárok között. A LXV. zsoltárban, mely az úristenről szól a Sionnak hegyén, — talált mostani kínos szorongásában illő vigasztaló sorokat. «Te mondhatatlan hatalmaddal, A magas hegyeket körülfogod, mintegy abroncscsal, Erősítvén őket.»

A fejére kulcsolta a kezeit, és rimánkodva kiáltott fel:

— Vasabroncscsal! vasabroncscsal!

S a mint a legelső viharcsendesülésre, lopva, csak úgy suttyomban, kinézett, a legelső volt, a mit meglátott, a torony. — Nagyot üvöltött örömében. Úgy állt az, mint a Sion hegye.

Félre csapta a lapos lisztes kalapot a fején. — Nem futott neki a falunak, fűnek-fának dicsekedni; hanem megfelelően a példaszóhoz, hogy most már ő hordja fenn a pipát, neki dült a malom ajtófélfájának, agyarára szorította a pipa szárát, hegyeseket pökdösve a lenézett nagy világba,

helyben óhajtotta megvárni gúny és hizelgés fele egyaránt könnyen hajló falusi közvélemény hálálkodó üdvözléseit.

Felelt is nekik az üdvözlő beszédekre: «Mondtam én, hogy szamarak vagytok mindnyájan, birástól együtt!»

Hát még mikor negyednapra meghozta az újság, az a kedves *Vasárnapi Ujság*, hogy a vihar ekkor meg ekkor ledöntötte a jász-apáthi gőzmalom kéményét, lehajította a kecskeméti tornyot úgy, hogy az hegyével másfél öl mélységre furódott a földbe, akkor meg már az orránál is feljebb hordta a pipát.

Csak épen Nagy Ferenc György uram, a bíró maradt egy maga kérlelhetetlen. Eszébe sem engedte jutni a kevélysége, hogy Fábricides majszter uramnak valami dicséretet, valami hízelgőt mondjon, hogy egy kis friss beszélgetésre meglátogassa. Hogy is jutna eszébe, hiszen a mint szokta volt mondani, mert a tréfához értett ő kegyelme, — mikor a toronyra kéregetni jártak, ő volt a legatus, ő hordta a könyvet és pálcát, Fábricidesz majszter volt a mendikás, ő cipelte a tarisznyát. Hm! hm! Pedig dukálna is ám mind a mellett meglátogatni. Háládatosságból is, hogy gondját viselte, mikor az útazásban olyan nagy beteg volt. Meg tudja isten, talán a miatt is illendő volna, a mit az úton együtt elvégeztek. — Ezt meg épen elő sem hozza. — Ez mutatja azután legjobban, milyen kevély ember ő kegyelme. Bezzeg mikor haldokolt, a halál révén volt, tele volt akkor hozzá a szája szeretettel és mézes-mázos beszéddel.

A bíró uram csak még sem jött.

No de a ki valakire rá akar pörkölni, nem hagyja azt a vére nyugodni, nem is vár az soká a másikra, ha nem jött a bíró, hát Fábricidesz majszter uram kiszorította az utcán.

Nagy Ferenc György uram most is csak csúfságosan mosolygott. De Fábricidesz majszter is mondotta ám magában: «Nevethetsz, épen kapóra jösz»; — és odaröppentette neki jó csípősen:

— No hát a ki szelet jövendől bíró uram! Úgy-e, hogy nem hordta el a fergeteg a torony tetejét; pedig a már csak olyan volt, hogy abban Godó Juda néni meglátta volna a sárkányt.

Azt várta, hogy erre megadja magát. Nagy Ferenc György uram pedig most is csak gúnyosan nevetett s csak azt felelte:

— Bizony csak az a kár, hogy el nem hordta.

Fábricidesz majszter uram nagyot nyelt e nem várt feleletre, s nagy keserűséget érzett a torkában; úgy érezte, mintha egy a megfogamzással régen küzdő gyülölet csirája csúsznék e száraz kortytyal a kebelébe.

Konok ember, kevély ember! Tehát ez a kevély ember soha sem akar engedni. És miért nem akar engedni?

Megváltoztatta volna a szándékát? No hiszen csak azt tudjam meg, hogy a szándékát megváltoztassa. Majd másként beszélek akkor.

Most már hát félre minden tréfával. — Merőn a szemébe nézett.

— Hallja Nagy Ferenc György uram! Bántottam én kegyelmedet valaha?

Nagy Ferenc György uram nevetett.

— No hiszen ebben ismerlek, ártatlan lélek vagy.

— Én pedig, tudja kegyelmed, — förmedezett a kis molnár, — mindenkit ki szoktam figurázni, ha úgy tréfálni szoktam.

— Hol vékonyan, hol vastagon.

— Mondja meg hát most igaz lelkére kegyelmed, figuráztam én ki kegyelmedet valaha?

— Hála istennek, nem emlékszem, hogy részem lett volna benne.

— No lássa kegyelmed. Nem tiszteltem, nem szerettem mindig kegyelmedet; nem hűségesen ápoltam beteg korában vándorlásunkban; nem bizodalmas barátjának tekintett-e akkor kigyelmed? Mondja meg hát már most, miért

változott meg így kegyelmed irántam, miért haragudott meg reám; miért gyülöl kegyelmed engemet?

— Én nem gyűlölöm kegyelmedet, sőt inkább szeretem, — felelt Nagy Ferenc György uram.

— Miért ócsárolja hát kegyelmed mégis, miért neveti ki, miért alacsonyítja le az én szép munkámat?

— Azért, mert arról, a mi csunya, esetlen és formátlan, senki ezen a világon nem fogja velem elhitetni, hogy szép, és semmi ezen a világon nem mondathatja azt velem gyönyörűnek.

A majszter a sértett önérzet boszúságával csóválta a fejét, s egyet törölt lángoló ábrázatán. Mérsékelte magát, de csak egy kicsit.

— Ha egy fejjel magasabb is kegyelmed egész nyájánál, mégis azt mondom: nem ért hozzá.

Nagy Ferenc György uram eleresztette a tréfát füle mellett. Nem haragudott meg. A molnár hát folytatta szelídebb modorban.

— Jó, legyen hát csunya, éktelen az a torony, de azt nem mondhatja kegyelmed, hogy nem erős; és épen e miatt gyönyörködni lehet benne.

Nagy Ferenc György uram elnevette magát, s oda tartotta eléje a tenyerét.

— A tenyerem is erős; azért még sem fogja mondani senki, hogy gyönyörű.

Volt pedig Nagy Ferenc György uramnak csakugyan olyan irtózatosan nagy tenyere, hogy híres volt róla az egész vidéken. Párja nem akadt a faluban, de még az egész vármegyében sem. A saját magáé, a másik, a bal, még az is csak öcscse volt neki. Egy összehajtott ív papírost összetett ujjakkal elfödött vele produkcióból a szolgabíró úr kívánságára; a falu vékájának fenekét pedig be tudta vele borítani, ha az ujjait szétterpesztette. Nagyra volt vele ő kegyelme, hogy ennek segélyével az apjáról maradt vagyont megkétszerezte; meg hát nagyon tekintélyesnek is tartotta.

A majszter jóízűt vigyorgott a tenyérre, mint valami prédára.

— Azért mégis haragudnék kegyelmed, — tudom, — ha valaki a tenyerét kicsufolná.

Bíró uram egyet rántott a szemöldökén.

— Mondása válogatja.

— No én csak annyit mondok reá, hogy kegyelmednek ez az erős oldala, nem a felső vége; könnyebb a lelkének, ha nyomós példának, akár illik rá akár nem, azt hozhatja elé.

— De ide nagyon is illik, s többet is tudok rá mondani.

— Ne arra mondjon, hanem arra, hogy ha az én építményem olyan erősnek bizonyosodott, hogy most már senki sem fog többé benne gáncsot találni, mi baja vele?

— Épen arra szólok. Az a bajom, azt sajnálom, hogy egyúttal pocsékká tette kegyelmed az én tenyerem fáradságát is.

— Ihol van ni, megint a tenyerét hozza elő. Mintha nem az enyém kopott, fáradt volna a munkában, meg az öklöm, meg a lábam, meg a fejem.

Nagy Ferenc György uram mosolygott.

— Fábricidesz majszter uram! Hát nem mind az én tenyeremen keresztül gyültek be a kegyes adakozások, nem én tartottam mindig a tenyeremet, mikor az országot jártuk.

Fábricidesz a fejét csóválta.

— No, mondja rá kegyelmed: Nagy szerencse volt, hogy olyan nagy. Rösteltek az emberek kicsit adni bele...

— Épen azt akartam mondani.

— Menjen kegyelmed, csak evődik velem.

— Nem én; komolyan beszélek; ezé a tenyéré a főérdem.

A molnár-mester neki mérgesedett.

— Az enyém meg semmi, ugy-e? Nem is tud kegyelmed egyébbel dicsekedni, mint a tenyerével.

Nagy Ferenc György komoly méltósággal felelt:

— Mert mindenemet ennek köszönhetem, lételemet, nevemet, vagyonomat.

A molnár gúnyosan oda veté:

— Mert arról ösmerte el, vállalta el kegyelmedet az édes apja, hogy neki is olyan nagy tenyere volt.

Nagy Ferenc György fülig elvörösödött.

— Ember! Én az apámnak fogadott fia voltam.

Fábricidesz elnevette magát; nagyot, de nagyot nevetett egész bizodalmasan.

— Ugyan úgy-e? Hát nem elbeszélte kegyelmed nekem egész bizodalommal, mikor olyan nagy beteg volt, hogy az apjának volt egy kedves, derék, jó felesége, de házasságokat az isten gyermekekkel nem áldotta meg. Kapta magát az apja, hozott egyet a kukorica-földről. Ott találta. Az a gyerek pedig kegyelmed volt, az apjának és az apja legénykori leányszeretőjének a gyermeke katona korából, kit az anyja messze vidékről elhozott oda, hogy ily csendes, szelíd és békességes úton-módon egyetértve, oda csúsztathassa az édes apja kebelére, s a maga titkát elrejtett asszony boldogul élhessen saját családi életében. No hát nem így beszélte el kegyelmed nekem, mikor a medáliát —

Nagy Ferenc György uram egyszerre kijött a sodrából s mérgesen dobbantott a lábával . . .

— Beszéltem, nem beszéltem; én nem emlékszem ugyan, hogy beszéltem volna, de ha úgy volna is . . . . Illendő dolog elbeszélni a titkot, a mit az ember egy gyönge órában valakinek, mint jó barátjának, elbeszél?

Most Fábricidesz uramnak jött kedve egyet mosolyogni.

— No, ihol van! Csak ezt akartam tudni. Mondtam, hittem, hogy csakugyan valamiért a begyében vagyok kegyelmednek; íme, hát rájöttünk. Mivel én nem beszéltem el senkinek ezt a titkot, nem haragudhatik egyébért rám, mint hogy tudom. Megbánta kegyelmed?

— Igen is, megbántam. De nem azért vagyok boszús

kegyelmedre.... hanem azért, hogy mindig csak azt firtatja tőlem, hogy hát az édes anyám hova lett, kicsoda... pedig mondtam már százszor kigyelmednek, hogy ennek békesség adassék; mert különben vége közöttünk a barátságnak.

Fábricidesz bátran a szemébe nézett.

— Furcsa! Mintha ilyent nem volna szabad kérdezni. Ha én is szeretnék valamit tudni, valamivel tisztába jönni... a mit nem tudok. Hát miért ne mondaná meg kegyelmed, legalább hogy hol lakik... mily városban, mily faluban?...

A bíró egészen haragra gerjedt.

— Mordózom adta! Mondtam már, hogy az anyámat elő se hozza kegyelmed többé. Ne is kérdezősködjék többé semmiről. Mi köze hozzá?...

Fábricidesz lesütötte a fejét, azután a félvállát rántotta fel hozzá...

— Igaz! Beszéljünk hát másról.

Nagy Ferenc György uram megint mosolyogni igyekezett.

— Beszéljünk; de igyekezzünk, hogy össze ne veszszünk megint.

— Nem akarok én egyebet kegyelmedtől, csak annyit, hogy hagyjon békét ezután a toronynak, ne uzoválja tovább azt a csúfolódást, vagy legalább a gomb föltevésekor ne csúfolódjék...

— Azt nem ígérhetem; mert hát ha véleményt kérnek tőlem.

Fábricidesz uram megint olyan vörös, olyan marós lett, mint a paprika.

— Véleményt? Véleményt? Talán bizony a harangokhoz, meg az orgonához is hozzá szól kegyelmed?

Nagy Ferenc György uram felelt méltóságos mosolylyal:

— Igen is, hozzá szólok.

— Ejnye de okos ember kegyelmed; pedig se hajdú

se orgona-taposó gyermek nem volt kegyelmed; s ha a nagy haranggal tart is kegyelmed, hogy a háladatosság tartozását az fizesse vissza, de a muzsika-szóhoz még sem ért úgy, mint a . . .

Itt megállt a molnármester, megbánta, a mit mondani akart.

— Csak mondja ki kegyelmed! Kegyelmednek úgy is természete a sértegetés; legjobban pedig akkor, mikor azt mondja, hogy nem akar bántani senkit . . . . Csak mondja ki kegyelmed: nem értek a muzsika-szóhoz úgy, mint a fiam. Igazsága van kegyelmednek. Én nem haragszom azért, a mi igaz . . . Az én fiam nagyon rosz ember. Tudja az ég, mi jutott eszébe, hogy így elkorhelyedett. Elveszett ember. Hagyjuk . . . Lássa, én megmondom arra, a mi rosz, hogy rosz.

Fábricidesz uram mentegette magát.

— De én nem azt akartam mondani.

— Az mindegy, én meg azt akartam mondani. Nem szégyenlem én, szégyelje maga. Ha ő nem segít rajtam, majd segítek én magamon. Lesz még nekem jobb fiam, — ha megint megházasodom.

Ezzel nevetett egyet:

— Lássa kegyelmed, azt is tudom, hogy jó, a mi jó.

Fábricidesz elkeseredve felkiáltott:

— Megházasodik?

Azután megint egy nagyot csapott a kezével.

— No! Innen ered hát minden.

Nagy Ferenc György uram mosolygott.

— Hát ezen meg már miért ütközik meg kegyelmed? Mi kára belőle?

— Miért ütközöm meg! Ejnye de furcsa ember kegyelmed, hogy ilyesmit csak kérdezhet? Hiszen azért, hogy olyan korhely az a Pista, azért odaadom neki az Albinkát.

Nagy Ferenc György uram ismét benne volt a tréfában.

— Hátha épen attól a lánytól való ijedtében lett olyan korhelylyé!

Fábricidesz uram nagyot ripakodott:

— Ilyent se mondjon kegyelmed kétszer.

Nagy Ferenc György uram csendeskén bólintott a fejével.

— Hiába. A mint látom, összeveszünk mi már minden csekélységen, a hogy egymásra rá vagyunk kapva. De azért ne értsen félre kegyelmed. Én nem ösmerem azt a leányt, nem láttam, mióta az öreg anyjától előjött. Azt sem tudom, angyal-e vagy sárkány, de ha az édes apja természetét örökölte, úgy bizony nehéz dolog lesz annak, a ki elveszi, vele egy fedél alatt megmaradni.

— Nagyon csalódik kegyelmed, ha azt gondolja, hogy Pistát a Vinka keserítette volna el. Az mondott volna neki olyan valamit, a mit a fejébe vett volna. Oh a Vinka, az egy áldott jó teremtés ... maga a jóság, a szelídség. Igazán jól jár vele, a Pista.

Nagy Ferenc György uram nagy csudálkozást mutatott.

— A Pista!

— No igen! jól jár vele, majd ha felesége lesz ...

Nagy Ferenc György uram álmélkodott ...

— Elveszi! Felesége lesz! Hát ezt honnan veszi kegyelmed?

A molnár nagyot csapott a kalapja tetejére ...

— Ejnye milliom láncos! ... De már mostan csakugyan furcsa ember ám kegyelmed ... Hát nem kegyelmed kezdte, mikor együtt jártunk, kóboroltuk a világot, s mikor aztán felgyógyult kegyelmed, és úgy megszeretett engem kegyelmed, s megpihentünk az idegen vidékeken. Csendes estéken nem kegyelmed hasonlította-e össze sorsunkat, hogy özvegy emberek vagyunk mind a ketten. Nem kegyelmed kérdezgette-e, hogy hány éves a lánykám? Milyen szép dolog lenne az, ha ... Szégyellem csak előhozni is, de kegyelmed kezdte.

— Meglehet; de már nem emlékszem reá.

— Nem emlékszik? Ejnye milliom!.... Persze kegyelmed, a mint látom, csak arra emlékszik, a mire akar.

Nagy Ferenc György uram komolyan reá mondta:

— No hát vegye úgy kegyelmed.

Fábricidesz uram csóválgatta a fejét mérgesen.

— Ejnye százezer milliom! Így megszégyeníteni az embert! Tudtam, mondtam úgy-e mindjárt, hogy kell lenni valaminek a begyében. Ezért nem tetszik tehát a torony. Tudtam, láttam én mindjárt, mihelyt az első cirklinél olyan furcsán félre rántotta a bajuszát. Íme kiugrik a nyul a bokorból. Keresve kereste kegyelmed, hogy csak összevesszen velem. Hát most már mondja meg kegyelmed, miért lett így egyszerre vége a dolognak, a mire nézve egymással jóba maradtunk?

— Hát... csak...

— Nem elég a, hogy csak... hanem hogy hát kiben itt a hiba?...

— Kegyelmedben.

— Én bennem?

— Igen is!... Mert akkor még nem tudtam, a mit most tudok.

— De hát mit tud rám kegyelmed?

Fábricidesz gondolkozott, nem jutott eszébe semmi.

— Mi az?

Nagy Ferenc György uram nem vallott, a helyett a kezét nyujtotta felé:

— Azért ne haragudjunk egymásra. Csak jobb lesz az úgy, ha mi egészen idegenek maradunk egymáshoz.

Fábricidesz uramat majd szétpattantotta a méreg.

— No hát majd én mondom meg a kegyelmed színe változásának igazi okát... Valósággal úgy van... kegyelmed maga akar megházasodni... Ezért vetett véget az egyezségnek; ezért csapta el a fiát!

— No no majszter uram! Én nem csaptam el a fiamat, ő maga csapta el magát.

Azután folytatta ismét mosolyogva:

— Hát ha úgy volna is valósággal, hogy megházasodom, azt gondolja kegyelmed, nem kapnék én asszonyt? Hány szép özvegy menyecske, meg leány is van még a faluban, ki szívesen hozzám jönne?

Fábricidesz uram azt hitte, hogy most oda borsol az orra alá.

— Mint például az özvegy Hombárné, a Bakonyi Verona.

Erre már azután épen elnevette magát jókedvűen a bíró uram.

— Ejnye de rosz nyelve van kegyelmednek. Biz' az szép menyecske majszter uram. Arra még a kegyelmed özvegysége is új virágot hajtana úgy-e? No de én nem úgy gondolkozom, hanem a mint a falu bírájához illik, hivatalosan házasodom meg. Kiadom a faluban, hogy a mely leány vagy menyecske a gomb föltevésének ünnepére a legszebb, legjobb kalácsot süti, azt veszem el feleségül. Így aztán csak lesz jó kalács a nagytiszteletű uraknak.

S belecsapott tréfásan Fábricidesz markába nagy tenyerével; a ki lecsüggedt fővel állott ott előtte, bosszúsan és szomorúan gondolva a szegény Alvinkára, s gondolkozva arról, a mit annyira és annyi módon megbántott szíve kívánt, s a minek csírája már ébredni kezdett: gyűlölni, harcra kelni e kevély, elbízott emberrel, a ki szégyenli magát egy ily szegény emberrel nászviszonyba lépni.

— Hallja-e kegyelmed, nem ütjük ám azt el tréfával, ha egyszer úgy megbántottuk az embert . . .

Reszketett és szédült a boszúságtól, mintha oda fenn állt volna a tornyon s a gombot tenné föl épen.

Nagy Ferenc György csak vígan folytatta:

— De azzal csak elütjük, ha megigérem kegyelmednek, hogy azon a napon, mikor a gombot fölteszi, ki sem

nyitom a szájamat addig, míg föl nem tette; — s tette utána nevetve, — mert ha le találna esni, rám vallana, hogy én voltam az oka...

— Azért sem esem le, — felelt az nagy mérgesen, és ellökte Nagy Ferenc György uram békére nyujtott kezét.

Ott hagyta. — Az úton jött vele szemben Pista szurtos ingben, szurtos gatyában, félre csapott kalappal, részegen, nagy bottal hadonázva, mely csak arra volt jó, hogy vele az utca egyik oldaláról a másikig dőlöngve, az egyensúlyt megtartsa... Oda kiáltott neki.

— Hallod-e Pista! Tudod-e, miért csapott el az apád. Azért csapott el, mert meg akar házasodni. El akarja venni a Bakonyi Veronát.

Pista visszakiáltott neki:

— Nem igaz. Hallod-e molnár, nem igaz!.... Azért csapott el az apám, mert megbántottam. Mikor azt kérdezte, megnéztem-e a lányod tenyerét, s láttam-e, milyen mellette a Verona tenyere? Megharagudott, mert nem akarok házasodni, nem akarom a Veronát elvenni. Mert a lányodat szeretem, azt a kis vékony dongájú lányodat.... Érted-e.... Nem a Bakonyi Veronát... Az a Bakonyi Verona! Pedig tudod-e, hogy az a legszebb menyecske... leggazdagabb menyecske a faluban... Azért akarja nekem az apám, azért küldöz oda... De a ragyogó csillagát is ennek a világnak.

Azután hirtelen megállt, leütött a botja végével a földre, kinyujtott karral letámasztotta egyenesen, és gondolkozóba esett részeg bölcsességgel...

— Hátha úgy igaz mégis, a hogy az a molnár mondja. Nagyon megtetszett neki a tenyere.

II.

Mindamellett, hogy haragban váltak el egymástól, azért a szavát pontosan megtartotta bíró uram; sőt többet is megtett: nem csak hogy nem szólt egy hangot is addig,

míg Fábricidesz a gombot fel nem tette, de még csak a tájékára se ment a falu piacának egész addig az ideig, míg ide lenn az ácslegények körül nem jártak a porcellán tányérral a rengeteg bámuló nép között, s míg Fábricidesz uram meg nem törülközött a hideg izzadságtól a templomajtóban. Pedig az egész falu ott volt. Senki sem tudta el sem gondolni, hol van, mit csinál? Mi dolga akadhatott a falu bírájának?

Imádkozott otthon; és pedig buzgóan. Mint a hogy imádkozik az ember édes testvéreért.

No hiszen szépen megköszönte neki Fábricidesz uram, mikor kevélyen, diadalmasan ott állott az ujongó nép között, a nagytiszteletű urak előtt. Bekoronázta azokat a szép köszöntőket, melyeket a torony hegyéről mondott a poharakat hajigálva.

Mikor a nagytiszteletű esperes úr a tornyon még egyszer fölfelé végig legeltette a szemeit, s azt a megjegyzést tette a dicséretet sovárogva váró Fábricidesz uramnak:

— Azt meg kell adni, hogy rendkívüli alkotmány! — Egyszerre megkapta a bíró uram kezét Fábricidesz uram, s oda tartotta a nagytiszteletű úr elé.

— Ime, van itt ennél még egy rendkívülibb alkotmány.

A nagytiszteletű úr elébb elszörnyedt, csak azután nevetett. Soha sem látott még életében akkora tenyeret.

Erre a véletlen bolondságra lehetetlen volt nem kacagni. Kacagtak is mindnyájan. Mit volt tenni, mit nem, kacagott Nagy Ferenc György uram is.

Hiszen mondása válogatja. S az egész dolog nem volt egyéb, mint tréfa.

S hogy megmutassa tovább is, hogy szereti a tréfát: nem felejtkezett meg a házasodási hirdetéséről sem. A jó késő délutánba nyuló ebédnél előhozatta nagy vígan a kalácsokat.

— No leányok, asszonyok dobog-e a szívetek? Hadd

lássam, kit veszek el közületek. A nagytiszteletű úr lesz a bírája annak, melyik a legjobbik kalács.

— Ejnye, be tréfás, be víg emberek laknak itten.

— Így szoktuk, kérem alássan, kivált mikor ilyen kedves vendégeink vannak.

És a nagytiszteletű esperes úr sorban megtörte, sorban megízlelte a kalácsokat.

Nem volt nehéz a választás. Egy szép, piros, ékesen formás, fényes, síma héjú és foszlós, hófehér bélű úgy kivált a többi közül, mint a rózsa a bokrétában, mint a hattyú a rucák között, s mint a szép, ártatlan, fehér ruhás, fehér koszorús leányka, vigyorgó, de durvább vonású társnői közül.

A nagytiszteletü esperes úr ezt már azután nem csak bírálatképen dicsérte, hanem komolyan hozzá látott belőle enni. Nem szólt, nem szólt, hanem járt a szeme szája....

— Tessék! Tessék! Tegyék oda az egészet a nagytiszteletű úr elé.

Ezzel ki volt az itélet mondva.

— Ki sütötte ezt a kalácsot?

És előlépett, azaz, hogy nem lépett elő, hanem nagy kérleléssel, cirógatással előcsaltak, előtuszkoltak nénémasszonyomék egy kicsiny, gyönge, halavány, szöszke leánykát, kinek, bár csinos és tiszta volt, és szabályos arca a jóságról, szendeségről tanúskodott, igénytelen külsején, alakján még sem ébresztett más a legkisebb figyelmet sem, mint nagy kék szemei, melyeket a mint fölemelt, épen oly hirtelen le is sütött.

Már magában az mulatságos volt, a hogy bíró uram fogadta jövendőbelijét.

Rátette a tenyerét a fejére, mint valami iskolás gyermeknek. Egészen beborította vele. Csak a halvány, fínom, fehér arc látszott ki, a mint gyöngén elpirult, s ez némi megnyerő kellemet kezdett megösmertetni.

Biró uram folytatta a tréfát tovább.

Levette a tenyerét a leányka fejéről, azután megkereste annak kis kezét. Szép, puha, gyenge, fehér kis kéz volt az, s a mint egészen elveszett a bíró uram kezében, mindenki nevetett rajta. A leányka is mosolygott s nem neheztelt a tréfálkozásért.

— Aztán ezzel a pici kis kézzel dagasztottad, sütötted azt a kalácsot?

Erre már elpirult egészen, s többen azt is mondták, hogy hiszen ez a kis leány nem is olyan hitvány, mint a minőnek első pillanatra látszott.

S csak az volt a hiba, hogy ezt mind fennszóval mondták, s a kis leány még jobban elpirult volna, ha tudott volna.

Incselkedett-e a tréfás bíró uram, vagy csakugyan nem tudta, nem ösmerte meg az öreg anyjánál nevelkedett leányt, azt kérdezte tőle:

— Mi a neved édes leányom?

— Albina! — felelt a leány szemérmesen.

Bíró uram úgy elkapta a kezét, mintha az a kis kéz megégette volna. Hogy azután egy csapással véget vessen a tréfának, hirtelen, de elég ügyetlen fogással azzal igyekezett a jó kedvet szaporítani, hogy az ijedést is tettetett tréfának mutatta be, s hogy a leány nevében keressen a házasodási vállalkozásból kedélyes kibontakozást.

Bizony ebben az egyszerü társaságban a szokatlan név hallattára elmosolyodott mindenki.

A bíró uram komolyan és furfangossá tett arccal bólingatott a fejével.

— No ez már baj. Ez már nagy baj. Már nem tehetek róla édes leányom, de ilyen név nem való egy szegény paraszt ember feleségének. Hiszen holtra csúfolnának a neveddel!

A leány még folyvást mosolygott. De már valaki nagyon haragudott ott hátul. Fészkelődött és egyre lökdöste a zsúfolt tömeget az ajtófélfától.

Fábricidesz uram dúlt fúlt mérgében.

— Nem látjátok, nem halljátok, hogy a kutya rúgta már meg a leányomat figurázza ki.

— Dehogy figurázza, dehogy figurázza, nagyon szépen tréfálkoznak.

— Kicsinált dolog, kifundált boszantás, csúfolódás.

— Ne veszkődjék kegyelmed.

És a majsztert megfogták, nehogy elrontsa a tréfát.

Most már a nagytiszteletű úr is beleszólt a tréfába.

— De el kell azt venni bíró uram, ha egyszer megigérte.

Bíró uram nem hagyott kifogni magán.

Hirtelen körülkapta a kis leánykát. Odaölelte kebeléhez, azaz csak a feje ért addig, — befödte karjaival, tenyerével, mint egy gyermeket, úgy, hogy csak a feje búbja látszott ki.

No, volt erre hahota, és Albinka maga is még ekkor is jókedvűen részt vett a közös nevetésben.

Ekkor megszólalt bíró uram nagy kacagva, mintha bebizonyította volna:

— No ugy-e, ez nem asszonynak való . . .

Hanem felelt ám erre azután egy éktelen ordítás, melyre Albinka sem mosolygott többé, sőt meglepetve fölnézett, s tekintettek oda mindannyian.

Mint egy ketrecét szétrombolt oroszlánt látták Fábricidesz uramat előrohanni, hogy haragosan kitépje leányát a bíró uram karjaiból.

— Ez már mégis csak sok, mégis csak csunyaság. Nem engedem dehonesztálni a leányomat.

S azt, a kinek pártfogására ment, Albinkát lódította ki legelőször a szobából.

— Pusztulj, tisztulj haza felé.

E lódítás mutatta meg azután, a mit eddig nem látott, nem vett észre senki.

Bizony itt egy kis hiba esett.

Aligha el nem volt a nevetés hirtelenkedve.

Alvinkának a fél válla ki volt nőve. — A parasztok is így mondják; hanem ha csúfolódni akarnak, másként nevezik.

A majszter pedig ott állt számot kérni.

Rögtön siettek is kérlelni a majszter uramat. Nagy Ferenc György uram maga is.

— Értse meg édes majszter uram! — tréfálkoztak minden rosz szándék nélkül.

Fábricidesz összecsukorított öklökkel fenyegetőzött.

— Nem értek semmit. Kicsúfolta, kigúnyolta a leányomat. Nyilvánosan pelengérre állította.

Nagy Ferenc György uram elébe állt tréfásan.

— Ugyan ne bolondoskodjék majszter uram. Itt van ez a pohár bor és igya ki. S e helyett az ízetlen perpatvarkodás helyett inkább adok fel egy találós mesét, és azt találja ki, s legyen attól okosabb. Micsoda torony volt az, melyen az emberek úgy összevesztek, hogy azután beszélni sem tudtak egymással, se égre, se földre nem hallgattak, a helyett, hogy együtt vígan iddogáltak volna.

A molnármester boszúsan ellökte a poharat.

— Nem úgy van a kevély bíró uram; a jött-ment voltát is kegyelmednek. Majd én adok fel egy találós mesét egy ilyen elbízott embernek. Azt találja ki, akkor iszom a kelmed poharából, mikor azt kitalálja: Mikor még se ég, se föld nem volt, hát akkor a kukoricaföld, meg a Nagy Ferenc Gyurka familiája hol volt?

Sokan csóválták a fejöket, de azért csak annyian voltak, a kik mosolyogtak is.

De felelni, nem felelt senki.

Még maga Nagy Ferenc György uram sem.

Úgy állt ott, mint egy nagy erős bálvány, de a kezei reszkettek. Látszott, hogy még az ujjai végében is lüktet a vér, a megbántott vér.

Fábricidesz éktelenül nagyot röhögött. — Szemei,

szája gúnyos kifejezése mutatta, hogy valami nagyra készül.

— No, hát majd megmondom én, hol volt.

De nem ért rá. Egy nagy csattanás rögtön véget vetett találós meséjének, mese magyarázásának.

Az a Nagy Ferenc György uram nagy tenyere volt, mely e csattanást szülte. S most már nem az ő ujjai reszkettek, nem az ő arca volt piros, hanem a majszter uramé!

Fábricidesz uramat azután kitolták a másik szobába nagy hirtelen, úgy, hogy se magában, se másban kárt ne tehessen. — Könnyű volt vele bánni; mert mind a füle, mind a szeme úgy megkáprázott, hogy se nem látott, se nem hallott. Megszólalni is csak oda kívül bírt.

Azt beszélték, hogy azt mondta volna:

— Megállj! Nem marad ez így. Majd leszek még én is bíró a faluban.

Jó hogy ezt mondta, különben nem nevettek volna a tanácsbeli uraimék.

De ha nevettek is, mégis sokkal többen csóválták a fejöket. Nem jól van ez így. Nem jól van ez így. Nem jó vége lesz ennek egyszer. Ez a két ember mindenért, minden hiábavalóságért olyan hamar, olyan dühösen összetűz egymással. Nagy titkos gyűlölet lakhatik egymás ellen a szívökben. Sokszor bor is van az ember fejében, harag, boszú a szívében. Azután ha megindul az ember két ilyen fegyverrel, az isten tudja, hol áll meg.

Ki tudja, nem jön-e vissza az a molnár mindjárt egy fejszével.

Az utolsó szava ugyan mást mutatott. Hanem hogy boszút fog állni, az már bizonyos.

Beszéltek volna róla, gondolkoztak volna róla, ha hirtelen oda kívül nagy lárma, éktelen ordítás nem hallatszik.

— Segíteni! Hamar! Gyorsan. Mindjárt agyon verik!

Erre azután az a kis véletlenség, mely a biró és a majszter uram közt esett, feledékenységbe merült.

A hír azonnal megjött arról, mi volt az a lárma oda künn.

Ehhez hasonló nélkül, tudniillik verekedés nélkül, nem folyhat le soha egy valamire való ünnepi alkalmatosság sem, egy jóra való magyar faluban.

Csak nagy legény az a bor.

A bíró fia, a Pista, vad részeg volt ez nap is. Kezében a nagy bottal, dülöngőzve, sárosan és ordítozva járta a falut. Berugta a Bakonyi Verona ajtaját. Ott aztán a milyen csúf címekkel csak lehet egy asszony-személyt illetni, illette a Bakonyi Veronát.

A Bakonyi gyerekek — már tudniillik azok, a kik a katonaidőt kiszolgálták, — előjöttek. Meg a Hombár atyafiságból is került kettő-három; közbe kapták a Pistát, kihurcolták hajánál fogva az utcára. Ott azután, mikor beszaggatták volna a fejét egy kicsit néhány helyen, s jól helyben hagyták volna a tagjait mindenfelé, meghurcolták a pocsolyában, ott hagyták a Böde árkában, mert akkorra a bor ledöntötte a lábáról.

— Jól tették, — azt mondta rá a bíró uram, pedig titokban majd megrepedt a szíve. — Felé ne menjen senki.

Hogy is ment volna. Majd bizony jut eszébe valamely bolondnak ilyen gézengúzért itt hagyni ezt a drága mulatságot vagy éjeli nyugodalmát.

Mikor jól besötétedett, mégis alattomban ellopózkodott bíró uram a fűzes felé.

Dobogott a szíve nagyon. Azután megkönnyűlt. A Pista nem feküdt már ott. A fekvőhelye látszott a lehevert fűvön. A nyomai is végig a kaszállón, de maga nem volt sehol. Tehát elment a maga lábán.

Azonban talált egy csipkés fehér kis kendőt, mely csupa vér volt, csak egy kis része volt tiszta. Mégis a szegény Pista vére az. Eltette a kebelébe.

Föl kell kerestetni a faluban, akár hol van. És be kell csukatni. . . Legalább nem verik agyon.

Menjünk hát a Pista után.

Pista csakugyan felbódorgott még azon kapatosan a füzes alól . . .

Nem volt már szegény holt részeg, de azért a járása még bizonytalan volt, a nyelve, esze járása zavaros, de őszinte, mint a hogy az a részeg embereknél szokás. Hol kedélyes, víg, tréfás, hol pedig mikor a szíve erőt vesz rajta, olyan érzékeny és könnyen síró, mint egy öreg asszony.

Magával is így beszélt, a mint mendegélt. Hát még azután. Megállt a molnárháznál. Verte az öklével az ablakot, de csak a fáját, hanem verte biz' azt erősen:

— Nyissa ki az ablakot Albinka, eszem azt a kis púpos szentjét magának. Az is huncut, a ki a Bakonyi Verona után búsulta magát agyon. Ne higyje. Van talán magamhoz való eszem. Hiszen azóta, hogy azt ösmerem, azóta ösmertem csak ki igazán azt a maga áldott jó szívét, lelkét. Azóta tanultam meg, hogy kicsoda maga.

— Menjen aludni Pista!

— Nyissa ki. Ne féljen tőlem. Tudja azt maga jól, hogyha ezt a kerek világot összetöröm is, nem bántom én magát egy ujjal sem. A tenyeremen hordanám, ha olyan nagy volna, mint az apámnak van. Hanem ne búsuljon, majd lesz még ez akkora. Hát azt tudja-e Alvinka, mit akar az apám. Még kigondolni is nevetség . . .

A molnárleány kinyitotta az ablakot és kiszólt nyájasan:

— Mért nem megy aludni Pista? Húzza meg magát az éjjel . . .

— Úgy ám, de fázom. Könnyű magácskának abban a dunnás ágyban. De maga is meg ne fázzék, eszem a szentjét, hogy ide jött az ablakhoz. Nem fázik, azt mondja. No jó. A majszter ugy-e alszik a malomban? Csak hadd aludják, kívánom neki, hogy lássa a tornyát a csillagos egekig nyúlni álmában.

Hát magának mit kívánjak, kedves kis angyalom? Kakukfű, gyöngyvirág s minden ezer jó fű, a mi csak van a világon, nyiljék a feje alatt. Aztán ha csakugyan alszik a majszter, mondanék valamit.

— Csak valami bolondot ne mondjon.

— Okosat mondok, most mondok csak okosat. Nem kell nekem senki a világon. Visszajöttem még egyszer. Nem tehetek róla, hogy ittam. Muszaj ... Alvinka, muszaj ... Hej a ki még meg is cifrázta ezt a ...

S egy nagyot ütött az ablak középső rámájára, de olyant, hogy az egész ablak összerázódott bele.

— Hát már meg mi a baja?

— Mi a bajom? Haragszom.

— Én rám? — kérdé Albinka mosolyogva.

— Magára? Hogy az Isten is áldja meg, már hogy tudnék én magára haragudni. Erre a szép kis, fehér áldott kezére, erre a gyöngy fehér gömbölyű karjára. Soha se tagadja. Maga volt az, a ki oda jött az este megmosni, feláztatni az aludt vért összetört arcomon. Nem felejtem én azt el soha, a míg élek; pedig de sokat vétettem én maga ellen! ... Az ölében tartotta a fejemet ugy-e? ... Mondja csak lelkecském, ugy-e az ölében tartotta? ... Hej a ki úgy bánik velünk, mint a nyomorult féreggel ...

— Megint haragszik. Lássa, úgy félek én magától, mikor úgy neki vadul.

Pista elkeseredve folytatta.

— Neki vadulok. Van okom neki vadulni. Maga miatt vadulok neki. Úgy szeretném én magát szeretni, ... de úgy, olyan nagyon, a mint még nem szerettek senkit e világon. Hát már ilyen jóság, ilyen gyöngylélek, mint maga, nem érdemelt volna meg attól a szent Pétertől, a ki osztogatja, nagyobb igazságot.

Albinka nem vette ezt se zokon; mosolygott ezen is, csak az újjával fenyegette meg Pistát.

— Ne káromkodjék Pista! Mondja meg inkább, miért

jött ide; mikor én szépen megkértem magát, hogy ne jőjjön többet este hozzánk. Lássa, maga olyan jónak mondja magát hozzám, ne adjon hát arra alkalmatosságot, hogy kicsúfoljanak.

Pista vállat rántott.

— Miért jöttem? Hát csak azért, hogy megköszönjem nagy jóságát, meg azután el is búcsúzzam magácskától egy kicsit.

— Elbúcsúzzék? Hát útra akar menni maga Pista?... Itt akarja a falut hagyni? Hova akar menni?

Pista nagyot nevetett.

— Földvárra, deszkát árulni.

— Bolond maga Pista!

— Már pedig az úgy van. A már el van határozva. Azzal már diktum, fikszum, mint édes apám mondja.

— Hát azután mitől jött magának az a nagy, okos gondolatja?

Pista nagyot nézett, nagyot csudálkozott.

— Mitől? Hát a szívemtől. Meg attól, hogy nagyon sokat szégyenlek, a miket cselekedtem. Hát jobb nekem elpusztulni a földnek színéről.

— Ugyan úgy-e? Hát nem jobb volna megjavulni?

Vállat vont:

— Tudja a jó isten.

— Mindig a jóra intettem, most is arra intem. El kell hagyni e rendetlen életet; de annak nem az az útja, hogy magát elölje. Kár volna ilyen szép, derék legényért. Majd megtanítom én magát az igaz útra.

— Hát csak ne kössem be a zsák száját, ugy-e?

— Ne biz' azt.

— Isten neki, várakozom hát a maga kedvéért.

— Le kell szokni a boritalról.

— Biz' isten, nem is szeretem. Csak muszajból ittam. Mert elbúsultam magamat.

— Miért?

— Miért? Maga miàtt Alvinka.

— Miattam?

— Igenis. Mert ha száz szemem volna, mind a százzal sírnék, s ha maga egy kis gyenge virág volna, mint a milyen gyenge kis leányka, minden könyeimmel öntözném. És ha . . .

Ismét neki akart vadulni, ismét rá akart ütni az ablak fájára.

Albinka megfogta a kezét.

— Jól van jól, ne mondjon többet.

— No jól van, hát nem mondok többet. De hogy magán búsultam el magamat, olyan igaz, mint a hogy élek.

— De hallja-e Pista, ha miattam szokott rá, most már a kedvemért hát el is hagyja. Hiszen maga mondja, hogy röstelli azt a sok kihágást, a mit részegen elkövetett . . . . Lássa, az este is annál a szegény Bakonyi Veronánál miket csinált; pedig a magának semmit sem vétett.

Pista elordította magát.

— De már a vétett.

— Mivel?

— Az apám el akarja venni feleségül.

Albinka megfogta a kezét szelíden.

— Hát aztán? Mi hiba van abban. Jó, becsületes, szép, gyermektelen asszony.

— Mi hiba van? Azt kérdi maga Alvinka. Hát hiszen először az én nyakamba akarták varrni. Először én hozzám szeretett volna jönni.

— Hát aztán? Hogy ne szeretett volna, mikor maga szép fiatal legény . . . mikor nem korhely.

— Most meg már hozzá menne az apámhoz is.

— Hát aztán? Hogy ne menne, mikor az meg gazdag.

— Ejnye Alvinka, de mindenre meg tud maga felelni.

— Hát maga jobb a Deákné vásznánál?

— Ugyan Alvinka ne keserítsen.

— Ne hibáztassa hát az édesapját . . .

— De hibáztatom. Mi szüksége neki vén létére most már megházasodni, s még hozzá fiatal menyecskét venni a házhoz.

Alvinka nyájasan megsímogatta a kezét a másik kezével.

— Lássa, azt is megmondom, hogy mi szüksége megházasodni. Azért kell neki megházasodni, mert a fia nem akar megházasodni. No most már magán áll a felelet, maga mondja meg, miért nem akar házasodni?

Pista egy nagy keserveset sóhajtott.

— Miért nem házasodom meg? És ezt maga kérdi tőlem Alvinka. Lássa, én jobb vagyok sokkal; nem kérdeztem magától többször, csak egyszer, hogy miért nem akar férjhez menni. Ne mondja azt, az isten áldja meg, hogy majd bizony azután ne szeresse az ura fogyatkozásai miatt . . . Hát lehetne a világon valaki, a ki magát ne szeresse!

S megfogta a leánykának mind a két kezét, ráborította lángoló arcát, égő száját, könyes szemeit és sírt, zokogott olyan keservesen, a mint csak kitelhetett egy annyi mindenféle mámortól elérzékenyedett embertől, mikor a szívét és annak minden érzését, titkát elárulja.

Alvinka rá tette gyenge ujjait a Pista szép, göndör, barna fürteire, szelíden megsímogatta fejét, mint egy édes anya, mint egy angyal.

Pista fájdalmas sóhajjal tekintett fel reá.

— Hát lehet még én belőlem jó ember?

— Ott minden bizonynyal, a hova én küldöm.

— Hát az a nagy bánat a szívemben?

— Azt majd meggyógyítja az isten.

— Hát csak ez az; ennyi az a jó útbaigazítás?

— Dehogy; az még csak most következik.

És ekkor elmondta neki okos, jóakaró tanácsait. Oly buzgón, oly figyelemmel hallgatta, mint egy papot. Hogy Pista elhagyja a falut, azt találta leghelyesebbnek. Álljon szolgálatba; mutassa meg, hogy szorgalmas munkája után is meg tud élni. Mikor aztán igazi ember lett belőle, vissza-

jön, akkorra elfelejtik a faluban hibáit; az édes apja is kibékül vele, ha látja, hogy becsületére válik.

Alvinka folytatta:

— Csak menjen maga Pista Tomboldra. Szóljon be oda, a hova utasítottam. Meglássa, de jó öreg asszony az az én öreg szülém, a kinél nevekedtem, s laktam, míg tavaly édesanyám meg nem halt. Jó, nyájas asszony az . . . Ha az én nevemben megy, bizonyosan megfogadja vagy kocsisnak vagy mindenesnek; mert van ám annak több cselédje is. Mert jó módú, gazdag özvegy mészárosné ám az. Háza, földje, nagy gazdasága van neki meg a József bátyámnak, az apám öcscsének. Oh uram fia! mi szegények vagyunk hozzájuk képest. Nagyasszonynak hívják az öreg anyámat. Tiszteli mindenki a városban; még a kántor uram is kezet csókol neki. A József bátyámat meg nemzetes úrnak hívják . . . . Csak menjen. Nagyon jó dolga lesz magának ottan.

S tette utána, a mint búcsúra nyujtotta a kezeit, tréfás biztatással:

— Aztán meg nagyon szép leányok laknak ám ott Tomboldon.

Pista bánatosan csóválta a fejét.

— A József bátyámnak is van egy. A Rózsika. Nagyon szép leány az a Rózsika. Aztán milyen szép neve van annak, nem olyan csunya, mint az enyém.

Megrázta a kezét; nagy, meleg érzéssel a szemébe nézett.

— Aztán! . . . Aztán! . . . Szeresse meg azt a Rózsikát Pista . . . Én istenem! . . . Én úgy örülnék annak, ha maga azt a Rózsikát megszeretné . . .

Mosolygott mind a kettő . . .

És mikor elment a legény az ablaktól, kicsordult a leány szeméből a köny, kereste a kendőjét, hogy letörölje, de nem találta.

A kisbírák pedig keresték Pistát a faluban hajnalig,

hogy éjeli nyugodalmas szállást adjanak neki. Nem találták. Valaki mondta aztán nekik, hogy vidéki, idegen kocsin eltávozni látták a faluból.

Azt mondta reá a bíró uram:

— Hála istennek!

— Bizonyosan megszégyelte, a miket cselekedett...

Megszégyelte?...

A bíró uram lesütötte a fejét...

A Pista egy részeg, korcs legényke volt... Ő pedig józan élemedett korú ember; és mégis, ő is miket cselekedett ugyancsak ezen időben.

Megcsóválta a fejét; és nem szerette, hogy ilyen hamar kihajnalodott...

Világos van nagyon.

III.

Bizony nagyon röstelte, a mit cselekedett.

Rosz napja, rosz éjszakája, de még roszabb hajnala volt szegény Nagy Ferenc György uramnak. Nagyon megbánta a tettét. Hasztalan mondja azt a vígasztaló rektor úr csak egy kis véletlenségnek. Azt vallotta a saját szívének, hogy a fele vagyonán váltotta volna meg, ha a mit tett, nem cselekedte volna, vagy csak nem cselekedetté is lehetne tenni.

Szörnyen szégyelte, hogy így elhirtelenkedte a dolgot. Mit mondanak mindnyájan, a' kik ott voltak, a nagytiszteletű urak, a tekintetes úri vendégek, s mind, a kik ott voltak, az egész falu népe, hogy így megfeledkezett magáról.

A Nagy Ferenc György, az a bíró, az az okos ember, az a józan, becsületes ember, az a tréfás ember, hogy tudott az magáról így megfeledkezni. Hiszen szót szóval szokott az visszatromfolni... Nem lehet a...

Bizony pedig úgy van a... Megesett biz a... S elég nagy baj az, hogy megesett...

Csak őt ítélik el, csak őt éri a szégyen a történtekért.

Még azt is mondta a szíve, a lelkiismerete, hogy a fiával történt nagy szégyen sem volt egyéb, mint a bűnét nyomban követett büntetés.

És még hozzá tanúságot ad neki arról, hogy egy kevély, elbízott ember, ha megbolondul, elbizottságában sokkal több, nagyobb gondolatlanságokat, felebarátait megbántóbb ostobaságokat követ el. Egy szóval, neveletlenebb, gorombább lehet, mint egy részeg ember.

A mint ott cselekedetének elgondolása után magához térve, elsápadt, elsápadása nem hagyta el többé arcát. Szomorú lett. A különben oly beszédes, tréfás embernek szavát se lehetett többé venni.

Ezzel a bánattal ment el a fiát keresni, s ezzel tért vissza. Ez szaporította kínos nyomással azt a nagy terhet is szívében, hogy a fiából egy földönfutó lett.

Mintha csak az a kis kendő vallogatott, beszélt volna neki, a melyet a kebelébe tett.

Milyen szépen el lehetett volna mindezt kerülni.

És épen ezért, épen e miatt még jobban, hogy ezen szemrehányás is járult hozzá, a bíró uram nem tudott attól szabadulni, a mi a szívét nyomta; attól a nagy tehertől, attól a visszaemlékezéstől, attól az utálatos megfeledkezéstől.

Másnap sem. Harmadnap sem. Azután sem . . .

Oh! Nagyon cudar napok voltak azok.

Mintha csak megrabolt, rászedett, megcsalt volna valakit.

Néha úgy érzé, hogy az orcája ég attól. Mindenki arról olvas. Pedig nem volt piros, mindenki azt kérdezte tőle, miért oly halavány, oly sápadt? Talán beteg? Pedig tudják.

Szégyelte magát otthon, szégyelte magát a faluban, a tükörtől, az emberek szemétől, az utcán, a falu házánál, az igazságot kérő panaszosok előtt, mindenütt.

Sehol se volt nyugta, maradása.

Nagy dolog is az. Bírónak ilyent cselekedni, kinek jó példával kellene előlmenni, kire az egész falu szeme néz...

Hibás vagyok!... Nagyon hibás vagyok!...

Minden ember ezt mondja, jól tudom, és még azt is: egy ilyen erős, tenyeres talpas, vállas ember, egy olyan kis semmi embert ütött meg, a kit egy ujjával összemorzsolhatna.

Gyalázat!

Illetlen voltam, ostoba voltam, bitang ember voltam. Igazsága van a molnárnak, cudar ember vagyok, kevély, elbízott, cudar ember vagyok.

Bizony, bizony, jóvá kellene ezt a hibát tenni.

Megyek. Megmutatom, hogy igaz bíró vagyok, meg tudom magamat alázni.

Kevély voltam, legyek hát megalázva; féltem, hogy annyi nép előtt meg leszek szégyenítve, rettegtem, tartottam attól, hogy ez az ember közelebb atyafiságba legyen velem. Óhajtottam szabadulni tőle, mennél távolabb tartani magamtól, elidegeníteni. Tehát nem én voltam annak oka, a mi történt. Ő erősködött rajtam.

Mindegy... Mégis hibás voltam. Mert nem engedtem neki, sem meg nem engedtem.

Megengedhettem-e?

És azután is hiába mondta magának, hiába mentegette magát.

— De uram isten, hiszen nem is a vagyonomra, nem is a hiábavalóságokra, nem tisztességemre, nem is a saját becsületemre vagyok kevély, hanem lelkem, szívem azon erősségére, hogy annak becsületét kell megőríznem, ki nekem életet adott; legdrágábbam a világon.... Nekem van igazságom, nem a molnárnak...

Hiába mondta mindezeket, azért a pálcát mégis a kezébe vette.

Azután megint csak megállt.

— De mikor... Úgy, úgy. Hogy is engedhettem volna, vagy hogy is engedném ezt a dolgot firtatni. Hogy engedhetném egy késő öreg korig békésen töltött élet tisztessé-

gét, becsületét, boldogságát összetapodtatni, szégyent hozni a legdrágább névre, azt bemocskolni engedni. Megengedni elmondását annak, hogy van egy titok, melyet gyanítani sem szabad, nem hogy célozgatni vagy emlegetni. Vagy épen reá mutatni egy medáliára: íme, erre van a kutatás, a fölfedezés útja.

Gazember az a molnár . . . Nem tehettem másként.

És letette a pálcát a sarokba.

Hiába. Nem volt vígasztalva, nem volt kibékülve magával . . . A lelkiismeret megint visszafelelt, vitatkozott a földi bíró urammal.

Jó ember . . . Szegény ember, hiszen magad voltál az, ki a saját véred indulatától meghajolva, egy gyenge órában úgy meglágyultál, hogy titkodnak majdnem részesévé tetted szeretetből, vak szeretetből, bolond szeretetből, csak azért, hogy ne csak magad érezd, hanem más is, hogy hová tartozó vagy.

Sőt azt hitted, hogy anyád becsületének titkát azzal véded meg legjobban, ha azokkal, a kik hasonlóan az ő véréből való vérek, a fiad házassága által nyiltan is szorosabb összeköttetésbe lépsz, hogy szerethessed őket szabadon, testvériesen.

S ha aztán a titkot a véletlen az ő kezökbe és szívökbe is leteszi, hát nem úgy kell-e, hogy az nekik is oly szent legyen, mint neked.

Nem okosabb voltál-e, mikor így gondolkoztál?

És megint fölvette a pálcát, de az csak megrándult a kezében.

Szerencsétlen! hiszen jól tudod, jól gondolod, hogy akkor épen azok előtt gyaláztad volna meg az anya tisztelt nevét, a kik előtt kell legtisztábbnak, legmocsoktalanabbnak maradni a sírig.

Nem, nem voltál okosabb akkor.

Hanem azért nem tette le a pálcát, sőt a kalapot is fölvette.

De hát miért ne lehetett volna meg mindamellett. Nem lett volna szabad se neki, se fiának látni soha azt az öreg asszonyt. El lehetett volna kerülni, elodázni folyvást, beszéddel, tréfával elütni mindig a molnár faggatózásait.

Ej! Nagy Ferenc uram, elvesztette kegyelmed a türelmét, eszét, józan ítéletét . . .

De ha nem szerették a fiatalok egymást.

Jó! tehát nem hozom elő a házasságot.

Ha mégis szerették volna egymást; de az a korcs meg épen ki nem állhatta; dühös volt, ha csak előhozták neki.

Mégis . . . mégis . . . magára kellett volna hagyni a dolgot, hogy muljék el magától. Nem pedig, hogy épen ezzel felbőszítse kegyelmed magára azt az embert.

Egy felbőszített ember mindenre képes. Nem épen ezzel hajtja-e kegyelmed azt az embert, talán épen a legnemtelenebb boszúra . . . . De hát mivel és miként fog boszút állni.

A medáliával! — felelt szorongva. — Csak azt tudnám visszakeríteni tőle. A medália kezében van . . . Ha eszébe jutna . . . És eszébe jut . . . Egy megbántott embernek, egy bosszúállást óhajtó embernek minden eszébe jut . . .

Inkább ütne agyon! — szólt ekkor egy nagyot rázkódva. — Inkább ontaná ki véremet . . . Mert még erre is képes. Fejszével, bárddal, szekercével reá rontani . . .

Mindegy . . . Ha akkor bátorságod volt hitványságot cselekedni, — biztatá magát, — legyen most bátorságod érdemesebb cselekedethez.

Föltette a kalapot fejére, megbökdöste a földet pálcájával.

Különben is édes bíró uram, barátom uram, nem arról van itt szó. Semmi sem tartozik többé más ide, minthogy te azt az embert vérig megbántottad, a föld poráig megaláztad a maga személyében, a leánya személyében. Pedig az a szegény leány neked nem vétett semmit, hogy, ha akaratlanul is, de úgy megbántsad. Az a szegény leány nagyon

derék, jó leány, ha olyan gyenge is az istenadta. Te nagy gyalázatot követtél el.

Egy határozottat lökött a bíró pálcájával.

— Úgy van. Illendő dolog, becsület szerint kívánatos dolog, sőt csak ez a becsületes, hogy egész tisztességesen, töredelmes bocsánatkéréssel járulj elébök, a mint az egy kurátorságot viselt, és jelenben bíróságot viselő emberhez illik.

Megindult; s ettől az első lépéstől, megindulástól már jó kedvre gerjedt . . .

— Csak az első pillanatban ne rohanjon reám valami vérengző, dühös szándékkal. Azután majd képes leszek én kiállni még sok szitkát, mocskát is. Isten neki.

S már nevetett is, tréfált is.

— Csakhogy kibéküljön, még azt is elösmerem, hogy a tornyának nincs párja a világon, a magam költségén lerajzoltatom a pesti újságnak, hadd bámulja meg az egész világ.

Az útcára érve, meg volt lepetve azon szokatlan és a bírói komolyság tiszteletétől távol eső vidorságon, melylyel minden lépten-nyomon fogadtatott.

Gondolják, hova indul . . . Helyeslik, a mit cselekszik. Ment tovább.

Mennél közelebb ért, annál vidorabb, nevetősebb arcokat látott maga körül.

Sőt ha hátra nézett volna, láthatta volna, hogy vihogva leskődnek utána.

Egyszerre, a mint oda ért a malom elé, felpillantott. A pálcát kiejtette a kezéből. Arcába szökött a vér . . . Majdnem megütötte a guta.

Meg volt fejtve előtte, miért mosolyognak olyan sunyian a szemébe, mit nevetnek mellette, a merre jár; mit röhögnek a háta mögött.

A molnár nem jött eléje szekercével, bárddal, fejszével, hogy a vérét ontsa.

Agyonütötte Nagy Ferenc György uramat a saját maga tenyérével.

Fábricidesz majszter furcsa, de irtózatos boszút állott rajta. Nevetséges emberré tette, nevetségessé az egész falu, az ország világ előtt.

Gúnyosan, csúfolódva az a tárgy virított ott elébe, a mely már oly rövid idő alatt is a másik nevezetességévé vált a falunak.

A falu egyetlen bejáratán, minden embernek ott kellett elmenni előtte, meg kellett látnia, a kinek csak szeme volt. Okvetetlen hírének kellett támadni, mindenesetre nevezetessé kellett válnia, olyan különösség, olyan rendkívüliség volt, akár csak az a torony, és mindenekfölött igen bolondos dolog.

A falu ezen másik nevezetessége épen szemben kimereszkedett, kivirított az útszélre rikító veres színével.

Bár se szeme, se szája nem volt neki, mégis vigyorgott. Az ember ha egyszer látta, hát meg is nézte, s ha megnézte, holtra nevette magát rajta.

A száraz malomnak az útra néző kitárt ajtajára egy nagy, szétterpesztett ujju óriási kéz volt, a mennyire falusi művészet engedte, gondos figyelemmel kifaragva és a legvirítóbb vörös festékkel kipingálva.

Fölötte szintén vörös festékkel a magyarázatot nyujtó s mosolyra ébresztő felírat pompázott, a rektor uram nagy öreg abécéjének legöregebb betűivel:

EZ A NAGY FERENC GYURKA TENYERE.

Alatta kisebb betűkkel:

cselekedte *Fábricidesz Sándor* molnármester.

Mivelhogy túl vágott ugyan a természetes nagyságon, de szétterpesztett ujjai nem voltak rőfnyi hosszúságra túlzottak, a szemlélő elfogadta rendkívüli lehetőségnek, meg hogy ösmerte Nagy Ferenc György uramat is, mikor elnevette magát, rá is mondta:

Igaz a. Bizony olyan nagy tenyere van ő kegyelmének.

És azután bárki ment arra, a mi eddig eszébe sem jutott, hogy cselekedje, jóízűket nevetett a Nagy Ferenc György uram nagy tenyerének, tulajdonképen magának ő kegyelmének a rovására.

Hát a ki még azt is tudta vagy az aláírásból sejtette, hogy ez a figura nem egyéb egy kölcsönt visszaadó csúfságnál, melylyel egy kevély gazdag ember, — ki egyszersmind bíró is, — büntettetik egy elbizottságában elkövetett hibájáért, és büntettetik azzal, a mivel maga szokott mint valami érdemmel dicsekedni, hogy nagy vagyonára, bíróságára, tekintélyére mind ezen tenyér segítette. Ez nevetett ám még csak isten igazában; mert egy ilyen fennhordó, rátartó embert nagyon jól esik kinevetni. Hát még bírót! Az azután meg épen a legdicsőségesebb dolog.

No ez ugyan kikapta a magáét örök időkre.

Nem hiába hírlelte magát, mutogatta magát, de nevezetessé is van téve.

Nagy Ferenc György uramban csak elhült a vér. Se szólni, se káromkodni nem tudott, mert mindazokat, a mik itt elmondva lettek, nemcsak elgondolta, de tudta, érezte az alatt az egy pillantás alatt.

Vége volt a tekintélynek, a becsülésnek, melyet hosszú évek alatt vívott ki magának; most ez mind el volt temetve a nevetség alá. Annak átka alól pedig, ha jól el van találva, a falusi nép előtt nincs mód többé a szabadulásra. Lehet derék, jóra való, becsületes ember azután is, de köztiszteletben álló ember, kinek szavára hallgassanak, akarata, vezetése után induljanak, többé soha.

Ha magának megengedte is néha-néha, hogy tréfát űzzön azzal a tenyérrel, nem óhajtotta, hogy azt más örökös csúfsággá tegye a számára.

A molnármester jól eltalálta Nagy Ferenc György uramnak legsebezhetőbb oldalát. Csak ugyan agyon lett ütve.

Ugy érezte Nagy Ferenc György uram, hogy ő és az

a tenyér jobban le volt gyalázva, mint a molnár, mikor arcul csapatott.

Azzal a malom ajtaján vigyorgó, kipingált figurával nem a tenyér volt kicsúfolva, hanem egyszersmind helytelen cselekedete volt lenézve, kigúnyolva, becstelennek hirdetve, s maga az a nagy, az az óriás, az a hatalmas megverve, kikacagva.

S a mint ott nevetségessé tételének átérzésében lesujtva, megszédülve áll, fel sem tudja magát találni, hogy mit volna legokosabb tenni e pillanatban.

Csendesen, nyugodtan hátat fordítani-e vagy oda rohanni s összezúzni az eredetivel a nevetségesnek jól talált másolatot.

A kis Fábricidesz mester is ott áll tőle csak pár lépésnyire, az ajtófélhez dőlve. Pipázik erősen és kevélyen hegyesen bodor füstöket ereszt a nagy világba.

Nagy Ferenc György uram egyszer nagyon megfeledkezett magáról, de most még jobban megfeledkezik.

Meg volt alázva, de tudja isten miért kívánja a szíve azt úgy, most még jobban megalázza magát.

Nem fordított hátat.

Nagy erőt vett magán s épen ekkor mutatta magát a leggyengébbnek.

Kimondta a szót:

— Bocsánatot jöttem kérni kegyelmedtől majszter uram! Most már nem mondhatja kegyelmed, hogy kevély, elbízott vagyok, midőn erre — épen most — ráadom a fejemet.

S az ajtóra mutatván, nem állhatta meg, hogy utána ne tegye:

— Hanem kegyelmed is pusztítsa el azt a csúfságot az ajtajáról.

Most azután még ismét jobban meg lett alázva. Nem fogadták el a bocsánatkérést. — A molnár egy nagyot hunyorított, egy nagyot röhögött a szemébe.

— Hát még a világnak vége nem lesz, nem mindig ott fog-e parádézni azon az ajtón. Hátha valaki egy ezer forintot adna, lefaragnám-e onnan; de jaj lenne ám még annak is, a ki onnan el akarná pusztítani!

Azután előbbre lépett.

— A portámon majd csak én parancsolok magam.

Összeszorította az öklét, s oda fenyegetett az árkon át a bíróra.

— Azt, hogy nagyszerű készítményemet legyaláztad, azt, hogy arcul ütöttél, ha majd kimulattam magamat ezen gyönyörűségen, hogy kinevettetlek, még talán valaha meg tudnám bocsátani; de a mit a leányom ellen vétettél, azért még hátra van a fekete leves; nem megmondtam, megmutatom, hogy bíró sem leszesz többé a faluban.

Itt megállt, mintha habozott volna, hogy elmondja-e neki egész szándékát, de csak megelégelte ennyivel.

— Hát mit vétettem én olyan nagyot, — hebegé Nagy Ferenc György uram, — hogy ahhoz kevés a bocsánatkérés.

Fábricidesz, mint valami tűzokádó sárkány bőgött reá.

— Csúffá tetted, lebecsmérelted. Elrontottad hírét, nevét, szerencséjét örökre . . . Nem azt mondtad-e: Nem asszonynak való! Ember! Nem azt mondtad? Hát ezt kiigazítja-e a bocsánatkérés?

Bíró uram lesütötte a fejét. Erre nem tudott felelni.

S íme, egy másik nőszemélynek a becsülete is le lett téve a kezeibe.

— Majszter uram!

— Mondtam már, hogy szóba sem állok többé ilyen emberrel.

Nagy Ferenc György uram erre, a mily nagyon megharagudott egy pillanatra, a többi pillanatokra épen olyan nagyon elbúsulta magát. Szemére rántotta a kalapot.

Röstelte a mit cselekedett, de azt, a mi most történt vele, még jobban szégyenlette.

Ezt is az arcáról, ezt is a szeméről fogja mindenki olvasni. S ez is csak olyan csúfság, mint a másik.

Most már azután egészen méltó lesz arra, hogy egy hiába való embernek tekintsék.

Szerette volna a fejét fölemelni, szeretett volna újra erős, vidor és kevély lenni, hogy azzal győzzön a folyamatban levő nagy harcban, és nem bírt.

Megkísérlette. Sehogy sem esett kezére.

Fábricidesz majszter annyira megadta neki, hogy a kacagást a semmibe se vevés követte. Tekintélye alá volt ásva, le volt rombolva.

Pedig épen most, midőn a falut olyan nagy veszély fenyegeti, midőn a Böde sokkal erősebb áradásra készül, mint az előbbi években, most lenne arra a régi, nagy tekintélyre legnagyobb szüksége.

Tekintély nélkül nincsen erő, nincsen hatalom.

Az emberek összedugott kézzel pipáznak otthon a kis padkán, a ház végén, vagy a szakállszárító alatt, oda se hederítenek a bírói parancsolatra, sőt a nagyobb rész meg épen nagy lelki gyönyörűséget talál az engedetlenség fitogtatásában, élvezvén azon testi gyönyörűséget, melyben a toroknak és a bornak jut ki a legnagyobb szerep. A töltésen alig dolgozik egy pár ember.

A szemébe mosolyognak bíró uramnak, mikor figyelmezteti őket.

Részeg embernek bolond az esze, bolond a szava; akad szájasabb, a ki még meg is meri mondani:

— Kutya parancsol, eb a ki fogadja.

Mit tegyen, mit nem szegény Nagy Ferenc György bíró uram?

Még ezt lenyeli; de azért, tudja isten, hisz az ember, ha bíró is, húsból van, aztán csak egyszer kijön a türelméből, egy kicsit fölemelte azt a bíró-pálcát.

— Lassabban bíró, csak maholnap a világod. Te is innál, ha ingyen bort kapnál. Itt az óra. A ki fizet, annak

petyeg. — Megmutatjuk neked, hogy akkor teszünk ki a bíróságból, a mikor akarunk. Kapunk különbet nálad.

És ekkor eszébe jutott egyszerre, a mit a molnár mondott neki ... Elöntötte a méreg ... És attól, a molnárral lett összehasonlítástól, egyszerre emelkedni érezte kebelét, erejét, büszkeségét.

A mi elébb soká, már régen nem sikerült neki, egyetlen, váratlan perc visszaadta magának.

Elmondhatták róla, hogy egyszerre megint a régi ember lett.

Reájok ripakodott:

— És én megmutatom nektek, hogy ki vagyok én. Ha nem leszek is majd a bírátok, de még most az vagyok, s a míg én bíró vagyok, nem szabad a víznek elvinnie a falut. Azután majd elválik, ki a különb ember közöttünk, azt tegyétek meg bírátoknak. Most pedig épen jó kedvemben találtok.

No hát épen eddig bírta, s épen ekkorra hozták ki egészen a kedvéből. Letette a pálcikát, de fölemelte a tenyerét.

Hogy mit s mit nem mutatott meg, az ugyan tartozik a dologhoz, de hogy ismét annyi kocsmaajtón ugró tekintélyes polgártárs ne keresse rajtunk a becsületét, nem lehet elbeszélnünk; elég azt tudni, hogy Nagy Ferenc György uramnak — régi hibája, — nagyon könnyen eljár a tenyere.

És aztán — tudja isten — akármilyen nevetségessé volt is az a tenyér téve, s mulattak rajta néhány hét óta, most nem nevetett senki annak a tenyérnek.

Jó volt, elég volt, ha csak annyit ráért mondani egy valamelyik:

— Ejnye, de csak kevély ember kegyelmed.

Mikor rendben hagyott mindent, mérgesen visszament a molnárhoz.

Ha nem kellettem szelíden, most itt vagyok hát haragosan.

A molnár sem volt valami jó kedvében, ámbár a kocsin, a melynek kocsis-ülésén ült és épen ki akart hajtani az udvarából, egy nyolc akós hordó bor volt, az itatásra szánva valami kurta kocsmára.

Mikor felült, akkor vette észre, a mi nem tetszett neki.

Alvinka egy meszelővel közelgett a malomajtó felé.

Nem szállt le, csak felállt a kocsi elején, s onnan kiabált, ordítozott vissza a malom felé mérgesen:

— Hallod-e leány! Nem megmondtam neked, ha százszor bemeszeled is azt az ajtót, mégis újra kifestem; de még ha egyszer bemeszeled, azonnal elcsaplak a háztól.

Ez volt az oka, hogy Nagy Ferenc György uram még ott kapta a kocsit hordóstól a malom előtt.

Nem volt rest; megkapta a kéztülső lónak a gyeplőszárát vas tenyerével; rákiáltott a molnárra:

— Mit akar kegyelmed?

A molnár is visszakiáltott mérgesen. Nem kiáltott, hanem ordított. Azután ordított Nagy Ferenc György uram is.

És azután kezdődött a veszett herce-hurca. Az ostor járt jobbra balra; a molnár vágta a lovakat, majd a lovakat, majd a bírót; a bíró azért tartotta, rángatta vissza a gyeplőszárat erős kezével, a vadult lovak vitték a kocsit, vitték a bírót, a hordót, a molnárt; és félrecsavaríttatva, elhibázták a kijárást az udvarból, a kocsi lement az útról; a kerék belezökkent az útárok végébe. Egyszerre egy nagy roppanás: a kerék eltört; a molnár alázuhant a félig eldőlt kocsinak.

A bíró rettenve vette észre a fenyegető nagy veszedelmet, kétségbeesve kiáltott föl:

— Ki a kocsi alól majszter uram! Gyorsan, gyorsan. Mert különben a halál fia!

Mindez egy pillanat alatt történt; s a molnár, a mint gyorsan, rémülve kiugrott a kocsi alól, csak akkor vette észre, hogy csupán egy hajszálon függött az élete.

Megállt bámultában.

Nagy Ferenc György uram ritka lélekjelenlét-megtartással visszalökte és folyton tenyerével tartotta a reá zuhanni akaró teli hordót, s tanúsította e nagy lélekjelenlétet még e nagy haragjának pillanatában is, hogy ellenfelének életét megvédje.

Az arca majd kicsattant, oly piros volt a nagy erőkifejtéstől, homlokának, halántékának erei, karjainak izmai ki voltak feszülve.

Azután elugrott onnan, s a megszabadult hordó lőcsöt, kocsioldalt forgácsokra zúzva, zuhant nagy recsegés és ropogás között az árokba.

Fábricidesz uram soha sem lett volna ezen a világon többé molnármester, ha az a hordó ott érte volna.

Bizony el volt Fábricidesz uram sáppadva nagyon.

Nagy Ferenc György uram a kevély, — meg nem állhatta, hogy ne dicsekedjék most is, — ekkor azt mondta neki:

— No lássa kegyelmed, mégis jó az én tenyerem valamiről kegyelmednek is.

A molnár még ekkor sem tudott szólni az ijedéstől.

Nagy Ferenc György uram pedig cselekedetének lélekemelő hatása alatt mosolyogva fordult hozzá:

— Most már hát felelek a kegyelmed azon találós meséjére, hogy mikor se ég, se föld nem volt még, a kukoricaföld és a Nagy Ferenc Gyurka familiája, meg a Nagy Ferenc Gyurka tenyere akkor hol volt? Hát ott volt, a hol most kegyelmed volt. Az isten kezében.

A molnár lesütötte a szemeit.

Csak ennyit akart.

IV.

— Hát szóba áll-e most már kegyelmed velem? Lehet-e most már kegyelmeddel okosan beszélni?

— Igen is. Szóba állok kegyelmeddel! Beszéljen!

De azért még most sem tudott magára parancsolni,

hogy hálálkodjék, köszönetet mondjon élete megmentéseért; mintha csak tisztában sem lett volna azzal, melyikök adósa a másiknak. Mégis ő mondta Nagy Ferenc György uramról, hogy kevély ember.

— No hát beszélek. A mit kegyelmed ellen ezen tenyér vétett, azt hiszem, helyre hozta ugyanez a tenyér.

Fábricidesz uram szabadabban lélekzett. Nagy Ferenc ismét dicsekedett a cselekedetével. Pedig dehogy dicsekedett. Ha a másik olyan nagy szamár vagy olyan konok volt, csak neki kellett rá emlékeztetni, hogy mégis csak ért az a cselekedetecske is valamit.

Nagy Ferenc György folytatta:

— Ezzel hát le van számolva. A mit Nagy Ferenc György vétett, Nagy Ferenc György helyre hozta s köszönet se jár érte. Hanem azt kérdem én most már kegyelmedtől, mi szükség volt ebbe a bírót is belekeverni? Nem gondolt arra kegyelmed, hogy minő veszedelembe ejtette a falut azzal, hogy a bíró tekintélyét úgy rongálja, s a népet engedetlenségre lázítja. Miért tette ezt kegyelmed? Micsoda gyarlóságból?

A molnár nem felelt, csak Nagy Ferenc György uramnak kellett folytatni.

— No hát én megmondom, miért tette kegyelmed.

A molnár gyorsan felelt, s vállat rántott:

— Miért tettem volna más okból, mint hogy a kegyelmed szarvát letörjem; mert már nagyon öklelt mindenkit.

Nagy Ferenc György uram elnevette magát . . .

— Nem azért tette kegyelmed; sokkal gyarlóbb, hitványabb okból. Maga akar kegyelmed bíró lenni. Mondja meg hát most, kicsoda a kevélyebb kettőnk közül majszter uram?

A molnár neki pirulva nézett a szemébe.

— No hát úgy van! Tudja meg kegyelmed, hogy igen is van szó az én bíróságomról. Mert csak ezzel hittem lemosni a gyalázatot, melyet kegyelmed az egész falu

előtt rajtam elkövetett, ha az egész falu én mellettem áll föl.

Nagy Ferenc György csóválta a fejét.

— No hiszen nagy gyönyörűsége lehet abban, a mit nem a bizodalom, hanem a bor csinál meg kegyelmednek, majszter uram. Hát nem több az kegyelmednek, nem elég az kegyelmednek, ha én megalázom magamat s töredelmesen bocsánatát kérem. Jól van; hát jól van, legyen kegyelmed bíró! Hanem annyi is igaz ám, hogy nem akarja kegyelmed a falu javát, mert akkor szoktatja, csábítja boritalra, bíró-letételre a falu népét, mikor azoknak a Böde töltésére kellene menni dolgozni.

A molnár csak rágta a bajuszát. Megint nem tudot felelni.

Nagy Ferenc György uram elébe nyujtotta a tenyerét:

— Lássa majszter uram. Milyen veszedelem támadhat abból, ha két ilyen becsületes, és némely részben okos ember is, mint a milyeneknek mi magunkat tartjuk, összeveszünk, összekocódunk egymással. Nyujtsa ide a kezét és béküljünk meg. Vagy van valami még a rovásomon?

Fábricidesz nyujtotta ugyan a kezét, de azért savanyú arcot vágott, s keserűen felelte:

— Bizony jól kérdi kegyelmed; mert csakugyan sok van még a rováson!

— Tudom, mit akar kegyelmed mondani. De azóta, mivel már aludt rajta vagy ötvenet, csak belátta már kegyelmed, hogy jó kedvben esett tréfát bizony senki sem fog komolyan venni.

— De nem lehet ám olyan dologgal tréfálni. Nagy dolog az, mikor egy leányról kimondják, hogy nem asszonynak való.

— Uram fia! Attól függ, miképen értik. Mi közöm nekem ahhoz, más hogy érti, mikor én úgy értem: ha még nem annak való, de majd azzá való lehet.

Majszter uram most merőn a szemébe nézett.

— Furcsa! De az ugy-e, az eszébe sem jutott kegyelmednek, hogy ezen elkövetett hibát jóvá is kellene tenni.

— Dehogy nem!

— Hát gondolkozott rajta kegyelmed?

Nagy Ferenc György uram bólintott a fejével.

— Igenis, gondolkoztam.

Fábricidesz keserűen mosolygott.

— Gondolkozott... Uram bocsáss, majd mit mondok. Gondolkozott az eső, a vihar után, mikor össze van már rombolva minden, mikor késő. Mikor addig sem csinált egyebet, mint idegenítette a két szívet egymástól. Kicsúfolta a lányom tenyerét a fia előtt, hogy olyan kicsiny. Értette ám az azt nagyon jól, hogy nem tartja dologra valónak. Azután egy meggondolatlan cselekedetével — mindig, mindig csak az az átkozott tenyér — elkeserítette, roszszá tette a fiát; azután elcsapta, elkergette a nagy világba; a lányomat szegényt úgy megbántotta!... Pedig tudja-e kegyelmed, milyen jószívű leány az! Tudja-e, hogy még kegyelmedért is mit cselekedett az a leány az én ellenemre is. Másnak talán a belét is kitapostam volna!

Nagy Ferenc György uram ismét bólintott a fejével.

— Igenis tudom! Most már tudom azt is... Bemeszelte a kegyelmed pikturáját.

A molnár — mutatásul — a harag nagyobb hangjára fogta a beszédet.

— És nem egyszer cselekedte; pedig azzal egészen sárkánynyá tett engemet.

— Az én szívemet pedig azzal egészen megnyerte magának.

— No lássa kegyelmed, mivel fizet az én leányom a nagy sértésekért. Nem szégyelli magát kegyelmed e nagy jóság előtt. Nem fáj a szíve kegyelmednek, hogy most már még csak a hibáját sem hozhatja helyre?

Nagy Ferenc György uram csak mosolygott.

— Már hogy ne hozhatnám helyre?

Fábricidesz uram felhúzta a szemöldökeit.

— És miképen, mi módon véli ezt kegyelmed megcselekedni?

Nagy Ferenc György uram meghúzta a mellénye alját, azután két felé simította a bajuszát s nyájas mosolylyal, de komolyan azt felelte:

— Hát elveszem magam feleségül!

Fábricidesz uram elhült. Azután összecsapta a kezeit, meg, meg azután, a mire jóformán maga sem várt, maga sem hitte volna, hogy ebben a nagy harcban és kellemetlen magyarázgatások közt megtörténhessék rajta, elnevette magát:

— Kegyelmed? Azt a fiatal leányt?

Nagy Ferenc György uram, mutatásául annak, hogy abban semmi rendkívülit nem lát, vállát felhúzta, szétterpesztette karjainak végén a tenyerét.

— No bizony! Hát a gyenge venyigét is nem öreg karóhoz kötik?

Fábricidesz uram maga sem hitte volna, hogy egyszerre ő legyen megakadva, és így megakadva. Csak vakarta a fejét.

— Nem tréfál kegyelmed? Hát igazán mondja? Kegyelmed mindig tréfálni szokott .... Bizonyára most is figurázik!

Nagy Ferenc György uram mellére tette a kezeit:

— Isten engem úgy segéljen nem tréfálok. Hát nem maga mondta-e kegyelmed, hogy kötelességem hibámat jóvá tenni. Én mondtam, hogy nem asszonynak való, hát nem az-e a legnagyobb, leghelyesebb megcáfolás, ha én magam megmutatom, hogy asszonynak való.

Fábricidesz uram most már vakarta a fejét mind a két oldalon.

— De én nem úgy gondoltam... Nagyon öreg kegyelmed!

Nagy Ferenc György uram pedig a vállára tette a kezét tréfásan.

— Ne kegyelmednek legyen arra gondja. Hívja csak ide a leányát. Hátha az másképen beszél.

Az meg épen akkor mártotta be megint a ház előtt a meszelőt.

Fábricidesz uram vállat vont; ha már benne van a kelepcében, csakis még ennek a leánynak a szava segítheti ki belőle, s ki tudja, hátha belesegíti a másikat a másikba, a melyből azután meg az nem tud kievickélődni.

S mivel a dolog úgy illendőbb is volt, ő kegyelmét betessékelvén a szobába, a leányt is beszólította.

— Jere csak ide Alvinka! Ne félj, nem bántalak!

S mert a dologhoz képest nem is volt nehéz, vidorabb, majdnem nevetős arcot vágott.

— Jere csak! Hallgasd meg, mit akar ő kegyelme?

Azzal mindjárt ki is rukkolt, hadd nevessen Alvinka is.

— No már csak gondold el, mit nem akar. Ő kegyelme feleségül akar venni!

De Alvinka nem nevette el magát, hanem szépen, illedelmesen lesütötte a szemeit, s kezet akart neki csókolni.

Fábricidesz uram azonnal a fejéhez kapott.

— De értsd meg Alvinka! ő kegyelme nem a fiának, nem a Pistának, hanem magának kért meg . . .

Alvinka halkan, de nem vontatva, szelíden, de határozottan felelt.

— Ha megkért ő kegyelme, én meg elmegyek hozzá feleségül.

De már erre azután Fábricidesz uram a hajába kapott mind a két kezével s megrázta saját üstökét.

— Elment az eszed!?

Alvinka megcsóválta a fejét.

— Nem ment biz' az el, mert jól tudom azt, hogy ő kegyelme nem olyan, mint a fiatal ember, jó feleségtartó lesz, ha elvesz, nem fog mást szeretni, mint engem.

No már erre azután Nagy Ferenc György uram lehetett volna megakadva.

De erre Nagy Ferenc György uram — engedelmet sem kérve reá, — a szerény kis leánykát azonnal oda ölelte nagy, vaskos karjai közé.

Ezután benyult a kebelébe s kivett onnan egy szép, tiszta, csipkés, fehér kendőt.

— Ugy-e a te kendőd ez, édes leányom!

Alvinka átvette, s a mint átvette, szemérmesen lesütötte a szemeit.

— Igenis, az én kendőm, kedves bátyám uram.

Nagy Ferenc György uram arcát ragyogó derű mosolyogta át, s azután érzékeny meghatottsággal vette fel újra a szót.

— No ha a te kendőd édes leányom; ha te is úgy akarod, mint én, én tégedet nem a magam, hanem a fiam számára kértelek meg.

S tette utána vígan:

— Rajtad álljon a választás!

Fábricidesz uramnak egyszerre kedve szottyant helyre igazgatni homlokán a megkuszált üstököt, s a savanyú mosolygást édessel fölcserélni.

De Alvinka gyenge, szelíd mosolygásával megint csak megsavanyította azt, s megint csak lerántotta boldog megelégedéséből. Azt mondta Alvinka:

— Hadd válaszszon ő kegyelme, ne én. Hiszen a Pistának úgy sem kellek. Az úgy sem tud szegény kibékülni az én formátlanságommal. A mibe nem tud belenyugodni, úgy sem viselhetné el békével. Szebb való neki... Vegyen szebbet, épebbet.

Fábricidesz uram méregbe jött, de már Nagy Ferenc György uram is meg lett egy kicsit akadva.

— Ihol van ni! — kiáltott a leányra a majszter. — Bolondulj már most meg te, a mikor rendbe jönne minden. Szebbet? Fogadom, hogy ha őtet megkérdenék, téged elég szépnek találna magának! Épebbet? Hát aztán mi bajod neked magaddal, mi hibád neked?... Nem szép, nem jó a

szemed? Hát a füled? A gyomrod, a tüdőd, a lábad? egy se jó tán? Hogy egy kicsit — egy colocskával — magasabb az egyik vállad... No, hát mi az? De formásak ám azután a karjaid... olyan gömbölyűcskék, mint egy kövér halacska... Meg azután...

— Jól van jól, édes apám! — csititá a dicséretbe beletüzesedett molnárt Albinka, — tudom én, hogy kegyelmednek, mint én, se szebbet, se épebbet nem tudna senki találni.

Nagy Ferenc György uram is beleavatkozott, hogy segítsen máson is, magán is.

— Se jobbat, kedves gyöngy-leányom a fiamnak se...

Fábricidesz megint kezdett bízni nagyon.

Albinka, mint a hogy folyvást szokott, csak mosolygott jóságosan, szelíden:

— Hát ha már talált is maga a Pista. Ha volt is valami vonzódása hozzám, azt gondolják kegyelmetek, ha talált egy leányt, a ki orcában, természetben hozzám hasonló, de a sors épebb termettel áldotta meg: azt gondolják kegyelmetek, nem szerette meg azt a leányt. Lássák, ott járt ám az én eszem.

Fábricidesz uram megint elborult.

— Hol járt a te eszed?

— Hát ott, hogy a József bátyámék Rózsikája épen olyan, szakasztott olyan mint én, mintha csakugyan attól az anyától egyszerre születtünk volna a világra. Ha aztán megszerette a Pista a Rózsikát, hadd teljék be szívének minden kívánsága. Meghallgatta az isten, a miért fohászkodott; megkapta ugyanazt a leányt, de félcipó nélkül a vállán. Hadd legyen vele boldog a szegény Pista!

— Mit tereferélsz te itt össze-vissza?

Nagy Ferenc György uram is elkomorult.

— Én sem értem az egészet.

— Majd megmagyaráz mindent a Pista, ha egyszer előjön.

— A Pista? Te tehát tudod, hogy egyszer honnan jön elő a Pista!

— Tudom hát. Tomboldról, öreg szülémtől.

Egyszerre mind a ketten megrettenéssel kiáltottak fel:

— Öreg szülédtől?

S körülvették, nagy izgatottsággal sürgették:

— Hát hogy került oda, miképen került oda?

Albinka egyet rántott a vállacskáján.

— Biz' oda én küldtem szolgálatba.

Bár különböző indokból, de boszúsan felkiáltottak mind a ketten. Nagy Ferenc György uram is, Fábricidesz uram is.

— Mit tettél te szerencsétlen!?

Mit látott volna abban Albinka valami roszat. De azért mentegette magát.

— Mert tudtam, hogy olyan jó helyen ember lesz belőle; azt akartam, hogy mi hamarébb jó útra térjen, meg hogy megszeresse a Rózsikát.

Most azután meg voltak akadva nagyon mind a ketten

Fábricidesz uram a kalapját földhöz vágta mérgében

— Hiszen épen azért mondom, hogy mit tettél te szerencsétlen? Hátha most már meg is szerette?!

— Az egészen bizonyos! — felelt Albinka mosolyogva.

— Honnan tudod te azt?

— Attól a kocsistól, a ki az éjjel a hordó bort hozta Tomboldról.

Nagy Ferenc György uram nagyon bánatos lett; csak annyit tudott szólani:

— Értse ki-ki, a hogy akarja.

— A mit mondtam, azt megmondtam!

De Fábricidesz uram, a mily gyorsan csak tőle telt, iramodott az ajtó felé.

— Majd behívom én azt a kocsist, aztán majd meglátjuk, miféle pletykákat terjesztett itt szélylyel.

Nem volt ideje az ajtóhoz sem érni. Szembe nyitották reá.

Egy szép, deli, csinos, tiszta gyolcsinges-gatyás, bokrétás kalapos legény lépett azon be elébe.

Bizony nem ösmerték volna föl benne azt a sárban hentergett, szurtos, piszkos korcsot, a milyen azelőtt volt, ha meg nem szólalt volna.

— Jó napot adjon isten kegyelmeteknek apám uraimék!

— Hisz' ez Pista! Hát hogy kerültél te ide Pista?

— Hát biz' én a kocsissal jöttem az éjjel Tomboldról, hogy körülnézzek egy kicsit a faluban, ha nem esett-e baja a rózsámnak.

Nagy Ferenc György uram büszkén, édes, meleg szeretettel nézett rajta végig, s a vállára ütött nagy vígan.

— No hát nézz körül édes fiam a kedved szerint.

Nagy Ferenc György uram arca egészen sugárzóvá vált, s a mint egy könyet letörölt a szeméből, oda fordult Pistához, kit akkorra száz kérdéssel rohantak meg...

— Megjavultál-e Pista? Mit csináltál Pista?... Hát édes szülém, hogy van? Hát Józsi bátyámék? No ugy-e szép leány Rózsika?

— Az isten áldja meg kegyelmeteket, — szólt a szegény Pista, — ne kérdezősködjenek kegyelmetek. Inkább segítsenek észretéríteni már egyszer ezt a bolondos leányt, hogy elhigyje, ha százszor meg százszor legyen is szebb más leány nála, mégis csak őtet fogom szeretni egyedül.

Mind a ketten kaptak rajta. Fábricidesz uram épen egész lelkesüléssel.

— No ugy-e látod, hogy nem szerette meg a Rózsikát?

Pista felelt Albinka helyett egészen elkeseredve.

— Erővel azt akarja, hogy a Rózsikát szeressem. Hiszen szép leány, jó leány az a Rózsika. De hiába, ha én az én eszem-adtámnak a kis körme ujját se adom a világ minden lányáért. Szeretem szelíd szemeit, gyenge ereinek

minden vére csöppjét, minden porcikáját, szép szájacskájának angyal mosolygását. Meghalok lelkéért, szíve jóságáért.

És könybe lábbadt a szeme, még Nagy Ferenc György uramé is, de azért ő kegyelme ráért tréfálni.

— No most már menj hozzá édes leányom azt mondom; mert különben csakugyan magam veszlek el.

Oda néztek. Hát Albinka, ki mindig csak mosolyogni szokott, most sírt, zokogott keservesen ... Pista pedig ott bizonyozott mellette.

— Mondom neked, de ha mondom, ha már a Rózsikát meg nem szerettem, akkor csak ki vagyok próbálva.

És által karolta egyik karjával ...

Albinka szelíden oda simult a kebeléhez.

— Nem is azért sírok én.

— Hát miért?

— Hát azért, hogy nem is tudom elgondolni, mivel érdemlem én meg, hogy ilyen nagyon boldog legyek.

Pista fölemelte a kezét ég felé.

— Ugy áldjon meg engem az isten, a mint valaha neked valamit a szemedre vetek.

Nagy Ferenc György uram is oda fordult Fábricidesz uramhoz, azt a veszedelmes tenyeret oda nyujtva:

— Meg van-e most már kegyelmed velem elégedve?

Fábricidesz uram elfogadta a kezet, meg is rázta, de el nem eresztette.

— Meg vagyok; hanem ha ennyiben vagyunk, jőjjünk tisztába egészen. Tudja kegyelmed, miért is háborodtunk voltaképen mi össze, kik azelőtt oly jó barátok voltunk?

— Hagyja azt kegyelmed.

Fábricidesz érzékenyen nézett reá.

— Mikor már mindenkié rendében van, hát az én szívemet nem akarja kegyelmed megnyugtatni? Nem akarok én annyit kérdezni, mint máskor; csak azt: él-e még az édes anyja?

Nagy Ferenc György uram komor redőkbe szedte homlokát.

— De hát miért akarja azt tudni kegyelmed?

Fábricidesz uram a homlokát dörgölte, a szívéhez nyult s felelt nagy nyugtalansággal, a szemeit lesütve.

— Mert engem nagyon bánt valami!

Nagy Ferenc György uram nyugodttá tette magát.

— Ugyan mi bánthatná ebben az egészen idegen dologban?

Fábricidesz csak szégyenkezve folytatta habozó, ingadozó vallomásait, s csak akadozva bírta elmondani.

— Mert lássa ... az én édes anyámat is Szabó Juliannának hívják, mint a kegyelmedét ...

Nagy Ferenc György uram megrázkódott, de hirtelen összeszedte magát.

— Hát azt honnan tudja kegyelmed, hogy az enyimet is úgy hívták?

Most már csakugyan elpirult Fábricidesz uram.

— Honnan? hát bujdosásunkból. Mikor olyan nagy beteg volt kegyelmed. Megnéztem a bugyelárisában a keresztlevelét, hogy ha eltemetik, meg tudjam mondani, hány esztendős.

Nagy Ferenc György uramnak ezen eset elbeszélése alatt ideje volt arra, hogy egy könyet letöröljön s elkészüljön egy nagy, jóízű nevetéshez.

Jól sikerült neki.

— Most értem már egészen kegyelmedet .. Mintha bizony csak egy Szabó Julianna lenne a világon?!

Fábricidesz is elnevette magát.

Nagy Ferenc György uram folytatta:

— Lássa kegyelmed, milyen bajt vett a nyakába kíváncsiságával. Még engemet is majdnem elidegenített magától, hogy oly erőnek erejével igyekezett firtatni a titkomat. Féltem, hogyha összeatyafiságosodunk, nem nyugszik kegyelmed, míg apróra ki nem szorítja. De ugy-e, nem bolygatja többé?

Fábricidesz uram esküvel készült támogatni igéretét.

— Ha azután mégis eszébe jutna kegyelmednek ezt a dolgot bolygatni! . . . Jobb, ha átesünk mindenen egyszerre. Nászok leszünk. Tudjon meg hát mindent. Van nekem egy arany medáliám, a mit az apám kapott katonakorában, annak a pántlikája pedig az édesanyám leánykori pántlikájából való. És úgy volt; ha ezt azután valaha az anyám meglátja, mindjárt megösmer, mint a hogy megösmert az apám . . .

— Tudom ezt a históriát, már beszélte nekem kegyelmed.

— Mikor beszéltem volna?

— Hát mikor halálán volt kegyelmed!

Nagy Ferenc György jókedvűen elmosolyodott.

— No lám, csakugyan milyen veszedelmes dolog az, ha az ember halálán van. Hogy mindent kibeszél az ember. De beszéljünk csak tovább, s jőjjünk egészen tisztába. Az a medália — el ne felejtse kegyelmed, — ott van a ládám fiában.

Fábricidesz közbevágott.

— Dehogy van! Nincs ott. Hiszen nekem adta kegyelmed örök emlékül, mikor a sír szélén állott; igérte is, de azután nem mondta meg, hogy mit tegyek vele.

Nagy Ferenc György uram tette magát, mintha nem tudná ezt sem; a fejét csóválta.

— No lám, erre sem emlékeztem volna. Hát ne is beszéljünk többet egyebet erről, csak annyit, hogy adja vissza kegyelmed azt a medáliát, erántam való igaz szeretetének tanúsításául. Mert igazán mondom kegyelmednek, nem voltam eszemen, mikor elajándékoztam.

Fábricidesz ijedve a hajába kapott mind a két kezével.

— Tyhű! a láncos lobogósát még annak a bolond ácsnak is, a ki olyan magas tornyot csinált valaha!

Nagy Ferenc György uram is elképedt.

— Beszéljen már, szóljon már az isten áldja meg! Elvesztette kegyelmed!

Fabricidesz vakarta a fejét, nagyon vakarta.

— Dehogy vesztettem, dehogy vesztettem!

— Vagy másnak adta?

— Dehogy adtam, dehogy adtam!

— No hát akkor visszaadhatja kegyelmed.

Fábricidesz bűnbánólag a mellére tette mind a két kezét s majd megette kezét lábát.

— Én istenem, jaj de szívesen visszaadnám, ha tehetségemben állana; de már arra, hogy oda menjek érte, nem vállalkozom többé az életben, ha pedig én nem teszem meg, nem teszi meg más seuki.

— Hát hol van az a medália?

— Oda fenn a torony gombjában, — nyögé keservesen Fábricidesz uram.

Nagy Ferenc György uramnak kedve lett volna magát örömében elnevetni, s nem is tudta magának Fabricidesz uram megmagyarázni, ha fuldoklik-e vagy csuklik, a mint kérdőleg ismételte:

— A torony gombjában?

— Gondolja kegyelmed, mikor mindenki — mint már ez szokás — mindenféle pénzt hajigált a torony gombjába, én kaptam magamat, beledobtam a kegyelmed medáliáját úgy pántlikástul.

Nagy Ferenc György uramnak arca egyszerre olyan ragyogó lett, mint annak a toronynak aranyos gombja; és a kópé mégis sopánkodva tudta kérdezni:

— Ugyan hogy tudta már kegyelmed ezt cselekedni egy emlékkel?!.

Fábricidesz uram nagy őszinte bánattal csapta össze s nyitotta szét előtte a kezeit.

— Már bocsásson meg kegyelmed! Biz' én azt azért tettem, mert az édes anyámat is — a mint mondtam — Szabó Juliannának hívják .... Hát nem akartam, mert gyarló, esendő az ember, hogy ha valaha .... megmutatván .... vagy meglátván .... vagy tudja isten, mi történ-

vén ... Egy szóval, szabadulni akartam minden módon attól, hogy előttem szegényt csak a legkisebb gyanú is érhesse.

Erre már ezután Nagy Ferenc György uram megölelte Fábricidesz uramat.

— No látod Sándor, ha te olyan nagyon szereted, tiszteled az édes anyádat, hogy ne őrizném, hogy ne védelmezném akkor én is az én szegény jó anyám jó hírnevét, becsületét.

Erre azután megérte Fábricidesz uram azt is, a mit magának álmodni sem mert volna életében.

A mint kiléptek a házból, Nagy Ferenc György uram könytől áradt szemekkel, de édes megelégedéssel nézett a torony felé a molnárház elől.

— Szép torony! Igazán gyönyörű egy magas torony.

Fábricidesz uram most volt csak még boldog. Mosolygva előzékenykedett:

— De most már elpörkölöm ám nyomban azt a malomajtót is.

Ebbe már az ásós kapás népség is beleszólt, a mint a töltésről visszatérve, oda gyülekezett.

— Pörkölje is el kegyelmed; mert ha nem, hát ajtóstul együtt tőből szélylyelhányjuk ezt a malmot. Hiszen csak az ő kegyelme tenyerének köszönhetjük, hogy a falut a víz el nem vitte. Ha olyan bőven nem osztogatja közöttünk az áldást, már rá sem hallgat egy szamár sem a parancsolatjára, hanem azt várja, hogy ott hadd fuladjon a vízbe a bor mellett. Áldja meg az isten az ő kegyelme tenyerét!

Most meg már Nagy Ferenc György uram lett nagyon boldog. A mellére tette kevélyen mind a két tenyerét s jóízűn nevetve szónokolt:

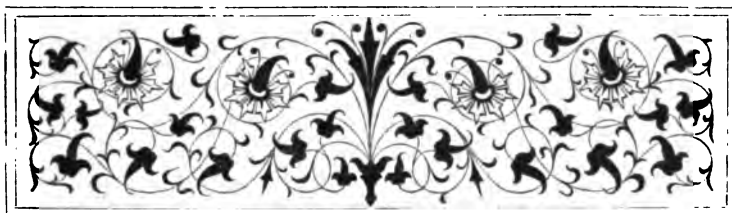
— Épen azért hagyják ott kegyelmetek azon az ajtón. Nem szégyellem én. Most is csak úgy, mint az előtt, — talán még jobban, — kevély leszek a tenyeremre. El ne pusztítsa onnan a nagy világért édes nászuram!

Megveregette Albinka arcát.

— Téged meg te kicsi, kerülj csak haza, rajta hordalak!

És íme, ez a megfejtése annak, hogy a pocsolyás-szent-györgyi — akarom mondani — vízvári malom ajtaján, az a falu másik nevezetességévé vált figura, az a nagy tenyér, a Nagy Ferenc Gyurka tenyere, még most is ott pompázik.

A HÓDOLAT.

Irta

HIADOR.

Népek jönnek hódolatra,
Repkényt fűz mind a szoborra
S mond: «hüséget esküszünk!»
Szittya és hún, hajdu, lengyel
Jő Atilla hún sereggel,
Melyre jól emlékezünk.

Méne indul, kardja villan,
Az a szikra, a mi hajdan
És a húnnak jobbot ád,
S összenéz a két levente,
Mintha mondaná: «beszélj te!
Egy világ néz félve rád!»

Mintha hont szerezni menne
Magyarország fejedelme,
Méne dobban, szíve ver.
Egy fehér mén, rajt Zalán van,
Jő urával koronátlan
Népe a földön hever.

A folyók is habjaikkal
Szálas erdők lombjaikkal
Tátra, Mátra, Mármaros
Mind eljönnek hódolatra
Gyöngyöket hányván a partra
Duna, Tisza és Maros.

Nem maradt ma senki otthon.
Ott bámulnak már Botondon
A csörgő források is,
A szellők vigan repülnek
Tünde tájain Csepelnek,
A vitorlák szárnya fris.

Peng a sarkantyúk taréja,
Szikrát szór a kard acélja
A nyeregben daliák,
És nem kérdi merre ? a had:
Ismerik már jól az útat,
Hol az áldomást ivák.

Én is láttam, mond a róna,
Én emeltem ormaimra,
Mond a granitok hegye,
Én itattam a lovát meg,
Mond a forrás — itt pihentek
E halmon feküdt feje.

És a bércek meghajolnak
A zászlók mint rég lobognak,
Hódol a föld és a nép,
Ez szablyáját felkötötte,
Az virágot hajt előtte,
Mind koszorús a vidék.

Oh dicső nap! oh nagy Árpád!
Áldást mond száz nemzedék rád,
Boldog, a ki lát, köszönt!
Mert nem fér mind Pusztaszerre,
Csak hűsége, szent szerelme
Néz érciparipádra fönt.

Ott áll Ond a hős Etellel
És utána Tas Lehellel
Szabolcs apja, hős Előd;
Kund, Tuhutum, Horka apja,
Mind a harcvész zivatarja,
Ki mind harctüzébe' nőtt.

És a mint Álmoshoz érnek,
Jobbot adva a vezérnek,
  Zúgják: «ujra esküszünk!
Ugy ontassék vére annak,
Kik nem Árpádvért akarnak,
  Mint omolt vérünk nekünk.»

És míg zeng a harci ének,
Szent hüséget esküvének:
  Álmos ifju főt mutat —
«Engem immár nagy idő nyom,
Ott van Árpád sarjadékom!
  Ő elbirja pajzsomat.»

És erét megnyitja ujra,
Vért ereszt a billikomba
  És iszik s utána mind;
Árpád vére oly piros volt,
Benne nincsen egy sötét folt:
  «Esküszöm!» — mond s csendet int.

S mély csend lőn a messze téren,
Egy nemzet függ a vezéren:
  Vajj mily szót fog ejteni? —
Szemei úgy tündökölnek,
Látni már azok beszélnek,
  S a nép örömkönnyei.

PETŐFI EMLÉKSZOBRA.

Irta

Dr. PRÉM (PETERDI) JÓZSEF.

HÁROM évtized szállt immár sírba, mióta a legnagyobb magyar lantos költő utolsó dalát elzengé s a forradalom viharával ő is elnémult örökre. Élete, halála egész legendává lőn; neve, dicsősége a művelt világ közkincse — ime, itt az idő, hogy a saját nemzete is úgy rójja le iránta hálájját, a mint azt más nemzetek teszik nagy fiaik iránt.

A többi nemzetek! Azok mindnyájan mélyen érzik: kik voltak költőik, s jól tudják annak jelentőségét, midőn nagy szellemeiknek oly emléket állítanak, mely a márvány fehérségével, az érc szilárdságával hirdesse dicsőségüket. Molière és Racine népe nemcsak Párisban lelkesedik, s emel szobrot költőinek; Schiller és Goethe dicsőségét nemcsak Berlinben hirdeti egy-egy emlék; hanem Francia- és Németország számos pontja az, hol e nagy szellemek földi alakjainak képmásai ránk tekintenek, s mi meggyőződünk arról, hogy a lelkesedés, melyet műveik keltettek, még nem veszté erejét, még folyvást él és éltet.

És nemcsak a nagyok, hanem a szerényebbek emlékét is híven fönntartják az utódok, s ha nem is az ország szívében, de a szülőhelyen örökítik meg annak alakját, kire

egy-egy város, mint jeles fiára — büszke. Nálunk az egész haza csak most valósíthatja meg tervét, hogy Petőfinek emlékszobrot állít. Van valami visszás és bántó amaz ellentétben, melyet a költő rendkívüli népszerűsége s az emlékére állítandó szobor költségének lassú, hosszadalmas összegyüjtése képez. Hisz azóta tapasztaltuk, hogy a közhála és közadakozás egy jelesünknek alig néhány évvel halála után emelhetett méltó emléket; mert Eötvös szobra már akkor állt ott a Duna partján, a midőn még alig bírtunk hozzászokni ama gondolathoz, hogy a nagy gondolkodó és mélyen érző költő nincs többé köztünk.

De tán igazságtalan vagyok, ha csupán a közönyt emlegetem, a helyett, hogy fölvetném a kérdést: vajjon támadt-e három évtized alatt hazai szobrász, ki a nagy feladatot teljes sikerrel megoldja? Mert az említés tárgyát sem képezheti, hogy a legnagyobb magyar lantos költőt csak magyar művész dicsőítheti méltón s csak az olyan, a kinek lelke föl bír emelkedni a dicsőült magas szelleméhez s életét, nagyra törekvését megérti és átérezi. A mikor az emlékszobor kérdését először emlegették s Reményi Ede művészi körútjaiban a nemes célért fáradt és buzgólkodott: a föntebbi kérdésre még az is igen bizonytalan választ adhatott volna, a kinek igényeit a hazai szobrászat akkori szerény kísérletei kielégítették. Hisz még három-négy évtized előtt a művészeti követelmények nálunk oly alacsony fokon álltak, hogy a midőn Ferenczy István alkotásai ellen Széchenyi kifogást tett: egyenesen a közvélemény ellen indított harcot s a Mátyás király szobra ellen zúdított gúnyaival országos mozgalmat támasztott, melynek részesei a bántalmazott szobrász pártjára álltak.

Nem is kell messze mennünk, ha a magyar monumentális plasztika szegényességét feltüntetni akarjuk. Elég, ha ama néhány költő szobrait említjük, melyeket az utolsó emberöltő alatt emeltek. Züllich Rudolf Kisfaludy Sándorát a balatonfüredi vendégek annyi gúnyos élccel tisztelték

meg, mint ugyanezen erdélyi származású szobrász Katona Józsefét, mely valamikor a nemzeti szinház előtt állt. Ferenczy István nagy műve: Kisfaludy Károly emléke, a nemzeti muzeum hátsó kertjében ép oly barok és művészietlen, mint a mily kevéssé eredeti Kölcsey Ference, esetlen ráncozatú római tógájában.

Mind e művek bizony nagyon kevéssé épületesek és nem csodálkozhatunk Széchenyin, ki megtagadta a magyar fajtól a plasztikai tehetséget, később naplójában ez állítását hosszasan indokolta s egyuttal lélektani magyarázatát adá e jelenségnek.

De fejtegetései csupán szellemesek, a nélkül, hogy okszerüek és igazak is lennének. Igaz, hogy mint képzeletdús nemzet: a fantázia-teljes képirásban sokkal több nagy tehetséget mutathatunk föl, mint a merőben tömör alakzatokkal érzékítő szobrászat terén; de minden theoriát, mely Goethe szerint is szürke, megcáfolnak a tények, s azért bármint bizonyítgatott is a «legnagyobb magyar» saját faja ellen: Izsó Miklós, Huszár Adolf s újabban Szász Gyula és Kiss György mind fényesebben megcáfolják őt.

S valóban a jövő szobrászatának képe egészen más, mint a milyen a multé volt. Az ellentét alig lehet nagyobb, s ez oly rohamos fejlődést, oly gyors átalakulást jelez, a milyent mívelődésünk semmi más ágában nem találunk. És sajátságos körülmény, hogy az első igazi tehetség, kiben a nemzet nagy szobrászát üdvözölte s a kiben, ha csak tehetségén mulik, tán nem is csalódott volna: Izsó Miklós mindenekelőtt abban különbözött elődjeitől, hogy a művészetet nem tanulta el, hanem azzal született, s noha a szokott tanulmányokat megtette: élete végeig autodidakta maradt. E körülményben sokan érdekes jelenséget láttak, s az a véletlen találkozás, hogy a nép művész-fia, a nép költő-fiának, az eredeti tehetségű szobrász, a szabadhangú dalnoknak készítsen emlékszobrot: nincs is minden tetszetősség hián. De a föladat nagysága és jelentősége más

szempontok tekintetbevételét is megkövetelte. — Sehol sem képzelhető nagyobb ellentét, mint a monumentalis és a genreszerű szobrászati irányban. Amazt nálunk a legutóbbi időkig csak gyönge kísérletek képviselték, melyek arról tanúskodtak, hogy monumentalis plasztikánk még nincsen; emennek néhány találó szobor-képmás, s kisebb mithologiai és idylli alak után már biztosabb jövőt lehetett jósolni.

Izsó Miklós egész tehetsége az életképies irányra vall. Legbecsesebb műve a *Búsuló juhász* a hazai genreszobrászatnak eddig utól nem ért remeke, melyen a jellemzés fínomsága és hűsége, a mély költői felfogás, melylyel ez alak egész lelki állapotát feltünteti, s a gondos, könnyed kivitel egyaránt dicséretet érdemel s azt a jövő sem fogja megtagadni. Kérdés azonban: valjon oly feladatnál, a hol mind ez idylli vonások helyett hatásos arányok, kifejező nagy vonások, jellemzési erő s főleg nagyszabású felfogás, valamint biztos áttekintés szükséges: szintoly siker jutalmazza-e ugyanazt a művészt?

A monumentális szobrászat a mai kor mostoha gyermeke. Más nagy nemzeteknél is, a hol a művészeti traditio századokra nyul vissza, ritka a valóban sikerült emlékszobor; nálunk pedig, a hol a műalkotás folyamata hosszú időközökre meg-megszakadt, a mult emlékei elpusztultak vagy hatástalanok maradnak, s csak a szomszéd népek példája hat át hozzánk serkentőleg: minálunk nem-e rendkívüli eset, sőt a csodával határos, ha valamely hazai tehetség az emelkedett igényeknek megfelelő emlékszerű művet alkot? De nemcsak a költészetben, hanem a szobrászatban is áll a mondás, hogy a középszerűségnek nincs jogosultsága, s a félsikerű mű összesen csak mint úttörő kisérlet tarthat igényt elismerésre. Annál kényesebb dolog tehát az, hogy a modern világnézet s a mai társadalmi élet épen nem kedvez a plasztikának, különösen nem az emlékszerű szobrászatnak, mely a józan polgári ruhától s a jelenkor embereinek költőitlen megjelenésétől idegenkedik; másrészt pedig

a műtörténelmi ismeretek általánosítása következtében a helyes elméleti nézetek annyira elterjedtek a nagy közönség közt is s a hatásos, jóravaló emlékszobor iránti követelményeket a jó ízlés oly biztosan közvetíti, hogy a művésznek kétszeres nehézséggel kell megküzdenie.

Mind e nehézségektől megmenekül a genreszobrász, vagy az oly művész, ki szabadon választja tárgyait. S mit bizonyít az, hogy — visszatérve Izsó Miklóshoz — kismérvű *Búsuló juhász*-a bevégzettebb mű, mint nagyszabású *Csokonai*-ja Debrecenben? A választ megkapjuk, ha kifejtjük: mily szempontból kell tekintenünk amaz életképies alakot s milyenből az emlékszerű szobrot. Amannál a művész tisztán megtartá a stílt, emennél kiváló tehetségét, mely ép a genre-szerűben excellál, nem tagadhatta meg, s azért Csokonait egyoldalún, kisszerüen jellemzé, túlságosan kiemelvén a csikóbőrös kulacsra emlékeztető egyéni vonásokat.

Igaz, hogy Izsó Miklós jellemzési képessége erős, kiválóan eredeti és magyaros. A fajjelleg minden művéről tisztán leolvasható. Ez az intentió leghatározottabban nyilvánult a Petőfi emlékszobrához készült vázlatokban. A mit a nagy költőről tudott, félisteni egyéniségéből kiolvasott, műveinek lángoló szelleméből elsajátított: annak rokon tehetségével és érzelmeivel sajátos, egyéni kifejezést kívánt adni s egyetlen egy alak által érzékíteni mindazt, a mi a költő földi jelenségéről, geniusáról képzeletünkben él és művei olvasásakor lelki szemeink előtt megjelen. A feladat oly nehéz, de egyuttal oly csábító volt, hogy a művész egész életét, jövőjét hozzá kötötte. A forma iránti érzékét egyre fejlesztette s minden kísérlet által közelebb jutott a célhoz. Az apróbb, nagyobb minták (némelyik alig egy lábnyi magas) egész sort képeztek műtermében s a szoborbizottság nem egyszer zavarba jött, a midőn a legalkalmasabbat, legtetszetősebbet kellett választania. E sok minta a legkülönbözőbb felfogást képviselte.

De valjon melyik a legjellemzőbb?

Melyik felel meg legjobban a feladatnak?

Sokszor halljuk a művészek panaszát, hogy oly egyént kell ábrázolniok, kinek egyénisége kevéssé kedvező a jellemzésre. Petőfi emlékszobra alkotójának erre nézve szerencsés helyzete van, sőt a nagy költő egyéniségének sokoldalusága a művész szempontjából már sok is a jóból, mert a jellemzést megnehezíti. Pedig mi a számos ragyogó vonás mindegyikét látni akarjuk. Nem csak a szerelem dalnokát, az egyszerűségében is kiváló embert, hanem a szellemi küzdelmek előharcosát, a népszabadság választott apostolát s a forradalom hősét akarjuk megörökítve látni, úgy, a mint festői honvéd-öltönyében utolszor járt az emberek között, s a mint nemzetéért, hazájáért, a szabadságért föláldozta magát.

Mind e vonásokat, melyek szerencsére nem ellentétesek, össze kell egyeztetnie annak, a ki azt az emlékét akarja megörökíteni Petőfinek, mely mindnyájunk lelkében él. A jó szobrász pedig mindenkor annak ad kifejezést, a mit nem csak ő, hanem kortársai is éreznek. Hisz mi célja van általában az emlékműnek? Semmi más, mint hogy ama képzetet, melyet egy-egy nagy férfiról alkotunk, s mely velünk, halandókkal együtt, megsemmisül: ércben vagy kőben érzékítve megörökítsük a késői ivadék számára, melynek képzete többé nem lehet oly élénk, mint a kortársaké, vagy a legközelebbi utódoké volt. Az emlékszobrot azért egy egész kor alkotja, mindenki hozzájárul annak létesítéséhez; a művész számba veszi a kortársak érzelmeit, nézeteit és kifejezést ad azoknak. Azért mi sem jellemez valamely korszakot határozottabban és hívebben, mint az oly emlékmű, mely akkor létesült.

Ha e szempontokat tekintetbe véve, Izsó Miklós *Petőfi*-jét veszszük vizsgálat alá: itéletünk nagyon el fog térni attól, a melyet a közönség magának alkotott róla. Itt is úgy voltunk, mint sok mással: szívünk óhajtása idővel konkret alakot öltött, s a mit bírni vágytunk, azt már a

magunkénak is hittük. Szerettük volna, hogy Petőfi emlékművét sikeresen alkossa meg Izsó Miklós, s utóbb már arról győződtünk meg, hogy kívánságunk teljesedik is. De hisz a művész meghalt. Nem kegyelet-hiányról tesz-e azért tanúságot, ha most kimondjuk, hogy Izsó Miklós helytelenül fogta föl Petőfi emlékszobrát, s hogy a kitünő genreművész e nagy feladatnál sem küzdhetett volna meg ama nehézségekkel, melyek a monumentális stíllel járnak s a melyek *Csokonai*-jánál is utjában álltak?

Mikép fogta föl Izsó Petőfit?

Ama sok vázlat között, melyet elkészített, mindegyik más volt, s valamennyi összesen nem mutatta azt, hogy szerzőjüknek határozott nézete és elve van, melynek a legkülönbözőbb alakoknál is szembe kellene tünnie. Mert az alapvonás mindenkor ugyanaz, akármelyik főtulajdonságra fektessen első sorban súlyt a művész. A kisérletek közül végre egyet kiválasztott s abban a szoborbizottság is megállapodni látszott. E vázlatot nagyobb mértékben is kivitte a szobrász s közel életnagyságú segédmintát készitett, melynek gipszöntvénye jelenleg Huszár Adolf műtermében áll. E mű épen nem szerencsés. Magyar ruhás, köpönyeges alakot mutat; fejét magasra tartja s jobbját szívére teszi: mintha szavalna. Első pillanatra eszünkbe jut ama strófa, melyet ezzel a mozdulattal elmondhat a szavaló, s a melyre a művész gondolt is. E vers pedig szól:

«Tied vagyok, tied hazám
E szív, e lélek
Kit szeretnék, ha téged
Nem szeretnélek!»

Ime Izsó *Petőfi*-jének egész jellemzése. Határozott, kifejezésteljes, de — egyoldalú. A közönség érdeklődését ez érzelmes attitude azonnal fölkelti, a művész intentióját mindjárt érteni is látszik, aztán találgatni kezdi: ugyan mit is szavalhat Petőfi? Bizonyosan a saját versét. Egy pillantás

az alak jobb kezére, mely szívén nyugszik, s a néző már idézi a már elmondott verset. De hisz ez mind előnye a műnek, ha érdekes és meg is érthető. Igen ám, de hasonlít ama bizonyos könnyebb fajtájú rejtélyekhez; ha egyszer megfejtettük: elveszti érdekességét s közönyössé leszünk iránta. Úgy, a mint Izsó felfogta Petőfit: ez nem a szerelem dalnoka, nem a forradalmi költő és nem a szabadsághős, ki vértanui halált hal, hanem egy érzékeny, csöndes lantos, a kiről «zengje bár a hazát», nem hiszszük el, hogy dala a forradalom viharával versenyez. Ez nem az igaz Petőfi, ez nem a modern Tirtæus!

És mondjak-e még többet e kisérletről? Elősoroljam technikai fogyatkozásait? Megemlítsem, hogy e szobor állása nem szerencsés, ruházata nélkülözi a nagy stylt, feje és arca nagyon kevéssé imposans s az egész alak inkább theatrális, mint igaz szenvedélyt feltüntető. Valóban, ama tulajdonságok között, melyeket Petőfi jellemének alapvonásai gyanánt elősoroltam: nem említettem színészi hajlamát. De valjon képzeljük-e mi őt színésznek? Hisz nem pályája kezdetén, hanem dicsősége tetőpontján akarjuk megörökítve látni. A színész Petőfi merőben más, mint a forradalmi Petőfi. Akkor a világot jelentő deszkákon vágyott a babér után, később a világ szinpadán, midőn önmagát adta s nem a szerepét, bőségesen meg is kapta azt. Ugy tetszik, mintha Izsó a költő színészkedésére is gondolt volna, a midőn Petőfit ily állásban és mozdulattal kívánta megörökíteni. Műve legalább ezt sejteti, s hogy e kérdést eszünkbe juttatja, épen nem válik e felfogás előnyére.

De tán nagyon is részletesen mutattam ki ama fővonásokat, melyeket Petőfi emlékszobrán kifejezve óhajtanék találni. S ha fölvetném ama kérdést: milyennek kellene tehát az emlékműnek lennie, az itt elősorolt nézeteket egybe kellene foglalnom. De rövidebb és világosabb fogalmat is adhatok róla: ha egyszerűen megemlítem, hogy az az emlékszobor, mely hivatva van Petőfit megörökíteni, s

mely immár készen is van s a napokban kerül az érc-öntőbe: kiválóan megfelel mind ama követelményeknek, melyeket már ismételve hangsúlyoztam, s mint a hazai szobrászat terméke teljesen méltó lesz ahhoz a nagy szellemhez, a kinek földi alakját föltünteti.

E mű a Huszár Adolfé. Olyan az, a milyennek mindnyájan képzeljük, a művész valóban kortársai nézetének adott kifejezést. Ott áll a nagy költő. Ihletteljes arcáról, nemes, fenkölt homlokáról a szerelmi költészet minden varázsa, bája szól hozzánk, egész alakján a szenvedély látszik lüktetni, mozdulata meglep s oly sokat mond, hogy gondolatát is sejteni véljük. Jobbját magasra tartja, tekintete fölfelé tör: ez a lelkesedés, az elragadtatás mozdulata, mely mélyen megindít és magával ragad. Igen, ez ő! Ilyennek látjuk mi mindnyájan, azok is, a kiknek nem adatott, hogy életében lássák. A saját lángja által emésztett, szíveket gyujtott költő ez, ki írótollát a karddal cserélte föl, lantját a vihar szavával s a ki fennen hangoztatja a félelmes és megrázkódtató szavakat:

»Talpra magyar! Hí a haza,
Itt az idő, most vagy soha!
Rabok leszünk vagy szabadok,
Itt az idő, válaszszatok!»

S a jellemzés épen nem egyoldalú. Huszár Adolf kiváló tehetségét, mely leghatározottabban a monumentális irányban nyilatkozik: mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy Petőfi sokoldalúságát, egyénisége főbb vonásait szerencsésen össze bírta egyeztetni. A vihar-keltő forradalmi férfiút, a szerelem és szabadság lantosát, s a haza védőjét egyaránt feltaláljuk e szoborban, mely a nagy arányok, a magas stíl által föltétlenül hat. Ha már Eötvös, s még inkább Bem szobra által bizonyságát adta a művész annak, hogy az emlékszerű művészet első, valóban hivatott képviselője, — Petőfi emlékével ismét nagy lépést tett ama magaslat felé, a

melyen Deák szobrát fogja alkotni. Sem a muló idő, sem a fogyatkozó tér nem engedi meg, hogy Huszár Adolf művéről részletes bírálatot mondjak. Azt csak akkor nyilváníthatjuk, ha majd rendeltetése helyén áll, s hirdeti a költő és művésze dicsőségét. Ezuttal meg kellett elégednem azzal, hogy a művészeti nézpontokat emeljem ki, melyeket ez alkotásnál szem előtt kell tartani.

A magyar költők közt Petőfi az, kinek emlékszobra a művészet magasabb követelményeinek is megfelel. A három évtized tehát nem mult el úgy, hogy a negyedik is meddő maradt volna. Ferenczy István korától Huszár Adolf napjaiig már némileg szervi fejlődést mutat hazai szobrászatunk s a két periodus megindítója között áll Izsó Miklós, ki az általa tervezett emlékszoborral Petőfinek csak egy versét illusztrálta ugyan, de a kire utódja, az egész Petőfi érzékítője, mindenkor azzal a hálával emlékezhetik vissza, a melynek akkor adott kifejezést, midőn a *Búsuló juhász* alkotójának mellszobrát igaz művészi jellemzéssel mintázta.

CSENGERY ANTAL.

(1822—1880.)

KÖZÉLETÜNK egyik nagynevű és tekintélyű alakja költözött el ismét közülünk. Csengery Antal, az ismert publicista, író és törvényhozó, a mult hó 12-dikén végre megszabadult hosszu és kínzó szenvedéseitől. Halála nem jött váratlanul, mert hiszen hetek óta bizonyossággal tudtuk, hogy be fog következni, s mégis megrendítően hatott reánk, mert noha irodalmi működésének nem tulajdonítottunk is oly nagy súlyt, mint örökös tömjénezéshez szoktatott környezete, be kell ismernünk, hogy a nyilvános életnek számos terén üdvös, sokszor irányadó munkásságot fejtett ki s úgy társadalmi mint politikai újabb történetünk nem egy szállal van kapcsolódva az ő nevéhez.

Nem volt oly nagyszabású tehetség, minőnek barátai hirdették s tekintélyét inkább széleskörű olvasottságon alapuló európai műveltségének köszönheté, mint eszméi eredetiségének; de a nyilvános életnek nem egy terén üdvös és szép működést fejtett ki s különösen a szellemi és anyagi jóllét emelésére alakult közintézetek megalkotása körül szerzett oly érdemeket, melyek fájdalmassá teszik veszteségünket.

Az elhúnyt emlékének nem szentelhetünk rokonszenvesebb sorokat, mintha azon életrajzi adatokat mutatjuk be

olvasóinknak kivonatban, melyeket egyik kiváló tisztelője és barátja: Gyulai Pál mondott el róla nem rég egyik képes lapunkban.

Csengery Antal született 1822-ben Nagyváradon. Atyja a város egyik jelesebb jogtudósa s keresettebb ügyvédje volt, ki fiát gondos nevelésben részesíté. Az ifju első politikai eszméit és hajlamait is az atyai háznál nyerte, mely a biharmegyei szabadelvű ellenzéki fiatalság központja volt. Iskolai tanulmányait nagy sikerrel végezte előbb Nagyváradon, később Debrecenben. Egy pár évet megyei gyakorlatokon töltött Biharmegye híres képviselője és első alispánja, Beöthy oldala mellett; itt áttanulta a megyei közigazgatás minden ágát, ő írta a fontosabb kérdésekben a megye nevében ama híres körleveleket, melyek a *Pesti Hirlap*-ban megjelenvén, az ellenzéki megyékben oly nagy hatást tettek. Az 1843—44-iki éveket Pozsonyban töltötte, mint a *Pesti Hirlap* országgyülési tudósítója. Ekkor írta jeles értekezését Wiegandnak Henszlmann által szerkesztett *Vierteljahrsschrift aus und für Ungarn* című folyóiratába *A katonai élelmezésről.* Alapos ismeretei, európai műveltsége, kitünő stylusa, szilárd jelleme magukra vonták Eötvös és Szalay figyelmét, kik a magyar ellenzék egy kis töredéke élén, szemben a megyei, majdnem fœderativ rendszerrel, a parlamentaris összpontosítás, az országos felelős kormány szóvivői voltak és ez irányban a magyar alkotmány gyökeres reformját sürgették. E párt közlönye a *Pesti Hirlap* volt, melyet Szalay szerkesztett és melyet 1845 második félévében Csengery vévén át, 1847-ben Keményt társul véve, egész 1848 végeig vezetett. A fiatal, alig huszonhárom éves journalista kitünően szolgálta pártját. A *Pesti Hirlap* számos európai új eszmét vitatott meg s terjesztett el a nagy közönségben, e mellett reformálni igyekezett a magyar hirlapi stylt, a mennyiben kivetkőztette a megyei szónoklat sujtásaiból és európaibb formába öntötte. Az 1848-ki mozgalmak győzelemre segítették a *Pesti Hirlap* törekvéseit.

Kossuth, a megyei rendszer legékesszólóbb bajnoka is elfogadta a *Pesti Hirlap* tanait, melyek az 1848-ki magyar alkotmányban oly határozott kifejezést nyertek. Csengery lapja most a kormánypárt, a Batthyány-kormány közlönyévé vált és épen oly erélylyel küzdött a bécsi reactió cselszövényei, mint a magyar demagógia kicsapongásai ellen; 1848 decembere végén megszünt s maga a szerkesztő Debrecenbe követte a kormányt. Itt a Szemere miniszterelnöksége alatt, mint miniszteri tanácsos, leginkább codificatióval foglalkozott, a szabadságharc után egy darabig bujdosott, majd 1849 végén Pestre jött s hol történeti, hol természettudományi tanulmányokkal foglalkozva, részint az irodalomnak élt; részint pedig egy magán nevelőintézetben (Szőnyi-féle) leckéket adott. 1851-ben *Magyar szónokok és államférfiak* című könyv jelent meg tőle. 1852-ben Macaulay *Anglia története II. Jakab trónralépte óta* című munkáját adta, kitünő magyar fordításban, mely később az akadémia könyvkiadó vállalatában is megjelent. A Heckenast kiadásában megjelent *Ujabbkori ismeretek tárá*-nak legjobb cikkei az ő tollából folytak. Számos irodalmi és történeti essayt és bírálatot írt a lapok tárcáiba, melyeknek egy része összegyüjtve *Történeti tanulmányok* cím alatt jelent meg 1856-ban. 1854—1856-ig a *Magyar nép könyve* című vállalatot szerkesztette. 1855-ben az *Altáji népek ős vallása* című értekezéssel foglalta el akadémiai székét. 1857-ben Johnston *Vegytani képei*-t dolgozta át a magyar közönség számára. Ugyanekkor indította meg a *Budapesti Szemle* című havi folyóiratot, melyet egész 1870-ig szerkesztett. E kitünő vállalat célja volt közvetitőül szolgálni egyfelől a tudomány és művelt közönség, másfelől a hazai és külföldi irodalom között. A legjelesb írók támogatták és mintegy gyülpontja volt a régibb tudományos erőknek s iskolája az ifjabb tehetségeknek. 1870-ben két kötet újabb *Történeti tanulmányok s jellemrajzok*-at adott ki (Ráth Mórnál), melyek mintegy előtanulmányai voltak két nagyobb

munkának: egy magyar világtörténetnek és Magyarország újabb történetének 1790—1848-ig, azonban a megindult politikai mozgalmak miatt mindkét munkát félbe kellett hagynia.

Nem kevésbbé volt Csengery tevékeny a társadalmi téren. 1850—1871-ig alig volt Magyarországon nevezetesebb közművelődési vagy anyagi emelkedést célzó intézet vagy egyesület, melynek megindításában, tervezetében vagy reformálásában lényeges részt ne vett volna.

A magyar tudományos akadémia, gazdasági egyesület, magyar földhitelintézet különösen sokat köszön buzgóságának.

Azonban leginkább az 1860-ban újra megindult politikai mozgalmak vették igénybe Csengery Antal munkásságát.

A nagy befolyást, melyet Csengery Magyarország közügyeire gyakorolt, oly tulajdonoknak köszöné, melyek szereplő politikusainknál a legritkábbak. Épen úgy ismeré a kérdések és intézmények európai állását, mint a régi magyar intézmények sajátságait, s a nemzeti szellem természetét.

Az európai szempont és a specificus magyar érdek összeolvadása vezeté majd minden kérdésben, s e tekintetben irodalmi és politikai pályája a legszebben összhangzik. Befolyását elősegíté szilárd, következetes, majdnem puritán jelleme; épen oly kevéssé kereste a hatalmasok, mint a nép kegyét. Sajnos, hogy egészségi állapota és más körülményei miatt nem vállalhatott miniszteri tárcát. Andrássy gróf által belügyminiszteri tárcával, a főszámszék elnökségével, majd a közmunkatanács elnökségével kínáltatott meg, de nem fogadta el.

A parlamenti vitákban ritkán vett részt: nem volt kitünő szónok; se hangja, se természete nem volt alkalmas arra, hogy egy parlament zaján és szenvedélyein uralkodjék, azonban az értekezleteken, bizottságokban Deák után

első tekintély; senkinek sem volt több befolyása az eszmék tisztázására, a formulázásban pedig mindenkit felül mult.

A szétágazó véleményeknek egy közvetítő ponton egyesítése, a töredékeszméknek egy organicus vázlatba olvasztása és szabatos formulázása volt a legerősebb oldala.

Az 1867-iki kiegyezkedés egyik bajnoka, de szemben a kormánynyal teljesen független; az ellenzéknek közjogi merev programmját ő méltányolta legkevésbbé, de senki sem hajlott szívesebben hozzá, ha valami olyat mozgatott, a melyben az életrevalóság magva rejlett. Ezért gyakran közvetítő volt a Deákpárt és az ellenzék között. Pártja és ellenfele inkább tisztelé, mint ragaszkodott hozzá, vagy gyülölte.

Neve nem volt zászló a parlamentben, de alig jött létre oly új intézmény vagy törvény, melyre lényeges befolyást nem gyakorolt. Nem annyira a színpadon, mint a színfalak mögött működvén, híre sokkal kevesebb volt, mint hatása, csak a ki a magyar ügyeket közelebbről vizsgálta, ismerte föl benne Magyarország egyik legkitünőbb államférfiát, s a magyar demokrácia legnemesebb kifejezését.

* * *

Az utóbbi évek érzékenyen csorbították tevékenységét. Testi szervezete soha sem volt erős, s utóbb mellbántalom is járult hozzá, mely később veszedelmes tüdőbajjá fajult. Orvosai aggodalommal tekintettek a baj előhaladása elé. Ő maga azonban nem tartá oly veszedelmesnek betegségét s még pár hét előtt is, midőn egy bécsi tekintély (dr. Bamberger) megvizsgálta s gyöngédségből néhány biztató szót intézett hozzá, egész új reményt merített fölgyógyulásához s halálát megelőzőleg egy nappal még azzal vígasztalta magát, hogy lábra állítja majd Olaszország, hová a jövő télre készült.

Csengery, miként a napi lapokban olvassuk, több kiadatlan munkát és emlékiratokat hagyott maga után. Ez utóbbiak bizonyára igen érdekes és fontos adalékokat fognak szolgáltatni az utolsó harminc év történetéhez, melyben Csengery Antal is tevékeny szerepet játszott.

IRODALMI SZEMLE.

EDMUND PÁRBAJA.

(Eredeti regény két kötetben. Írta ifj. *Ábrányi Kornél.* »Athenaeum«, 1880.)

Nem a legjobb szinben tünteti föl újabb regényirodalmunkat, hogy magyar regény megjelenése, mely a magyar társadalmi élettel foglalkozik, ritkaságra nézve vetekszik a fehér hollóval. Íróink — még a legjelesebbeket sem véve ki, — ha általában bele mernek fogni nagyobb feladatba mint egy-egy rajz, vagy legfölebb novella megalkotása, — egészen elfeledkeznek arról, hogy első sorban nekik kellene hont találniok a hazában. Nem jut eszökbe, hogy a jót, a melyet a távolban keresnek, talán közvetlen környezetükben is feltalálhatnák, s a külföldre vagy a multba nyulnak a tárgyakért. Olyan világban szerepeltetik hőseiket és hősnőiket, melyet maguk is csak másodkézből szerzett értesülések nyomán ismernek; lehet-e rajta csudálkozni, ha alakjaikon rögtön meglátszik, hogy nem e húsból és vérből teremtett világba és világra valók. Már csak a miatt is elismerést érdemelne Ábrányi, az előttünk fekvő új regény szerzője, hogy e hova-tovább megcsontosodással fenyegető szenvelgés divatjával szakítani mert, és személyeit sem más térbe, sem más időbe nem ülteti át.

Íróinknak előbb említett szokása két okra vezethető vissza. Az első az a tapasztalat, hogy a távolság — akár térre, akár időre vonatkozzék az, — mindig több szabadságot enged a nézetekben, mint a közvetlen szemlélet. Nagyon könnyen meghajlunk a részletesebb ismeret, vagy legalább a messzebbre látó szem tekintélye előtt, ha oly dolgok megitéléséről van szó, melyeket a népisme vagy a történelem szemüvegén, tehát csak mesterséges eszközök segélyével vehetünk behatóbb vizsgálat alá. Míg ellenben körömhegyig

vagyunk képesek védeni az olyan tárgyakról szerzett fogalmainkat, melyekről, mint a hitetlen Tamás, saját ujjaink tapintása által szereztünk meggyőződést. A regényírónak tehát, ki alakjait sem más éghajlat, sem más korszak ködébe nem burkolja, sokkal szigorúbb bírálat alá kell azokat vetnie, míg létezési joguk elismertetik, mint az ellenkező, nem oly hálás, de kényelmesebb mód követőinek.

A második ok az, hogy íróink többnyire nem az önlábuk verte utakon haladnak, hanem epigonokként olyanokon, melyeket elődeiknek fáradsága tett járhatókká. Más szóval, hogy hagyományokat fogadnak el ott, hol, ha önálló szemlélődésekre vennének maguknak fáradságot, könnyű szerrel észrevehetnék e hagyományok elavultságát.

Ha elfogadjuk irányadóul azt a tapasztalás igazolta alapelvet, hogy a jó regénynek a valódi életet kell visszatükröznie, könnyen felfoghatóvá lesz előttünk, miért van csak az újabb kornak fenntartva a magyar társadalmi regény megteremtése. Azért, mert a magyar társadalmi életet, — s azt is csak részben, — ez újabb kor hozta létre. Nem létező viszonyokat anticipált, fiut akart volna teremteni apja előtt az, a ki egy-két évtized előtt az akkori időben játszó magyar társadalmi regény megírására vállalkozik.

Pár évtizeddel ezelőtt nemzetünk lenyügözve tespedt a rendi alkotmány korlátai között. A szabadabb mozgásnak, az egyén érvényesíthetésének joga egyes kiváltságoltak részére volt fenntartva, kik közül soknak tehetsége hiányzott arra, a mire megvolt a jog. De még a tehetségesebbek is alig találtak érintkezési pontokat. A megyei rendszer szükkörűsége, mely megkönnyítette az államnak ezer apró államocskára szétszakítását, speciális érdekeket tűzött az általánosak helyébe. Helyi viszonyok, a szűkebb házák rögeihez tapadt érdekek kiegyenlíthetetlen ellentéteket teremtettek a rokonérzelműek között is; kiegyenlíthetetleneket azért, mert nagyobb központok, — a városok — melyek semlegességüknél fogva a megegyezésrejutást megkönnyíthetik vala, nem léteztek. De meg a kiváltságosak műveltsége, társadalmi élete sem gyökerezett honi talajban. Idegen szellemélet légkörében senyvedt, idegen befolyások gyilkos csöppjeitől lankadt a nemzeti lét fája, nem teremhetve meg a gyümölcsöt, melynek neve: önálló társadalmi élet. Innen van, hogy az írók más földet, vagy más kört kényszerültek keresni elbeszélő műveik hátteréül.

Iskolák végre mindig epigonokat teremtenek, sőt a sokáig élő mestereket is az az eshetőség fenyegeti, hogy az önönmaguk epigonjaivá váljanak. Mostani íróink nagy része is vagy ily elaggott mester, vagy ily meggondolatlan tanítvány. Sem az egyik, sem a

másik rész nem akarja észrevenni, milyen nagyot fordult azóta a világ.

Pedig e változás fölismerésére nem is szükséges különösebb éleslátás. A szabadelvű eszmék áramlata eltisztította a hazánk fölött borongott középkori légkört: új eszmék, új törekvések magvait hinté el a soká parlagon hevert földben, mely épen ezért fokozott termőképességénél fogva bujábban keltette ki azokat kebeléből. Egyetlen tollvonás milliókat szabadított fel munkára, hogy az új növények felvirágzása fölött őrködjenek: a jogos ambitió szabadon terjesztheti ki szárnyait, a nélkül, hogy tartania kellene, mikép elavult előitéletek szűette korlátai vetnek gátat röpülésének. A szűkebb hazák fogalmának helyébe az egyetlen hazáé lépett, s az annak javát előmozdítani törekvők között nem a célokra, csak az eszközökre nézve lehet véleménykülönbség. Az érintkezés szükségének belátása teremtett központokat, s teremtett egy központot is. Kasztok és társulatok helyébe a társadalom lépett, melyből az egyént csak ügyefogyottsága vagy erkölcsi fogyatkozásai zárják ki.

Igaz ugyan, hogy ez új viszonyokra — épen azért, mert az új intézmények egyszerre lepték meg a nemzetet, — csak kis részben van a megállapodottság bélyege rásütve. Fejlődés és forrongás mutatkozik mindenhol: a jövő titka, mily megszilárdult alakzatok fognak e bomlási és szervezkedési processusból kijegedni. Még nem minden nemzet-alkotó elem találta meg a tért, melyen lábát megvethesse, s vannak osztályok, melyek egészükben tekintve, nem tudnak még számot vetni a megváltozott viszonyokkal.

Ilyen osztály első sorban a feudalis arisztokratia, a mennyiben e megjelölésnek nálunk értelme van. Nem tud teremteni magának új positiót, s nem képes a megváltozott viszonyokkal szemben megtartani a régit. Nem tudja talán, mert nem akarja belátni, hogy a megifjodott korszellem a munkásság jelszavát írta zászlajára, s a kiváltságos osztályokra, melyek eddig csak jogokkal bírtak, kötelességeket is rótt. Folytatja csak az élvezetnek szentelt, üres, tétlen és pazarló életmódját, a nélkül, hogy a megváltozott anyagi viszonyokkal törődnék, s fenyegetett materiális jólétének megvédésére szellemi kincseket szerezne magának. E végzetes vakság megköveteli áldozatait. Az élet csak életrevaló fajokat tűr meg, melyek bírják a fönmaradhatás nélkülözhetlen föltételét: az alkalmazkodni tudást. Innen van, hogy a magyar arisztokratia a maga merev hajthatatlanságával folyvást pusztul és hanyatlik. Kihalt, elzüllött családok, szélbe szórt, elfecsérlett javak, a főrangú proletarismus megjelenése mutatják e hanyatlás ijesztő nyomait, mint a megvert, visszavonuló

hadseregét az eldobott fegyverek, elhagyott készletek és temetetlen holttestek. Akár egyesek, akár osztályok vagy nemzetek hívják ki magukra a végzetet, a küzdelem eredménye mindig egy: a végpusztulás.

Ez fenyegetné a magyar arisztokratiát is, ha saját kebelében nem támadt volna egy töredék, melynek viselkedése biztos záloga annak, hogy e végzetes küzdelemből az arisztokratia nem a pusztulás árán, hanem ujjászervezkedve bontakozik ki egykoron. E kis töredék, mely hitünk szerint folyvást erősbödni fog, napfényesebb jövőt teremt a vigasztalhatatlan jelen helyébe. Kitüzte a haladás zászlaját, megragadta az egyetlen fegyvert: a munkásságot, melylyel magát minden csapás ellen megvédheti, s e fegyverrel kezében nyomról nyomra hódítja vissza a tért, melyet az ósdiak könnyelműsége már-már feladott. A magyar arisztokratia szakítva henye, frivol és pazarló életmódjával, nem fogja kibocsátani kezei közül a vezérszerepet, melyre tehetségei, vagyona és összeköttetései a legjobban képesítik.

A sötétség és világosság bajnokainak e küzdelmét rajzolja az Ábrányi regénye. Lefesti a mát a maga ijesztő sivárságában, hogy annál izzóbb szinekkel tüntethesse föl a ragyogó holnapot. «A jónak mindig győznie kell, ha igazán jó»: ez regényének alapelve. Az egyetlen biztos, a moralis talajba veti meg művének alapját, s ezért is megérdemli teljes elismerésünket. Hadd szóljon most maga a regény meséje, milyen épületet tudott emelni szerzőjének alkotó ereje e szilárd sarokkövön. Ardói Edmund, a regény hőse, alapjában véve komolyabb természet, azonban az arisztokratikus nevelés és életmód nem engedik érvényre emelkedni jellemének ezt az oldalát. Fiatal korában elcsábítja a főrangú világ — melyben születésénél, vagyonánál, összeköttetéseinél s testi előnyeinél fogva szerepet játszhatik, — frivol, tartalmatlan, de csillogó élete, s később bár nagyon is észreveszi az árnyoldalakat, nem bír elég lelki erővel megkisérteni az ár ellen úszást. Hogy nem tudja kiszakítani magát ez életmód korlátai közül, melyeket hova tovább mindig elviselhetetlenebbeknek talál, abban nagy része van nejének, Flóra grófnőnek. E nőben igazi modern Circét rajzol a szerző, ki úgy érzéki szépség, mint lelketlenség tekintetében kiállja az összehasonlítást a görög hitregebeli tündérrel. Világ szép asszonya, ki a szépségében rejlő ellenállhatatlan fegyverrel tud bánni. Nem szereti férjét — mondja róla a regény egyik alakja — a mint nem tud szeretni senkit. Nincs más életcélja, mint folyvást «érdekes helyzeteket» teremteni; hódítási mániában szenved, s csak az mulattatja, ha a férfiak bomlanak

és gyötrődnek érte. Nincs benne sem hitvesi kötelesség, sem anyai szeretet; férjét csak cégnek, gyermekét csak bábnak tekinti, kivel szórakozásból játszik.

Szórakozásból játékot űz férje becsületével és nyugalmával is. Hiusága minden férfi meghódítására izgatja, a kivel a sors összehozza, s természetesen e férfiak közül az ő fogalmai szerint legkiválóbbal: gróf Kékkői Otmárral kacérkodik leginkább. Otmár, a kaszinó don Juanja, a jeunesse doré első lyonja nem az az ember, a ki a társaság legszebb asszonyának e megkülönböztetéséből ne igyekeznék tőkét kovácsolni don-juani hírnevének emelésére. Utána veti magát a nőnek, s a szerelmi párbaj megkezdődik köztük. Edmund meg van győződve, hogy Flóra el nem bukhatik, mert hiusága nem türné, hogy rajta egy férfi diadalmaskodjék, de érzéki szenvedélye, a mely a nőhöz köti, kit imád ugyan, de becsülni nem tud, bosszúvételre ösztönzi a csábítgatón. Kihívja Otmárt, de a párbajban ő kap veszélyes sebet ellenfelétől, a kitünő lövőtől.

A véletlen úgy akarja, hogy a párbajhoz Peterdi Aladárt hívják meg orvosnak. Peterdi maga is nagy úr, bár grófi vagy bárói címe nincs, de az emberiség gyógyítására szentelte életét, egy fogadása következtében, melyet szeretett anyja halálakor tett, kit az orvos ügyetlensége ölt meg. Iskolatársak voltak Edmunddal, s most tíz év mulva a betegágynál megujítják és szorosabbra fűzik a barátságot. Flóra Aladárt is elszédíti, de esze s barátsága Edmundhoz visszaadják önuralmát. Segíti kijózanodni mámorából az is, hogy tanúja lesz, mint kacérkodik Flóra férjének betegsége alatt is Otmárral. Aladár felfogja barátjának szerencsétlenségét, s igyekszik megszabadítani a veszedelmes igézetből, mely férfiasságának rovására a szívtelen nő lábaihoz bilincseli őt. Erre maga Otmár adja meg — akaratán kívül — az eszközt. Flórához írt egyik levele az Edmund kezébe kerül, ez feleletre vonja s Otmár nem tagadhat semmit, amerikai párbajt határoznak: a vesztes köteles magát egy félév alatt agyonlőni. A fekete golyót Edmund húzza. A végzet, melyet ő hívott ki, ellene fordul.

A balfordulat nemes tervet ébreszt Aladárban: megmenteni az életnek barátját, ki önmagát itélte halálra. Egészen magához láncolja Edmundot, meggyűlölteti vele előbbi életét, fölébreszti erkölcsi erejét annyira, hogy az elkínzott embernek van bátorsága megvetéssel utasítani vissza lelketlen nejét, ki hizelegve közeledik felé. E változás halálosan megsebzi a Flóra hiuságát. Látja kezei közül kisiklani engedelmes rabját s megdöbben. Mindenki magához szokta mérni az embereket, csoda-e, hogy Flóra képesnek tartja férjét arra

is, hogy őt megölje. Otmár is erre a veszélyre figyelmezteti, s Flóra nála keres védelmet: megszökik vele. Életét gyáván többre tartja büszkeségénél, az eddigi hódítóból meghódolttá válik.

Aladárnak ez csak újabb fegyver a kezében, hogy felvilágosítsa Edmundot, kikért dobta el magától az életet. Színleg a halálra készíti elő barátját, de úgy, hogy az életet dicséri előtte. Az életet, melyet oly nemesen, dicsően lehet fölhasználni. A baráti szeretet ékesszólóvá teszi; meggyőződéssel és lelkesedéssel fejtegeti Edmund előtt, hogy nincs joga megölni magában a testtel együtt a lelket is. Ardói végre nem állhat ellent. Belátja, hogy az emberiség ellen elkövetett rablás volna szándékolt öngyilkossága, s hogy az ő élete és az Otmáré nem voltak egyenlő tételek a végzetes kockajátékban.

De Edmundnak a világ előtt mégis meg kell halnia. Meg is hal, el is temetik; csakhogy az Ardói Edmund névvel díszített pompás érckoporsóban egy szegény csavargónak a holtteste fekszik, a ki a Peterdi magánkórházában épen az időtájt halt el, midőn Ardóinak az amerikai párbajban kikötött öngyilkosságot végre kellett volna hajtania. Ardói — egy új V. Károly — végignézheti a saját temetését, s ravatala körül Otmárt és Flórát is ott láthatja. A temetés után Otmár nőül veszi Flórát. Aladár pedig titokban Amerikába szökteti Edmundot. Két évig utaznak ott, barátságuknak s a tudományoknak élve.

Messze túl kellene mennünk ez igénytelen ismertetésnek engedett tér korlátain, ha fel akarnók tüntetni az érdekfeszítő mese minden részletét. Azért csak a legfőbbekre szorítkozunk. Az Otmár házassága Flórával, ez utóbbira nézve számtalan keserűség forrásává lesz. Otmár folytatja csélcsap életmódját, mellőzi nejét, a hódító asszonyt szeszélyeinek rabszolgájává teszi, mint az tette első férjét. És Flórának nincs eszköze a visszatorlásra: az Otmár félelmes neve előtt a bajvívások terén az udvarolni akarók visszahökkennek. A parancsoláshoz szokott nő így rabszolga lesz, s elveszti hitét szépségének hatalmában. Ez pedig neki a legfájóbb büntetés.

Aladár két év mulva visszatér barátjával, ki angol név s egészen megváltoztatott viselkedés köpenyével igyekszik eltakarni a jeleket, melyekről a régi Edmund fölismerhető lenne. Peterdinél lakik elzárkózva, de a viszonyok hatalma ismét összehozza régi ellenfeleivel. Találkozik gyönge, halálra prædestinált kis fiával: Loránttal, s el kell fogadnia mellette az angol nyelvmesteri állást. Otmár ezalatt Szőlősy Irmának udvarol, s a viszonynak komolyabb következménye lesz. Flóra épen a kis Loránt útján értesül a dologról, s Otmár

brutálisan áll boszút a szegény gyermeken, ki e lelketlenség okozta következményekben meg is hal. Flórának hallgatnia kell, hogy férje ledérsége közbotrányt ne okozzon, s nyugtalanító sejtelmeknek gyötréseit kénytelen elszenvedni, mert arra a meggyőződésre jut, hogy az angol és Ardói Edmund egy személy. Ezt Aladár csak a legnagyobb erőfeszítéssel tudja visszatartani, hogy meg ne semmisítse gyermekének bántalmazóját, de a bosszúállást maga a nemezis vállalja magára. Az Edmund visszatérésének története, mint mendemonda, melyet mindenki képtelenségnek tart, bejut egy lapba. Otmár kihívja a szerkesztőt, s a fegyverrel bánni alig tudó író agyonlövi a párbajhőst. Edmund ott van a temetésén annak, a ki büszke kárörömmel nézte egykor végig az övét, a színleltet.

A gyermeke halála által lesujtott, megtört Ardódi az Aladár testvérének, a szép Edittának tiszta szerelmében talál vigasztalást. A gyönyörű és nemeslelkű leány régóta mély részvéttel viseltetett Ardói Edmund iránt, s a részvét szerelemmé fejlődött, midőn az angolban Edmundot ismerte fel, a megpróbáltatások tüzében megtisztult, csak barátságának és a tudománynak élő, ideális célokért lelkesülő Edmundot. Ardói megnyeri az Edith kezét, s szeretett nejével a boldogságnak s a munkának él a Peterdi jószágán. Flóra végre kétségtelenül megbizonyosodik az angol kiléte felől: s e megsemmisítő tudatban, némán, örökre elköltözik az országból.

Már e sovány, a mesének legfőbb alkotó elemeit csak alig kitüntető vázlatból is kitetszik, hogy Ábrányi a romantikusoknál járt iskolába. De csak jót tanult tőlük: érdekfeszítő mese alkotását, a bonyodalom mesteri szövését, s végre a szétágazó szálaknak ügyes csomósítását. Igaz ugyan, hogy a ki az övénél kevesebb költői erővel kísérti meg e szövevényes részletekben, néhol a valószínűtlenség határát megközelítő fordulatokban gazdag, s a conventionalis polgári élet korlátai közül kitörő bonyodalom megoldását, könnyen kudarcot vallhat vele. De ez még nem jogosíthat arra a következtetésre, hogy ne vágja nagy fába a fejszéjét az, kinek éles a szekercéje és erős a karja.

Valószínütlenség tekintetében a regény megtámadható Achillessarkát az Edmund visszatérése képezhetné. Ezt szerző maga is érzi, s ezért annyira szükségszerü következményül tünteti föl azt, erkölcsileg oly plausibilissé teszi, annyira előkészíti rá az olvasót, s nem feledkezik meg a legjelentéktelenebb elővigyázati szabályról sem, mely e szinleges halált és incognitó továbbélést lehetségessé teheti, hogy az nem is látszik előttünk különösnek. A romantikusok egyik fogyatkozása rendszerint az, hogy műveikben a való is valószínűt-

len; Ábrányi meg tud bennünket győzni, hogy a valószínűtlen is való.

A költői igazságszolgáltatás a legszigorúbb igényeket kielégítheti. Mindenkinek büntetése hibájához van mérve, Flóra, a ki csak önszeretetének élt, épen ez önszeretetében sebeztetik halálra. Nem szerethetett magán kívül senkit, végre magát sem szeretheti többé. Hatalomnak tudta szépségét, s éreznie kell, hogy az hatálytalanná vált. Az uralkodást hitte osztályrészének és sorsa szolgaság után elfeledtetés. Ábrányi költői célt tűzött maga elé: következetesnek, ugyanazon eszközökkel büntetőnek akarta feltüntetni a nemezist, melyekkel a szívtelen nő első férjének életét megrontotta, s célját teljes mértékben elérte. S nem szükségszerű és igazságos büntetés-e az is, hogy Otmárnak, a párbajok hősének, olyan ember kezétől kell elesnie, a ki, meglehet, először fogott fegyvert életében?

Talán némelyek a regényben előforduló három párbajt fogják valószínűtlennek tartani. Ezek előtt csak azt ismételhetjük, hogy Ábrányi az életből merített. Tekintsünk vissza a közel mult eseményeire: olyan feltünő és szokatlan dolog-e nálunk a párbajozás?

Szerző nagy gondot fordít alakjai lelki állapotának feltüntetésére. De nem tudja a kellő mértéket megtartani. Apróra elemez mindent, nem bízva az olvasó belátására a legcsekélyebbet sem. Pedig a költött alakok s az olvasó körülbelül olyan viszonyban állanak egymással, mint a szerelmesek. Ritkán szeretünk olyanba, a kit apróra ismerünk, s ép oly ritka, hogy ne veszítsen előttünk érdekességéből az a költött alak, melynek lelki műhelyében minden rugót ismerünk. Az ilyen, a melynek a mi eszmevilágunkból semmit sem kölcsönözhetünk, a melyre egy gondolatunkat sem ruházhatjuk át, többnyire hidegebben hágy, mert közös sajátságunk, hogy minden csak a saját egyéniségünkre vonatkoztatva érdekel. Végzetes is lehet ez a túlvitt részletezés ott, hol a részletek között kivető is akad. A közelség mindent nagyít, főleg a hibát. Ábrányinak azonban ettől nincs mit tartania, s talán épen ez önbizalma csábította el.

Másrészt az sem tagadható, hogy e mód sokban hozzájárul a személyek jellemzéséhez. Tapasztalhatjuk ezt az előttünk fekvő regényben, melynek alakjai kikerekített jellemképek. Főleg Flóra és Otmár. Otmár a divathős, a férfiak és nők kegyence, a diadalaiban elbizakodott, vakmerően bátor, a cynismusig könnyelmű ember, kinek minden tette és szava élő mintákról van ellesve, — mesterileg rajzolt alak. És mesterileg választott eszköz szerző kezében a Flóra megbüntetésére. Csak ő lehet képes megtörni ez asszony hiuságát, rávenni arra, hogy a társaságban elfoglalt positióját elhagyva,

vele megszökjék, hogy általa leigáztassék, s büszkesége annyira megsemmisüljön, hogy cinkosa legyen férjének, midőn ez úgy teszi — lovagiasan — jóvá hibáját, hogy meggyalázott kedvesét, Szőlősy Irmát, Muki báróhoz adja nőül. Flóra kénytelen ez aljasságra: különben a világ szájára jutna, hogy a győzhetetlen asszonyt csábítója mellőzi egy más nő miatt. S a leghatásosabb az, hogy Otmár szerepe bevégződik, mikor Flórát megalázta és megtörte. Elbizakodottsága torkára forr s az athleta elbukik, mert egy kövecset nem vett számba utjában.

Abból, hogy Ábrányi a Flóra alakjával az Edithét állította hatásos és szép ellentétbe, következtethetünk arra, hogy Otmár ellenképének Edmundot szánta. De az Ardói alakja mögül — ki pedig szerző intentiója szerint a regény hőse volna, — az Aladáré lép előtérbe. Az Edmund tetteit ő befolyásolja, s e tettekhez ő ad neki erőt és elhatározást. Barátját, ki megadja magát a szerencsétlenségnek, melyet szintén mások hoztak fejére, ő menti meg neje kezei közül, ő fordítja el a feje fölött függő Damocles-kardot, ő eszközli végre boldogságát. Edmund, ha passiv volt már nejével szemben is, még inkább azzá válik barátja kezében, s maga is bevallja, hogy az ő életét, mely a megsemmisülésnek volt odadobva, Ardói teremtette meg újra. Azonban az Edmund betegesen, férfiatlanul csüggeteg alakjáért kárpótol a Peterdié, kiben a szerző a nemeslelkű barát ideálját rajzolta nagy sikerrel. S ha az ilyen minden salaktól ment, eszményi tisztaságú, csak a mások boldogságának élő férfi alakja olyan ritka a mai anyagi érdekeken függő világban, hogy sokak szemében talán képzelhetetlen: az nem az Ábrányi, hanem azok hibája, kik e nézetükkel erkölcsi szegénységükről adnak bizonyítványt.

Megbocsáthatatlan feledékenység volna meg nem emlékeznünk a derék Guszti urról, Peterdi segédjéről, ki oly nemesen segíti elő az Edmund megmentését, s általában a mellékalakokról: a vén csavargóról, az Edmund öreg szolgájáról stb. Szerző megannyi életeleven és igaz alakokat rajzol bennök.

Előttünk lévén a mű egész tervének váza, nem tagadhatjuk ugyan, hogy hibái is vannak, de nem olyanok, melyek a szerző nagy költői tehetségének és alkotó erejének rovására volnának vehetők. A fa, mely duzzad az erőtől, meglehet, fölösleges — s ezért néha ártalmas rügyeket hajt, de ezek is csak életképességéről tesznek tanubizonyságot.

Hogy a regény művészi, jellemzetes, szép és magvas gondolatokkal telt nyelven van írva, azt — midőn ifj. Ábrányi Kornélról, a

költői és politikai munkáiból, ragyogó tolláról ismert íróról beszélünk, megemlíteni is fölösleges.

Befejezve ismertetésünket e regényről, melyben meggyőződésünk szerint minden körülmények között számot tevő, értékes és érdekes művel gazdagodott irodalmunk, ki kell jelentenünk, hogy e munkából merítve a reményt, s a regényirodalomra vonatkoztatva, azt hiszszük: a jövőben meg lesz döntve a példabeszédnek állitólagos igazsága, hogy egy fecske nem csinál nyarat. Az Ábrányi új műve egy fecske ugyan, de a nyarat csinálók közül. *Karlovszky Endre.*

Petőfi az olaszoknál. Dr. Meltzl Hugó, az olasz irodalomnak ez alapos ismerője, közelebb ismét három olyan olasz munkát mutat be, mely Petőfi népszerűsítését tűzte ki föladatául. Ezek egyike: *In solitudine.* Carmina. Volume secondo. Méssina, 1880. Szerzője Cannizzaro, ki pár év előtt tette közzé *In solitudine* című versgyüjteményének első, még a jelenleginél is vaskosabb kötetét. Mostani gyüjteményét Preliminari címmel terjedelmes æsthetikai értekezés nyitja meg, melyben Eötvös Józsefről és Arany Jánosról is megemlékezik, de főleg Petőfinek szentel meleg sorokat. Miután a XL. lapon Petőfit már érintette, halálát vagyis inkább rejtélyes eltünését énekeli meg egy hosszabb költeményben (26. l. *A un poeta povero*):

Tratto sparir vorrei da qualche maga
In piú sereno cielo, aer piú puro
Sul fin d'aspra tenzon che i petti impiaga
Come Petőfi il bardo e il rege Arturo . . .

Petőfi il bardo-hoz aztán szerző, olasz olvasói számára, jegyzetet ad (457. l.), melyben a költőnkkel 1849. jul. 31. napján történt mysteriumot fejtegeti, még pedig hitelesen, minden phantasteria kizárásával. — A második kötet teljes címe: *Ambrosoli Solone.* Sei Pœsie di Alessandro Petőfi pœta ungherese. Tradotte da S. A. Como, coi tipi di Carlo Franchi. Aprile 1880. — A 12-rétű 20 lapra terjedő füzet hét hóval megelőzte Cannizzaro kötetét s csak hat kisebb verset tartalmaz, mely egészben véve jobban van választva, mint fordítva. Benne van a *Szerelem gyöngyei*-nek egyik gyöngye is:

Se il Signor mi dicesse: o figlio mio,
Scegli la morte che vorrai morir . . .

Ha az isten ekkép szólna hozzám. — Ambrosoli fordításait magok az olasz bírálók is gyöngéknek tartják; így tehát benne csakis a jó igyekezetet lehet méltányolnunk. — Valóban hű és költői fordításo-

kat tartalmaz azonban Giuseppe de Spuches kötete (*Poesie di Giuseppe de Spuches, Edizione accresciata e ricorreta.* Palermo, 1880.), mely szintén közelebb került ki a sajtó alól. Úgy a *Felhők*, mint a *Hegyen ülők* című költemény fordítása (ez utóbbi először a *Koszoru*-ban jelent meg) példányszerűnek mondható. Csak azt lehet sajnálni, hogy e kiváló költő többet nem foglalkozik Petőfivel.

PETŐFI SÁNDOR KÖNYVTÁRÁRÓL tartott szóbeli előadást a Petőfi-társaság legközelebbi ülésén *Thallóczy Lajos*, derék fiatal tudósunk. Értekező előadása alapjául azt a jegyzéket vette, melyet május havában a m. k. orsz. levéltár curiai osztályának rendezése alkalmával találtak. Az 1849—50-iki törvényszéki iratok közt egy sehová sem tartozó, mintegy ívnyi tartalmú jegyzék tünt elő, melynek címe: *Verzeichniss der Petőfischen Bücher.* E jegyzék akkor készült, mikor a magyar kormánynak Pestről távozása alkalmával az osztrák rendőrség az ugynevezett rebellisek lakásait zár alá vétette s irományaikat lefoglaltatá. Sajnos, hogy a jegyzék így magában csakis Petőfi könyvtárát s egynémely irományait, címök szerint sorolja fel s a hozzá való tárgyalási iratok nincsenek meg, jobban mondva, eddig feltalálhatók nem voltak.

Értekező ezután néhány szóval bemutatja a jegyzéket.

A nyomtatványok száma kötetek szerint 185. És pedig magyar nyelven 84, német nyelven 48, francia nyelven 29, angol nyelven 10, latin nyelven 14.

A magyar munkák között nevezetesebbek: Kossuth Lajostól: *Felelet gr. Széchenyi Istvánnak*, Pest, 1841. Dugonits Andrástól: *Jeles történetek*, Pest, 1795. *Ányos Pál munkái*, Bécs, 1798. Vállas Antaltól: *Nemzeti Encyclopädia*, Pest, 1848. *I. Béla névtelen iródeákja*, Debrecen, 1799. — A német munkák közt: *Shaksperes Werke* von Schlegel, Berlin, 1843. *Byrons sämmtliche Werke.* Böttger. Leipzig, 1847. *Der Sprachkampf und seine Bedeutung in Siebenbürgen*, Leipzig, 1847. *Römische Geschichte von der Erbauung der Stadt bis zum Untergang des abendländischen Kaiserthums.* — Az angol munkák közt: *The works of Lord Byron.* Francfort, 1837. *The Poetical works of Th. Moore.* London, 1846. *The complete works of William Shakspeare.* Paris, 1838. — A francia munkák közt: *Siècle de Louis XIV.* par Voltaire. Paris, 1843. *La France Classique.* Edition Tauchnitz. *Histoire de Russie sous Pierre le Grand*, par Voltaire. Leipzig, 1845. — A latin munkák közt: *Nova Dacia* a R. O. Franc. Fasching. Claud. 1743. *T. Livii Historiarum Libri.* Lipsiæ, 1829. *Q. Hor. Flacci Opera.* Leipz. 1841. *C. C. Sallustii catilin. et jugurth. bella.* Parisiis, 1817.

PETŐFI ÉS AZ „ÉLETKÉPEK".

VISSZAEMLÉKEZÉSEK.

Írta

FRANKENBURG ADOLF.

TEKINTETES szerkesztő úr! Kéretik e versek szerzői által, méltóztassék azokat áttekinteni, ha megfelelők-e az 1844-diki *Emlény* kivánatainak? s ha igen vagy nem, azt t. c. Heckenast úrnál kijelenteni, hogy tudják magokat mihez tartani. A tekintetes szerkesztő úr tisztelői *Petőfi* és *Jókai*. Pest, ápril 10-kén 1843.

E sorokkal, melyeket Petőfi honn nem létemben iróasztalomon hagyott az érintett versekkel együtt, köszöntöttek be először nálam e fiatal barátaim. Kivánságuknak nem felelhettem meg, miután kiadóm a nevezett almanachba küldött verseket díjazni nem akarván, magam pedig ezt csekély szerkesztési honoráriumomból (60 frt) nem tehetvén, kénytelen voltam a zsebkönyvből úgy ezeket, mint a többi verseket is tökéletesen kizárni. Sokat vesztett ez által érdekében az *Emlény*; úgy tetszett, mint étel fűszer s kert virág nélkül; miután azonban kiadóm ezzel keveset gondolt, (a német *Irisz* a magyar könyvárusnak hihetőleg több hasznot hajtott), a zsebkönyv szerkesztéséről jövőre lemondtam s a beküldött versek közül többet, így Petőfi *Az utolsó alamizsna* című szép románcát is, még azon évben (1843-ban) az általam havi füzetekben megindított *Magyar életképekben* két és három forint tiszteletdíj mellett kiadtam.

Midőn az *Életképek* 1844-ben rendes folyóirattá vált, első munkatársaim *Petőfi*, *Jókai* és *Tompa* voltak. Petőfi három gyönyörű népdalt: *A virágnak megtiltani nem lehet*, *A szerelem, a szerelem, a szerelem sötét verem* és *Kis furulyám szomorú fűzága*; Jókai a páratlan szépségű *Nepean sziget*-et, s Tompa két gúnyverset *(Párbeszéd)* küldött be szerkesztőségembe. Nem sokára közöltem ez utóbbinak *Bártfai levél*-ét Petőfi Sándorhoz, melyre ez a következő számban válaszolt.

1845-diki juliusban jelent meg lapomban Petőfinek *Úti jegyzetek* című prózai műve négy vagy öt folytatásban. Hazucha, a ki Kelmenffi és Vas Andor álnév alatt írt az *Életképek*-be és Garay lelépte után a *Lapméh* című állandó rovat kezelését is magára vállalta, költőnk e cikkéről az említett rovatban nem igen kedvezőleg nyilatkozott; a miért aztán Petőfi, bár Hazuchának e cikkét illően megcsillagoztam, szerző írmodorát a geniális Heineéhez hasonlítván, tőlem idegenkedni kezdett; később pedig, midőn az *Irodalmi őr*-be, az *Életképek* melléklapjába, Császár Ferenc, kit, míg néhány hétig távol voltam Pesttől, lapom vezetésével megbíztam, oly kiméletlen birálatot csempészett be a költő verseiről, melyet senki nálamnál nagyobb megütközéssel nem olvasott, munkásságát tökéletesen megvonta lapomtól. Nem engesztelődött ki még a vele és Lisznyaival Győrbe tett kirándulásunkkor sem, a mikor Kovács Pálnál egy pár felejthetlen kedélyes napot töltöttünk, s ez alkalommal Pompéri Jánossal is megismerkedtem, a ki oly szép és szellemdús leveleket írt később *Ysle* név alatt az *Életképek*-be, s mai napig is egyike leghűbb barátaimnak. «Megesküdtem, — mondá Sándor, — hogy nem írok; de ha neked nem írok, — tevé hozzá csillapodottabb hangon, — nem írok a többinek sem.»

Ekkor történt, hogy jelesebb fiatal íróink, nevezetesen: Bérczy, Degré, Jókai, Kaján Ábel, Kerényi, Lisznyai, Obernyik, Pálffy, Petőfi és Tompa elhatározták, hogy munkás-

ságukat ezentúl a szépirodalmi lapoktól, t. i. az *Életképek*-től és a *Pesti divatlap*-tól, melyeknek hű dolgozótársai voltak, megvonják, s erejüket nagyobb dolgozatokra, különösen egy általuk megindítandó irodalmi vállalat kiállítására fordítják. Vahot Imre kollegám ezt — mint magát kifejezé — az égből pottyant írói összeesküvést nevetséges színben iparkodott feltüntetni; én azonban komolyabb szempontból tekintvén a dolgot, s ily sok jeles ifjú erő elvonulását a szépirodalom teréről érzékeny veszteségnek tartván, néhány hónap mulva, mikor a szenvedélyek már kissé kitomboltak, szivélyes levelet intéztem a «tizek tanácsá»-hoz, melyben őket a visszavonulásuk által szépirodalmunknak okozandott kárra figyelmeztetve, felszólítottam, hogy félretéve minden mellékérdeket, lépjenek újra a pályára, melyre erkölcsi és honfiúi tekintetben hivatva vannak, emelve sajnosan nélkülözött munkálataikkal a divatlapok közül bármelyiket, melynek iránya meggyőződésükkel összehangzik.

E barátságos felszólításomnak az a kedvező eredménye lett, hogy a társulat — a mint azt ennek titkára: Kaján Ábel (Pák Berci) hozzám írt levelében kijelenté — közmegegyezéssel magát feloszlottnak nyilvánítá, s közremunkálását lapomban továbbra is megigérte. Fiatal barátaim emberül be is váltották igéretüket, s a sort mindjárt Jókai kezdé *Sonkolyi Gergely* és *A serfőző* című humordús beszélyével. Követték őt egymásután Petőfi *Az őrült* és *A csárda romjai* című gyönyörű költeményeivel, Tompa *Hajnalka* virágregéjével és a többiek. Petőfi egy prózai dolgozatot *(A nagyapó)* is adott, s az *Életképek*-nek ezentúl nem volt egy száma, melyben tőle egy vagy több dolgozat meg ne jelent volna. Ez volt szerkesztőségem aranykora!

1847-diki tavaszkor látogatott meg engem Tompa Jókai és Petőfi társaságában, s elhozta lapom számára a *Jégvirágok* ciklusát. Az estét a «Nemzeti kör»-ben töltöttük, hol az írók és művészek vezéregyéniségei minden hóban egyszer-kétszer társasmulatságra gyülekeztek össze. Alig volt megye,

mely e körben néhány lelkes egyén által képviselve ne lett volna, s ez a kör volt, a mely Petőfinek *A helység kalapácsa* s verseire nem akadván kiadó, azokat saját költségén kinyomatta.

Ez az estély különösen érdekes volt. Számosabban gyülekeztünk össze, mint máskor, a kedélyek szokottnál vidorabbak s élénkebbek voltak. Szónokolt Kazinczy Gábor; Vörösmarty, rekedtsége dacára is engedvén a közkivánságnak, elmondá *Az országház* című költeményét; s Egressy Gábor Petőfinek az *Életképek*-ben néhány nappal elébb megjelent *Az őrült* című költeményét roppant hatással szavalta el. Ekkor Besze János általános lelkesedéssel fogadott óhaja folytán Petőfi három költeményt (*A nép nevében*, *Dalaim*, a harmadiknak címét elfelejtettem) szavalt el szünni nem akaró tapsok s «éljen»-kiáltások közt.

— Mit írjak Petőfiről? — mond a szinte jelenvolt Szelestey László ez estélyről az *Életképek*-ben — hogy meg ne sértsem írói tehetségem korlátoltsága által azon isteni érzelem magasztosságát, mely iránta lelkemben él! Petőfi! nagy eszmék vannak e névhez csatolva, melyek mint igaz gyöngyök hullámozzák át a világot, melyet ő hatalmas lángesze által nekünk alkotott. Hol állunk most a mult időkhez képest? azon időkhez, midőn nagyján idegen tengerből szedtük a gyöngyöket, idegen kertből nemesítettünk virágokat, idegen honból szívtunk levegőt, lelkesedést a művészetnek? Ki adott, uraim, költészetünknek saját nemzeti bélyeget? ki vezetett el nagyrészt az émelygős külízléstől? ki tekintett be a nép életébe, hogy örömeinek és fájdalmainak szavakat adjon, s az isteni szikra hatalma által fölemelje a hangot, melyet ők értenek, s az érzést, melyet ők érzenek? Oh, uraim, ne hagyjátok elmondanom; érdemeinek leírásával csak sérteném azok nagyságát. Ti, kik értitek s felfogni bírjátok, jól tudjátok, ki ő? Vigyázzatok, s látni fogjátok, ki fog lenni még!

A kik a vidékről jelen voltak, vetekedve siettek

megismerni Petőfit és átölelni: e perc egy életboldogságot ért.

1847-diki junius 25-kén, néhány nappal Bécsbe történt számkivetésem előtt búcsulakomát rendeztek írótársaim s művészbarátaim a «Vadász-udvarnál» a zúgligetben. Jelen voltak Csengeri Antal s operánk gyöngye, Hollóssy Nelli is. Ez alkalommal Petőfi ezt írta emlékül albumomba:

Olvastad ugy-e bár a bibliába
Az olajos korsó történetét?
Az van megirva róla, hogy hiába
Ömlött, mert újra mindig megtelék.

Ez olajkorsó az élet képe:
Azért kacagom a bolondokat,
Kik alig mártják nyelvüket beléje
Eszélytelen gazdálkodás miatt.

A bölcs hoszszu kortyokban hajtogatja
E korsó édes nedvét untalan;
Mért gazdálkodnék, a midőn jól tudja,
Hogy minden percben ismét tele van.

E naptól fogva csak egyszer láttam még fiatal barátomat. Ugyanazon évi szeptember hava második felében, midőn mint Pulszky futárja fordultam meg egy pár órára Pesten. Kérdezett, hogy érzem magamat Bécsben? s fölszólított, hagyjam ott mielőbb azt a nagy német fészket, hol a magyart még jobban gyűlölik, mint mi őket, s jöjjek le barátaimhoz Pestre. Szívesen megtettem volna, de már késő volt. A sors vesztemet akarta, s meglett, a hogy kívánta.

Ennyit Petőfihez való viszonyomról, mely a fönemlített kellemetlen esetet kivéve, a legszivélyesebb volt. De még akkor is, midőn barátom e miatt lapomtól rövid időre megvált, sem azt, sem személyemet a legkisebb szóval sem támadta meg, a mi lovagias jellemét a legszebb színben tüntette föl akkor, midőn ugyanazok, a kik az ominosus birálat (?) megjelenésekor szóval és *levélben* gratuláltak, hogy

az igazságot oly leplezetlenül hagyom elmondani lapomban, később kigyót békát kiáltottak rám az elkövetett «irodalmi botrány»-ért.

Még egy pár sort az írói munkák díjazásáról a harmincas és negyvenes években, mely néhány hét előtt, nem tudom, mily incidensnél fogva, a lapokban fölmerült. Lauka Gusztáv és Várady Antal barátaim jóformán kimerítették a tárgyat; adataik kétségkívül szintoly érdekesek, mint teljes hitelt érdemlők; legyen szabad azonban azokat nekem, a ki annak idejében a közvetlenül érdekeltekhez tartoztam, egy pár jegyzettel megtoldani, illetőleg csekély személyemre vonatkozólag, a mennyire emlékezőtehetségem engedi, kiegészíteni.

Midőn 1837-ben Pestre jöttem, tiszteletdíjról, melyet szerkesztő vagy kiadó az írónak fizetett volna, még mitsem hallottam; de igenis arról, hogy a *Magyar Kurir*, midőn a hírlapirodalomban még befolyással bírt, az idegen cikkeket csak ama föltétel alatt vette föl, ha azokért a nyomtatási költségeket előre megfizették; tehát az *író* és nem a *szerkesztő* fizette a tiszteletdíjat. — A politikai és szépirodalmi lapok épen nem; az *Athenæum* pedig csak ritkán honorált valami jelesebb cikket, s ezt is csak azért, hogy íróját buzdítsa vagy állandó munkatársul megnyerje. — Garay a *Regélő* és *Honművész* szerkesztőtársa (mint magától hallottam) husz váltóforintot kapott havonkint, s a *Pesti Hirlap*-nak segédszerkesztői (Stuller, Láng, Veres és én) 1841-től 43-ig nem kerültek évenkint összesen többe 1600 pengőforintnál, a mennyit most nevesebb hirlapjaink akármelyik munkatársa egymaga igénybe vesz, s nem is tart valami igen fényes honoráriumnak. — Mily hűhót csaptak a lapok, midőn a *Jelenkor* Nagy Ignácnak szerkesztősegédi havi díját ötven pengő forintra emelte, s Trattner-Károlyi egy novelláért a *Hajnal*-ban nyolc forintot fizetett apró rátákban. Ennyi volt az én *első* tiszteletdíjam is, a másodikat, öt pengő forintot a *Pester Tageblatt* szerkesztőjétől kaptam

Vörösmarty *Szerelem oltára* című szép költeménye fordításaért. — Munkácsytól, a *Rajzolatok* szerkesztőjétől, azért, hogy távollétében lapját két hónapig vezettem, mindössze hat forintot, Róthkrepf- és Kunosstól soha egy fillért sem láttam.

Később derültebb időszak következett. Nemcsak az írói világ koriphæusai, de kisebb tehetségek, s néha egészen új nevek is munkáik után nyert tiszteletdíjaikkal, hacsak szertelen követelésűek nem voltak, meg lehettek s meg voltak elégedve. A pozsonyi országgyülési ifjuság ama »koszorú«-ja, mely az olvasás és társalkodás által ismeretszerzést és terjesztést tüzött ki önkörében célul, s eleintén csak egy pár törvényhozó pártfogásának örülhetett, nem sokára működésének tágabb tért nyitott, s pályadíjakat is tüzött ki irodalmi munkákra. — Ezt tettem én is, midőn munkatársaim dolgozatait nemcsak honoráltam — a prózaikat ívenkint 16 forinttól 25-ig, a verseket két forinttól huszig — hanem ezenkívül félévenkint a legjobb novelláért tiz, a legjobb versért négy arany jutalmat adtam. Első ízben a prózai díjat *Mark*-nak (Bartoss János, jelenleg udvari tanácsos a magyar miniszteriumnál Bécsben, kiért örökös kár, hogy irodalmunkra nézve elveszett) *Külszín és való* című novellájáért itélték oda az általam fölkért pályabírák: Szontágh Gusztáv és Bajza József, a versek közül pedig Petőfi *Egri hangok* című gyönyörű költeményét tartották Garay és Vahot Sándor a négy aranyra érdemesnek Bajza ellenében, a ki a jutalmat Berecz *Polgárhit* című költeményének akarta kiadatni. — Részesültek a későbbi félévekben e jutalomban még Pompéry, Szabó Rikárd és többen.

Nem mondom, hogy e rendkívüli kiadások budgetemet meg nem terhelték; de másrészt megnyugtatásomra szolgált, hogy pótolták az aránylag csekély honoráriumot, melyet az ily jeles dolgozatokért erőm szerint fizethettem.

Előleget gyakran és szívesen adtam. Miután azonban tárcám e tekintetben többször igénybe vétetett, semhogy

minden követelésnek eleget tehettem volna, ezek pedig néha igen is sűrűen érték egymást, nem szöktem ugyan meg, mint Lauka barátom mondja, a sürgetőbb követelőktől, hanem azon ártatlan cselhez folyamodtam, hogy *két* tárcát vittem mindig magammal, melyek egyikébe a nyomda- és egyéb napi költségekre szükséges nagyobb összeget, a másikba meg csak néhány forintot dugtam, melyet az ostromlónak azzal nyujtottam közönségesen oda: elégítse ki magát addig is abból, s várjon, míg több pénzem lesz. E csel, melyet azonban mindig csak olyanok irányában alkalmaztam, a kiknek vagy igen nehezükre esett az előleget ledolgozni, vagy kevés köszönet volt benne, ha ledolgozták is, darab ideig sikerült, később nyomára jöttek, s midőn aztán egyikének közülök (úgy gondolom Remellay Guszti volt) ismét odatartottam az üres tárcát, ez kabátom jobbik oldalzsebére tapogatott: hogy csak mutassam azt a *másik* bugyillárist; lesz abban majd «egy kis mag» az ő részére is!

Petőfi soha se kért előleget, hanem ha megszorult, odaült íróasztalomhoz, s rövid idő alatt oly gyönyörű költeményt hevenyészett, melyért szívesen nyultam mélyebben a zsebembe. Díjt verseiért sohasem szabott (csak az *Uti jegyzetek*-ért kért huszonöt forintot) s mindig megelégedett azzal, a mit adtam. Tudta, hogy a legjobb erőm és tehetségem szerint díjaztam őt. «Elégedjél meg vele, Sándor öcsém, — mondám neki, — úgy sem tudnám, ha még háromszor annyi volna is, e nyomorult pár forinttal csak egy sorát is megfizetni gyönyörű verseidnek!» Ő ezt korántsem vette hizelgésnek; tudta, hogy nem volt az, mert a legőszintébb meggyőződés hangján volt mondva, s mert ő engem tisztelt és szeretett!

Legtöbbet és leggyakrabban előlegezett tőlem Hazucha, a ki két évig asztalom vendége is volt; később elhagyott s készségemet és vendégszeretetemet nem a legszebben hálálta meg. Garay, Degré, Lisznyay, Lauka egy hétig sem késtek

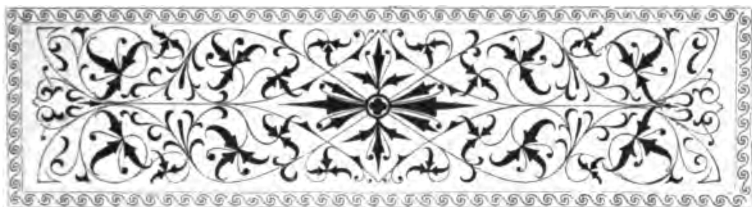
a kölcsönnek jeles munkáikkal kamatostól való visszafizetésével; Pálffy Albert, mivel a *Pesti szerelem* című novelláját rögtön ki nem adtam, az érte előre, sőt elolvasás nélkül fizetett honoráriumot vissza akarta téríteni, a mit a novella közlésével még idején megelőznöm sikerült. — Dr. Balogh Pál, Beöthy Zsigmond, Döbrentey, báró Eötvös József, Fáy András, Gorove, Kazinczy Gábor, Kovács Pál, Pulszky, Szemere Miklós, Tárkányi honoráriumot műveikért nem fogadtak el. Schedelnek kivételesen egy értekezésért husz forintot, Tóth Lőrincnek jeles birálataiért az *Irodalmi őr*-ben ívenkint tizenhat forintot fizettem; apróbb cikkeit díj nélkül írta. — *Greguss Ágost*, a ki 1846-bàn először köszöntött be figyelmet gerjesztett æsthetikai értekezéseivel az *Életképek*-ben, ezekért a tiszteletdíj helyett tiszteletpéldányt kapott; úgy szinte hasonló cikkekért Beély és Purgstaller is. Császár és Vörösmarty természetben kapták ki költeményeikért az aranyokat; Ney Ferencnek *Sarolta levelei*-nek fordításaért szintannyit fizettem, mint eredeti munkálataiért. Bajza és Vörösmarty tiszteletdíjaik felét átengedték egy megőszült, itt meg nem nevezhető írótársunknak, a ki (mivel ez csak hármunk tudtával történt) még ma sem tudja, hogy jutott ő, habár nem jelentéktelen műveiért, oly fényes honoráriumhoz az *Életképek* szerkesztőjétől.

1400 előfizetőm után annyi maradt az *Életképek*-ből midőn Bécsbe költöztem, hogy nem födözte az áthurcolkodási s a berendezési költségeket új lakásomon. De azért nem sajnáltam egy fillért sem, melylyel csekély tehetségem szerint irodalmunk ügyét előmozdíthattam.

Ezúttal ennyit. — Többet és sok érdekeset tudnék még azon levelekből is, melyeket ezen időszakban, mintegy hatvan, köztük legkiválóbb írótársaim, hozzám intéztek, e helyütt közleni, ha nem kellene tartanom, hogy indiskréciónak vétethetnék. Drága ereklye gyanánt őrzöm azonban azokat, s halálom után örökségül odaigértem Greguss Ágost barátomnak, a ki azokat, tudom, szintoly becsben tartandja,

mint tartottam én. — Még csak azt a kivánságot kockáztatom: vajha találkoznék íróink közül valaki, a ki — miután mi régiek megszellőztettük a fátyolt az egykori írói díjazások tárgyában — szintoly őszinteséggel nyilatkoznék azon honoráriumokról is, melyeket az írók *jelenleg* műveik- és közremunkálásaikért a hírlapokban az illető kiadók- és szerkesztőktől nyernek. Igen épületes összehasonlításokra szolgáltatna ez alkalmat (én is járulnék hozzá egy pár adattal), s úgy hiszem, hogy a régi időszak e tekintetben nem fog a mostani írói viszonyok előtt a háttérbe szorulni. Tehát — canamus de *novis* post tempora prisca.

JŐJJ!

Irta

KOMÓCSY JÓZSEF.

Hol vagy?... Álmodlak-e?... vagy létezel,
S szivemmel játszik csak szeszélyed?
Mint a sugár, mely a tenger felett
Megcsillan s a hullámba mélyed.

Mély, mély e tenger... Ez az én szivem.
Vihar sem szánt többé felette;
Rajta a halál nyugalma lebeg...
Oh, mi sok van itt eltemetve!

Kincses hajók feküsznek romhalomban —
Szirtjeinél a csalódásnak;
A horgonyok, mind darabokra törve,
Sírt magoknak zátonyba ásnak.

Oh, hova lett a büszke árbocokról
A bizalomnak vitorlája!
Rongyokra tépve — megismernéd-e:
Melyik a boldogság foszlánya?

Jőjj, szállj alá szivemnek mélységébe;
Gyöngyei érintetlenek még;
Ha van hatalmad: hozd fel, hogy szivednek
Szerelmét azok ékesítsék!

Vagy én megyek s mint egy uj Aeneas —
Ágyad szélére ülve, elbeszélem
Minden örömem s minden gyászomat:
A csalfa élet hogyan bánt el vélem.

S te elsimítod homlokom felhőit,
Mint Dido egykor Aeneassal tette;
És látva lelkem égő sebeit, —
Résztvevő könyre fakadsz majd felette...

De mégse! Hiszen oly rövid az élet!
Maradjon rejtve a gyász néma titka:
Ne a vezeklés martyr-utja légyen
A bölcső és a sír közé szorítva!...

Oh jőjj! Boríts be hajad sátorával,
Hadd élvezzem az olimpusi árnyat!
Szivemben üde hullámverést érzek:
Újra kibontom büszke vitorlámat.

Egymást ölelve dülünk habja közé
A biborszinben hullámzó tengernek,
És suhanunk a tündérszigetekre,
A hol felénk hűs pálmák integetnek.

Ott kötünk ki a legvirágzóbb parton;
Edes gyümölcsöt ajkunkkal szedünk,
Mig lelkeinkben még szebb világ támad,
A melyben multat, jövőt feledünk.

Feledünk mindent!... Lelkünk egybeolvad:
Jelenné válik mind az egész élet!
Oh jőjj: szivemnek gyöngyeivel várlak,
Útadra hintem... Úgy fogadlak téged!

LACI, MEG A PÁRTFOGÓJA.

RAJZ.

Irta

MARGITAY DEZSŐ.

CSINNADRATTA-BUM! Kérem, tessék! Most kezdődik! Asszonyoknak csak egy hatos, más ember fiának meg tiz krajcár. Csinnadratta. Tessék, kérem! Most kezdődik! — Miért lenne Nemtudomszki Jeromosnak az az előjoga, hogy megütve a nagy dobot, meg a réztányért bódéjába édesgesse a nagy publikumot?

— Tesen, kírek! Most gezdideg! a nad ribillion ezernótszász nedvennóc.

Miért lenne Akarkievics Vazulnak nagyobb közönsége, mikor a medvét ugratja; avagy Bárki Péter miért tudná ügyesebben rángatni a Paprika Jancsi zsinórját, miért tudna hallatlanabb bukfenceket vettetni az emberével, mint az a nagy komédiás, a kinek a neve: Sors; a kinek minden emberhez van egy drótja, s annálfogva némelyiket úgy megtáncoltatja, hogy csak úgy csörög bele minden csontja?

No hát kérem, tessék besétálni abba a bódéba, a hol Sors úr, a nagy komédiás ugratja a bábujait. Tessék, kérem, most kezdődik! — Csinnadratta! csinnadratta — bum!

Ez az alak, mely most meghajtja magát a tisztelt uraságok előtt, engedelmet kér, hogy Paprika Jancsi lehessen vagy egy félóráig.

A mint makrapipájáról tetszik látni, tőrül metszett magyar ember; még pedig nem valami vén salabakter, mert akkor a nyalka félhosszú pipaszár nem volna vörös pántlikával körültekergetve.

Ezt a mi Paprika Jánosunkat, kérem szeretettel, mikor odahaza van a falujában Barkó Lacinak nevezik tisztességes néven; pörge, turi kalapot hord s a mellett két szál darutoll; öt forint volt egyik-egyik, hanem egy-egy libbenését sem adná a vett áráért.

Legkedvesebb ruhája a buzavirágszín kék spenzli, ezüst pitykével kirakva. Mikor Dormántán végig megy — esztendeje, hogy a tiszttartó úr ebbe a gazdaságba tette ki a szűrét s azóta mindennap van ott menőkéje — azt szokták a lányok: a tiszteletes uram Marija, meg a jegyző Sárikája rá mondani, hogy:

— Ott jő Laci!

Egyik se mondja, hogy: Barkó Laci, vagy hogy az uraśági gazdasági írnok; a nélkül is tudják, hogy kiről van a szó. Pedig a faluban van ám több Laci is, csakhogy azok után nem szoktak a kisasszonyok az utcára dülő kis kert rácsa mellől olyan félig szégyenkezve, félig kiváncsian ki-kikukucskálni!

Laci meg, mikor odaérkezik a rács mellé, pajkos módra odavág a félszemével a lányokra s azt mondja, hogy:

— Jaj, beh csak jó földje van itt ennek a kis kertnek, hogy alig olvad el a hó, már is ilyen szép két virág nyilik benne!

No, mert meg kell adni, tud a lányok nyelvén! Ha asszonyszemélylyel akad össze, a szó mindig olyan takarosan esik a szájából, mintha nóta volna. — Hanem bezzeg, ha férfivel akad ügye-baja, egyenesen szokott állni, mint a pecek; dehogy hajtaná meg a derekát csak egy körömfeketényit! Nem bánja az, akármi fán termett, a ki vele szembe került. Szemébe mer nézni még a tiszttartó úrnak

is, s ha legkivált azt érzi, hogy igaza van, igen könnyen rá tud ütni a mellére, s biztatás nélkül is odateremti, hogy:

— Eb ura a kurta! Engem sem a gólya költött s engem ugyan ne próbáljon senki se lenézni, mert ha arra kerül a sor, inkább felmegyek a torony tetejébe, mégis visszanézem!

Így szokott beszélni, mert olyan vér szorult belé, hogy nem türi, ha az orra alatt piszkálgat valaki. Hanem aztán iszsza is a levét ennek a tempónak!

A tiszttartó úr, a kinek megvan az a természete, hogy mindent jobban tud más embernél s szereti, ha úgy mondják neki, hogy: «esedezem, tekintetes tiszttartó úr, könyörgöm alásan»; meg a tiszttartóné asszony, a ki minden lében kanál; idres-bodros viganót hord; a kanapéról szokta a kezét csókra nyujtani s nem is hallja, ha másképen mondják «csókolom a kegyes kezét a nagyságos asszonynak», nem nagyon kegyelik Barkó Lacit, a ki bizony nem nagy teketóriát csap velük, hanem csak úgy tudakozódik utánuk:

— Itthon van a tiszttartó úr?

— A tekintetes tiszttartó úr nincsen itthon; hanem a nagyságos asszony odabent ül a kanapén. Ha jelentést tetszik tenni . . .

— Semmi közöm a tiszttartóné asszonyhoz.

No bezzeg sajt! — ki is tették a szűrét egy esztendeje Dormántára, a hol aztán örökre ott reked, a kit odatesznek.

Mióta Laci itt várja a jó szerencsét, azóta már két írnok is ispánná lett, pedig később kaptak szolgálatba, mint ő; de azoknak nem volt ám csont a hasukban s olyan szépen tudták mondani, hogy:

— Csókolom a kegyes kezét a nagyságos asszonynak, mintha egész életükben az lett volna a főgondjuk, hogy ezt mentül lágyabb hangon, úgy szólván, lehelljék.

— Csókolom a kegyes kezét a nagyságos asszonynak! s a mellett a ballábukkal egyet kapartak a földön.

Laci megrázta a fejét.

Dejszen, ez így nem jól járja!

Tudta, hogy a tiszttartónak hasztalan szól; nem is rontotta hát a levegőt ezzel, hanem el kezdett gondolkozni.

Hajdan ez az uradalom egy magyar grófé volt, hanem a gróf esztendőnként százezer forint jövedelméből nem tudott megélni; el-ellátogatott tehát hébe-hóba Diamantenberger Jákob úrhoz, a kinek a neve szép, nagy arany betűkkel volt fölírva a Terézváros egyik pénzváltó üzlete fölött és arról volt nevezetes, hogy nagyon tud a nagyurak nyelvén.

— Kedves — izé! pénzre van szükségem.

— Á, á! egy méltóságos grófnak soh' sem szabad szükségének lenni. Mennyi tetszik? Tessék velem parancsolni.

— Csak húszezer, kedves — izé.

— Csak húszezer? Persze, gyerekjáték! szóra sem nagyon érdemes. Hanem — hm! hm! Ejnye, ha ezt tegnap tudom! Tegnap adtam báró Kótyonfittynek harminczezret, s ma üres a kasszám. Hanem azért se baj! Majd elhelyezzük valahol a méltóságod váltóját. Itt a tenta, penna, tessék aláírni; hanem minthogy el kell helyeznem a váltót s mostanában hallatlanul drága a pénz, gróf Fittyfiritty háromszázas kamatot igért s nem talált — kegyeskedjék harmincezret írni.

Diamantenberger úrnak igaza volt, hogy nincs húszezer forint a kasszájában; hanem hát az okos ember észszel szokott élni! Van a nemzeti bankban örökké; a gróf úrnak a váltója jó papiros, kiadják rá a harmincezer forintot, ha Diamantenberger úr viszi oda; a gróf megkapja a húszat, pedig huszonötöt is megérdemelne. Diamantenberger úr meg fáradsági díjban megtart tizet, hanem nem örökre; később azt is odaadja a gróf úrnak húszezerről szóló váltócskáért.

Diktum faktum, a gróf addig s addig járkált Diaman-

tenberger úrhoz, hogy egyszer csak elkopott a — nem csizmatalp, hanem hitel. Megütötték a dobot az uradalmak fölött:

— Tarram-tam-tam! ki ad többet érte?

Ki más, ha nem Diamantenberger Jákób? Megvette szőröstül, bőröstül kótyavetyén feleárért.

Belevásárolta magát az uradalmakba; azután meg máshová is, úgy, hogy egyszer arra ébredt föl, hogy nem lakik már a Terézvárosban; nem ragyog a neve a pénzüzlet homlokára írva, s nem is hívják többé Diamantenberger úrnak, hanem a ki levelet ír hozzá, azt írja a levélborítékra:

«Nagyságos Gyémánthegyi Jakab lovag úrnak Budapesten Ikszpiksz utca, saját palotájában.»

Laci persze mindebből csak annyit tudott, hogy az uradalmak urát Gyémánthegyi urnak hívják.

Gondolta magában:

— Hátha fölrándulnál a földesurasághoz? Egy az, hogy még soh'se voltál Budapesten; más meg, hogy az édes apád sógorának az unokabátyját: Tót Dömötör urambátyámékat, a kik ott a fővárosban laknak, meglátogathatnád egy füst alatt. Ha beállítanál Gyémánthegyi úrhoz — nem vagy valami verébijesztő — s elpanaszolnád a sorod, ki tudja, nem segítne-e rajtad? Hisz a gózonvölgyi ispánság is üresedésben van! — Ha most hevenyében föl nem rándulsz Budapestre s nem beszélsz a földesurasággal személyesen, tudhatod, hogy a tiszttartó másnak juttatja a koncot, te meg maradhatsz Dormántán húsz esztendős irnok. Pedig bizony innen-onnan benőtt már a fejedlágya; érted úgy a hivatalod, mint akárki; valami asszonyféle is elférne a háznál, kivált ha takarosan lenne, hanem hát az irnokságra nem lehet megházasodni!

Másnap megint újra kezdte:

— No, hát öcsém, mit gondoltál? Hátha a földesuraság kutyába se veszi a kérésed? Mert hát soh'se láttad szinefonákát sem s lehet, hogy az azt se tudja, hogy mi fán termettél? Hej, pártfogó nélkül, a mint hallom, rá sem

hederítnek a nagy urak a szegény emberre! Ki fog érted jó szót szólni? Hm! — No, ott van Tót Dömötör bácsi: az valami hivatalnok; én bizony nem tudom, hogy mi? hanem nem lehet utósó. Emlékszem rá, hogy mikor még fiatal ember volt, mindig azt mondta róla az édes anyja: Meglássátok, hogy mi lesz belőle! Hiszem is, hogy lett belőle, mert hát derék, becsületes, okos ember. Lehetetlen, hogy egy ilyen tisztességes hivatalnok ember ismerős ne lenne Gyémánthegyi urral! s ha Dömötör bácsi szót emelne értem... Hm! meglássuk! Végtére is, ha nem lenne egyéb haszna, legalább meglátom Budapestet, aztán pedig az se semmi!

Harmadnapra megkötötte magával a szóbeli kontraktust. Átugrott a tiszttartó úrékhoz; egy heti szabadságot kért. Nem mondta, hogy hova megyen, nehogy megtagadják, hanem azért másnap este szemtül-szemben volt a fővárossal, melyről annyi sokat hallott egyszer-másszor.

Mindjárt, a mint a gőzkocsi megszünt zakatolni, észrevette, hogy bezzeg itt nem Piripócson van. Máshol a gőzkocsi csak a helység széleig viszi el az utast, s ott leteszi, hogy most menjen, a merre lát. Itt meg, kapja magát, nem is a városba, hanem egy erővel egyenesen egy nagy emeletes palotába szalad vele, hogy az ember, mikor kiszáll, ha nem ügyel a szájára, tátva marad a nagy bámulattól.

Laci nem tátotta el a száját; élt a gyanúperrel nagyon, hogy most az egész világ őt nézi; lesik: hogy lesz meglepetve ennyi fényesség láttára, hogy azután jót nevethessenek a falusi góbén.

— Dejszen rajtam ugyan nem nevettek! — gondolta magában s félrebillentve fején a kis kalapot, olyan «bánom is én!» tekintettel, mintha mindez az uraság kótyfitty volna neki s odahaza az effélét meg is unta volna, ment előre kényes lábszedéssel.

A palota előtt száz meg száz kocsi állt, hanem mindegyiken ült már egy úr s aztán — csodálatraméltó! —

egyiknek sem volt az elég, a melyen ült, hanem torka szakadtából kiabált, hogy:

— Kocsit! kocsit!

— Üsse a kő! — gondolta magában Laci; (hanem azért nem engedte magán észrevenni, hogy járatlan Izraelben. Úgy tett, mintha Dormántán is szokás volna az uraknál két kocsira ülni s egy cseppet sem volna kiváncsi megtudni, hogy ugyan mi patvart csinálhat egy ember két kocsival?) Üsse a kő! ezek a pestiek ugyan élelmes emberek; mind lefoglalják a kocsit jóelőre. Már most én hogy menjek? Ha itt ácsorgom, hát egyben rámismernek, hogy vidéki vagyok s aztán kinevetnek. Gyalog menjek? Igen bizony, ha tudnék itt közelében valami jó szállóhelyet! Máshol a szája után rátalál az ember arra, a mit keres; hanem itt — azt mondják — nem jó este senkivel sem szóba állni, mert itt annyi a zsebmetsző, mint csillag az égen; meg aztán elcsalják az embert valahová, s mire észreveszi magát, virsli lett belőle, vagy legalább hemmi-hummicskáját szagolják el tőle. Már hisz én attól nem félnék! Hozzám nyulna, ha van rajta mit megfogni! Hanem ha valaki szemembe nevetne, azt már nem szeretném!

Ezt gondolva, lassan lépkedett előre, olyanformán, mintha csak úgy kevélységből rakogatná egyik lábát a másik elébe, mikor egyszer megfogja valaki hátulról a karját s félig bikkfanyelven, félig meg magyarul azt kérdi, hogy:

— Kírek nagyságos úr! kocsi fan megdetszik! Csak tisz krájcern. Ahofá mekparancsolik, muszájn gyi te! — s így beszélve, jobb kezével úgy kapkodott egy nagy sárga kocsi felé, mintha azt akarná magyarázni, hogy az épen most került ki a kohóbúl s olyan tüzes, hogy ember legyen, a ki megmarkolja.

Laci azonban megérté a sógor beszédét, hogy az őt tíz krajcárért valahova el akarja szállítani. De hát hova? Csak tudna egy korcsma-címet!

Már ha ennyiben tölt, majd csak mond valamit találomra! s mikor bekapaszkodott a nagy kocsiba, odaveti nagy könnyedén a sógornak, mintha magától érthető volna, hogy máshová nem is szállhat:

Az «Arany angyalhoz.»

A vezető felrántja a szemöldökét; aztán olyan arcot csinál, mintha egész Budapesten ő volna a legfurfangosabb ember, a ki a májából olvassa ki a más ember gondolatát s egyetértő vigyorgással rázva fejét, makogja, hogy:

— Ahán! — Érted.

S a kocsishoz szólva, hangosan kiáltja:

— Szíp kisasszonykahoz!

— Apád füle! — rántja Laci vissza.

— A bád ülle? — kérdi szemmeresztve a vezető, hanem aztán csakhamar észbe kap; oda kiált a kocsisnak:

— Ülle-uti firde! (Azt értette a jámbor, hogy üllő-úti fürdő.)

S így kiáltva, maga elugrott, hogy utasokat fogjon.

Könnyü azt akarni, hanem néha napján nehéz a halászat.

Ma nem volt szerencsés a sógor a halászatban; Lacin kívül még csak egy megélemedett ember kapaszkodott fel a nagy kocsiba.

Olyan engedelemkérő arcú úri ember, világos, savó szemekkel s fehér hajjal. Ha szólt, szája körül olyanformán látszott, mintha mosolyogni szándékoznék, nem gúnyosan vagy csalárdul, hanem olyanformán, mint minővel a játszó gyermekeket nézzük, de mielőtt megszülethetett volna egészen, elköhögte a mosolygás java részét.

Ruházata egyszerű, de tiszta; itt-ott bizony meg is látszik nagyon rajta, hogy sokat kefélik.

A kocsiba kapaszkodva, egy szögletbe húzódott, mintha Isten tudja, hányan akarnának még felülni, s azoknak csinálna helyet.

Laci rávetette szemét az úri emberre, ki ebben a pilla-

natban az ablakon keresztül az utcára nézett ki. Mintha tekintetével keresne valakit az úton járók között; valakit, a kinek okvetetlen ott kellene lenni, a vasuton érkezők közt, de a kit még eddig nem bírt megpillantani.

A vasutról jövők, ki kocsiban, ki meg gyalog — elszéledtek, s mikor már nem volt senki, a kiről azt lehetett föltenni, hogy tán fölül, elindult a Laciék kocsija.

Az engedelemkérő arcú úri ember szomorúan elfordítá tekintetét az ablaktól s a mint látszott, sohajtani akart; meg is kezdte, hanem aztán egy fél tekintetet vetve Laci felé, elköhögte annak is a java részét.

Isten a megmondhatója, mi okozta? hanem annyi igaz, hogy Laci ez iránt az ember iránt bizodalmat kezdett érezni magában.

— Ez az ember aligha nem vidékről jő, — gondolta magában. — Szólítsuk meg; hátha ő még járatlanabb ebben a nagy városban s valamiben szolgálatára lehetnék. Olyan szívesen megtenném érte egyet-mást; olyan jámbor, jó arca van.

Ezzel megcsuszogtatta a lábát; egyet vagy kettőt köhintett s ránézve a szemközt ülő urra, azt kérdezte:

— Uraságod vidékről jő?

— Azaz . . . Nem vidékről.

— Vagy talán csak . . .

— Igen, vártam — hem — valakit. A vidékről vártam. Azt hittem, hogy . . . Hanem nem jött; — végezte be a beszédet egy új sohajtásfélével, melynek felét azonban ismét elköhögte.

— Messze tájról tetszett várni?

— Messze tájról. Bizony messze tájról. Másfél napi járó földről.

— Én is olyanformán jövök; olyanformán! A Gózonvölgy vidékéről; ha tetszik tudni, hogy hol van?

A szemközti úr szemei kerekre nyiltak s nagy kiváncsisággal tekintett a Laci orcájára.

— Gózonvölgy vidéke?! Én is onnan vártam egy — hm! — Egy atyámfiát vártam.

— Atyjafiát?... Szabad tudnom... Laci itt a lábát újra csuszogtatni kezdte s kalapját egy félaraszra megemelve feje fölött, mutatóujjával pedig megbökve a saját mellét, így folytatta:

— Én — Barkó Laci vagyok, Dormántáról, gazdasági irnok. Van szerencsém!

— Barkó Laci? — kérdi az idegen meglepetve, — hanem aztán nyomban elmosolyodott rá, s olyan szíves hangon, mintha csak a saját édes fiával beszélne, így folytatta:

— Te volnál az Laci öcsém? Ej, lám, hogy megemberedtél. Talán rá sem ismersz öreg atyádfiára: Tót Dömötör bácsira, a ki annyiszor megsuprált, mikor még kantusban jártál?

Meghiszem azt, hogy nem! hogy is ismert volna? Hiszen mikor utójára látta, olyan magáratartó volt; azóta meg, ha rágondolt, soh'se tudta másképen képzelni, csak olyan kontignációs kalappal, mint a minőt a városiak hordanak; fényes pápaszem az orrán, s óraláncán holmi csingilingi.

Ilyennek képzelte azt a Tót Dömötör bácsit, a kiről az édesanyja mindig mondta: Meglássátok, hogy mi lesz belőle! Készült is hozzá erősen, hogy majd hogy kicsipi magát, ha elmegy meglátogatni, nehogy megszégyelje a vidéki atyafit! s aztán ihon van la, se kontignációs kalap, se pápaszem, s még mi több: a régi rátartóság sincs meg!

Tót Dömötör, mintha észrevette volna, hogy az öcscse min tünődik? barátságos arca egy kissé elkomorodott; kétszer vagy háromszor köszörült a torkán, hanem aztán megint csak el kezdett mosolyogni.

— No látom, hogy nem ismertél volna reám... Megszűri az embert az idő, szép öcsém! Hanem azért se baj, csakhogy találkoztunk. Tudod a lakásom számát?

— Nem biz' én, Dömötör bácsi.

— No hát akkor hogy akartál hozzám jutni?

— Hát — izé. Most csak egy vendéglőbe akartam beszállni, mert tudom, hogy így városhelyen . . .

— Majd adok én vendéglőt a hátad közepére! — biztatta Dömötör bácsi az atyafiát. — Jösz velem a lakásomra; bemutatlak a nénédnek, meg a kis hugodnak, s aztán, a hol mi elférünk, te se dűtöd ki a ház oldalát.

Való szent, hogy nem dűtötte! hanem azt is meg kell adni, hogy nem rajta mult el; mert mikor Dömötör bácsival hazaérve, bemutatta:

— Ez a néned, az én feleségem; ez meg hugod, a kis Évi.

Kedve lett volna a falnak dülleszkedni, olyan nagyot bámult arra a szép, szöszke hajú, buzavirágkék szín szemű kis leányra.

Igaz, hogy Dömötör bácsiék olyan magas helyen laktak, hogy tőlük az ég már csak egy bakugrás volt, hanem meg is látszott ezen a kis lyányon, hogy tőszomszédos a mennyországgal, mert olyan volt, mint egy angyal.

Bezzeg nem ragyogott azon se arany, se gyémánt, mint a hogy Laci hallotta, hogy a pesti kisasszonyok hogy villognak, hogy billognak. Selyem, bársony szoknya helyett is csak honi karton járta; hanem beszédes két szeme, piros ajka mosolygása elég volt, hogy elveszítse tőle szemefényét, a ki rátekintett.

Olyan volt, mint valami kis kezes galamb, melyet szemenszedett buzával etetnek a szobában. Tip-tap, pik-pik, olyan bizalommal tipeg-topog körülötted; kiváncsian les a szemed közé, hanem azért galambszíve van a kis bohónak, ha kinyujtod a kezed utána, lipp! elröppen.

— Hozott Isten, Laci bácsi! — köszöntötte a vendéget nyájasan mosolyogva s kezet nyujta neki.

Míg a fiatalok egymással megismerkedtek, Veri néni, a ki olyan jó léleknek látszott, hogy az ember szintúgy kíván-

kozott nénjének fogadni s egy-egy csókot nyomni mind a két arcára, hozzásimult Dömötör bácsihoz, s fél hangosan azt kérdezte tőle:

— Nem jött most se?

Dömötör bácsi szomorúan ingatta a fejét jobbra-balra s aztán egyet akart sohajtani, hanem jókor észrevette magát s elköhögte a sohajtás felerészét.

A mint a vacsora után jóéjszakát kivántak egymásnak s kiki fölkereste ágyát, Lacit nem fogta az álom.

— Bizony, hallod, Laci öcsém! — gondolta magában — ez a te Dömötör bátyád alig ha lesz arra szer, hogy Gyémánthegyi úrnál bemutasson. Nem megszólásképen mondom, hanem nem nagy hivata'a lehet. Aztán mégis — hm! ki tudja: cserélne-e Gyémánthegyi úrral? Mert nem mindig az a legboldogabb, a ki gazdag. Ez az áldott Veri néni! Minden ragyog, a mihez nyúl; aztán Évi! Igaz! hogy el ne felejtsem, görcsöt kötök a kendőmre. Holnap legelső dolgom lesz, hogy egy egész új öltözőt veszek; olyanfélét, mint a hogy itt hordják. A városi lányok szeretik, ha módosan öltözik a fiatal ember, aztán Évi — bár nem cifra Panna — mégis csak leány, városi kisasszony... Hej, ha én a gózonvölgyi ispánságot bolondjában megkaparíthatnám!

Jó, jó, öcsém; csak te álmodj nyitott szemmel! Megtette azt más is a te korodban; megtette azt Dömötör bácsi is, míg vadravalóbb volt; hanem most már, hogy az élettel megbírkózott, tudja, hogy a kinek nincsen pártfogója — vigye el a gólya! — olyan, mint a körmevágott macska: nehéz neki fára mászni.

Te pedig kiben bízol? Ki igérte, hogy csak légy nyugodtan, majd utána lát a te sorodnak? Kinek csókoltál kezet, hogy szóljon érted ott, a hol kell? Kiben veted reménységed? A jó Istenben!

Na már mindegy, akár indé, akár undé; az ispánság a jó szerencse markában, hanem egy csinos fekete öltözet,

kivált olyan jó termetre, mint a Lacié volt, nem valami ritka holló.

. Mikor másnap, úgy dél tájban hazakerül a Dömötör bácsiék házához, csak úgy hízik az örömtől, mert fél szemmel észreveszi, hogy a fekete öltöző megteszi a hatást Évikénél.

Eleintén alig ismert rája, s mikor megismerte, tapsolva fut eleibe; nem tud kibonyolódni a sok, sok dicséretből; sőt később is még rajtakapta, a mint ebéd közben rajta felejtette egy párszor a szemét.

S hogy elpirult, ha Laci a tekintetét magán kapta! hogy felugrott az asztaltól! hogy sietett felszolgálni! a leveshez adott villát s aztán, mikor Veri néni fejet csóvált, azzal hozta helyre tévedését, hogy szinültig tölti borral a — sótartót, váltig kínálgatva Lacit, hogy de bizony igyék egy pár csepp bort a leves után, mert azt jónak mondják.

Aznap este Tót Dömötör bácsi újra kiment a vasuthoz. Úgy tíz óra tájon elfáradva s egyedül tért vissza.

Veri néni mosolyogva fogadta; nem kérdezett tőle semmit; sürgött-forgott körülötte; nagyon rajta volt, hogy ne szakadjon soha félben a csevegés; a vacsora alatt odaült a férje oldalához s kiválasztva a legszebb falatokat, tányérára rakosgatta.

— No ezt a szép darabocskát, öregecském. Nézd ezt a bolond kis Évát, a palackot adja a tésztástál helyett! No nem furcsa? El se mosolyodol? Ej, ej, öregecském! látom, nagyon elfáradtál; a hajad is homlokodhoz ragadt a nagy izzadságtól! — s gondos kézzel fölsimítva férje homlokáról az ősz hajat, egy szerető csókot nyomott arra.

Tót Dömötör bácsi a maga részéről mindent elkövetett, hogy ne lássák rajta a nagy fáradságot; igyekezett enni, hanem tudja Isten, ma minden olyan rágós volt, hogy az ember alig tudott vele készen lenni! Azután meg a szó, a beszéd! Azt mondják, hogy könnyű a szót kimondani, pedig néha napján beh jó volna kölcsön kérni valami jól

pitlélő asszonytól egy kis szóbeszédet! — Tót Dömötör bácsi ilyen állapotban látszott lenni. Mindig azon törte fejét, hogy miről beszéljen? addig s addig gondolkozott, hogy egyszer csak elakadt a beszélője; elhallgatott, végigsimította homlokát kezével s aztán — kivált ha Évire talált tévedni a tekintete — el kezdett köhögni.

Bizonyos, hogy ma sokkal többet köhögött, mint például tegnap.

Másnap reggel, mikor Laci felöltözött, Dömötör bácsi már nem volt otthon; azt mondták, hogy tán hivatalban van. Laci megcsóválta a fejét: hivatalban? Vasárnap is hivatalban? Erre Veri néni megjegyezte — kissé remegett a hangja — hogy Dömötör bácsinak bizonyosan valami sürgős dolga akadt, azt ment elvégezni.

Ejnye! pedig Laci épen arra akarta megkérni, hogy őt Gyémánthegyi úrhoz elkalauzolja.

No de se baj! holnap is nap lesz még s biz' ő nem nagyon bánkódik, ha egy nappal tovább muszáj ott ragadni Évi oldalánál; mert a muszáj nagy potentát! Ki a bolond dülne vele ölre?

Hanem mivel így délelőtt az asszonyok el vannak foglalva (Veri néni Évikével együtt szokta a konyhát ellátni) s a ki Budapesten először van életében, azalatt is, míg Évike a konyhában sürög-forog, sokat láthat, kapja magát Barkó Laci, kimegy az utcára.

Mennyi tenger ember! egyik cifrább, mint a másik. Mint mikor az eső megered s a homokban ezer kis patak képződik, mind egy nagyobb patak felé futva, úgy ömlött ki a sok ember száz meg száz utcából s ömlött be egy nagy utcába.

Szegény, rongyos egy se volt közöttük; a férfiak ragyogtak az arany ékességtől; az asszonyok meg majd elrepültek; a sok csipke, pántlika, toll csak úgy habzott rajtuk.

Hanem mégis bolond szokás, hogy ennyi ember közt a

kocsik csak úgy röpködnek, mint nappal a szárnyasegérhad, ha valaki a bolyt megpiszkálja.

Brrr, brrr jobbra; brrr, brrr balra; héjó innen, top, tap onnan.

Ni, azt a nőt mindjárt eltapossa!

Egy pillantás, s Laci a nő karját megragadva, hatalmas erővel fölemeli.

— Ah, köszönöm! — mondja a nő, mikor Laci földre teszi olyan helyen, a hol kocsi nem jár.

— Köszönöm! — ismétli még egyszer, tetőtől-talpig jól megnézve megmentőjét; aztán, mikor látja, hogy az bizony takaros egy ember, van rajta mit nézni, gyönge mosoly fut végig az arcán; szeme megcsillámlik s olyan nyájas hangon, mintha mézeskalács volna, azt mondja, hogy:

— Már most én kegyednek egy élettel lettem adósává.

Meg kell adni, nem volt pávahangja, pedig maga ugyan aranyos volt s helyremenyecskének látszott. Nem lehetett még több huszonöt évesnél; legalább az arca olyan friss, fehér volt, mint a leesett hó; jó formájú kövér karja, icipici lába; a nyaka meg, még beszélni sem jó arról, olyan igen szép volt, s ezt maga is tudni látszott, mert — mi haszna tagadnám el? — a vak is láthatta, olyan meztelen volt.

Mi tűrés-tagadás? Laci nem hunyta be a szemét előtte. Egy pillantás elég volt, hogy jól meglássa mindazt, a mi rajta arany, csipke, bársony, ragyogó volt, hanem tíz se lett volna elég, hogy a szépségét hitre való lelkiismeretességgel meglimitálhassa.

Abban hamar megegyezett önmagával, hogy ez a nő, ha nem grófnő, hát valami nagy úri asszonyság; hanem arra nézve sehogy sem tudott tisztába jönni, hogy az a pajkos szempár, mely a hosszú pillák alatt bujócskát játszott, kék-e avagy szürke?

— Már most én kegyednek egy élettel lettem adósává! — mondta a nő.

— Dehogy, kérem! Nem érdemes szóra.

— Akkor rettentem meg, mikor az ön karja már megmentett a veszélytől. Még most is remegek. Szabad karját kérnem, míg magamhoz térek?

Laci szíves örömest megtette, a mit tőle kértek.

— Nemde, önöknél nem szoktak ilyen meggondolatlanul hajtani? — kérdezősködik az asszony kiváncsian, belecsimpajkózva a Laci karjába.

— A mi azt illeti, hajtunk biz ott mi is; — mondta Laci, kissé rátartóan, nehogy azt gondolják róla, hogy náluk tán ökrös szekeren utaznak. Hajtunk biz' ott néha, hogy a szél is sirva jő utánunk; hanem ha a kocsisom így nekimenne az embernek, úgy elcsapnám, mint szent Pál az oláhokat.

Az úri nő szorosabban simult a deli legényhez s mosolyogva nézve fel a szeme közé, azt mondta, hogy:

— Csak most érzem, hogy mennyire megijedtem. Nem alkalmatlan kegyednek, hogy a karját kértem?

— Alkalmatlan?! Hát ha ölben kéne vinnem, alkalmatlan volna?

Az asszonyka fölkacagott. Később tréfára fordítja s hamis pillantással, miközben a szabad keze mutatóujjával megfenyegeti, azt mondja, hogy:

— No, no! hátha valaki meglátná, hogy egy nővel sétál?

— Lelke rajta! — adta vissza Laci. — Bár volna a házam körül, a ki megtilthatná; de hát a magamfajtájú nőtelen legényre a madárnak sincsen gondja.

— Már az igaz, hogy szomorú a magános élet! — sohajtott fel a nő, egy kissé elsompolyodva. — Tapasztalom, a mióta özvegy lettem.

Így szólva, másodszor is fölsohajtott s tekintetét mélázva süté a földre.

Hanem nem sokáig tartott a borulat. Ujra mosolygóssá válva, felpillantott a Laci arcára.

— Önt ott a vidéken megvigasztalja a fülemile-ének; — vélte enyelegve.

— Dejszen nem szereti az a juhok bégetését! Nappal juhnyáj, este meg a munkából megtérő ökrök kolomphangja elriasztja őket, — mondta Laci. — Aztán, ha verne is, nem ér rá az ember azt hallgatni. A ki este tíz óráig husz, huszonöt béressel vesződik; rágja fülét a sok cseléd: uram ez kell, uram az kell! ha egyszer lefekszik, úgy alszik, mint az aludt tej.

— Jaj, de milyen kedves élet! — mondta a nő, két kis kezét összetéve. — Milyen boldog lehetne ön, hogyha mikor munka után kifáradva hazakerül, otthon egy kis nyájas asszony megtörülné homlokát az izzadságtól s aztán . . .

Itt elpirult; lesütötte mindkét szemét maga elé s olyan csókolni való mód tudott tétovázni, hogy az ember csakhogy meg nem ette.

— Aztán? — kérdé Laci mind a két szemével ráveszve a piruló asszonyra.

Az meg nyilván megérezte, hogy a Laci tekintete rajta s a világért rá nem nézett volna. Tekintgetett jobbra, balra; csak oda nem, hol a tekintetét a Lacié megfoghatta volna.

Egyszer aztán, a mint így tekintget, megrándul a karja, mely a Laci karjába volt öltve, s nagy sietve jobbra fordul, Lacit is magával vonva.

Laci meglepetve nézett az arcára.

— Mi baj? — kérdi, látva, hogy a mosolygós tekintet olyan szorongó lett, mint a galamb tekintete, ha héját lát.

— Menjünk, menjünk! — unszolja az asszony, gyorsan átcsapva az utcán a másik oldalra. — Oh kérem, kísérjen haza; ott egy embert láttam; báró Puffnak hívják. Kiállhatatlan egy ember! ha meglát az utcán, mindjárt hozzám csatlakozik; el nem hagy a lakásomig. Sőt néha azt is megteszi, hogy feljő a lakásomra; betolakodik hozzám a

szobába, s aztán összebeszél annyi sok bolondot! (az asszony itt összecsapja két kis kezét s szemével félig szörnyűködve, félig meg kacagva tekint fel Lacihoz); de annyi sok badarságot, hogy az ember feje csak úgy zúg a sok beszédtől. Aztán még ha olyan ember volna, a kivel az utcán szóba lehet állni! Hanem nem olyan ám! Dehogy olyan! Kötekedő; beleköt az élőfába; ha máskép nem, hát rátapos a szomszédja tyukszemére s aztán lepuffantja.

— No hisz én velem komáznék! — billentette félre a kalapját Laci. — Tudom, hogy nem lenne kedve máskor hetvenkedni!

— Oh, az gonosz ember! — sopánkodék a nő. — Az egész város ismeri őt; minden ember messziről kitér előle. A minap is két fiatal embert lőtt meg... Kérem, itt lakom. Köszönöm, hogy hazakisért s már ha olyan szíves volt, hogy hazakisért, — nem magasan lakom, csak az első emeleten; — ha úgy tetszik. Egyszerűen vagyok ugyan butorozva, mert vidékre szándékozom s butoraim nagyobb részét már előre küldtem. Hanem azért, ha úgy tetszik!

S mindig mosolyogva, meg csevegve nyitott ajtót Laci előtt.

No hisz ugyan szép egy egyszerűség! Bársony függöny; aranyos karszékek. Az asztalt is egy nagy, arany oroszlán tartotta a két első lábán. Itt egy egész erdő Laci által soha sem látott bokrokból; a sötétzöld lombok közül dévaj fehér angyalkák lesködtek az emberre, mutatóujjukat a szájukra nyomva, mintha valami fürdőlányt, alvó szépet akarnának meglesni s azt akarnák mondani a rájuk tekintőnek, hogy:

— Csitt, pajtás! csak lassan lépj, lábujjhegyen!

Pedig léphetett ott akármilyen tárétoppos módra; a nagy, virágos terítő a szoba padlóján — mintha selyemfűben járnál — elnyeli a lábkopogást.

— Isten hozta, kedves mentőm! — nyujtotta kezét az asszonyka Laci felé, miután a keztyüjét lehúzta s a kalap-

ját egy asztalra tette. Isten hozta! kérem, tessék, foglaljon ön helyet. Jaj, nem oda! Azon a karatlan széken olyan feszesen kell ülni. Ide mellém a pamlagra! — s mosolyogva veregetett a kezével a bársony pamlagra.

Laci leült s épen azon gondolkozott: illenék-e megfogni azt a kis, kövér kacsót, a melyet az asszony a vánkoson ott felejtett? s illenék-e a kis körmét megcsókolva, azt mondani, hogy még életében soh'se látott ilyen pici rózsás körmöt? mikor az asszonyka ingerkedve elkapta a csipetnyi kacsócskát a vánkosról és egy tekintettel, mely félig duzzogó, félig kacagó volt, azt mondta, hogy:

— No látom, hogy ugyancsak fél a kezemtől; olyan tanakodva néz rá. Igaz, hogy nem valami szép! hanem azért jó az nékem, ha másnak nem kell is.

Laci tréfálkozva kapott utána a kis, fehér kacsónak.

— Hiszen épen azt akartam mondani, hogy soha ilyen pici rózsás körmöt nem láttam még! — buzgott Laci s ép' a szájához emelte, hogy egy csókkal pecsételje meg a vallomását, mikor «csiling», csenget valaki kívülről.

— Az ég szerelméért! — ugrott fel a kis asszonyka s halvány arcán meglátszott, hogy nem veszi tréfára, a mit hallott.

— Mi baj van? — kérdezte Laci, szintén felállva a puha vánkosról, melyen pedig olyan jó kis hely volt, míg az asszony mellette csicsergett.

— Bizonyosan Puff báró! Jaj! Meglátott az utcán önnel s most dühösen azért jő, hogy számadásra vonjon.

— Számadásra? Hát mi köze idegen asszonyhoz?

— Persze; persze! Hanem azért . . .

Csiling-csiling! most még erősebben.

— Megálljon csak! Ki kell nyitnom, nehogy azt gondolja . . . nehogy majd azt higyje . . . Hanem ön, míg én vele beszélek . . . . Legyen szíves ide, a mellékszobába menni.

— Még azt hinné, hogy előle búvok.

— Kérem! Látja, a mily gonosz ember, még bajt csinál, aztán, akkor . . .

— Tyhű, hogy rázza a csengetyüt! A' bizony még leszakítja, ha hogy elébe nem állunk. Már hiszen ez gorombaság egy férfitól. Nagyon elbizakodott úr lehet, hogy így rá mer rontani egy asszonyságra; jó lesz azt megtanítani emberségre!

S ezt gondolva, Laci kinyitja az ajtót.

Magas, száraz, negyven esztendős forma úr lép be rajta; kócos, vörhenyes szakála állán ki van borotválva; szörnyű bő nadrágot s ugyanolyan zubbonyt visel; az egyik kezében hajlós, vékony, aranygombos vessző; másik keze fél könyökig a nadrágzsebében.

Mikor beszél, alig jár a szája; a szó az inggallérából látszik előbúni s beszéd közben soha sem néz arra, a kivel baja van, hanem eltekint a válla fölött, mintha egy mértföldre vizsgálna valakit.

— Á, úgy! Társaságban? — kérdezte a nőtől, feje tetején átnézve.

— Mit akar az úr itt? — állt Laci elébe.

A báró úr furcsa tempóval bírt: dehogy vette észre, a kit nem akart meglátni.

— Társaságban? — ismételte újból, a nélkül, hogy tekintetének irányán változtatott volna, vagy csak egy vonása is elárulná, hogy a Laci beszédéből valamicskét hallott.

Az asszonyka felkacagott.

— Ugyan milyen bohó maga, báró! talán bizony kárpitozó lett, hogy akkor is a falra bámul, mikor hozzám beszél? Ez a fiatal úr . . .

— Áh, ő? — vágott közbe a báró úr, pálcája hegyével megérintve Barkó Laci mellét és eltekintve válla fölött.

— Igen, én! — szólt Laci komor tekintettel, elhárítva melléről a pálca végét. Aztán, kérem, ne hadonázzon a pál-

cájával körülöttem, mert nem vagyok nagyon jámbor természetű ember.

A báró egy szemhunyorítást sem tett; nézett a Laci válla fölött egy bizonyos helyre, aztán — nem Lacihoz, hanem az asszonyhoz szólva, — azt kérdezte:

— Izé — nemes ember?

— Kishegyesi nagyhegyesi Barkó László, ha arra kiváncsi! — vágta vissza Laci, kibökve a mellét.

A báró úr erre leeresztette a pálcát; kihúzta a kezét a nadrágzsebéből s egy névjegyet odadobva Laci elé az asztal szögletére, azt mondta, hogy:

— Még mi látjuk egymást!

Laci fölvette a névjegyet s nagy kedve lett volna azt a báró szeme közé teremteni; hanem ebben a szándékában két dolog megakadályoztatta:

Először is az a mozdulat, melylyel a báró a jegyet elibe vetette, olyan tetszős, gavalléros volt, hogy Laci alig tudott a bámulattól magához térni, s még akkor is mozdulatlanul állt, mikor a báró már rég hátat fordított neki; másodszor meg az asszonyka olyan esdő pillantást vetett rá s úgy meg tudta magyarázni a szemével, hogy «az Isten szerelmeért! csak távozzék», hogy dehogy lett volna szíve tovább is vitatni a szót.

— Már hiszen ha ő is azt akarja, hogy távozzam, akkor nem igen. fél magában maradni véle, — gondolta magában s a jegyet zsebébe téve, vette a kalapját s tovább állott.

Mikor leért az utcára, épen akkor ütötte az egyet valamelyik toronybeli óra. — Gondolta magában Laci:

— Nem alkalmatlankodom most Veri néniéknek, ők pont délben szoktak ebédelni; most meg már egy óra. — Van itt annyi sörház, mint fűszál a réten, majd betérek egybe.

S így történt, hogy mikor hazakerült, erősen délután felé járt az idő.

Mikor máskor hazakerült, a legelső, kivel találkozott, Évike volt; most is hát még jóelőre kifundálta, hogy ha Évikét, mint máskor az ajtó előtt találja, elzárja előtte az utat, azt mondva, hogy itten Pesten fizetni kell a kapunyitásért; azért hát csak szánja el magát egy csókra, mert olcsóbban — Jákob ucscse! — nem teheti, hogy őt bebocsássa.

Hanem néha azon is elmúlik a kenyérsütés, hogy hát nincs liszt hozzá. Laci terve is füstbe ment, csupán azért, mert Évikét nem találta az ajtóban. — Bement az első szobába; — ott se talált senkit.

A második szobaajtó félig volt betéve. Laci hallotta, hogy valaki jár nagy léptekkel a szobában. — Férfi volt, de nem Dömötör bácsi.

— Én nem várok tovább! — beszélt a férfi, fel s alá járkálva. — Köszönje meg Tót úr, hogy eddig is vártam; nem loptam én a pénzt, hogy ezer forintot csak úgy az ablakon hajítsak ki.

— Hiszen Schraubenstein ur, tudja, hogy a pénzt nem én vettem föl; — rimánkodék egy másik hang, a Dömötör bácsi hangja, minden harmadik szónál köhintgetve. — Csak jótállás azért a rosz emberért. — Hát ki hitte volna, hogy megszökjék?

— Nekem mindegy. Ön is aláírta! — pattogott a másik.

— Bár ne tettem volna. Bár ne-ne tettem volna! — Hanem legyen szíve Schraubenstein ur s engedje meg, hogy ezt az ezret is, mint a másik ezret a fizetésemből lassan törleszthessem. — Hiszen ön is apa; önnek is van gyermeke, mint ahogy nekem van, ne tegyen koldussá! — Nem magamért kérem! — Én megérdemelném, hogy börtönbe vessenek, amiért a szegény családomra ezt a nagy bajt hoztam. — Meg, megérdemelném! — s ez utolsó szavak közben olyan kopogás hallatszott, mint mikor valaki a homlokát veri öklével.

— Na, na, öregecském! Na ne könyezz! — hallatszott a Veri néni hangja.

— Bánom is én! — felőlem csinálhat akármilyen komédiát. Adtam egy hetet a fizetésre; azt mondta, hogy addig majd előteremti az ezer forintot.

— Hisz akartam; — egy kis birtokom van Gózonvölgyön s egy rokonom azt írta, hogy....

— Na ne vágjon a szavamba! — úgy is látom, hogy csak szóval akar kifizetni. Hát tudja meg, hogy én többé se nem hallok, se nem látok, hanem ha holnap estig kezembe nem számolja az ezer forintot, holnapután reggel jövök a végrehajtóval; ijastól-fijastól kikergetem önt a házból, s hogy példát mutassak az ily, szóval fizetgető úri embereknek, megkérem ellene a csődöt, hadd lökjék ki a hivatalából.

— Ur Isten! mit tegyek! — Mi lesz családomból.... Szegény árva leányom! — s ugy hallatszott, mintha valaki az asztalra borulva sírna.

— Na, na, öregecském! — fuldokolta Veri néni. — Na, ne sírj hát. — Majd megsegít bennünket az isten! — Na ne-ne sírj hát!

— Mi lesz a leányomból?! — kérdezte Dömötör bácsi, talán az Istentől.

Hanem nem az Isten felelt a kérdésre. Egy negyedik hang hallatszott a szobából, egy olyan hang, mely még eddig meg se mukkant.

— Tót ur, tudja, — mondá e hang; — miután én magát megsajnáltam; aztán meg az Évikét is sajnálnám, ha valami rosz sorsra jutna — sokszor láttam őt sétálni, s megkérdeztem, hogy ki az a szép leány? — én kész vagyok — ámbár a pénz nem az enyém, s a barátommal csak úgy véletlenül jöttem most be; ne hidje, hogy tán összebeszélés vagy mi — én kész vagyok az ezer forintot kifizetni itt a barátomnak. — Hanem — he he! — kéz kezet mos, tudja. — Nem kivánom, hogy azt a pénzt maguk fizessék meg, tudja.

Én veszek az Évikének egy masamód boltot; aztán majd Évike apródonkint, hol egy forint, hol meg szép szó — he he, tudja — mikor módjában lesz, megfizeti; még a szülőinek is juttat egypár forintot; felfér a szűk fizetéskéhez.

Nagy csendesség állt be a szobában, melyet csupán Veri néni csukló zokogása háborgatott.

— No lám, most meg ők teszik magukat! — gorombáskodik az első férfi, nagyot ütve öklével az asztal közepére. — Mind ilyen ez a koldus úr; nem hogy kapva kapna az alkalmon . . . .

— De bizony csak nyakon kaplak, az uzsorás csillagát a hetvenhetedik apádnak! — kurjantott egy nagyot Laci s berugva az oldalajtót, ugy tett, amiként beszéle; aztán megrázva emberül, ugy kiteremtette a szobából, hogy a lába sem érte a földet.

— Hát itt ez a hehehehe? — fordult később ahhoz az emberhez, aki nem összebeszélésből jött ide s az Évikét olyan nagyon sajnálgatta.

Megtermett, pocakos ember volt az, kampós orrán arany pápaszemmel; két arany lánc a nyakában, egy meg úgy fityegett a lajbi zsebéből; a tiz ujján lehetett husz gyürü. Hanem azért akármilyen aranyos volt; akármilyen kevélyen ült, hátradőlve a székében, hogy a tarka, selyemharisnyája jól kilássék, — vénecske volt már a lelkem s amellé olyan kövér, felfuvalkodott pofáju, hogy az ember szintúgy megkivánta odatenyerelni.

— No hát maga mit akar itt? — kérdezte Lacitól, még jobban elnyujtózkodva a székében, s mindkét hüvelykujját mellényzsebébe dugva. — Mit akar itt? — Csak lassabban! mert mi itt az embereket meg tudjuk ám taníttatni, tudja.

Laciban erre a szóra ágaskodni kezdett a jámborság.

— Ni te! ez azt hiszi rólad, hogy valami falusi góbéval van dolga, aki mindjárt megretirál, ha rákiáltanak; — gondolta magában.

Minden más esetben azt felelte volna faluhelyen erre a beszédre:

— A fabarack nem olyan jó ízű, mint a lúdpecsenye, tudja. Jót mondok az úrnak, tudja: hordja el a bugyogóját innen, amíg meg nem tapogatom, hogy miből van varrva.

Hanem most megemberelte magát, s nehogy ez a kampós orrú azt gondolja, hogy valami vidéki balekkel beszél, lenyelte a boszuságot; gavalléros módon odalépett hozzá, s amint a bárótól látta, elnézve a válla fölött, lehetőleg nyugodt hangon azt mondta, hogy:

— Még mi látjuk egymást! — s hogy a szónak annál nagyobb nyomatékot adjon, úgy két ujjal, ahogy a barótól látta, odadobta elébe az asztal szögletére a bárótól kapott jegyet, gondolván, hogy a báró úr bizonyosan tudta, mi a szokás nagy városban.

Sarkon fordúlt, mint a báró; egypár lépést tett, a kampós orrúnak hátat fordítva, amint a bárótól látta; hanem aztán nem állhatta meg, hogy úgy félszemmel vissza ne tekintsen.

Ni ni, milyen hosszú lett az arca! — kap a kalapjához; alig tudja megtalálni az asztalon a nagy sietségben. Nem feláll, de lecsúszik a székről; olyan siró formán el kezd mosolyogni; hajbókol a házigazda előtt; Veri néni előtt is hajbókol; a kályhának is meghajlik; hát még akkor hányszor görbe, mikor a Laci hátának azt rebegi:

— Oh, bocsánat! — Nem tudtam, hogy méltóztatott szemet vetni... Volt szerencsém! — s aztán, mint a rák, hátrafelé kihajbókol a szobából.

— Mért nem tudtam meghalni, mielőtt ezt a szerencsétlenséget hoztam családomra? Mért nem vett el a jó Isten, mielőtt megöltem őket? — dörzsölgette a homlokát remegő kezével Tót Dömötör bácsi. — Éva leányom! — Szegény, ártatlan leányom!

— Na, na, öregecském! — Édes öregecském! — Na ne zokogj; lásd, é-hén nem si-hirok.

— Igaz Isten, az egekben! mi lesz majd belőle? — Földönfutó leánya. — Két elaggott, öreg ember, meg egy... Igaz Isten! könyörülj meg rajtunk!

— Tudja mit, Dömötör bácsi? — Isten engem! — ne izéljen... Nézze meg az ember! — kezdte Laci olyan tekintettel, mintha valakivel ölre szándékoznék menni s volt is benne valami eféle szándék; szerencse, hogy a két úr elkotródott, mert különben nem tudom én, nem tanulták volna-e meg, hogy a magyar ember, ha könyet lát, könnyen mellben hagyja az olyan felebarátját, akinek az orcájával nem tud kibékülni?

— Nézze meg az ember! — Hallgasson hát a szavamra, ha jót akar! — kiáltotta, nyilván, mert azt hitte, hogy a buslakodó embert kemény hangon legjobb vigasztalni, nehogy maga is elpityeredjék vigasztalás helyett.

— Szegény Éva leányom!

— Szegény biz' az ördög, mert annak nincs lelke! — Veri néni — izé — Hol van Évi?

— Elküldtem egy jóbarátnéjához; úgyis elég jókor fogja majd megtudni.

— No hát! — Teremtucscse nem bánom én, ha mindjárt kivernek is a házból, hanem én megmondom; meg, ha addig élnék! — Én — hiszen tudják, hogy .... akarom mondani, lehet, hogy nem tudják, de hát ... hogy is mondjam ... Évi, meg én ... Szóval adják nekem a leányukat feleségnek, mert én élek-halok érette amióta láttam, s fogadom is Isten előtt: megbecsülöm; nem vagyok valami jöttment ember; most is megélek az eszem után; gazdasági irnok vagyok Gyémánthegyi úrnál s azért jöttem föl, hogy a gózonvölgyi ispánságot kikérjem magamnak. Igaz, hogy nincsen pártfogóm; de minek is? a becsületes embert nem hagyja el a jó Isten.

Hej jól teszed, Barkó Laci, hogy Istenben bízol! mert ha sejtenéd, hogy ki volt a kampós orrú ember, akivel az előbb összetűztél, aligha magad is be nem látnád, hogy biz'

ott az ispánsághoz csak egy olyan mindenható pártfogása segíthet, mint akiben te bízol.

Gyémánthegyi úrtól kéred az ispánságot? — Na, nem mondok semmit, mert még elriadnál szándékodtól; nem tudnád úgy vigasztalni, reménységgel táplálgatni azt a két bánatos embert, hogy oda se nézzenek a bajnak; majd ha téged Gyémánthegyi úr kinevez ispánnak a Gózonvölgyre, így lesz' hogy lesz! — Csak vigasztald őket! Mikor Évike hazajő s nem tudva a történtekről semmit, félig vígan, félig zavarodva tekint a szemedbe, fogd a kezét, öleld jól magadhoz; mondd neki, hogy ispánnévá akarod őt tenni; tejben, vajban füröszteni; aztán mondd neki, hogy a két öreg embert is viszitek magatokkal; nem hagyod itt őket, ebben a tégla-országban, ahol az emberek igyekeznek ugyan lakni a mennyország közelében, hanem a szívüket nem viszik magukkal. Csevegj vele! — Csókolgasd meg piruló orcáját!

Ugy is elég rövid idő ma estétől, holnap reggel tiz óráig; addig táplálkozz a reménységgel; hanem mikor elüti a tizet, ne dévánkozz! Egy egész családért kell most tenned. Nem háborgat a sejtelem; — menjünk Gyémánthegyi úrhoz ispánságot kérni!

Laci nem dévánkozott sokáig; most már az ispánság nem csak a maga sorja volt; egy egész család jövője függött attól, hát hogy húzakodott volna Gyémánthegyi úrhoz menni?

Szája után eltalál az ember oda, ahová szándékszik még Budapesten is. Gyémánthegyi úrnak szép, új palotája; föl van írva homlokára: «Gyémánthegyi udvar»; igaz, hogy a palotának udvara nincs, hanem azért mindegy! Mért ne hívhatnák udvarnak, ha a nyaralókat meg villáknak hívják?

Laci beállít a palotába; egy nagy botos ember áll a kapu alatt, attól megkérdezi:

— Itthon találom még Gyémánthegyi urat?

— Még?! — nevet ez. — Hisz' még csak tíz óra;

hanem azért úgy gondolom, hogy már fölkelt; másokat is bocsátottam már föl. Tessék, itt az első emeletre.

Mikor Laci belép az előszobába, egy kis, sepergető leánykát talál elő, borzas hajjal, tömpe orrocskával, melylyel azonban nagyon ki tudja fejezni, amit gondol: nevet, bókol, fontoskodik, de leginkább fitymál véle, amint épen helyén látja.

— Mi tetszik? — kérdi Laci elé állva, fituskáját széttágítva, mintha azt akarná vele kiszagolni, hogy kivel van dolga?

— Majd megmondom Gyémánthegyi úrnak; — adta vissza Laci, furcsán nézve a kis pesztonkára, aki fituskáját olyanba akarja ütni, ami reá nem tartozik.

— Kérem, nekem megmondhatja; én a Zsáni helyett állok itten, kinek csak tizenegy órakor szabad fölvenni a liberiát, mikor a nagy urak szoktak járni.

— Már hisz én nem bánom, hugám. Hanem azért nem akasztom az orrodra, hogy mi bajom Gyémánthegyi úrral. — Majd megmondom neki.

A kis leány a fituskáját félre csavarítja, nyilván kifejezve ezzel, hogy Lacit nem tartja azok közé való úrnak, akik tizenegy órakor szoktak járni. Aztán egyet fordúl s hüvelykujjával a vállán keresztűl odabökve egy aranyos ajtó felé, azt mondja, hogy:

— Bemehet itt ezen az ajtón; úgy is vannak már bent ilyen urak, akik Gyémánthegyi nagyságára várnak.

Laci szépen kifundálta, hogy min fogja majd kezdeni Gyémánthegyi úrral szemben, akit egy jó, nyájas arcú öreg úrnak képzelt. Majd elmondja, hogy ő ki s mi? mi járatban jött fel? — Elbeszéli néki Dömötör bácsiék szomorú esetét s előre is gondolta, hogy mint meg lesz majd hatva s talán — hm — ki tudja.

Belépett a leány által mutatott ajtón s megköszörülte a torkát, hogy rágyujtson a beszédre, hanem ácsi! Nincsen itt kinek beszélni.

Három úr van a szobában; alkalmasint mind a három Gyémánthegyi úrra várakozik. Mind a három ösmeretes Laci előtt, hanem azért egyiket se hitte, hogy itt lássa.

Az egyik a tiszttartó úr, szépen nekihuzalkodott, ünneplő ruhában; a bajusza kipödörve; álla simára borotválva; a haja meg a homlokán üstökbe kefélve. Mellette egy fiatal úr: Terme Dani, a gózonvölgy-kerületi szolgabíró öcscse, aki két esztendeje gazdasági irnoknak lépett be a tiszttartó úrhoz s akit, amint Laci jól sejtette, a tiszttartó gózonvölgyi ispánnak akart betudni az uradalomba.

Ez is nagyon ki volt kefélkedve; a fején a kacsafarkú huncutkától le a csizmája orráig úgy ki volt keményítve, hogy alig tudott mozogni.

Mind a ketten a harmadik úr előtt állottak, aki egy nagy karosszékben hátradülve pöffeszkedett, mintegy kígyógomba.

Amint ennek a harmadik úrnak kampós orrát megpillantja Laci, egyben ráösmert a tegnapi emberre, akit Dömötör bácsiéktól kinézett. Most is olyan felfütt a pofája, csakhogy kissé halaványabb s kivált, mikor a Lacit megpillantja, nagyon leesik az álla.

— No ez ugyan szép hármas lóhere, — gondolja magában Laci. — Itt a tiszttartó úr, a ki felhozta a pártfogoltját, hogy a gózonvölgyi ispánságot megkerítse neki. Aztán meg a kampós orrú! ez bizonyosan valami benfüles Gyémánthegyi úrnál s azért hozta magával a tiszttartó úr, hogy szóljon mellettük. Jó, hogy el nem késtem! hogy még nem beszélgethettek Gyémánthegyi úrral, mert akkor az ispánságnak csak a nyoma volna. Hanem hiszen majd bevágom én előttetek az útat; ha elmondom kampós orrú uram dolgát Gyémánthegyi úrnak, tudom, hogy a szava annyit sem fog Terme Dani kollégámnak érni, mint a pitypalattyszó.

Kampós orrú uram, a mint megpillantja Lacit, föltápászkodik a székről s nyájaskás mosolylyal, mint mikor

valaki egy pohár bor helyett ecetet nyelt, s aztán hozzá még nevetnie kell, elkezd hajbókolni.

— Á, bocsánat; á! á! kérem örvendek, hogy...

Hogy minek örvendett, nem mondta meg. Jól is tette; úgy is hazugság lett volna, bármit mondott volna.

Aztán hozzáfordult a tiszttartó úrhoz, a ki ezen a nagy tisztességen, melylyel Lacit a kampós orrú fogadta, majd hová nem lett a bámulattól. Hozzá fordult s a torkából ejtve a szót, azt mondta, hogy:

— Maguk menjenek ki. Hallja! menjenek ki; majd ha hívni fogják. — S Lacihoz fordulva:

— Kérem tessék! Méltóztassék helyet parancsolni!

A tiszttartó s vele Terme Dani hajbókolva kivonultak a szobából.

— Ne tessék oly idegenül nézni reám; — kezdte újra a kampós orr. — Kérem, hiszen az egész csak tréfa; nem tudtam, hogy uraságod szemet vetett a leányra! Hogy is tudtam volna? Én csak — izé — véletlenül mentem oda. Távolról sem volt szándékom uraságodat sérteni. Megsajnáltam azt a szegény embert s nem tudva, hogy uraságod szintén érdekelt fél.... ajánlatot tettem neki. De hogy később megtudtam, hogy... kérem, hogy ne tettem volna? Beváltottam a váltókat. Be, a magas pártfogó kedveért; he, he! csak a pártfogó kedveért; ha nem tetszik hinni, itt van a két váltó, be is szakítottam; az ezer forintot Tót Dömötör úr majd letörleszti apránként. Remélem, hogy az a kis félreértés — he, he! — különösen, minthogy a kis Évi — he, he! — nagyon takaros kis izé; szerencsét kivánok hozzá, he, he, he, he! — s míg így beszélt, az asztalra tette Tót Dömötör bácsi két beszakított váltóját s két kezét nagy megelégedéssel dörzsölgetve, minden áron azon volt, hogy Laciból egy mosolyt nevessen ki.

Hanem Laci nem mosolygott; sőt még mentül többet beszélt amaz, annál nagyobb kedve kerekedett valamivel, olyan csattanós formával, közbe vágni.

— Hallja, én megtiltom, hogy a leányról így beszéljen. Ha arról a leányról beszél, ne merjen nevetni; úgy sem viszi el szárazon!

— Hanem, kérem! .... Félreértés.... Én nem szoktam lövöldözni s előre is kijelentem, hogy én semmi vérontásfélében nem veszek részt. Nem én! Isten mentsen! különben is félreértés ...

— Félreértés?! — kapott szóba Laci, nem valami szelíd hangon. — Dejszen, egyenesen volt az értve! Szép kis leányka?! Masamód-bolt?!

Nem fejezhette be a beszédet. Kinyilott egy oldalajtó s azon nem Gyémánthegyi úr lépett be, hanem egy magastermetű, száraz asszony.

Halvány, epés, sárga arcu; éles, hajlott orru s olyan tekintetű, mintha keresztül akarná öklelni, a kire néz. Nagyon hasonlított a parlagi sashoz; a ruhája múlom színű sárga; a járása mint valami szolgálatban őszült huszártiszté.

Nem volt szépecske a lelkem, s akár meg is lehet rá esküdni, hogy soha senki nem mondta neki szívéből, hogy «kedveském». Hanem nem tanácsolnám senkinek, hogy vele kikössön! mert ha a szemével át nem spékel, a tíz ujja, a tíz körme, hej! érti a sasok mesterségét.

— Micsoda zaj? — kérdé, a mint belépett, a kampós orrú úrtól olyan hangon, mintha a kocsisától kérdezné, hogy «mért nem tartod száján azt a derest?»

— Kedves izé ... Csak egy pár szó ... Barátságos beszélgetés ... Igaz hitemre! báró Puff ... — kapkodott a szóhoz a kampós orrú ember s a vak is láthatta, hogy nagyon szűk neki valami a torka körül. — Édes izé .... csak egy pillanatra! ... Egy kis pénzügy ...

— Pénzügy? — nyilalt a szemével Lacin által a száraz asszonyság? — Pénzügy? kölcsönt kér, vagy ...

— Eszem ágában sincs! — mondta Laci, nem ügyelve a kampós orr elhalaványodására. — Hazudik ez az úr.

Nincs ennek mit hinni; hazugság az imádság is a szájában. Hanem hiszen majd lefestem Gyémánthegyi úrnál, csak vele beszéljek! Majd elmondom, hogy tegnap is Tót Évikét...

— Azaz izé... esett a beszédbe a kampós orrú úr olyan mozdulattal, mintha be akarta volna fogni a beszélő száját — ha lett volna mersze! — s kidülledt birkaszemével félénken pislogott a száraz asszonyra.

— U—u—ugy?! — kérdé az asszony, úgy meghúzva a szót, mintha kötél volna, melylyel valakit fel kell akasztani.

Odaállt a kampós orrú elé; végigvillant rajta a szemével, hogy a torkán akadt a szó s aztán Laci felé fordult s fürkésző tekintetét, mintha töltött pisztoly volna fejének szegezve, azt kérdezte:

— Tót Évike? Gyémánthegyi úrral akar ön beszélni? Ugy? No jöjjön! s megfogva a Laci karját, kinyitotta előtte az oldalajtót.

— De hát — izé — kedves — hm — hm... ment utánuk a kampós orr.

A száraz nő visszafordult; ránézett a szükölő emberre; lassú hangon valamit mondott neki. Németül volt mondva s Laci nem értette, hanem úgy rémlett előtte, mintha olyan «kusti!»-féle szó forma is lett volna közötte. Aztán fogta magát a száraz asszonyság, behuzta az ajtót s Laci elé meredve, azt kérdezte:

— Mi mondanivalója van Gyémánthegyi úrhoz?

— Majd elmondom neki.

— Megmondhatja nékem; én a felesége vagyok.

— Igen is, de...

— Soh'se tétovázzék! Én vagyok, a kinek Gyémánthegyi mindenét köszönheti; én hoztam a pénzt a házhoz; vagyok annyi a tulajdon házamban, mint Gyémánthegyi. Valami Tót Évikéről beszélt ön?

— Persze! Az a kampós orrú odakint, a ki talán

valami bébillérje Gyémánthegyi úrnak.... Azt akartam mondani, hogy tökéletlen ember ám az! s meg akartam Gyémánthegyi urat kérni, hogy ne hajtson a szavára. El akartam mondani, hogy tegnap is egy ezer forintos váltóval, meg azzal az igérettel, hogy masamód-boltot vesz neki, hogy akarta egy szegény hivatalnok leányát, Tót Évikét elcsábítani. Valami cimborájával ott nyomorgatta a szegény Tót Dömötör bácsit, az Évike apját s jószerencse, hogy ott voltam s kinéztem a házból, mivelhogy jogom volt hozzá, mert hát a leány feleségem lenne, ha az Isten rásegítne.

— Ezer forintos váltóval, meg masamód-bolttal? Ugy?

— Ugy a', kérem! Nem érdemli az a szemtelen, hogy olyan lelkes ember, mint Gyémánthegyi úr csak annyit is adjon a szavára, mint a körmöm feketéje. Jól járt, hogy tegnap a hátára nem írtam a tíz parancsolatot, hogy: ne kívánd a felebarátod szamarát, feleségét, sem leányát! Ma meg itt találom a Gyémánthegyi úr tiszttartójával, meg Terme Danival. Mindjárt kitaláltam, hogy abba az ispánságba akarják Danit betudni, a melyért én feltörekedtem.

— Ugy?! Hát maga is...

— Igen is, instálom. Régi szolga vagyok már én; tíz esztendős gazdasági írnok a gózonvölgyi uradalomban; aztán most egy tegnap szolgálatba kapott embert akarnak elibém tenni, mert a szolgabíró úr öcscse, s a mint ver a hír feléjök, a tiszttartó úr legnagyobbik kisasszonyát akarná elvenni.

— Maga meg Tót Évit akarná elvenni?

— Ha az Isten rásegítne.

— Hát mért nem veszi el? Mért nem viszi mentől előbb innen?

— Vinném én, instálom; hanem hát az írnokságra nem lehet megházasodni.

— És ha kineveznék önt a gózonvölgyi ispánságra?

— Hej biz' akkor nem hagynám itt; nem, egy óráig

sem! Hanem nekem csak az Isten a pártfogóm s ha Gyémánthegyi úr a tiszttartó úrra, meg erre a szemtelen emberre fog hallgatni . . .

— Hadd hallgasson! Én magát kinevezem ispánnak a Gózonvölgyre, érti? Szeretném azt látni, ki merne ellene szólni, mikor a pénzt én hoztam a házhoz. Én nevezem ki magát ispánnak, érti? de azzal a föltétellel, hogy azt a leányt — hogy is hívják? — rögtön elvigye magával.

— Az én Istenem áldja meg a nagyságos asszonyt! Akár mindjárt ma indulok, ha úgy parancsolja.

— Ma? Annál jobb. Aztán ha valaki . . . teszem . . . Nem bánom én, akárki, — ha mindjárt Gyémánthegyi úr volna is, — utána menne önnek Gózonvölgyre és rávetné a szemét a feleségére, csak verje el istenesen, érti? Ne féljen semmitől; itt vagyok én! nem veszti el hivatalát még akkor sem, ha Gyémánthegyi úr volna is, a kit megvert, érti? A szemtelen! Tót Éva kell neki! Ezer forint! Masamód-bolt! Rég sejtettem már ilyesmit, holott én hoztam a házhoz a pénzt; én nélkülem most is handlé volna. Megállj, rosz csont!... Hogy hívják önt?

— Barkó Laci, kérem szeretettel.

— No csak menjen haza; egy óra mulva megkapja a a kinevezést; de Tót Évát elvigye magával, érti? Itt ne hagyja egy percig sem. No, most mehet. Nem arra! Ezen a másik ajtón; nem akarom, hogy itt ezzel találkozzék . . . Masamód-bolt?! No hisz majd beszélek véle! s ha a meggörbített ujjairól lehet itéletet hozni, hej furcsa lesz az a beszéd! nem szeretném, ha az én üstököm közelében esnék.

Gyémánthegyiné asszonyság, a míg beszélt, kikisérte Lacit az előszobába, a hol a tiszttartó s Terme Dani várakoztak, hogy mikor hívják be.

A borzas pasztonka ott állott a hátuk mögött, fituskáját görböngetve, mintha nem volna még bizonyos benne, hogy lenézze-e a tiszttartó urat, vagy mi? Hanem, mikor

Laci kijött Gyémánthegyiné asszonynyal s ez utóbbi rákiáltott a tiszttartó úrra:

— Maguk elmehetnek. Hallja! maguk elmehetnek; a gózonvölgyi ispánság be van töltve!

A pesztonka fituskája rögtön fölhuzódott, s méltóságos megvetéssel mutatott az ajtó felé.

A tiszttartó s Terme Dani alázatos csuszogás közt, hemmegve, hátrálva vonult ki az ajtón s láthatták, hogy Gyémánthegyiné asszonyság mily kegyesen nyujtja Lacinak a kezét csókra; láthatták, hogy a pesztonka hogy sietett neki ajtót nyitni, s milyen tiszteletet tanusító orrhajlással bocsátja ki a szobából?

Mint megvert had, szótalanul kullogott le a két ember a lépcsőn. Mikor Laci jókedvében fütyörészve, s egy fok helyett kettőt is ugorva, utolérte őket, a tiszttartó úr megemelte előtte kalapját.

— Szerencsés jó reggelt Barkó László öcsém! (eddigelé «hallja maga!» volt a neve a tiszttartó úr szájából a szegény Lacinak.) — Mikor tetszett jönni? El tetszett végezni Gyémánthegyi úrral, a miért jött? László öcsém lesz a gózonvölgyi ispán? Szívemből örülök, hogy ilyen jóravaló ember lett tiszttársam. Ajánlom magamat jóindulatába. Ugy látom: a kegyes uraságnál igen bent van László öcsém, s én remélem, hogy nem lesz ellenem Gyémánthegyi úrnál; feleségem, hat neveletlen árvám! Én se voltam soha László öcsém ellenére; most sem azért jöttünk, hogy az ispánságot izé... Oh csak tessék elől menni! Kérem, tessék! Kínálgatta Lacit tisztességtudással, mikor a lépcsőház ajtajához értek.

Laci nem akarta elfogadni az elsőséget; hanem a tiszttartó úr megesküdött szent Jeremiásra, hogy ő estig kész ott állni, s törjön el a lába, ha egy lépést is tesz Laci előtt.

— Mikor tetszett Gyémánthegyi úrral megismerkedni? — kérdezte a tiszttartó úr újból, mikor a kapun kiértek.

— Szine fonákát se láttam eddigelé! — adta vissza László.

— Hehe, László öcsém! hogy megtréfál vélünk. Tán nem láttuk, milyen tisztességgel fogadta öcsémet? Igazán kegyes uraság! Nyilván bizalmas beszédük volt egymással, hogy minket kiküldött az előszobába.

Laci megállt egy szempillantásra; megdöbbenve nézett a tiszttartó úrra.

— Kampós... azaz Gyémánthegyi úr volt, a ki a tiszttartó úrékat kiküldte? — kérdé tompa hangon.

Most a tiszttartón volt a sor meghökkenni; vizsla-tekintettel nézett egy pár percig «László öcsém» szeme közé, hanem aztán elnevette magát.

— No lám, milyen jól tudja mutatni! Mintha nem láttuk volna, hogy milyen jól ismerik egymást! Bizony kedves László öcsém, hatalmas szószólója lehetett Gyémánthegyi úrnál, hogy ilyen nagyon becseppent az egész család kegyébe.

Lacinak báró Puff jutott az eszébe, meg a látogatójegy, melyet odavágott a kampós orrú elé, meg Gyémánthegyi úr zavara, mikor ma hozzá belépett.

— No hiszen már itthon vagyunk! — gondolta magában. — Ez a kampós orrú Gyémánthegyi nyilván azt gondolta, hogy én vagyok az a veszett hírű báró Puff, azért szabadkozott a vérontástól olyan nagyon. Hanem ha megtudja, hogy.... No szervusz ispánság! Hej ha tudtam volna, hogy kivel van dolgom, mikor Dömötör bácsitól kinéztem!

Nem mondta el, hogy mit tett volna véle? hanem ha az összeszorított öklét tekintem, nem hiszem, hogy cirógatásra gondolt volna.

Hanem azért nem mutatta a tiszttartó úrnak, mit gondol? Fejét még magasabbra emelte, mint azelőtt s azt felelte úgy félvállról:

— Nem instáltam senkit, hogy mellettem szóljon.

— De hát mégis csak volt pártfogója? — kérdezgette a tiszttartó úr.

— Volt, az Isten! — adta vissza László.

Tiszttartó úr tisztelte, becsülte ezt a magas állású pártfogót, hanem azért köszörült egyet a torkán, s mikor Laci elbucsúzott tőlük, kalapját a szemére lerántva, azt mondta Terme Daninak:

— No kedves barátom, itt hoppon maradtunk! Elszagolták előlünk a koncot. Soh'se hittem volna, hogy ez a nyers-nyakas Barkó Laci így be tudjon csöppenni a földesuraság kegyébe. Szeretném tudni, hogy ki volt a szószólója? Férfi nem volt, arra akár megesküdjem; hanem ... A fiu takaros, nem gólya költötte. Az a mondó vagyok, hogy asszony van a játékban. De legyen akárki, ezentúl tyukkal-kalácscsal kell körülte forgolódnunk; meg kell nyernünk a jó akaratját, mert különben — a mily benfüles lett — könnyen élünket ránthatja.

Hej ha a tiszttartó úr beleláthatott volna a Laci szíve közepébe! Ha hallotta volna annak sohajtását:

— Gózonvölgyi ispánság! Isten veled, meg fakereszt.

De hát már ekkor jó távol voltak egymástól, aztán meg ha közel lettek volna, sem vett volna észre semmit, mert Laci magyar volt; aztán pedig a magyarról a nóta is azt tartja, hogy:

Száz irigye, megszólója
Szivét meg nem szomorítja;
De nem magyar s nem is legény,
Kire azt mondják, hogy «szegény!»

— No de semmi! — gondolta Laci magában. — Igaz, hogy az ispánságtól elmosdottam, mert ha Gyémánthegyi megtudja, hogy nem a báró voltam, dehogy írja alá a kinevezésem! hanem azért itt a Dömötör bácsi két beszakított váltója, engem meg majd csak megsegít a jó Isten! A munkámért majd csak kapok valami kis szolgálatot;

aztán ha a kis Évikét oldalamnál fogom tudni; ha egész nap azzal biztathatom magam, hogy majd este nyájas mosolyával fogad, hej édes lesz nékem ekkor a szárazkenyér is.

Erre a gondolatra aztán újra fölvidult a lelke s mikor Dömötör bácsiékhoz betoppant, arcájáról azt lehetett volna hinni, hogy főispán lett belőle, a mióta odakószált.

— Évike, galambom, eszem a kis szádat, miért futsz előlem?

— Nem előled futok, László; csak valamit akarok neked kihozni az oldalszobából.

— No csak hát hozd! — bólintott Laci a fejével s mikor Évi, mint egy könnyű madár kilebbent a nappali szobából, Laci odament Dömötör bácsihoz s eléje tette a két beszakított váltót.

— Mi az László öcsém? Az én váltóm? — pattant föl az öreg úr helyéről, örömében azt se tudva, melyik lábára álljon.

De nem tartott ez az öröm csak pár pillantásig.

— Laci öcsém, hogy jutottál hozzá? — kérdé Dömötör bácsi, komoly tekintetet vetve az előtte álló fiura.

— Becsületes úton, bátyám; — adta vissza a szót Laci. — Becsületes úton; sem erőszak, sem ravaszság! Maga adta a kezembe az, a kinél volt; beszakítani is ő szakította be. Tulajdonképen nem is nyertünk vele nagyon sokat, mert meg kell fizetni, a mi rá van írva; hanem idő van a fizetésre s most már senki sem ijesztgetőzhetik csődkéréssel.

— Legyen áldott értte a magasságos Isten! Kifizetjük, fiam! ki az utolsó krajcárig. Csakhogy időt nyertünk! Gyere fiam, hadd öleljelek meg. Anyjuk, hallod? Látod? itt a váltó; nem vesztem el a hivatalkámat; fizethetek apródonkint. Nem leszünk földönfutókká s kis leányunk . . .

Veri néni nem engedte befejezni a szót; odament Dömötör bácsihoz, megölelte; két orcájára két édes csókot nyomott, aztán megfogva két kezével azt a megőszült főt, szerelmesen nézett a szemébe, mintha csak tegnap tartották

volna meg az esküvőjüket; később pedig újból keblére simulva, azt susogta:

— Látod, látod, öregecském! Nem megmondtam, hogy megsegít bennünket az Isten?

— Éva lányom! jer, hadd öleljelek meg téged is; nem is tudod, milyen nagy szerencse szállt ma a házunkra! — szólt Dömötör bácsi, mikor Évike az oldalszobából belépett.

— Mindjárt, édes apám, csak ezt a levelet adom át Lászlónak.

— Levél? — kérdé Laci megütődve.

Megnézte a boritékot. Reá volt címezve, hanem nem postán jött.

— Feltörjem, ne törjem? — latolgatta Laci a levelet a kezében. — Gyémánthegyitől jött, itt van a pecsétje. Feltörjem, ne törjem? Isten neki! úgy is tudom, hogy mi van beleírva!

— Édes kis leányom! Szegény kis mókuska! Tegnap este még azt hittem, attól féltem, hogy árván kell hagynom téged.

— Ugyan édes öregecském! hogy beszélhetsz így lánykánkhoz? Jer leányom, neked nem kell tudni mindent; elég ha annyit tudsz, hogy nagy hálával tartozunk az Istennek. Ne feledd el esteli imádban köszönetet mondani neki a ma hozzánk mutatott jóságért.

— Igen, kis leányom, köszönd meg Istennek; menj Laci bátyádhoz is, öleld meg őt, csókold meg őt; mert az ő útján szállt reánk az áldás.

— Hallod, Évi? Édes atyád parancsolja, hogy megölelj, hogy megcsókolj; hanem nem úgy, mint bátyádat! Nem úgy egyeztünk meg tegnap este! Ugy egyeztünk tegnap este, hogy téged, kis aranyos jószágom ispánnévá teszlek. Emlékszel-e még rá?

Veri néni hozzá lépett a beszélő fiuhoz s megfogva a kezét, nyájas két szemével hosszan nézett az arcára.

— Laci! — kérdé olyan hangon, mint egy szerető édes

anya. — Laci! a házasság szent kötelék; a ki az oltár elé lép, nagy fogadástételre szánja el magát: holtodiglan holtaiglan! Laci fiam! meggondoltad, mit jelent az?

— Meggondoltam.

— Tegnap a jóakarat beszélt belőled.

— Meg a nagy szomjúság Évikéért; mert úgy szomjuhozom rá, mint a tikkadt fűszál az esti harmatra.

— Ugy hát áldjon meg az Isten benneteket; mert hogy Évi sem idegen hozzád, azt már régen látom. Hanem a míg elkészítjük; tudod, fiam, lány-kiadás nem megy olyan könnyen, különösen szegény embereknek.

— Nincs idő azt várni, Veri néni. Évinek már különben is kész a stafirungja. Itt van ebben a levélben, hallgassák meg.

S ezzel Laci felnyitotta a levelet, melyet Évi adott által néki s olvasta belőle:

«Barkó László uradalmi írnok kineveztetik általam gózonvölgyi uradalmamban ispánnak, azon kikötéssel, *hogy Tót Évát azonnal feleségül véve, magával fogja vinni Gózonvölgyre.* Fizetése — és a többi. Aláírva: Gyémánthegyi Jakab lovag s. k. Láttam s helybenhagytam: Gyémánthegyiné született Sarah Pinkstein m. p.»

Hej de jó, hogy nem volt ott a tiszttartó úr s jó, hogy soh'sem látta ezt a kinevezési levelet, melyben az volt kikötve föltételül, hogy az ispán kit vegyen *azonnal* feleségül?

Milyen jó víz lett volna ez a suttogva beszélgetni szerető tiszttartóné asszonyság malmára, a ki, mikor Laci Évát leszállítá Gózonvölgyre a szép, kőtornácos ispánlakba, férje ura parancsára — nem minden dér-dur nélkül, kénytelen volt látogatást tenni annak a hatalmas embernek a feleségénél, a ki a földesuraságnál ismeretlen, titkos oknál fogva olyan benfüles volt.

Milyen édes visszatorlási alkalom lett volna, ha azért a megaláztatásért, hogy neki, a tiszttartónénak kell hizelkedni a tudja Isten minő befolyással bíró ispán feleségének

(mert hát úgy hozza azt az okosság magával!) elmondhatná barátnőinek az uzsonna-kávé mellett, hogy:

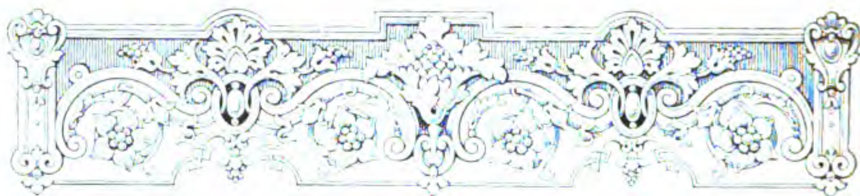
— Hej angyalom, csak azt mondom, hogy ez az egész história nagyon furcsa színben áll előttem!

S a tiszttartóné asszonynak még ez az elégtétele sincsen meg. Találgatni találgathatja férjével az okokat; kereshet a Laci háta mögött miniszter pártfogót, mesés összeköttetést, hanem a valóra soha sem fog rábukkanni, mert rövid eszű ember nem is képes sejteni sem, hogy az a nagy komédiás, a kinek a neve Sors, s a kinek minden emberhez van egy drótja, néha milyen bolond módra rángatja a bábujait össze-vissza.

Pedig szent igaz ám, hogy így történt! Nem én gondoltam ki. A nagy komédiás volt a mester; én csak a nagy dobot ütöttem:

Csinnadratta-bum!

KÉPZÖMÜVÉSZETI IRODALMUNK.

GYÖRGY ALADÁR.

Ezernyolcszázharmincötöt írtak, midőn Novák Dániel müve: *Hajdan-, közép- és ujabbkori híresb képírók, szobrászok, rézmetszők életrajzai* cím alatt megjelent. A magyar képzömüvészeti irodalom ez elsö önálló termékének megjelenése óta tehát csaknem két nemzedék kora telt el; nagy és eseményteljes kor, mely a magyar nemzet szellemi életében a legjelentékenyebbnek nevezhető. A magyar képzömüvészet sem panaszkodhatik e korszakra. A rövid 45 év alatt nemcsak egész sereg magyar müvész támadt, de a kiváló tehetségek egész sorozata is; ez alig félszázadra terjedö idöközben a magyar nemzet, miről még kezdetben álmodni se mertünk volna, palotát építtetett a művészetnek s jelenleg már, hogy többet ne említsek, két lap: Prém József „*Képzömüvészeti szemle*"-je s dr. Czobor Béla „*Egyházmüvészeti lap*"-ja — áll tisztán a képzömüvészetek szolgálatára s a napilapokban ez ügy csaknem állandó s meleg rokonszenvvel kezelt rovatot képez.

Sok, tagadhatlanul sok történt, különösen a két utolsó év alatt, a képzömüvészetek felvirágoztatása érdekében hazánkban; de a képzömüvészeti irodalom nem emelkedett kellö arányban. Novák Dániel kisérletének ismétlése, a mo-

dern igényeknek megfelelően, oly mű volna, melyre nálunk számítani még nem lehet, habár mindenki elismeri, hogy rendkivül nagy szükség volna reá (kivált a magyar részre), s hogy megjelenése képzőművészeti irodalmunkban eseményt képezne. Sőt még többet is kell mondanunk. Helytelen volt állításunk, hogy képzőművészeti irodalmunk az utolsó félszázad alatt nem emelkedett kellő arányban: igazábban azt kellene mondanunk, hogy *képzőművészeti irodalmunk még most sem létezik.* A két szaklap létezésével szemben paradoxonnak látszik ez állítás s pedig mindnyájan tudjuk, hogy a lapok s szemlék napijelentőségü közleményein kívül mintegy 10 önálló s talán valamivel több fordított mű képviseli az összes magyar képzőművészeti irodalmat, művek, melyeknek gyakorlati jelentőségük volt megjelenésök alkalmával s részben talán elméleti becsök is, de a melyek közül 2—3 vonatkozik a képzőművészetekre, mint tudományra s ezek is a nélkül, hogy nagyobb igényeknek képesek volnának megfelelni. Ily szükkörü s számban is csekély irodalom valódi irodalomnak nem nevezhető.

Valóban nem is az.

Avagy lehet-e képzőművészeti irodalomról szó oly nemzet irodalmában, melynek nyelvén (bármily rövid kis compendium legyen is az) egyetlen művészettörténelmi kézikönyv nem létezik? Lehet-e szó ily irodalomról, midőn a régibb hazai művészek életrajzaihoz csak napi használatra gyorsan s :elületesen készített cikkek a kutforrások, és senkinek sem jutott eszébe, hogy a hazánkban levő műkincseket leírja, avagy csak gyüjteményeinkről készítsenek kielégítő kalauzt? Ismeretes dolog, hogy műkritikusaink nincsenek; minden lap hozzászól a kiállításokhoz, de ismertetéseik még annyira sem tárgyilagosak, mint a mennyit a szini előadásoknál megszoktunk; tudományos s szépirodalmi társaságaink ülésein a képzőművészeti tárgyú előadások a ritkaságok közé tartoznak, s az ily előadások legnagyobb része nem a tudományos képzőművészeti irodalom érdekeit tartja szem előtt.

Egyetlen ága van csak a magyar képzőművészeti irodalomnak, hol már megszünt e kezdetleges állapot, s hol némi sikert is lehet ennélfogva felmutatnunk: ez *a magyar középkori archaeologia.* Jóformán mindaz, a mit a magyar művészet multjára vonatkozólag irodalmunkban felmutatni képesek vagyunk mint önálló jelentékenyebb művet, nem tulajdonképi műtörténelem, hanem csak archæologia. E téren már három neves írónk is van: Henszlmann, Ipolyi s Rómer s kívülök egész sereg fiatalabb erő működik. A magyar középkori archæologia buzgó művelőinek köszönhetjük, hogy a hazai műemlékek névsora elkészült, régi festvényeinkről, nevezetesebb építészeti s szobrászati műemlékeinkről (Kassa, Pécs, Lőcse, Deáki stb.) a kor szinvonalán álló monographiák jelentek meg, s hogy Ipolyi már kisérleteket is tett essayszerűen némi vázlatos képet nyujtani a magyar középkori képzőművészetről, s bár csonkaságban, műrégészeti kalauzunk is létezik. Ha mindezt az archæologusok tevékenységének s az általok megindított mozgalomnak tulajdonítjuk, pedig igazságosan nem itélhetünk másként, bizony vajmi kevés marad meg abból a tömegből, melyet ma magyar képzőművészeti irodalomnak szoktak nevezni s e kevésnek $^{9}/_{10}$-ét képezik: életrajzi adatok, adomák, buzdító szózatok s phrasisok. Hiszen még csak annyira sem mentünk, hogy Munkácsy, Zichy, Izsó stb. működése részletesebben lett volna ismertetve, a volt Eszterházy-féle képtár kincsei holt tőkét képviselnek és gazdag rajz- s metszetgyüjteménye alapján talán még egyetlen értekezés sem jött létre.

Azonban elég is lehet már a sopánkodásból. A legtöbb nemzetnél észlelhető, hogy a szép a gyakorlatban már jelentékenyen felvirágzott, sőt már-már hanyatlani is kezdett, midőn a szép elméletét tudományosan kezdették művelni. Igaz, hogy ma, az iskolák és sokszorosító művészetek korszakában, naiv szépségek s természetes geniek létrejöttében nem bízhatunk, s a művészeti irodalom fontosabb tényező a

képzőművészetek felvirágzására, mint hajdanában volt: de az is tény, hogy az elmulasztottakat helyrepótolni még lehet, sőt a gyakorlat fejlettsége ösztönzésül szolgál az elmélet gyorsabb s hatásosabb művelésére.

E sorok írója legalább teljesen meg van győződve arról, hogy a *magyar képzőművészeti irodalom rövid idő mulva virágzásnak fog indulni.* A tények logikája követeli ezt. A mult évtizedben s különösen az absolut korszak végén mesterséges eszközökre volt szükség, hogy a közérdeklődést a képzőművészetek iránt felköltsék, azon nap óta, midőn a Salon juryje az első jutalomdijat a »Siralomház»-nak itélte oda, e mesterséges gédelgetésekre mind kevesebb szükség van, s a képzőművészetek ügye természetes fejlődésnek indul. Ne tekintse senki ellentmondó érvnek azon körülményt, hogy a jelenlegi mozgalom eredményét is főkép a sajtó buzgólkodásának lehet köszönni. Egészséges sajtóviszonyok a társadalmi eszmék érlelésére mindenkor, még a legfejlettebb viszonyok között is közrehatnak, de közreható működésüket igaztalanul neveznők teremtő hatalomnak. A 40-es évek sajtójának buzgó működését összehasonlítva az eredménynyel, könnyen levonhatjuk a következtetéseket. A műveltebb egyének akkor is teljesen átérezték a művészetek jelentőségét, akkor is tudtak egyes kérdésekben (p. a Mátyás-szobor) nemzeti agitatiót létesíteni, de minden jelből látszott, hogy az eszme mesterségesen volt ápolva s biztos talaja nem volt. Ma a művészet barátainak száma már legió, a működés sokkal tervszerűbb s általánosabb, s ezért a gyakorlati eredmény csekélysége dacára nem kell tartanunk attól, hogy a mozgalom homokba fut.

Biztató jel gyanánt szolgál a képzőművészeti irodalom emelkedése érdekében a *szellemi munkások* számának szaporodása is. Tíz évvel ezelőtt, egy pár diletanst kivéve, képzőművészetekről nálunk csak Pulszky Ferenc s Keleti Gusztáv írtak szakavatottan, ma legalább 20—25 írónk van, ki többé-kevésbbé ezzel foglalkozik s azok között az építészeti szak

számos kiváló munkásáról nem is szólva, van egynehány pl. Hampel József, Pasteiner Gyula, Keszler József, Pulszky Károly stb., kiknek működéséhez sok reményt köthetünk. Igaz, hogy a soi disant képzőművészeti írók hasonlíthatlanul nagyobb része diletansokból áll, de hiszen ez oly természetes dolog, hogy csak a laikusok ütköznek meg rajta. Az is igaz, hogy a műtárlatokra vonatkozó birálatok (a műérzék általános elterjedésének e hévmérői) különösen az ángol kritikákkal összehasonlítva még alacsony fokon állanak s a személyeskedés nagy szerepet játszik, de a ki elfogulatlanul összehasonlítja ez ismertetéseket a mult évtizedekben írottakkal, a haladást lehetetlen megtagadnia. A művészek közül műbirálókra számítanunk soha sem lehet, kiváló művészek igen ritkán képesek a tollat is kellően forgatni, hogy pedig a laikusok körében származzanak képzett s valódi műérzékkel bíró birálók, arra a mi viszonyaink még nem elég érettek, a művészeti élet nincs kellőkép kifejlődve, nincs elég tanulmányi alap, mit bizonyít azon körülmény is, hogy művészettel foglalkozó íróink csaknem kivétel nélkül külföldön szerezték meg tapasztalataikat.

S itt átjutottunk azon térre, mely értekezésünk főtárgyát képezi, valjon szükséges s lehető-e *képzőművészeti irodalmunk fejlesztésére mesterséges eszközök által hatni*, s van-e ez eszközök között olyan, melyet már most szemügyre kell vennünk és sürgetnünk?

Bármily szempontból tekintsük is a viszonyokat, az első kérdésre, valjon szükséges-e a képzőművészeti irodalom fejlődésének mesterséges gyámolítása? csak igennel felelhetünk. Tulajdonkép már a Kisfaludy-társaság, sőt az akademia is elismerte ennek szükségét, s midőn a 60-as évek elején a jelenlegi orsz. képzőművészeti társulat megalakult, a gyámolítást tettleg is gyakorolta. E társulatnak régi — jelenleg sok tekintetben helytelenül módosított — alapszabályaiban benfoglaltatott az æsthetikai előadások tartásáról, művek s évkönyvek kiadásáról szóló pontokon kívül oly

intézkedés is, hogy jelesebb művészi termékeket megbíráltat s bírálatát nyilvánosan közli, sőt hogy «népies olcsó művek kiadásával is törekszik a műízlést terjeszteni». Ez intézkedések nagyobb részét meg is valósították, s a társulatnak évkönyveiben, melyekből azonban csak négy adatott ki, számos műbírálat van, leginkább művészektől, melyek kisded képzőművészeti irodalmunk legbecsesebb darabjai közé tartoznak. Sajnos, hogy a társulat ily irányú működése már közel másfél évtizeddel ezelőtt megszünt, de reménylenünk lehet, hogy most az új organisatio legfontosabb teendőinek elintézése után eszökbe jut a vezetőknek, hogy a képzőművészetek irodalmi terjesztése is oly feladat, melyre a társulatnak kell vállalkoznia, ha csak nem akarja, hogy az erők szétforgácsolása által e célból külön társulat létesüljön. Az összekötő kapcsot a folyvást fennálló díjazott szerkesztői állás s az új alapszabályokban is meglevő irodalmi célok képezhetik.

Valóban be kell látnunk, hogy a *képzőművészeti irodalomnak központját egyelőre csak a képzőművészeti társulat képezheti.* Az akademia s Kisfaludy-társaság, az eredeti irányt mellőzve, ujabban sem művészeket, sem æsthetikusokat nem választanak tagjaik közé, s hosszu idő telik bele, míg a magyar művészetről szóló értekezések e társulatok körén belül megszokottak lesznek; az ifjabb Petőfi-társaságnál hamarább megtörténhetnék, bár itt par excellence műiró a tagok között nem létezik. Az állam által fentartott muzeumi műgyüjtemények s az országos képtár, habár az előbbivel értékes szakkönyvtár is áll kapcsolatban, nagyobb mérvű irodalmi működésre nincsenek hivatva mindaddig, míg tekintélyes muzeumot nem képezhetnek. Hasonló hiányok észlelhetők a többi a képzőművészettel szorosabb összeköttetésben álló intézeteknél s társaságoknál is. Másrészt azonban a képzőművészeti társulatnak jelenleg azon nagy előnye is meg van, hogy úgy nehány hirlapíró s a buzgó Ipolyi elnök kezdeményezése, mint részben a dolog természete következtében

az összes magyarországi művészeti mozgalmak jelenleg e társulatban találják meg központjukat, s a művészet érdekeinek gyámolítására tervezett mozgalmak nagyrészt e társulat érdekeivel állanak összeköttetésben. A társulat ily körülmények között, már tagjainak jelentékeny szaporodása folytán is, kötelezve lesz előbb-utóbb évkönyvek vagy időnkint kiadandó röpívek által (régebben az albumlapok mellett adtak ily «Közlemények»-et), gyakoribb érintkezésbe lépni a nagy közönséggel. A titkári teendők elkülönítése az ügynöki s tárlatrendezési gondoktól szintén azt fogja eredményezni, hogy a titkár előbb-utóbb képzőművészeti irodalmunkat előmozdító eszközökről is tartozik gondoskodni.

Magától érthető, hogy maga a társulat mindent nem intézhet el. Égető szükségünk volna már a *magyar képzőművészet történelmének* kézi könyvére. Ne mondja senki, hogy ennek még nem érkezett el az ideje. Ipolyi vázlatai óta különösen a történelmi társulat újabb kiadványaiban sok érdekes adat van egybegyüjtve, a jelen század művészi mozgalmainak története még könnyen felkutatható, s két művészettel foglalkozó közlönyünknek, valamint az «Archæologiai Értesítő»-nek feladata volna az anyagok tervszerű gyüjtésének folytatása. Bármily hiányos kis kézikönyv, mely legalább az eddig ismert adatokat dolgozná fel, hasznos tájékozást nyujthatna a közönségnek s a egyúttal új ingerül szolgálna a további kutatások megtételére. Hir szerint Rautmann ad is ki ily kézikönyvet képekkel. Terjedelmesebb s alaposabb műtörténelem előkészítése végett egyes monographiák megírására az akademia, s képzőművészeti társulat tűzhetne ki pályadíjakat. — A műtörténelem egyik segédkönyvének, a művészek lexiconjának kiadását szintén ily vázlatos alakban magán egyén is eszközölhetné s e vállalat annál fontosabb lenne, mivel a külföldi hason művekben a hazai művészekről alig találunk valamit följegyezve. A nagy munkát elősegítené végül magyar utikönyvek megjelenése, melyekre eddig ugyan hiába vártunk, de a melyeknek

hosszabb ideig elmaradása ma, midőn a Kárpát-egylet élénk müködése országszerte oly rokonszenvet keltett, s a magyar touristák is megszülettek, csaknem a lehetlenségek közé tartozik.

A mily könnyen létesíthetők aránylag hazánkban a művészettörténelmi kutatások, époly nehéz s fáradságos munka lesz a *műelmélet* tudományos feldolgozása s terjesztése. Az előfeltételek e téren csaknem teljesen hiányzanak. Két szakközlönyünk is keveset lendített eddig a bajon; reméljük, hogy később megizmosodva többet fognak tenni. Legfontosabb volna egyelőre, ha közép- s felsőbb tanintézeteinkben különösen főszöntvényekben gazdag szépészeti muzeumok állíttatnának fel, s továbbá ha a nyilvános műgyüjteményekről terjedelmes ismertető jegyzékek jelennének meg, minő pl. Friedrichs szép műve a berlini szobor-gyüjteményről. Valóban ez utóbbinak hiányát irodalmunkban sajnosan érezhetjük, hiszen még büszkeségünk, az Eszterházy-képtár kincseit sincs alkalmunk megismerni! Műrégészeti kalauzunk ugyan van, de az tényleg a műirodalmunkban úgy is legjobban képviselt építészet felől nyujt tájékozást, s a harmadik rész, melyet Ipolyinak kellett volna a festészetről kidolgoznia, még mindig késik. A napi lapok műbírálatai niveaujának emelkedése, melyet a közel jövőben már biztosabban várhatunk a budapesti egyetemen a régieknél hasonlíthatlanul jobban kiképzett fiatal æsthetikusoktól, s nyilvános előadások természetesen szintén sokat segíthetnek e bajon. A főtényező azonban, mely a műelméletet nálunk is, mint mindenütt létesíteni fogja, a *művelt közönség műérzésének s pártolásának* terjedése. E tényező az, mely bár nem irodalmi eszköz, kétségkívül legtöbb hatással lesz a magyar műirodalom felvirágzására is. S e tényező gyarapodásában nincs okunk többé kételkedni. Képes lapjaink versenye, a képzőművészeti társulat albumainak tökélyesbülése, a rajztanítás reformja, műcsarnokunk gyarapodása, a vidéki kiállítások s a megyék részvéte mind elősegítik ezt, s oly nép-

fajnál, mely két évtized alatt a kitünő művészek egész legióját hozta létre, a siker felett nem lehet kételkednünk.

Képzőművészeti irodalmunk tehát lesz, mert lenni kell. Igaz, hogy Novák kora óta igen csekély, mondhatnók, megszégyenítőleg csekély a haladás tényleg, de annál nagyobb virtualiter. A szükséges tényezők jöttek létre, s e tényezők megalakulása kezesség arra, hogy a magyar müirodalom egy évtized alatt is jelentékeny haladást fog tenni, s talán még be sem fejezzük e századot, midőn e kis nép e tekintetben is fölemelkedik Nyugot-Európa népeinek szellemi niveaujára. S ha ez bekövetkezik, a hanyatlástól félnünk többé nem lehet.

GRÓF BENYOVSZKY

A FRANCIA IRODALOMBAN.

Irta

VAJDA VIKTOR.

VALAMINT az eposzok hőseit bizonyos dicsfény szokta környezni, úgy gróf Benyovszky személye körül is legenda szövődött, mely *Madagaszkár* szigetén maiglan él. E rendkívüli alak családja ma is virul hazánkban s nevét, a történet lapjain kívül színdarab és dalmű tartja fenn.

Született *Verbón* Nyitravármegyében 1741-ben, s rövid pályája elégséges vala arra, hogy tetteit két világrész megbámulja. S mégis csak szenvedésekben volt gazdag az élete. Mint rokonai, azok a lengyel hősök, akik Európa minden részeiben, sőt Amerikában is valódi oroszlánokként harcoltak a szabadságért s nagyobbára mégis legyőzetve, noha dicsőséges halálban, vívták ki maguknak az örök nyugodalmat idegen földön; s miként a mi *Bem*ünk, aki tündéries megjelenésével egy kardcsapással hódított meg egy szép országot és utóbb mégis keserű csalódással, megtörve és elhagyatva lépett le a világ színpadáról: úgy Benyovszky is kezdetben diadalmasan rontott le minden akadályt, csak azért, hogy aztán, midőn látni reménylé az igéret földét, fáradsága erkölcsi és anyagi jutalmát, — a kaján végzetnek essék áldozatául.

Valóban azt kell mondanunk, hogy eszköz volt ő is a sors kezében, izzadott, fáradt azért, a minek gyümölcseit más aratá.

De miért is izzadott ő tehát?

Ez az a kérdés, amelyre gróf *Benyovszky Móric Ágoston Aladár* eddigi magyar életírói, nevezetesen gr. *Gvadányi*, *Gaal* és mások határozott és szabatos feleletet nem adtak, s melyet egy francia író, *Charnay D. Madagaszkarról* írt történetében a „*Musée des Familles*“ cimű folyóirat hasábjain teljesen megfejtett.

Benyovszky grófnak célja vala gyarmatot alapítani *Madagaszkaron*, s utóbb az egész szigetet a francia koronának s illetőleg a polgárosultságnak megnyerni. Hogy célt nem ért, azt nyilván a francia kormányzók áskálódásának tulajdoníthatni, miként *Charnay* is írja. És kinek ártottak e kormányzók? Nem Benyovszkynak, hanem Franciaországnak. Mert noha Benyovszkyt királynak választották s teljes joggal magáénak mondhatá a szigetet; ő utóbb bizonyára francia felsőség alá helyezkedett volna, s e tette aztán előbb-utóbb maga után vonta volna a szigetnek Franciaországra való háromlását. De halálával mindennek vége lőn, mert senkisem találkozott, aki kellő nyomatékkal folytatta volna a gyarmatosítást, illetőleg alkalmasnak bizonyult volna arra, hogy a telepítéssel együtt a közigazgatást terjeszsze, szervezze és következetesen fentartsa a sziget minden részében; s midőn 1811-ben az angolok ott kikötöttek, ugyszólván minden ellenállás nélkül foglalták el a franciák legszebb telepjeit úgy, hogy ezek ott csak a terméketlen és kopár *Sainte-Marie*-t, *Mayotte*-ot és *Nossi-bé*-t tarthatták meg.

Charnay, noha csak Madagaszkárt illetőleg vonja tárgyalása körébe Benyovszkyt, elmondja, hogy egyik főtényezője volt a lengyel forradalomnak, s mint a *bari* szövetség tagja csudát művelt az oroszok elleni háboruban. Aztán, hogy orosz fogságba, s ennek következtében Sziberiába és Kamcsatkába került. Elmondja csudával határos megmene-

külését; elősorolja bámulatos tévelygéseit és kalandjait a hóval fedett *Behringen*, China és India tengerein; de Afanáziáról hallgat.

Pedig e szerencsétlen nőhöz való viszonyában a leghűbben jellemezhette volna *Benyovszkyt*. Tény, hogy Benyovszky végiglen lovagias volt a kormányzó leánya irányában. Hogy eleintén titokban tartá előtte nős voltát, azt a körülmények annyival sürgősebben parancsolták, mert ellenkező esetben igen valószinüen csak a legnagyobb embertelenséget kellett volna elszenvednie minden oldalról. Nem jószántából ment Kamcsatkába; s midőn ott a kormányzó leánya tanítvány minőségében eléje akadt, sem házassági ajánlattal sem azzal hogy ő nős, nem állhatott elő. A szerelem bizonyára a leány részéről fakadt és később mindinkább kifejlődött; s Benyovszkyra nézve annyival kínosabb lehetett annak lefolyása, mivel neki mindig tartózkodnia kellett. Nem biztathatá, nem ámíthatá, nem búsíthatá a leányt. Ez mindenkép méltónak bizonyult hozzá; s midőn már mindenről értesült, szerelme tárgyához még hőbben ragaszkodott. Boldog volt a halálban, mely rá nézve oly korán s még akkor következett be, amikor Benyovszky, ulysszeszi kóborlásában Makaóban is megállapodott, hol társai közül huszonhárman vesztek el nyomorban. De ő e leány irányában is csak oly nemesen viselte magát, mint társai s az árulók irányában, akiknek nagylelkűleg megbocsátott. A tapasztalt igazságtalanságokat mindig elfeledé, s mindenkivel jót tett, mert nagylelkűség volt a főerénye, mint minden nagy embernek.

Makaóból, Madagaszkárt útjába ejtve, szerencsésen Európába tért; s itt uj alkalma nyilt arra, hogy választhasson az ajánlatok közül, melyeket eléje terjesztettek volt. Az angolokét már előbb visszautasítá, ellenben szíves fogadtatásra találván a francia udvarnál, *Aiguillon* herceg s első minisztertől készséggel fogadta a megbízást, hogy Madagaszkár begyarmatosítása végett egy nagy katonai kikül-

detésnek élére álljon. — Ugy is lőn s Benyovszky 1773. szeptember 22-én kötött ki *Ile de Franceban*, a hová seregének előcsapatja már előbb megérkezett.

A sziget kormányzói: *Fernay* és *Maillast* rosz szemmel nézték a híres kalandor megjelenését; csakhamar kezet fogtak elvesztésére vagy legalább vállalata megsemmisítésére; sőt kétségbe vonták címének jogosságát is, azt állítván, hogy a miniszter magánlevelének nem engedelmeskedhetnek. Egyelőre azonban nem akartak nyiltan föllépni ellene, sőt békülékeny magatartásukkal megnyugtatták Benyovszkyt, aki nem is sejté, hogy új árulást forralnak ellene. Csapatjának egy részét tehát előre küldé azzal a meghagyással, hogy az *antongili* öbölben őt bevárja; aztán bízva Maillast igéretében, mely szerint az élelmi szerekkel, hadi készletekkel és gyógyszerekkel terhelt hajó rövid időn követni fogja, maga is útra kelt többi katonája kiséretében.

Az *antongili* öbölben rettenetesen pusztított a láz emberei között, akik különben is nagy nyomorúságot szenvedvén, alig bírtak ellenállani a benszülöttek ismételt támadásainak. Benyovszky hirtelen megjelenésével felbátorítja őket, az igért segítség megérkezésének híre lelket önt mindenkibe s Benyovszky megemésztő tevékenységgel lát munkához. Lovagias jelenségével, szép arckifejezésével, behizelgő bánásmódjával csakhamar meghódítja a madagaszkári főnököket, akiknek segítségével megalapítja fővárosát, *Louisbourgot* a *Tambatou* torkolatánál; szövetséget köt távoli fejedelmekkel, megkezdi a földművelést, a kertészetet, utakat teremt, csatornákat ásat, s rövid idő alatt teljesen új arculatot ád a vadonnak. A láz azonban egyre dühösebben pusztít emberei közt, s az igért hajó még mindig késik. Végre is, oh gyalázatos árulás! az igért orvosságok helyett szenet hoz, melyet nem használhattak a forró égalj alatt.

A sziget kormányzói ezt nem elégelték meg, s amellett hogy ki akarták éheztetni, táborában még lázadást idéztek

elő, melyet csak rendkívüli bátorságának sikerült még csirájában elfojtania.

Utbaigazítva a benszülöttektől, fölfedezi az egészség síkságát, s emberei alighogy oda költöznek, visszanyerik egészségüket, fölépülnek s ismét munkálkodnak. Hírneve szárnyakon jár; egész népségek járulnak hozzá, hogy szövetségre bírják, tanácsát kikérjék. Elvégre is oly befolyást nyer, hogy mindenütt ő elnököl, a *kabárokban* törvényeket szab s a sziget valódi királyának tekinthető. Csak a sziget nyugati részén lakó törzsek nem hódoltak meg neki. Ezek egyszer, mintegy háromezren, meglepik táborában. Benyovszky egy tolmács kiséretében köztük terem, s egyideig visszatartja őket szavainak varázsával, bátorságának lebilincselő voltával; néhányan azonban nekiesnek a hősnek, a mészárlás kezdetét veszi, s őt bizonyosan felkoncolják, ha ötven hű embere nem tör magának utat, s meg nem szabadítja. Maga is úgy harcol, mint a legutolsó ember; csak kardjával védi magát, küzd s méri a halálos csapásokat. Egy vad mellének szegzi puskáját, s ő minden elfogultság nélkül így kiált fel: „*Nyomorult, puskád el nem sül.*“ A véletlen úgy akará, hogy a jóslat beteljesedjék; mire az ember elveté fegyverét, eliramodott, jajveszékeivén s rettenetesen ordítozván: „*Bűbájos, el vagyunk veszve!*“

Három évig folytatott ilynemű fáradságos és veszélylyel teljes küzdelem után, a kormányzó makacs és hihetetlen fondorlatai közepett, mialatt semmi hír, semmi segítség sem érkezett Európából, Benyovszky eltökélé, hogy hasznára fordít egy körülményt, melyet a véletlen szült, s mely a gyarmat s az ő sorsára elhatározó befolyással volt. Itt mondja el aztán *Charnay* azt, amit Gaál is a Zsuzsanna nevű négernő mondájára vonatkozólag felhoz, mely szerint e vén asszony állítása szerint *Benyovszky* a *manakári* utolsó főnök *Ramini* (s nem Bamini) rabszolgául eladott leányának fia, s következőkép örököse az *Ampanjaka-Be*knek, tehát valóságos királyi vérből származik.

A vén asszony nyilatkozata roppant forrongást keltett mindenfelé. A környékbeli főnökök egyre gyűléseztek, s hosszas tanácskozások után végre is abban állapodtak meg, hogy bevárják a kedvező alkalmat, miszerint Benyovszkyban a Ramini vérét nyiltan is megtisztelhessék. Ugyanekkor egy manahári agg, aki jóstehetséggel dicsekedék, megjövendölte, hogy a sziget kormányzatában fontos változások állanak be, s Ramini törvényes utóda is jelenkezni fog.

1776 szeptember 16-án a nagy főnökök, mintegy ezerkétszáz emberből álló csoport kiséretében, megjelentek Benyovszky háza előtt, hogy előtte nyilatkozzanak. Mikor már az üdvözléseket és tisztelgéseket befejezték, *Rafangour*, a szambarivok nemzetségének főnöke, fölemelkedék, s Benyovszkyhoz fordúlván, ünnepélyes hangon így szóla: «Áldott legyen a nap, mely születésednek tanúja volt! áldottak legyenek a szülék, akik gyermekségedben ápoltak! áldott legyen az óra, melyben lábadat szigetünkre tevéd! A málga főnökök megértvén, hogy Franciaország királya tégedet el akar távolítani ez országból, s hogy haragszik terád, aki vonakodál belőlünk rabszolgákat csinálni, tanácsot ültek arra nézve, hogy mit kellene tenniök az esetre, ha mindez igaznak bizonyúl. Irántad való szeretetök arra kötelez engemet, hogy e napon fölfedezzem születésed titkát és jogodat e rengeteg országra, melynek lakosai téged imádnak. Igen, én Rafangour, egyedűli élő utóda a Ramini-családnak, én lemondok szent jogomról, hogy téged Ramini egyedűli törvényes örökösének kijelentselek. Zanahár, a jó szellem, aki gyűléseinken elnököl, valamennyi főnöknek azt sugalá, hogy téged közakarattal *ampanjaka-be*-jüknek ismerjenek és megesküdjenek, hogy nem is gondolva arra, miszerint téged valaha elhagyjanak, éltük veszedelmével védelmezni fogják személyedet a franciák erőszakoskodása ellen».

Ehhez hasonló beszédeket tartottak a többi főnökök is, s elbúcsuzván az új *ampanjaka-be*-től, földig borultak személye előtt, oly tiszteletet tanusítván ezzel, a mely

az ő szemükben csak a legfőbb hatalom képviselőjét illeti meg.

E tüntetés után három francia tiszt járult hozzá, kijelentvén, hogy az *ile de francei* kormányzók gyalázatos áskálódásai következtében végleg szakítnak ezredükkel s ötven emberrel azonnal szolgálatába lépnek, oly eltökéltséggel, hogy elhagyni nem fogják. Benyovszky bölcs kifogásokat tett elhatározásuk ellen; de ők semmi rábeszélésre sem akartak hallgatni és maradtak. Másnap ismét nagy gyülekezet volt, amelyben a főnökök megújíták előbbi nyilatkozatukat, s a málga nép nevében felhítták Benyovszkyt, hogy lépjen ki a francia király szolgálatából; jelölje ki a tartományt, ahol lakni kiván, hogy oda várost építsenek. Benyovszky minden jóval biztatá őket; de elsőben arra kellett törekednie, hogy a Franciaországnak tett hűségi esküje alól fölmentsék, amire igen kedvező alkalom kínálkozott nem sokára, midőn az *ile de francei* irigy kormánytól küldött királyi biztosok *Belecombe* és *Chevreau* megérkeztek, a telepítványt szegről-végről megvizsgálták, s mindent a legnagyobb rendben találván, erről bizonyítványt állítottak ki Benyovszkynak, s őt minden kötelezettsége alól felmentették.

A főnökök most a magok köréből kijelöltek egyet, akinek kötelességévé tették az őrködést, nehogy az *ampanjaka-be* személye vagy szabadsága ellen valaki merényletet kövessen el.

E perctől fogva Benyovszky a sziget uralkodójának tekinthette magát. Szeptember 10-kére tehát fögyülést hirdetett, amikor a nagy eskü minden ceremóniájának aláveté magát. Másnap aztán folytatták a beigtatás ünnepélyét, háromszor olvasván fel zengő hangon a három leghatalmasabb főnök által aláírt végleges ünnepi okiratot, a mely Benyovszkynak az *ampanjaka-bei* méltóságra való emeltetéséről bizonyságot tőn. Több mint ötvenezer benszülött hajta ekkor térdet az új uralkodó előtt.

Benyovszky most megérkezettnek látta a percet arra, hogy kijelentse a jelenlevő főnököknek, Franciaországgal vagy bármely más országgal kötendő oly kereskedelmi szerződés szükségét, mely a szigetbeli termékek számára kivitelt s piacot biztosítson. És hozzá tevé, hogy e terv megvalósítására maga is útra kel.

Rafangour agg főnök azonnal bejelenté tiltakozását, s felhívta a gyülekezetet, hogy semmi szín alatt se egyezzék bele az *ampanjaka-be* elutazásába, amely csak veszélyt hozna rá. A vitatkozás tehát kezdetét vevé s oly viharos lőn, hogy *Benyovszkynak* minden ékesszólását fel kelle használnia a szenvedélyek lecsillapítására. S itt el nem mulaszthatjuk, rövid kitéréssel, arról is megemlékezni, hogy többi erényei párosításával Benyovszky az ékesszólás művészetét is magáénak mondhatá s csakúgy mint Kossuth, több nyelven oly szépséggel, fejezte ki eszméit, hogy bizonyára rendkívüli bátorsága, leleményessége, s természetes kedvessége mellett leginkább ékesszólásával hódítá maga részére a tömegeket. Ez is oly tulajdona volt, melyet az életírónak figyelmen kívül hagyni nem lehet. A gyülekezet megadta a felhatalmazást az elutazásra, de egyszersmind kikötötte, hogy az új fejedelem visszatérjen, ha mindjárt dugába dől is egész vállalata. Benyovszky 1776. december 10-én Louisbourgban szállt hajóra, s mindig távolabb jutván a parttól, megindulással vehette szemügyre a nagy néptömeget, mely azért gyűlt oda, hogy szeretett fejedelmének szerencsés utat kivánjon s a gonosz szellem bűvöletét eltávolítsa.

Eddig *Lecaille* szép műve nyomán az idéztük Charnay. S itt megint némi ellenmondásunk lesz a magyar életíróval, kinek állítása szerint Benyovszkyt Párisban nem látták szívesen, amiért is csakhamar búcsút mondott e városnak, s Rontó Pállal együtt visszatért magyar hazájába, kegyelmet nyervén az épen Párisban volt II. József császártól. Ez igen valószinű; de hogy Franciaországban őt nagyon is szívelni tudták, s hogy különösen az udvari körök is kegyelték, mu-

tatja az, hogy a király díszkarddal ajándékozta meg, amiről eddig hallgatott a krónika.

Tény, hogy kereskedelmi szerződési ajánlatát mind Anglia, mind pedig Ausztria visszautasították s csak Amerikában kapott némi segélyt új birodalma műveleteinek megszilárdítására.

Kilencévi távollét után megint Madagaszkár felé vitte csökkenni nem tudó reménye. *Nossi-bé*-ben a passandavai öbölben lépett a szigetre. Szárazon ment át az antongili öbölbe. A Lambouine partvidéki király s több főnök a legnagyobb lelkesültséggel fogadták, bebizonyítván, hogy mily élénken őrízték meg emlékét. Azonban az *ile de france* kormányzó sem maradt tétlen. Értesülvén megérkezte és tervei felől, a *pondichéryi* ezredből hatvan embert és két ágyút küldött ellene a Louise nevű hadihajón, amely *Agoutzyban* kötött ki. Benyovszky nem fogadá el a főnökök tanácsát, hogy egyelőre vonuljon a hegyek közé, hanem el levén tökélve a harc elfogadására, embereivel a nevét viselő s általa épített Mauritiana várba zárkózott, a hol ostrom alá fogták. Emberei nem állták a tüzet, megszaladtak, s ő magára hagyatva, jobb mellébe lövést kapott, mely őt földre teríté.

Vele együtt elbukott az a királyság is, melyből az ő lángszelleme és páratlan szervező tehetsége számbavehető művelt államot alkotott volna. Porai ott hamvadnak a ravenáliák szép hazájában, s a vándor hiába keresi azokat. De emléke maiglan él s az *antongili* öbölben valamint az *agoutzy* parton még most is sokat regélnek az őslakók a nagy királyról, aki birodalmukat oly híressé tevé. E szerény sorok arra voltak szánva, hogy ez emléket honfitársaink kebelében is megújítsák.

AZ ALBÁN HERCEG.

EGY TOURISTA ELBESZÉLÉSE.

Irta

TÖRS KÁLMÁN.

Meggyőződésemmé kezd válni, hogy lassankint minden ember angollá lesz, ha sokat utazik. Azok a különcségek, a miket úgy megcsodál az ember az angol utasnál, észrevehetlenül elragadnak más nemzetbelire is, ha annyit «kéjutazott», mint az angol nagy urak. Apródonkint megszününk udvariasak lenni utitársaink iránt; a table d'hôte-nál nem törődünk vele, jut-e a tálból a szomszédunknak is valami; a vasúton elmozdíthatatlanokká leszünk az ablak melletti első ülésről, akármennyire panaszkodik is a velünk utazó öreg dáma, hogy fojtó a lég s a legyező nem hajt hüset eleget; helyet szorítunk magunknak mások rovására s ha nincs kedvünk társalogni, teszszük magunkat, mintha egyikén se értenénk azoknak a nyelveknek, melyeken megszólítanak. Sőt az angol jelleg odáig ragad ránk, hogy természetünkké válik «nil admirari»; mindennél a mi utunkba kerül, láttunk már szebbet, meglepőbbet, nagyszerűbbet; semmi nem ragad el, semmi nem köti le figyelmünket, közönyösen tudunk elhaladni a művészet legszebb remekei s a természet csudái mellett s megteszszük azt a tréfát, hogy a Rigi tetején nyáréji hajnalpirhasadáskor Bædeckerből olvassuk, mily elragadó innen a nap fel-

költét nézni, a nélkül, hogy magára az épen fölkelő napra egy pillantást vesztegetnénk.

Hja, ez a nóbel utazás, ezzel bizonyítjuk be, hogy nem ismeretlen előttünk a tourista bon-ton.

Azt hittem, eddig tett utazásaim engem is eléggé fölpáncéloztak az ellen, hogy valamit meglepőnek, vagy csak érdekesnek is találjak, midőn —

De hát kezdjük az elején. 187*-ben történt. Utipodgyászom már föl volt adva, s én ott hevertem a zürichi indóház várótermének egyik pamlagán, hidegvérrel várva a csengetyű szavát, mely beszállásra int. Berlinbe szóló másodosztályu jegyem már oda volt tűzve a kalapomhoz, várhattam hát nyugodtan. Velem egyszerre váltott hat első osztályú jegyet Lipcsébe egy rendkívül gazdag liberiába öltözött inas. Volt egy öl magas, — no de mit érdekel az engem, a ki Murphyt is láttam, meg a chinai óriást.

De az a livrée. Csupa bordure, meg sujtás, meg paszománt. Hatalmas cilindere mellett óriási tresse, meg a sok csillogó gomb a talpig érő havannaszín kabáton. Eh, de mit érdekel ez engem, a ki már a berlini congressus diplomatáit is együtt láttam aranyhimes selyem gálában.

Kivertem a fejemből az egész lakájvilágot s igyekeztem nem gondolni semmire. Sikerült is. Egyszerre megszólal a csengetyű s az ajtónálló figyelmeztet a beszállásra. Kis kézi táskámat kezembe véve, kilépek a perronra, a hol csaknem fölborít egy halom bőrönd, táska, skatulya alá temetett mozgó torony. Boszankodva várom, hogy pardont kérjen: nem kér. Már kérdőre akarom vonni, mikor meglátom a tubákszín kabátját a tenyérnyi széles ezüst szegélylyel és csillogó gombokkal.

Az óriás inas volt, ki valami élő locomotiv gyanánt tört magának utat a rakás podgyászszal az utasok között s elérve a kocsi ajtaját, ott elhelyezte a málhát és sietett vissza lóhalálában a váróterem felé, honnan nem sokára egy előkelő tartásu úrral láttam kijönni, kit alázatos hajlon-

gások közt vezetett el a számára fentartott első osztályú kocsihoz.

Hát a többi öt személy hol maradt? Hiszen az inas hat jegyet vásárolt s íme csak egy személy száll a kocsiba s annak az ajtaját bezárja utána a vonatfelügyelő. Ah, ez az ember bizonyosan egyedül akar utazni s hogy biztosítsa magányát, megvette az egész coupét.

De mit érdekel ez engem, a ki Z* magyar grófot is ismerem. Az egy egész különvonaton egymaga utazik a fűtővel.

Elhelyezkedtem s ismét igyekeztem nem gondolni semmire. De most már nem egészen sikerült. Az az idegen úr sehogy se akart kimenni a fejemből. Nem érdekelt annyira, hogy jól szemügyre vettem volna; de annyit mégis láttam, hogy csinos ember, fiatal ember, szépen áll rajta az utolsó párisi divat szerint szabott ruha és török fez van a fején.

Eh, magam is használtam török fezt utazó sapkának a török sympathiák idején. Valami hóbortos marquis lehet, a milyen sok ezer van a világon. Ne törődjünk vele!

Megindult a vonat. Hátunk mögött maradt Zürich, szép síma tavával, völgy, erdő, hegyvidék elhaladt mellettünk s én mindazt, dacára angolos elfásultságomnak, mind igen szépnek, bájolónak, elragadónak találtam volna, ha minduntalan előmbe nem tólul egy és ugyanaz az alak, a hat jegyen utazó idegen alakja.

A bagoly rugja meg, hisz láttam én már idegen alakot eleget, a mennyei birodalom londoni követétől kezdve a bucsumi oláhcigányig: mért hogy épen ezzel a figurával kell foglalkoznom, akin utóvégre nincs is valami különös idegenszerűség!

Boszantani kezdett a dolog. Rajta kaptam magamat, hogy még nem vagyok tökéletes angol. Előhuztam a zsebemből egy ép az imént vett hírlapot, hogy majd olvasok, midőn a velem szemközt ülő utitárs, — észre se vettem addig — megszólít, ha nem láttam-e előbb egy urat be-

szállni, a kit egy fényes liberiájú óriás inas kísért? s ha nem gondolom-e, hogy ez az ifjú a miridita fejedelem?

A kérdés a lehető legnagyobb udvariassággal volt föltéve, de engem mégis kihozott a sodromból. Hogy ne! épen azon a ponton vagyok, hogy mindörökre alaposan kiverjem a fejemből azt az embert, kinek alakja már szinte üldözni kezdett, s íme egy más ember újra figyelmessé tesz reá. A nálam megszokottnál sokkal ingerültebb hangon viszonzám:

— Nem szokásom utitársaim nemzetiségével törődni. A miridita herceghez ép oly kevés a közöm, mint a japáni mikádóhoz, vagy — bárki máshoz. Nem törődöm vele.

Utitársam egész megütközéssel tekintett rám. Láttam, hogy a száraz, visszautasító felelet meglepte s találgatni látszott, mi lehetett kérdésében reám nézve sértő vagy kellemetlen!

Én nem siettem fölvilágosítani, de meggyőződtem, hogy most még többet gondolok az idegenre, mint előbb. De most már nem boszant annyira a rágondolás. Hisz utitársam kérdése bizonyság volt reá, hogy más is úgy van vele, nem csak én nekem ébresztette föl kiváncsiságomat.

Kiváncsiságomat? Lehetséges-e, egy annyit utazott, világlátott tourista és kiváncsiság!

Már pedig angol közöny ide, tourista bonton oda, nevezzük csak a gyermeket a maga nevén. A mi téged furkál, a mi az agyadban motozkál, nem egyéb az, komám, mint kiváncsiság. Kicsinyes, gyermekes, nevetséges kiváncsiság. Ne is tagadd.

Azért se! Elő azzal az ujsággal. Kalandozzuk be a világot. Látogassunk el Norvégiába, Franciaországba, az argentini köztársaságba, Uj-Caledoniába. Roppantul érdekelt minden. Ni, Oroszországban mit nem csinálnak azok az akasztófa nihilisták. Ellopnak egy egész bankot, alagúton keresztül, aztán felrobbantanak egy vasutat, alagúton keresztül s levegőbe röpitik a téli palotát, alagúton keresztül.

Csupa föld alatti munka. Ez már orosz tempo. Törökországot is így furkálták előbb alá, mielőtt megkísérlették összeomlasztani. A rubel nagy vakandok! Minden népét elidegenítette a szultántól. Kivéve az albánokat. Azokon nem fogott a rubel, hívebbek urokhoz a kutyánál, bottal se lehet elverni. Pedig a szultán tán valamennyi népe között ezzel bánt a legrosszabbul. Előbbi fejedelmüket mérgezett fekete kávéval tette el láb alól a scutárii vali, — kicsi fiát Sztambulba küldte túsz gyanánt; a szultán ott tartotta foglyúl, bizony nem hercegi appanage mellett. Az orosz és az osztrák-magyar nagykövet segélyét kellett elfogadnia, hogy megélhessen s valamennyire azokat a megszorúlt alattvalóit is segíthesse, kik mint jövendő uralkodójukhoz fordultak hozzá. No de végre szabadon eresztették s Bib Doda Prenk most egy kis kirándulóra indult a Svajcba. A legszorosabb incongitoban utazik, csupán egy kipróbált szolga kíséretében. Az «Osservatore Romano» szerint utba ejti Olaszországot is; a római udvarnak, mint tudva van, nagy érdekei fűződnek Albániához.

Meglepetve ejtettem ki a lapot a kezemből. «Nem gondolja ön is, hogy utazó társunk a miridita fejedelem?» — szomszédom e kérdése s a most olvasott hírlapi közlemény, minő találkozása ez a véletlennek! Hát nem hiába bántott engem az a megfoghatatlan kiváncsiság. Az az idegen még is csak érdekes személyiség. No lám, most már nem tudok bosszankodni, hogy annyira urammá tudott lenni a kandiság. Hiába, a világon mindennek megvan a maga oka-foka.

Most már elérkezettnek láttam az időt, hogy előbbi udvariatlanságomat utisársam iránt jóvá tegyem. Átnyujtottam neki a lapot, rámutatva az albán fejedelemről szóló helyre. Elolvasta, aztán diadalmasan mosolygott reám: «Nos, nem megmondtam?»

Természetes, hogy beszédbe ereszkedtünk. Fölfedeztük idegenünkben a félreismerhetetlen keleti typust, mely arra vall, hogy Szkander bég ivadékai nem mindig vonakodhattak

az ozman vérkeveréktől. Az a délceg járás a vitéz hegylakóra, előkelő magatartása a fejedelmi származásra vall. Az az óriás lakáj meg hogy is lehetne más, mint arnauta, kinek félfogára is kevés tizenkét csernagorc. No de meg is csodáltam. Az igaz, hogy láttam én már Murphyt is, meg a chinai óriást, de — s ezt megjegyeztetni kérem, — nem így ingyen, mint ezt az arnautát.

A legközelebbi állomáson előszólítottuk a vonatvezetőt. Most már nem láttuk szükségesnek restelni kiváncsiságunkat s megkérdeztük, nem tudja-e, ki az a fezes úr, a ki első osztályú kocsiban utazik, tömérdek ládával s egy nagy szál inassal.

A vonatvezető sokat jelentőleg mosolygott. Egész bizonyossággal maga se tudja, mondá, de minthogy már többen is tudakozódtak felőle, egy kicsit utána járt s nagyon csalódnia kellene, ha az illető nem lenne tekintélyes személyiség, tán épen valami külföldi herceg, a ki incognito utazik.

Diadallal tekintettünk egymásra utitársammal. Érzékünk tehát nem csalt, a mi mindenesetre csak dicséretére válik.

— De ha már idáig vagyunk, — mondám, a mint ismét elindult a vonat, — nem találná ön eredetinek, ha egy kocsiban utaznánk vele?

— Ah, hogy ne? Egy ily félbarbár nép uralkodójával egy-két órát együtt tölteni s elbeszélgetni vele, — hisz ez pompás gondolat! De hogy ejteni szerét?

— Az a legegyszerűbb: beülünk hozzá.

— De mikor az egész kocsi az övé. Megvette, hogy más ne ülhessen oda.

— Bizza csak reám.

Az ötlet, mely eleinte magamnak is bizarrnak tetszett, mindinkább hihetőbbnek tünt fel előttem, a mint végiggondoltam rajta. Kifőzve a hadi tervet, közöltem utitársammal.

— Már bocsásson meg, de én erre az expedicióra nem vállalkozom. Nem vagyok hozzá elég jó tornász.

Én még jobban szerettem így. Kettőnknél ugyanaz a hadicsel mégis csak gyanus lett volna egy kicsit. Megcsinálom magam.

Gondolom Ágostába értünk, midőn azt kiáltja a vezető: «Sieben Minuten Aufenthalt!»

Kiszálltam a kocsiból s be egyenest az étkezőbe. Rendeltem valamit s az alatt figyelemmel vizsgáltam az első osztályú kocsikat, melyikben láthatnám meg az albán herceget. Csakugyan egynek az ablakán megjelent a vörös fez s alatta az érdekes, napbarnította arc. Jól megjegyeztem a számát, 809 volt fölírva az ajtajára.

Utitársam, ki szinte kiszállt, kétkedőleg tekintett rám s mondá:

— Tehát csakugyan?

— Csakugyan.

— Interview?

— Interview.

— No hát sok szerencsét. Lássa, én az X. lap levelezője vagyok, több okom lenne a vállalkozásra, mint önnek s még se merem megkockáztatni.

— Ne búsuljon, majd híven referálok mindenről Berlinben, megírhatja a lapjának.

— Előre is köszönöm. Most pedig sok szerencsét. Már csengetnek, én beszállok.

Én nyugodtan helyemen maradtam. A harmadszori csengetés is elhangzott s én még csak akkor kezdtem fizetni.

— Siessen, uram, — mondá a pincér, — mindjárt indul a vonat. Ni, Sakkerment, bizony már el is indult!

Hát én csak erre vártam. Még csak nem is siettem, hogy a vonatnak elég ideje legyen jól «indulatba jönni».

Akkor, mintha véletlenül történt volna lemaradásom, futottam ijedt képpel, nagy lélekszakadva egyenest a Nr. 809-nek.

A hágó-padra ugrani, kezemmel a réz-fogantyut megragadni, egy pillanat műve volt. Az utasok rémülve kiabáltak felém, a vezető káromkodva szállt le kakasülőjéről s közeledett felém a hágó-deszkán, morogva valamit a piszmogásról, ostoba vakmerőségről.

— No ne haragudjék, jó öreg, csak nyissa ki a legközelebbi ajtót.

A legközelebbi ajtó volt a 809. Épen mellette álltunk.

— Hát ne is képzelje az úr, hogy majd mi most itt sétálgatunk, míg a helyét megleli. Persze, hogy a legközelebbibe. Csakhogy ez Nr. I ám s az úrnak második osztályú jegye van.

— Majd utána fizetem s lesz borravaló is.

Az ajtó kinyilt s a vezető fejjel befelé lökött.

Ott találtam magamat szemben az albán herceggel.

A herceg, a mint észrevettem, egy pillanatra kissé összehúzta szemöldökét és olyan tekintetet vetett rám, mintha keresztül akart volna fúrni vele. Én persze, a menynyire fuldokló lélekzetem engedte, siettem fölhozni mentségemre a véletlen elkésést, a nagy sietséget, melylyel azt helyrehozni igyekeztem s a tévedést, mely rá nézve kellemetlen lehet, a mennyiben magányát zavarja, de a mely rám nézve annál kellemesebb, mert alkalmat nyujt, hogy nehány percre szemtől szemben találhassam magamat azzal, kit származása, regényes multja, magas állása immár fiatal kora dacára is európai nevezetességgé tett s a kiről már a közel jövőben bizonyára sokat fog beszélni a világ.

Francia nyelven s a tőlem telhető legnagyobb udvariassággal mondott szavaim, úgy látszott, nem a legkellemesebben hatottak az ifju fejedelemre. Arca nyugtalan, gyanakodó kifejezést öltött. A midőn néhány elejtett szóval értésére adtam, hogy gentlemannal van dolga, a ki kötelességének ismeri, a mennyire csak kivántatni fog, a legnagyobb discretióval őrízni meg a titkot, melynek nyitjához nem annyira saját érdeme, mint inkább a puszta

véletlen által jutott: lassankint tünedezni kezdett arcáról a bizalmatlanság s nem látszott rosz néven venni, hogy sikerült keresztül látnom gondosan őrzött incognitóján, a miben különben tagadhatatlanul nagy segítségemre volt a véletlenül magammal hozott hírlap is.

— Micsoda hírlap? — kérdé a herceg roszul takart meglepetéssel.

Átnyujtám a lapot, megjelölve benne azt a helyet, mely az albánokról s az ifju miridita fejedelem utazásáról szól. Ezt tartám a leghelyesebb módnak meggyőzni őt a felől, hogy szükségtelen előttem titkolóznia.

Nagy figyelemmel olvasta el az illető közleményt. Tartottam tőle, hogy kissé tán boszantani fogja. Aggodalmam azonban alaptalannak bizonyult. Arca egészen kiderült, többször megcsóválta fejét, aztán vállat vont s mosolyogva nyujtá vissza a lapot.

— No ezt soh'se hittem volna, — mondá. — Meg voltam győződve felőle, hogy incognitóm a leggondosabban van megőrízve. És ime! sok csodálatos dolgot hallottam a nyugateurópai hírlapok tudósítóinak rendkívüli ügyességéről, mely maholnap már minden rendőrséget fölöslegessé tesz, — s megvallom, előttem mindig hihetetlennek látszott az s hajlandó voltam humbugot keresni benne, melyet a sajtó emberei azért terjesztenek, hogy saját tekintélyüket növeljék. Ez eset után azonban magam is kénytelen vagyok bevallani, hogy a sajtó nem is a hatodik, hanem az első nagyhatalom.

A herceg csakhamar letett velem szemben minden reserváról s bámulatos őszinteséggel beszélt mind ama dolgokról, melyekhez a sajtó révén jutottunk. Kivált a keleti kérdésről szólott oly alapossággal, mely kétségtelenné tette előttem, hogy a viszonyokat közvetlen szemlélet, saját tapasztalatai után ismeri, s érintett oly részleteket, melyek teljesen ismeretlenek voltak előttem azelőtt s egészen más világításban tüntették föl előttem a helyzetet, mint annak

előtte láttam. Sok érdekeset tudott mondani a szultán házi életéről, meglepő jellemzéseket adott a török államférfiak kiválóbbjairól, kifejtette amaz okokat, melyek az albánok bámulatos ragaszkodását a padisához megmagyarázzák és általában oly vonzó és találó képét nyujtotta az egész politikai helyzetnek, hogy lehetetlen volt megállanom tovább s mondám:

— Én fenségednek az imént a legnagyobb discretiót igértem. Meg is tartom, ha fenséged úgy kívánja. Azonban azok után, a miket fenséged szájából hallani szerencsés voltam, igen nehézzé válik igéretemet megtartanom. S ha politikai nagy okok nem követelnék a föltétlen hallgatást, én valóban kisértetbe jönnék, kockáztatni még azt is, hogy a szerénytelenség színét vonom magamra, engedelmet kérni fenségedtől, hogy beszélgetésünknek legalább általánosabb részét valamely világlapban közzé tehessem.

A herceg gondolkozni látszott.

— Politikai okok, — mondá aztán, — épen nem követelik a hallgatást; sőt inkább érdekünkben áll, hogy Európa megismerkedjék a dolgok valódi állásával. Nekem azonban személyes okaim vannak azt kivánni, hogy incognitóm még egy ideig föl ne fedeztessék. Ne vegye hizelgésnek, uram, — tevé hozzá barátságos mosolylyal, — de talán nem mindenkinek van oly éles érzéke az incognitók fölismerésére, mint önnek, s nem mindenkiben van annyi finom érzék, hogy egy hírlapi közlemény és egy utazó között azonnal fölismerje az összefüggést, mint azt önnél tapasztalni alkalmam volt. (Én, persze, szerényen meghajtottam magamat.) Bátran föltehetem tehát, hogy még eddig nem mindenki tudja, a mit ön tud. S én igen ohajtom, hogy ne is tudja egyelőre. Hírlapíró ön?

— Nem, fenség; de vannak összeköttetéseim hírlapírói körökkel. — A másik coupéban maradt burkus útitársam s annak tett igéretem jutott eszembe.

— Használja föl tehát összeköttetéseit, — mondá a

herceg, — s közölje beszélgetésünkből, a mit jónak lát. Csak arra kérem, hogy a közlemény legalább egy hétig meg ne jelenjék. Aztán teheti, a mit jónak lát.

Nem győztem eléggé hálás lenni a nagy kegyességért. A legközelebbi állomáson ki akartam szállani, hogy magára hagyjam a herceget. Ő kegyesen marasztalt s én élve az engedelemmel, megváltottam Lipcséig egy harmadosztályú jegyet, mely a már zsebemben levő másodosztályúval az első osztályban utaznom jogosított. A herceg leereszkedése végre odáig ment, hogy saját fejedelmi ujjaival csavart számomra cigarettet a legfinomabb török dohányból.

Percek gyanánt repültek az órák a legélénkebb társalgás közben. A herceget mulattatni látszott, hogy oly igen érdeklődöm az albánok iránt. S valóban igyekeztem is a lehető legnagyobb hűséggel vésni emlékezetembe minden szavát, hogy annak idején híven referálhassak az én burkus reporteremnek, — ha még ugyan nem halt meg a kiváncsiságtól ott a másik kocsiban.

Végre elértük Lipcsét. A herceg kegyesen búcsuzott el tőlem s még kezet is szorított velem és biztosított, hogy ha utam arra vinne egyszer, szívesen látott vendég lennék Orosiban.

... Az én német hírlaptudósítóm rendkívül mohó füllel szívta be minden szavamat, mikor visszatérve a másodosztályú kocsiba, elbeszéltem neki, hogy sejtelmünk csakugyan nem csalt meg bennünket: az érdekes idegen valóban a pelazgok ivadéka, Bib Doda volt, a miridita «prenk». Szerette volna kivájni belőlem beszélgetésünk tárgyát, de én szentül megtartám adott szavamat: csak egy hét mulva, Berlinben, beszéltem el neki egész apróra a herceggel folytatott nagy érdekű dialógot.

Néhány nap mulva már olvastam az X. moniteurben a hatalmas relatiót. «Interview a miridita fejedelemnél.» Nagy lelkiismeretességgel volt abban följegyezve minden kis részlete a beszélgetésnek, többnyire a herceg eredeti idézésével. A közlemény kitett két sűrű hasábot a lepedőnagy-

ságú újságban, s meg kell adni a fránya németjének, abból, a mit én elmondtam neki, nem hagyott el egy árva jotát. Szörnyű lelkiismeretesek ezek a német téntanyalók, annyi áll. De csinált is vele sensatiót! Francia, angol, olasz nagy lapok idéztek belőle s az ifju arnauta fejedelem nézetei a keleti kérdés felől oly ismeretesek lettek e közlemény folytán a diplomata-világban, hogy ezuttal egész fölöslegesnek találom bővebben fejtegetni, mi állt abban a híres közleményben.

Az én németem nem győzött eleget hálálkodni, hogy oly kitünően informáltam. Úrrá tettem vele s helyet biztosítottam számára a legkitünőbb és legmegbízhatóbb hírlapi levelezők sorában.

* * *

Elmult vagy két év, s én még mindig élénken emlékeztem életem ez érdekes epizódjára. Az albán fejedelem deli alakja, markans fiatal arca, lelkes szeme, folyékony előadása, lekötelező modora folyvást előttem lebegett s utazásaim közben többször fölébredt bennem a vágy, hogy csakugyan elrándulok egyszer Orosiba, a miridita fejedelem székvárosába. Hátha még ő is emlékezni fog reám.

A minap Pozsonyban voltam. Vártam a bécsi vonatot, hogy azzal Budapestre utazzam. Nem is vártam sokáig, berobogott. Szedtem hát a sátorfámat, hogy beülök. Épen a kilincsét fogtam egy kocsi ajtajának, midőn három úr egész udvariassággal értésemre adja, hogy ez a kocsi már el van foglalva.

— De hisz nem ül benne senki, — vetém ellene.

— Mindjárt ül, ne tessék félni, — viszonzá a három közül egy nagy bajuszú magyar s egy másik kocsihoz lépve, fölnyittatja az ajtaját.

Egy osztrák csendőr lépett ki belőle, utána egy úr, durva szürke ruhában, fején mélyen szemére húzott szalma-

kalappal, kezén, lábán megvasalva. Utána ismét egy csendőr jött elő, felvont szuronynyal.

A nagy bajuszú magyar néhány szót váltott az egyik csendőrrel, aztán valami iratokat mutatott elő, melyeket a csendőr átvevén, miután átnézte, katonásan szalutált és rámutatott a megláncolt úrra.

Ennek mindez ideig nem vehettem ki arcát. Nagyon mélyen horgasztotta le fejét a mellére, úgy, hogy a szalmakalap egészen eltakarta az ábrázatát.

A nagy bajuszú hozzá lépett s mondá:

— Én H. csendőrbiztos vagyok, s engedelmével én leszek kisérője Budapestig. Hogy utazásunk kellemesebb legyen, talán könnyítenénk láncain. Mi magyarok nem vagyunk barátai a túlságba vitt óvatossági rendszabályoknak. A kézi bilincset leveszszük.

A szalmakalapos csak most ütötte föl fejét. Egész arcát jól láthatám.

— Szentséges Isten! — kiálték fel meglepetésemben. Uraim, — mondám a rendőrökhez lépve, — az ég szerelmeért, mit mívelnek önök! Hisz ez nemzetközi conflictusokra szolgáltathat alkalmat! Önök borzasztó tévedésnek az áldozatai. Tudják-e, hogy ez az úr, a kiről nem tudom elképzelni, hogyan juthatott e különös kötelékekbe, tudják-e, hogy ez a — miridita fejedelem?!

— A mennykőt — —

— De biztosítom, uraim, hisz én jól ismerem. Utaztam vele.

— Eh — viszonzá a nagy bajuszú, — hát ha fejedelem, majd igazolja magát. Addig azonban kénytelenek vagyunk annak tekinteni őt, a kinek az osztrák hatóság állítja.

— Hát kinek állítja?

— Francia mágnási nevén Veysey bárónak, alias írói nevén d'Aubry bárónak, angol nyelven dr. Atkinsonnak, magyar nyelven Somoskeöy Gézának et cætera.

— Hát nem Prenk Bib Doda?

— Ez a név tudtunkkal nem fordul elő nevei lajstromában.

— Nem is mondtam volna én, hogy az vagyok, — mondá most az én albán hercegem tiszta magyarsággal; — emlékszem rá: ennek az úrnak nagy örömet látszott szerezni, hogy albán fejedelem legyek, hát gondoltam, legyen meg neki az ő öröme. Ennyi az egész.

* * *

No burkus hírlapíró barátom, tudósít‑a'ak-e ez eset felől? . . .

IRODALMI SZEMLE.

BÉCSI ÉLMÉNYEIM.

(Írta *Frankenburg Adolf.* 2 kötet. Sopron, 1880. Reichard és Litfass. Ára a két kötetnek 3 forint.)

Az emlékiratok korát éljük. Nevezetesebb embereink egymás után bocsátják közre politikai és társadalmi érdekű naplójegyzeteiket, s ha e buzgalom idővel nem lankad: a későbbi kor történetírója, ki napjaink politikai és közművelődési mozgalmainak rajzolására adja magát, bizonyára nem tehet szemrehányásokat a kútforrásoknak elégtelensége miatt. E biztató tudat, az emlékiratok érdekességén kívül, azoknak fontosságáról is tanúskodik. Hű tükrei ezek a kornak, s ha oly írótól erednek, kinek pillantása nem szokott elsiklani a dolgok felülete fölött s ki az eredmények mellett azoknak indító okait is örömest kutatja: megannyi becses anyagjául szolgálnak a történetírásnak.

Frankenburg Adolf ez utóbbi írók sorába tartozik. Nem csak érdekesen, de egyuttal alaposan is szokott foglalkozni tárgyaival, s minthogy összeköttetései nyilvános szereplésének kezdete óta mindig oly egyénekkel hozták érintkezésbe, kiknek nevéhez hazánk egész újabb története fűződik: följegyzései nem egy fontos esemény megértéséhez nyujtanak kulcsot és magyarázatot. Már első munkái: az *Őszinte vallomások* s az *Emlékiratok* nagy figyelmet keltettek; a *Bécsi élmények* pedig csak emelésére szolgálhatnak az érdeklődésnek, mert tartalmuk abból a viszontagságos korszakból van merítve, melyre — az előszó szerint — az, a ki átélte, oly érzéssel tekint vissza, mint az útas a viharos tengerre, melynek hullámai közül szerencsésen partra menekült.

Frankenburg 1847 junius végén költözött Bécsbe s nevét másnap, julius elsején már a *Fremdenblatt*-ban találta, mely e napon

jelent meg először. E lap tartalmát akkor még csak a Bécsbe érkezett idegenek jegyzéke, szerkesztve a különféle vendéglők szobapincéreitől s egy pár apró, kedélyes újdonság képezte. Később rövid színbírálatokat is közölt oly ős-naiv ragyogó irályban, hogy még Sedlniczky polizei-miniszter sem talált azokban törülni valót. — Frankenburg csakhamar több előkelő körbe bejutott, sőt bemutatták az anyacsászárné egyik udvarhölgyének: Sturmfeder bárónénak is, ki azelőtt mostani királyunk mellett «ája» volt. A két főherceg: uralkodónk és szerencsétlen öcscse: Miksa, majdnem mindennap benyitottak kedves «ájá»-jukhoz, a ki épen szobáik fölött lakott a Burgnak azon részében, mely a külső Burgplatzra néz, hol most Károly és a savoyai herceg érc-szobrai emelkednek. «A véletlen többször megengedte — írja Frankenburg — hogy a felséges testvérpárt láthassam, kiknek természete, a mennyire ezt illő távolságban észlelhetém, nem igen hasonlított egymáshoz. Urunk már akkor is komolyabbnak tetszett, mint fiatal éveitől várni lehetett, míg Miksa főherceg igen nyájas, könnyen megközelíthető s mosolygó kedvű volt. Nem volt az udvari nép közt senki, a kit, ha a Burgnak labyrinth folyosóin találkozott vele, meg ne szólított s családi viszonyai vagy a nap eseményeiről ne kérdezett volna. Egyszer hosszabb ideig állván István főherceg lovasképe előtt, melylyel a bárónőnek kedveskedtem, s melyet ez nappali szobájában felakasztott, e szavakat mondá: «Jól van találva; írigylem tőle, hogy Magyarországban oly nagyon szeretik». Mostani fejedelmünk, mint föntebb említém, Miksa fivérénél sokkal komolyabb volt, ámbár ő is kedvelte a kedélyes mulatságot, melynél néha a főszerepet vitte. Egy dilettáns előadás alkalmával a császári termekben Kotzebue *Wirrwarr* című vígjátékában mint Fritz Hurlebusch oly jeles tehetséget s színi jártasságot fejtett ki, a minőt valóságos színpadokon is ritkán láthatni, s e tekintetben gróf Széchenyi Dénesnek, a ki, mint a főhercegek, kivált Miksa kedvence, ez előadásokban is részt vett, méltó vetélytársa volt».

Szinte a bárónő szívességéből lehetett jelen október elején Estei Ferdinandnak s József nádor leányának: Erzsébet főhercegnőnek menyegzőjén, valamint három hónappal később a *revolutio* előtti utolsó udvari bálban is. Frankenburg igen élénken írja le ezen udvari ünnepélyességeket, legtöbb előszeretettel azonban a márciusi bécsi forradalom rajzánál időzik, melyet számtalan apró, de jellemző vonással s érdekesbnél érdekesb adomákkal tud fölékesíteni, folyvást figyelemmel kísérve e közben a hazai viszonyokat is, melyekről író- és politikus barátjaitól nyert kimerítő értesítéseket. E mozgalmas

idők képe, úgy, a mint azt Frankenburg Adolf rajzolja, egészen megelevenül előttünk szereplő egyéneivel, s azoknak nemes vagy gyarló vonásaival. Pompás charakter-főket rajzolt a szabadságharcunk leveretését követő sötét korszakból. Így gróf Pálffy Mórt, Magyarország egykori hírhedt hírű kormányzóját néhány sorban a fénykép hűségével vezeti elénk. «Hatalmas úr volt ő excellentiája — írja róla *Bécsi élményei*-nek 2-dik kötetében — szigorú, hatalmas, nagy úr; azonfölül tetőtől talpig katona, az irodában úgy, mint a fogadási teremben. Ha haragudott, összeráncolta szemöldökét, s oly mord tekintetet vágott, mintha az embert úgy, mint rosz trafikszivarát, összemorzsolni akarta volna. Még rémítőbb volt, ha nevetett, mert ez a mosoly oly sajátságos volt, hogy környezete soha sem tudta bizonyosan, jó vagy rosz kedve van-e, s hány lépésre lehet ilyenkor hozzá közeledni, vagy kelljen tőle távozni? — Azt hitte, hogy a magyar konzervativ párthoz tartozik; hogy mit hitt ez róla? azt bajos megmondani. Mig ő volt a helytartó, sokan tolongtak termeiben; később sokan tagadták, hogy barátai voltak. Egyszer Fényes Eleknek azt demonstrálta, hogy a magyaroknak el lehet menni a Reichsrathba. Fényes erről egy cikket írt a *Sürgöny*-be. A konzervativek meghökkentek, fölmondták Pálffynak a barátságot, s a vége az volt, hogy Fényest fölmentették a szerkesztéstől, mely a szabadelvüek táborában őt örök időre compromittálta».

Ily éles, nem ritkán sarcasticus hanggal az emlékirat majd minden lapján találkozunk; mint az idézett hely mutatja, még akkor is, ha élő egyénekről kell elmondania véleményét; de egészen átmelegszik, ha irodalmi vagy művészeti kérdések kerülnek tolla alá. Ezek közt igen érdekesen rajzolja a nemzeti szinház akkori állapotját, s Lagrange közel félévre terjedő pesti vendégszereplését.

Frankenburg husz évet töltött Bécsben s 1866 október havában hagyta el az osztrák fővárost. E «kevés öröm és sok baj» közt átélt husz év története van följegyezve a *Bécsi élmények*-ben.

Óhajtjuk, hogy ez emlékiratok ne maradjanak folytatás nélkül. És hiszszük is, hogy nem maradnak; mert Frankenburg Adolf még ma is kedélyének régi elevenségével forgatja tollát s távolról sem veszté el munkakedvét vagy fogékonyságát az élet örömei iránt.

«Mily tetemes része csak egy nap is — írja könyve előszavában — az oly ember életének, a ki azon hetven vagy hetvenöt évből, melyet a természet számára kimért, hatvannyolcat már betöltött! Nem volnék-e tehát legnagyobb ellenségem, ha nem sietnék minden órát élvezni, a helyett, hogy azt az üreslét óráihoz vetem, melyek vesztesége kipótolhatlan! Még elég ingerrel bír reám nézve

az élet: minden fa, minden bokor megörvendeztet, s ha körülöttem mindent virulni s tenyészni látok, jó emberek kezemet szorítják, s nyájas szemek tekintenek reám, szívem újra fölnyílik; élvezek és nem tépelődöm azon, meddig tart boldogságom, hanem leszakasztom a virágokat, a hol és a mikor azokat találom, s minden adományt hálásan fogadok el, melyet a jótevő sorsnak keze nyujt, kárpótlásul életem alkonyán azon örömökért, melyeket előbb makacsul megtagadott tőlem.»

Legyen e valódi bölcshez illő, derüs életnézet eredménye újabb és tartós munkakedv! *Sz. T.*

PETRARCA ÉS KISFALUDY SÁNDOR.

(Irodalomtörténeti tanulmány. Irta: *Rényi Rezső.* Budapest, Aigner Lajos kiadása.)

Irodalomtörténeti dolgozataink egy idő óta gyorsan növekedő halmazában kevés oly munkával találkozunk, mely a figyelmet anynyira megérdemelné, mint a kezeink közt levő, 91 sűrűn nyomatott lapra terjedő tanulmány. Szerzője: Rényi Rezső, ki nehány év előtt egy történelmi tragœdiával vonta magára az irodalmi körök érdeklődését, nem csupán helyes tapintattal és költői érzékkel fog tárgyának feldolgozásához, de egyuttal oly széleskörű olvasottságról és segédforrásainak oly gondos felhasználásáról tesz tanubizonyságot, hogy dolgozatát később érintendő hiánya dacára is, érdemesebb irodalomtörténeti monograghiáink közé sorozhatjuk. — Rényi első sorban Kisfaludy Sándor és Petrarca sokszor emlegetett viszonyát igyekezik ugyan tisztább világításba helyezni, de a párhuzam önkénytelenül is arra csábítja, hogy *Himfy* dalnokának életkörülményeire is kiterjeszkedjék s tisztázni igyekezzék oly pontokat, melyek felől eddig eltérő, gyakran egymásnak egészen ellenmondó nézetben voltak a költő életírói. Ilyen főként az: kihez írta Kisfaludy a *Himfy-dalok* I. részét, a *Kesergő szerelmet?* Irodalomtörténetünk halhatatlan érdemű megalapítója: Toldy Ferenc mindenütt, a hol csak Kisfaludy Sándor munkáiról megemlékezik, határozottan tanítja, hogy a *Himfy-szerelmek* tárgya a költő későbbi neje: Szegedy Róza volt. Ezt vallotta maga Kisfaludy is úgy önéletiratában, mint *Hattyudalá*nak ide vonatkozó részeiben, sőt a *Két szerető szív története* című levélregényben is, mely Toldy szerint legbensőbb kapcsolatban áll a *Himfy-dalok*-kal, sőt azok kiegészítőjeül tekinthető. Az agg tudós azonban, befejezvén Kisfaludy hátrahagyott munkáinak sajtó alá rendezését, azzal az újabb itélettel lépett elő, hogy Kisfaludy Klagen-

furtban, tehát francia fogsága után, egy fiatal grófné szerelmétől lángra gyuladva, kezdette volna meg ama lángoló dalok írását. Ezen mindenesetre meglepő és pikáns állítás ellen először *A két Kisfaludy* című munkájában Szana Tamás szállt síkra, *Himfy szerelmei*-nek s a hátrahagyott műveknek egyes helyeiből valamint a költő egyenes nyilatkozataiból merítvén bizonyítékokat arra, hogy a dalok tárgya csakugyan Szegedy Róza volt. A magyar sajtó, ismert közönyösségével, nem tartotta érdemesnek e kérdés bővebb megvitatását, s csakis Gyulai Pál *Budapesti Szemlé*-je emlékezett meg róla röviden, rendes szokása szerint, kárhoztatva és gúnyolva az elismert régi tekintélylyel szemben nyilatkozó ellenmondást. Rényi most minden kétséget kizárólag szerzi vissza Szegedy Róza jogait ahoz, hogy továbbra is a szerelmi regény hősnője gyanánt szerepeljen az utókor előtt. Rényi e kérdésre vonatkozólag a költő életének kül- és belkörülményeiből, munkáiból, különösen pedig a *Himfy-dalok* conceptióját tartalmazó kéziratokból merített bizonyítékokat. — E kéziratok nem csak érdekes, de egyuttal tiszta világot is vetnek a költő szerelmi viszonyára, megdöntvén azt a föltevést, mintha Kisfaludy másokra írt szerelmi dalait csak később vitte volna át Rózájára. — Talán még érdekesebbek — s legalább az irodalomtörténetíróra nézve — tanulságosabbak e füzetek, ha azokat a *Himfy-dalok* eredetiségének szempontjából veszszük figyelembe. — Kisfaludy Sándornak, Kazinczy Ferenctől kezdve csaknem minden életírója szemére vetette, hogy előképe Petrarca volt s hatása alól nem tud szabadulni. Hasztalan szabadkozik Kisfaludy, mint Petrarca is tette volt Virgillel szemben, hogy a nagy olasz nélkül is költővé vált volna. Igaz, hogy költő volt, de hogy irodalmunkban a szerelem par excellence dalnokává lett, ezt elvitázhatatlanul Petrarca erős és tartós hatásának köszönheti. És hogy összes olvasmányai közül Petrarca volt legtöbb befolyással költői tehetségének fejlődésére: nem csupán a véletlennek műve. Kisfaludy életének kül és belső körülményei az olasz dalnokéval sok tekintetben azonosak valának, sőt önéletiratából, s a *Hattyudal* egyes versszakaiból az is kitünik, hogy örömest identifikálta magát Petrarcával. Szívét, miként az olasz költőét, kielégítetlen, reménytelen szerelem gyötörte s e feletti baját fogsága és hazaszeretetének aggodalmai is fokozták. Petrarca is szerette hazáját, rajongott annak szabadságáért, de szerelmi dalaiba soha nem vegyült a hazafi bújából, míg Kisfaludy nem tudta elfojtani hazafiui érzelmeit, s azok szerelmi tépelődései közé is utat találnak magoknak. Mindketten mélyen vallásosak, Petrarca papi állásának megfelelő tudományossággal, Kisfaludy a hivő meggyőződésével; életük külső

körülményei pedig a Sorgue partjain találkoznak. Mindezen érintkezések világosan kimutatható nyomokat hagytak maguk után Kisfaludy Sándor költészetében. Nem csak képeit és kifejezéseit veszi át, de sokszor egy eszméből indul ki Petrarcával, s legfölebb egy epigrammatikus fordulattal ad önálló élt az egésznek; ekkor is a nélkül azonban, hogy fölmenthető volna az olasz befolyás alól, mert már magában az a körülmény, hogy minden dala ily epigrammai fordulattal végződik, oda mutat, hogy a sonetto technikája őt teljes hódoltságban tartotta. Rényi érdekes összeállításban mutatja be a Petrarca sonettoiból Kisfaludy szerelmi dalaiba átszivárgott jelzőket, képeket, hasonlatokat és fordulatokat, sőt nem egyszer egész dalokra is rámutat, melyeknek eredetijét az olasz költőnél csekély eltéréssel könnyen föltalálhatjuk. — Ezen összehasonlítások szerfelett érdekesek, mert föltárják előttünk a költő műtermének titkait, s világosan mutatják, hogy Kisfaludy költői tehetsége Petrarca befolyása alatt mint izmosodott és csinosodott, a nélkül, hogy eredetiségét elvesztette volna. A Petrarcától nyert benyomásokat Kisfaludy Sándor erőteljes egyénisége teljesen fölemésztette; azok agyába és vérébe mentek át, hogy más éghajlat és gondolkozásmód befolyása alatt a költő egyéniségéhez mért érzelmeket és eszméket támaszszanak. — Rényi nem Kisfaludy Sándor eredetisége ellen intézett támadást, midőn a *Himfy-dalok*-ban Petrarcának s vele együtt még egy pár német költőnek hatását előtüntetni igyekezett; hanem egyik, korában legnépszerűbb s még ma is olvasott költőnk fejlődésének történetéhez szolgáltatott érdekes adalékokat. Nagy gonddal és szeretettel írt műve hasznos szolgálatot tehet a magyar irodalomtörténet buvárainak; de hogy ismertetésünk elején érintett hiányáról se feledkezzünk meg, szigoruan szakszerű s a távol álló dolgokat is kelleténél többször érintő tárgyalási modoránál fogva, aligha számíthat arra, hogy költőnk megitélésénél a nagy közönség kezében is kalauzul szolgálhasson. A mit Rényi az olasz irodalom fejlődéséről, Petrarca irányáról — vagy még távolabb menve — Virgilről s ennek hatásáról mond, oly kimerítően és bőven tárgyalva, mint ezt ő teszi — csak zavarja a már előbb kellőleg nem tájékoztatott olvasót abban, hogy figyelmét és érdeklődését a tanulmány két főalakja körül összpontosíthassa. Az ily kitérések az irodalmi essayban, melynek ép úgy megvan a maga szabályok által korlátolt alakja, mint a színműnek vagy elbeszélésnek, mindenkor csak mellékes szerepet játszhatnak, s előtérbe nyomulások mindenkor az egész egyöntetűségének rovására történik. — E hiánytól eltekintve, Rényi tanulmánya, mint ezt már nem egyszer hangsúlyoztuk, érdemes munka, s

azt az ohajt kelti bennünk, vajha szerzőjének nevével ily alapos tanulmányok alatt többször is találkoznánk!

ÚJABB ADATOK PETŐFI ELTÜNÉSÉRŐL. Petőfi Sándor eltünésének körülményei úabban ismét hosszabb és elkeseredett vitákra szolgáltattak alkalmat az erdélyi sajtóban. *Lázár Ádám*, a költő egyik hő tisztelője, a mult évben azzal a kéréssel járult a történelmi társulat Segesvárt ülésező tagjaihoz, nyomoztatnák ki Petőfi halálának idejét és helyét egy a társulat kebeléből kiküldendő bizottság által. A társulat társadalmi és hatósági térre utasítá Lázár Ádámot; minek következtében ő később Nagyküküllőmegye köztörvényhatóságához folyamodott. Apáthy Péter alispán kérésére el is rendelte a nyomozásokat, s ezek folyamában számbavehető és szakértő egyének tanúskodásából kiderült, hogy Petőfi Sándor, fájdalom, eltünt ugyan, de állítólagos halálának helye nem a Lengyel által eddig kijelölt ponton, hanem másutt keresendő. E kutatások eredményét Lengyel a *Magyar Polgár* 191. és 192. számaiban igyekezett megdönteni s innen fejlődött ki a vita, melynek folyamában nem egy érdekes adat került újra napfényre. Folyóiratunk nem kíván e vitába belebocsátkozni, de kötelességének tartja annak eredményeit legalább kivonatosan elősorolni. A hivatalos nyomozás, a Társaságunknak beküldött eredeti okmányok szerint, a következő eredményre vezetett:

I. *Gróf Haller Ferenc*, akkori segesvári térparancsnok, kikérdeztetvén, Petőfire vonatkozólag ezeket adja elő: «A tábornok (Bem) közvetlen kiséretében voltak: Pap Lajos őrnagy és Kézdi-Vásárhely városának képviselője, Dacző Zsigmond őrnagy, Zeyk Domokos honvédszázados és Petőfi Sándor szokott polgári öltözetében. Azt, hogy Petőfi Sándor végig kiséretében volt a tábornoknak, láttam, azt pedig, hogy a csatarend felállításakor jegyzeteket csinált, a tábornoknak közvetlen közelében levő tisztektől, nevezetesen Lőrincz századostól, s ha jól emlékszem, Pap Lajostól is hallottam. — Tény az, hogy Petőfi a fejéregyházi csatában csakugyan részt vett, de nem mint katona. Petőfi Sándorról föl nem tehető, hogy a tábornoktól messze elmaradt volna, de föltehető, hogy oly álláspontot foglalt el, a honnan az egész ütközet menetét áttekinteni lehetett. Az országutjára kimenekülnie képtelenség volt, de a magas erdő felé sem mehetett, mert akkor az üldöző tömeges muszka gyalogságba ütközött volna. Hogy azonban a menekülést meg kellett kisértenie, az kétséget sem szenvedhet, de azt a pontot, a hol életét vesztette, biztosan kijelölni nem lehet. A bekerítést csak akkor vettük észre,

midőn az ágyu-fedezeti szakasz és a bekerítő muszka kozákok már apró fegyver-tüzeléseket váltottak, az ágyuk azonnal megszüntek tüzelni, de menekülni velük nem lehetett, mert a 8 órán át tartott tüzelés következtében kerekeik a földbe erősen behatoltak s megmozdíthatók nem valának. Ugyanazon percben a muszka uhlánusok is ott termettek, s ha előlük Daczó és Lőrincz lóháton nem menekülhettek, alig hihető, hogy Petőfi gyalog azon ponthoz eljuthatott volna, a hol őt állítólagosan Lengyel orvos (lóhátról) utoljára látta. Még kevésbbé juthatott el ahoz a ponthoz, a hol a *Koszoru*-hoz mellékelt térkép szerint sírja keresendő.

II. *Pap Lajos*, Bem tábornok szárnysegéde és vezérkari főnök, Petőfire vonatkozólag ezeket mondja: «Ámbár csekély személyem az egyetlen olyan élő részese a segesvári csatának, ki mint vezérkari főnök, elejétől végig ismerte annak minden mozzanatát, nagy költőnket elesni nem láttam, s nem is hiszem, hogy találhatnánk magyar embert, ki őt elesni látta volna. De igen is láttam őt, fájdalom oly helyzetben, a honnan menekülni emberi számítás szerint nem lehetett, és a hol neki emberi erő segélyt nem nyujthatott. Ez a gyászos hely a Monasztéria nevű oldal az országuttól 1000 ölnyire. — Itt, e helyen törtük át (40—50 lovas) Bem körül tömörülve, a körülöttünk 30—40 lépésre sűrű gyűrüt képező dzsidás és kozák muszka csapatokat; itt láttam utoljára, e gyűrün belől, de tőlünk 15—20 lépésnyire, Petőfit gyalog és fegyver nélkül, azon válságos percben, midőn mi — a maroknyi lovas tömeg — az eleven vasgyűrü áttörésére vágtattunk. Petőfit többé nem láttam. Ott kellett kezeibe esni elleneinek, kik e napon senkinek nem kegyelmeztek. Még csak annyit vagyok bátor megemlíteni — bár nem tartozik szorosan a kérdéshez, hogy Petőfi ez alkalommal vitorla-vászonból készült zubbonyt, nadrágot s fekete pörge kalapot viselt, szokása szerint, nyakkendő nélkül. Kevéssel a katasztrófa bekövetkezése előtt, vállán vadászfegyverrel, a balszárnyon egy dombra kissé előre tolt két ágyunknál, hol Bem és én állottunk, Petőfi is megjelent; de Bem, a mint Petőfit megpillantotta, egész nyersen elutasította őt a veszedelmes helyről, rákiáltván: «Herr Petőfi! Sie haben hier Nichts zu suchen, gehen Sie zurück!» Petőfi kelletlenül engedelmeskedve, visszahuzódott, de azt hiszem, nem messzire ment, s ekkép jutott később a fennebb leírt helyzetbe».

III. *Báró Gamerra Gusztáv*, akkori honvéd huszár-százados és sz.-keresztúri térparancsnok a következőket írta le: «Bem julius 31-kén reggeli 8 óra tájban kocsiba ült Petőfivel, hogy a Sz.-Keresztur végén fölállított csapatokat megszemlélve, parancsait kiadja. Lovát

egy segédje vezette utána. Gamerra dél felé a csatatérnek tartva szintén kilovagolt és akadálytalanul haladt előre a fejéregyházi régi, ev. ref. templomig, hol már a csata nyomai láthatók voltak. Majd az ugynevezett Monaszteriáig lovagolt és itt beszélt utoljára Petőfivel, kit gyalog, fegyvertelenül, egykedvűen látott ide s tova járkálni s a ki, midőn a visszatérésre felszólította, azt mondá, hogy: »A csatamorajban legjobban verselhet«. Ott is maradt s Gamerra többé nem látta. — Valószínű, hogy Petőfi a Monaszteria táján tünt el, hol Gamerra őt utoljára látta.

IV. *Bereczki Zsigmondné* született *Varga Katalin* mondja: »Petőfi Sándor 1849. julius 30-kán Bem tábornok kiséretében Sz.-Kereszturra érkezvén, a Matskási-féle udvarba szállt. Petőfi azon este Egresi Gáborral együtt náluk vacsorált, de náluk nem hált. Másnap 31-én kora reggel ismét együtt reggeliztek s Petőfi később a hadsereggel utnak indult. Többé nem látta őt, de később hallotta, hogy a fejéregyházi csatában elesett volna«.

E vallomásokra, melyek azt bizonyítják, hogy Petőfit nem a Verfu Pojána és Sárpatak közötti téren, hanem a fejéregyházi határon fekvő Monaszteria nevű gyümölcsös kert közelében látták utoljára, a *Magyar Polgár* fennebb említett számaiban a következő észrevételeket teszi Lengyel József:

Pap Lajos alezredes úr nyilatkozatára fölösleges bővebben reflektálnom, miután nyilatkozata után én is őt tartom azon élő lénynek, ki Petőfit életben legutoljára látta. Az alezredes úr sorakozik azok véleményéhez, kik azt hiszik, hogy Petőfi — bárha meghalni senki sem látta — mégis ezen csatában kellett hogy elveszszen. Halála legvalószínűbben csakugyan azon tájon kellett hogy essék, hol én őt egy dombról visszanézve, még futni láttam, mert e hely megfelel azon tájnak, hol a táborkar — Bemet közbe fogva — magát az orosz lovasság vasgyűrüjén keresztülvágta. — A sereg felállása, a csata részletei és annak végéről írtak ellen nem nyilatkozik, s így hallgatván, hinnem kell, hogy a mások után vett hallomás és saját észleletem alapján leirtakban nem talál kifogásolni valót. Végül Petőfinek ruházatára is eként emlékezett, miként azt én 21 év előtt leírtam volt.

Gróf Haller Ferenc, segesvári volt térparancsnok úr, katonai szakértelemmel törekszik állításaim valóságát megingatni. — A gróf úr azonban részt sem vett a julius 31-kén Segesvár mellett vívott csatában. Még délben Kereszturon testvérének nejénél, gróf Haller Józsefnének házánál ebédelt, a csata színhelyére csak délután indult el. — Ezért sajtóhibának kell tekintenem vallomásának ezen kifeje-

zését: »Azt, hogy Petőfi végig kiséretében volt a tábornoknak: láttam«. — Vagy pedig ezen látásnak azelőtti napon kellett történni. Vallomásában a gróf úr olyasmit állít, hogy Lőrincz őrnagy Daczóval együtt, noha lóháton valának, még sem menekülhettek. Hogy a gróf úr ezen vallomásának mennyire megbízható alapja van, illusztrálja az, hogy azon Lőrincz őrnagy, kit a gróf úr Daczóval együtt 1849. julius 31-kén elesettnek mond, 1860. december 31-ről a *Vasárnapi Ujság* 5. számában, tehát a csata után 11 év mulva, ezeket írja S.-Magyaros-Erdélyből: »A segesvári vagy Fejéregyház melletti ütközet kezdetén Petőfit szuronyos fegyverrel láttam a gyalogsorok között — beosztás nélkül — működni. Hogy mivel foglalkozott az ütközet további hosszú folyama alatt, mint esett el, nem tudom. Bem körül ekkor nem tartózkodott, legalább délután 1—2 óráig nem, meddig t. i. én lovon ott lehettem« stb.

Lőrincz őrnagy Bem tábornoknak segéde volt, tehát azt hiszem hiteles szemtanu.

Bereczki Zsigmondné Varga Katalin asszonynyal szemben csak annyit jegyzek meg, hogy én néhai édes apjától, fiutestvérei és meghalt nővéreitől hallottam azt, hogy Petőfi a csatát megelőzött éjelen náluk hált. És én, azok szavai után ma is ezt hiszem. Hogy téved, megláthatja Egressy Gábor Arany Jánoshoz intézett levelének töredékéből. Egressy Gábor 1850. szeptember 23-iki kelettel Arany János kérdésére, többek között ezeket válaszolja:

»Sándorunk felől mit sem tudok. Maros-Vásárhelyen váltunk el egymástól 1849. julius végén. Ő Bemmel a segesvári csatába ment és többé vissza sem jött. Mondtam neki, ne menjen, de ő az öregtől nem akart elmaradni.« stb.

Bereczkiné tehát Egressyvel együtt nem láthatta Petőfit 1849. julius 30-kán este. Tehát tévedett.

Ezek a törvényes vizsgálat s az annak következtében támadt felszólalás nevezetesebb mozzanatai. Magokban véve nem biztos vagy nagyobb fontosságú adalékok, de mindamellett oly följegyzések, melyeket a költő életiratában figyelmen kívül hagyni nem lehet.

KIADATLAN VERS PETŐFITŐL. A *Vasárnapi Ujság* legközelebbi száma közli a következő költeményt:

V. Ferdinándhoz.

Igaz-e királyom,
A mit mondogatnak?
Nálad híre sincs a
Szabad akaratnak.

Megtennél te mindent
A magyar javára ;
Csakhogy titkos önkény
Korlátokba zára.

S nem csak közdolgokban
Vagy te korlátozva ;
E gyalázatos kény
Elhat tenlakodba.

A mi örömednek
Volna kútforrása
Elzárják előled,
Hogy szemed se lássa.

És kinek, kinek vagy
Illyen szolgarabja ?
Szolgádnak, királyom,
Ki sajátod lopja ! —

Ha ez így van : sorsod
Szivemből sajnálom . . . .
Ugy nézz a szemembe,
Jó öreg királyom.

A költeményt Petőfi 1844-ben írta Neumann Károly iskolatársának versgyüjteményébe, s nyomtatásban most lát először napvilágot.

PETŐFI SZÜLŐI.

ARCKÉPEINKHEZ.

Irta

SZANA TAMÁS.

LEGSZERETETTEBB atya s a legszeretettebb anya. — Maga Petőfi nevezi így szülőit az egyszerű márvány síremléken, mely a «jó öreg kocsmárosnak» s a «legszeretőbb anyának» hamvait jelöli a józsefvárosi elhagyatott, régi temetőben.

Valóban szeretett szülők, mert alig találunk költőt, kinek lantja oly igaz, megkapó és változatos hangokat adott volna a fiúi szeretet érzelmeinek. Megemlékezik róluk, midőn vágyai a szülői hajléktól elszólítják s «bolygó lába száz tövisre hág», s midőn újra felkeresi a Duna mentében fekvő kis lakot, egész úton azon gondolkozik, mit mondjon majd kedvest, szépet a rég nem látott anyának, kinek ajkán a viszontlátás örömei közt, utójára is szótlanul csügg, — mint «gyümölcs a fán». Megragadó, könyekre indító gyermeki szeretet, minőt csakis nemes, önfeláldozó lelkek ébreszthetnek. És csakugyan ilyenek voltak Petőfi szülői: a jó öreg kocsmáros és felesége, kik a költő minden tisztelőjétől méltán megkövetelhetik, hogy hálával adózzék áldott emléküknek.

Petőfi némely életirója, a költő egyik-másik kedélyes verséből következtetve, nyers és tanulatlan embernek szereti

előtüntetni az öreg Petrovicsot, mint a ki sejtelmével sem birt fia lángelméjének s mindvégig oknélküli ellenszenvvel viseltetett pályája iránt.

Ez az itélet ép oly elhamarkodott, mint igazságtalan. Az öreg Petrovics nem nyers és bárdolatlan, de az élet nagy iskoláját kitanult, komoly gondolkozásu ember volt, s úgy véralkatánál, mint évek során át szerzett tapasztalatainál fogva, mintegy hivatva vala arra, hogy házának vezetésében a rajongásig szerető anyával kezet fogva, annak csapongó érzelmeit itt-ott mérsékelve, szeretett gyermekeinek biztos jövőt teremtsen.

Úgy ő, mint felesége: Hrusz Mária, aszódi születésüek voltak, mit egyebek közt nyilván tanusít a szabadszállási helvét hitvallásu egyház esketési anyakönyve is, mely szóról szóra így szól: «1818, julius hó 16-án, Petrovics István, Aszódról való, de most Szabadszálláson lakó székárendásnak, ki Aszódon lakó Hrusz János hajadon leányát Máriát jegyzette el, a háromszori hirdetésről bizonyságlevelet adtam».

Esketésük 1818. szept. 15-dikén az aszódi ev. templomban ment véghez. A Petrovics-pár 1821. novemberig Szabadszálláson lakott; ekkor a szék haszonbéri ideje kitelvén, a kiskőrösi mészárszéket és húsvágási jogot vették ki árendába és tartották egész 1824 november hónapjáig. Ide már nem minden vagyon nélkül költözött az igyekező fiatal pár. Szabadszálláson csínos birtokot szereztek: házuk, szőllőjük, földjük volt s nevüket a tehetősebb ifjú mesteremberek között emlegették. Hosszabb ideig azonban Kis-Kőrösön sem volt maradásuk s alig ért másfél évet a kicsiny Sándor, midőn szülői 1824 novemberében Félegyházára költöztek s atyja a félegyházi és — Hábel József kecskeméti polgár társaságában — a kecskeméti mészárszéket is kihaszonbérelte. Petrovicsék Félegyházáról 1830-ban kerültek vissza Szabadszállásra s ekkor már igen jól birták magukat.

Ekkorról szól a költő verse:

Háza, kertje, földje, pénze, mindene volt
Alig tudta számát ökrének, lovának.

Nagyon jó házat, fogatot, hátas lovat tartott és semmi kiadást nem sajnált kedves első szülöttjének neveltetésétől. Aszódon még zongorára és rajzra is taníttatá a kis Sándort, mit bizonyára nem tesz, ha oly nyers és bárdolatlan, a minőnek némelyek elhamarkodva rajzolták. A gyermek e tantárgyakból *csak úgy kapogatott*, de futólagos tanulmányai is nem kis hatással voltak szépérzékének kifejtésére s kivált a festészetet illetőleg már gyermekkorában igen helyes itélettel birt.

A jóllét és megelégedettség azonban nem maradt állandó lakosa Petrovics István házának. Költőnk épen Selmecre volt menendő tanulmányainak folytatására, midőn vagyoni viszonyaikat a különböző csapások egyszerre véletlenül megrongálták sőt csaknem egészen tönkre tették. Egyik adósuk, a kinél tetemes tőkéjük volt befektetve, csalárdul megszökött, az 1838-diki nagy árvíz házukat elvitte, s hogy a baj annál teljesebb legyen: a sikertelen árenda helyzetükön hirtelen oly hézagot ütött, hogy a jó emberek két évtized alatt véres verejtékkel szerzett minden vagyonukat kénytelenek voltak eladni.

A költő, bár nem örömest beszélt szülőinek viszontagságai felől, e szomoru catastrophát rajzolja a *Jó öreg kocsmáros* címü megragadóan szép költeményében:

Alkonyuló félben van már élte napja,
S ilyenkor az ember nyugodalmat óhajt,
S ő reá, szegényre, a szerencsétlenség,
Ő reá mostan mért legtöbb gondot és bajt.
— — — — — — — — — —
Biztatom, hogy majd még jóra fordul sorsa;
Ő fejét csóválja, nem hisz a szavamnak,
»Úgy van, úgy«, szól később, »jóra fordul sorsom,
Mert hisz lábaim már a sír szélén vannak.«
Én elszomorodva borulok nyakába
S megfürösztöm arcát szemeim könnyével,
Mert az én atyám e jó öreg kocsmáros . . .
Áldja meg az isten mindakét kezével!

Ugyancsak ez a hang szólal meg István öcscséhez intézett költői levelében is:

Szegény atyánk! ha ő ugy nem bizik
Az emberekben, jégre nem viszik.
Mert ő becsületes lelkü, igaz;
Azt gondolá, hogy minden ember az.
És e hitének áldozatja lett,
Elveszte mindent, a mit keresett.
Szorgalmas élte verítékinek
Gyümölcseit most más emészti meg.

Ily csapások súlya alatt nem csoda, ha hitét elveszté az emberekben s komorrá, zárkózottá lett. Midőn Petőfi így jellemzi:

De ő nem tartja nagyra,
Hogy költő fia van,
Előtte minden ilyes
Dolog haszontalan —

Szavait nem kell szószerinti értelmükben vennünk. Az öreg Petrovics csak azért nem tartá nagyra, hogy költő fia van, mert tudta, hogy az írói pálya bizonytalan. Ily szempontból kiindulva kell megitélnünk a színészet iránt tanúsított ellenszenvét is. Nem tagadta, hogy Thalia papjai a nyelv apostolai, de ellensége volt a színészkedésnek, mert nem tartotta független, megelégedett jövőt biztosító állásnak. Ezért dobta oda gúnyosan a színészet horderejéről szónokoló fiunak: «tudom sokat koplaltál, mutatja a színed», hogy felrázza őt álmaiból, rámutatván a kendőzetlen valóra. Midőn később mint segédszerkesztő és díjazott munkatárs mutatta be magát a szülői háznál, az apa és fiu közti viszony is közvetlenebbé és bizalmasabbá vált. Castelar Emil mondja Byronról írt szép tanulmányában: Ha jó sugallatot érzesz szívedben, ha vágyat táplálsz letörülni a szenvedők könyeit, segíteni a szerencsétlent, utósó falatodat is megosztani az éhezővel, a halál karjaiba vetni magadat, csakhogy felebarátod életét megmenthessed — fordulj meg, és mint őran-

gyalodat, ki a jó gondolatokat súgja szívednek, anyádnak szeretett árnyát találod oldaladnál. Az elme, a könyvek, az iskolák és az atya oltják belénk az eszméket, de az érzelmeket mindig anyánktól nyerjük; a jellemet az anyák alkotják. — Petőfinél szintén feltalálhatjuk e szép szavak igazolását. A költő mély kedélyét, gyöngéd érzelmességét az angyaljóságu nőtől örökölte, s ezt nem is tagadhatja el, mert hangja mindig gyöngédebb és melegebb, ha anyjáról emlékezik vagy azt ellentétűl állítja atyja mellé. Midőn félig tréfásan, félig szemrehányásképen mondja atyjáról, hogy «csak a húsvágáshoz ért s nem sok hajszála hullt ki a tudományokért», egész örömmel felel anyjának száz meg száz kérdéseire:

És vége-hossza nem lett
Kérdezgetésinek;
De nekem e kérdések
Olyan jól estenek:

Mert mindenik tükör volt,
A honnan láthatám,
Hogy a földön nekem van
Legszeretőbb anyám!

Még élesebben rajzolja az anya és apa közti ellentétet a *Vizen* című költeményében, mely megtörtént dolog leírása. Petőfi egy izben csolnakán egyik barátját mentette ki a Duna habjaiból, s ekkor írta:

Anyám, ha mostan látnál
Tudom, hogy mondanád:
«Az istenért, ha feldőlsz,
Nem féled a halált?»

Apám, ha mostan látnál,
Tudom, hogy mondanád:
«Az ördög hurcol arra
Szaggatni a ruhád.»

A gyöngéden szerető anyát s a komoly, mindig számító apát találóbban jellemezni már alig lehetne, mint

Petőfi tette e két versszakban. De érezteti is háláját az anya gyöngédségeért, mert mindenkor a szeretet rajongásával beszél felőle, s még nélkülözéseinek hírével sem akar fájdalmat okozni neki:

> .... Szép hazámba ismerősök mennek;
> Jó anyámnak tőlök mit izenjek?
> Szóljatok be, földiek, ha lészen
> Utazástok háza közelében.
>
> Mondjátok, hogy könnyeit ne öntse,
> Mert fiának kedvez a szerencse....
> Ah, ha tudná, mily nyomorban élek,
> Megrepedne a szive szegénynek!

A jó szülők élete, költő fiuk hírnevének rohamos emelkedése dacára is hányatott maradt. Petőfi nem érhette meg, a mi után egyik költeményében sóhajtozott:

> Hejh, édes szülőimék,
> Gazdagodjam meg csak!
> Akkor, hiszem istenem,
> Nem panaszolkodnak,

s a jó öregektől még azt is megtagadta a sors, hogy csöndben, szeretett fiaik körében következzék be haláluk. Előbb a jó öreg kocsmáros halt meg, akkor, midőn az egyik fia vértől ázott mezőkön harsogtatta a tárogatót, a győzelem szent hitével zúgva ébredező nemzetének fülébe a *Talpra magyart!* A legjobb anya magára maradt, hogy érezze a veszteséget s néhány napig még viselje özvegyi fátyolát. Honvédeink épen Budavárát ostromolták. A bánatos özvegy Budán puskatűzben kereste fel kisebbik fiát. Az elváláskor sem az anya, sem a fiu nem sejtette, hogy többé nem fogják meglátni egymást. Negyed napra történt meg Budavárának bevétele. A kisebbik fiu szintén ott volt a harcosok között, rohamtűzben bátran hágott föl a bástyára, de midőn a vár bevétele után, örömittas szemmel tekintett alá Pestnek házaira, még csak nem is sejthette, hogy a józsef-

városi temetőben ekkor már édesanyja hamvai fölé is sír domborult...

Temetésén csakis költő fia lehetett jelen:

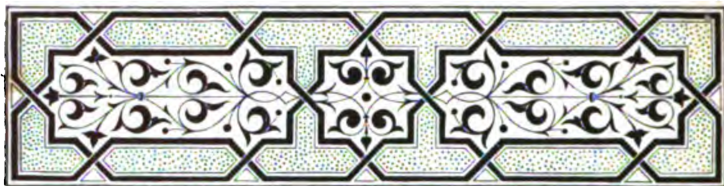
Láttam jó atyámat... vagy csak koporsóját,
Annak sem látszott ki csak az egyik széle,
Ezt is akkor láttam kinn a temetőben,
Mikor jó anyámat tettük le melléje.

A vár bevétele utáni napon azonban hárman jelentek meg a legszeretőbb apa és anya sírjánál: a két fiu és az öregebbnek felesége. Kérdé az egyik, hogy mi legyen a sír felirata? «Semmi más, mint: a legszeretettebb atya s a legszeretettebb anya» válaszolá a másik — «elég, ha mi tudjuk, hogy kik nyugosznak itten».*

A jó szülők sírköve csakugyan ez egyszerű s mégis oly sokat mondó feliratot viseli homlokzatán. Ott áll a józsefvárosi temető egyik emelkedettebb helyén, mondhatni, egyedül jó karban annyi elfeledett, beomlott, bozóttal, fűvel és dudvával benőtt sírhalom között. Míg a kisebbik fiu élt, volt gondja rá, hogy kegyelettel ápolja, gondozza a síremléket. Most már ő is ott pihen, hová kedvesei előbb megtértek, s tőle nekünk kell átvenni e szép és nemes kötelességet.

* *Életképek.* 1876. 136. sz. Sebestyén Dávid cikkében.

A PAP SZERELME.

KÖLTŐI BESZÉLY.

Irta

ÁBRÁNYI EMIL.

Mint egy szent ember, úgy élt.
Elrejtve jól, nem ismert földi ponton,
Egy szük, nevetlen faluban, a hol
Homályban jönnek a világra és
Homályban szállnak sírba; hol az elmulás
Nem pompázik márványnyal és a féreg
Híres halottból nem eszik soha.

Magában élt. Nem volt mellette más
Csak egy szegény nő, a ki anyja volt;
Ki fájdalommal szülte a világra
S nevelte híven, édes szeretettel,
Virrasztva álmát és dalolva néki,
Míg szeme, mint az őszi ég, borongott,
Siratva férje emlékét, mely így
Örökké fris, örökké szép maradt,
Mint sokat öntözött sír üde zöldje.

Vagyont nejére nem hagyott, csak ezt
A mondhatatlan gyenge csemetét,
Ezt a szegényke bimbót, a ki vígan
Fakadt föl a világra, nem sejditve
Hogy törzse holttá hervadt.
De mit törődött anyja a nyomorral
Ily édes kincsnek birtokában? Hol van

Dúsabb örökség, mint egy gyermek? Egy lény,
Kiben az elhalt kedves *önmagát*
Hagyja örökbe annak, a kinek
Egyetlen üdvössége ő volt!
Ah! mily gyönyörrel csüggött szeme rajta,
A fejlődő vonásokon, a mikben
Mohón kereste meghalt férje arcát;
Megsemmisült szerelmi boldogsága
Föltetszett ujra e nyíló szemekben,
E gödrös ajkon, omló fürtökön,
Nem a jelen kéjével, de az emlék
Átszellemült, megtisztult mámorával.

Szerette forrón. Mély szeretetéhez
Hozzácsatolta ah! idő előtt
Félbenhagyott szerelmét!
S ez összeolvadt kettős hatalom
Erőssé tette, hogy le tudja győzni
A szívtelen, kemény nyomort, az inség
Vad fúriáját, mely az elhagyottak
Szívvérét iszsza. Ő e szörnyet egy
Kis tűvel győzte le. Munkának állott
S varrt, dolgozott, mint annyi páriája
E forgó gömbnek, a hol ezren s ezren
Hervadnak el mindennap, míg a jólét
Egy pár szerencsés és kivételes
Mihasznát boldogít. Tűrt, dolgozott
És ebből állott összes élete,
De ezt akarta épen. Büszkén hordta
A terhet, a mit önkényt vett magára
S a földnek minden becstelen javáért
El nem cserélte volna nyomorát,
Melyben erényes és nyugodt maradt.

Az árva felnőtt. Árva? oh nem! sohsem árva
A gyermek, a míg anyja él! Ki tudná
Leírni, mennyit szenvedett s virasztott
Bölcsője mellett; hogy szerette, óvta
Ápolta, támogatta minden órán
Kitartóbban, mint egy védangyal!
Ki írhatná le boldog könnyeit,
Enyelgő csókját és a szent mosolyt,
A mely mögött fájdalmát rejtegette,
Nehogy a gyermek zsönge kis szive
Mint dércsípett virág, idő előtt

Megfonnyadjon gond s szenvedés alatt.
És igy teltek magányos napjaik,
Egymásnak élve, egymás oldalán,
Örökké együtt, mint gyümölcs az ágon,
A míg a gyermek ifjuvá fejlődött
S az agg Idő, mely erre rózsát hintett
A komoly asszony egyszerű hajára
Fénylő ezüstjét halkan rálehelte.

Pál nagy lett. Arcban apja mása,
Szép és erős, mint egy cherúb.
Nagy, nyílt szemek, — derültek, mélyek, tiszták,
Mint magas ormok rejtett tavai,
Egész fenékig látszók, kisugárzók
A lélek bennszülött szépségeit.
Ha szólott, hangja csengett; szavai
Ugy hullottak a szívre, mint a harmat
Beteg virágra.
Jóság, szelidség, kellem úgy olvadtak
Lényében össze, mint felhős egen
Támadt szivárvány enyhe színei;
Mert arca nyilt bár, mindig méla volt,
Nem oly bánattól, mit tapasztalás szül
S mely zord és gyászos; oly bánat vala,
Mely félig a jövő sejtelme, félig
Merengés, — vonzó és elandalító,
Lebűvölő, mint éjfél holdvilága.
E mélabú nemes lelkek sajátja,
Azzal születnek s az kiséri őket
Egész a sírig. És ez volt oka
Hogy Pál lemondott ifjan a világról
S bár szép alakja inkább hősre vallott,
Ki férfias küzdésre van hivatva:
Ő papnak készült.

Nem anyja volt, ki erre rábeszélte.
A jó szülő fényes pályát ohajtott
Fiának; azt szerette volna
Ha kimegy a világba s rangot és hírt
Szerez magának; bármily hőn imádta
E gyermeket, inkább eltűrte volna,
Hogy távol éljen tőle, semhogy őt
Magához kötve, önző szeretettel
Megrontsa boldogságát.
Ő tudta jól, mily kínos a magány

A míg a szív vágyakkal van tele,
S az ifju vér, mint forró, gyors patak
Kering a hő erekben. Ő tudott
Magában élni, mert nő volt s anya,
Volt gyermeke, ki mindenért kárpótlást
Nyujtott neki s világot alkotott
Számára, szebbet, mint a nagy világ!
De erre csak nő képes. Más a férfi.
Azt vágy ragadja, mint szel a vitorlát.
Azt olthatatlan szomjjal égeti
A tettvágy, a dicsőség ingere,
Azt vonja a távolság, mint a sast
A bércek csúcsa. Végtelenbe tör
Mint Ikarus s még olvadt szárnynyal is
Megközelítni száguld a napot;
Annak az élet börtön, hogyha nem
Csaponghat szerte és nem játszhatik
Vad hiusággal száz s ezer veszélylyel!

Más volna Pál? E viruló külsőbe
Ily túlkorán hogy szállhatott lemondás?
Hogy férhet össze bíbor vére, mely
Arcába szökken, sáppadt megadással?
Mi készti, hogy keresse a magányt,
S a szentek és a túlvilági árnyak
Bús társaságát többre tartsa, mint
Víg emberek fényes, zajos körét?
Mi készti, hogy könyvek fölé hajolva
Merengjen, sírjon holt betük felett
Órákon át s lelkét epeszsze gyászos
Történetével kínzott vértanúknak?
Hogy ne találjon más gyönyört a földön
Mint őszülő anyjának mosolyát? . . .

És elteltek a szeminárium
Egyhangu évei. Ütött az óra,
Mely Pált végkép istennek jegyzi el.
Hosszan csókolva átölelte anyját
S derülten ment a főoltár elé,
Hogy esküjét felküldje a magasba.
Lelépve onnan, így szólt: «Oh anyám!
Egymástól többet nem válunk mi el.
Maradj velem! Te eddig értem éltél,
Engedd, hogy mostan én éljek teérted,
Oh engedd, hogy hálás lehessek hozzád

A legjobb, leghűbb, legszentebb anyához,
Ki földön élt!
Nekem más nem kell, csak te! Hadd maradjunk
Együtt a sírig! Boldogok leszünk
S elégedetten éljük napjaink'
Csendes magányban! Isten és te közted
Osztom meg én tünő óráimat!»

Elküldték papnak jámbor és szegény
Pórok közé, erdővel koszorúzott
Kis faluba, honnan az ájtatosság
Ugy száll föl égre, mint a vad virág
Fris illata, mit kóbor fuvalom
Renget tovább; hol munkában kifáradt
Kérges kezet kulcsolnak egyszerű
Imára, melyben faragatlan szóval
Esengnek áldást!
Itt élt évek óta,
Oly egyszerűen s annyi hittel
Mint egy apostol, mint egy ős keresztény,
Virágok, fák, éneklő madarak közt,
Oly környezetben, mely nem sért soha.
Az eldurvult, de jó szivek szerették
Mindannyian; a merre járt, föléledt
A senyvedő és hitte gyógyulását;
A haldokló nyugodtan költözött el,
Ha ő vezette át a túlvilágba;
Bűnök sulyát szelíden vette le
A küzködő lélekről és a vígasz
Lágy balzsamával járt köröskörül.
Oly dús volt benne jóság, tisztaság,
Hogy szétáradt belőle, mint a napból
Az éltető fény s mindent nemesebbé
Szebbé varázsolt, a hová csak ért.
Ünneppé vált a megszokott vasárnap,
Bensőbb örömmel még nem gyűlt a nép
A kis templomba, mint most, hogyha csengett
A messze hangzó, serkentő harang
És nem hajolt meg mélyebben soha,
Mint most, mikor Pál áldozott az Urnak.
Ő volt a község lelke, támasza,
Minden bánatnak biztos enyhitője,
Szegények véde, árvák gyámola,
Keserves könyek gyors felszárítója;
Szent ember!

Temetnek. Egy koldus fiát viszik
A temetőbe, durván összehányt
És névtelen sírok közé, hogy ott
Aludja álmát, melynél nem nyugodtabb
Nem fagyosabb, nem öntudatlanabb
S nem örökebb azé sem, kit a föld
Félistenként hordott magán.
Pál megy utána, condrás koldusok közt,
S mélyebb részvétet akkor sem mutatna,
Ha egy Croesust temetne. Áll a sírnál
S a szent vizet behinti a gödörbe,
Hová a rosz, alig fedett koporsót
Alá bocsátják.

Ekkor dobogás
Hallik kivül. Két ló megáll. Egyikről
Lepattan egy nő s a lovásznak dobva
A mén kantárát, hirtelen belép
A temetőbe s odaáll a sírhoz,
Melybe a koldus holt fiát eresztték;
Áll meghatottan, csaknem köny gyülemlik
Szemébe; aztán gyorsan kebléhez kap és
Az ott levő virágot egy sohajjal
Leejti a kopár sír fenekére,
Felszáll lovára s ujra eltünik.

A mennyi csáb asszony testére fér,
Az benne megvolt. Bűvölőbb szemek
Antóniust sem kábitották. Minden
Megvolt ezekben, a mi férfit megront
Vagy üdvözít vagy üdvözítve ront meg!
Nedves sugárjuk néha oly merengő,
Hogy titkos bútól és ábrándozástól
Csaknem megtörtnek látszanak. Besülyed,
Beléjük vész a kóborló tekintet;
Majd fellángolnak, mintha meteor
Fut át az éjen, s mint a vas, ha izzik
Oly tűzben állnak; teste a gyönyör
Forrása, melytől mámorossá válnék
A legbölcsebb ész.
A természet művészszé finomult,
Mikor e nőnek alkatát kimetszte,
S az elemek minden titkos hatalma
Egygyé szürődött, hogy testébe szálljon
Lélek gyanánt.

A nagy világban élt
Gyermekkorától, fényes pompa közt;
Mesés gazdagság kényeztette minden
Léptén-nyomán. Egyetlen örökös,
Ki anya nélkül nőtt fel, oly apával
Ki nem nevelte egy percig se lányát,
De meghajolt és meghódolt előtte
A mint nagygyá lett s úgy szolgálta épen
Szeszélyeit, mint sok inasa és
Utóbb a kérők, kik delfin gyanánt
Usztak e kincsrakott hajó után:
Ez volt *Berendi* Mártha.

Huszonnégy éves. Özvegy. Visszatért
Külföldről ősi kastélyába, hogy
Megunt körét a fényes városoknak
Pár pillanatra e szegény falúval
Cserélje föl.

. . . .

Káprázat volt? Álomkép? Látta-é
Ott állni a nyitott gödör felett,
Meghatva, búsan és fönségesen, mint
A részvét angyalát? Honnan került
E hitvány temetőbe és hová tünt
Egy perc alatt? Csodálatos jelenség!
Ily szépet ő még nem látott soha;
Ha káprázat volt, ily káprázatot
Csak a mennyország üdvössége szülhet...!
S ha élő? Ah, ha élő, úgy a föld
Remek lények hazája...! Hogyha élő,
Úgy jaj a szívnek, mely nem tud betelni
A túlvilággal, vallás üdvivel,
S halandó kéjnek szomját érezi!

. . . .

Nem volt káprázat. Másnap ujra látta,
És látta hosszan, látta szemtől szemben.
Akkor jelent meg a templom küszöbjén,
Mikor a szentséget mutatta föl.
A míg a többi mélyen meghajolt,
Ő fölvetette büszke homlokát
S égő szemét kevélyen rásütötte,
Aztán nyugodtan ment előre és
Helyet foglalt a főoltár előtt.

Pál összeborzadt és érezte, hogy
Arcába száll gyorsan kiáradt vére,
Aztán lángolva végig hömpölyög,
Mint olvadt láva, valamennyi tagján;
Járása ingatag volt és kezében
A szentség reszketett. Zavartan,
Türelmetlen, szándékos gyorsasággal
Végezte a misét, hogy mielőbb
Megszabadúljon e verő szemektől
Mik rá voltak szegezve véges végig.

. . . .

Ünnep zaja riasztja szét a csöndet,
Mely a Berendi kastélyban tanyát vert
Sok éve már. Vendégek gyűlnek össze
Közel s távol falukból; a vidéki
Nemesség dísze és virága rajzik
Mártha körül; bók, kacagás, zene
Lakmározás lármája verdesi
Az éj süket fülét; rakéta pattog
Gyors durrogással és szikrázva hull
A park magas, sötétlő fáira.
Fényben ragyognak a nagy ablakok,
Mint éjbe néző tündöklő szemek,
S az ősi kastély csillanó terére
Táncos csoportok lengő árnya röppen.
Mindenben Mártha jár elől; kevélyen
Mint egy királynő s mégis nyájasan
Köszönti sorra a csoportokat;
Mindenkihez van egy kegyes szava,
S a merre fordul, mosolyát csatolja
Üdvözletéhez; úgy lebeg fölöttük,
Oly fényesen s oly hidegen halad,
Mint zajgó földi látványok fölött
A részvétlen hold.
Pál is megjelent
A vendégek közt. Búsan és szerényen
Áll egy sarokban s öntudatlanúl
Kiséri Márthát tiszta, nyilt szemével.

— «Ön itt, lelkész úr?» — szól s hozzá siet
Berendi Mártha. — «Mily kitüntetés!
Meghívtam önt, de őszintén bevallom,
Nem vártam azt, hogy itt meg fog jelenni.
Azt mondják, hogy kerüli a világot.»

— S miért keressem? Pap vagyok! —
— «Igaz!
De hát miért lett azzá? Ily virágzó
Szép, ifju arccal mért öltötte föl
A szigorú askéta köntösét?
Mért választotta a kínos lemondást,
Mely csak megtörtnek és hajlott korú
Aggnak való? Tán kényszerítve volt?»

— Nem kényszerített senki. Én magam
Akartam így!
— «Miért?»
Pál hallgatott.
— «Nos, hát miért? Nem mondja meg, miért?
Szeretném tudni...! Sorsa érdekel...
Ne értsen félre... hogyha látom önt,
Mint hogyha látnám elhunyt jó öcsémet...
Szakasztott mása!»
Arca elborúlt
S az éjbe nézett éjsötét szemével.
— «Mily szép a kert...! E túlzajgó terem
Bizalmas szókra nem való, belátom.
Jőjön velem; egy kis sétát teszünk
Alant a parkban... s hogyha méltat arra,
Hogy kérdésemre válaszoljon, kérem:
Ne vonja meg tőlem szavát!»
. . . .
Lementek
S járkáltak hosszan; és Pál így beszélt:
— Lemondtam ifjan, mert lemondanom
Nem volt nehéz. Előttem a világnak
Nem volt becse és most sincs annyi, hogy
Megbántam volna tettemet. Szivemből
Hiányzott minden földi vágy! Magányért
Epedtem mindig, oly magányért, melybe
Imádság, béke s tiszta gondolat
Szövődik. Én nem embergyűlöletből
Vonúltam el; nem gyűlölöm az embert,
Sőt szánom, védem és vigasztalom,
De arra nem volt kedvem, hogy közéjük
Furódva, tolakodjam rang után,
Harcoljak koncért csattogó fogakkal,
És gázoljak sárt hitvány hír nyomában!
Magányt akartam és mert volt hitem
— Szívet betöltő, lelket andalító

Mindennél édesb és hatalmasabb hit! —
Pappá levék. Élettörténetem
Csak ebből áll. Mindent tud, asszonyom!

— «És nem volt senki, — *nincsen* senkije
Kihez vonzódnék?»
— Oh, van! Egy anyám,
Ki mellett élnem legfőbb boldogságom,
Kit támogatnom drága kötelesség
S a kit szeretnem mindenért kárpótló
Magasztos érzés! Hogy mondjam ki szóval,
Mint csüggök rajta? Más talán nem érti
E végtelen, határtalan rajongást,
Mely a fiút anyjához így csatolja, —
De milliók közt egynek jut csupán
Olyan szerencse, mint nekem jutott,
Hogy egy anyában feltaláljak mindent!
Éltemnek ő az, a mi az iránytű
Tengerre szállt hajónak... biztosan
Megyek vele az évek hosszu árján!
Mert lénye oly jó, oly nyugodt s erős:
Csak rá kell néznem, hogy szilárd legyek! —

Kihívó gúnynyal megrándult a szép ajk
És fenyegetve rámeredt a tűz-szem. —
— «Ah, fájdalom! Anyát nem ismerék!
Még bölcsőben feküdtem, a mikor
Elvette tőlem a halál! Nekem
Úgy kellett nőnöm, idegen karok közt!»
— Sajnálom önt! — szólott Pál, és tünődve
Elhallgatott.
— «Ön sajnál? Érzi, úgy-e,
Hogy e vagyon s e fényes név dacára
A boldogság nem osztályrészem? Úgy van!
De hogyha ön szán engem, én viszont
Önt szánom!»
— Engem?
— «Önt! Mert fesse bármint
Kevély nyugalmát és biztos hitét
Képzelje bármint, hogy vérét legyőzte
S hogy van lemondás ifju szivvel; higyje
Akárhogyan, hogy egy anyában mindent
Föllelt... ön mégse boldog!»
— Ujra mondom:
Boldog vagyok! —

— «Nem az! Csak képzelődik
Vagy önmagát ámitja! Ön nem boldog,
Mert ön nem tudja, mily kimondhatatlan
Gyönyörrel van a lét tele . . . milyen
Forró varázs van bennünk... mily csodás
Az ifjuságnak kéje, bánata . . . !
Nem! ön nem boldog, mert nem ismeri,
Mert ön nem tudja, mi a — szerelem!»

Megvan! Merészen, gyorsan, biztosan
Váratlanul, rádobta e tüzes szót.

— Ne többet erről! — szólott Pál s zavartan
Indult a parkból. Mártha nem csekélyebb
Zavarral ment utána s fogta meg
Búcsúra nyujtott jobbját, mely kigyúladt
És reszketett . . .
— «Csak azt ohajtom, kérem,
Hogy néha-néha oszsza meg magányom
Míg itt vagyok... és edzze lelkemet
Szilárd hitével... és ne haragudjék,
Ha egy hibás szó ajkaimra jő . . .
Legyen irántam elnéző s kegyes!»
Pál némán ment el.
. . . .
Álmából nyögve fölriadt. Nagy isten!
Mily édesen tudott szunnyadni máskor!
Üdítő álmok ringatták viradtig,
Ekkor fölébredt és a regg-imát
Elégedetten súgta el, derülten,
Oly könnyű szívvel, mint szokott dalát
A harmatos szárnyú pacsirta... !
Kertjében sétál. Lelke ón-nehéz.
Szemét az égre rámereszti, mintha
Megnyiltát várná, aztán meg befúrja
Merőn a földbe és bolyong tovább,
Mélyet sohajtva, majd meg fölnevetve,
Lassan megállva és suttogva olykor:
— «Hm! szerelem! — Valóban? — Szerelem!
Ah szerelem! —» És ezt tördelve, járkál
Fel és alá. míg kél az örök ifjú
Mosolygó hajnal és pirosló leplét
A félhomályú égen szétteríti.
Az útakon kolompoló gulyák
Vonúlnak lassan a közel mezőkre.

Megy a juhász, pattantja ostorát
S a bégő nyájat füttyöngetve hajtja.
Meglátja Pált a kerítésen át,
Lekapja foltos süvegét s be szól:
«Dicsértessék a Jézus Krisztus!»
Pál összerezzen, tompán válaszolja:
«Dicsértessék!» s házába tántorog.

. . . .

Hogy nem megy hozzá, hogy nem látja többé,
Ezt felfogadta és megesküdött rá.
Szegény delejtű! hát fogadd akárhogy,
Hogy nem hajolsz a sark felé, hanem
Más vonzerőnek engedsz vagy magadnak
Szabsz uj irányt, — mit ér az? Áll a sark
Örök szilárdan és te, gyönge vas,
Mást nem tehetsz, minthogy felé inogsz!
Egy nap megállja, másnap izgatott lesz
És harmadnapra már nem bir magával;
Habozva bár, pirúlva s tétovázva
De csak megindúl a kastély felé
És utja közben így altatja lelkét,
Mely fölsikolt a tört eskű miatt:
«E nő boldogtalan; kedélye bús
És meghasonlott; mért vonjam meg tőle
A vígasz szavait? Tisztemben áll
Hogy szétoszlassam a fájdalmakat
S meggyógyitsam a sebzett szíveket.
Talán javára válhatok. Talán
Megmenthetem, magának s a világnak!»
Belépett hozzá.

. . . .

Épen búcsuzott
A nyári nap és elhaló sugárral
Csókolta hosszan a piros eget.
És égen, földön lassan szétterűlt
Az alkony bája . . . megnevezhetetlen
Fenséges csönd, melyben a szív kinyílik
Mint egy virág s a sok vágy, mint az illat
Epedve száll; a lélek elmerűl
S egy percre sejti a teremtés titkát:
A csillagokban rejlő végtelen
S *egymásba játszó* örök életet.
Állottak sorban, mozdulatlanúl

A fölnyuló fák, mintha szenderegni
Készültek volna; egy szellő se járt
Dús lombjaik közt; mint bénult karok
Úgy csüngtek le az ágak.

. . . .

Mártha és Pál
E félhomályban egymás oldalán
Ültek s hallgattak. Pál komoly volt, csaknem
Mogorva s Márthán mély levertség látszott.
— Mi bántja hát, hogy nem bir megnyugodni? —
Kérdezte Pál és arca szigorúbb lett.
— Hát név, vagyon, szabadság, ifjuság,
Szépség, müveltség — mindez semmi? Hát
A nagy világon, annyi millió
Ember között még senkit sem talált,
Ki önt boldoggá tette volna? —
— «Senkit!»
— Soha? —
— «Soha!»
— Miért? —
— Mert senki sem volt
Ki szívemet magához vonta volna,
Ki zsibbadt vérem lázba tudta volna
Kergetni és egész valóm fölött
Urrá birt volna válni...! Mit nekem
E sok hazug báb, e kihűlt ledérek,
E csínos naplopók, e selypitő
És vézna Don Juankák, kik unottan
S szivetlenül bágyadt gyönyört vadásznak..!
Mit ért nekem e sok beteg piperkőc
S a nagy világ üres pompája, mely
Csak kábitott, mint zavaros zene
De sohá meg nem nyugtatott, soha
Ki nem elégített.∴ Ah, ön nem tudja
Mily nyomorúlt egy nagyvilági nő,
Ki szerelemre vágyik s nem talál
Sehol szerelmet, csak hitvány salakját
Az eltünt kéjnek... a ki kénytelen
Megvetni férjét és örülni annak
Mikor e férj végsőt sohajt előtte..!
Egy nő, ki ezrek, milliók között
Magában áll és gazdagsága árján
Szomjan eped egy kis szerelemért!»

Igéző hangja fuldokolva elhalt,
Feje lecsüggedt.. széttágult szeméből
Kivált egy könycsepp s Pál kezére hullott.
— Ön sír?.. Szegény nő! mit jelent e köny?
Térjen magához!
— «Azt jelenti, hogy
Téged szeretlek!»
Megragadta karját
Magához vonta, mielőtt eszmélne
S lihegve, gyorsan, ostromló szavakkal
Felé zihálta forró vallomását:
— «Téged szeretlek, mert te férfi vagy,
Szép és erős... hő vérű.. szűzies...
Még érintetlen minden földi szenytől!
Te tudsz érezni, tudsz szívet szivért
Cserébe adni..! Benned föltaláltam
A szerelem fenséges ideálját..!
Ne botránkozz' meg, hogy bevallom azt
Mit illett volna tőled rejtenem...
Mit ér a küzdés? Istenként jelentél
Előttem meg... hatalmad oly csodás,
Hogy lábadhoz kell omlanom s szeretnem
Kell téged, bár e perc halálom lenne...!
Akárki vagy, mindegy nekem!.. Szeretlek
Mert ős erővel vonz feléd a vágy
S minden csöpp vérem azt kiáltja: Ezt,
Csak ezt szeresd! Nem állhatok meg immár!
Oh adj szerelmet, adj gyönyört nekem...
Emelj magadhoz.. válts meg! oh szeress!» —

Tehetlenül bámult Márthára Pál.
Föleszmélt végre, mint az alvajáró
Kit örvény szélén felriasztanak.
Karját kitépte s visszatért erővel
Ellökte Márthát.
— Oh boldogtalan!
Ne lássam többet! —
— «Pál, megállj!»
— Ne szóljon!
Közöttünk vége mindennek! —
— «Megállj!» —
— Félre az útból! félre!
S elrohant
Mint kergetett vad, felbomlott ruhával
Födetlen fővel, vissza nem tekintve.

. . . .

Még reszketett a nem várt pillanat
Lázától . . még egész valója lángolt
Gyötrelmes és eloltbatatlan tűztől ;
Még kérdezgette számtalanszor rémült
Hitetlen képpel. Történt, a mi történt,
Vagy álmodott csak ? Még érezte arcán
A kéjes ajkak izzó sóhaját,
Mely mint a számum végig dúlt fölötte
És egy világot hervadásba ejtett !
Még komoran vádolta önmagát :
Miért ment hozzá ? mért is ment oda !
Miért kereste a veszélyt ! Hiszen
Tudhatta volna, hogy jó vége nem lesz !
Még háborgott, mint vész után a hullám
Sokáig hömpölyög még . . .

Fölszakadt
Durván az ajtó.
Mártha állt előtte !

. . . .

Baljós szeme vad fénynyel lobogott
Haragtól, vágytól, büszkeségtől . . ! Ajka
Vonaglott s a dacos száj bíborát
Dühödten marták a fehér fogak.
— «Eljöttem gyónni !»
— Távozzék azonnal ! —
— «A gyónni vágyót pap nem űzi el !
Legyen bár gyilkos, megkell tűrnötök
S hallgatnotok kell vallomását !»
— Menjen ! —
— «Gyónom : szeretlek ! . . És szeretsz te is,
Szeretsz te is, mert ah ! gyűlölni látszol !
Igen, szeretsz ! Hiába tettetésed
Szeretsz ! szeretsz !
— Az isten szent nevére
Ne itt ! ne itt ! Kimélje e szobát !
Egy szent lakik mellette ! Itt a bűn még
Nem járt soha !
— «Hát bűn a szerelem ?
Gyönyör, gyönyör ! melyért a túlvilág
— Ha elmulasztod — kárpótlást nem ad,
Mert nincs hozzá hasonló ott az égben !
Merj hát szeretni ! merj hát üdvözülni !»

Hókarját, melyről a csipkés köpeny
Lebomlott, most feléje tárta . . keble
Mint földingástól hányatott halom,
Rengett, hullámzott őrült kéjesen . . . .
Pál visszahátrált . . . végső menedékül
A krucifixust fogta meg, mely ott állt
Az asztalon, hogy párbajt vívjanak :
Egy nő s egy isten!
Mártha odalépett,
Kezéből a keresztet kiragadta
S úgy verte földhöz, hogy darabba tört
És sáppadt érce döngve elgurúlt.
— «Megváltód itt áll! Én hozzám imádkozz'!»
Eldúlva, megrémülve, ittasúltan
Omlott le Pál. . . Szörnyű önkívületben
Márthához csúszott és ruháját kezdte
Csókkal borítni . . .
— Vége! — vége! — vége!
Mindennek vége . .! Térdem porba hajlik!
Nincs már erőm harcolni önmagammal,
Nincs már erőm esкümnek állani,
Nincs már erőm a jóra! Ah! legyőztél,
Legyőztél, asszony! Halld hát és őrülj :
Szerettelek, mióta legelőször
Megláttalak, a mint ott álltál némán
A sír fölött s virágodat bedobtad
A koldus gyermekének! Irigyeltem
Halotti álmát e virág alatt!
Szerettelek, mikor borzadtam tőled
Az oltár lépcsején! Szerettelek
Mikor föltettem, hogy kerülni foglak,
S szerettelek, mikor álmatlan éjim
Kínos csöndjében, szent könyvemre dőlve,
Vádoltalak az istenség előtt!
Mindent kimondtam! Tapsolj és ujongj!
A régi Pál nincs többé! A ki itt áll
Egy szolga csak, kivel mindent tehetsz!
Hadd csapjon össze hát a bűn fölöttünk,
Örvény nyeljen be . .! És takarja el
Szemét az isten, hogy ne lássa azt
Mivé tettél te engem . .! —
Mártha nem szólt
Csak rálankadt a fetrengőre és
Magához vonta, mindig szor sabban
Mig csókba fúltak a fogyó szavak

Ajk ajkra forrt, szív szíven dobogott,
Szem elsötétült, öntudat kilobbant
S a szenvedély, mint rohanó özön
Mindent gyönyörbe, kéjbe temetett..!

. . . .

A mámor elszállt, hogy még ittasabban
Lebegjen vissza rózsás fellegén.
Őket csodálják annyi éjszakán már
A csillagok, e titkos szerelem
S e mindig múló s mindig megujúló
Szabad gyönyör örök tanúi. Rajtuk
Mulatnak a virágok, kik a park
Smaragd-gyöpén feléjük kandikálnak,
A mint fáradtan s mégis telhetetlen,
Halk tétován, egymásba semmisülve
Suhannak végig, üdvözült árnyakként
A fák közé enyésző útakon.
Fordult a kocka. Most nem Mártha kér,
Pál jár utána, ő eseng szerelmet,
És nézi folyvást s őrzi oly mohón, mint
Véletlenül talált kincsét a koldus.
Ugy érzi már, nem bűn a mit mivel
És hogyha bűn, már vissza nem riad!
Ha bűn, istennel inkább meghasonlik
S üdvét eldobva, kárhozatba megy
Hogy kedvesével ott is egyesüljön.

. . . .

Egy mindennél szebb, andább éjszakán
Pál felsohajtott: «Oh! bár tartana
Örökre így! Nem tudva semmi másról
Csak hogy szeretjük egymást..! Elfelednénk
Számolni órát és napot, a míg
Lejárna éltünk s lassan, észrevétlen
Átszellemülnénk együtt a halálba!
— «Bár tartana!» visszhangzott Mártha ajkán
De — válnunk kell!»
— Mit! válni?
— «Egy időre!
Nem mondtam még? Ma kaptam levelet;
Agg nagynéném, ki Párisban lakik,
Súlyos beteg lőn s engem látni óhajt...
Kivánatának engednem kell, nemcsak
Mert én vagyok egyetlen rokona.

De benső hála is köt hozzá; ő volt,
Ki több évig nevelt...»
— Ez tréfa, úgy-e? —
— «Nem, nem! komoly szó! Indiákra ment
Atyám vadászni; míg ő hírt vehet
Nővére vészes helyzetéről és
Párisba térhet, addig a szegény
Ezerszer is meghalhat... fájdalom,
Nekem kell mennem!»
Villámgyorsan és
Vad tűzzel pattant lábra Pál. Megállott
A nő előtt, mint hogyha menne már
És ő készülne megragadni.
— Nem! nem!
Ne hidd, hogy innen elbocsássalak!
Szeretlek... bírlak...! Nem bocsátlak el!
Egy napra sem, nem! egy órára sem!
Itt kell maradnod!
— «Ej, de nem lehet!»
— Elhagyni engem! Megszakítni most
Boldogságunkat! Idegen világba
Lopódzni tőlem, hogy tán elfeledj!
Nem! nem bocsátlak!
— «Gyermek!»
— Az vagyok!
Féltékeny, gyönge, lázbeteg fiú...!
Nevezz őrültnek, azt is ráhagyom!
Őrült vagyok, de érted lettem azzá
S te tettél azzá! Mindent összetörtél,
Mi bennem szent volt és nyugodt! Ne bámuld,
Hogy vágyaim, mint féktelen vadak,
Szerelmedet szomjazzák...! Nem bocsátlak!
Nem, nem, soha!
— «Pál, hallgass rám!»
— Ne szólj!
Hiába minden! Végzetes szerelmünk
Kéjére esküszöm, inkább megöllek,
Minthogy magamtól elbocsássalak! —
Átfogta hajló, karcsú termetét,
Átfogta úgy, hogy Mártha felsikoltott
S a borzadály szivébe dobbant.
— «Pál! Pál!
Bocsásson el!... Bocsáss el!...»
— Menni vágysz?
Jó! Menj! De én is elmegyek veled!

Utánad járok, mint az árny! Követlek
Mindenhová, napfényben és viharban. .
Megyek veled, ki, túl az óceánon,
És a világnak semmi vésze el nem
Riaszt mellőled! Öltönyöm, hitem
Ha kell, leszórom!... Csak veled maradjak! —
— «Gondolj anyádra!»
— Oh az én anyám!
Előtte bátran tárhatok szivet,
Ő együtt érez én velem! Ne félj,
Anyám velünk jön! Szent tanúja ő lesz
Rejtett frigyünknek! Élünk vígan és mint
A boldogság három zarándoka,
Bolyongjuk át a földet...!
— «Hát a botrány,
A szóbeszéd...»
— Hadd! Minket el nem ér
A rágalom...! Aljas sarát hiába
Frecscsenti ránk, olyan fölötte állunk!
És emberekhez mért legyen közünk?
Szeretjük egymást, ennél kell-e több?
Nem! Sorsom a tiéddel egy! Ezentúl
Te nélküled egy percnyi életem sincs! —
— «Szerelmed győzött!... Nem megyek tehát!
Nem! Itt fogok maradni, itt veled!...
Késő az éj; eredj nyugton haza...!
Csókolj meg...! Így! még egyszer! ujra! holnap
Találkozunk...! Tiéd vagyok!»
— Örökké?
— «Örökké!»
— Mondd hát, hogy szeretsz!
— «Szeretlek!»

. . . .

Ejfél után aludt el, zokogó szél
Búgása mellett, mely az ablakon
Meg-megdörömbölt, mint egy éji vándor.
Rettentő álmok gőzével tusázott
Izzadt homlokkal hánykolódva ágyán;
Csókolta Márthát s Mártha hirtelen
Szörnynyé csufúlt, mely sebző karmait
Keblébe vágta s vérszomjas kacajjal
Kimarta szívét; majd tündéralakban
Állott eléje; táncolt, lebegett
Heródiásként, ragyogott a bájtól,

De ajkiból kénes láng csapdosott ki
És fojtó pára, melytől összefonnyadt
Köröskörül minden virág s elsárgult
Maga az ég is; majd félhőre ült,
Ott ringatódzott, mígnem egy vihar
Utána zúdult s mennydörgő robajjal,
Rémes sötéten, messze elsodorta.

. . . .

Magasan állott már a nap, mikor
Elhagyta házát és Márthához indult,
Csodálatos, vad álmain kotolva,
De boldogan, hogy álom volt csupán
És a valóság uj gyönyört kinál!

Ácsorgó, tétlen szolgákat talált
A kastély udvarán.
— Honn van az úrnő?
«Nincs!»
— Lovagol tán?
«Nem! Utazni ment!»
— Mikor?
«Még tegnap éjjel. Be se várta
Hogy megviradjon!»
Lába összerendült,
De megfeszítve minden erejét,
Szilárdan állt; csak hangja reszketett.
— Hová? nem mondta?
«Nem!»
««De mondta, mondta!»»
Szólott harsányan egy komornaasszony,
Ki lelkendezve bukdácsolt elő:
««Azt mondta, hogy külországokba megy,
S belé telik tán három esztendő is,
Míg visszajön! A tisztelendő úrnak
Ezt a kis írást hagyta nálam... ezt itt!»»

. . . .

Könnyű levélke, alig egy pehely,
Mégis hogy nyomta elgyöngült kezét!
Illat csapott belőle föl, de most
E kedves fűszer temetői szagként
Hatott a döbbent érzékekre és
Piros pecsétje gyászszá feketült.
A sejtő szellem végitéletét

Olvasta benne, mielőtt a szem
Még látta volna!
Nem bontotta *ott* fel.
Átvette némán s görcsösen szoritva
Lement a kertbe; fölkereste ott
A kéjes órák boldog rejtekét
S habozva, félve, ah! remélve is
— Mint kegyre vár vesztőhelyén a rab —
Hozzá kapott.
Egy sor volt benne csak:
«Ön bárgyu pap! Nem tudja, mit kiván!»
Egy sor, több semmi. Egy sor, semmi több:
«Ön bárgyu pap! nem tudja, mit kiván!»

. . . .

Honnan dobták le? Ugy tetszik neki:
Fölvitték egy mondhatlanúl magas
Felhőkbe nyúló bércoromra, aztán
Lerugták onnan... furcsa! mégis él!
Testének nincsen egy paránya, mely
Ne tört vón össze... és ő mégis él!
Lám, él, pedig meg kellett volna halni,
Hiszen borzasztó, mily csodás magasból
Zuhant alá most!... Fölnézett az égre:
Kék és sugárzó, bájos és örök, —
Hát nem szakadt le? hát nem feketült el?
A földre bámult: — durva és szilárd;
Hát nem repedt meg? nem romlott chaoszszá?
Körül tekintett —: íme, a virágok
Mind nyitnak, mind! s mily szépen mosolyognak,
Mily vigak és kacérok!... Hallgatódzott:
Im, madarak dalolnak minden ágon!
Hát a teremtés most is, mint előbb
Csak oly jó, oly szép, oly derült s kegyes!
De hát akkor mi rút incselkedés,
Ki súgja ezt, — ki súgja ezt neki:
«Ön bárgyu pap! nem tudja, mit kiván!»

Merev kezénél merevebb szeme
Rátévedt a levélre... Fínom írás!
A *leggyöngédebb* női kézzel írva!
«Ön bárgyu pap! nem tudja, mit kiván!»

Olvasta tizszer és olvasta százszor,
Olvasta egyre s fel-felkacagott,

De tompa, megtört, szakgatott kacajjal . . ,
Míg végre, kínját nem bírván viselni,
Eldőlt a földön s könnye megfakadt,
Omolva, mint a felhőszakadás.
Fáradt kezét sáppadt arcára nyomva,
Ott sírt sokáig, puszta édenében!

. . . .

Homály kezdett a tájra szállani,
Mikor fölébredt. Gépileg fölállt
S ámulva nézett, mintha egy halottat,
Kimondhatatlan régen szunnyadót,
Életre vertek volna.
Hol van? mi történt? mért e szakgatás
Agyában és szivében? mért feküdt
A földön ily sokáig? . . . Igy tusázott
Az öntudat csalképek rebbenő
Páráival, míg mind legyőzte őket
És a valóság, gyötrő tisztaságban,
Előtte állott!

Tétován megindult,
Nem tudva, merre; átszökött a kert
Magas sövényén és az elsötétűlt
Mezők felé ment, rémesen fehér
Kisértet arccal, — csak mély szeme izzott
Mint égett ház tüzes zsarátnoka.
Ment, ment előre, süppedő göröngyön,
Mély útakon, árok poshadt vizén,
Kiszáradt földek szúrós giz-gazán,
Arcába vágó, öltönyét megtépő
Ágak között . . . csak ment, rohant előre,
Kegyetlenűl űzetve önmagától,
Míg a verejték patakokban kezdett
Lefolyni róla.

Megdörrent az ég,
Felhők vonúltak, borzasztón tolongva,
Az éjszakában, éjnél feketébben,
S a zivatar fáklyái, a villámok
Vadúl lobogtak; aztán, mintha egy
Gőzzé vált tenger, uj vizzé csapódva
Zuhogna fentről, oly dühvel szakadt,
Ömlött a zápor, védtelen fejére . . . !

. . . .

Forró homlokkal, elkékült ajakkal,
Didergő testtel, félig eszméletlen,
Hajnal felé vetődött otthonába.
Bedőlt az ajtón s üveges szemét
Ráfüggesztette szótlanúl szegény
Imádkozó anyjára . . .
Vad sikojjal
Ugrott felé a térdelő: — «Mi történt
Irgalmas isten!»
Nézett rá merőn
Aztán rekedten fölsivította: «Fegyvert!
Fegyvert ide! Meggyilkolom! Hamar!
Fegyvert ide!»
— «Fiam! Pál! jőj magadhoz!
Jaj! kit akarsz megölni?!»
— Azt az asszonyt,
Ki ott szalad! Utána! —
Ráfonódták
Őrült erővel a sovány karok
És vonták beljebb a dühöngőt.
«Pál! Pál!
— Meggyilkolom! Előbb ő, azután én
Ne éljen, hogyha megcsalt! S én se éljek
Ha elhagyott! Haljunk meg mindaketten!
«Pál! Pál!.. Segitség!.. Emberek!»
Vivódott
A tombolóval és kétségbeesve
Könyörgött hozzá és szívszaggató
Jajjal siratta egyetlen fiát.
— Bocsáss! bocsáss!
Ellökte édes anyját.
«Utána most!» kiáltott s szédelegve
Alábukott és elterült a földön.

Segítő szolgák karjaikra vévén
Ágyára tették. Ott feküdt sokáig
Lezárt szemmel, hörögve, mozdulatlan.
Napkeltekor föleszmélt.
Anyja kezére lassan ráhajolt,
Izzó ajkával megcsókolta szépen,
S mint gyermek, a ki szenderegni készül,
Halkan susogta: «Jó' jszakát, anyám!»

. . . .

A láz leverte. Élet és halál közt
Hánykódott hosszan. Elszáradt alakján
Alig talált már mit fogyasztani
A romboló kór. Öntudatlanúl
Hevert az ágyon és szikkadt ajakkal
Sok éjen át hő vallomásokat
Tördelt a légbe, majd meg szemrehányó,
Kesergő hangon vádakat nyögött:
«Mért csábítottál, hogyha nem szerettél?
Mi késztett arra, hogy megsemmisitsd
Magányom üdvét és engem legyilkolj?
Azért vagy csak szép, hogy gonosz légy? Oh hát
A legszebb mindig a legaljasabb?
Van szívetek? Vagy kő van a helyén?
Ti nagyvilági angyalok, ti édes,
Ti ünnepelt nők! nincsen annyi érzés
Jégkebletekben, mint egy rosz kutyában!
Oh szégyen! szégyen! igy halálra marni
Egy ily szivet! Merő gonosz szeszélyből
Igy tönkre tenni egy ártatlan embert,
Ki útatokból messze elkerült
S a kit *erővel* bűnre bírtatok,
Hogy önhevében elkárhozzék, míg ti
Kacagva mentek uj kalandra! Szégyen!
Most ujra itt vagy? Menj! pusztulj! Ne bánts!
Ördög vagy, látom! Vissza! a pokolba!
Vérem kiszívtad! Több nincs! A pokolba!
Le a pokolba!..
Igy dühöngött sokszor
Míg anyja térdelt és imádkozott
Kórágya mellett. Lenn a ház előtt
Aggódó képpel járt a nép. Behangzott
Szánó siralmuk és ijedt beszédük:
«A szent ember beteg! — Teremtő isten,
Adj gyógyulást a szent embernek! — Oh védd
A szent embert!» —
Fél lázban, félig ébren
Hallgatta ezt és gúnyosan kacagva
Anyjához fordult: «Kergesd őket innen!
Egy szent embert siratnak! Mondd nekik:
Itt nincs szent ember! Máshol sírjanak!
Itt nincsen más, csak egy asszony bohóca!»

. . . .

Győzött az élet. Meggyógyult. Ha élet:
Kipusztult szívvel életben maradni
S ha gyógyulás: hordozni oly sebet,
A melyre balzsam nincsen! Ujra fenn jár,
Elvégzi dolgát, mint előbb. Nyugodt, mint
A hervadás. Nem hallat egy panaszt sem.
Halkan leül s órákig úgy marad
Bágyadt szemét egy pontra vetve, mintha
A multat nézné. Sőt van perc, mikor
Mosolyra nyílnak elzárt ajkai
Minthogyha ekkor egy-egy boldog emlék
Pajkos tündére játszanék vele;
De e mosoly rögtön kivész, kilobban
Mint felhős égnek elfutó sugára.

. . . .

Piros pecsétű, illatos levélkét
Adtak kezébe. Vére nem riadt föl,
Csak zsibbadt szíve dobbent egy nagyot
S komor, sötét pír terjengett el arcán.
Szerette volna olvasatlanúl
Izekre tépni és darabjait
Lassan kivetni a búgó szeleknek,
Hogy tűnjenek, táncoljanak tova...
De mégis, — hisz már olvashatja bátran
Akármit ír! — feltörte a pecsétet.

«Kedves barátom! Már egy éve, hogy
Nem hall felőlem. Most Párisból írok
És innen kérem, hogy bocsássa meg
Gyors távozásom! Én szerettem önt
Hisz tudja jól.. de nem tehettem másként.
Ön jó s okos, kétségkivül megérti
Hogy a családdal nem dacolhaték;
De biztosítom, hogy szerettem önt!
Férjnél vagyok hat hónap óta; férjem
Előkelő, dúsgazdag francia,
Ki egykor önnek nagy hasznára válhat.
Remélhetem, hogy megbocsát? Lehet
Remélnem úgy-e, hogy nem fog *megölni*
Ha majd viszontlát? Hisz ön oly nemes
Oly istenfélő, oly szelid s olyan bölcs
Hogy megbocsáthat egy nőnek, ki önt
Egykor szerette s most is kedvesen
Emlékszik arra, a mi — fájdalom —

Oly gyorsan elmult! Nos, kedves barátom,
Igérje meg, hogy nem fog bosszut állni,
Ha megjövök! Vessünk fátyolt a multra!
Csak öntől függ, hogy százszor édesebb,
Hőbb élvezet várjon kettőnkre még!
Ah, nyugtasson meg! Kérem válaszát!»

Asztalhoz ült; nem reszketett keze;
Leírta tisztán, szépen és nyugodtan:
«Más válaszom nincs, minthogy megvetem!»

. . . .

Álmatlan éjek, folytonos virasztás,
Gond, fájdalom, aggódó szeretet
Beteggé tették a szegény anyát;
Fiát megmentve, kórrá vált maga.
Baját titkolva, végre összeroskadt,
S enyészni kezdett, menthetetlenűl..!
És a fiúnak kiapadt szemében
Uj forrás támadt, sejtvén a jövőt.
Áztatta könynyel a feszület alját,
Hová letérdelt, anyjáért zokogni..!
És Máriához felfohászkodott:
«Esengek! Mater consolationis!
Vígasztalásnak anyja! Oh, ne vedd el
Anyámat tőlem! Gyógyítsd meg szegényt!»

Hiába volt minden sóhaja, könyje.
Meghalt.
. . . .
Leomlott körülötte minden!
A legjobb, leghűbb menedékből, íme
Ki van taszitva. Most már bujdosó.
Magányosabb, mint porló sziklaroncs
Pusztákra vetve! — Elmeredt a kéz,
Mely védte eddig s védte volna eztán.
Kihűlt a szív, mely áldott melegével
Megfázott lelkét még hevítni bírta.
Nem szól az ajk, mely soha szemrehányást
Nem tett neki, bár mindent jól tudott!
Mely nyelte búját s mindig csak vigaszt,
Reményt, szerelmet, jóságot beszélt..!

Halott a törzs. És haldokló az ág.
. . . .

Szép őszi alkony. Szárnyal Dél felé
Kék ég alatt a költöző madár.
Hervadt levél búsan zizegve hull,
S a tiszta légben csengnek a harangok
Síró panaszszal. Most viszik temetni
A szent ember kiszenvedt édes anyját.
Mezők virága rejti a koporsót,
S a mint vonúl a hosszú, nagy menet
Áldás lebeg rá és köny hull utána.
Halott-halványan, teljes papi díszben
Pál jár elől, hogy eltemesse azt,
Ki a világra szülte. Bámulattal,
Megilletődve nézik a parasztok,
Mint egy fenséges, földöntúli lényt.
S valóban az már!
Át van szellemülve.
Bocsánat, béke, megnyugvó lemondás,
Kitombolt bánat engesztelt sugára
Szelíden játszik sápadt homlokán.
Szemét folyvást a végtelen derült
Egen nyugtatja, mintha anyja lelkét
Fölszállni látná s csöndesen kisérné
Tekintetével. Így érnek ki lassan.
Megáll a sírnál, mozdulatlanúl,
Karját kitárja s gyönge, síri hangon
Áldást rebeg: „*In pace requiescat!*
Et lux perpetua luceat ei!"
Ott áll merőn, míg a virágborított
Keskeny koporsó — mint elsülyedő
Csolnak — leszáll az ásító gödörbe,
Míg hull a rög ijesztő koppanással,
Míg kész a mű és a halom tövébe
Némán beszúrják a sötét keresztet.

Ekkor lehajlik, mintha még utolszor
Csókolni vágynék anyja fekhelyét.
Lehajlik rá, átfogja a keresztfát,
És ott marad, mély, ünnepélyes csöndben.

Várják, hogy keljen.
Nem kel föl soha!

AZ APA ÉS A FIU.

ELBESZÉLÉS.

Irta

BALÁZS SÁNDOR.

I.

AZ ŐSI FÉSZEK.

KOLOZSVÁRTÓL délkeletre, mintegy két-három órai távolságra fekszik a helység, hol a jelen elbeszélés hőse először pillantotta meg a napvilágot. Azaz, hogy tulajdonképen többesben, két hősről kell beszélnem, mert nem csak a fiu, hanem az apa is ott született, s az apa is majdnem a fiáéhoz hasonló, sőt talán még nagyobb joggal igényt tarthat hozzá, hogy ez elbeszélés egyik főhőseként tekintessék.

A helység — nevezzük Érfalvának — meredékes domb lejtőjén fekszik, s szétszórt kisded, alaktalan, nagy fekete zsúpfedeles, alacsony, agyagból vert kunyhóival, melyek guggoló gnómokként tünnek fel az utazó előtt, midőn a domb tetejére érve e rejtett völgy felett eltekinthet, s mindig, még az év legforróbb évszakaiban is csak ritkán felszáradó sáros utcájával, lehangoló és szomorú hatást tesz az ember kedélyére.

Még jobban fokozza e sivár benyomást a romlatag kettős keresztű kis templom, s mellette az idomtalan alakú harangláb, melyet, ha építője valamely koronaféle cirádát

nem faragott volna a tetejére, bizonyos távolságról vesztőfának tarthatna az ember. A templom udvarát babonából és takarékosságból temetőül használják, de mindamellett is oly szűkre és kicsinyre szabták, hogy a sírok egymásra vannak hantolva, s a beléjük ültetett kettős keresztek oly sűrüen állnak, hogy alig férnek meg egymástól.

A falu másik végén, a szűk völgyet körző másik dombоldal kúpján kevélykedik az urasági lak.

Pedig bizony neki sincs valami különös oka a kevélységre, mert bizony ő maga is egy minden ízlés és csín nélkül összetákolt, s szintén csak falusi ács és kőművesre valló alkotás, s nagy kettős födelü tetejével s széles tornácával, melyről az egész falu határa felett át lehetett tekinteni, és nagy kőből épült bejáratával, melynek homlokzatát idomtalan faragással a nagyságos és méltóságos Érfalvy család címere (körmei közt szablyát tartó griffmadár) díszíti, s magas kőkerítésével csak távolról imponál.

Ha az ember közelebbről szemléli, hát azonnal szembetűnik, hogy itt is bizony már minden romlásnak, bomlásnak, pusztulásnak indult.

A zsindelytetőzet toldozott-foldozott, s egyes részeiben mint a rozsda át van lyuggatva. A ház egy-két szobája, meg a tornác fölött, mely a méltóságos családnak lakásul és tartózkodásul szolgált, még csak látszott némi tatarozás nyoma, de a többi részszel senki sem gondolt, azt nem gondozta senki, az teljesen át volt engedve az időjárás és elemek szeszélyének és kegyelmének. Ezek pedig nem nagy irgalmatossággal viseltettek hozzá. Az eső lyukakat vájt magának rajta, a szél megtépdeste, az idő elporlasztotta. Pedig méltóságos Érfalvy Tamás úr, a birtok ez idő szerinti ura és tulajdonosa, állandóul ott lakik; jóformán már évek óta ki sem mozdult fészkéből s legfelebb is nagy ritkán egy-egy országos vásárra rándult be egy-egy napra Kolozsvárra, kukoricát meg bivalyokat eladni. Tudta is, látta is mindennap a folyvást növekvő és fokozódó pusztu-

lást, de magát is, a feleségét is, ha ez olykor-olykor nagy félénken emlékeztette rá, csak azzal vigasztalgatta, hogy majd tavaszszal, majd őszszel, s majd meg megint tavaszszal és őszszel. Az eső, a szél és az idő ez alatt háboríttlanul végezték munkájukat.

A család büszke címeréről a nagy kőkapu homlokzata fölött lassankint leszedtek minden díszt és ékességet. Ketté törték a büszke szablya lapját, a griff-madárnak kiverték mind a két szemét, letördelték körmeit, sőt magát az egész kőkaput, mely alatt fedett fővel a jobbágynak soha sem volt tanácsos áthaladni, úgy megcibálták és tépdesték, hogy idomtalan részei minden pillanatban összeomlani készültek, s a mindennap jobban meglazuló kődarabok csak azért látszottak késedelmezni és habozni még, mert lesték és várták a jó alkalmat, hogy alázuhantokban emlékezet okáért valakit agyonüthessenek.

A kőkerítést is egész hosszában úgy megcibálták, úgy megtépdesték, úgy ki-bedöntögették, hogy bánatában ez is folyvást öngyilkossági gondolatokkal tépelődik, s csak egy jó, alkalmatos, viharos éjszakára vár, hogy sötét szándékát végre hajtsa.

Maga az udvar burjánnal, szeméttel, trágyával, disznóval, apró marhával, s oly undorító bűzzel volt tele, hogy azt még a szabadon ki s bejáró szelek se tudták elhajtani.

Egyszer valamikor egy vendég, egy gubernialis uraság, kit mellbajában Kolozsvárral a protomedikus üde falusi levegőre küldött, s kinek ekkor eszébe jutott, hogy Érfalván lakik ám az ő kedves iskolai cimborája, Tamás, meg is kérdezte tőle, hogy: hogy a tüzes menkőben tudtok ebben a bűzben megélni?

— Megszoktuk! — felelte, nagy pipájából bodor füstöt fúva vendége orra alá a ház ura, a mitől a szerencsétlen épen öt percig fuldokolt, — megszoktuk. Te is megszokod, majd meglátod, te is megszokod, csak egy hétig szerencséltess jelenléteddel.

De a vendég csak azt várta, hogy jó sötét legyen, s a háziak elcsöndesedjenek, megvesztegetett egy bérest s reggelre már hűlt helyét találták!

A milyen volt a ház és az udvar, olyan volt minden a ház körül. Ritka és bámulatos összhang volt mindenben.

A gabonás, a csűr, a kocsiszin, az istálló, a pajta, mind, mintha csak nem akarták volna az ellentéttel az uraság fészkét megpirítni, a tökéletes romlás és pusztulás útján voltak.

Rozzant fedél, rozzant falak, szétmállott ajtók, összetört ablakok, romdüledék, rondaság, enyészet minden felé, a hová csak a szem tekintett.

Mintha csak ellenséges hadsereg dúlt, pusztított volna fel mindent, vagy pedig mintha az egész birtok valamely zsidó bérlő rabigájából épen most szabadult volna fel!

De csak az épületekben!

A kert, a gazdasági és konyha-kert (mert a díszkert az épületek sorsára jutott, teljesen el volt hanyagolva és beburjánozva), a szántóföldek, rétek, mezők mind legjobb állapotban, legjobban gondozva és trágyázva voltak.

A munkaerő sem eshetett kifogás alá, sem emberben, sem állatban, s a gazdaság folytatása épen példa- és mintaszerű volt a vidék és környék nagy bámulatára, mely sehogy sem tudta megérteni ezt a nagy és csodálatos ellentétet.

Mindaz, a mi hasznot hajtott, a miből pénz volt várható, az mind a leggondosabb, legszigorúbb felügyelet és utánlátás jeleit hordta magán. Csak a házak, épületek voltak teljesen elhanyagolva és az elemek szabad kényére hagyva.

És pedig nem csak magában Érfalván, hanem a szomszéd Szamostőn, Kis-Gátáron és Új-Tanyán is, a hol az érfalvi birtoknak részei voltak.

Mert az érfalvi birtok több mint három ezer, bár szétszórt hold földből állott, és az erdélyi viszonyokhoz mérve,

egész kis uradalomnak volt nevezhető. — Vagy talán a gazda volt fülig eladósodva, s a birtok jövedelmét már jó előre, mindjárt aratáskor uzsorások és zsidók rakták zsebre? S ezért nem jutott mód az épületek fenntartására és kitatarozására? Szó sincs róla!

Méltóságos Érfalvy Tamás úr nem csak jó és kitünő gazda, hanem takarékos ember is volt, ki nem csak jövedelmén túl nem költekezett, hanem annak még legnagyobb részét meg is takarította.

Nem volt titok a vidék előtt, hogy a méltóságos úrnak a kolozsvári takarékpénztárban jelentékeny nagyságú tőkéje volt elhelyezve, az már pedig épenséggel mindenki előtt tudva volt, hogy a birtok ura addig, míg kolozsmegyei birtokán mindent ily szemmellátható pusztulásra hagyott, jószága jövedelméből a szomszéd Alsó-Fehérmegyében új birtokokat szerzett, Árokréten, az újonnan szerzett birtokrészek központján pedig épen pompás és emeletes kastélyt építtetett magának, melyet a legnagyobb kényelemmel és pompával rendeztetett és butoroztatott be, s a mely minden pillanatban készen állott befogadására.

De ő évről-évre mind csak halogatta átköltözését a világ legnagyobb bámulatára, mely nem tudta felfogni és megérteni, hogy miként tartózkodhatik valaki ily elhagyatott és ronda fészekben, a midőn ily fényes és kényelmes palota állott rendelkezésére?

De nem csak a világ nem értette ezt, de még a család tagjai közül is senki, még tulajdon felesége sem, a ki pedig számtalanszor tett kísérletet arra nézve, hogy férjét ez iránt felvilágosítás-adásra birja, de soha sem kapott más feleletet, minthogy: Várj sorjára, majd megtudod!

Ezt a romot nevezték az érfalvi kastélynak, gazdáját pedig a »bolond báró«-nak.

Érfalvy Tamás pedig nem volt se báró, se bolond, csak egy nyakas fejü öreg ember, kit indulatossága és szeszélyessége tett e pontra nézve oly gyermekessé.

II.

A LEVÉL.

Az 1852-ik év augusztusának egy forró délutánján méltóságos Érfalvy Tamás úr kastélya tornácán tárdlizott tisztelendő Pap Juonnal, a falu oláh lelkészével. Más lelkész nem is volt a községben, mert annak lakossága, a földesuraságot kivéve, egészen oláh.

Pap Juon tiszteletes régi cimborája méltóságos házi gazdájának. Már gyermekkorukban játszótársak voltak, mert a tiszteletes úr is érfalvi születésű. Együtt nőttek fel. A kis Juon már gyermekkorában minden napos vendég volt a kastélyban. Szívesen látták, sok jó falatban részesítették, s Tamás úrfi megviselt ruháit mind reáaggatták. Szerették, mert Tamás úrfi is szerette, a kinek, nem levén más uraság a faluban, a pap Juonja volt egyetlen játszótársa. Együtt játszadoztak tehát, de nem csak játszadoztak, hanem tanulóskodtak is. Mert tudva levő dolog, hogy még a tanulás is könnyebben megy társaságban, kivált oly szeszélyes, elkényeztetett gyermeknél, a milyen Tamás úrfi volt, a ki már akkor jól tudta, hogy akár tanul, akár nem, akár sokat fog tudni, akár keveset fog tudni, az egyre megy, ő azért az érfalvi uradalomnak ura marad. Az apa is tudta ezt, a nevelő is tudta, azért bizony nem igen törték magukat, sem a tanitó, sem a gyermek valami szerfölötti mértékben a tudomány után való buzgólkodásban, hanem a mint mondani szokták, vidáman és gond nélkül úszkálták át az egymás után következő osztályokat. Így is jó volt, az exameneket a kolozsvári professzorok előtt így is mindig prestanter tette le Tamás úrfi, s mindenből eminentiát vitt haza apjának, a ki már régen elfeledte volt, hogy a maga idejében ő is hogyan jutott az eminentiákhoz, s nem csak örvendezett rajta, hanem még meg is követelte. Ez szükséges fiam már csak a decorum kedveért is. Az Érfalviak született eminensek, a mióta csak a világon vannak. Pedig elég

régen itt vannak, sokkal régebben, mint a kolozsvári collegium, de azért szamár egy sem volt köztük, mindig eminensek voltak és maradnak. Te is az maradj!

A kis Juon szintén együtt uszkált a tudományok folyó vizein úrfi barátjával, sőt még maig is nyilt kérdés: nem bukdácsolt-e mélyebben, s nem gyüjtött-e magának több igaz gyöngyöt, dacára, hogy ő nem tett oly fényes exameneket, s nem hordott haza Kolozsvárról oly büszke és vaskos eminentiákat.

Mikor aztán Tamás úrfi a jusra ment Kolozsvárra s onnan joggyakornoki bálokra és duellumokra Marosvásárhelyre, Juont Balázsfalvára vitték papnövendéknek. De a vacatiókat azért otthon és együtt töltötték, s gyermek-pajtásságuk a fiatal korban valódi barátsággá izmosodott, dacára azon roppant nagy rang és társadalmi különbségnek, melyet a fiatalság ezermesterségén kívül a világ semmiféle ácsja nem lett volna soha képes áthidalni!

Mikor pedig Tamás úrfi mint kész táblabiró és mindenféle más megyei méltóság haza telepedett, akkorra Juonunk apja, az öreg lelkész is illendőnek találta elhalálozni és a lelkészi széket fia számára kiüríteni, a mit ez aztán minden nagyobb és hosszabb teketória nélkül gyorsan el is foglalt. A földesuraság és a pap között a barátságot ugyan mi zavarhatta volna meg? Mily érdekösszeütközés merülhetett volna fel közöttük? S az igénytelen, egyszerű oláh pópa, még ha elég bátorságot és hajlandóságot érzett volna is arra magában, mely téren, hol és miként jöhetett volna összeütközésbe a hatalmas úrral, eklezsiájának egyetlen kegyelmes pártfogójával?

Ezt föltenni is alig lehetett volna!

És ime, ez a lehetetlennek vélt dolog mégis bekövetkezett!

Egyszer olyan idő toppant be egész váratlanul, mely még nagyobb, hatalmasabb, izmosabb szálakból font viszonyokat is könnyedén szétszakgatott, s még sokkal valószi-

nűtlenebb eseményeket és dolgokat hozott létre. — De a két férfi barátsága ezt a tűzpróbát is kiállotta.

Pedig ez a próba nem csak szó szerinti, de igazi tűzpróba volt, mely százával hamvasztotta porba a falvakat és udvarházakat.

De Érfalva egyetlen gunyhójának fedelére sem vetettek üszköt, és a büszke kastély ellen sem történt a legcsekélyebb merénylet sem.

Pedig a Janku tábora három egész napon és három egész éjelen át tanyázott az érfalvi erdőkben, Hatvani szabad csapata pedig magán Érfalván vonult át és pedig égő kanócokkal épen ezen lázadók ellen.

De a falut is, a kastélyt is, egy-egy erélyes és bátor férfiu oltalmazta.

Hatvani tisztikara a kastély vendége volt, a tribunok és a büszke vezér ellen pedig a pópa védte meg a kastélyt.

S így aztán a csuda megtörtént: a szegény emberek fészkeit is megkimélte a körültök romboló vihar, s a kastély éléstára és pincéje sem lőn kirabolva.

Midőn pedig a tűz lecsillapodott, a két férfi megszorította egymás kezét s barátságuk frigye még szorosabbá lőn.

Naponkint ellátogattak egymáshoz, s ha a lelkész falábaival (mert máskép a mély sárban járni lehetetlen volt, elmaradt valamely napon, másnap a méltóságos úr nyergeltette meg szürkéjét, s a ló hasáig érő sárban is fölkereste gyöngélkedő barátját.

A pópa abban az időben, midőn elbeszélendő történetünk kezdetét veszi, ötvenkilenc esztendős volt, méltóságos barátja pedig egy híján hatvan. Legfölebb hetekkel lehetett fiatalabb az egyik a másiknál. Hogy melyik, az még eldöntetlen kérdés, azt mind a két fél magának vindikálja.

Még külsőleg is hasonlítanak egymáshoz. Mindkettő magas, izmos alak volt, s ha az egyiknek övig érő hosszú szakálla s a másiknak izmos torzonborz bajusza, s a parancsoló szigor az egyiken és a szerény komolyság a másikon

szemmel láthatólag megkülönböztette is az arcokat, mindkettőnek szemeiben ugyanazon erély tüze égett, s mindkettőnek ajkszögein oda volt vésve az az erő, mely a kanócoktól és a rablóktól megtudta, mert meg akarta oltalmazni a gunyhókat és a kastélyt.

Őszbe csavarodott ember volt mind a kettő, de ez csak az esztendők sokaságát árulta el; az idő súlya és terhe másként nem látszott meg külsejükön. Derekuk nincs megtörve, tartásuk egyenes, járásuk biztos, fogaik épek, egészségük vas.

A mondott nyári délutánon, mint már említettük, a két férfiu künn ült a kastély tornácán és kártyajátékkal és quaterkázással őrölte az időt.

A tisztelendő úr épen quintet csinált és auszt kiáltott, midőn a bejárat kapuja nyikorogni kezdett, mire a napon sütkérező vizslapár felugrott s nagy csaholással az érkező elé rohant.

Ez Gyuri volt, a falu klarinetosa, hentese, téglavetője és postamestere. A vizslák jól ismerhették volna, mert ezen vagy azon minőségében sokszor megfordul az urasági kastélyban.

De nem ismerték, vagy legalább kutyaszeszélyből tették magukat, hogy nem ismerik, s oly hangos csaholással s oly dühös erélylyel támadtak rá, hogy a szegény cigány alig tudta magát ellenük oltalmazni. Jó, hogy bot volt nála, másként nem csak nadrágát, de még lábikráját is megtépdesték volna, minthogy a vizslák emberi emlékezet óta mindig nagy barátjai voltak a cigánypecsenyének.

A postamester, mert a nyakában lógó bőr átalvető bizonyítá, hogy ilyen minőségben érkezett a kastélyba, hátát biztosítandó, a bejárat sarkába vonult, onnan hadarázott botjával, s ijedt, siránkozó hangon onnan nyájaskodott, hogy:

— Nye Hektor! Nye Diánna!

Az éktelen lármára a méltóságos úr lekiáltott a tornácról:

— Ki az? Ki jár ott?

— Én vagyok, a postás!

— Hát mért nem jösz fel?

— Csókolom kezit-lábát, nem merek ezektől a szép kutyáktól, mert nagyon haragusznak.

A méltóságos úr erre nagyot hahotázott, s nagyot fütytyentett.

E hivásra a két vizsla eszeveszetten felrohant a tornácba.

A cigány is követte őket óvatos sompolygással.

A vizslák a tornácon is neki akartak rohanni a cigánynak, de a méltóságos úr egy erélyes parancsszavára meghúnyászkodva az asztal alá vonultak.

A cigány ekkor levette nyakából a bőr-tarisznyát, s kivévén belőle a levelet, nagy alázatossággal az asztal szélére helyezte. Nem mert egészen közel lépni, mert a kutyák még folyvást morogtak.

A méltóságos úr kezébe vette a levelet, de alig hogy a cím kézirását megpillantotta, haragosan lecsapta az asztalra maga elé.

— Eredj a konyhába és kérj magadnak egy pohár seprőpálinkát, — mondá oly hangon, mintha csak azt mondta volna, eredj és akaszd fel magadat.

Mikor a cigány elsompolygott, a pópa azt kérdezte, hogy kitől jön a levél?

— A fiamtól! — felelé mogorván a méltóságos úr.

III.

APAI VÉGSZÓ.

A méltóságos úr haragosan az asztalra dobta a levelet, töltött magának is, a pópának is egy pohár borvizes bort, kiürítette egy hajtásra, s azután nagyot sóhajtva, azt mondta, hogy tarts reá számot, hogy ez a fiu lesz az, a ki engemet ideje korán a sírba temet!

Ő megtartotta a gyermekkorból a bizalmas tegezést, de a pópa igen természetesen mindig csak teljes címének megadásával szólította őt.

— Meglátod, hogy makacsságával és vasfejével a sírba temet!

— De hát bontsa fel méltóságod a levelet! Ki tudja, mit ír? Hátha már megjött az esze, s belátja, hogy végre is kénytelen engedelmeskedni ura atyjának.

— Az! Na ugyan jól ismered az Érfalvyakat? Pedig ismerhetnéd, mert már elég régen élünk együtt. Ő nem fog engedni, azt tudom, s csak az boszant legjobban, hogy ő azt meri föltenni és reméleni, hogy majd én fogok engedni!

A pópa mit sem felelt, hanem maga is kiürítette poharát s pipára gyujtott. A méltóságos úr pedig kezébe vette fia levelét, címiratát tízszer is elolvasta, minden oldalról megforgatta, s azután hirtelen átadta a pópának.

— Törd fel és olvasd el. De először csak magadban, s ha olyasmit ír, a mint hogy bizonyosan csak olyasmit ír, a mitől csak az epém forrna fel, hát ne is szólj nekem semmit tartalmáról. Ha nem azt írja, hogy kész engedelmeskedni, akkor mit sem akarok hallani okoskodásairól.

A pópa habozott kissé, s csak forgatta kezében a levelet, a nélkül, hogy pecsétjét feltörte volna.

Csak mikor a méltóságos úr újból rászólalt, hogy: nos?! csak akkor vágta fel nagy óvatosan a boritékot.

Azután végig olvasván az alig egy lapra terjedő rövid levelet, összehajtotta, újból bedugta a boritékba, s oda helyezte az asztalra maga elé.

Azután nagyot sohajtott, s a féktelen szenvedélyek eltévelyedéseiről mormogott magában valamit.

— Nem megmondtam? Nem megmondtam? Ugy-e, hogy törhetlen makacs feje van?

— De szíve nem rosz, — felelé félénk tartózkodással a pópa, a ki szeretett volna a fiu javára pár szót ejteni, de nem igen merte az öreg urat ingerelni, — szíve nem rosz,

csakhogy egy boldogtalan szenvedély rabigájába került. Ezt még ezen levele is tanúsítja!

De csak ennyit mondott; ennél többet nem mert mondani. A mit el kelle hallgatnia, azt csak sóhajtásaival fejezte ki.

— Megmondtam, úgy-e? előre megmondtam? — mondá az öreg úr, kis idő vártatva, s hogy felindulását, melyet barátja előtt hasztalanul igyekezett titkolni, némileg mégis palástolja, egy új pohár bort töltött magának s pipára gyújtott.

A pópán meglátszott, hogy nagy zavarban van. Mondani akart valamit, de ismerve házigazdája indulatos természetét és könnyen fellobbanó vérét, soká habozott, a míg végre rászánta magát a halaszthatatlanul szükséges közlemény megtételére.

Tudta ugyan, hogy barátját ingerelni fogja, de sokkal becsületesebb szíve volt, hogysem félénkségből a hallgatásából eredhető következményekért a felelősséget magára merte volna vállalni!

— Valamire akarnám kérni méltóságodat! — mondá önfeláldozó elszántsággal.

A méltóságos már sejthette a kérés természetét, mert mit sem felelt, csak összehúzott szemöldökkel tekintett vendégére.

— Olvassa át a levelet. Tartalma oly fontos, s oly sürgős, sőt rögtöni intézkedést követel, hogy méltóságod tilalma dacára kérnem kell, méltóztassék azt elolvasni.

— Én? Nem! Hanem ha csakugyan oly szükségesnek találod, hát olvasd fel magad. Nem bánom, kedvedért meghallgatom.

A lelkész felolvasta apja előtt a fiu levelét.

«Kedves atyám!

Önmagamnak, de kedves atyámnak is tartozni vélek azzal, hogy mielőtt a visszavonhatatlan lépést megtenném,

szívére és eszére hivatkozva, még egy utolsó kísérletet tegyek arra nézve, hogy házasságomhoz engedélyét és apai áldását megnyerhessem. Kedves atyám! Én nem vagyok képes, nem tudok, de nem is akarok Emmáról lemondani. Boldogságom, becsületem és adott szavam, a minek szentségét jó atyámtól tanultam ismerni, nem engedik azt. Azon körülmény sem riaszt vissza, hogy kedves atyám ez esetre házából végkép kitiltott és minden legcsekélyebb támogatást előre megtagadott. Dolgozni fogok családom fenntartásáért. A munka nem alázza meg az ősi címereket, hanem ellenkezőleg: új fényt ad azoknak. Nem anyagi tekintetek. tehát azok, a melyek arra bírtak, hogy esdő szavammal még egyszer jó atyámhoz forduljak, hanem azon óhajtás, hogy házasságommal jó atyám szívét végkép el ne veszítsem, s hogy családom számára az előttem annyira drága és szent atyai áldást megnyerjem! Tudatom tehát kedves atyámmal, hogy esküvőnk napja, mához egy hétre, azaz e hó 8-ikára van kitűzve, s hogy semmi sem tenne és tehetne ez életben oly boldoggá, mintha esdő szavamnak sikerülne szívét könyörületre lágyítani és drága beleegyezését és áldását kinyerhetni. Ezt az óhajtást és ezt a kérelmet kéri az ön színe elé juttatni Emmám is, a ki élete legboldogabb pillanatjának azt tartaná, a melyben ön őt először nevezné leányának! Isten áldja meg önt kedves atyám, és lágyítsa szívét irántunk részvétre! Szerető fia: *Tamás.*»

— Az őrült! az őrült! Nem megmondtam János, hogy idő előtt sírba visz! — sóhajtá az öreg úr bánatosan. — De — tevé hozzá csakhamar haragba kitörve, — még eszemre és szívemre mer hivatkozni ő, ő! a háládatlan, a ki szívemet szétzúzza; és a ki oly minden legkisebb józan ész nélkül töri össze jövendőjét. Hát nem huszonhat éves-e már, és nem volt-e ideje az életből megtanulni, hogy tartós és igazi boldogságot csak a hasonló rangúak és viszonyúak között kötött házasság adhat!

Az öreg pópa összeszedte magát s azt mondta, hogy

úgy tudja, hogy a leány családja Kolozsvár városának legtiszteltebb és legelőkelőbb polgári családjai közé tartozik, s hogy talán mégis el lehetne olyképen intézni a kérdést, hogy a gyászos családi meghasonlás kikerültessék!

— Egy szót se szólj többet, Juon, ismerhetnéd már elveimet és nézeteimet, a melyeket úgy szándékom a sírba vinni magammal, mint a hogy azokat a szegény édes atyámtól, isten nyugasztalja! örököltem. Én a vértisztaság embere vagyok, kutya kutyával, macska macskával! Ez jelszavam. Én nem tudom megérteni az egyenlőség eszméjét s épen nem tudok az új idők emberévé válni. Azért neki kell hajlania, s ha nem akar, megtörnie! Ezt elhatároztam, kimondtam, s talán eléggé ismersz, hogy tudd, hogy nem az az ember vagyok, a ki egyszer kimondott szavát megmásítaná!

— Haj, haj! Biz ez baj! nagy baj! — sóhajtá az öreg pópa.

— Hanem hogy soha se vádolhasson és szememre ne hányhassa, hogy mindent el nem követtem, őt őrült szándékáról lebeszélni, hát még egyet próbálok vele. Megteszem az utolsó kísérletet is! Fogd a tollat és írj!

A pópa gépileg engedelmeskedett.

— Mindenekelőtt azt írd meg, hogy nevemben írsz, s hogy magam mondom neked tollba a levelet. Írd meg neki, hogy közönséges phrasisaira nincs válaszom, hanem föltétlen engedelmességet követelek. Írd meg neki, hogy ha holnapután délig itt nem lesz ő maga, s személyesen nem adja tudtomra, hogy végkép lemondott a leányról, oly botrány fog történni, a minőt csak ritkán lát a világ, s hogy e házasságot minden áron meg fogom akadályozni, ezt szavamra és becsületemre fogadom. Húzd alá ezt a szót, hogy szavamra és becsületemre, hadd lássa jól, hogy ki van mondva. Ő tudja jól, hogy ez mit jelent, hogy családunkban ez a szó, ha egyszer kiejtetett, soha sem lőn megszegve és visszavonva! Ezt írd meg neki!

A pópa csak habozva hozta elő az írószert, s merőn barátjára függesztvén szemét, tétovázva kérdé:

— Nem lenne-e jó, méltóságos uram, ha egyet aludnánk a dologra? Holnap is van idő e kegyetlen és szörnyű levél megirására!

— Rögtön írd, s úgy írd, a hogy mondtam. Egy pillanatnyi késedelemre sincs idő. Szükség, hogy mielőbb értesüljön visszavonhatatlan elhatározásomról. Ha van lehetség és mód e szörnyű bűvkörből menekülni, ez az egyedül lehetséges. Ülj le és rögtön megírd, úgy, a hogy elmondtam!

A pópa szó nélkül leült és írni kezdett, az öreg úr pedig darabig magában morogva, indulatosan méregette a tornác hosszát. Hirtelen megállt, s lekiáltott az udvarra:

— Hej, Pista! Nyergeld meg a Tüzest, de gyorsan és szaporán!

A hang, melyen az öreg úr beszélt, ismeretes volt a háznál. Az egész cselédség rémületbe esett hallatára. Még a pópa is megremegett bele, s felindulását ki lehetett olvasni reszketeg és egyenetlen betűiből.

Mire a pópa a levéllel készen volt, a fölnyergelt paripa ott prüsszögött a tornác előtt.

— Készen vagyok, méltóságos uram!

— Hadd lám. Jól van! Ezt akartam! Adj tollat, hogy magam is aláírjam. «Olvastam és megerősítem! apád.»

— Gyorsan pecsétet rá. Te pedig ne kíméld se magad, se a lovat, hanem úgy siess, hogy ez a levél holnap hét órakor fiam kezében legyen. Jól megértetted!

— Igen is, méltóságos uram!

A pópa nagyot sóhajtott, a lovász pedig elvágtatott.

IV.

VÉSZTELJES FELHŐK.

Másnap este a méltóságos úr vendégével, a pópával, szokott helyükön, a tornácon borozgatva és pipázgatva várta

küldönce visszatértét. — Az öreg úr nyugodt volt, vagy legalább jól el tudta rejteni felindulását s egész higgadtan beszélgetett vendégével, ki nem volt annyira ura felindulásának, mint házigazdája, s halvány és izgatott arccal minduntalan fürkészőleg tekintgetett a dombon felkanyaruló országút felé.

— Már eddig itt lehetne! — mondá végre türelmetlenül.

— Még nem késett, — felelé házigazdája, — az út rosz s a lovat is pihentetnie kell. Soká már mindamellett nem késhetik.

Nem is késett, mert alig tíz perc mulva beügetett a kapun sáros és fáradt paripáján.

Egyenesen a tornác elé lovagolt s gyorsan leugorván, dolmánya belső zsebéből levelet nyujtott át urának.

Az öreg úr a pópának adta át a levelet.

— Bontsd fel és olvasd fel nekem, ámbár előre tudom tartalmát.

A pópa reszkető kézzel bontotta fel a levelet s halvány arccal és remegő hangon olvasta fel barátjának.

Nem sokáig kellett olvasnia, mert a levél rövid volt és következőleg hangzott:

«Kedves atyám!

Minden késő! Én is fogadást tettem és becsületszavamat kötöttem le, és azt én sem fogom sem megszegni, sem visszavonni. Isten irgalmazzon nekem és lágyítsa könyörületre jó atyám szívét! Most már nem esdeklek beleegyezéseért, most már csak azt kérem, hogy hagyjon engem sorsomra és ne tegyen semmit e házasság megakadályozására, a melynek meg kell történnie, mert ezt adott szavam és becsületem követelik.»

— Mily szerencsétlenség! — mondá a pópa, sóhajtva összehajtva a levelet.

— Tudtam! — mondá oly hidegen és nyugodtan a

méltóságos úr, mi barátját bármily szenvedélyes kitörésnél sokkal jobban megijesztette, — tudtam, nem megmondtam előre?! És mily büszkén és kihivólag ír! Ennek a házasságnak meg kell történni! Meg *kell!* Majd meglátjuk, ha kell-e? Majd meglátjuk, nem sikerül-e meghiusítanom! Majd meglátjuk!

— Méltóságos uram! — mondá a pópa ünnepélyesen, barátja kezét megragadva. — Jól tudom ugyan, hogy nem szabad és nem is illendő az atya és fiu közötti ügyekbe avatkozni, de papi hivatalom, kivételes állásom, melylyel e családban bírok, azon bizalom, s talán szabad mondanom, azon barátság, melyet méltóságod iránt egész életünkön át nem csak éreztem, de be is bizonyítottam, talán megengedik nekem, talán jogot is adnak rá, sőt talán egyenesen kötelességemmé teszik, hogy ez ügyben méltóságod elé egy kéréssel járuljak. Azt nem kérem méltóságodtól, hogy ünnepélyesen megtagadott beleegyezését adja e boldogtalan házassághoz, csupán azért esedezem, hogy állapodjék meg itt, ne menjen tovább, s ne tegyen semmi lépést e házasság erőszakos megakadályozására! Nekem a legroszabb sejtelmeim vannak, attól tartok, hogy rémítő következményei lennének beavatkozásának!

— Elég Juon! Egy szót se többet, ha csak annak a szerencsétlenségnek nem akarsz kitenni, hogy vénségemre még téged is elveszítselek. Eléggé ismersz, legalább ismerhetnél, hogy adott szavamat soha sem szoktam megszegni. Megírtam neki, hogy meg fogom akadályozni e házasságot, és meg fogom akadályozni, habár hármunk közül valamelyikünknek élete árán is. És meg fogom akadályozni! Miska! Miska! Fogass be gyorsan, azonnal indulunk Kolozsvárra!

— Isten oltalmazza méltóságodat és világosítsa fel elméjét, én megtettem kötelességemet, s tudom, hogy fájdalom! minden további szó és kísérlet hasztalan lenne!

— Azt jól tudod, Juon, — mondá az öreg úr érzéke-

nyen, s melegen megszorítá barátja kezét — fájdalom ez úgy van. Itt nincs kimenekülés és segítség. Ez a színmű, melyben magam is szereplésre vagyok kényszerítve, nem vígjáték, hanem dráma. Ennek megoldása komoly és végzetes leend. A sors keze az, mely itt lesujt engemet. És talán nincs is igazam. Talán helytelen, sőt bűnös dolgot művelek, midőn e házasságot megakadályozom, de meg fogom akadályozni. Megfogadtam! Te szabadabb szellemű vagy Juon, neked nincsenek előitéleteid, te jobban beleillesz ez új idő keretébe, s azért talán nem érted, sőt elitéled makacsságomat. De én, én, isten látja lelkemet, és bocsássa meg nekem, ha az, a mit tenni kényszerítve leendek, rosz vagy épen vétek leend, mert én, én nem cselekedhetem máskép. Felfogadtam és szavamat adtam Juon, meglehet, elhirtelenkedve, talán nem elég jól megfontolva, Juon, de már megtörtént, meg nem történtté még a mindenható isten sem tehetné, s nekem nem szabad kitérnem következményei elől, azért ölelj meg Juon, s mint szent ember, kinek fohászkodásai előtt az ég kapui is könnyebben megnyilnak, imádkozz mindnyájunkért, mert e rettenetes helyzetben csak a mindenható isten segíthet!

E pillanatban a kocsi a tornác elé érkezett.

— Mindenem a kocsin van már, Miska?

— Minden, méltóságos uram!

— Pisztolyaim is?

— Azok nincsenek. Nem méltóztatott parancsolni!

— Pakold be azokat is.

— Méltóságos uram! — mondá az öreg pópa, barátja kezét megragadva. — Ne vigye magával e fegyvereket. Csak ezt ne tegye. Méltóságod heves természete mellett ez valóságos istenkisértés lenne!

— Légy nyugodt, öreg. Ez a legutolsó eszköz. Ehez csak a legvégső pillanatban fognék folyamodni, csak akkor, midőn már minden egyéb mód meghiusult. Te csak azért imádkozzál és csak arra kérd az istent, hogy ne jussak e

rettentő kényszerhelyzetbe, mert megfogadtam Juon, hogy e házasság létrejövetelét megakadályozom, s most már bármily áron is meg kell akadályoznom!

Ezzel felugrott a kocsiba, s ráparancsolt kocsisára, hogy ugy hajtson, hogy másnap reggel korán Kolozsvárt lehessenek.

A kocsis lovai közé csattintott, az öreg pópa darabig szótalanul bámult a gyorsan távozó kocsi után, azután nagyot sohajtott s fejcsóválgatva és leverten ballagott lakására.

Az öreg vas fejü arisztokrata pedig hátra vetette magát kocsija kényelmes támlányára, s sötét és dacos gondolatokba mélyedten állapította meg követendő eljárását.

Arca oly zord és haragos volt, hogy inasa még azt sem merte megkérdezni tőle, hogy nem parancsolja-e, hogy a pincetokot elővegye, de sőt még pipával sem merte megkínálni őt. Pedig mindez így volt szokásban, mikor az öreg úr utazott. Most azonban a Miska, csakúgy félszemmel, lopva, sandalított olykor hátra, ha nem oszlanak-e a komor fellegek, s nem derültebb-e az ég?

Sok ideig nem derült, de végre lassanként az öreg úr kezdett nyugodtabbá válni. A mint követendő eljárására nézve megállapodásra jutott, haragos izgalma lecsendesedett, sőt a komoly elhatározás nyugalmának derüje szállta meg kedélyét.

Ezt a lesben álló Miska azonnal leolvasta az öreg úr arcáról, s a megszokott patriarchalis bizalmassággal kérdezte meg méltóságos urától: parancsol-e pipát, s elővegye-e a pincetokot?

A méltóságos úr mind a kettőből parancsolt, mire a kocsi megállapodott. Az öreg úr két pohár borvizes bort ivott, azután pipára gyujtott, azután hátra dőlt kocsipárnájára, s rákiáltott kocsisára:

— Az ostor a tied, a ló az enyém, egyiket se kiméld, s úgy hajts, hogy reggel hét órakor Kolozsvárt legyünk!

V.

A CSELSZÖVŐK.

Kora reggelen és kész, megmásíthatatlan elhatározással érkezett meg az öreg úr Kolozsvárra, hol saját családi palotájukba szállt, a hol fia is lakott.

— Itthon a fiam? — kérdé a meglepett és álmos házfelügyelőtől, midőn ez a nem várt háziúr előtt kaput nyitott.

— Igen is, méltóságos uram, itthon van, de még alszik, azonnal felköltöm.

— Soh'se költse kigyelmed, hanem várja meg, a míg magától fölébred, s akkor mondja meg neki, hogy megérkeztem, itt vagyok, s azt izenem, hogy várjon itthon rám, mert még a délelőtt folytán beszélnem kell vele.

És ezzel az öreg úr be sem lépve házába, megfordult s egyenesen ügyvédjéhez sietett, a ki még akkor a boldogok álmát aludta ágyában, kit azonban az öreg úr gazdasszonya minden tiltakozása dacára maga vert fel ágyából.

A megriadt ügyvéd gyorsan pongyolát öltött, s sietett méltóságos cliense szolgálatára.

— Miben lehetek méltóságodnak szolgálatára?

— Mindenek előtt egy jó nagy pohár kávéval, ha ugyan jó bivalyteje van fiskális úrnak, mert egész éjszaka utaztam és éhhomorra vagyok. A többit aztán megbeszéljük reggeli után, pipaszó mellett.

A fiskalis eltünt, de néhány pillanat mulva ismét megjelent, hogy méltóságos vendégét ebédlő-szobájába vezesse.

Reggeli után a méltóságos úr megdicsérte a fiskális úr bivalytejét, megkérdezte, kitől és hogy veszi itcéjét, azután pipára gyujtott, s azt mondta a fiskálisnak, hogy olyan szobába vezesse, a hol senki sem fogja háborgatni őket, mert nagy és fontos beszédje van.

A fiskális erre ő méltóságát dolgozó-szobájába vezette, s kiadván gazdasszonyának a szigorú rendeletet, hogy még a Herko paternek sincs otthon, visszatért méltóságos ven-

dégéhez, engedelmet kért, hogy maga is reágyujthasson, s miután ezt a kellemetes dolgot végrehajtotta, engedelmet kért, hogy leülhessen, s azután azt mondta, hogy szolgálatjára áll ő méltóságának.

— Hát tudja-e már Szakáll fiskális úr, — kezdé az öreg úr, — hogy a fiam megbolondult?

A fiskális úr sokkal furfangosabb és ügyesebb ember volt, hogy sem azonnal ki ne találta volna, hogy hová céloz az öreg úr, azért egyet hunyorítva szemével, azt felelte, hogy mintha már hallott volna olyas valamit a városban rebesgetni.

— Na ha hallott, akkor arról is hallott, hogy bolondságában házasodni készül.

— Arról is hallottam valamit.

— No, ha azt is hallotta, akkor mint okos ember azt is tudja már, hogy miért vagyok itt!

— Sejtem, méltóságos uram.

— Mit sejt?

— Hogy mikép akadályozhassuk meg e képtelen házasságot!

— Jól sejti és jól nevezi képtelennek. Igen is, azért vagyok itt. Mit tud arról a leányról, kit feleségül akar venni?

— Szép is mint egy angyal, jó is mint egy angyal, azt meg kell adni méltóságos uram. Olyan szeme van, hogy nem csak a fiatalokat, hanem még az öregeket is megrészegíti, ha rájuk tekint. Én biz egy cseppet sem csudálkozom a Miklós úrfin, hogy eszét vesztette miatta!

— Hm! de lelkesen beszél felőle, fiskális uram! Talán bizony e szép szemek tüzénél mi is elégettük öreg szárnyainkat? mi?

— Bizony ha közelébe juthattam volna, bizony nem mondom, hogy meg nem pörköltem volna én is magamat kissé, mint annyi mások, de küszöbét lángpallosú angyal őrzi Miklós úrfi képében!

— Hm! Tán bizony ha magához menne, még el is venné feleségül?

— El én méltóságos uram, tüstént, ma, még holnapig sem várnék!

— Hm! hm! — mormogá magában az öreg úr, s egy új eszmétől megkapatva, hevesen és izgatottan járkálni kezdett a szobában.

Az ügyvéd meglepetve nézett az öreg úrra, de nem merte őt gondolataiban háborgatni?

— Hm, de hát csakugyan elvenné őt feleségül? — kérdé hirtelen az öreg úr, megállva előtte és merőn szeme közé nézve.

— El én méltóságos uram, ha hozzám jőne, meg ha nem kellene félnem a Miklós úrfi haragjától!

— Vállalkozó ember, annyit mondhatok! Bizony kedvem lenne kívánságát beteljesíteni, s bizony tán még meg is történhetik, de csak a legutolsó esetben, mert még sem szeretném a szegény leányt annyira boldogtalanná tenni!

— Boldogtalanná! — mondá az ügyvéd székéről ingerülten felugorva, — hát ugyan mért lenne azért boldogtalanná, ha az én feleségemmé lenne?

— Na, na fiskális úr, nem akarom sérteni, de már velem együtt maga sem mai gyerek!

— De nem is vagyok olyan öreg, még csak az elmult héten töltöttem be ötvenhatodik évemet!

— Szeretném megnézni a keresztlevelét fiskális uram, — mondá nevetve az öreg úr, — mert hej, régen ismerjük már mi egymást. Hanem hagyjuk ezt. Hát az apja miféle ember?

— A mint tudni méltóztatik, kereskedő, rőföskereskedő.

— Azt tudom, de charakterére nézve?

— Hát kereskedő. Becsületes ember, semmit sem tudni eddig ellene, de kereskedő.

— A mint hallom, jó módu?

— Csak volt méltóságos uram, csak volt. Tegnapig magam is olyannak tartottam. De a tegnapi napon olyan dolgok történtek, a mik az ő oszlopait is megrázhatják, akár milyen izmosoknak látszanak!

— Hogy-hogy? Hát mik történtek tegnap?

— Épen négy bukás történt, méltóságos uram. Marosvásárhelyen megbukott a Gajdik, Enyeden a Dajbikot, Tordán a Spigel, itt helyben, Kolozsváron pedig maga a híres Miller, tegnap este pedig a társalkodóban azt beszélték, hogy nem hiszik, hogy Kövy is túlélhesse ezt a sok vérvesztést, mert csak Millernél ötvenötezer forintja úszik.

— Ez aligha meg nem könnyíti feladatomat, a miért itt vagyok, — mondá bizonyos önkénytelen derüvel arcán az öreg úr, — mert én nem tartok önnel fiskális úr, nem nézem le a kereskedőket, s tudom, hogy senki sem tart többet hitelére s jó hírnevére, mint a kereskedő, ha becsületes. Azért sajnálnám, ha szegény Kövynek el kellene bukni, de talán megmenthetném őt, s szinte kedvet érzek hozzá.

— Értem méltóságos úr, — mondá a fiskális szemével ravaszul kacsintva, — ez a sok bukás jó víz a malmunkra! Ez kezünkbe adja az apát, s akkor könnyű lesz elbánni a leánynyal is.

— Nem hiába, hogy fiskális Szakáll uram, legelőször és mindenekelőtt a maga hasznára gondol.

— Igazságtalanul vádol méltóságos uram, mert én most igazán nem a magam, hanem a méltóságod érdekére gondoltam. Mert az az első érdek, a mi a méltóságod érdeke, tudniillik, hogy Miklós úrfi ne vegye feleségül a leányt.

— Hanem hogy maga vegye feleségül, úgy-e! Hát ez is az én érdekem?

— Hát kié másé lenne méltóságos uram? Hát azt hiszi méltóságos uram, hogy Miklós úrfi pénzéért szerette meg a leányt, s hogy apja bukása miatt önkénytesen lemondana róla? Hogy most nem százszor inkább lovagias köte-

lességének tartja feleségül venni őt, ha nem akad ember, a ki nagy hirtelen elkaparítsa az orra elől. De akad ember méltóságos uram, mert itt vagyok én, ki, ha annak szüksége bekövetkezik, teljes készséggel bebizonyítom, a miben remélem, eddig sem kételkedett méltóságos uram, hogy méltóságod és a méltóságos család érdekei előttem a legszentebbek a világon, s hogy én azokért még a legnagyobb áldozatra is minden pillanatban kész vagyok!

— Tudom Szakáll uram, tudom, valamint azt is tudom, hisz csak az imént mondta, hogy mily áldozat lenne a részéről feleségül venni a szép leányt!

— Az imént csak tréfáltam, méltóságos uram, minthogy méltóságod is tréfálni kegyeskedett velem! Hanem most komolyan beszélek, a mint azt a helyzet igazán rendkívül komoly volta követeli.

— Jól van, jól van fiskális uram, ha arra kerül a sor, ezt is bővebben megbeszéljük. Hanem most először a felől kell megbizonyosodnunk, hogy Kövy uramat csakugyan oly mértékben megingatták-e ezek a bukások, hogy szüksége van-e segítségemre, mert ez a fődolog, e nélkül az egész épület, a mit netán építnénk, homokra lenne építve! Hogy tudnánk erre nézve bizonyosságot szerezni magunknak?

— Semmi sem könnyebb ennél, méltóságos uram. Egy cliensemnek szintén van váltója Kövy uramnál, rögtön elmegyek hozzá, s az azonnali kifizetést követelem, szerencsére épen holnap jár le a határidő. Ha van miből, tudom, hogy azonnal kifizet, még a holnapot sem várja, mert büszke ember, ha pedig haladékot kér, akkor már tudjuk, hogy hányat ütött az óra! Azért ha méltóságod engem itt megvárni kegyeskednék, tíz minutum alatt itt teremnék, mert Kövy uram boltja csak itt van a harmadik szomszédban.

— Ugy legyen fiskális uram, én itt be fogom várni, és ha úgy lenne a dolog, hogy Kövy uramnak segítségre lenne szüksége, akkor hozza őt mindjárt ide magával.

— Repülök méltóságos uram, de ni ni, ha idejön, akkor magukra hagyjam úgy-e a méltóságos urékat.

— Én is azt gondolom, hogy csakugyan jobb lesz, ha négy szem közt beszélünk egymással!

— Hát az nem lenne jó, ha én az alatt dispensatiót szereznék magamnak, hogyha szükség lenne az áldozatra, hát mindjárt kéznél legyen.

— Azt is megteheti, fiskális uram!

— Repülök, méltóságos uram!

És csakugyan el is repült, az öreg úr pedig belevetette magát egy zselyeszékbe.

VI.

KÉT APA.

Az öreg méltóságos úr, kit az éjeli utazás nagyban kimerített, kissé elszundikált volt karosszékében, de szendergése nem soká tartott. Csakhamar léptek zaja verte fel könnyű szendergéséből.

Nemsokára feltárult az ajtó s nagy hajlongással Szakáll fiskális és Kövy kereskedő léptek be a szobába.

— Van szerencsém méltóságodnak Kövy kereskedő urat bemutatni... Kegyed Kövy úr, úgy hiszem, ismeri a méltóságos urat.

— Oh igen, már régen van szerencsém! — mondá felindult, remegő hangon a halvány, dúlt arcú kereskedő, kinek egész lénye elárulta, hogy magát elveszett embernek tartja.

— Látásból már én is régen ismerem Kövy urat, — mondá szelíden az öreg úr, — kérem, tessék helyet foglalni!

A kereskedő helyet foglalt, a fiskálisnak pedig hirtelen eszébe jutott, hogy valami rendkívül sürgős dolga van, s engedelmet kért a távozásra.

A két apa magára maradt.

Néhány másodpercig mindketten hallgattak, végre a méltóságos úr kezdte meg az értekezletet.

— Igaz-e Kövy úr a gonosz hír, hogy a tegnapi bukások folytán oly nagy veszteségeket szenvedett?

— Biz igaz a méltóságos uram, egy teljesen tönkrejutott embert lát maga előtt. Még a más három bukást megbírtam volna valamiképen, de a Miller bukása magával ránt, azt nem bírom meg. Máris minden oldalról megrohantak. Nem csudálkozom. Senki sem akarja elveszteni pénzét. De én nem tudok fedezni, nincs miből. Még ma délelőtt be kell jelentenem fizetésképtelenségemet! Hej, hogy ennyire kellett jutnom! Egyetlen-egy gonosz nap egy egész hosszú élet munkásságának eredményét tette tönkre!

— Hát épen nincs reménység, hogy magát megmenthesse?

— Nincs, méltóságos uram?

— Mily összeg segíthetne?

— Nagy, nagyon nagy! oly nagy, a minőt nekem senki sem adna, de a minőt magam sem mernék senkitől felvenni, mert nem tudom, hogy mikor fizethetném vissza, sőt még arról sem vagyok bizonyos, hogy átalában visszafizethetném-e valaha. Öreg ember vagyok már, méltóságos uram, erélyem is lankad, egészségem is lankad, aztán meg úgy látszik a szerencse is elhagyott.

— De mégis, nevezze meg nekem, legyen meggyőződve, hogy nem illetlen kíváncsiságból kérdezem.

A kereskedő darabig hallgatott és számolt magában, végre fájdalmasan felsóhajtott, s azt mondta, hogy 60,000 forint!

— Kövy úr — mondá az öreg méltóságos úr székéről hirtelen felállva — én kölcsön adom önnek ez összeget, és pedig minden kamat nélkül, s úgy, hogy akkor fizesse meg, a mikor tetszik, s a mikor magára nézve legkönnyebb leend, de . . . de csak egy föltétel alatt!

Az elámúlt kereskedő fehér lett mint a fal, ajkai

mozogni kezdettek, de egy szót sem volt képes szólani.

Az öreg úr hirtelen fölugrott, fölrántotta a szoba ablakát, s kikiáltott, hogy vizet hozzanak.

A gazdasszony rögtön ott termett a friss vízzel. Kövy kiürített egy nagy pohárral, s azután megnedvesítette a fejét.

— Könnyebben érzi már magát, Kövy úr?

— Köszönöm, méltóságos uram, most már jobban vagyok. Kissé megszédültem volt, a váratlan meglepetés megszédített, de már egészen jobban vagyok.

— Nos, akkor hát folytathatjuk értekezésünket! Megértette a mit mondtam? Én kölcsön adom önnek a szükséges 60,000 forintot minden kamat és visszafizetési határidő nélkül, de csak bizonyos föltétel mellett.

— És mi azon föltétel? — kérdé a kereskedő habozva és remegő hangon.

— Talán sejtheti is, Kövy úr. Az, hogy ön megtagadja leánya kezét fiamtól, mert e házasságnak, legalább a míg én élek, nem szabad megtörténni. Felfogadtam és szavamat adtam rá, és nem szoktam a szavamat megmásítani!

— Kemény föltétel, méltóságos uram! — sóhajtá a kereskedő, — két ártatlan és fiatal szív boldogságának az ára!

— De a mi megmenti önt és családját a szégyen és nyomortól.

— Igaz, megmentene — sóhajtá szomorúan és székéről felállva a kereskedő, — de a melyet én mindamellett sem fogadhatok el!

— Nem? — kérdé az öreg úr meglepetve és megdöbbenve. — Nem? Miért nem?

— Mert én is szavamat adtam rá, — sóhajtá leverten és bánatosan a kereskedő, — s mert, fájdalom, nekem is olyan makacs fejem van, hogy én sem vagyok képes becsületszavamat megszegni!

— De a jó isten szerelmeért Kövy úr, maga okos ember.

Hogy lehetett józan észszel e képtelen és egyenetlen házasságba beleegyezni? Hát nem gondolta meg a következéseket?

— Mindent meggondoltam, méltóságos uram és isten a tanúm, hogy mindent elkövettem a boldogtalan házasság megakadályozására, mert én is ellensége vagyok az egyenetlen házasságoknak, s mert én is szerettem volna megóvni leányomat ama mellőzésektől és lenézésektől, melyeknek a szegény gyermek új körében kitéve leend. De midőn láttam, midőn meggyőződtem, hogy leányom, az én kedves gyermekem, szívemnek egyetlen öröme, kedvesétől elszakítva örökre nyomorúlt és boldogtalan lenne, nem volt bátorságom magamra venni a nagy felelősséget s tovább is akadályáúl szolgálni egy oly frigynek, melyet isten akarata hozott létre.

— Meglehetős gyakorlatiatlan gondolkozásra mutat egy kereskedő részéről, a kinek nem volna szabad ily érzelgős érvekre hallgatni, hanem mindig csak a megmásíthatatlan tényeket tartani szem előtt — mondá az öreg úr hideg szigorral.

— Az onnan van, méltóságos uram — sohajtá a kereskedő szomorúan — mert én nagyon szeretem gyermekemet, s ha már nem tehetem őt boldoggá, legalább nem akarnék közvetlen és egyedüli oka lenni boldogtalanságának.

— Ezzel azt is akarja mondani Kövy úr, hogy én nem szeretem a fiamat? — kérdé a báró némi kihívó ingerültséggel.

— Isten óvjon — mondá szomorú megadással a kereskedő — én csak annyit akartam mondani, hogy reám nézve az életnek nincs más feladata, mint leányomat tőlem kitelhetőleg boldoggá tenni. Az én elhatározásomat csak ezen szempont vezérelte. Méltóságodnál ez egészen másképen van, méltóságodnál az ősi nagy család fénye a főtekintet.

— Hagyjuk a meddő vitát, Kövy úr. E házasságból úgy sem lesz semmi a míg én élek, legyen meggyőződve, hogy én azt minden áron meg fogom akadályozni. De szeretném, hogy ne kellessék a legrettentőbb végletekhez folya-

modnom. Azt óhajtanám, hogy mindnyájunkra nézve legkevesebb fájdalommal történjék. Azért még egyszer ismétlem ajánlatomat, Kövy úr. Gondolja meg miről van szó. Arról van szó, hogy jó hírnevét és becsületét megmentse, s családját és kedves leányát, a kit úgy szeret, a szegénység és nyomor megaláztatásaitól és kínjaitól megóvja!

— De mily áron, méltóságos uram! — sóhajtá a kereskedő — azt hiszi méltóságod, hogy leányom nem lenne százszor boldogtalanabb, hogy ha kedvesétől épen általam szakíttatnék el, mintha szegénységben és dolgozva kell élnie? És hogy nekem volna csak egyetlen nyugodt órám is e rettentő szemrehányás és önvád súlya alatt! Aztán különben is nem becsületem forog kérdésben, mert hála istennek, hogy azt mind ez óráig oly tisztán megőriztem, hogy emelt fővel járhatok szegénységemben, mert azt senkinek sem leend oka, vagy joga gyanusítani. Azért hálás szívvel mondok köszönetet méltóságodnak felajánlott segélyeért, de kénytelen vagyok visszautasítani! Isten látja lelkemet, méltóságos uram, nem cselekedhetem máskép, kénytelen vagyok visszautasítani. Saját kezemmel nem rombolhatom szét leányom boldogságát.

Oly leverten és bánatosan beszélt, hogy az öreg úr szívében részvét ébredt a szegény, lesujtott ember iránt.

Néhány percnyi szünet következett be. Egyik sem szólt semmit. A kereskedő búsan, lehajtott fejjel dermedt maga elé, az öreg úr pedig izgatottan járkált alá s fel a szobában. Hirtelen megállott a kereskedő előtt.

— Egy ötletem támadt, Kövy úr, mely talán mindnyájunkat kivezethet e végzetes tömkelegből, s melyet ön is minden legkisebb habozás és lelki furdalás nélkül elfogadhat. Ön nem akarja vissza vonni adott szavát, ezt értem és méltánylom. De mi lenne, ha kedves leányára bíznók az elhatározást és a kérdés eldöntését?

— Nem! nem! ismerem a kedves gyermek szívét, minden habozás nélkül feláldozná magát érettem! De én ezt

nem fogadhatom el. Ha már én nyomorulttá lettem, ha bár nem saját hibámból is, — legalább ő ne legyen boldogtalanná!

— De hát épen nem akar megérteni boldogtalan ember! Itt csak önről, egyedül önről van szó, mert e házasság a míg élek, soha és semmi körülmények között sem fog megtörténni. Megmondtam, hogy megakadályozom és meg fogom akadályozni, habár arra kényszerítenek, hogy saját kezemmel lőjem le fiamat. Ha rá kényszerítenek, esküszöm önnek, hogy ezt is megteszem!

— Jóságos isten! — kiáltá rémülettel a kereskedő — hogy beszélhet így egy apa! Méltóságos úr ön iszonynyal és rémülettel tölti el szívemet!

— Ne hagyják ennyire menni a dolgot, Kövy úr — mondá az öreg lágy, majdnem esdő hangon — ne tegyenek gyermekgyilkossá! Engedje meg, hogy írjak leányának s leplezetlenül föltárjam előtte a helyzetet. Ő talán elég nemes szívü és nagylelkü leend mindnyájunkat kimenteni e rettenetes bűvkörből! Önnek különben sem áll jogában leányától megtagadni a szabad elhatározás jogát. A helyzetet ez a makacsság nem javítja, ellenkezőleg még gonoszabbá teszi. Engedjék meg, hogy a nagy fájdalomért, mit önöknek okozni kénytelen vagyok, legalább azt a kis kárpótlást nyújthassam, hogy megmenthessem önnek vagyoni bukását, s mindenek felett mentsenek meg a legrettenetesbtől, attól, hogy saját fiamnak legyek gyilkosává!

A kereskedő sokáig hallgatott és tépelődött magában. Izgatott arca és lángoló szemei élénken kifejezték a nagy harcot, melyet szívében vívott.

Hirtelen elhatározottan lépett a báró elé.

— Báró úr — mondá szomorú, de határozott hangon — önnek rettenetes fenyegetése megfoszt elhatározásom szabadságától. Ezt a felelősséget nincs bátorságom magamra venni. Írjon ön leányomnak, s ha ő, mint nem kétlem,

önkényt feláldozza magát, elfogadom ajánlatát. Legalább némi haszna legyen e rettenetes áldozatnak!

— Köszönöm! — mondá a báró könyező szemekkel s melegen megszorította a kereskedő kezét.

VII.

KÉT ÁLDOZAT.

— Írja meg levelét méltóságos úr, — mondá sóhajtva, de megadással a kereskedő, — én, ha megengedi, itt maradok, mert a dolog eldőléseig nem akarom magam mutatni az emberek előtt. Nekem a mai napon vagy ki kell fizetnem adósságaimat, vagy be kell jelentenem fizetésképtelenségemet!

Ezzel ledőlt egy zselyeszékbe, papirt és irónt vont elő s számadásokba mélyedt, az öreg úr pedig íróasztal elé ült s megírta ama rettentő levelet, mely egy fiatal leányka szívét szétzúzta és keresztre feszítette.

Levele hangja gyöngéd, kiméletes, udvarias, sőt tisztelletteljes volt, de tartalmára nézve lesujtó és kétségbeejtő. Élénk színekkel lefestette apja helyzetét, s egész leplezetlenül őt jelölte ki, mint a kinek meg kell mentenie a ház jóllétét és becsületét. Gyermeki szeretetére hívatkozott, s nagylelkű áldozatra hívta fel őt. Beszélt fia szándékáról is, de csak mint oly képtelen ábrándról, mely soha sem fog megvalósulhatni. Nyiltan és határozottan kijelentette, hogy ez a házasság addig, a míg ő él, megtörténni soha sem fog. Hogy ő minden áron, még fia életének árán is meg fogja azt akadályozni. Sőt tovább ment, s mint atyjával, azt tevé vele is: a következményekért minden felelősséget reá hárított, s esdve kérte őt, hogy mentse meg őt a legrémítőbbtől: a gyermekgyilkosságtól.

Szóval, kegyetlen és rémítő levél volt, mely nem hagyott fenn választást, de csak habozást is a szegény gyermek szívének.

Midőn készen volt, átnyújtotta apjának átolvasás végett. De ez visszautasította azt.

— Ne tegye ily erős próbára bátorságomat méltóságod. Ha elolvasnám, talán nem lenne elég erőm elküldésébe beléegyezni!

Az öreg sóhajtva pecsételte be a levelet, s előszólítván az ügyvéd gazdasszonyát, átadta neki azonnali kézbesítés végett.

— És most Kövy úr, — mondá a kereskedőnek, — itt van e takarékpénztári könyv, százezer forintra szól; vegyen fel belőle hatvanezeret, sőt ha talán megtévedett volna és többre lenne szüksége, hát annyit, a mennyire szüksége van.

— De méltóságos uram, — mondá a kereskedő egészen elámulva, — a dolog még nincs eldőlve. Leányom megtagadhatja kívánságát, s ez esetben nem fogadhatom el a felajánlott pénzt.

— Minden esetben elfogadhatja ön — mondá az öreg úr a kereskedő kezét megszorítva. — Ha fiam apjától nem akarja elfogadni, fogadja el barátjától, mert a mai nap megtanított tisztelni és becsülni önt, s bár hogyan üssön ki is a dolog, s bármit határozzon is kedves leánya, ön iránti érzelmeim változni soha sem fognak. Azért kérem, fogadja el ön e pénzt tőlem, mint barátjától. Visszautasítása nagyon megsértene és fájdalmat okozna.

— Köszönöm méltóságos uram, ha már egyszer oly rettenetes föltétel mellett elfogadtam, ekként fölajánlva, nem szabad visszautasítanom. És most elsietek, mert attól félek, hogy leányom személyesen fogja elhozni válaszát és nem szeretném, hogy itt találjon! Ah, úgy is rémülök e találkozástól!

A mit az apa sejtett, az bekövetkezett. Alig félórával a kereskedő távozása után egy magas, karcsú leányka lépett a szobába halvány arccal és kisírt szemekkel.

Az öreg úr zavar- és felindulással fogadta a fiatal leánykát, ki szerényen, remegve, de elhatározott arccal lépett eléje.

— Érfalvy úr ő méltóságához van szerencsém? — kérdé remegve.

— Én vagyok, gyermekem! — mondá látható megindulással az öreg úr, — kérem, foglaljon helyet.

De a leányka nem foglalt helyet, hanem megragadta az öreg úr jobbját, s mielőtt ez megakadályozhatta volna, csókjaival borította el.

— Köszönöm méltóságos uram, — mondá könyek közt fuldokolva, — ön többet tett, mintha életemet mentette volna meg. Köszönöm és életem utolsó pillanatáig hálával leszek iránta eltelve. A mi pedig parancsát illeti ...

— Kérésemet! — vágott szavába az öreg úr.

— Készséggel alá vetem magamat, s lemondok reményeimről! Már el is küldtem lemondó és búcsúlevelemet.

Az öreg úr bámulattal és elragadtatással tekintett a bájos és hős lelkű fiatal leánykára, azután kis idei habozás után megfogta kezét, megsimogatta homlokát és elérzékenyülve így szólott:

— Jól reám figyeljen gyermekem, oly vallomást fogok önnek tenni, a minőt soha senkinek sem tettem a világon. Megvallom önnek, hogy életemben először érzek bánatot és sajnálatot kimondott szavam és fogadásom miatt. Ha hamarább ismertem volna önt, — tevé hozzá szomorúan felsóhajtva, — akkor talán minden másképen lett volna! De már késő; a megtörténtet, fájdalom! megváltoztatni nem lehet! Fájdalmas lemondását elfogadom, de értsen meg jól, ez a lemondás önt nem kötelezi örökre, csak arra az időre, a míg én élek! Ha egyszer e bolond, makacs fej nem leend többé, akkor ön ismét szabad úrnője leend elhatározásának s ám akkor teljesedjék, ha meg kell lenni, isten akarata! Az ön nagylelkű lemondása csak az én életem tartamára szól.

— Nem, méltóságos uram, — mondá a fiatal leányka fölmagasodva és emelkedett hangon, — az én lemondásom örökre szól. Soha sem fogok betolakodni oly családba, mely-

nek feje csak azért nem zárhatja el többé előlem az ajtót, mert már nem él. Legyen egészen nyugodt, méltóságod. erre becsületszavamat adom, s bár csak egyszerű polgári családból származom, én is fel tudom fogni és tisztelni ennek a szónak a szentségét: becsületszó! Isten önnel, méltóságos uram, legyen meggyőződve, hogy soha sem szünöm meg hálás szívemmel önnek jólléteért imádkozni!

És mielőtt az öreg úr visszatartóztathatta volna, hirtelen kisietett a szobából.

Az öreg úr nagyot sóhajtott, néhányszor homlokon verte magát, s azután szomorúan és izgatott léptekkel hazasietett.

Alig ért szobájába, midőn fia dúlt arccal és kezében levéllel berohant.

— Mit tettél atyám, mit tettél? Nézd, olvasd e levelet.

Emma búcsúlevele volt, melyben lemond jegyeséről és kijelenti, hogy nekik az életben találkozniok nem szabad!

— Nagylelkű gyermek! — sóhajtá az öreg úr, átolvasva a levelet, s azután búsan átnyujtotta fiának. — Fiam, jó fiam, légy férfi! Végy példát ama hőslelkü leánykától!

— Ez a te műved atyám, ez a te müved! Arcod elárulja, ha tagadni is akarnád!

— Nem tagadom, fiam! — sóhajtá az öreg szomorúan, — nem tagadom. Hisz tudod, hogy kimondtam, hogy megakadályozom e házasságot, s így meg kelle cselekednem!

— Oh atyám, örökre nyomorulttá tetted fiadat! — sóhajtá kétségbeesetten a fiatal ember, — sőt többet tettél, megölted őt! Mert tudd meg atyám, hogyha nem sikerül őt lemondása visszavételére bírnom, én azt nem fogom túlélni.

— Jer fiam, — mondá az öreg úr, fiát keblére ölelve, — jer, ülj le ide mellém, beszéljük meg a dolgot higgadtan.

— Higgadtan! Oh atyám, hogy kívánhatsz tőlem e pillanatban higgadtságot!

— Az igazi férfi minden helyzetben higgadt marad! Azért hallgass meg nyugodtan.

— Hallgatlak atyám! — sohajtá a fiu.

— Fiam! — mondá az öreg úr látható belső küzdelem után. — Bocsánatodat kérem ama végzetes és oly könnyelműen kiejtett szóért.

— Oh atyám, atyám, atyám! Hisz ez rettentő! Hát nem lágyul szíved részvétre? Hát megmaradsz kegyetlen határozatod mellett? Hisz akkor meg kell hallnom!

— Nem fiam, nem kell meghalnod! Csak várnod kell! Addig kell várnod, a míg én meghalok! Halálom visszaadja szabadságodat, valamint jegyesedét is. Azért kérlek, hallod-e fiam: atyád *kér*, és pedig arra kér, hogy légy erős; ne tégy semmi végletes lépést, hanem várakozzál! Valami sugja nekem, hogy nem kell soká várakoznod!

— Oh atyám, atyám, mily rémítő dolgokat beszélsz nekem!

— Felelj nekem fiam? akarod-e teljesíteni atyád kérését? Az elsőt, az utolsót, az egyetlent, mit valaha hozzád intéztem. Akarsz-e nyugalmat adni atyád szívének arra a kis időre, még megunt életét hordozni kénytelen? Nem kívánom, hogy megmásítsd szavadat, hogy lemondj jegyesedről, csak hogy várakozzál. Lásd, én mindazon engedményt megteszem neked, a mit a kiejtett becsületszó korlátain belől tehetek, tanúsíts te is ennyi engedékenységet! Igérd meg nekem, hogy várakozni fogsz!

— Igérem atyám! — mondá a fiu szomorúan sóhajtva.

— Köszönöm!

Az öreg úr keblére ölelte fiát, s azután így szólt:

— És most jer velem fiam haza, Érfalvára; beteg szívekre legjobb balzsam a szabad természet!

— A hogy parancsolod atyám! — mondá a fiu szomorú megadással.

VIII.

A LEGNAGYOBB ÁLDOZAT.

Alig nehány héttel e történtek után nagy szerencsétlenség történt az érfalvi erdőben.

Az öreg Érfalvy Tamás egy napon vadászni ment, — és estére hasztalan várták, — nem tért vissza.

Másnap megtalálták holt testét egy sűrűségben, szívén volt átlőve.

A puska szalagja egy bokor tüskés ágára volt bonyolódva, a mi a puska véletlen elsülésének lehetőségét is megengedte, s így bizonyosan soha sem lehetett megtudni: öngyilkos volt-e vagy a véletlen áldozata.

Íróasztala fiókjában három levelet találtak. Egyet fiához, egyet «Kövy Emma kisasszonyhoz», egyet pedig az öreg Juon pópához.

A két első rövid volt. Fiának csak ennyit írt: Végkívánságom és kérésem, hogy Kövy Emmát nőül vedd!

A leány levele alig volt hosszabb:

«Kisasszony! Kezét krem fiam számára. Az élő kéri, nem a halott!»

Az öreg pópáé a leghosszabb volt. De hogy mi volt benne, azt nem tudta meg soha senki, mert az öreg, midőn a levelet elolvasta, elégette, és soha senkinek sem beszélt tartalmáról.

Az öreg pap különösen a gyermekek előtt minden alkalommal tüntetőleg ismételte, hogy a szegény méltóságos úr véletlen szerencsétlenség áldozata lett; pedig csak ő tudta egyedül a világon, hogy e szerencsétlenség — nem volt véletlen!

MÁTYÁS KIRÁLY

TUDOMÁNYOS ÉS MŰVÉSZI KÖRE.

Irta

P. SZATHMÁRY KÁROLY.

MÁTYÁS tudományos és művészeti körével csakis a két századdal későbbi XIV. Lajosét lehet összehasonlítani. A különbséget ez összehasonlitásnál — a korkülönbségből folyókon kívül — főleg abban találhatjuk, hogy míg XIV. Lajos csak a tekintélyes kegyurat képviselte: Mátyás maga is méltó helyet foglalt el a tudósok körében. Ott a művészek, tudósok csak mulattatói voltak a nagy úrnak; Mátyás elmés adomái, megjegyzései, sokszor tudományos vitái, kérdései és feleletei által körzetét maga is gyönyörködteté, sőt bámulatra ragadta. Ő társa volt udvari körének; amaz csak kegyura.

Mátyásról Bonfini, udvari történésze, azt irja, hogy a görög és török nyelven kívül *minden európai nyelven* beszélt; ez talán egy kis túlzás, de annyi bizonyos, hogy hazája nyelvén kívül, melynek tréfáit, adomáit ismeré és használta, latinul, németűl, olaszul és a szláv nyelveken egyforma folyékonysággal beszélt s a kor tudományának anynyira színvonalán állott, hogy Galeotti tanúsága szerint nem egy hetyke tudóst saját szakában is megpirított.

Mátyás budai udvarában, melyet béke idejében a tündéri Visegrádra vagy, mint a pápai követ mondja, »a vise-

grádi paradicsomba» tett át, valóságos *tudós társaság* (sodalitas) alakult, melynek tagjai valának: gazdagon díjazott külföldi tudósok, mint Bonfini, Ranzani, Ugoletti, Carbo; Naldi és Galeotti, az ifjú Hunyadi János nevelői; tudós magyar főpapok, mint Vitéz János, Dóczi Orbán, Cesinge (Janus Pannonius) pécsi, Báthori Miklós váci püspökök, a híres Müller János (Regiomontanus), Schwarz Péter (Petrus Niger), Brandolini, Ilkusi, Győri Paulin dömés, Valori Fülöp stb., Báthori László, a biblia-fordító, Geréb László, budai prépost; Raguzai Felix, Fonti Bertalan könyvtárnokok. Az első nyomda az Olaszországból behozott Hess András vezetése alatt működött.

És ez a szép irodalmi kör nem elvont, falak közé zárt tudományos működést űzött, hanem a nagy királyt erélyesen támogatta tanácsaival nemzete és országa javára és műveltségére irányzott munkáiban; társadalmi kört képezett, mely asztalait fölvidítá, tekintélyét, mint elfogadó kör, a külföldiek előtt emelte, kik Budán ugy érezték magokat, mint Athenæben. Ezek megírták, habár sokszor hizelgően, az ország történetét, terveket készítettek és vizsgáltak át a sokféle építkezéshez, melyet Mátyás foganatosított; tervet készítettek az iskolákhoz, a fényes Corvina-könyvtárhoz; annak gazdagításáról, rendezéséről intézkedtek; alapját vetették a nagyszerü «Academia Corviná»-nak, melyet 40,000 bennlakó tanulóra tervezett Mátyás király s melynek két facultását — a theologia és bölcsészet — 1480-ban az egyik budai kolostorban meg is nyitották. Tehát irók, tervezők, tanárok, diplomaták, vidám társalgók vették körül; szóval pezsgő, tudományos és szépművészeti élet, minőt csakis egy Mátyás éltető szelleme tudott fenntartani, mint Periklesé Athénben.

A komoly tudós csoport közé, a kor jellegéből kifolyólag, tiszteletes távolban a művészek szerény, de díszes kis csapata vegyül. A hírneves festő Philippo *Lippi*, ki Magyarországon egész festői iskolát alkotott s kihez a magyarok

közül Pozsonyi Gáspár és Vincze, továbbá nehány pálos szerzetes, kik e művészetet nagy kedvvel űzték, csatlakoztak. A szobrászok mestere és atyja, *Traguri Jakab* volt, kinek részint saját kezéből, részint iskolájából került ki mindaz, mi akkoriban Budát, Visegrádot, Tatát, Fehérvárt és Vácot ékesítette. Mellette a magyarok közül Dénezs nevü pálos szerzetest emeli ki a történelem.

Most elképzelhetjük Mátyást királyi asztalánál, látogató fejedelmek, követségek s magas műveltségü kör közepette, midőn — mint történészei megjegyzik — az arany, ezüst edények, díszletek alatt görbedő asztal fején, a legegyszerübb sötét öltönyben, csakis szellemi előnyei által vonta magára a figyelmet.

A társalgást, mely a főbbrangú idegenek kedvéért latinul folyt, természetesen a király szokta vezetni; a komoly viták, hosszabb poharazás után, melyet a király ősi szokás szerint fenntartott és kedvelt, gyakran tréfás élcekbe, adomákba olvadtak, melyeknek főmesterök szintén Mátyás volt. De midőn javában folyna a bor: egyszer belép az egyszerü, szerény magyar hegedüs s a zajos társaság néma lesz, hogy a légy dongását is meg lehet hallani. Megzendül a lant, — és most hagyjuk a külföldi Galeottit beszélni:

«Az ő (Mátyás) lakomáinál vagy vitatkozás van; vagy valamely komoly, néha tréfás tárgyról foly a beszéd, vagy *költemények énekeltetnek.* Mert zenészek vagy lantosok vannak itt, kik a vitézek tetteit, *hazai nyelven* az asztalnál lant mellett éneklik. Mert az volt a rómaiak szokása s innen átjött a magyarokhoz is. Még pedig mindannyiszor valamely jeles tettet énekelnek meg; van is tárgy elég; mert mivel Magyarország különböző nyelvü ellenséges nemzetek között fekszik, mindig meg van a háború kovásza. Szerelmi dalok ritkán énekeltetnek, legtöbbször a török elleni harcok jőnek elő, néha a vendégek közbeszólásával. Mert a magyar, akár nemes, akár paraszt legyen, ugyanazon beszédmóddal él és minden dialectus nélkül beszél — nem

úgy, mint nálunk (Olaszországban), hol minden város külön nyelvet beszél» stb.

És ma már van egy pár drága nyelvemlékünk, mely e vitézi énekekről fogalmat nyujt.

«Mikor magyar király zászlóját látá: (a török) Jó lovának száját futni bocsátá», — hagyta fenn Zrínyi a költő, mint töredéket Mátyás idejéből.

Még többet nyujt *Szabács viadalá*-nak terjedelmes töredéke, rajza azon vár vívásának, melyet a nagy király személyesen ostromoltatott.

«De az fellyülmondott Pál Kenézy (Kinizsi)
Ároknak mélységét igen nézi...»
«Kit meg nem mondhat emberi állat
Mely nagy harcolás volt Szabács alatt
Minden ott vitézségét mutatta
Mert király őket hozzá nógatta.»

Ilyenkor támadt aztán az a kedélyállapot, melyet Rhetor Priscus oly élénken ecsetel Attila udvaráról; midőn az aggok sírnak a mult idők dicső emlékei fölött, az ifjak szemei lángolnak s izmaik kifeszülnek újabb hősi tettekre.

A hősi ének most elhangzik; a dalnok, kit taps és elismerés (ezen kívül Mátyásnál gazdag fizetés) jutalmaznak, magát szerényen meghajtva távozik s vidám magyar cigányzene mellett bohócok, akrobaták, veszik át a mulatságszerzés szerepét, mire a király aztán «asztalt bont».

Szeretnénk némi fogalmat adni Mátyás építkezéseiről is; annyival inkább, mivel több író, köztük Ranzoni és Bonfini leirásai ezeket bőven tárgyalják.

Általában megjegyezhetjük, hogy Hunyadi korában Magyarországon még a góth ízlés, a csúcsíves uralkodott. E modorban épültek: a szép vajda-hunyadi vár, a gyulafehérvári, kolozsvári stb. egyházak. Ilyen modorban épült Zsigmond «Friss palotája» is Budán s Nagy Lajos kastélya Visegrádon. Az egyházaknál még Mátyás alatt is megma-

radt ez az építési mód; de a palotáknál, mulató kastélyoknál az olasz renaissance legszebb formái jöttek alkalmazásba.

Építkezéseiről a szemtanú Bonfini a következőt írja:

«A budai várat, hol Zsigmond nagyszerü építményein kívül semmi látni való nem volt, kiépíteni kezdette: a belső udvart szerfelett fölékesítette. Tudniillik azon kápolnához, melyet a Duna felé állíttatott s vízi orgonákkal, s ezüst és márvány szent kúttal ékesített, a papok számára díszes lakhelyet építtetett. Ezenfelűl építtette a könyvtárat, a minden nyelv bőségében csodásat s a könyvek kiállítása tekintetében a legfényesebbet. Ez előtt félkörü előterem áll, melyen az egész nyugoti égboltozat látható. Oly palotákat emelt itt, melyek a római fénytől alig tértek el; voltak ezekben tágas ebédlők, fényes elő- és hálószobák különböző színü és aranyos mennyezetekkel és mindenféle ékítményekkel megkülönböztetve; jelmondatokkal díszlő ajtófelek, kályhák, melyeknek szélein négyes fogattal jelzett és más római koszorúk valának vésve; benn szekrények, biztosító helyek és kincstárak, keletre különböző étkező- és fekvőhelyek, melyekhez magas lépcsőzetek és folyosók vezetnek. Itt van a tanácskozási és országgyűlési hely is. Ha tovább mégysz, magas félkörbe összefutó nyári és téli szállások, melyekben kandallók és aranyos kályhák magas és rejtek szekrények, ezüst ágyak és karszékek vannak. Nyugotra a régi mű még nincs helyreállítva; közbül a régi kaputól körülvett tér, melyet kettős feljárók koronáznak, melyek mennyezetét, az új palota előttit, hol a nagy ebédlőbe kell menni, az égnek tizenkét főcsillagzata bámulatosan ékesíti; mindenütt négyszögü vagy rakott padozatok vannak, némelyek beégetve; hűsítő és hevítő cellák, lefüggő mennyezetekkel ékesített fürdők, melyek nemcsak színök szépségére, hanem a reájok festett alakok különféleségére nézve is megnézésre méltók. A bejáróban három magas gyalogszobor fogadja a belépőt: közbül a gondolatokba

mélyedt Mátyás sisakosan, dárda- és paizszsal fényesen, jobbra atyja, balra szomorú emlékü bátyja. Az udvar közepén márványnyal körülvéve érckút, mely fölé sisakosan és palástosan Pallas szobra hajlik. Ezen palota bemeneténél az előudvarban, mely sokkal tágabb, errül és túl két-két meztelen ércszobor áll paizszsal, bárddal és karddal fegyverkezve s mintegy fenyegetőzve; a talapzatra diadalmi jegyek metszve stb.»

A vár kertjeiről pedig így ír:

«A váron kívül a közelebbi völgyben a legkellemesebb kertek feküsznek és egy márvány villa; ez utóbbinak előcsarnoka kockás és mozaik oszlopokkal van körülvéve, melyek érc csillárokat tartanak; a villának diadalívszerű ajtai vannak s ebédlője és hálószobája mennyezeteikkel és ablakaikkal oly szépek, hogy a legjelesebb ókori művekhez hasonlíthatók. A kertbe kapu vezet, a kertben élőfákból összealkotott útvesztő, ezenfelül hazai és külföldi madarakkal teli kalitok, melyeket vasrácsok zárnak. A madárkertekben dísz- és gyümölcsfák, berkek, fedett tornácok, a fáknak és bokroknak minden nemeivel körülvéve, fedett csarnokok, mezők, víztartók, halastavak. Vannak vacsoráló- és mulató-helyekkel ellátott tornyok üvegablakokkal annyira kellemesekké téve, hogy semmi szebbet nem képzelhetni. Végre egy ezüstös fedelü villa.» Ezenkívül megemlíti, hogy mind Pesten, mind Budán mezei lakásokat tartott fenn a király, s ez utóbbi helyen nagyszerü vadas kertet. Ezután följegyezvén, hogy miket szándékozott építtetni Székes-Fehérvárott, hova anyja holttestét is hozatta, a visegrádi, tatai és bécsi építkezésekre megy át; ez utóbbinál a várban tett szépítésein kívül megemlíti, hogy a Dunán hidat is akart építtetni.

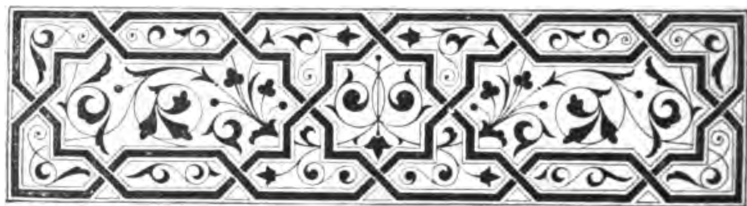
A fenn említett budai szobrok, mint Zsigmond király gyalogszobra a Friss palotában, a három Hunyadié, Herkules, Diána, Apollo, a görök viadorok, Herkules munkái domborművekben, Pallas kútja Budán, továbbá a múzsák és

Amor kútja Visegrádon, az említett Traguri Jakab szobor-műhelyéből kerültek ki.

Mind ezen szobrászati és díszműveket II. Szuleiman vitette el a mohácsi csata után, hogy azokból ágyúkat öntessen.

Ilyen volt a nagy király körzete.

AZ UTOLSÓ GARAS.

RAJZ.

Irta

VÁRADI ANTAL.

KOMOR, őszi alkonyat. Ködös eső az utcákon, itt-ott meggyujtott gázlámpás átszűrődő fénye a Rókus-kórház körül, a népszinház mögötti utcákban szomorú csönd és hallgatás. A járón meggyül néha a víz, lassan szürengszik girbe-gurba utakon az utcai csatorna felé, meg-megzavartatva békés folyásában olykor, midőn egy erre tévedt járókelő belelép s szétfrecscsenti a szomszéd házak falaira.

A zsibvásár felé a temetőúton nem jár senki. Arra szegény gyármunkások, napszámosok, kofák laknak, kik egész napon át dolgoznak a gyilkos levegőjű gyufagyárban, vagy csinálják a külső uti töltést, vagy árulgatnak silány ponyvával, gyékénynyel védett fakalibák alatt félig rothadt gyümölcsöt, sült tököt, kukorica-prószát a szegény munkásoknak. Ezen a vidéken nincs otthon most senki. A ki esetleg otthon ragadt, arra szomorú nap vár. Annak éheznie kell. Az aznapon nem keresheti meg kenyerét.

Az egész bagó-utcában csak két ház lakói vannak otthon. Az egyikben — egy szoba és félkonyha — egy vak harmonikás lakik, a ki éjjel a terézvárosi pincékben muzsikál s nappal alszik. Annak csak most van «hajnali álma»

— a másik, pincelakás lakói, egy részeges favágó, annak a beteges felesége és hat éves fiacskája, otthon maradtak koplalni. Az apa részeg, az anya fekszik — a gyerek tehetetlen.

Sötét van, mire a favágó fölébred. A felesége nyög a szalmaágyon, a gyerek a kuckóban ül, nézi a pinceablakon be-bepislogó gázlámpát. Az anyja már napok óta nem tud beszélni, az apját is most hallja két nap óta először.

— Pálinkát!

A fiu fölugrik. Odaszalad az apjához.

— Hallod? asszony! pálinkát!

— Anya nem tud beszélni! — szepeg a fiú, odább húzódva a durva ember mellől.

— No hát némuljon meg, ha nem tud. Hozz te pálinkát!

— Honnét hozzak?

— Mit bánom én!

— De nincs pénzem . . .

— Te! . . .

Azzal dühösen ugrik fel a szalmáról, felkapja a fejszét, vad káromkodás közt a tehetetlen gyerekre riad:

— Akasztófáravaló! Most rögtön eltakarodjál, valahonnét pénzt szerezz; mert ha pénz nélkül jösz vissza: kettéhasítlak ezzel a fejszével ni, látod?!

A gyerek reszketve mászik föl a pincelakás nedves lépcsőin. Hajadon fővel van és mezitláb. Kioson az utcára. Egész lelkében remeg. Még most is hallja a káromkodást, látja a villanó fejszét, s mintha érezné fején hideg vasát, végigborzong egész testén a rémület.

Künn csöpög az őszi eső. Sötét este van. A fényes vízcseppeken átreszket a gázlámpa világa, s hosszú, csillogó vonalban fekszik az alacsony, nyirkos háztetőkre. Némelyikben már van valaki, még a kémény is füstöl. Megjöttek a munkáról, vacsorát főznek.

Egyik ház ismerős. Oda betér a fiu.

Egy gőzfavágó munkás lakik benne. Otthon vannak.

AZ

KOMOR, ős,
meggyuj
kórház
morú csönd és
lassan szüreng
meg-megzavart.
erre tévedt já
házak falaira.
A zsibvás
gény gyármu
napon át dol
csinálják a ki
vával, gyékén
mölcsöt
nak.
ottho
Az a

kon
ha

kezd fújni. Hova most? hol kaphatna csak
ogy pálinkát vigyen az apjának? Ha nem hoz

dig szeme előtt villog az a rémületes fejsze.
áljuk meg a koldulást! — gondolja magában.
megy egy sarokkal. Leül a szegletkőre, össze-
yos kis kabátját s elkezdi mondani a Miatyánkot.
negy egy öreg munkás. Végigméri a gázlámpa
yereket.
zember! nem tudsz dolgozni? Ilyen korán kol-
milyen vén vagyok, még se koldulok még...
g vagy egy esztendeig... azzal dörmögve tovább
— Elveszik idejekorán a más becsületes koldus
... a tacskók... gazemberek... világcsalók!...
a nagysokára egy kofaasszony ballag. Megsajnálja
gyereket, ad neki egy férges almát.
gyerek éhes — elfogadja... Beleharapjon?... nem,
Elviszi a beteg anyjának.
lami fütyörésző kocsis hajt arra. Megáll a kocsival.
néz, meglátja a gyereket.
— Hé, kölyök! merre van a szén-utca?
— Nem tudom!
— Mért ülsz hát itt, bitang?! — rivall rá a kocsis s
isuhint az ostorral. Épen a kis mezitelen lábát találta.
Az elzörgő kocsi robaja elnyomta jajgatását.
— Menjünk tovább innen. Itt nem kapok semmit...
tét van... Az emberek már aludni mentek... talán sze-
ny anyám is alszik... Menjünk beljebb, a hol talán több
nber jár...

Hosszú botorkálás után egy térre jut, a melynek köze-
én templom áll. Arra tart, s útközben lát egy köpe-
es, csuklyás embert, a ki föl s alá sétál az utca bejá-
ál.

— Édes uram! adjon egy krajcárt!

Az mérgesen hátraveti a csuklyát s ráförmed:

— Nem tudod, kölyök, hogy koldulni nem szabad? Rögtön fülön foglak és viszlek befelé! . . .

A kis Fránci megrémül . . . szerencsétlenségére konstáblert szólított meg . . . Ijedten fut a templom felé . . . Nem nagyon megy a futás, lába még sajog a korbácsütéstől.

A templom előtt védve van az esőtől. Egy pléhernyő tartja fel a vizet. Az alatt van egy kőkereszt, ahhoz támaszkodva ül s alszik valami bebugyolázott, sötét alak, a templomi koldusasszony. Úgy látszik, itt felejtette magát. A vecsernye után elaludt, elnyomta a fáradtság, vagy inkább az éhség. A feje be van kötve egy rongyos veres sálkendővel, vékony festőruha van rajta. A rongyos kendő alatt sárga, sovány arca, beesett szemei, éhségtől halavány ajkai tanúskodnak róla, hogy a templomba sokan mennek irgalomért, de kevesen irgalmasok.

Félig nyitott jobbkezében egy kopott olvasó. Kitárt baltenyere térdén nyugszik. Az eső egészen benedvesítette. S a ráncos, sárga tenyér közepén két vizes, barna krajcár, — talán az egész napi koldulás eredménye, melyért már nem volt ereje kenyeret venni — az utolsó garas.

A kis Fránci megpillantja a kinyitott tenyeret, s benne azt, a mit ő annyira keres . . .

Arca nekihevült — szeme csillogott . . . Itt van egy garas! Ha ez az övé lenne — nem hasítaná szét apa a fejét.

Ha ez az övé lenne! . . .

Mit csináljon? Anya mindig azt tanította neki, hogy a másét elvenni nem szabad . . . De apa kettéhasítja a fejszével, ha nem hoz pénzt . . . Mintha most is látná villogni a fejszét . . . Aztán elnézi azt a sápadt, sovány arcot, mintha hasonlítana az ő anyjáéhoz . . .

Nem, nem szabad elvenni a garast. Az a garas nem az övé . . .

Aztán milyen rongyos az a koldusasszony. Egészen át van ázva a kendő a fején. A keze is nedves, a garas is nedves benne.

A gázlámpa lobog a szélben. Nagy árnyékok futnak át a koldusasszony arcán.

Nem. Nem szabad elvenni onnét a garast. Hátha a koldusasszony is éhes? Hátha nincs is neki több garasa? Hátha neki is van otthon kis fia, a ki éhes?

Hátha beteg is? Aztán meg nincs is neki lakása. Különben csak nem aludnék itt a kövön?

Hátha elhíná hozzájuk a pincelakásba s ő odaadná azt a garast apának?

Egy hintó robogott arra. Kocsi és lovak megérhettek vagy kétezer forintot. A lovak szerszáma ezüstös volt.

A zörgésre sem ébredt fel a koldusasszony. Be mélyen alhatik!

Most egy gondolat villant át a kis Fránci agyán. Hátha felköltené a koldusasszonyt s elkérné tőle a garast? Úgyis megfázik a nedves kövön, még megbetegszik belé. Jót tesz vele, ha felkölti. Aztán, ha nem is adja oda a garast, legalább nem kisérti többé...

Félve odalépett. Megérintette a vállát. Csurom víz volt. Az asszony nem mozdult.

— Néni! néni! öreg néni!

Semmi felelet. Az asszony csak olyan sápadt, mint volt. A garas reszket a kinyitott kézben. Sovány ujjai hegyéről lassan csepeg le a víz.

— Néni! Édes néni! adja nekem azt a garast, néni, néni!

S a mint remegve húzogatja a vállát, előre csuklik a fö tompa ütéssel a kőkeresztre.

Nem ébred fel! Istenem, Istenem! — gondolja magában a gyerek, — csak fel tudnám ébreszteni!

De te azt fel nem ébreszted, jó gyermek, — az a vén koldusasszony meg van halva.

Akkor egy elszánt mozdulattal kikapta a kinyujtott kézből a vizes garast, s futott, futott a téren át.

A sarkon állt az előbbeni konstabler. Csuklyája a fejére húzva, keze a zsebében. A fiu odament hozzá.

— Bácsi! ott a templom előtt egy öreg asszony alszik. Nem bírom fölébreszteni.

A konstábler lomhán megfordul. Unja magát ebben a kutya időben. Az épen ad valami dolgot.

— Hol? vezess oda.

A fiucska elindult, utána a konstábler. A mint a keresztհez értek, megragadja az öreg asszony vállát.

— Takarodjék kend haza!

Az asszony nem felel. Leomlik a kőre. Halott.

— Fiam, ez meg van halva . . .

— Jézusom! meghalt.

Azzal rémülten fut át a téren az utcáig, a melyen ideért . . . futtában fölmerülnek az otthon szomorú képei. . . a beteg anya . . . a villogó fejsze, majd meg a nedves arcú koldusasszony, s meredt kezében a garas . . . az üldözi, úton útfélen.

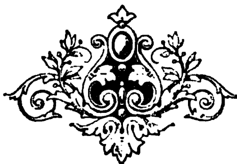
Milyen szörnyű harc abban a parányi lélekben!

Végre megáll. Megfordul. Lihegve fut vissza a templomhoz. Még ott a konstábler. Sípolt, segítségre vár. El akarja vitetni a koldusasszony hulláját.

A fiu megkönnyebbülten sohajt fel. Odamegy a konstáblerhez. Kinyujtja reszkető kis kezét, s elfordított arccal kínálja a konstáblernek.

— Mi az fiam?

— Fogja — rebegi a fiu — fogja . . . ez a garas volt nála! . . .

IRODALMI SZEMLE.

MAGYARTALANSÁGOK BETŰRENDBEN.

(Gyakorlati nyelvkalauz mindazok számára, kik a helytelen vagy idegenszerű kifejezéseket kerülni és a megfelelő magyaros kitételeket elsajátítani akarják. Írta *Führer Ignác*, gyakorló iskolai tanító és képzőtanár Budapesten. Ára fűzve: 40 kr. Tanulók és tanítók részére csak 30 kr.)

Führer úr teljesen járatlan a nyelvtudományban és némileg a magyar nyelvben. Magában *Az olvasóhoz* címzett előszóban több szórendi és más hibát találtunk, melyeket okvetetlenül ki kell kerülnie annak, a ki magyartalanságokat vet mások szemére. Nem tudja, hova kell tenni a mondat szenvedő tárgyát: az egy év *előtt* helyett egy év *óta*-t használ; az ötödik bekezdés *Ha... úgy*-ja idegenszerű; *nem kevésbbé meglátszik* helyett *látszik meg*-et ír stb. Saját nyelvtudományi nézeteit sem követi, mert például *tanárnak* írja alá magát és *szerintem*-et használ *véleményem szerint* helyett stb. Führer úr legkevésbbé sincs tájékozva a nyelvtudomány újabb és egyedül helyes tanairól. Azt mondja, hogy »hírlapirodalmunk rohamos fejlődésével nyelvünk romlása egyenlő lépést tart. És ez nagyon természetes. A változás és romlás törvénye alól csak megállapodásra jutott *holt* nyelvek tesznek kivételt. A mi él, az szükségkép folytonos változáson megy keresztül, új anyagot fogad magába és a régit, elavultat kiválasztja. Így vagyunk minden élő nyelvvel, és így hazai nyelvünkkel is. E miatt nem kell kétségbeesnünk.« Führer úr nem tudja, hogy a nyelv emberi intézmény, hogy conventionalis történeti jelek összege, mely nem *változik* és *romlik*, hanem a szókon és nyelvtani alakokon a beszélők szoktak változtatni kényelemből és szeszélyből vagy épen tudatlanságból. Például Führer úr előszavában bizonyosan tudatlanságból változtatott nyelvünkön. Az ily változtatások mindig jogosultak, épen úgy, mint a többi emberi intézmények, t. i. a vallás, a szokások, erkölcsök módosításai. Az egyénnek van annyi szabadsága, hogy tehet ilyeneket. Ezen alapszik például az

irálytanban a szóvonzati és szórendi inversio. A civilisatió sem egyéb, mint ismereteink gyarapodása folytán vallási, erkölcsi stb. nézeteink átváltoztatása. Csakhogy pl. minden nyelvi változtatás csak az által vétetik föl a nyelvbe, ha mások is felkarolják, ha sokan magukévá tették. E felkarolás következtében az egyes változtatta szó, nyelvtani alak vagy szórend, oly kincse lesz a nyelvnek, mint a többi, a melyek szintén úgy támadtak a legősibb időktől fogva. A mit a holt nyelvekről mond, az sincs szabatosan mondva. A holt nyelvek is mindig változtattak, a meddig használták őket. Plautus, Cicero, Tacitus stb. nyelve eltér egymástól, az italiai, galliai, iberiai vagy afrikai latin írók irályán is érezhetni a tetemes különbséget; e szerint a holt nyelvek sem jutottak megállapodásra, sőt még akkor is, mikor a latin megszünt nemzeti irodalmi nyelv lenni, s csupán a kath. egyház és egyes tudósok használják, még ezek sem tudják kikerülni, hogy egyes Führer-féle változtatást ne tegyenek rajta. Továbbá Führer úr azt sem látszik tudni, mi az irodalmi nyelv, mert ha tudná, igen sokat kihagyott volna magyartalanságaiból. Az irodalmi nyelv egy külön idioma, melyet a nemzet legkitünőbb írói némileg megkötöttek; pl. a mai francia irodalmi nyelvet kiválóan Racine, Corneille, Molière és kortársaik kötötték meg; a németet Luther, mikor a szász cancellaria nyelvét fogadta el, az olaszt Dante, Boccaccio és mások; a mai magyar irodalmi nyelvet pedig főleg Kazinczynak, Vörösmartynak, Petőfinek köszönhetjük. Kazinczy és társai sok újat teremtettek, Vörösmarty, Petőfi és mások terjesztették, népszerűsítették. Az ő nyelvök a mai magyar irodalmi nyelv, melyen az egyes írók most változtathatnak és változtatnak, de már ritkábban teszik, mert ha egy-egy lángész hatalmas műveivel megköti az irodalmi nyelvet, az olvasó sem tűri a kisebbek egyéni akaratának számos eltérését. Führer úrnak kötelessége lett volna kimutatni és bebizonyítani, melyek azok a hibás szólások és miért hibásak; mert ily módon nem mondhatunk egyebet róla, mint hogy fogalma sincs az irodalmi nyelvről, hogy nem is konyít a nyelvtudományhoz. Be kellene bizonyítania, hogy a nyelv nem emberi institutió, hanem természeti élet, minő az állaté vagy növényé, mely a maga útján a természet örök törvényei szerint fejlődik s nem tűri az emberi önkényt, a szeszélyt, a divatot; mert most épen úgy hangzik az egyes szók és mondatok elleni kifakadása, mintha azt mondaná: ne járjunk templomba, mert a régi magyarok ligetekben és patakoknál áldoztak; ne igyunk theát, kávét, bort, mert ők sem ittak; ne hordjunk kabátot, frakkot és cylindert, mert apáink sem hordoztak; stb. Téved Führer úr abban is, «hogy nálunk minden

útbaigazító, tájékoztató szót perhorrescálnak, minden hivatásáért hevülő szakférfit a lenézés fagyasztó közönyével fogadnak. A helyett, hogy a szakértők útbaigazításait figyelemre méltatnák és követnék, inkább keserű gúnynyal és heves kifakadásokkal illetik őket. A ki ebbeli állításomat tán túlzottnak hiszi, azt arra az indulatos perpatvarra emlékeztetem, melyet egy év óta Baksai és Thaly Kálmán Szarvas Gábor ellen provokáltak.» Nagyon helytelenül idézi Führer úr e vitát mint egyetlen érvet, mert mi például hosszú tudományos fejtegetéseket írtunk és közlöttünk a *Havi Szemlé*-ben, melyekre és más hasonlókra egy árva felelet sem jött. Nem a helyes utbaigazításokat neveti ki a közönség, hanem azt, a nyelvtudomány helyes nézeteivel ellenkező hóbortot, mely a *Nyelvőr* minden füzetében kisért, mely egy, a külföldön is teljesen elitélt nézetből indulván ki, hibás tanokat hirdet. Mi resteljük, hogy nyelvészeink legnagyobb része e téves álláspontot foglalja el, mi a gondolkodó tehetség alsó fokára vall. De hát teljesen fölösleges munkát végzett Führer úr? Épen nem. Van művecskéjében sok igazi magyartalanság, azaz szólásmód és szóvonzat, melyeket alig találunk meg az új magyar irodalmi nyelv nagymestereinél, melyektől általában minden jobb író óvakodik, s melyekre csupán egyes hírlapok és szépirodalmi közlönyök tudatlan fordítóinál akadunk. Fájdalom, művének ez a része a leghiányosabb. Pedig nem ártana egy kissé jobban megcsipkedni e rosz fordítókat. Öregebb tudósaink is sok hibát követtek el nyelvünk ellen. Jó részök alig tudván magyarul, magyar tudós írókká csaptak fel és németes magyarsággal írták könyveiket. Különben itt is vigyázni kell. Sokszor valamely képes kifejezésre ráfogjuk, hogy germanismus, pedig csak oly kép, melyet majd minden nyelvben megtalálunk, pl. *az ágyát őrzi, minden követ megmozdított* stb. s jóságuk mellett az is bizonyít, hogy hamar felkapták őket. Kedvünk volna Führer urat művecskéje minden lapján saját nézeteiből cáfolgatni, ez azonban nagyon hosszúra nyujtaná bírálatunkat; mindenekelőtt azt kívánjuk tőle, hogy mielőtt ily munkához fogna, tanuljon egy kicsit, ismerje Humboldt Vilmos, Steinthal, Heyse, Geiger, Noirée psychologiai, Schleicher, Müller Miksa physikai, Pott, Gerber képes, Bleek és mások nyelvelméleteit és ezek ismerete után tanulmányozza az amerikai Whitneyt, ez majd tájékozni fogja a neologia és orthologia kérdéséről, mert a neologia és orthologia és sok más idevágó kérdés épen a nyelv philosophiájának kérdése. Meg fogja tanulni, hogy sok a mit hibásnak, helytelen kifejezésnek és újításnak tart a magyar nyelv terén, egyik legszebb haladása; pl. az igének és főnévnek összetétele, mint *látkör, láthatár, leshely*, igen üdvös és

helyes javítás. Sok szót azért ró meg, mert csonkítva van, pedig tudnia kellene, hogy a világ összes nyelveinek legtöbb szava csonkításon, kurtításon, összevonáson ment keresztül; nyelvtani alakjaink nem egyebek, mint csonkítások, s a 2—3 ezer év előtti magyarok nem érthetnének meg bennünket, épen csonkításaink következtében. E csonkítás csaknem elenyésztette a régi german névragozást; a franciában, angolban jóformán, nincs is névrag, s mikor a debreceniek azt mondják: „*Csákiék megyek,*“ e helyett: „*Csákiékhoz,*“ nem tesznek mást, mint csonkítanak, mi egykor a *hoz* ragnak pusztulását vonhatja maga után. Hasonló jelenség ez is: „*Elvesztettem a kedvem,*“ e helyett „*kedvemet*“; rövidítés utján lett a *belől* rag *ből*-lé, a *bele* rag *be*-vé, a *tudom* ige *tom*-má, a *mengyek* ige *mék*-ké, *kellenék kék*-ké s így tovább. Ha e csonkításokat és hangkilökéseket valaha magáévá teszi az irodalmi nyelv, ha a jeles írók rendesen fogják használni, akkor egészen jó szó lett belőlük. Csak addig roszak, a meddig föl nem karoltatnak. Führer úr nagyszámú hibái közül még csak egyet akarunk idézni. Ő is, mint mások többen, különbséget tesznek a *nyelvérzék* (Sprachsinn) és *nyelvérzet* (Sprachgefühl) között. Az előbbi szerinte nyelvek tanulására való hajlandóság és képesség, az utóbbi ellenben az a képesség, melynélfogva ösztönszerüleg meg tudjuk itélni, melyik szó vagy szólás helyes vagy helytelen. Mit értünk érzék alatt, mindnyájan tudjuk; e szónak azonban van átvitt értelmű használata is, így beszélünk *történeti érzékről, nyelvérzékről,* stb. A történeti érzék alatt a jeles történetírók azon képességét értjük, melylyel a nagy távolban is meg tudják itélni, mi való és mi téves a régi történetekben. Ez tehát nem valami mysticus tulajdonság, csupán az itélőtehetség magasabb foka. Ennek analogiájára a nyelvérzék azt a képességet jelenthetné, melylyel mindjárt meg tudjuk mondani, mi helyes vagy helytelen a nyelvben. Ez sem valami mysticus képesség, csupán jó emlékező tehetség kivántatik hozzá. Magyar ifju, a ki csak nagyobb korában tanult más nyelvet, a kinek emlékezetében a különféle nyelvek képei és szórendjei nem keverődnek össze, annak megmarad ez az *érzéke*. A mely gyermek kis korában két-három nyelven beszél, annál hiányzik ez az érzék, mert az egyes nyelvek sajátságos szólásait, szórendjét összezavarja s nagyobb korában, ha író akar lenni, csak fáradságosan tudja magát távol tartani a szórendi és más hibáktól. A nyelvérzet szóra tehát nincs szükségünk, de ha használjuk, nem lehet kifogásunk ellene, mert a közhasználat a legfőbb ura a nyelvnek; az ellen azonban a nyelvtudomány nevében tiltakozunk, a mit Führer úr a nyelvérzetről mond, hogy «a puszta nyelvérzet, ha t. i. alapos nyelvismerettel nem páro-

sul, vajmi gyakran csal. Ezért igazán mondja Hunfalvi: »Sokat megszokott a nyelvérzet, a mi nem magyaros». A nyelvérzet tudniillik soha sem csal, mert a mit mond, az nem egyéb, mint a szokásos használat, a mi pedig szokásos, az egyszersmind magyaros. Hunfalvi szavait tehát így kell kijavítani: Sokat megszokott a nyelvérzet, a mi nem *volt* magyar, de az által, hogy megszokta a nemzet, igazán magyaros lett. Így szoktunk meg egy sereg tót, német, török, latin, stb. szót, képzőt, nyelvtani alakokat és szólásmódot, melyekről vagy könnyen, vagy pedig nehezen, csupán összehasonlítás által tudjuk kimutatni, hogy honnét vettük át. *Bodnár Zsigmond.*

DRÁMAI TÖREDÉK PETŐFITŐL. A nem rég elhúnyt Petőfi István hagyatékából a nemzeti muzeum birtokába jutott kéziratok közt Petőfi Sándor ama drámai töredéke is olvasható, melynek hőseül, minden valószínűség szerint, Karaffát választotta a költő. A drámából teljesen csak az első felvonás első jelenete maradt ránk; a második jelenet, melyben Karaffát hóhérai kiséretében lépteti elénk Petőfi — már csak első sorai által kelti föl érdeklődésünket. E drámai töredék különben nem ujság a költő közelebbi ismerői előtt s már Gyulai Pál is megemlékezik róla az általa kiadott *Vegyes művek* előszavában; közrebocsátani azonban az akkori sajtóviszonyok miatt nem lehetett. Az első jelenés Eperjes nyilvános kertjében játszik, hol a közönség közt később félelmet és undort keltve, Karaffa is megjelen. A népcsoport festésében sok drámai élénkséget mutat a költő, a cselekvény gyorsan halad előre, s az egyes alakok e rövid idő alatt is eléggé kidomborulnak előttünk.

A jelenet egyik korfestő részletét mi is érdekesnek találjuk bemutatni olvasóinknak:

KÖNYVÁRUS. (Föl s alá jár.) Uraim, ki vesz szép ritka könyveket? Ez a constanzi zsinat históriája, melyen az eretnek Husz Jánost máglyán égették meg; arcképe is benne van; gyönyörűség látni, mint csap össze feje fölött a láng. — Itt van egy más becses könyv, melyet írt a híres német tudós, Grinzingerius; ebből azt tanulja az ember, hogy nem a király van a népért, hanem a nép a királyért, s a ki ez ellen vét, a pokol fenekére jut, mert a királyok az isten helytartói a földön. — Ez is derék könyv, ebből az sül ki, hogy Melanchton és a sátán egy személy volt, ez ösztönzé Luthert arra, hogy gonosz tanával megejtse a világot. — Ez a könyv Buda várának a töröktől való visszavételét tárgyazza híven; e könyvben megmutattatik, hogy tavaly Budánál német vitézség győzött, nem pedig

magyar, s így Magyarország a németeknek köszöni, hogy végre fölszabadult a török járom alól.

MÉSZÁROS. Hazudsz, fickó, hazug a szented is! Gazember írta ezt a könyvet, az is gazember, a ki megveszi! (Fölugrik, a varga tartóztatja őt.) Te meg ereszsz el itt, mert téged váglak nyakon, akármilyen jó barátok vagyunk. (A könyvárushoz.) Hazudsz, mondom, te kócos könyvkupec! ott voltam én Buda ostrománál, ott lőtték meg a jobb lábomat, itt ni. Tudom, hogyan ment végbe a csata. Scherfenberg és a lotharingi herceg, vagy a mennykő tudja, hogy híják őket? ezek távol a hegyek közt tanyáztak csőcselékeikkel; magyar vér omlott a sáncokon, magyar holttestek tömték meg az árkokat, s magyar kezek tűzték a zászlót a várra, vitéz Petneházi és a hajduság! A harc után aztán bejött a zagyva nép, s kevélyen parádézott föl és alá, s most azt hazudják, hogy a német vette vissza Budát a töröktől. S ha az vette is, bár ne vette volna! ha már szolgálnia kell a magyarnak, inkább legyen ura a török, mint a német, mert a törökben több a becsület. Jobb szeretem ellenségemnek a törököt, mint a németet barátomnak, mert amaz nyilt ellenség, ez pedig áruló barát. Hordd el magadat hazug könyveiddel, hogy el ne játszam rajtad azt a siralmas nótát, melyet Buda ostrománál elhegedültem egy török nyakán!

KÖNYVÁRUS (elmenőben.) Csunya barbár nép ez a magyar, nem hogy megvenné a könyvet, hanem még meg akarja érte verni az embert.

MÉSZÁROS. Már a ki erre amarra adta áldotta teremtette, a mi sok, csak sok! ha engem meg nem esz a harag, én eszem meg a világot. Élet ide, élet oda, de a ki ma újra fölboszant, kiszakítom a nyelvét, ha lenn a sarkában van is a gyökere. Az utolsó pénzemet adtam ki arra a messzely borra, de megint innom kell, hogy ezt az epét lemossam a torkomból, ha az ingemet hagyom is itt. Hejh, pincér, bort ide, hanem egy itcét és pedig a javából most az egyszer, mert hitelre iszom. Van-e nálad hitelem?

PINCÉR. Van, uram, van, akármennyi.

MÉSZÁROS. No azért mondom, mert ha netalán nem volna, hát van nekem még egy kapitálisom, csak hogy ha épen szükség nincs rá, nem akarok hozzányulni. Ha nem hiszed, nézd, itt a kapitális (öklét mutatja), kitelik ebből az itce bor ára kamatostul.

PINCÉR. Valóban derék, tréfás úri ember. (El.)

MÉSZÁROS. Tréfás? szeretném tudni, mit tart ez a kölyök komolyságnak, ha ez tréfa előtte. Vigyázzon magára, hogy meg ne tréfáljam valahogy!

(Komédiás jön egy póznára tűzött nagy vászonképpel, mely kivégeztetést ábrázol.)

KOMÉDIÁS (szaval):

Füleljen, füleljen, kinek füle vagyon,
Nézze meg e képet, kinek szeme vagyon.
Borzadjon üstöke, kinek haja vagyon,
Im egy történet, mely rettenetes nagyon.

Ezerhatszázhetvenegyet irták vala,
Ezelőtt tizenöt esztendővel vala,
Nagy összeesküvés napfényre jött vala,
Annak feje Zrínyi és Nádasdi vala.

Frangepán is pedig ő közöttük vala,
Kiket gonosz szándék lelkesített vala,
De a gonosz szándék el nem sülhet vala,
Isten és angyalok őrködtenek vala.

Vala Leopold ő császári fölsége
Méltánvalóképen nagy ingerültségbe'.
Hogy a magyarok nem volnának hűségbe,
De sőt szövetkeztek összeesküvésbe.

Szólott ő felsége haragjában mondván,
Az irgalmasságot szivében kioltván:
Zrínyi, Nádasdi, nemkülönben Frangepán,
Hóhér által veszszen, ez a három zsivány.

S megtörtént vala, mit ő felsége kiván.
Hóhér által vérzett el a három zsiván,
Zrínyi, Nádasdi, nem különben Frangepán.
Kettő Németujhelyt, egy Bécsnek piacán.

MÉSZÁROS. Vége van? mi? vége van?
KOMÉDIÁS. Még nincs, most jön a java, a tanulság.
MÉSZÁROS. Hát végezd el, de kérlek igen szépen, szaporán.
KOMÉDIÁS (szaval):

Halandó emberek, ti példát vegyetek.
Ő felsége iránt hűségben legyetek,
Mint e gonosztévők, ti ugy ne tegyetek,
Hogy a földön soká igyatok, egyetek.

MÉSZÁROS. Elvégezted?
KOMÉDIÁS. El .... Most kérek egy kis borravalót.

MÉSZÁROS. Mindjárt, kedves barátom, mindjárt egyszeriben, csak egyet kérdek tőled. Látod az eget?

KOMÉDIÁS. Látom.

MÉSZÁROS. Nem fogod többé látni. Látod a poklot?

KOMÉDIÁS. Nem látom.

MÉSZÁROS. Mindjárt meg fogod látni. Hát te ilyen amolyan nyársalni való gézenguz .... de el sem tudom becsületesen kezdeni .... pedig .... no hiszen .... oh .... megállj csak .... úgy ég az agyvelőm, mint a meggyujtott kazal .... akaszszanak fel olyan magasra, hogy a világ minden hollója meglásson .... te mered a legdicsőbb magyar hazafiakat, Nádasdit, Zrínyit, Frangepánt zsiványoknak nevezni, te? .... hogy isten előtt kedves munkát tegyek, tégedet, rágalmazó kutya, ezennel megfojtalak! (Torkon ragadja a komédiást.)

KOMÉDIÁS. Segítség, segítség, a művészet haldoklik!

(Zaj, zavar; a birkozókhoz rohannak s szétválasztják őket. A zűrzavarban egy tolvaj Baróti zsebébe nyul s kilop egy levelet.)

TISZT. Ide, katonák, fogjátok el e lázadót, e fölségsértőt?

SZIRMAI. Uram, át fogja ön látni, hogy józan észszel nem beszélhetni ilyet, minőt e szerencsétlen ember beszélt. Kérem önt, az emberi gyarlóságok elnézésének nevében, bocsáttassa őt szabadon, hiszen holtrészeg!

MÉSZÁROS. Holtrészeg az édes apád, akárki vagy; én józan vagyok, mint a hajnali napsugár...

SZIRMAI. Hallgass, részeg pimasz, s menj félre, úgy dől belőled a borszag, mint valami pincéből.

BARÓTINÉ. Igen, igen, tiszt úr, én is kérem önt, szánakozzék e szerencsétlenen.

TISZT. Ám legyen, valóban részeg...

MÉSZÁROS. Nem vagyok, ha mondom, a ki ....

TISZT. Csitt! ereszszétek el. Most takarodjál, de ha még egyszer csak a bor szinét látod, jaj neked!

(Visszamennek mindnyájan helyeikre. Szirmai félrevezeti a mészárost s halkan beszélget vele.)

KOMÉDIÁS. Oh átkozott kéz, vagyis inkább harapófogó! holtom napjáig torkomon lesz a nyoma. S kinek köszönjem életem megmentését? hadd lám, kinek van teli pohara? annak az öreg úrnak. (A lakatoshoz megy.) Érdemes úr, lelkem barátja. Köszönet önnek a festészet, szinészet és költészet nevében, miket képviselni van szerencsém.

LAKATOS. Őszintén megvallva, uram, nem értem önt.

KOMÉDIÁS. Én festő, szinész és költő vagyok egy személyben. Ön az imént megmenté életemet. Köszönöm, uram, önnek hőstettét.

LAKATOS. Téved ön, én közel sem voltam; az egészen elveim ellen van, hogy veszekedők közé elegyedjem.

KOMÉDIÁS. Szívem barátja, ön túlságosan szerény. Én igen jól tudom, hogy ön ragadt ki ama vasgyuró körmei közül, s én meg nem állhatom, hogy barátságát meg ne köszönjem, s egészségére ne igyam. (Fölveszi a lakatos poharát.) Sokáig éljen ön! (Kiiszsza, illedelmesen meghajtja magát, s el.)

LAKATOS. Már ez mégis több, mint sok. Ma arra vagyok kárhoztatva, hogy minden ember az én poharamból részegeskedjék. Milyen fátum!

TOLVAJ. Most ez egyszer csizmadiát fogtam. Azt reméltem, hogy erszényt, vagy legalább zsebkendőt huzok ki, s ez a hitvány levél akadt kezembe. Fölbontottam, de mi haszna, ha nem tudok olvasni. Pedig ki tudja, milyen szép szerelmes levél, mennyi sohaj és csók van benne! üsse patvar, én nem veszem hasznát. (Eldobja a levelet.)

SZIRMAI. Nos, érti már a dolgot? átlátja ugy-e, hogy jól cselekedtem? rágalmaztam önt, az igaz, de e rágalommal talán életét mentettem meg.

MÉSZÁROS. Valóban életemet mentette meg ön, édes úr, és én köszönöm önnek e szivességét, és ha ön a hazát szereti, úgy életem az öné, mert lássa ön, én szegény és tudatlan ember vagyok, de azért szeretem ám a hazámat, pedig nagyon!

SZIRMAI. Azt láttam, barátom, és azért igyekeztem önt megmenteni.

MÉSZÁROS. Köszönöm, köszönöm, de ez mégis siralmas, kétségbeejtő állapot! ha az ember szabadon beszél, részegnek kell magát elismernie, hogy föl ne akaszszák! Szegény, szegény, édes hazám!

SZIRMAI. Fájdalom, hogy így van. De vigasztalódjék, barátom, tudja azt a nótát, hogy »ne szomorkodj, légy víg, nem lesz ez mindég így!«

CSOKONAI MIHÁLY ÉLETE. (Írta *Haraszti Gyula*. Budapest, 1880. Aigner Lajos.) E mü is bizonyitékaul szolgál annak, hogy az életrajzirodalom csak nagynehezen akar fejlődni. Nem egy könyvet vehetsz kezedbe és alig láthatsz egyebet, mint a tehetetlen küzködést a sok adattal, melyek formálóra várnak, de hiába. Tény

az is, hogy literaturánk e hiányát rég felismertük és vannak, a kik segíteni óhajtanának a bajon. De hát rég megrögzött hibákon nehéz segíteni. Sok céhbeli tudós akad ám még nálunk, a ki anathemát mondat az ily irányra (természetesen tekintettel saját édes énjére) és a mit bámul vagy legalább kénytelen elismerni a külföldi íróban, azt ugyancsak nagy hibának tartja itthon. Irodalmunk fejlődésének erről az oldalról tehát utjában állanak még ma is a céhbeli tudósok, továbbá, hogy még ma sincs olvasó, megrendelő publikum, azaz nincs pezsgő irodalmi élet, hanem a helyett még most is javában szobatudósok, transscriptorok, akadémiai és egyesületi tekintélyek és finomabb modern tányérnyalók korát éljük. Ezek, ha írnak valamit, nem a tárgyra tekintenek mindenekelőtt, hanem arra, hogy kinek mi tetszik és mi nem tetszik, kiért és miért szabad hevülni és kiről kell lenézőleg szólani. És végre lehet-e csudálkozni az elaljasodáson, midőn a szükölködő ifjuság törekvő részének jó hírneve, előmenetele: egy-egy konc e lelkileg oly törpe auctoritásától függ?

A fentcímzett jó vaskos-kötet, dicséretreméltó szorgalom eredménye, de egyszersmind fonák szellemi irány szülöttje.

A szerző sok mindenfélét olvasott össze, s úgy látszik, különösen sok francia művet. De annál kevesebbet emésztett meg. Nem is itél önállóan, hanem azok után indul, a miket olvasott, kivált ha tekintélyeknél olvasta. Biographiát pedig vajmi nehéz írni önálló itélet nélkül. A külföldi írók, különösen a franciák nagyon megzavarhatták szegény szerző elméjét. Látta, hogy Sainte Beuve, Taine szellemdúsak, s azt hiszi, hogy ennélfogva neki is szellemdúsnak kell lennie. Innen ama sok izetlen éretlenség, melylyel a kötet meg van tömve.

Csak felütöm a könyvet, hogy próbát tegyek s e mondaton akad meg szemem: Young és Hervey velőt rázó hangjai hozzánk is elhatottak, bár gessneri átiratban; de a temetőhulláktól zsiros göröngyeken nőtt virágjainak átható szagát a német sentimentalismus összes eau de Colognea sem volt képes előidézni.

Kell-e ennél képtelenebb bolondság, és lehet-e azt izetlenebbül kifejezni?

Ha az író magyarázni akar, magyarázzon tisztességesen. Mondja meg az olvasónak, hogy mi az a «velőt rázó youngi költészet» és mi az «gessneri átiratban», mert az olvasó nagyon bosszankodik ám, ha ismeretlen fogalmakkal kell vesződnie. Továbbá gondolja meg szerző, hogy e kifejezése «temetőhulláktól zsiros göröngy» épen nem szellemdús (pedig szinte képzelem, hogy mosolygott örömében, mikor leírta) sőt undorító, valaminthogy az ily hullaszaftban tenyésztett

virágoktól egész Köln városának szagos vizeig kellemetlen, fárasztó gondolatsort nyujt az olvasónak, kivált ha azt az eau de Cologne-t még előbb a német sentimentalismusból kell leszármaztatnia és így hozni kapcsolatba a hullaszaftos virágokkal.

Szerző általában önmagának látszik írni, azaz különös gustusa van az olvasót homályban hagyni. Talán tetszeleg abban, hogy sok dolgot csak ő tud és az olvasó nem? «Rousseau a lissaboni földrengéskor őrült ujongással előrohanó ellentáborra prófétai ihlettel szórja villámait». Okosabb lett volna megmagyarázni magát a dolgot, semmint untalan izetlen szellemdússágba merülni. Tetszik magának emésztetlen olvasottságában s folyton idegenszerű kifejezésekkel és dagálylyal szeret dolgozni. Innen a «threnódiák akkordjai, a continens tespedő szellemi élete, to be or not to be, skepsis tövisei, elegikus resignatio, az epikurei és pompázó francia versek, lohensteiniasan klopstocki Arminius korszak, chiaroscuro (clair obscur) elegiák, Boileau-, Pope-irány, Goethe contemplativ philistere, a Weltschmerz fuvall örökösen szíve æolhárfáján, a critique naturelle módszere, Kölcsey egy görög éghajlat alól elkerült lélek ossiani fájdalmának csöndes panaszképe (mily komolyképű bolondság!), a német romantika akkordjai, Schiller fatumhite, Goethe symbolismusa, pantheismus, pandæmonismus, voltairei pathos, ritterdráma, forget fullnes, (erre nincs magyar szó?) és még számtalan kifejezés.

Természetes, a ki maga annyit tud és annyit olvasott, annak nagyon nehéz valamit egyszerüen elmondani. Össze is hordja a szerző az európai összes culturállapotokat, szerepel ott minden író, minden költő, minden bölcsész, de csak egy-egy felületes vonásra akad az olvasó; nagy név és frázishalmazra, melyből megtudja, hogy volt pessimismus, optimismus, naturalismus, theismus, atheismus, rationalismus, pantheismus és még többféle ismus, hogy mindezeknek véghullámai eljutottak hazánkba is, hogy ezeknek hatását meg lehet lelni Csokonaiban is De mindezeket a szerző, hogy stylusához méltó kifejezéssel szabadjon élnem, nem tudta szerves egészszé kögiteni. Csak oly összefüggés nélküli fogalmak maradtak, mint a szerző agyában, midőn könyveit olvasgatta.

Írói jellemzéseinek gyöngesége már az előbbiekből foly. A mit tekintélyektől tud, grotesk egyveleget képez saját itéleteivel: «Vörösmarty idegbágyasztó ragyogása és török zenéje». Valjon mit akart itt mondani a szerző? Teljesen érthetetlen.

Petőfi «kedves, szeszélyes egyénisége», ráillik egy soubrettere is.

«A legnagyobb magyar költő, ki a népies irányt a nagy művész öntudatával követi, Arany János Csokonaihoz jár iskolába.» Ezt a

tételt (de azt sem értve meg jól) csak a tekintélyeknek papolja utána a szerző. A ki költői jellemrajzot akar alkotni, annak tudnia kell, hogy nem azért nagy és legnagyobb költő valaki, mert a népiesben művész, vagy ilyen vagy olyan irányt követ, hanem azon eredetiségnél vagy erőnél fogva, melylyel gondolatainak alakot ad. Ha csupán a művészi forma vétetnék itt tekintetbe, Rückert egy niveaun állana a többi nagy költővel. Ha pedig már iskoláról beszélünk, szerző tudhatna anynyit, hogy Arany többet járt iskolába Petőfihez, mint Petőfi Csokonaihoz.

Haraszti első költőinkkel egyáltalán nincs tisztában. Vörösmarty nyelve neki oly feszes, hogy Arany János kénytelen »ez irány elől« elmenekülni Csokonaihoz. És itt hivatkozik *Csongor és Tündé*-re. Ámde tanulja meg Haraszti úr azt, hogy Arany, midőn a *Szent Ivánéji álmot* lefordítá, egyenesen *Csongor és Tünde* nyelvét vevé mintaképül.

Egyáltalában lapokra kellene még kiterjeszkednünk, ha cáfolatába akarnánk bocsátkozni mindazon éretlenségeknek, melyek e sajátságosan összehányt anyaghalmazban foglalvák. Foglalkoznunk kellene a szerző bárdolatlan, primitiv styljével, mely hemzseg az ily kifejezésektől: »Az Aurorakör Kazinczysága, Verseghy Auftactja stb.«, foglalkoznunk kellene ifjonti tudákosságával, mely Ádám apánk óta minden eseményt kapcsolatba akar hozni tárgyával. Ez a könyv legmulatságosabb része. És végre dacára minden tudákosságának, oktatásokat kellene adnunk szerzőnek a költészet elemeiből. Mert ha csak a költészet elemeiben is valóban járatos volna Haraszti úr, műve valamivel egyszerűbb, könyve is vékonyabb lett volna. De mindezt tenni nem érdemes, s azon meggyőződésben tettük le kezünkből könyvét, hogy ebben Csokonai jellemrajza nincs megírva, csupán egy egyetemi tanuló meglehetősen kimerítő jegyzethalmaza van összegyüjtve s jegyzetekkel körülgarnirozva.

Szerzőnek a következő tanácsokat adjuk. Először is tanuljon, nem könyveket, rendszereket, hanem gondolkodni. Azaz, ne keverje össze az eget a földdel, a halakat a madarakkal. Sokkal helyesebb a tárgynál maradva, egyszerűen írni, mint francia espritre törve, izetlenné fajulni. A ki Középeurópa összes íróit jellemezni akarja, nem jellemezheti Csokonait. A mi pedig a francia szellemet illeti, az a természet adománya szokott lenni, nem szerezhető jószág. Mindenekelőtt pedig törekedjék szerző stylusát megjavítni, mert az oly távol áll a természetesség bájától, mint jellemrajza Sainte Beuve jellemrajzaitól.

AZ UTAZÁS IDEÁLJA.

Irta

MEZEI ERNŐ.

MILYEN boldogok, a kik utaznak! XII. Károly svéd király, az érdes, rettenthetlen hős azt szokta mondani, hogy neki legkedvesebb zenéje a golyók sivítása véres csatákban. Egy merész fordulattal tehetem én is kijelentésemet, hogy nekem igen kedves zeném a gőzkocsi kerekeinek zakatolása. Az én melódiám nem terít ugyan senkit vértől csepegő fűbe és nem dönt örök álomba, melyből nincsen ébredésünk, az legfölebb kedves déli szenderbe ringat a coupénak ruganyos pamlagán, és belőle csak csudálatosan erősödött étvágygyal szoktunk fölébredni a legközelebbi vasuti ebédlőnél. De korántsem a szendergés álmai és az üdvös előkészület egy megfoghatatlan beafsteakhez teszik én előttem kedvessé a kerekek zenéjét; mert ez a zene nem is altat el soha. Oh, én épen hallgatom a dübörgő melódiákat és éber álmaim, vad ábrándjaim kelnek föl a szív mélyéből ez őserejű ütemek hangjainál. Szeretek rádőlni a coupé ablakára, órákig figyelek az iszonyú küzdelemre kerekek és sínek között, melyből az érzés minden hangjai szólanak hozzám. Hogyan törnek ki éles kacagásban, mintha kegyetlen kárörömet fejeznének ki; hogyan nyögnek és zokognak, mintha mély, elfojtott fájdalmat pana-

szolnának, hogyan üvöltenek lázas dühvel, mintha a világra őrületes átkaikat szórnák. A gőzkocsi érző lénynyé lesz, a locomotiv égő szenvedélyes lelket árul el. Két tűzszemével rohan az éjbe, mintha a prometheusi ősszellem, maga után vonva örök láncait, szilaj tombolással vágtatna végig az országokon. És akkor érzem, hogy bennem is föltámad az ősi szellem, mely elszunnyadt a nagy városnak zsívajában és a foglalkozásnak kimért rendjében. Megmozdul bennem a természet eredeti szenvedélye, szabadulás vágya hajt folyton tovább ismeretlen képzeleti vidékek felé. A gőzkocsi és én teljes lelki rokonságba léptünk. Szívemben kitörő lelkesedéssel visszhangzik a kerekek harci riadója. Csak előre!

«Milyen boldog ember, hogy mindig kedve szerint utazhatik!»

Megszoktam, hogy ismerőseim ilyen szavakkal köszöntenek. Nem tudom észrevették-e már az ismerősök is, de mondhatom, ily üdvözletek bennem kiállhatlanul boszús érzést keltenek.

Igaz volna-e az, hogy az örökös utazás boldogságot jelent? Persze, hogy ha egy helynek kellemetlen, unott viszonyaihoz, egy foglalkozásnak szoros terheihez nem vagyunk végleg lekötve, ez mindenkor aránylagos szerencse. Jó az nagyon ha a változásnak szomja kínoz, és a szomjúságnak kielégítésében nem akadályoznak meg rideg külső körülmények. Szívem fájdalmasan esik meg azokon, kik soha menekülni nem tudnak és hívatásukban a szibériai ólombányák munkásainak szörnyű terhét viselik, reájuk kényszerített külső kötelességekben a földhöz kötött jobbágyok sorsát nyerték osztályrészül. De boldogság! Lehet-e boldogság a szívnek örökös nyugtalansága, a menekülés kiolthatatlan vágya, a hontalan keresés országokon által. Mi más adja meg az emberi boldogság minden tartalmát, mint az, a mi szívünket fogva tartja és érzékeinket lebilincseli, a lélek minden gazdagságát nem azok a dolgok alkotják-e, a miket szeretünk és a miktől megválni nem tudunk? Bol-

dogtalan Child Harold, ki ugy irígyli szolgáját, mert ez sírva gondol mindarra, mit otthon hagyott. Ő neki egyedüli bánata, hogy nincs miért bánkódnia:

My greatest grief is that i leave —
No thing, that claims a tear!

De azért üdvözlégy óh gőzmozdony, te régi jó barát, veled együtt mindig megtalálom a mámoros feledés és pillanatnyi vígasz élveit. Akár forró nyáron, mikor a természet zöld köpenyét ölti magára és az emberek begyeskedve. lelkendezve futkároznak rajta, akár zord télen, mikor az emberek a természet fehér hóleplétől borzadoznak, mindig szívesen bízom magamat vezetésedre, reám nézve nem vagy sohasem a «saison» divatos szórakozásainak megfizetett szolgája. — Ragadj, a merre tetszik! ördög vigye a pedans vasúti pénztárnokokat, hogy oly határozottan kérdik utazásom irányát? Veled tartok, sem ide, sem oda, semmi határozott céllal, csak magáért a változásért helyről helyre. A vasuti coupé az én otthonom, az örökké siető kocsi az én biztos lakom, a sivító gőzmozdony szilárd fellegváram egy egész nagy világ zűrzavaros harcai között. Üdvözöllek tizenkilencedik század dicső találmánya, ki átalakítottàd az egész világ látható képét és át tudod alakítani az egyes embernek észrevétlenül szenvedő lelkét. Előre, csak előre nappal és éjjel, árnyon és világosságon át, előre hullámzó mezők és zúgó erdők között, előre csöndes falvak és zajos városok mellett, az egész világ az ő festett képeivel, aranyos affectatióival és lármás hazugságaival tünjék el mindig messze mögöttünk.

Ah, nagysád is boldognak mond, a miért mindig utazhatom!

Nem gondolja-e nagysád is gyönyörű képzetnek, hogy utazásaim végén találhatok egy magányos zöldben virúló déli szigetet, ott én csöndben megállapodom, az emberek nem zavarnak többé, nem látom csak önt, a sziget tündé-

reinek királynőjét, leheveredem egy pálmafa árnyában önnek lábaihoz, hallgatom a lombnak rejtelmes zúgását, a csalogánynak szerelmes énekét, és az ön bűvös csengő hangját. Higyje el, nem utazom akkor soha többé! Nem szöknénk meg oda? — Milyen bolond dolgokat beszélek! Hiszen vasúton járunk, a vasutak modern világában élünk, ki is juthatna rendes vasuti menetjegygyel az ily magányos sziget paradicsomi idylljébe. Ha oda juthatna, már megszünnék idyll lenni.

* * *

Piripócs, Kenderesfalva, Szépszentszombat, Wolkenkukuksheim! Nevezetes állomások. Tíz húsz percre állapodik meg bennök a mi végtelenségbe robogó vonatunk. Végtelen utazásunkat az ideálok honába megszakíthatjuk egy kis ebédlési időre, kimondhatatlan, örök vágyainkban egy kis pihenőt tarthatunk, hogy egész meggyőződéssel üljünk egy rostélyos pecsenyéhez. Az utazás a végtelenségbe, ha csak a képzelet szárnyain is, sokszor fárasztó lehet; és nem csodálkozom a nagy költőkön, ha mielőtt a felhők és csillagok közé repülnének, lelkesedésöknek egy pohár habzó sörrel nyujtanak élesztő tápot!

Ah de ne kicsinyeljük a vasuti állomások ideális jelentőségét sem. Vagy nem tesz-e bárkire különösen izgató benyomást, ha egy vasúti ebédlőben annyi emberrel találkozik, kiket különböző tájakról, különböző életviszonyok közül az örökké nyugtalan vágyak, és elérhetlenül kergetett eszmények hoztak ott össze és épen csak annyi közösségbe lépnek, hogy mindnyájan együtt kísérlik meg a bornyúveséknek és rostélyosoknak ellentálló képességeit? — Nincsenek-e itt szívek, a melyek elzárt érzései egymásnak megnyilhatnának, bolyongó lelkek, melyek egymást megértve, létök célját megtalálhatnák? Óh ha valaki szíve ideálját keresi, hogyan bámul meg egy női arcot, mely a csirkesült boncolása közben némi érdekes kifejezést árul el?

Ki ő, honnét jött, merre megyen, kinek sorsát, boldogságát vagy boldogtalanságát hordozza magával? Az érdekes arc csirkesültjének fogyasztása közben mindinkább egy gyilkos sphynxnek tűnik fel, az ajknak minden rándulása éltünknek és jövőnknek nehéz kérdését idézi lelkünk elé, egy-egy elvétett pillantás a tányéron maradt csontokról mi hozzánk olyan kínosan felejthetlen benyomást tesz reánk. Hisz itt van talán, a kit természet és égi akarat a mi eszményünkül, boldogságunk beteljesüléseül rendelt, és mi egymást fel sem ismerve, pillanatnyi találkozás után soha többé viszont ne lássuk egymást? Milyen boldogtalanok vagyunk mi, emberi lények! Nekünk egy ideálunk nevelkedik a világ másik hemisphaeráján, bennünket örök sugallat hajt, hogy fölkeresésére induljunk, most már összeakadtunk, de átkozott végzet, a helyett, hogy egy forrón szerető szívet nyernénk, nekünk csak annyi időnk marad, hogy marhaszűgyet és bornyúvesést rendeljünk meg. Az a kérlelhetlen vasút nem várhatna egy kis ideig. Csak addig, míg megszöktetném! Csak egy pár percig még!

Második csengetés! Éltem boldogsága eltűnik örökre! Pincér, rostélyost fizetek!

De még nincs vége! Második és harmadik csengetés között milyen új szikra gyujtja fel nyugtalan képzeteim zaját. A pályaudvar emeletes ablakából olyan csínos, érdekes arcú nő néz le reánk élénk, kíváncsi szemekkel. Talán az állomásfőnök neje vagy a forgalmi igazgatónak leánya, vagy ha egyik sem, akkor bizonyosan a pénztárnoknak nővére! Sovár szemeknek tüzes pillantásaival méreget végig mindnyájunkat, mellette az ablakpárkányon könyv hever, melyet az imént kellett kezéből félretennie. Szegény mit is tehetne egyebet, minthogy idegfeszítő regényeket olvasson és hévteljes kíváncsisággal bámulja a coupékból kirajzó tarkabarka népséget. Ő az egyetlen igézetes virágszál egy messze sivár mezőn, kietlen magánynak száműzött tündére. Piripócs rendezett tanácsú mezőváros egész félórányi távol-

ságra van a pályaudvartól, ő maga csak nem rég került máshonnét e vidékre és a városka kávénénikéinek pletykaköreiben, hol iszákos férjekről és duhaj úrfiakról mondanak végtelen történeteket, még nem nyert rendes tagsági fölvételt. Milyen unatkozó puszta élet az övé, és mégis oly közelről lebben fel előtte a függöny egy egészen más, változatos, fényűző világról; minden érkező vonattal látja azt a lázas hajtóvadászatot, élvek és szerencse után, melyet a vasutak tettek általánossá minden társadalmi osztályra és terjesztettek ki minden vidékre; látja az első osztályú coupék grófjait és bankárait, kik könnyű élvezetért és henye kalandért elsietnek távoli országokba, és látja a negyedik osztályú coupékba összezsúfolt rongyos proletárokat, kiknek épen a vasuti közlekedés szerezte meg az egyetlen lehetőséget, hogy elszabadulva az otthon tűrhetlen nyomorából, messze tengereken túl keressék a boldogulás új útjait. Milyen nyugtalan képzeteket, merész vágyakat kell fölkeltenie a tova robogó vonatnak egy magányos vasúti tündér lelkületében, a gőzkatlan kigomolygó füstjében a látományok káprázatos nemeinek kell szemei előtt lejteniök. Igen, kedves nagysád, ott, hol az eltűnő vonatnak füstvonala még sötéten árnyékolja a kék eget, ott túl e kopár vidéken, ott még egy egész változatos nagy világ van, és a kék végtelenségből a kóválygó füst ezer ujjal hív és csábít bennünket, hogy fölkeressük a mi aranyos álmaink országát. Lehetetlennek tartom, hogy a vasútnak Dulcineája ne legyen egészen regényes, lelkesült gondolkozású és naiv heroismussal rá ne álljon egy szöktetési ajánlatra. Nekem pompás ötletem van, melyet kellő okulás és értékesítés végett egész önzetlenül engedek át a magyar dráma és regény fiatalabb művelőinek, kik előszeretettel dolgozzák fel a csábítás és szöktetés történeteit.

Egy fiatal költő barátom már régebben vígjátékot írt, melynek furcsa meséje, hogy egy blazirt gróf és egy a világot meggyűlölt grófnő a vasuti pályaudvarban találkoznak;

a gróf Afrikába készül, hogy vademberek között éljen, a grófnő zárdában akarja fölvenni az apáca-fátyolt és tessék, még nem is jutottak el a harmadik csengetésig, gróf és grófnő egymásba halálosan bele szerettek és együtt indúlnak a legboldogabb nászútra. Az én költő barátom most nagyon restelli e zsenge művét és határozottan megtiltotta, hogy azt bárhol előadásra bocsássák. De hát úgy is kell nektek felebarátaim a magyar Parnassuson, miért választjátok mindig regényes hősnőkül a modern grófnőket, akiknek fölös gondot ad a repraesentatiónak, a divatnak, a nobilis passióknak minden követelése, és kik ha már szökésre vagy regényes kalandra készülnek is, túlságosan sokáig lehetnek elfoglalva azzal, hogy ízléses úti toilettet készítsenek és brüsseli csipkék, angol pointok bástyái mögött fogadhassák imádóik ostromát. Félre azzal a finnyás aristocraticus ízléssel. A piros vérű szív nem törhetik-e meg úgy alant, mint a kék vérű a felsőbb régiókban? Ha az én költő barátom, vígjátéki hősnőjeül a pályaudvarban az állomásfőnök nejét vagy leányát választotta volna, nem lett volna-e ez teljesen valószínű és a helyhez illő? Az olyan sovár szemű unatkozó vasúti Dulcinea nem sokkal szabadabb lélekzetű regényhősnő-e még, készebb a léleknek minden önkénytes föllendülésére, mint a sokat megénekelt romanticus középkori várkisasszonyok voltak? Három csengetés között teljesen elkészülhet itt a regény vagy vígjáték. Első csengetésre a bemutatás és széptevés, második csengetésre rögtön az ajánlat, és harmadik csengetésre már a legboldogabb Don Quixotte ragadná az ő Dulcineáját egy ostoba önös világ minden küzködései és ellenmondásai között oda a messze kéklő Eldoradó felé! Magyar novella- és vígjáték-írók csak rajta! — De most hangzik a harmadik csengetés! A mozdony füttyent, csak egy tekintetet vethetek még fel az ablakra, és magányosan utazom tovább! Az a piripócsi állomás Dulcineája eltörölhetlen, sötéten égő nyomot hagyott emlékezetemben!

Utazzunk, utazzunk! De hová? Az a pedáns vasúti pénztárnok valóban semmit sem akar leolvasni kétségbeesett arculatomról. Keressük fel csak az örök szép természetet, az erdőborított hegyeket, a zöld pázsitszőnyegeket, az örökké nevető forrásokat vagy akár a zord kősziklákat és a forró homoksivatagokat; a hol csak lelkünk szárnyakat nyer, az életnek minden pókhálója leszakad szívünkről, gyanakodásnak, irígységnek, hiúságnak, minden apró világi szenvedélynek kisértései messze eltávoznak keblünkből. De mégis hová, hová? Az a pedans vasúti pénztárnok már csodálkozva néz reám, és talán azt hiszi, hogy önkénytelen elszállíttatásomról kell gondoskodnia valami országos őrültek házába. Szép természet! Melyik természeti kép nem szép, és mikép tegyek olyan választást a végtelenül változatos tájékok között, hogy benne szívem idylljét is megtalálhassam. A természetnek az a sajátsága, hogy szép részleteinek osztályozásában alig tudunk fokozatokat találni. Rendesen azt a tájékot tartjuk leggyönyörűbbnek hol épen tartózkodunk. Bajos volna Páris almáját oda nyujtanunk valamelyik vidéknek. Megesnék, hogy mi is ismételnők Heine ismeretes commis voyageurjének üzletszerűen érzelgős felkiáltását: Wie ist doch die Natur im *Allgemeinen* so schön! Igaz, vannak kitüntetett, elhíresült vidékek, melyekről az egész világon szól a magasztalás éneke, hová özönlenek a végtelen ember karavánok és áradoznak rá a csodálat és elragadtatás kifejezéseiben. Óh ez a divatos tisztelet, ez általános dicsőítés a természetnek kitüntetett vidékei iránt. Hogy szépek-e ezek az elhíresült látogatott vidékek? Persze hogy szépek, nagyszerűek, fönségesek! Századokon át léteztek ezek a vidékek, szűzies, öntudatlan szépségben és vad szerénységben, mintha szemérmetesen önmaguk takarnák el bontó varázsukat a világ szemei elől, az emberek, egyes csapatok és tömeges néprajok haladtak el mellettök, a nélkül hogy valaki megértette vagy csodálta volna őket, míglen akadt kiválasztott költői lélek,

kinek odaadták egész szerelmöket, föltárták rejtett bájaikat, kinyíltak minden édes titkukkal. Nem a nagy költők teremtették-e meg nekünk valósággal az annyira ünnepelt tájképeket? Rousseau fedezte fel Helvetia és Savoya fenséges alpesi tájait, hol La Meillerie és Clarens halhatatlanul visszasugározzák a *Nouvelle Heloise* szerelmi tüzét. Bernardin de St. Pierre fedezte fel az Isle de France-t, *Pál és Virginia* bájos idylljének színhelyét. Burns Róbert Skóciának ködgomolyokba burkolt felföldjét, Chateaubriand a Missisipi és Delaware zúgó fenyves rengetegeit, Lord Byron Görögországnak örök derűs tengerpartját, Madame de Staël Nápolynak és Rómának vakító zománcú vidékét, George Sand Velencének titokteljes, bádgyadtan csillogó lagunáit, Göthe a Rajnának nyájas andalító partjait, Uhland a Neckarnak mosolygó kedves vidékét, Kisfaludy Sándor adta nekünk magyaroknak a Balaton tündériesen kecses partvonalát, Petőfi Sándor a mélán ünnepélyes, délibábos rónaságot. Ah ti szerencsétlen nagy geniusok, mily nemtelen dolgot műveltetek? Ti csúful visszaéltetek a nektek adott szent bizalommal, elárultátok a legédesebb titkos szerelmet. Mint elbízott ifjak teszik részeg fővel, trágár borivó cimborák között, ti is hiú önteltséggel dobra ütöttétek azokat a rejtett bájakat és intim gyönyöröket, melyeket szűz indulat csak számotokra tartott fen, ti fölkeltettétek az emberek szemtelen kiváncsiságát és vesztegető ajánlataikat. Nézzétek, hová juttatátok szűz ideáljaitokat! Azok a szentelt helyek, hol ti a halhatatlan érzelmeket és a létnek költészetét ünnepeltétek, most a gyalázat pompájában ékeskednek, futó gyönyörök vásárává váltak. Azok az isteni vidékek, melyeken mint az imádott kedves hókeblén hajtottátok le lelkesült dalos fejeiteket, most a természet kendőzött, demimonde népségeként nyujtják hamis, cifrázott bájaikat a nagy világ elegans csőcselékének. Hogyan fecsegnek e jött-ment vendégek mindnyájan cifra hotelek terrasseain, szép kilátási pontok gloriettjein, bűvös tavak fölött tova

sikló csónakokon a természet szépségeiről, hisz ez oly jól áll nekik; a természet imádása napjainknak divatos úri passiója, a Baedeckerek útbaigazítása szerint. Boldogtalan Jean Jaques Rousseau, ki kihirdetted a természet evangeliumát és oly elkeseredett harcot indítottál a tizennyolcadik század mesterkélt salon élete, hamis rococo ízlése, raffinált élvei ellen, tanítottad a virágos gyepszőnyegnek andalító varázsát, az erdei patakok elringató zenéjét, a havasok fölött fölkelő napnak mámoros csodálatát, — mily iszonyatos ragályt idéztél te tizenkilencedik századunkra! A mi nemzedékünk megfogadta tanácsaidat! Mi már annyira jutottunk a hamis affectálásban, hogy divatos negélyzésünk tárgyává magát az eredeti természetet tettük; csupa raffinált művészettel élvezzük havasok és erdők költészetét, virágok illatát és patakok zenéjét. A mi nagyvilági dandynk fokozott élvezetet talál benne, a természet örök igaz képein lelkesedve mondhatja el legédesebb hazugságait, ő igazán nagyrabecsüli, ha az esti szellő suttogva beszéli el a völgyoldal kíváncsi virágainak azt a legújabb piquans botrányt, mely őt a fürdői «saison» érdekes hősévé avatja. A mi divat-hölgyünk a legfínomabb ízléssel válogatja ki toilettjeit a pázsit zöld bársonyához vagy a tónak kék atlas fényéhez; neki legdicsőbb elégtétele, ha a fenyves erdők komor sötétje az ő uszályához szolgált minden versenytársai fölött hatásos draperiául. Azt hiszem, nem is mondtam semmi túlzott dolgot, mikor a Tátra zord havasai között, szemközt a lomnici csúcsnak komoran fenyegető képével egy kiválóan hódító megjelenésű hölgyhöz ezt a bókot intéztem:

«Ah milyen jól áll nagysádnak a Tátra fenyves rengetege, egészen igéző costume! És a lomnici csúcs milyen kedves uszályhordozó apród!»

Vajjon ezeken a divatos helyeken keressem-e én szívem lázas nyugtalanságának enyhülését? Bizony szépek még ma is, elbűvölő még rajtuk a természet bája és gaz-

dagsága, csak az emberek ne volnának oly fölöslegesek, ne rontanák el a vidék eredeti varázsát. Panaszkodnak önök, hölgyeim és uraim, kik az elhiresült divathelyeket ez idén fölkeresték, hogy minden élvezetöket megrontotta az örökös esőzés, még a legkisebb kirándulást sem tehették, hát még hogyan lehetett volna megbámulniok a napnak fölkeltét, mely örökre letünt az égboltról és nyomorgó árvaságban, rongyos felhőkbe burkoltan hagyta hátra azokat a síránkozó szép vidékeket. De nekem milyen örömöm telt ez esőben! Óh én láttam: ez örökös esőzés megszentségtelenített szépségnek volt bús könyezése! Ő fájdalmasan visszaemlékezett hajdani költői szerelmére, mély szégyent érezett elaljasúlása fölött, letépni kívánta a ráaggatott ékszereket, sírva, átkozódva űzte magától tova az udvarlók fényesen legyeskedő raját. Engem mélyen megindított bűnbánó hangulata, ha ez csak pillanatnyi is. Igaz részvét könyét szenteltem bús végzetének, mely már nem enged semmi visszatérést. És én nem akarok vele soha másképp találkozni, mint épen a zuhogó eső szomorú, elhagyott képében, mikor szíve fájdalmas vallomásait hallhatom, lénye eredeti nemességének felébredő kísértését tapasztalhatom. Megtagadok vele minden ismeretséget. Mikor napsugarak játszi, kacér fényében látom pompázni, ama bukott nők közé sorolom, kiknek sohasem lehet az utcán köszönni.

* * *

Keressük hát fel az egészen magányos helyeket, hol az ember csak önnön árnyával találkozik, mint egyetlen emberi lénynyel és oly édes-keserves, fájón vígasztaló órákat tölthet el vele.

Sajátságos árny! Egészen képemet hordozza, érzelmekben és eszmékben teljesen megegyezik velem, és épenséggel nem kedves alak előttem, csak futó feltűnése is ott az embertömegek nyüzsgésében, útcák zajában egy kiállhatlan

rémkép benyomását hagyja hátra bennem, de csak gyakran találkozzam vele hallgatag fasorokban, elhagyott gyalogútakon, erdei rejtekekben, még nagyon meg is tetszik nekem. Közelebbi ismeretségre olyan kedélyesnek és barátságosnak találom, minőnek sohasem hittem volna, igazán derék és szeretetreméltó férfiúnak látszik, szinte sajnálhatnám, hogy személyes ismeretségem körének teljességgel nem engedi magát bemutattatni. Milyen önelégült, bátor, egészen hódító hangulatot köszönhettem mindig a csöndes visszavonultságnak a vad, magányos természet ölébe. Ti magas Tátra-hegyek, ti fenséges alpesi bércek, hogyan ujjongott lelkem a ti komor tetőiteken, ha fáradtan érkeztem fel csúcsköveitekhez, a büszke egyedűliségben hogyan dobogott szívem az erkölcsi elégtétel érzésétől, mintha a világ urának kellene éreznem magamat! Ti Tirolnak völgyei, a Salzkammergutnak és Karinthiának hegyszakadékai, hol heteket töltöttem magányos gyalogvándorlásban, a ti szűk ösvényeiteken milyen merész álmaim voltak a jövő nagy sikereiről élet és hír pályáján, és ah milyen csábító képzeteim pompás reggeli tejről, ízletes déli pecsenyéről a legközelebbi útszéli korcsmában. Ti a Rajnavidéknek partjai, hol a szívnek hegedő sebével céltalan és iránytalan kószálásban multak el napjaim, a ti regényes várromjaitok előtt mennyi lovagi hódolatot és kalandoros hajlamot éreztem mind ama híres várkisasszonyok irányában, kik már rég meghaltak és szerencsére nem zavarhatják többé szívünk nyugalmát sem. Jó is egy olyan magányos hely, hogy azt egészen képzeletünk alakjaival benépesítsük. És képzeletünk hirtelenül milyen szabaddá válik, csodálatos képességet nyerünk rá, hogy minden kellemetlen dolgot elfeledjünk, melynek üldöző emlékétől sohasem tudtunk szabadúlni és minden apró kellemes benyomást is visszaidézzünk, mely rögtön örökre elhagyni látszott bennünket! Hogyan nézett reám egy politizáló atyámfia, mikor komolyan biztosítottam, hogy Tisza Kálmánt hírből sem ismerem. El sem hitte nekem.

Igen, menjünk ujra a magányba, felséges fák árnyékába, bíboros napsugarak fényébe, ott boldogak lehetünk! De teljes egyedüliség? Azok a költők mindig azt dalolják, hogy vad magányban feledték el azt a női eszményt is, ki szívök minden bánatát okozta. Eh én nem hiszek belőle egy szót sem! Ha az igaz volna, a mi költő barátaink nem dalolnának annyit a feledésről. Én istenem, milyen különös, hogy azok dicsőítik a feledést, kiket nagy bánatukra elfelejtettek, és azok dörögnek a nők láncai ellen, a kiket a láncok alól, akaratuk ellenére, felszabadítottak. Tisztelt költő barátaim, kik úgy fitogtatjátok sasszárnyaitokat, melyekkel szabadon repülhettek óriás bércek között, ti aligha nem elitélt Prometheusok vagytok, kínzó láncokkal oda bilincselve a zord sziklákhoz, és a szabad sas csak verdesi szárnyait kebletek fölött, hogy gyilkos csőrrel vágja meg szíveteket. Nekem is voltak már bizalmas beszédeim a magányos természettel, elmondtam szerelmi vallomásomat fűnek fának, felhőnek, folyónak és az egész láthatárnak, melyek megszabadítanak az emberek unott világától, de ah, a virágok oly szemrehányóan és elszíntelenedve néztek reám, a pacsirták dalából kegyetlenül gúnyos vád hangzott felém, az ég csillagai derűs szánakozással ragyogtak szemembe és még a fönséges vad bércről is, róla a komor, vén philosophusról harsogó nevetéssel visszhangzott a vízesés. Ők mindnyájan azt kérdezték tőlem, hol hagytam őt, kinek örökölt birodalmát képezik és mint fényes királynőjüknek kellene hódolniok. Mit is keresek én oly egyedűl női ideál nélkül közöttük? Sardanapal király is, ki csak értett valamit az élvezetekhez, azt találta, hogy nők nélkül nincsen semmi élvezet és magával vitte legszebb favoritáját a máglyatűzre is. Nos, női közvetítés nélkül nem tudjuk egészen élvezni a magányos természet bájait, nem eshetik jól a világgyűlölet és az emberek megvetése sem. Nem épen a szerelem-e az, mi legjobban elszigetel a köznapi világtól, idegenné és közönbössé tesz minden közönséges emberi

érdek iránt, távol tart minden kisszerű kísérlést. Mint Hugo Victor gyönyörűen mondja egyik dalában:

Âme c'est-à-dire problème
Et femme c'est-à-dire exil.

Magam mehetek-e hát a magány választott paradicsomába? A bibliai isten az első paradicsomban azt kérdezte az előtte rejtőző Ádámtól: Ádám hol vagy? De az örök természet, mely szívesen fogadja keblére az emberek elől elbujdosott Ádámot, minden paradicsomi idyllben csak azt a kérdést ismétli: Éva hol vagy? Nagysád, nagysád hol van? Nézze a virágok hogyan várják, hogy harmatukban füröszszék, a tónak kristály színe az ön tűkörének készül, hogy arcának ragyogását visszasugározza, a zöld pázsit az ön királynői uszályának van felékesítve, a csillagok az ön mennyezeti koronájául kívánnak ragyogni, az egész természet valóban az ön bűbájos öltözője volna és hozzá az ég angyalai teljesítenék ön körül az odaadó komorna-szolgálatokat. Óh ott fogadjon, az ön igazi salonjában, és én oly szerelmi vallomást teszek önnek, mely örökre fel lesz írva az ég csillagos boltján és onnét lelkesedéssel fogja ismételni késő századoknak minden ifjú nemzedéke! Egy havasi svájci kunyhó, egy ködtakart skót viskó, egy erdei lak a Tátra fenyvesei között, — ott van a szerelemnek választott földe, melyből a boldogság virága teljes pompájában, részegítő illattal hajthat ki. Nem jön oda?

Igen költő barátom, sohase hazudjunk! A bércek, az erdők, a patakok sohasem felejtetik velünk a női eszményt, sőt jobban emlékeztetnek rá. Van-e oly hely a világon? Talán a Montblanc csúcsa! Ott talán elenyészik külön létünk öntudata és a hallgatag végtelenséggel érezzük magunkat egybeforrottnak. Oda talán női ideálunkkal csak meghalni mehetünk. Jókai Mór egyik regényének kettős befejezése van egy rejtélyesen eltünt szerelmes pár sorsáról. Az egyik befejezésben a hős és hősnő fent ülnek egy meg-

közelíthetlen magas hegycsúcson, egymás felé fordult szerelmes helyzetben, halálra merevülve. Milyen költői gondolat!

Nos, nekem régi álmom a Montblanc megmászása. Semmi esetre sem gondolok arra, hogy magamat főbelőjjem, míg ez egy vágyam be nem teljesült. Ha ott voltam, — betelhetik a halálra űzött nyugtalan léleknek kétségbeesett végzete, homlokomnak szegzem a gyilkos fegyvert, — vagy épen csöndesen meg is házasodom!

* * *

És most írjunk le egy merész gondolatot.

Mi az utazásnak ideálja, — olyan utazás, a hol rohamosan tűnnek a vidékek és mégis boldogan lekötve érezzük magunkat, hol számkivetetten futunk az emberek világából és még is egy egész világot hódítunk el az emberiségből?

Én annyi utazás után, valóban már azt képzelem az utazás ily ideálja, ha azt a nőt, kit imádunk, *megszöktetjük!*

Óh szigorú erkölcsbírák, ti a társadalom jogainak és intézményeinek megvesztegethetlen ügyvédei, kik örökébe-ren kérlelhetetlen őrködtök a női erény fölött, ne kövezzetek meg! Mi van benne, ha az éjeli lámpa fényénél, az írói tollnak átható sugárzásával bevilágítjuk azokat a jól bebörtönzött és leláncolt szenvedélyeket, melyeket hévteljes természet oltott keblünkbe! Mi van benne, ha az éjfél komor óráiban elgondolkozva önmagunkon, a csalódott és kifosztott ifjú szívnek romjai között megnyílnak az elhalt kívánságok sírjai, fölszállanak az erőszakosan meggyilkolt ábrándok halvány kísértetei, és az elhamvadt szívkamarákon gyászosan suhan végig egy megtagadott és kiátkozott ideál-képnek gonosz árnya! Miért volna vétek pillanatra felidézni egy szétfoszlott illusiót, mely képzeletünket édes-

ségével betöltötte, megteremteni ujra az álomképet oly női eszményről, minőről épen csak korunk meghasonlott fia álmodhatik, nőről, ki hódítóan szép, szellemes az ész és műveltség minden segédeszközével és mindenek fölött kedves a test és lélek minden húrjának összehangzásával, ki bírja a természet gyermekeinek naiv hevét és élénk vérmérsékét minden nyerseségeik és kapzsiságuk nélkül, bírja a művelt nők fejlett ízlését és fínom árnyalatú érzéseiket a művelt nők minden hamis negélyzése és mesterkélt formaszerűsége nélkül, ki érti a nagy világ minden művészetét és mégis szíve mélyéből tud szeretni, kinek lénye eleven játsziság és forró lelkesülés, nemes tartózkodás és szenvedélyes odaadás, egyszerre természet és művészet, parasztnő és előkelő hölgy, egyszóval annyi változatosság és ellentét, mennyit csak a mi időink női genieje képes visszasugárzani. És a mi ideges, örökké lázas izgalmaktól korbácsolt világunkban, hol az érzelgős, olvadozó, édestejes szerelmi lyra, a jámbor, jóviseletű gyermekek karácsonyi ajándékává vált — képzeletünk szerelmi álma mi is lehet egyéb, mint valami erős dráma azokkal a viharos válságokkal, melyek a szívek áldozatkészségét próbára teszik, küzdelem ezer akadály ellen, összeütközés a világ előítéleteivel és a társadalom törvényeivel?

Nos tessék ez álmot valósággá változtatni! Ej, hisz ha már rátalálnék a keresett női ideálra, hát az talán mindjárt belém szeret és meg is szökik velem? És én istenem ilyen ideált találni! Vigyázzunk, azok a változatos tulajdonságok, könnyen ejthetnek csalódásba. Még hálát adhat, ki idején kiábrándult, mielőtt regényes szöktetéssel csak egy régi szánakozó felkiáltást érdemelne ki; azt, mit a pörölő Trézsi asszony lovagjáról tudunk: Szegény tatár!

Erényes hölgyek, stoicus férfiak sohase ítéljenek el! Hiszen most veszem észre, hogy én csak Molière híres mizantropját utánozom, ki kedvesét a szerelemnek teljes próbájául a magányba hívja és ez a kedves persze ki is

neveti érte. Szegény Molière, saját tragicus sorsát rajzolta Alcestében, de kegyetlen humorral vígjátékot írt róla és felkérte a publicumot, hogy' nevessen rajta! Biz, én magam azt hiszem, hogy az én utazási ideálom nem is létezik! Sohase kövezzenek meg, inkább csak nevessenek ki érte. Mondják azt, mit nem régiben hallottam egyikétől ama híres fővárosi szépeknek, kikben a magyar múzsa fiainak nagy bosszúságára a keleti vér német anyanyelvvel lépett közös származás rokonságába. Szép őszi estén halkan suttogott fölöttünk a fák lombja, és köröttünk még nyári lakások ablakai fénylettek. Az őszi tájkép oly édes fájón hatott lelkemre, szép szomszédnőm annyi csábos mosolyban részesített, hogy mély hangulatom fölbuzgott, költői képzeteimre tőlem telhetően igyekeztem Schiller és Göthe nyelvének szokatlan varázsköntösét ráerőszakolni, emlékezetem minden megfeszítésével kerestem Heine és Lenau szóékességeinek titkát, de az én szépem egyszerre közbevág:

— Gott, wie überspannt denken Sie!

Ja Gnedige das ist wahr!

Puff! Schiller és Göthe ékes köntöse végig repedt, Heine és Lenau ékességei lepotyogtak. Rettenetesen prózai is ez a német nyelv! De sohasem is gondolok rá, hogy a német múzsák keleti vérű udvarhölgyét megszöktessem! Az én szépemnek igen csínos nővére van, ki magyarul is beszél és mint mondják, százezer forint hozománynyal dicsekszik. Ha visszatérek a Montblancról, revolverrel kezemben meggondolom a dolgot.

Addig csak üdvözöllek benneteket robogó kerekek. Daloljátok a ti mysticus altató dalotokat a beteg szívnek! Ragadjatok, a merre tetszik!

A BIZALMATLAN.

(Töredék a hason című, 100 aranyos akadémiai pályadijat nyert vígjátékból.)

Irta

CSIKY GERGELY.

(Hedvig levelet kap Lorándtól s ennek láttára a bizalmatlanság újra feléled Tibor keblében.)

TIBOR.

Ugy látszik, meghatotta a levél.

HEDVIG.

Valóban meghatott. Rosz hireket
Adott tudtomra; de segithetek.

TIBOR *(féltékenyen.)*

Siessen a segélylyel, mert ki tudja,
Még meg talál repedni a szive.

HEDVIG.

Mit ért e különös beszéd alatt?

TIBOR.

Oh semmit, semmit! Csak azt fájlalom,
Hogy ugy meginditotta e levél.

HEDVIG.

Gúny ez vagy tréfa?

TIBOR.

Sem egyik, se' másik.
Szeretném bánatát megosztani,
Csak megtudhatnám, hogy mi okozá?

HEDVIG.

Hogyan, Tibor, ismét sértő gyanu?

TIBOR.

Csak tudni vágyom, mért oly szomoru?

HEDVIG.

Ez hát hite, bizalma, mit igért?

TIBOR.

Bízom s hiszek. Kitől van e levél?

HEDVIG.

S ha nem mondom meg?

TIBOR.

Ha nem mondja meg,
A hallgatásból mindent érthetek.

HEDVIG.

Nem bízik bennem?

TIBOR.

Bízom és hiszek,
Bízzék ön is hát bennem, s mondja meg,
Kitől van e levél?

HEDVIG.

Elégedett
Lesz akkor, ha megmondom a nevét?

TIBOR.

Hisz oly kevéssel megelégszem én.

HEDVIG.

Loránt írá e levelet. Elég ?

TIBOR.

Elég ? oh nagyon is ! Aztán mi még ?

HEDVIG.

Remélem, most már nem lesz nyugtalan.

TIBOR.

Világért sem. S a levélben mi van ?

HEDVIG.

Hogyan ? Már ismét ujabb faggatás ?

TIBOR.

Jogos kívánság ez és semmi más.

HEDVIG.

S mi az, mi önnek erre jogot ad ?

TIBOR.

A szerelem, mely nem tür titkokat.

HEDVIG.

Ez a titok a másé, nem enyém.

TIBOR.

Valóban ? Hátha mindkettőjöké ?

HEDVIG.

Ne szóljon igy, ha igazán szeret.

TIBOR.

Loránt levele érdekes lehet.

HEDVIG.

Nem érti hát meg ön az ész szavát?

TIBOR.

S a sziv jogára ön semmit sem ád?

HEDVIG.

Miért nem bízik bennem, ha szeret?

TIBOR.

Miért vágyik bekötni szememet?

HEDVIG.

Gyanuja sértő, türni nem fogom.

TIBOR.

Gyanura most már van elég okom.

HEDVIG.

De mondja hát, mi itt gyanura ok?

TIBOR.

De mondja hát, miért e nagy titok?

HEDVIG.

Féltékenysége már mulattató.

TIBOR.

Az ön titoktartása megható.

HEDVIG.

Bízik bennem? Még egyszer kérdezem.

TIBOR.

Önhöz való bizalmam végtelen.

HEDVIG.

Hisz-e szavamnak, esküimnek hisz-e?

TIBOR.

Hitem meg nem rendíti semmi se!

HEDVIG.

Szavamnak és eskümnek higyje hát,
Hogy képzelődés, mit gyanuja lát

TIBOR.

Hiszem. Mutassa meg a levelet

HEDVIG.

Ah! őrülttel beszélni nem lehet

(Bosszúsan elsiet.)

AZ ELTÉVEDT CSÓK.

VÍG BESZÉLY.

Irta

LAUKA GUSZTÁV.

KVAPILL Pepit, mint a legfáradhatlanabb és legloyalisabb honpolgárt csempészték be a Bach-kormány honboldogító szervezetébe, és hogy loyalis hajlamai mentül tágabb körben érvényesülhessenek, az államrendőrségbe osztották, azon feledhetlen emlékezetű rendőrigazgató alá, a ki egyforma lelki nyugalommal lett volna képes megkráglizni az apró marhákat és embereket.

Pepi bámulta az igazgatót emberszerető rendelkezésében, az igazgató meg Pepit, halasztást nem tűrő végrehajtásában.

Alig hogy megismerték, már szerették egymást. A Pepi gyöngéd szívének gyakran volt ugyan alkalma hevesebben doboghatni, de a dobogásokat, a főnöknek egy-egy delejes szemhunyorítása azonnal megszüntette.

A jó Kvapill megtanulta nála, hogy lehet valakit mosolyogva megríkatni. Pepi életében se járt annyit templomba, mint a feledhetlen emlékezetű Bach-korszak alatt, s ha valakit az újépületbe kellett beszállásolnia, mindig tripla keresztet vetett magára. Az igazságnak tartozunk annak fölemlítésével, hogy könyezett is, ha főnöke nem látta, sőt egy fiatal, csinos nővel szemben, azon vakmerő nyilatkozatra

ragadtatta magát, hogy egykori irodatiszti állását örömest visszacserélné főbiztosi állásával.

E nyilatkozatra a nő kezét akarta megcsókolni. Pepi az ajkait nyujtotta oda.

— Nagyságos uram! A kézcsók a hála és tisztelet, az ajkcsók ellenben a szerelem kifejezése. Az ön részvéte hálára kötelez, de szerelmemet szeplőtlenül akarom Aladárom számára megőrízni. Ön nemesebb, hogysem ezért megharagudnék.

Kvapill keresztet vetett magára, a nőt pedig elzárták.

Articsóka Gothardnak (a rendőrfőnök neve) nem volt nehéz észrevennie, hogy Pepi azon gyönge nembeliek iránt a legelnézőbb és legkegyelmesebb, kik a tizenötödik életévöket már elérték, de a negyvenediket még túl nem haladták. Azt pedig minősítvényi táblázatából olvashatta ki, hogy alárendeltje lelkileg testileg megérett a házasságra. Nehogy tehát kedveltje valami futólagos, meggondolatlan szerelmi kaland nyomán bajba keveredjék, elhatározta, hogy családosítja.

Unalmas őszi alkonyon, a mikor már nem volt kit kihallgatni és lezáratni, Articsóka sülyesztőkkel ellátott ügyszobájába rendelte Kvapillt.

Pepi jobbra-balra vizsgálódva, lábujjhegyen nyitott az ügyszobába. Azt hitte: hogy valami illoyalis alattvalót, de jó hazafit kell átvennie.

A főnök egyedül volt; fel s alá sétált és csibukozott. A lámpák fel voltak ugyan gyujtva, da halványan és titokteljesen világoltak.

A mint Pepi a főnök közelébe ért, az megállott és alárendeltjét jóakaró szemhunyorítással tetőtől-talpig végig mérte.

— Magánügyben kívánok biztos úrral szólani.

Kvapill meghajtotta magát.

— Parancsoljon velem igazgató úr! . . .

— Foglaljon helyet!

Ez olyan szokatlan kegy volt, a mi a biztost kissé megzavarta.

— Legkegyelmesebb miniszterünk ohajtja, hogy jobb állással és jobb fizetéssel ellátott hivatalnokai megnősüljenek. Én magam is helyesnek találom, hogy jobban bízik a családos és komoly gondolkozásra utalt emberekben.

— A mit ő excellentiája és nagyságod jónak és helyesnek tartanak, az jó és helyes föltétlenül. — Válaszolt Pepi nagyot nyelve.

— S mi következik ebből? — kérdé a főnök biztatólag mosolyogva.

Kvapill szellemdús ember volt, azonnal kitalálta.

— Az következik, — válaszolt mosolynak is elfogadható szájvonítással, — hogy meg kell házasodnom.

— És . . .

— Meg fogok házasodni . . .!

— Biztos úr! Előleges vigaszául csak annyit mondok, hogy sokba mernék fogadni, miként egykoron, ha majd engem éveim súlya, ezen atyailag megrendszabályozott országból kiérdemlett nyugalomra hí, bizonyosan ön fog helyettesíteni.

— A politika nem csillagrendszer; abban gyakoriak a nem remélt változások. Nagyságod bizonyosan elveszítené fogadását.

— Majd meglátjuk a jövő melyikünknek ad igazságot. Kvapill jobb próféta volt Articsókánál.

— Jövő boldogságaul tart-e már valakit dugaszban!?

— Senkit nagyságos uram! Bokros teendőim elfalazták előttem szívvilágomat.

— Jártas-e abban a mesterségben, a mit udvarlásnak neveznek?

— Figyelmes és gyöngéd vagyok a nőnem irányában; de szavalni és turbékolni nem tudok. Azok előtt, a kik meghatnak vagy elbűvölnek ellágyulok.

— Megnyugodnék-e választásomban?

— Mindörökre!

Articsóka barátságosan veregette meg a Kvapill vállát, azután jóakarólag folytatá:

— Olyan hajadonnal teszem önt boldoggá, a ki kétszer nyerte meg az erény-jutalmat. Először Grácban, azután Olmützben. Itt a magas clerus, ott a generalitás ajánlotta.

Pepi kíváncsi volt, de nem mert kérdezősködni.

A főnök folytatta:

— Kiválóbb tulajdonságai: nem éretlen és nem túlérett. Harminc éves. Árva és így após és napa nem alkalmatlankodhatnak; szegény de takarékos és jó gazdasszony; hoszszu életet igérő külsejű, orvos és patika nélkül. Szelíd erkölcsű és vallásos.

— Oh de fog-e engem szerethetni? — kérdé Pepi oly hangon, a minőt a megidézett felekkel szemben soha se használt.

— Bízza csak rám! Én fogom önt ajánlani, s miután ő föltétlenül bízik bennem, a legkívánatosb eredményt remélhetjük.

— Megenged nagysád egy utógondolat nélküli kérdést?

— Tessék . . .

— Régebben ismeri nagysád?

— Régebben. Távolról rokonom.

— Oh Istenem! — jegyzé meg Kvapill örömtől ragyogó arccal, — dacára a rokoni távolságnak, én mégis közelebb jutok nagyságodhoz, s a vér kötelékei meg fogják engedni, hogy nagyságodhoz bizalmasabban közeledhessem.

— Megengedem, hogy az esküvő után sógornak címezzen.

Kvapill kezet csókolt Articsókának.

— Holnapra szívesen látom egy csésze theára s egy lágy tojásra, a mikor jövendőbeli boldogságával is meg fog ismerkedhetni.

Pepi mélyen meghajtotta magát és távozott.

— A szent Móric- és Lázár-rend nem adott annyi örö-

met, mint azon nap fog adni, melyen türelmemet próbára tevő nyügömtől megszabadulhatok. A Kvapill boldogságával veszi kezdetét az én nyugalmam is! — sóhajtott fel Articsóka és ügyszobáját odahagyta.

II.

Kvapill császárkék frakban, narancsszín mellényben és fekete pantallonban jelent meg az estélyen. A rég várt, de még meg nem érkezett rendjel helyett egy hervadó fehér rózsát tüzött gomblyukába. Fürteit, barkóját és bajuszát valami erősebb illatu kenőcscsel látta el, a mi az Articsóka szaglási műszereit meglehetősen kellemetlenül érintette.

— Biztos úr, a mint érzem, barátja a szegfűillatnak?

Pepi fülig pirult.

— Gyermekéveim kedves emléke. Jó anyám ünnepenkint rendesen azzal kente meg pöszke fürteimet, — válaszolt szégyenlősen.

— Én, mint jó embere, valamivel szelídebb és gyengébb illatszert ajánlanék. Tapasztalásból mondhatom, hogy a nők a rezedát és ibolyát elébe helyezik a szegfűnek.

— Lemondok a szegfűről és nagyságod tanácsát fogom követni.

— Helyesen! Már Karr Alfonz megmondta:

A szegfű bódit,
Az ibolya hódít.

Ez idézés után az igazgató óráját tekinté meg.

— Kupka Endivia kisasszony már nem késhetik sokáig.

— Mintha e nevet ismerném!? — jegyzé meg Kvapill szerényen.

— Az könnyen meglehet! A Kupkák tartományi főnökök voltak Morvaországban — szólt Articsóka hangnyomattal.

Kopogtattak.

A «szabad» szóra hirtelen szőke, harmincöt éves nőszemély nyitott a szobába, haragos tekintetet vetve Articsókára és közömböst a figyelmes biztosra.

Az új vendég kissé nagyocska virágbokrétát viselt vålláig érő tömött vuklikban végződő fürteiben, meglehetősen viseltes fekete selyemruhát, quadrolirozott frakszabású felöltönynyel. Nagy kék szemei némileg enyhitették az ellenszenvet, melyet vörösen hegyes orra gerjesztett.

— Kupka Endivia kisasszony!

— Kvapill József rendőrbiztos!

E bemutatás után az igazgató vendégeit székkel kínálta meg.

Endivia a Kvapill névre gúnyosan voná el ajkait.

Articsóka a veséjébe látott.

— Kedvelt biztosom elődei Jeruzsalemi András alatt a szlatinai sóbányákat bírták haszonbérben, a XVII. században egyik Kvapill, ha jól emlékszem Xaverl, kamarása volt az uralkodónak . . .

— Instállom csak komornyikja — vágott közbe Pepi, nehogy jövendő boldogsága nagyravágyását felcsigázza.

— Secko jednó! A királyi komornyikság mindig fölér a kamarássággal, — igazítá ki a főnök alárendeltje szerénységét, s azután folytatá: — a két utóbbi században a Kvapillek mindig hivatalnokok voltak, és hogy híven és becsületesen szolgáltak, mutatja az: hogy az utolsó Kvapill még ősei kastélyát se bírta visszaváltani.

Endivia kezét nyujtá Pepinek.

Pepi ajkaihoz emelte.

Az igazgató csengetett.

— Adják fel a theát és burgonyát.

Később gondolta meg, hogy a tojásnál megfelelőbb a burgonya az első találkozáshoz.

A rosz thea és jó burgonya kiegyenlítették a hiányokat.

Articsóka a mellékterembe távozott jobb theát szürcsölni és magokra hagyta a par force jegyeseket.

Pepi azzal kezdte az udvarlást, hogy Endiviáról az égre emelte szemeit és egy nagyot sohajtott.

— Gothard azt óhajtja, hogy nőül menjek Kvapill úrhoz. Van-e ez ellen valami kifogása? — kérdé Endivia meglehetősen hidegen.

— Annál kevésbbé van kifogásom, mert ő nagysága azt is óhajtja, hogy én Endivia kisasszonyt nőül vegyem, — válaszolt Pepi annál melegebben.

— Remél-e Kvapill úr ez úton családi nyugalmat és boldogságot?

— Biztosítom a kisasszonyt, hogy azon esetben, ha szerencsés leszek kezét és szívét megnyerhetni, mindent elkövetendek, hogy tisztelt és szeretett főnököm óhaja keretét képezze azon rajznak, melyet a kisasszony a földi boldogságról alkotott.

— Pepi, legyen ön őszinte!

— Esküszöm, hogy az leszek!

— Mondja csak, szabad-e a szíve? Nem foglalvák-e le érzelmei?

— Istenem! Hisz időm se volt eddig szeretni... Ha tisztelt és szeretett főnököm atyai gondosságára nem méltat, talán mindörökre rejtély marad előttem az a paradicsom, melyben a földi boldogság virágai nyiladoznak.

— Kvapill úr! Én nagyon érzékeny vagyok...

— Gyöngéd leszek, mint egy házi galamb!

— Indulatos vagyok!

— Vágyai, óhajai, akarata parancs lesznek előttem.

— Követelő leszek.

— Erőm és tehetségem határaig rendelkezhetik velem.

— Szerelemféltő leszek.

— E tekintetben tökéletesen megnyughatik. Ha valaki, én lelkiismeretesen elmondhatom: Képeddel alszom el, képeddel ébredek!

— A pénzt én fogom kezelni!

— Örülni fogok rajta. A napokban is elvesztettem egy

hatost és olyan rongyos egy forintos bankót fogadtam el, melyet nem akartak beváltani.

— Kvapill úr, van-e gyűrűje?

A kérdezett meghökkent.

— Névtelen ujjamon viselem boldogult anyám emlékét, de az már annyira beleélte magát harmincéves helyzetébe, hogy csak reszelővel lehetne onnan eltávolítani.

— S ezen egyetlen gyűrűvel rendelkezik?

— Leveleimet réznyomómmal szoktam lepecsételni, a melyre egy kakast vésettem.

Endivia végig tekintett Pepin, azután elmosolyogta magát.

Kvapill inkább hasonlított stájer kappanhoz, mint bármely világrészbeli kakashoz.

— Miben se vagyok barátja a huzás halasztgatásoknak; azért tehát akarom, hogy holnap azonnal karika-gyűrűt vásároljon és holnapután eljegyezzen.

Pepinek, ki egyetlen forinttal se rendelkezett, nehéz verejtékcseppek gurultak alá homlokáról.

Talán vigaszául Articsóka nyitott a terembe.

— Az ügy tisztázásában odáig jutottunk, hogy holnapután kicserélhetjük gyűrűinket, — szólt Endivia Articsókára irányzott szemrehányó tekintettel.

— Örvendek, hogy oly hamar megértették egymást, és kívánom, hogy ezen kurta ismeretséget hosszú boldogság koronázza.

Az igazgató valóban örvendett, hogy Endiviától ily könnyen megszabadulhatott.

— Megengeded . . .

— Kérem a kisasszonyt, — vágott közbe Articsóka ingerülten.

— Megengedi nagyságod, hogy a jegyváltás személyes jelenléte mellett eszközöltessék.

— Örömömre fog szolgálni, ha jövő boldogságuk nyitányának szemtanuja lehetek.

Endivia jobbra-balra hidegen köszönve, eltávozott.

Kvapill keserves pillantást vetett Articsókára.

— Biztos úr! Talán elégedetlen a történtekkel?

— Ellenkezőleg! Most léptem csak arra az ösvényre, a mely a földi boldogsághoz vezet.

— Mért vág hát oly keserves arcot, mintha legkedvesebb embere fekünnék a terítőn?

— Hogy holnapután jegyet válthassak, arany karikagyűrűt kellene vásárolnom . . .

— Laky aranyművest ajánlhatom, a legidősb firma Budapesten.

— Ismerek én igen olcsó aranyművest a Tabánban, de épen fogyatékán vagyok havi gázsimnak . . .

— E bajon még segíthetünk. Készitsen nyugtát hat forint előlegről, a mit én fizetéséből fogok levonni.

Pepi a hála könyével szemeiben, búcsúzott el főnökétől.

Endivia a ragyogóbb és szebb napok emlékeül, kétpróbás aranygyűrűt, egypróbás collier-t és brazlettet kapott rokonától.

A jegyváltás ünnepélyét Articsóka tartotta meg, a mikor a menyasszony és vőlegény elég szerények voltak öt-öt pár bécsi virslivel és négy-négy liter sörrel megelégedni.

Endivia az egész ünnepély alatt haragos pillantásokat dobott Articsókára, a ki irigység nélkül osztozott a Pepi boldogságában.

Endivia mogorvaságát az esküvőnél is megtartotta, Pepi azonban a meghatottságtól az «igen»-t is csak remegő ajakkal tudta kimondani.

Articsóka olyan madárkönnyű léptekkel szökelt hazafelé, mintha minden gyötrelmét és aggodalmát az egyházban hagyta volna.

Pepi másnap kimaradt a hivatalból és betegnek jelentette magát.

Harmadnap azonban már egy illoyalis, de jó hazafit

záratott el, és mindössze csekélyebb mérvű fejfájásról panaszkodott.

A nők nem hallgathatták el, hogy mióta családot alkotott, figyelmetlenebb és gyöngédtelenebb irányukban.

— Mennyivel derekabb hivatalnok ön, mióta megnősült, most már maga is beláthatja, mennyire igaza volt kegyelmes miniszterünknek, midőn azt állította, hogy: jobban bízik a családos és komoly gondolkozásra utalt emberekben.

III.

A szerető pár othona valóságos gólyafészek volt, a honnan az első évben rendesen párosan repültek ki, s a hová rendesen párosan repültek vissza.

A második évben azonban már megszaporodtak egy kis Kvapillivel. A harmadikban egy pici Kvapillával.

A picikék hasonlítottak a kis gólyákhoz. Hosszú vékony lábacskájuk és hosszu orrocskájuk volt. Csodálatos! Amint nőni és fejlődni kezdtek, az orruk is veresedett.

A fiucskának Articsóka lett a keresztatyja és egy özvegy generalisné a keresztanyja; és megfordítva. Az igazgató egy hatos ára paszulycukrot ajándékozott keresztfiának, a generalisné pedig egy kosár birsalmát küldött keresztleányának.

— Ilyen silány ajándékért csakugyan nem érdemes megkereszteltetni a gyermekeket — jegyzé meg Endivia ingerülten.

— Nyugodjék csak meg imádott Salátám, (Pepi szeretett tréfálódzni) az erkölcsi pártfogolás rendesen többet ér az aranyaknál. Az Articsóka kezeiben van előléptetésem, azt pedig épen nem szabad felednünk, hogy özvegy Pantallér generalisné, a nőképző egylet elnöke.

Pepi, mióta megnősült, változhatlanul hatalmas étvágyat kapott, úgy hogy valóban előléptetésre volt szüksége, hogy a konyha szükségletét kellőleg fedezhesse.

Évenkint a kis gólyák is szaporodtak.

Kvapill erősen kezdte szorítani Articsókát. Ez azonban akkor kezdett négykézláb mozogni, mikor már az ő szekerének rudja is kifelé állott.

Az alkotmány szele kezdett fujdogálni.

Articsóka odább állott, mielőtt a kalapját benyomhatták és az ablakait beverhették volna.

Kvapillt sokáig nem látta többé senki mosolyogni. Az ő állására se lehetett többé kölcsönözni. — Uj időket és uj embereket emlegettek.

Kvapill braunschweigerrel és burgonyával álmodott.

— Szeretett Endiviám! Ha a jólelkü magyarok nem könyörülnek sorsunkon, csekély nyugdíjamra leszünk utalva; ez okból tehát egyelőre reformálni kell háztartásunkat, konyhánkban pedig a súlyt a pecsenyék helyett a vastag ételekre kell fektetni.

— Az Isten büntesse meg azt az Articsókát, ezt mind neki köszönhetjük. — Válaszolt Endivia haragosan.

— Édeském! Ne legyünk háladatlanok! Oka ő annak, hogy az egyedül boldogító kormányformát a monarchiában a kedvezőtlen európai viszonyok leszorították, s e páratlan államférfiunak akkor kellett távoznia, mikor már az egész országot a legüdvösebben rendszabályozta?

— Tehát az már nem történhetik meg, hogy Articsóka előbbi helyét elfoglalhassa?

— Mint Articsóka soha! Még azt is veszedelmes volna bevallani, hogy valaha alatta szolgáltam, mert az uj forma emberei, még nyugdíjamat is kérdésessé tennék.

Kvapill hosszu ideig még mutatni se merte magát, s csak mikor megtudta, hogy egy alkotmányos zamatu, de absolutisztikus ízü pártfogója is a főbb tényezők közt figurál, vett magának bátorságot pártfogóját fölkeresni.

— Kegyelmes uram! — Bensőleg a régi maradtam. A jelen viszonyok azonban egész szakált követelnek a pofa-

szakál helyett. Most nem említhetjük régi pártfogóinkat, vagy össze kell őket huncutoznunk.

— Articsóka helyett Paszulyi Gida lesz a rendőrfőnök, régi vadász cimborám, s így reményem van Kvapill urat becsempészhetni, — jegyzé meg a pártfogó jóakarattal.

— Biztosi állásban kegyelmes Uram!?

— Most egyelőre nem szabad követelőknek lennünk. Barátomat felkérem, legyen szíves bevezetésül, mint útlevél pecsételőt alkalmazni, napdíjnoki ranggal és illetményekkel. Ismervén az ön buzgalmát és becsületességét, bizonyos vagyok benne, hogy a pecsételésben nem fog megpenészedni.

Kvapill savanyú arccal távozott.

Paszulyi Gedeon olyan embert keresett, a ki tisztán ír és beszél csehül, oláhul és rácul. Mint olyant Kvapillt azonnal alkalmazta. Ez mint alkotmányosan alkalmazott azonnal elkezdett élcelni és gunyolódni egykori főnöke Articsóka felett.

Articsóka, a kit barátjai egykori alárendeltjének hálátlanságáról azonnal tudósították, bérmentetlen levélben csak e pár sort irta:

«Alkotmányos pecsenyéjéhez élvezze az általam készített és ajándékozott welische salátát. Meg vagyok boszulva!»

Pepi soká gondolkozott e sorokon, a nélkül, hogy értelmüket valaha kipuhatolta volna.

Alkotmányosabb és szabadságszeretőbb hazafit, mint Kvapill, pénzért se lehetett volna találni. A régibb szabású excellenciásokkal csak úgy félvállról beszélt, egykori hivatalnok társait pedig maga elé se bocsátotta.

A családba visszaköltözött a régi kedv és Endivia zongorázni tanult. A kis Kvapillok gyümölcsöt kaptak uzsonnára, és Pepi szeretett nejének zongorafutamait a szomszédokat ijesztgető baritonnal kísérte.

A jólét naponkint jobban-jobban meglátszott a Pepi arcán és toilettején, az Endivia kedélyén és termetén.

— Édesem! Burgonyát csak kétszer eszünk hetenkint,

hétfőn és szerdán, pénteken pedig sült harcsát znaimi ugorkával.

— Én a csütörtököt követelem a szilvásgombóc számára, — válaszolt a kisasszony.

— Vladimir a töltött feferóni után eseng .... jegyzé meg a szerető apa gondosan.

— Riskásával olykor megkaphatja, mert a hústöltelék sokba került.

— Hetenkint egyszer kifutja hústöltelékkel. Míg karjaim és lábaim bírják, nem akarom, hogy családomban elégedetlen egyén találkozzék. Halálom esetére is gondoskodtam nőm nyugalmas életéről — szólt Pepi büszkén és kipirult arccal.

A szerető nő, a hős férj nyakába csimpajkodott és esküvőjük óta az első csókot csattantá el homlokán.

Pepi megrázkódott és megeredtek könyei.

Talán az örömtől!? Talán a gyengeségtől!?

Kvapill boldogságát csak azok nem irigyelték, a kik Endiviának benső tulajdonságait nem tanulmányozták.

A házat Pepi tartotta fenn, de Endivia parancsolt. A hivatalba a nagyobbik fiu, a hivatalból a nagyobbik leány kísérte haza.

Villás reggelire kapott négy krajcárt zsemlyére. Ozsonnára egy darab soroksári kenyeret. Az ebéddel meg lehetett elégedve, mert Endivia sem szerette a rosz kosztot.

A garderobe fölött is a hű és szerető oldalborda rendelkezett: nyáron át a vitorlavászon járta; a téli hónapokban Pepi több parquet-inggel és inexpressiblevel rendelkezett mint kabáttal s füleit a fagyos reggeleken gyapju-kendővel mindig a neje kötötte le.

Nyáron át az Elypsen hallgatták a katona-zenét. Pepi már minden marschot tudott kotta nélkül. A hosszú téli estéket keresztüllutrizták. Az ambó egy zvikipuszi volt, a ternó egy krajcár s Pepit csaknem kétségbe ejtette változhatlan szerencséje. Még ha ternóival megválthatta is az

ambókat, maradt annyi csókja, hogy duzzadt ajkakkal kellett lefeküdnie.

Endivia Mária-Einsidlit is nagyon kedves kirándulási helynek tartotta. Ha nyáron át olykor-olykor addig gyalogoltak, hazajövet este Pepinek sokszor két gyermeket is kellett a hátán cipelnie.

Endivia csak egy férfi-cselédet tartott és maga főzött. Féltette egyetlenét a meghódolásoktól.

Pepi boldognak vallotta magát Isten és ember előtt.

Meg lehet az is volt. Hallhattunk és olvashattunk királyokról, a kik egyetlen nő zsarnoksága alatt nyögtek és még sem panaszkodtak.

Kvapill napdíjnok volt csak és nem akarta a királyok történetét meghazudtolni.

IV.

Tizenöt évi boldog házasság után, a mely alatt a Kvapill fizetése nem, csak arcráncai, őszhajszálai és gyermekei szaporodtak, egy olyan tragœdia adta magát elő családéletében, a melyen a szinházi tragœdiákban nyilvánuló kedélyhangulattal ellenkezőleg, az emberek kacagni szoktak.

Szinte hihetetlen! Kvapill fülig szerelmes lett, az özvegy Pantallér generálisné szobalányába.

Szegény Pepit a rosz szellem unszolta a várban szombaton tartatni szokott hetivásárra, paradicsom-almát vásárolni.

A generálisné szigoruan erkölcsös házában nem mert még szóval se érintkezni a szobacicussal, a piacon bátorságot vett magának a megközelítésre.

— Szép Lidia mit vásárol?

— Tejfelt, turót és kalarábét!

— Hogy történt, hogy ma Liduska vásárol a szakácsné helyett?

— Mari néninek migraine-je van!

A recognoscirozás egy igen előnyös oldala a hadászatnak. Az öregebb hadvezérek gyakrabban használják. Kvapill elhatározta azt polgárilag érvényesíteni.

— Mondja csak kis angyal, van-e már szeretője?

— Ilyesmit kérdezni!? szégyelje magát a nagyságos úr, — válaszolt Lidia haragosan.

Oh ártatlanul öreg szív! Pepi valóban elszégyelte magát és fülig pirult.

— Na, na, bocsásson meg! — kezdé Kvapill engesztelőleg, és lágyabb hangon folytatá: — nem azért kérdeztem, mintha én magácskáról ilyen szokásos kihágást föltehetnék, hanem csak azért, hogy tekintettel állásomra, oly egyénnel ne jöhessek összeütközésbe, a ki valami meggondolatlanabb lépéssel kompromittálhatna.

— Nem értem, mit akar mindezzel a nagyságos úr mondani.

Pepi fölismeré fiát, a ki a tanórára sietett.

— Megengedi, hogy legközelebbi találkozásunk alkalmával megmondjam?

Lidia elkacagta magát és odébb állott.

A várbeli szobaleányok nem vonakodnak az olyan öreg urak ismeretségétől, a kikről föltehetik, hogy olykor kisebb-nagyobb értékű csecsebecsékkel és népszinházi jegygyel kedveskedhetnek.

Pepi amerikailag akart haladni és még azon nap alkonyán elcsent egy ötforintost az Endivia tartalék-kasszájából.

Másnap korán elállta az útat, a mely a leglátogatottabb mészárszékbe vezetett.

A rosz szellem nem akart az eddig feddhetlen életű Pepin könyörülni.

Megengedte, hogy a mészárszék közönsége között a Lidia csábító fejecskéjét azonnal felismerhesse.

A mint ez megtörtént, öregünk azonnal a legközelebbi divatáru-boltba nyitott és csinos selyemkendőt vásárolt.

Míg a selyemkendő felöltönye benső oldalán nyugodt, szíve erősebben lüktetett.

Lidia nemsokára megjelent és a Pepi vesztére, annak köszönését mosolyogva fogadta.

— Liduskám, nemde' megigértem, hogy legközelebbi találkozásunk alkalmával megértetem önnel azt, a mit meg nem értett.

Lidia észrevette, hogy a nagyságos díjnok valamit titkolózva szorongat kebelében.

— Igen, megigérte! — válaszolt csintalanul mosolyogva.

Kvapill büvészhez méltó ügyességgel játszotta a selyemkendőt a Lidia kosarába.

— Pipikém! Remélem, hogy ajándékom mindent megmagyaráz.

Lidia aligha mindent meg nem értett, mert egy hálás és sokat igérő pillantással vált meg a szentségtörés ösvényére lépett házi tolvajtól.

Szegény Pepi még most sejtelmével sem birt annak, hogy olyan regény hősévé válik, a minőt csak Dumas Sándor tud megírni.

Nyugodt és nyugtalan volt egyszerre.

Az előtérben az igéző Lidia mosolygott felé, a háttérben Endivia fenyegette.

Indiában képzelte magát, a hol az illatos virágok tövében mérges kigyók leskelődnek.

Talán mert koránál fogva rövidebb út választá el a mennybeli igazságszolgáltatástól, a lelkiismeretfurdalás gyötrelme is gyorsabban utólérte.

Az öreg ember különben is olyan mint az itatós papiros, a legcsekélyebb tintafoltot se lehet róla levakarni.

Kvapill nyugtalankodott a hivatalban, de még nyugtalanabbá lett odahaza.

Az Endivia fürkésző szemei a Pepi színe változását azonnal észrevették.

— Édeském mi lelt, hogy olyan szokatlanul szórakozott és zavart vagy ... talán valami baj ért? vagy rosz fát tettünk a tűzre? Mi?

Pepi először is az öt forintra gondolt és olyan reszketés fogta el, hogy alig birta a csillapitóul használni akart vizes poharat ajkaihoz emelni.

— Ember, te hűtelen lettél hozzám vagy azzá akarsz lenni — szólt Endivia vészt rejtő tekintettel.

Pepi halálsápadttá lett. Most már a mentséget, igazabban hazugságot, lehetlen volt halasztania.

— Egyetlen boldogságom! Lehet és szabad-e előtted valamit titkolnom ...

— Szent Fábián és Sebestyén, mit fogok hallani...

— A mohamedánok közé akarnak rendőrbiztosnak helyezni: Boszniába ...

— A törökök közé!? — kiáltott Endivia neki vörösödve. Na csak az kellene, hogy egy tucat feleséget vásárolhass magadnak s engem mint a legolcsóbbat, rabszolganőddé aljasíts... azt semmi szín alatt se fogom megengedni.

Pepi lelki szorongásai közepett se nyomhatta el kacagását. Szerelemféltő nejének magas véleménye, legmerészebb phantáziáit is túlszárnyalta.

Kvapill meg lehetett nyilatkozatának hatásával elégedve.

— Esküszöm, hogy nem fogok elmenni!

— Csak oktalan ember nem láthatja be, hogy te már vén vagy töröknek — jegyzé meg a szerető nő, megnyugodtan mosolyogva.

— Már most magad megitélheted, nem volt-e oka nyugtalanságomnak és zavaromnak.

A Pepi reszketegsége alább szállott ugyan nehány fokkal, de dacára eredménydús hazugságának, még mindig elég okot látott a törvény határai közt mozgó tolvajlás miatt nyugtalankodni. — A kölcsönös kibékülés keserüen édes nyugalma után a leggyönyörűbb őszi napra virradtak.

A várpiac tele volt olyan őszbevegyült don Juanokkal, kik csak azért vásároltak, hogy ajándékozhassanak.

A fürge szobaleányok és mérsékeltebb lépésű szakácsnék, majd nevetgélve, majd választ adva, majd gúnyolódva surrantak és haladtak el azon deres fürtű vagy kopaszfejű Seladonok előtt, a kik öregségükre is rabjai maradtak azon utálatos szokásnak, a mit köznyelven leánykergetésnek neveznek.

Pepi törülgette a szemeit, hogy jobban lásson.

De oh fátum! Reá nézve a legbájolóbb október a legrútabb áprilissé változott.

A szakácsné kiépült és ő vásárolt be Lidia helyett.

Míg hivatalszobájáig ért, folytonosan azon töprengett, hol és hogy találkozhatnék Lidiával.

— Megvan! — kiáltott fel, dolgozó-szobájába lépve, épen akkor, mikor napdíjnoktársai egy sürgősen letisztázandó ügyiratot kerestek.

— Csakhogy megvan! — kiáltottak hárman is egyszerre, — mi már kétségbe estünk, hogy elhányódott vagy valaki ellopta.

Pepinek újból hazudni kellett, hogy a nyugtalankodókat a kellő kerékvágásba terelhesse.

Pontban egy órakor kész tervvel nyitott a szabadba.

Azon ürügy alatt, hogy lányát a nőképző-egyletbe szeretné elhelyezni, igazabban: hogy Lidiával beszélhessen, meglátogatta Pantalliznét.

Úgy történt, a mint remélte.

Az özvegy tábornokné az asztalnál ült; Lidia szolgált az asztal körül.

Néhány percig kellett csak a sötétes folyosón várakoznia.

Lidia vitte egyikét az ezen idényben utolsó zöld paszuly-cuspajzoknak befelé.

Pepi csendesen köszöntötte, tudta, hogy a marhahúsostállal vissza kell térnie.

Inkább egy nitroglycerin vagy torpedó-explosió, mint az, a mi most következett.

Lidia helyett Pantallizné nyitott a folyosóra.

Pepi szerelmi érzelmekkel túlterhelten, mint a fajdkakasok, se nem hallott, se nem látott, hanem éhes farkasként rohant a Lidiának hitt Pantalliznéra, derékon ölelte, s miután jobbról-balról megcsókolta, e szavakkal bocsátotta el karjaiból:

— Egyetlen boldogságom! Hol fogunk találkozni!?

— Arcátlan szentségtörő! Megmondom, hol fogunk találkozni. A bűnfenyitő törvényszéknél.

Kvapill válasz nélkül tántorgott az udvarra, onnét az utcára.

Endivia egyike volt a Pantallizné legmeghittebb barátnőinek, és így szegény Pepi még azon reménynyel sem kecsegtethette magát, hogy első és alkalmasint utolsó erkölcsi botlása titokban fog maradni.

Hogy kétségbeesése tökéletes legyen, még azt is meg kellett látnia, miként siet Pantallizné egy mérgesen félrevágott, szakasztókosár nagyságú kalapban, egyenesen az Endivia lakása felé.

Pepi neki iramodott, hogy utólérje. A mint elérte, már alig lihegett.

— Kegyelem, méltóságos asszonyom! A játszi csókok nem méltóságodnak voltak szánva, a sötét folyosón eltévedve, akaratomon kívül jutottak a legerényesebb nő szeplőtlen orcáira.

— A kegyelem istennél van! Tizenöt évi példás magaviselet után kellett szegény, jólelkű barátnőmnek megérnie, hogy férjét, a családi szeretet és igaz hűség teréről egy szobaleány lecsábítsa.

— Asszonyom! . . .

Pepi zokogni kezdett.

Minden késő volt már; mert a mint Pantallizné megtudta: hogy a csók nem is neki volt szánva, még indu-

latosabb lett, és sebesebben haladt barátnőjének a lakása felé.

Kvapill hirtelenében csak arra tökélte magát, hogy ebédre nem fog haza menni.

Alkonyat felé még gyávább lett.

A mint beesteledett, szobát nyittatott magának a krisztinavárosi «Három almá»-hoz címzett vendéglőben.

V.

Azt a lelki állapotot, a melyben furcsa történetünk hőse, a krisztinavárosi «Három alma» egy kisded szobájában esteli 7 órakor ült, nem oly könnyű ecsetelni.

Ő nagyon is jól ismerte az Endivia természetét, a kit lelkéből szeretett és előre tudta, hogy azt csak nehezen vagy épen nem is lesz képes kiengesztelhetni.

Ha bátorsága lett volna, szerette volna szívét keresztül döfni azon gyöngeségeért, a melylyel tizenöt évi háborítlan boldog házasság után le hagyta magát a férjkötelesség ösvényéről téríttetni.

— Nemcsak hivatalnoktársaim, hanem az egész közönség gúnyolódni fog fölöttem, és még a számomra ajánlatba hozott Takova-rendet is elveszthetem.

A pincér nyitott szobájába.

— Parancsol nagysád valami ennivalót?

— Hozzon egy adag nadragulyát, cyankáli-mártással!

Jean mormogva távozott, azt hive, hogy vendégök a szálloda ételeinek roszaságára céloz és gunyolódik.

Szegény Pepi annyira neki volt keseredve, hogy halálát álmában, minden gyávasága dacára, hajlandó lett volna elvállalni.

Csakhogy akkor aligha tudott volna elaludni.

Endivia az ebéd idejekor, sőt még azután is egyik idegrohamból a másikba esett, de mikor férje még uzsonnára se tért haza, nyugtalankodni kezdett.

Estére már hivatalos följelentést tett, s a nyomozások megkezdődtek.

Épen «Ave»-ra harangoztak, mikor Lidia a selyemkendőt goromba sorok kíséretében a Kvapill lakására visszaküldte.

Ha Endiviát két oldalról nem támogatják, elájult volna.

Most már az öt forint hová tünése is kiderült.

A megcsalt és megrabolt nő most már nem csak szitkozódott, hanem zokogott is.

Pepi az ágyra vetette magát és fájdalmában szenderegni kezdett.

Egy irtóztató vizió épen akkor riasztotta fel, mikor ajtaján kopogtattak. Remegni kezdett, fogai vacogtak.

Az idegen a kilincsre tette a kezét, s az ajtó feltárult.

Kvapill révedező tekintete, egyik, a még Articsóka idejéből ismert biztosra meredt.

A mint Kvapill egykori alárendeltjét fölismerte, azonnal helyt adott keblében félelme, nyugalommal és bizalommal párosult régi hatalmának.

— Karabetz! Vallja be őszintén, minek köszönhetem e szokatlan helyen és szokatlan időben tett látogatást!

— A nagyságos asszony nyugtalankodik, haza kell Kvapill urat kísérnem.

— Nagy ég! Minő megalázás! Engemet, a ki eddigelé csak kísértettem, kísérni fognak . . .

— Soha se nyugtalankodjék! Hogy föl ne tünjék, karöltve fogunk haza sétálni. Ennyi engedménynyel tartozom egykori főnökömnek.

Elindultak.

A mint az egykor oly boldog családfészek közelébe értek, Pepi gyengülni érezte erejét és Karabetzre támaszkodott.

— A papát hozzák! A papát hozzák! — kiabáltak a gyermekek csaknem egyszerre.

— Figyelmeztetem a nagyságos asszonyt, hogy hirtelen meg ne rohanja a férjét, mert karjaim közt fog meghalni.

Kvapill köszönet helyett megcsókolta a biztos karját.

A mint Pepi Endivia elé került, azonnal térdeire ereszkedett.

Mindaddig így kellett térdelnie, míg neje a biztosnak egy pohár bort adott, az azt megitta és eltávozott.

— Kegyelem Endivia! Esküszöm, akkor se érdemelném gyűlöletedet és megvetésedet, ha a csók el nem tévedt volna. Gondolj Dávidra és Magdolnára és bocsáss meg!

— Hogysem neved s nevem meg legyenek gyalázva, inkább halj meg. — Ezeket kiáltva Endivia, egy üveget ragadt le az almáriumról s azzal Pepit végig locscsantotta.

— Endivia mit míveltél? — kérdé Pepi a rémület hangján.

— Leöntöttelek vitriollal.

Kvapill hanyat vágta magát és ordítani kezdett.

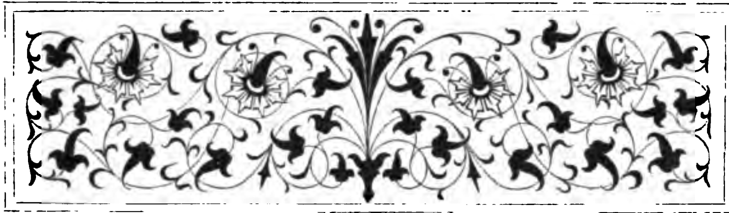
A gyermekek sikoltoztak.

— Csak rá akartam ijeszteni apátokra, ne ordítsatok. Most csak paradicsomalmát kapott; de ha még egyszer itt hagy bennünket, akkor csakugyan vitriolt kap az arcába.

— Soha többé! Én leszek a legjobb férj a világon.

Pepi megtartotta szavát, a minek különben Endivia később már örvendeni se tudott.

EGY KIS RHAPSODIA.

Irta

BENEDEK ALADÁR.

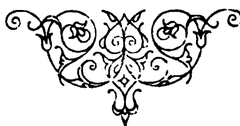
Mit emberek alkotának,
Oh, attól én soh'sem féltem;
Én csak a te szellemednek
Hajtottam meg fejem, térdem.
Veled érzék, szívem minden
Dobbanása a tiéd volt!
Tanum rá két igaz testvér:
A fénylő s a sötét égbolt!

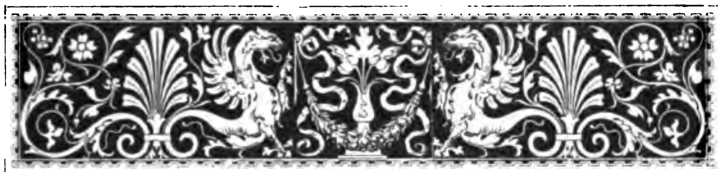
Bevádoltak, elitéltek,
Gondolatim félreérték;
De mi megingatott volna,
Soh'sem telt bé az a mérték.
Nem telt bé s oh hidd, nem is fog!
Nem szakít el tőled semmi!
Te voltál, vagy s te fogsz mindig
Eszméim forrása lenni!

Esküszöm, hogy bármit tettem,
Rád az soh'sem hozott szégyent,
S kik téged tán megcsufoltak,
Bennem leltek ellenséget!
S nagy, nagy volt a küzdelem, de
Győzelmök csak percig tartott:
Karuk el-elzsibbadt, míg én
Most is tartom ím a kardot!

S érjen bár — mint ért — a létnek
Mindmegannyi zord viharja:
Tudd! s hadd tudják ők is — a te
Képedet bé nem takarja!
Lelkem hite vagy te! s én csak
Benned lelek minden szépet!
Bírám is csak te lehetsz, oh
Dicső, nagy örök természet!

Légy bírám! oh csak te légy s én
Megvetem ezerszer ujból,
Megvetem, mit ember oszt itt,
Önzésből, vagy irgalomból.
S megvetem magát az embert,
Mért hogy hozzád nem hasonló!
S küzdök véle, mígnem majd a
Kard kihull kezemből s én a
Te drága öledbe omlok!

A MURÁNYI VÉNUS

PETŐFINÉL ÉS TOMPÁNÁL.

ÍRTA

KÁRPÁTI KÁROLY.

MURÁNYNAK 1847-ben két költő vendége volt: Petőfi és Tompa. Petőfi *Úti levelei*-ben leírva e látogatást, nagy botránykozással jegyzi meg, hogy míg ő körüljárva a várat, növekvő érdeklődéssel nézte a szédítő kősziklán épült sasfészket (s mint újabban fölfedezték, nevét is sajátkezűleg írá a sok ostromot állott vár falára), addig Tompa semmi bámulni valót sem találva a nagyszerü romokon, pihenni dőlt. Petőfi visszatérve, őt alva, még pedig hortyogva találta. Figyelemre méltó körülmény ez, mely bizonyos tekintetben kulcsot szolgáltat a két költő idevonatkozó művének alaphangulatához és a tárgy felfogásához. Petőfi lelki szemei előtt végig vonult a «zordon, de ragyogó» lovagkor nagyszerű hőseivel, amazonjaival; a regényesség iránt fogékony lelke elragadtatásában mélyen belemerült a hőskor tündérvilágába, melyből Szécsi Mária és Wesselényi Ferenc alakjai ragyogtak eléje. Egyrészt Mária szerelme és vitézsége, másrészt Vesselényi példátlan becsülete, vonzó, kellemes benyomást tettek lelkére, mely amúgy is előszeretettel viselkedett a lovagi erények és ama dicső kor iránt, melyben az önzetlen szerelem és hazafiság példái oly gyakoriak valának. Jól esett visszaemlékeznie

az önzetlen hazaszeretet és becsület hősére és a mindenható szerelem hősnőjére, kik politikai ellenfelekből a kölcsönös szerelem erejénél fogva egyetértő társak és felek s ugyanazon egy eszmének: a hon szabadságának bajnokaivá lőnek, mint azt a történet a következményekben tagadhatatlanul igazolta. Ellenkező hatást gyakorolt a vár közvetlen szemlélete Tompára. Lelkében, mint az erkölcsi tisztaság tükrében, a vár a legundorítóbb bűn tanyájaként tűnt föl, melynek falai között az eskütörés és árulás diadalt aratott, s mely a magyar hősiesség hanyatlásának soha el nem avulható, szomorú emlékjele marad. Az önzés, mely a szerelem vágyainak kielégítését többre becsülte az adott eskü megtartásánál és a hon érdekeinél, az álutakon és cselek segítségével diadalra való törekvés, mely homlokegyenest ellenkezik az eszméjökért lelkesülő hősök nyilt s bátor küzdelmeivel, Tompában az ellenszenv érzetét ébreszté fel. Hideg megvetéssel fordult el a visszaemlékezés eme szomorú képétől, mely fájó érzéssel tölté el kebelét.

Petőfi és Tompa *Szécsi Máriá*-ja ilyen benyomások alatt készülvén, igen természetes, hogy a tárgy felfogása és a hangulat, mely költeményeiket átlengi, éles ellentétekben nyilvánul. Petőfi a rokonszenv bizonyos nemével öleli fel a tárgyat, Tompa a gyülöletig fokozódó ellenszenvvel árasztja el költeménye minden sorát. Tompa költeménye a «rút árulás» ellen való szenvedélyes kifakadás, Petőfié ellenben az elkövetett bűn teljes elnézésével az érdekes kaland rövid elbeszélése. Gyöngyösi, mint tudjuk, egészen mellőzi az esküszegést, mely felfogása szerint nem is forgott fenn, mivel a hősök legelső ölelésében, mit «emlékezetes dolog»-nak tart, örvendetes jeleit vélé látni a pártok kibékülésének és az egyetértésnek, mely után annyira sóvárog vala s melyre a hazának oly nagy szüksége volt. Célja tehát nem vala egyéb, mint a hősök dicsőítése, minélfogva azok szerelmi viszonyára fekteti a fősúlyt. Petőfi az esküszegést nem hagyja említetlenül ugyan, de azt úgy iparkodik fel-

tüntetni, mint a nő elvétett rendeltetésének természetes következményét. Hiába övedzi Mária hideg páncéllal keblét, vitézsége, hősies szerepe csak addig tarthat, míg a szerelem lángjától felolvasztott hideg ércen át szivébe hatol az ismeretlen érzelem, a midőn a természet törvénye szerint a férfiu számára fentartott pályáról letérve — a nőiesség útjára lépni kénytelen. Szóval a nő nem lehet a vitézség hőse, hanem a szerelem rabja. Azért nem kel ki a különben szenvedélyes Petőfi az esküszegés ellen, azért adja Máriának bűne tudatában eme vígasztaló szavakat ajkaira:

«Tudom, mit várhatok pártom hiveitől,
De lesz annyi erőm, hogy eltűrjem érted,
S a jövendő tán majd szelidebben itél,
S ha le nem mossa is a foltot, mely érhet;
Legalább elfőli s megbocsát a nőnek,
Hogy elfelejtette végét szerepének.»

Mindez igen szép Petőfitől, de hol marad akkor a költői igazságszolgáltatás, mely nélkül pedig nincs költemény, mely kielégítsen, megnyugtasson. Hogy Mária vétkezik, esküt szeg, az világos s bűnének mégis mi a díja? Egy férfiszív, mely számára nem ismert boldogságot varázsol elő. Lehet-e így költői beszélyt írni? Ne feledjük, hogy nem férfi hőssel állunk szemben, kinek kipróbált vitézsége bámulatba ejt, kinek meggyőződése szent és másíthatatlan, becsülete szilárd és megvesztegethetetlen, hanem gyönge nővel, kit ferde nevelése, természetadta bátor és hideg szíve, elődei páratlan vitézségének elterjedt híre, melyre ő is méltónak óhajt látszani és a közbejátszó viszonyok a férfiak rendeltetésének útjára tereltek, ki magát hősök hősének képzeli, ha keblét páncéllal szoríthatja össze, sisakot tehet fejére és kardot köthet oldalára, melyet a megközelíthetetlen és bevehetetlen vár udvarán büszkén végigcsörtethet. De mit használ a páncél, sisak, kopja és kard, ha hijával van a férfiszívnek, mely a hőst hőssé teszi? Vitézkedése e nélkül

puszta szerep, mely ideig-óráig tarthat csupán, míg szívében lángra gyúl a szerelem szikrája, mely benne elfojtva szunnyad és őt természetes rendeltetési útjára eligazítja. Akkor félreveti a sisakot és a páncélt, kezéből kihull a kard és kopja és a bátor hős egyszerre gyöngéd, szerelmes asszonynyá változik. Marsból Vénus terem, mint Petőfi mondja költeményében. Különösnek tetszett ez asszonyhős híre magának a vezérnek is; nem tudta elgondolni, elképzelni azt a nőt, ki főzőkanál helyett a kardot forgatja s ekkép tünődik magában:

«Hm, fegyveres asszony! furcsa, furcsa lehet,
Olyan forma tán, mint szoknyában a férfi?
Tehát amazonok csakugyan teremnek,
Melyekről nem egyszer hallottam regélni?»

Midőn tehát Mária, női természetével össze nem egyeztethető szerepétől elállva, az elébe tűzött célnak meg nem felel és szavaszegővé lesz, annak okát jellemének természetes átalakulásában kell keresnünk, mely más módon végbe nem mehetett, nem pedig készakaró eskütörési szándékban, mely cselekedetét megbocsáthatatlan bűnné, őt magát pedig ravasz és aljas szószegővé alacsonyítaná.

De ha elfogadjuk is azt az elméletet, hogy a murányi hűségtörés a jellem átalakulásának természetes következménye, még mindig kérdés marad: veszít-e a bűn ez által nagyságából, tarthat-e annak elkövetője számot elnézésünkre, kiméletünkre? Ha valamely bűn elkövetésében a határozott akarat és szándék fenn nem forog, úgy annak forrását nem szabad az elkövető jellemében rejlő gonoszságban keresni s azért magát az elkövetőt feltétlenül elítélni. Máriának nem vala szándékában a várat az ellenséges vezér kezére játszani és az árulást elkövetni; ha ez mindamellett megtörtént — onnan van, mert túlbecsülve látszólagos erejét s nem ismerve női gyöngeségét, oly szerepre vállalkozott, melyet méltón betölteni női természeténél fogva

csak addig vala képes, míg a mindenható szerelem el nem bűvölte-bájolta.

Ilyen felfogásból indulhatott ki Petőfi, mikor költeményét írta, miért is annak politikai jelentőségét nem igen latolgatta. A szerelmi kaland lebeghetett leginkább szemei előtt, azért nem sokat bajlódott a történeti háttérrel, csak annyit említ, a mennyi épen szükséges a hely, a személyek, s ezek egymás iránt való viszonyainak megismerésére. A kaland következményével sem igen törődik, sőt mint már előbb említettem, lehetőleg azon volt, hogy Mária hibáját elsimíthassa, úgy tüntetvén azt fel, mint a megelőző tévedésnek természetes következményét, a mit psychologikus szempontból nem is lehet kifogásolni. Szóval a lovagkor dicsőítése lebeghetett szemei előtt. Vesselényiben a vitézség hősét, Máriában a szerelem hősnőjét akarta megénekelni. Én legalább odaértem bevezető versszakának utolsó két sorát, melyekben, a hősökre vonatkozólag így dalol:

«Melynek (tündérkertnek) oly szép fája volt és oly szép virága:
Vitézség cserfája, szerelem rózsája!»

Vesselényiben a vitézség cserfáját, Máriában a szerelem rózsáját látja a költő. Ezt költeményében világosan igazolja. A vezért rendíthetetlen hősnek festi, ki dúló szerelmének szavára nem hallgat s inkább kész pallos alatt elvérzeni, semhogy szerelmét hűsége árán megvásárolja. Midőn Mária kezét azon feltételhez köti, hogy pártjára álljon, Veselényi határozottan visszaútasítja e követelést, mondván:

«Sokkal, sokkal drágább vagy te, mint életem,
De becsületemet nem adom érted sem.»

— — — — — — — — — — —

«Ha szeretsz asszonyom, úgy kivánj egyebet,
Különben tört szívvel, de mégis elmegyek.»

Természetesen Mária sem hajlandó hűséget szegni. S miután jó szóval nem bírhatja rá a vezért a föltétel elfoga-

dására, kényszerhez nyúl; azt hiszi, hogy a vezér megfélemlítésével célját éri. Fogolynak nyilatkoztatja ki tehát s hirtelen megnyitván egy ajtót, a vérpadra mutat. Azonban csalódik reményében. Nem fér gyáva félelem a vezér szívéhez, ki dicsőségének tartja, ha hűségét halállal tetőzheti. Helyzetét szégyenli, a kijátszást röstelli; csípős gúnynyal fordul önmaga gyöngesége ellen, mely őt mint «szerelem bolondját» egy csalfa némber ravaszságának áldozatává tevé és biztatja Máriát, hogy sietve végeztesse vértettét. A szerelmes asszony, elragadtatva a nagyszerű jellemtől, a vezér karjaiba dől. Hűségének megszegéseért a már általam felhozott szavakkal nyugtatja meg lelkiismeretét; szerepét elvétett rendeltetésnek jelzi, a mi a következő versszakból még inkább kivehető:

«Mert szerep, nem más, az asszonyvitézség,
Elhagyom a csata terét, a szinpadot;
A kardot, a páncélt nem nekünk készíték,
Szégyenlem, hogy vele kezem kontárkodott,
Felveszlek szerelem eldobott rózsája,
Asszonyok fegyvere, királyi pálcája.»

Petőfi költeményét sokban hasonlíthatni az Aranyéhoz. Lényeges különbségül azonban felhozható, hogy míg Petőfi a szerelmi kalandot csak főmozzanataiban beszéli el, nem számolva annak következményeivel, addig Arany több epikai részletességgel, nagyobb történeti háttérrel, több figyelemmel a kiváló lélektani momentumokra s némileg a kaland következményeire is kiterjeszkedve, egész nagy poëmát nyujt. Különben maga az esemény fejlődése ugyanaz. A történet képezi a kiinduló pontot, a hősök találkozásából ered azok kölcsönös szerelme, és a vezérnek a vérpaddal szemben is tanúsított rendíthetetlen jelleme hozza létre a végmegoldást. A mi a jellemzést illeti, abban Petőfi — valljuk be — nem versenyezhet Aranynyal. Petőfi hősnője a könnyelműség bizonyos nemével szegi meg esküjét, mert

néhány megnyugtató szón kívül e messzeható elhatározását lelki harc nem kíséri, holott Arany Máriája iszonyú belső küzdelem után s akkor is csak azon reményben pártol át, hogy jelen veresége, «jövő győzelme» zálogát rejti magában. Míg Petőfinél csak egy feltünő mozzanat az, melyben a férfiúi vitézség és a női szerelem győzelmet arat, addig Aranynál hosszú és elkeseredett harc fejlődik a kettő között, mely a vérpad utolsó jelenetéig gyönyörűen fokoztatik. Általában Arany hősnője sokkal szilárdabb jellem, mint a Petőfié, azért nem szegi meg oly hamar esküjét szerelme kedveért, azért törik meg szíve, azért rendűl meg lelke a küzdelem hullámveréseitől, mert egyiket sem tudja a másiknak feláldozni. Ép úgy mint Vesselényi, ki bár nem ingadoz, mikor a becsület és szerelem között kell választania, mégis sokkal inkább rabja szerelmének, semhogy veszteségét egész nagyságában ne érezné, minélfogva megrendítő lelki küzdelmeit ki nem kerülheti. De Petőfi sokkal szűkebbre szabta költeményét, semhogy a lelki küzdelmek részletes ecsetelésébe bocsátkozhatott volna; neki meg kellett elégednie, hogy jellemeit főbb vonásokban bemutassa, különösen ügyelve arra, hogy Vesselényi a tántoríthatatlan vitézségnek és hűségnek, Mária pedig a mindenható női szerelemnek képviselője legyen.

A jellemzés tudvalevőleg Petőfi egyik leggyöngébb oldala. Különösen történetileg kimagasló jellemekkel nem bir megküzdeni. A nemzeti történetből alig merít tárgyat s ehhez képest a mult hőseit is ritkán veszi tollára. Nem tudom azért-e, mintha kevés érzéke volna a nemzet multja iránt, mint Beöthy mondja irodalomtörténetében, vagy azért, mivel Petőfi a puszta reminiscentiáknál előbbre helyezi saját kora szellemét, viszonyait, életét, melyek közvetlen szemlélete alá esnek. Költészete legalább a tapasztalás, a szemlélés képeinek és tüneményeinek hű tűkre és közvetlen benyomásból ered. Szóval ő saját kora népéletének visszatükrözője. Így lehet csak megmagyarázni, hogy a közvet-

len jelentől kölcsönzött néphősök rajza, mint *János vitéz* és *Bolond Istók* sikerült, míg a történeti hősök nagyrészt eltörpülnek tolla alatt. Ez tapasztalható *Szécsi Máriá*-jában is. A ki hősöket akar rajzolni, kiknek kebelében az érdekek hatalmas összeütközése folytán a különböző érzelmek, mint szerelem és becsület, hűség és hűtlenség élethalálharcot vívnak és ki ezen hősök jellemfejlődését nagyszerűnek és mégis következetesnek akarja festeni, annak nagy jellemző erővel kell bírnia, különösen ilyen kényes tárgynál, a hol a jellemfestés a tárgy egyéb gyarlóságait mintegy pótolni kénytelen, különben mulhatatlanul psychologikus valótlanságokba esik. E jellemző erő hiányzott Petőfiben. Hősnője a jellem egyik szélsőségéből a másikba csap át, a nélkül, hogy a lélektani motivumok alapján a jellemfejlődés fokozatos processusát egészen annak átalakulásáig láthatnók. Mária rendíthetetlen vitézsége, ingathatatlan hűsége minden átmeneti stadium, minden lelki harc nélkül, mondhatnók, egy pillanat alatt átcsap a másik szélsőségbe, a női gyöngeségbe, az esküszegésbe, a mi psychologice nemcsak valószínűtlen, hanem egyenesen lehetetlen is. És Vesselényi sem sokkal sikerültebb alak. Ez hű marad ugyan elvéhez, esküjéhez, de csalódása első pillanatában eszét veszti anynyira, hogy felejt szerelmet, hazát, mindent, s lemondva szabadulása minden reményéről, miután önmaga ellen néhány gúnyos megjegyzéssel kifakadt, megmagyarázhatatlan sietséggel sürgeti kivégeztetését, mi által már-már komikussá kezd válni. A jellemszilárdság festésére lelki küzdelemre van szükség, melyről azonban Petőfi vezére mit sem látszik tudni.

A költemény szerkezetéről édes-keveset lehet mondani. A szerelmi kaland folyásába csak egy episod van alkalmazva: a vérpad episodja, a mely a mily érdekes, ép oly alkalmas arra, hogy a hősök küzdelmeit a rendkívüliség színében feltüntesse, mit azonban a költő megtenni elmulasztott. Mindamellett az események gyors folyása, páro-

sulva bizonyos, a költeményen végig elömlő, kellemmel, tetézve az előadás könnyűségével, a költeménynek finom zamatot kölcsönöz. Leírásairól lehetetlen meg nem emlékeznem, mert ezekben Petőfi oly művészi ecsettel bír, hogy a világköltészetben is ritkítja párját. Mily gyönyörű, színdús példáúl a hajnal leírása:

»Jött az ifjú hajnal, az ékes levente,
Ragyogó szép csillag a kócsagtoll fején
S vállán ujdonatuj piros bársony mente;
Igy jött elé fényes diadalszekerén....
Megölte az éjet, fejét vette: vére
Fölfecscsent egész a fellegek szélére.«

Mily pompás az oszladozó köd leírása is:

»A köd pedig az éj csüggeteg tábora,
Mert fő nélkül maradt, futni kezde gyáván,
S oszladozott számos apró csoportokra,
És elbujt a völgyek legtitkosabb táján,
Ott végső kétségbeesés szálla rája,
S felakasztá magát fenyőfák ágára.«

Nem tudom, minek tulajdonítsam, hogy e költeménybe néhány ízetlenséget csúsztatott a költő, melyek semmikép sem igazolhatók s melyek nem csak a vezér jellemének, hanem magának az előadásnak is kárára szolgálnak. El nem képzelhetem, mily okoknál fogva adhatta a költő hőse ajkaira, midőn az meghalt első hitveséről megemlékezik, ama célzatosan gúnyos szavakat, melyek a vezér jellemét a bennök nyilatkozó gyöngédtelenség, kegyeletlenség által visszataszítóvá, rokonszenvünkre méltatlanná teszik. Azt sem tudom, mi bírhatta a költőt arra, hogy vezére csalatkozásának első pillanatában oly, mondhatnám, trivialis kifejezéssel éljen, midőn beszédjét Máriához intézve, egyebek közt mondja:

«Üttesd le fejemet és a hol elásnak,
Tétess szamárfület síromhoz fejfának.»

Ezeket mellőzhette volna a költő.

És Tompa sem volt szerencsésebb Máriájával.

A mennyi rokonszenvet érzett Petőfi a hősnő iránt, annyi megvetéssel fordult el tőle Tompa, ki épen nem tartozott Mária tisztelői közé. Ehhez képest felfogása s így álláspontja homlokegyenest ellenkezik a Petőfiével. A kegyelet gyöngéd hangját nála a gyűlölet szenvedélyes kitörése pótolja. Petőfi felfogásával nem értett egyet, s mivel őszinte ember volt, meggyőződését el sem titkolta. Petőfi azonban zokon vette ezt s megneheztelt Tompára, mert nem szerette, ha valaki «kontradikál»-t neki. E dologban Tompa Bejéről, 1848. febr. 7-én kelt s Aranyhoz írt levelében következőleg nyilatkozott: «Mit mondtam, mit nem mondtam Szécsi Mária felől, nem tudom: oly csekélység volt, hogy már nem is emlékszem rá; de ha nem szerettem volna is, istenem! van-e joga azért Petőfinek neheztelni?» Tompát tehát el nem vakította Mária szépsége, el nem ragadta vitézsége, meg nem bűvölte férfias magatartása. De felháborította gyöngesége, könnyelműsége, mely az erkölcsi törvény megsértésére csábította, árulóvá tette. A merőben bűnös asszony és az általa elkövetett árulás emléke gyűlöletet ébresztett benne, mely minden sorából visszatükröződik. És ez költeménye sarkalatos hibája. Tompa egy epikai költeményében sem mutatkozik oly erősen lyrikusnak, mint ebben. Egészen érzése hatalmában áll; a tárgy nem vonzza, a személyek jellemével, tetteivel nem tud kibékülni, mégis a költészet körébe vonja csak azért, hogy indulatának rést nyithasson, hogy az eskütörés ellen kifakadhasson. Innen a szenvedélyes hang, mely a költemény folyamában láthatólag fokozódik. Azonban epikai költeményt nem így szokás írni. Szabad ugyan a költőnek hőseivel együtt éreznie, de soha sem helyettök; szabad adott

alkalommal subjektiv érzelmeinek bizonyos határok között folyást engednie, de soha sem úgy, hogy maga az elbeszélés a költő valamely érzelmének, indulatának hordozójává legyen. Tompa ebbe a hibába esett. Az eseményt nem érdekes voltáért beszéli el, hőseit nem a jellemfestés kedvéért lépteti fel — hanem csupán azért, hogy általuk saját érzelmének szabad folyást nyithasson.

Tompát általában nem tartják jó epikusnak, s e nézethez magam is csatlakozom. Bizonyos szerkezeti pongyolaság és psychologikus botlások, valamint az epikai tárgyilagosság helyenkénti megbocsáthatatlan megsértése sokat levonnak e nemű költői termékeinek értékéből. Nyugodt, tárgyias soha sem tud lenni, mert alanyi érzései mindig előtérbe tolakodnak; maga a tárgy, az elbeszélés csak másodrendű szerepet játszik. Könnyen elragadtatja magát, s elragadtatása első pillanatában nem vizsgálja nyugodtan, méltó-e a tárgy költői feldolgozásra, vannak-e érdekes mozzanatai, költői fordulatai, melyekkel érdekeltséget, tetszést kelthet; nem hatol hősei lelki világába, melyet festenie kell; nem nézi, mely jellemvonásokat kell különösen kidomborítania, nem kutatja, mikép kell a jellemet cselekedeteivel összhangzatba hoznia. Szóval nem fordít elég gondot tárgya költői felfogására, jellemei művészi alakítására, hanem engedve az első benyomásnak, felületes, hogy úgy mondjam, elégtelen készülettel fog a munkához. *Szécsi Máriá*-jával annál szerencsétlenebbűl járt a költő, mert ezen, magában véve is kényes tárgy csak akkor nyerhet valóban költői érdekességet, ha a szenvedélyek harcára, a jellemek festésére, fejlődő átalakulására, lélektani momentumokra fordít kiváló gondot, szóval, ha psychologikus, jellemtani szempontból oldja meg. Mindezt hiába keresnők nála. A harag, a megvetés adja kezébe a tollat, hogy néhány vonással a hősnőt lealjasíthassa, s a szerinte megérdemlett hideg megvetésnek odadobhassa s a mi fő, önelkeseredettségét, bosszúságát kiönthesse. Szinte úgy látszik,

mintha e költeményben a bosszú művét hajtaná végre. Ha ez volt a költő célja, akkor derekasan oldotta meg, de költői szempontból egészen helytelenül.

Tompa hősnőjében csak a vétkes, bűnös asszonyt látja, tettében csupán a bűnt, az árulást szemléli. Ha lett volna elég psychologikus tapintata, figyelmét bizonyára a motivumokra is kiterjeszti, melyekből ama bűn támadt, mely neki oly keserűséget okozott. Ha mélyebben pillant hősei lelki világába, könnyen észreveheti, hogy nem lehet feladata: az erkölcsi törvénybe ütköző, mindamellett némely tekintetben menthető bűnnek szenvedélyes ostorozása, hanem inkább a támadó, fejlődő, s egymással hatalmas küzdelembe keveredő szenvedélyek művészi rajzolása, egy lélektani problema megoldása. De ehhez nemcsak költői tehetség, hanem igazi művészi erő szükséges, melyet Tompában hiába keresünk.

Mennyire hódol a költő alanyi álláspontjának, mennyire erőt vesz rajta a szívében lakozó gyűlölet sötét indulata, mutatják költeményének bevezető sorai, melyekben a «rút esküszegés»-t hangsúlyozva, e szavakban tör ki:

«Hát a magasságban, a tiszta légben fent,
Még ott sem volt ember előtt az eskü szent?
Nem! mert ki azt még a mennyben is megrontja:
Asszony kezében volt Murány várnak gondja.»

Természetes, hogy ilyen hangulatú bekezdés után nem várhatunk egyebet, mint az ismert esemény gyors leperdülését, mely csak arra való, hogy a költő bosszúságát velünk éreztesse és bennünk is fölébreszsze. Hogy Mária esküszegését minél kirívóbb színekkel festhesse, a vén Farkast szerepelteti, kinek álarca alatt maga a költő rejtőzik. Ez törhetetlen hűségével ellentétet képez Máriához, ki szerelmi mámorában megfelejtkezvén Rákóczinak s atyjának, Szécsi Györgynek halálos ágyán tett esküjéről, megszegi azt, és szerelmét kielégítendő, önmagával könnyelműen a várat is

Vesselényi kezére játsza. A vezér látása és szerelmet valló levelének olvasása folytán szívében fölgerjedt szerelem erőt vesz rajta annyira, hogy feledve mindent, minden küzdés, minden erkölcsi ellenállás nélkül hirtelen határoz. A költő mondja ugyan, hogy Máriának «nagy volt küzködése», de azt senki sem látja, mert csak egyetlen egy versszak emlékeztet arra, meglehetős gyöngén:

«Majd fel s alá járkál, — s dobogó szivére
Szoritván két kezét, nagy volt küzködése . . .
Ah esküm... szerelmem... melyiket feledjem..., ?
Haj, de gyönge a nő, gyönge véghetetlen!»

Tompának persze célja elérésére ilyen hősnő kellett, ki szerelmi kábultságában mindenről megfelejtkezik, csak szívére hallgat; ki mitsem törődik becsületével, ha vágyainak kielégítéséről van szó. Csakhogy mi azt nem hihetjük, mert a hősnő egész élete, magatartása, tettei, azt bizonyítják, hogy volt benne szilárd akarat, férfias erő, s ellentállási képesség, mely szerelmét, szenvedélyét ellensúlyozta, mérsékelhette, korlátok közé szoríthatta. Nagy gondja volt a költőnek arra is, hogy Mária mintegy büntetésül csak áldozat árán érhesse el célját. Melléje állítja Farkast, a becsület emberét, kinek minden csepp vére felforr, a mint Mária leveléből szándékát kiolvassa s megfelejtkezvén az úrnője iránt való engedelmességről és tiszteletről «nyomorult»-nak, «alacsony»-nak bélyegezi. Dühében széttépi a levelet s maga ír Vesselényinek csak annyit: «Vedd be Murány várát s Mária tiéd lesz.» Levelének meg volt a kívánt hatása. Vesselényi ágyúi csakhamar megdördülének, míg a falakra tűzött fehér zászló azokat el nem némítá. Mária átlátta Farkas cselét, ki nyiltan bevallva azt, a becstelen szándék ellen elkeseredten kifakad ugyan, de a másik levelet igéretéhez híven Vesselényi kezéhez juttatja. Azonban bosszúját még korántsem elégíté ki. Az ablakon belépő vezért egy rejtekszobába: a vérpad helyére vezeti, s miután

gyalázatos tettét szemére lobbantotta, kijelenti, hogy úrnője parancsából pallos alatt kell elvéreznie:

«Nézd: hogy mosolyog rád piros menyasszonyod
S ha a föld el nem nyel, rögtön megcsókolod!»
— — — — — — — — — — —
«Nincsenek ágyúid? Nincsen erős hadad?
Hogy ily lyukon bujkálsz, mint az eb a dögér'...
Czenk vagy vitézlő úr! nem Vesselényi vér!»

A jelenetet Mária közbelépte szakítja félbe, ki bocsánatot kér a vezértől e bántalomért, melyben része nincsen. Farkas pedig, miután a gyalázatos eljárásért újból kemény szemrehányásokat tesz mindkettőjüknek, kitántorog. Míg a szerelmesek egymásnak örvendve, az első töredezett szavakat rebegik, addig a Farkas által felriasztott őrség szilaj lárma között fegyverre kél a várba szökött kém elfogására. Alig érkezik a vezér a hágcsóra lépni, midőn Farkas annak egyik szárát villogó késével elmetszette, de mielőtt a másikat is elvághatta volna, Mária teljes erejével visszatartotta karját. A berohanó őrök, látván úrnőjüket egy késsel fegyverkezett férfiúval való küzdelemben, nem tudva, mi történt, összeaprítják Farkast. Másnap megnyiltak ugyan a vezér előtt Murány kapui, de örvendező arc nem volt látható. A vezér pirult a szégyen miatt, Mária kedvetlen és elfogult vala a történtek után, Vesselényi hada restelte a főkötő szerezte győzelmet s az őrség a várnak ily koldus módra való feladását gyalázatának tekinté. Mária és Vesselényi e szerint lelki nyugalmuk árán vásárolták meg a kölcsönös szerelmet, mit a költő találóan tüntet föl eme versszakban:

«S ölelték az uj párt boldogság karjai;
De teljességéből hiányzott valami.
Olyan volt az, mint a pohárba tett virág,
Mely szép, mosolyg, de már veszíti illatát!»

Ez Tompa költeményének rövid vázlata. Csak egy pillantást reá, s előttünk áll Tompa epikai botlásainak egész sokaságával, melyek a psychologiai törvények merész áthágásából erednek. Képzelhetni-e azt, hogy a hősnő, ki csak az imént azon hősködő szavakkal utasítá el a vezér követét, hogy:

«— — — — — míg rommá nem válik
E fal, és e sereg el nem hull egy lábig:
Addig Murány várba nem lép senki fia . . .»

hogy e hősnő, mondom, a benne támadó szerelem legelső pillanatában minden megfontolás, erkölcsi ellentállás nélkül jó hírnevét beszennyezze, becsületét lábbal tiporja. Lehetetlen az is, hogy Farkas, a vén, durcás várnagy, midőn hűtlensége, csalása kiderűl — néhány feddő szónál egyéb büntetésben nem részesül; még hihetetlenebb azonban Mária azon bárgyúsága, melynél fogva azon megfoghatatlan hiszemben, hogy feddő szavai eszére térítették a szilárd jellemű várnagyot, újabb levelét megint Farkas kezére bízza, ki csak imént «nyomorult»-nak, «alacsony»-nak nevezte őt. Sőt mi több, őt bízza meg, hogy az ablakon belépő vezért fogadja. Természetes, hogy a bosszú után lihegő várnagy a kedvező alkalmat nem akarván elszalasztani, a vezért a vérpadhoz vezeti, hogy kivégeztesse. Azonban dühében nem számolván helyzetével, azon szinte érthetetlen hibába esik, hogy tett helyett szájaskodással éri be, leckét tartván Vesselényinek az igazi vitézségről és szemére lobbantván, hogy a vár birtokába ily gyalázatos módon óhajt jutni. Mária közbelépte meghiusítja a várnagy tervét; de azért ez tovább is büntetlenül szitkozódik s újabb módot keres, hogy bosszúját a vezéren kitölthesse. És csodálatos! sem Mária, sem Vesselényi nem törődnek ezen emberrel, hagyják a maga útján haladni, mintha nem is hozhatna veszélyt fejökre. Csak akkor térnek észre, midőn szerelmi turbékolásukat az őrség lármája félbe szakítja, de

akkor már késő. A vezérnek nem marad egyéb hátra, mint megválva kedvesétől, mielőbb egér útat venni. És mit tesz a felriasztott őrség? A helyett, hogy keresné a kémet — összeaprítja Farkast, a mindvégig becsületes várnagyot, kinek hűségében senkinek sem vala oka kétkedni. Igazán furcsa fordulata a dolognak, a mely a minő valószínűtlen, oly ügyetlen is, csak arra szolgálva, hogy el legyen hárítva a vezér Murányba való bevonulásának fő akadálya. A várőrség persze egészen számon kívül esik. A helyett, hogy a szeretett várnagy halálát megbosszúlni, vagy ha azt nem is, legalább Mária tervét meghiúsítani iparkodnék, megfoghatatlan passivitással nézi az ellenség bevonulását, beérve egy kis bosszankodással. Hol itt a logikai összefüggés, a psychologiai rendszer?

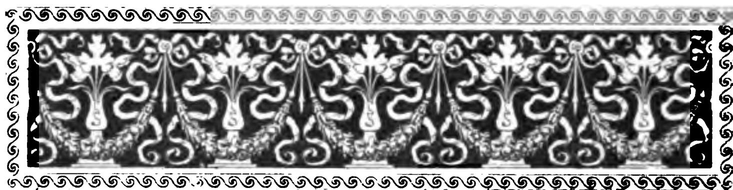
Valóban keresve alig lehetne találni Tompa epikai költeményei között egyet is, a mely oly gyönge volna, mint ez. Sok keserűséget is okozott neki. Petőfi volt az első, ki pálcát tört felette, visszaadva a kölcsönt, mivel Tompa annak idejében szinte kicsinylőleg nyilatkozott az ő Máriájáról. Petőfi azonkívül versenyzést látva költőtársa e művében, Aranyhoz írt egyik levelében így nyilatkozik róla: «Hát Tompa Szécsi Máriáját olvastad? Nem is Szécsi Mária az, hanem Panyó Panni. Isten látja lelkemet, nem irígységből beszélek, nem is kárörömből . . . de ő velem akart versenyezni és olyat bukott, minőt csak a Rothschild ház volna képes bukni, noha az én Marcsám is csak, amint Miska mondta A. Bódinak «nagyon középszerű». Meglásd, Tompát a versenyzés öli meg, ő velem akar minden áron futtatni, adja Isten, hogy elhagyjon, de attól tartok, hogy megszakad. Vahot Imre engem akar vele ellensúlyozni lapjában, a szemle rovásomra dícséri őt, Gömör-vármegye Európa csillagának tartja . . . és a szegény Miska . . . bizony Isten sajnálom . . .»

Tompát természetesen nagyon elkeseríték e kicsinylő s gúnyos sajnálkozással telt sorok s egészen elidegeníték

Petőfitől, kiben ezentúl nem annyira az embert, mint a költőt tisztelte.

Az utókor annyival inkább fájlalhatja, hogy e nézeteltérések oly komoly súrlódásokra szolgáltattak okot, mivel e költemények által hírnevét gyarapítania, sem egyik, sem másik költőnek nem sikerült.

CSIKY GERGELY.

írta

IRMEI FERENC.

ELÉGGÉ ismeretes név, hogy ne kelljen bemutatni. Mindenki tudja, a vidék ép úgy mint a főváros, hogy Szigligeti helyét foglalta el, kinek nagy érdeme volt, hogy a magyar szinpadot állandóan repertoire-darabokkal látta el. Szigligeti nélkül csaknem kizárólag külföldi szinművek előadására lettünk volna kárhoztatva. A magyar szinműirodalom e matadorja alig szünt meg munkálkodni, midőn *Jóslat* című vígjátékával egy temesvári katholikus pap (Spanyolországban nem egy pap volt szinműíró), Csiky Gergely tünt fel az akadémiai pályázaton. Pályanyertes műve tárgyánál fogva azon iskolához tartozott, melynek feje Rákosi Jenő. Alakjai mythusbeli görögök voltak, kora az, melyet Schliemann kutat, dictiója ama virágos és metaforás dialog, melyet az ifjúkor mindig szeret.

Az első kísérlet biztató volt. És Csiky meg is felelt a költött várakozásnak, mert azon idő óta egész sorát alkotá a szinműveknek, folytonos haladást tanúsítva, míg végre a *Proletárok*-kal oly sikert aratott, minőt csak a francia szinpadokon látunk, midőn egy szinmű folytonos egymásutánban adatik a nélkül, hogy a közönség érdeklődése apadna.

A *Proletárok* telt háza ma sem fogyott ki, midőn már a szerző *Mukányi* című új szinművével lép elő.

De Csiky írói jelentőségét csupán abban keresni, hogy a szinházat repertoire-darabokkal látta el, — igazságtalanság volna.

Midőn a *Jóslat*-tal pályadíjat nyert, még nem lebeghetett szeme előtt tisztán amaz irány, melyet követni kelle, hogy a publikum igazi érdekeltségét fölkeltse s az irodalomnak valódi szolgálatot tegyen. Innen ered tapogatózása egész a *Proletárok*-ig oly akadémiai szellemű darabokkal, minőket az untatott publikum évenkint újabb kiadásokban látott, midőn az akadémia, ünnepélyes ülésében, feketébe öltözött referensével el-elmondatá a dráma összes szabályait és elsiratá a pályázatot, «mely ismét nem sikerült». Mert az akadémia évtizedeken át azt hivé (sőt alighanem ma is azt hiszi), hogy a szinműirodalom akadémiák és nem a hullámzó társadalmi élet által fejlődik; azt hivé, hogy elég a részvét és félelem, a peripetiát, katastróphát, a komikum és tragikum definitióit évenkint ünnepélyes ülésben kihirdetni, s majd egyszerre előáll a magyar tragédia számára a Shakspeare hungaricus és a vígjáték számára a Molière pannonicus, (az akadémia még mindig Molièrenél van).

Mennyi halva született darabot hozott létre ez az akadémikus országlás! Soha annyi író nem gondolkozott a részvét és félelem természetén, a komikum különféle definitióin, mint akkor. És soha sem írtak oly rosz darabokat, mint akkor. De vádolhatók-e ők, midőn ugyanabban hibáztak, a miben az akadémia, a mely nem tudta, vagy legalább nem látszott tudni, hogy Molière a maga korának volt gyermeke és a maga korának írt a maga koráról, a mely ma sem látszik megérteni azt, hogy Scribe miért írta darabjait egész más szellemben, mint Molière, és Dumas ismét miért foglalkozik egészen más szinpadi tárgyakkal, mint Scribe.

Csoda-e, ha Csiky eleinte e megdermedt akadémiai

irány gyarló darabjait szaporította? *Janus*-ában az æsthetika szigorú szabályai szerint dolgozta fel a pogányság összeütközését a kereszténységgel, de az élet hiányzott művéből. Anatomiai præparatum volt, nem élő organismus. E játék a hivatalos æsthetika által megszabott formákkal már annyira haladt, hogy Csiky azt is megmutatta, hogy tragédiát lehet egy felvonásban is írni, csak meg legyenek hozzá a kellékek, a szerelem és apostolkodás összeütközése s a hős bukása e zármondattal: a bűn önmagát boszulta meg, mely zármondat definiálja a tragédiát.

De ha e darabjaiban Csiky még régibb drámáink hibáiban leledzik, az *Ellenállhatatlan* már ösztönszerűleg oly térre lép, mely közelebb hozta az élethez, s ennélfogva a sikerhez. E műve a gróf Karácsonyi-féle 400 aranyos pályadíjat nyerte. Az akadémiának különösen egyszerű, biztos szerkezete, jeles szinpadi érzéke és komikai hatása tetszett meg. Itt a szerző már nem dolgozik annyira chablon szerint; a hiú don Diegot ugyan Moreto spanyol szinműíró egy művéből vette, de mellékalakjaiban egyéníteni igyekezett, s ha a darab kidolgozása vázlatszerű volt is, már előre érezteté ama szinpadi technikát, melyet később a *Proletárok*-ban teljes kifejlésében láttunk.

A *Proletárok* lefolyt évtizedünk legéletrevalóbb szinműve. Korunk élete lüktet benne, hibáival, bűneivel. Nem az akadémiának van írva, hanem a publikumnak. Innen rendkívüli hatása, vonzereje. A mit a közönség régóta várt már, hogy oly szinművet láthasson, a melyben a maga világát, a maga kortársait, a maga erkölcsi állapotát rajzolják, azt a *Proletárok*-ban megkapta. A honvédözvegy, ki e címen a jótékonyságot zsákmányolja ki; az iparlovag, ki azért nősül, hogy nejét jó pénzért eladhassa; a silentiarius ügyvéd, ki az erkölcstelenség oltárán ministrál, mindnyájan ismerőseink a társadalmi életben, a lapokban és törvényszéki csarnokban naponkint előfordulnak. És ez alakok oly ügyes szinpadi szerkezetű cselekvényben mozognak, mely,

tekintve régibb hasonló törekvésű szinműveinket, versenytárs nélkül áll. Csiky nemcsak tanulmányozta a franciákat, de el is tanulta technikájukat. A ki a cselekvény szálait ily érdekesen tudja bonyolítani, attól a jövőben csakis jeles szerkezetű darabokat várhatunk; az oly praktikus iskoláját fogja megalkotni (mert ennek elmélete nincs) a mesealkotásnak, jelenetezésnek, a drámai érdek felköltésének, melyen alul többé a szinműirás nem maradhat.

Csiky Gergely legtermékenyebb íróink egyike. E termékenysége okozza, hogy tevékenységét az irodalom egyéb ágaiban is érvényesíti. Így lefordítá Sophokles drámáit, melyeket egy ódon, hasznavehetetlen fordításban bírtunk ugyan, de csak most élvezhetünk oly nyelven, mely a mellett, hogy nyomon követi az eredetit, megfelel a nagy hellen költő szellemének is.

Ép oly sikerülten fordítá le Wiseman bíbornok két karácsonyi játékát, melyek régebben jelentek meg egy kis füzetben.

De Csiky mint elbeszélő is említést érdemel. Novellái nem régiben jelentek meg egy kötetben. E novellák is a drámaírói ért mutatják, mely a mesének kimagaslóbb, drámaibb és jellemzőbb jeleneteit állítja elénk és nem terpeszkedik el a részletezésben, mint az mostanában a rajz-cultusban oly általánossá lett.

Csiky irodalmi működésének súlypontja azonban mégis a szinműre esik. S e tekintetben, ha nem csalódunk, az írónak jövendő működése az, melytől sokat várhatunk. — A *Proletárok*-ban és *Mukányi*-ban mintegy első lánc-szemeit látjuk ama társadalmi szinműveknek, melyekben Kisfaludy Károly és Szigligeti működését fogja folytatni. És ehez annál több reményünk lehet, mert most már nem ismételhetjük többé a panaszt, mely régibb szinműíróinknál még jogosult volt, hogy nincs magyar fővárosi társadalom. Kisfaludy még a vidéki nemesi házakból szedé elő alakjait: a földbirtokost, tiszttartót, a duhajos magaviseletü Mokányt,

a latin beszédű ügyvédet, a huszártisztet; Szigligeti vígjátéki alakjai már fővárosiak ugyan, de egy tartományi főváros salon-emberei. De a mióta új politikai életünkkel a társadalmi rétegek egész rangfokozata keletkezett, s a megélhetés és úrhatnámság a sviháksägok különféle fajait hozták létre, az elmagyarosodásban levő idegen elemek is szaporítják azt az anyagot, melyből a szinműírónak dolgoznia kell. És a szinmű csak így lehet valódi tükre Magyarország fővárosában a valódi magyar életnek.

PETŐFI SZÜLŐHÁZA.

KIS-KŐRÖS OKT. 17.

Irta

SZANA TAMÁS.

PETŐFI sírját évekig kerestük, hogy emléket állíthassunk áldott porai fölé, s e közben omladozásnak indult a kis-kőrösi két-ablakos szerény házikó, melynek alacsony utcai szobájában a költő először pillantotta meg a napvilágot. Falairól darabokban hullt le a vakolat, tetőzetét, a gyönge nádfödelet, megtépázta a szél s már csak az hiányzott, hogy dudva és gyom verjék föl korhadozó küszöbét. Félni lehetett, hogy ha az idő továbbra is hasonló erélylyel végezi rombolásait, néhány év mulva már csak helyét találjuk a szerény házacskának, hol a század egyik legnagyobb lyricusának bölcsőjét ringatták.

E fájdalommal vegyes aggálynak adott hangot *Rónay István* egy évtized előtt a *Fővárosi Lapok* hasábjain, s lelkes szavakban Petőfi szülőházának közadakozás útján való megvételére szólította föl a magyar közönséget. Rónay szavai nem hangzottak el a pusztában: Pestmegye közgyülése, *Rakovszky István* indítványára s *Dalmady Győző* lelkes felszólalására szintén tett lépéseket az épület megmentése végett, az *Írók és művészek társasága* pedig 1874 april havában *Szigligeti Ede* és *Szana Tamás* aláírásával a ház megvásárlása és helyreállítása iránt nyilvános fölhívást intézett a nagy

költő tisztelőihez s *Liszt Ferenc* közreműködése mellett szép sikerü hangversenyt rendezett.

A gyüjtések, adakozások ekkép három irányban is megkezdődtek, s a fölpezsdült nemzeti kegyelet híre a ház akkori tulajdonosához: Martinovics Pálhoz is elérkezett. A mire nem volt képes a házikó falába ékelt márványtáblácska: megtették az adakozóknak mindinkább sürün közölt névsorai; a ház tulajdonosa érezni kezdte az addig figyelemre is alig méltatott kicsiny épület értékét s árát időről időre fölebb csigázta az adakozások növekedéséhez képest. Valóságos árverezés kezdődött, s ez idő alatt — főleg miután később az adakozások is mindinkább gyérültek — az ügy intézői már-már kétkedni kezdtek szép tervük megvalósíthatásában s arról gondolkoztak: nem volna-e tanácsos a beérkezett adományokat egyszerüen a Petőfi-szobor alaptőkéjéhez csatolni?

A véletlen azonban másképen intézkedett. A Petőfi-ház egykor jómódú tulajdonosa, önhibáján kívül szigorú körülmények közé jutott, s a még nem rég boldog házikó ajtaján két év előtt a nélkülözés rémes alakja is bekopogtatott. Martinovics Pál, vagy helyesebben: neje, Varga Teréz, (mert a ház ekkor már az ő nevén állott) újabb ajánlatot tett az «Írók és művészek társaságá»-nak, s a Petőfiház, a lelkes dr. *Magyar Sándor* fáradozásai folytán, aránylag igen tisztességes, de mégis oly áron (800 forintért) jutott a társaság birtokába, mely árat magának a társaságnak gyüjtései födöztek, a *Fővárosi Lapok*-hoz befolyt jelentékeny adakozásokkal pedig a Petőfi-szobor alaptőkéjét lehetett gyarapítani.

Az «Írók és művészek társasága» október hó 17-dikén délelőtt vette tényleges birtokába a Petőfi-házat, mely nem képezte ugyan soha tulajdonát a Petrovics-családnak, de a nemzet előtt fényes palotáknál értékesebb helylyé vált a hozzá füződő emlékek által.

A ház ünnepélyes átvételénél az írói kör Jókai Mór,

Komócsy J. és Szana T., a Petőfi-társaság pedig Abafi Lajos, György Aladár és Neugebauer L. által képviseltette magát.

E szép nap emlékét évek hosszú sora nem törölheti ki keblünkből. Kis-Kőrös városa megmutatta, hogy büszke Petőfi Sándorra s midőn most emlékének áldozott, még legszerényebb házikója is ünnepi mezt öltött. Lobogókkal diszített utcákon haladtunk az emlékezetes hajlékhoz, melynek fehérre meszelt falait alig lehetett látnunk a virágfüzéreknek halmazától.

A ház zsúfolásig telt udvarán *Kemény János* lelkész, a nagy költő iskolatársa és ifjúkori barátja, intézett tartalmas üdvözlő szavakat a két társaság küldötteihez, majd *Jókai Mór* lépett az emelvényre s a legmélyebb csendben mondta el a következő, példányszerüen szép beszédet:

«Üdvözlégy emlékezetes hajlék, a ki Petőfit születni láttad. Új gazdád, a magyar irodalom nevében üdvözöllek.

Mint a költőnek egykorú pályatársa, a magyar írói és művészi kör számára birtokba veszem Petőfi születési házát.

Engedjétek meg ti, kik ez ünnepélyes ténynek tanúi vagytok, hogy a vén pályatárs, a régi jó barát elmondja, a mik e ház küszöbén belül lelke elé tódulnak.

Ifju koromban mint költőt mindig magam előtt láttam Petőfit; mint jó barátot, mindig mellettem; — azóta hosszú idő múlt el, de a költő még most is mindig előttem repül, a jó barát most is mellettem áll.

Ő volt az, ki engem az irodalmi pályára buzdított, melyet még akkor életpályának nem neveztek, s melynek munkásait szüleik megsiratták, megtagadták.

De a pálya végén álltak eszményképeink, a «nemzet» és a «szabadság».

Oh akkor azokat még keresni kellett.

A nemzet szolgája volt az idegennek, a nép szolgája volt az urainak s a szellem szolgája az anyagi erőszaknak.

A szabad szó bilincsbe volt verve, de ha járnia nem lehetett, voltak szárnyai, tudott repülni.

E szárnycsattogást, keverve a lánc-csörgéssel, halljátok Petőfi költeményeiben.

A gunyhónak, a pusztának, a népnek jogát — a zöld asztalnál és a fényes olympon vitatták a dalok.

A mit hatalmassá akart tenni, előbb ragyogóvá tette, s a mit elébb elismert az olymp, elismert utóbb az ország; — a népet, a gunyhót, a pusztát, mint hatalmat.

Ő mindazt, mit maga elé tűzött, ki is vívta, kivívta a nép szabadságát, kivívta a szellem felszabadulását. Senki segítsége nélkül, egyedül lángszelleme által.

Még magasabbra vágyott; még merészebb célok után tört, s a hol nem volt elég a lant, fölvette a kardot, s a miről dalolt, a mit dicsőített, azért meg is tudott halni.

Utolsó dala kardcsattogás volt.

Minő rövid idő alatt milyen hosszú életpályát futott át!

Irígylésreméltó volt élete, irígylésreméltó meghalása, irígylésreméltó halhatatlanná léte.

Élt, kora ifjúságától kezdve abban a teljes tudatban, hogy a mit teremt, az őt halhatatlanná fogja tenni, s azért őt áldani fogják és annak az előérzetében, hogy a szent érzelmekért, a miken fölhevül, ifjan fog meghalni.

És meghalt úgy, hogy örökké ifjú maradt.

S még halva sem hagyta magát egy szűk sírba összeszorítani: eltünt, mint Romulus, mint Elia, a felhők közé temetkezett.

S a mint nő az idő, úgy nő vele együtt szellemalakja. Minél jobban távozik, annál magasabb lesz. Ez a halhatatlanság jelvénye.

Míg élt, az egész hazát besugárzotta fényével, holta után körülragyogja az egész földet, s lánglelke sugárainál melegszenek a kerek világ minden népei. Petőfit, a magyar költőt, s általa a magyar nevet, ismerik a kevély népek úgy, mint az alázatosak.

A büszkén emelkedő főváros utcát, piacot avat föl nevével, a nemzet érc-szobrot emel emlékének; elsőrendű művé-

szek versenyeznek munkái földíszítésében, s mindenütt otthon vannak azok, az úrhölgy mozaik asztalán, s a földműves mestergerendáján.

E megörökítő emlékek közé sorozzuk ezt a hajlékot is. Az új gazda, a ki azt birtokába veszi, a magyar irodalom és művészet, maga sem halandó. Élni fog az, míg csak magyar nemzet él, magyar míg áll; az pedig élni és állni fog, míg ez a föld és ez az ég lesz. S ez új gazdának gondja lesz az időtlen időkig, hogy ez a hajlék épen fenmaradjon, ha roskadoz, újra helyreálljon, soha el ne muljon; hogyha a nagy szellem vissza-visszavágyik, bekalandozva a kerek világot s az egek csillagképleteit, ebben a csendes kis otthonban mindig megtalálja azt a helyet, a hol most is visszazöng még az elnyugtató bölcsődal: «Cserebogár, sárga cserebogár».

Tudni fogunk így egy helyet, a hol vele holta után találkozunk.

Sírját úgy sem találjuk fel.

Hamvait szétszórták a szelek.

Annál jobb.

Így mindenikünknek, minden magyarnak jut belőle egy porszem.

Legyen e megosztott porszemek temetője szívünk.

S az örökbe jutott porszem tanítson bennünket úgy szeretni nemzetünket, a hogy ő szerette, úgy hinni a jövőben, a hogy ő hitt, oly igaznak lenni, a milyen igaz volt a költő.

Áldás legyen rajtad, emlékezetes hajlék! légy megtelve a dicső szellemével örökké! Isten keze takarjon be minden vészek elől, s vezessen küszöbödre minden boldogságot. Petőfi szülőhajléka alatt muló szava legyen a fájdalomnak, tartós az örömnek, futó vendég legyen benne a baj, rendes szálló az áldás.»

Jókai beszéde mély hatást idézett elő s egyes helyeinél alig maradt szem szárazon. Utána *Komócsy József* olvasta föl alkalmi költeményét, mely így hangzik:

Itt ringott hát egykor az a bölcső, —
Bölcsője a dalok nagy fiának!
Üdvözöllek, te szerény kis hajlék,
Leborulva áldlak és csodállak!

Itt, az alföld tengersík vidékén,
Itt született, itt volt szép világa;
Itt kelt szárnyra repülő sas lelke,
Hol a rónák végtelenjét látta.

Itt repült fel magas gondolatban
Túl a földön, felhők közelébe,
Hol mosolygva nézett rá Dunától
A Tiszáig nyuló róna képe.

Nem paloták márvány-csarnokában,
Itt látta meg azt a napvilágot,
Mely mióta égi utját járja,
Olyat mint ő, vajh mi ritkán látott!

Hegy ha volna, — vagy csak domb e tájék,
Azt mondanám: ez is Horeb bokra,
Melyből az Úr szent igéje tört ki
Örökfényű, lobogó lángokba!

Lelke láng volt, melynek fénye mellett
Fölmelegszik e hazának népe,
Az a nép, kit nagy szeretetével
Oda ölelt végtelen szivére!

Ő ha szólott dalban itt e népről:
Nem hallottunk soha édesebbet! . . .
Büvöshangú és lágyhúru lantján
Hő szerelem tündér álma zengett.

Könyeiben könyeinket láttuk,
Örömével örömünket zengte:
Rózsaerdőn majd dalos madárka,
Majd meg tépett felhő volt a lelke!

S ha megharsant a honszerelemről
Érces ajkán a serkentő ének;
Fölriasztá érző viszhangját a
Rajta csüggő honfi bús szivének.

Hallottuk a láncok vad csörgését,
És láttuk a fényes kard acélját,
Dalai a völgyön és a síkon
Száguldtak, mint a viharzó szél át!

S hol — Szabadság! — zászlóid lobogtak,
Tirteuszként rohant a csatákba:
Ágyudörgés nem zengé túl hangját,
Még hősebb lett a honvéd, szavára! . . .

És midőn a harcok bőszült lelke
Vérbe fult a gyászos, szörnyü éjben:
Ott esett el, mint ohajtá szíve,
Szabadságért, a szent csatatéren!

Ott esett el! . . . Ámde a halál sem
Tépheté meg fénylő koszorúját:
Üstökös lett fenn a csillagok közt,
Ott járja most halhatatlan utját!

Egy világra szórja szét sugárit,
Megcsodálják az idegen népek;
S dalait, mik szivéből fakadtak:
Visszazengik síkok, erdők, bércek!

Sírja hol van? . . . Azt ne kérdezzétek!
Lantját, kardját nem lelé meg senki;
Halhatatlan, örök dicsőségét
E kis hajlék egy világnak zengi:

Itt született, itt ringott bölcsője
A szabadság s szivünk dalnokának! . . .
Törpe minden palota előtted
Szerény hajlék!... Én csodállak, áldlak!

Az ünnepélyt berekesztő költemény elhangzása után az egyszerü szobába mentünk, mely Petőfit látta születni. Mélyen meghatva álltunk meg az alacsony, gerendás szobában, melynek díszeül jelenleg csak néhány szent kép szolgál. A szobán végig huzódó festett asztalra óriási koszorú volt helyezve. E koszorú helyét jövőre díszes emlékkönyv foglalja el, melybe a ház látogatói jegyzik be nevüket. Jókai

néhány szívélyes szót intézett a ház volt tulajdonosához s mi egy-egy levélkét szakítottunk a Petőfi emlékének szentelt koszorúból.

Petőfi szülőházának pusztulásától félni többé nincsen ok. Az «Írók és művészek társasága» s Kis-Kőrös városa gondoskodnak arról, hogy a szerény házikó meg legyen óva az időnek rombolásaitól. Évről-évre tatarozni fogják egyszerü nádfödelét, fehérre meszeltetik két kis ablaktól világított alacsony falait, s volt tulajdonosa, kit élte fogytáig lakással ajándékozott meg a társaság, kegyeletes gonddal fog őrködni az áldott hajlék fölött, melynek egyik, szegényes szük szobájában az a költő született, ki szellemének ragyogásával ma már besugározza az egész művelt világot.

IRODALMI SZEMLE.

PETŐFI IFJUKORI KIADATLAN KÖLTEMÉNYEIBŐL.

EZERNYOLCSZÁZNEGYVENEGY őszén Petőfi, midőn Pozsonyban időzött, egy füzetke verset adott át Neumann Károly barátjának. E füzetben van az elveszettnek hitt *Kuruttyó* című költemény is, egyéb versekkel együtt, melyeknek címeit ott felsorolta, s melyek szintén kiadatlanok, az egyetlen *Zivatar* címűt kivéve, melynek az *Összes költemények* újabb kiadásaiban *A bujdosó* cím alatt egy megbővített, átdolgozott és egészen más befejezésű *variansa* található.

Neumann Károly e füzetet közelebb beküldte a *Vasárnapi Ujság* szerkesztőségéhez, azzal a kéréssel, hogy a kéziratok — tetszés szerinti felhasználás után — a nemzeti muzeumban levő Petőfi-hagyományokhoz csatoltassanak.

A füzet kis tizenhatodrét alak, erős, merített, kékes papiron, melyet baráti kezek egészen ép állapotában megőriztek. Az egész füzet 12 levél (24 lap). Az első lapon ez áll:

Lani.
Versei.

Ha az első szó kéziratának betűit a füzet kéziratával összehasonlítjuk, «Lanc»-nak kell azt olvasni; a költő szeszélye — más okát nem tudhatjuk — adhatta e címet a füzetnek.

A költemények abban a sorrendben következnek egymás után, a mint azok a füzet utolsó levelének belső lapján látható tartalomjegyzékben elő vannak sorolva.

A költemények hitelességéhez kétség nem férhet. Hogy azonban a hitelesség annál szembeötlőbb legyen: a füzet címén kívül a tartalomjegyzéket, a *Vasárnapi Ujság* szerkesztőségének szívességéből, a költő kezeirásának hű utánzatában közöljük.

A kiadatlan költemények közül bemutatjuk a következőket:

Változás.

Míg a' földet gyász temette,
Dúlván förgeteg felette
Pusztaságnak vad telén,
Mért virúla bájos éden
Kebelemnek belsejében?
Mert rózsámat ölelém.

Most, midőn a' szép tavasznak
Uj virányi illatoznak
A' mosojgó téreken,
Mért vagyon tél kebelemben,
Puszta, gyászos, véghetetlen?
Mert rózsám' nem ölelem.

Vendég.

Kerepől a' szarka
Házam' tetején:
Vendég jön. Vendégnek
Vajh, kit várjak én?

Messze föld' határán
Jár a' szerető,
Csalfa volt szerelme,
Vissza nem jön ő.

Tán te léssz vendégem,
Óhajtott halál;
Ugy siess, ne késsél,
Ajtóm nyitva áll.

A költemények túlnyomó része gyönge kísérlet, a minővel akárhány kezdő verselőnél találkozunk; a *Vendég* azonban már sejteti a későbbi Petőfit úgy eszmemenet, mint hang tekintetében.

MEGTÖRTÉK EGYMÁST.

(Elbeszélés. Irta *Kvassay Ede Magyar Könyvesház* 79., 80. sz.)

A prædestinatió a szerelemben nagyon hasonlít a görög istenekhez a hanyatlás korában: imaházakat még építenek nekik, csodáikról még beszélnek, de igazán már alig hisz bennük valaki. S ez így van jól. Az olyan szerelem, mely minden előzmény nélkül egy véletlen pillanatban elementáris erővel ragadja meg a szívet, s mely aztán a nélkül, hogy az imádott nő bírása, a vele való együttlét vagy csak a kölcsönös egymásra hatás legkevésbbé kielégítő módja: a puszta látás által is tápláltatnék — folyton emésztő lánggal, a fölajzott szenvedély legkisebb csökkenése nélkül tart az egész életen keresztül; végre is hagyomány, melyet a multban elfogadhattak, de melynek tarthatatlansága a figyelmes szemléletre azonnal kitünik.

A szerelem nem Minerva, hogy egy varázsütésre megemberesedve, fölfegyverezve, bevégzett tényként pattanjon ki Jupiter fejéből. Mint minden érzelemnek, ennek is kicsiny magból kell fakadnia, harmattól, verőfénytől ápoltatva fejlődnie, hogy virágozzék. S az írónak, ha azt akarja, hogy az általa mélynek és igaznak festett szerelem valódiságában higyjünk, épen e keletkezést, e fejlődést, e megizmosodást rajzolni volna legszebb feladata. E feladat megoldása tagadhatatlanul nehézségekkel jár. A többi érzelmeknél, melyek az életen uralkodnak: a barátságnál, gyülölségnél, szeretetnél, boszúnál, stb. többnyire valamely feltünőbb, érzékelhető, vagy legalább elgondolható tényhez és körülményhez füződik az érzelem felbuzdulása, oly tényhez és körülményhez, melyről az érző alany, vagy az annak kedélyvilágát teljesen ismerő író minden percben számot adhat. Innét van, hogy ez érzelmeket senki sem merné festeni azoknak bizonyos indokolása nélkül.

Ellenben a szerelmet ébresztő indok sokkal mélyebben van elrejtve és sokkal összetettebb is az előbbieknél. Ritka ember az, ki önmagának és kedvesének behatóbb vizsgálata nélkül — a mi a szenvedély tartama alatt majdnem lehetetlen — meg tudná mondani: miért lett szerelmes. A legtöbben azt sem tudjuk: mikor lettünk azok. Az érdekeltség, a rokonszenv, az érzéki ösztön s ezer apró, figyelemre sem méltatott indulat észrevétlenül szövődik szenvedélylyé, s mi csak a kész terményt veszszük észre, míg az alakulási folyamat majd mindig rejtve marad.

A figyelem e hiánya megbocsátható és természetes a magánembernél, de nem az írónál, kinek épen a szíveket és veséket vizsgálni volna feladata. Tőle megkövetelhetjük, hogy kutasson utána és mutassa be az indokokat, melyek a szerelmet előidézték. Az ő szemeinek nem szabad elfátyolozva lenniök a szenvedély által, neki a végletekig kell ismerni az embert, melyet teremtett az élők képére és hasonlatosságára.

S ha az író, visszariadva e nehézségektől, szerelmet fest indokolás nélkül, ha gyöngeségét palástolandó, el akarja velünk hitetni, hogy embereinél az első megpillantás perce elég volt egy életre kiható szenvedély fellobbantására, azzal csak azt bizonyítja, hogy mysticismusnak, babonaságnak hódol. De azt nem kívánhatja meg, hogy a felvilágosodottság korában mi is osztályosai legyünk e fogyatkozásának.

Kvassay Ede, az előttünk fekvő, s most már másodízben megjelent elbeszélés írója e hibát még nem tudta levetkőzni. Babonás és hisz a jettatorikben. Emberei a fatum kezében vannak: egy pillanat határoz éltük sorsa fölött. Megőrülnek, elzüllenek, kolostorba mennek és elvesznek olyan szerelmek következtében, melyek indokolatlanok. Játékszerek gyügyösgetve s összetörve mystikus befolyások által, nem élnek és nem hatnak.

Lontay Andor — az elbeszélés hőse — régi nemes, de elszegényedett család sarjadéka, a báró Eleméry fia mellett

nevelősködött Párisban. Sétaközben meglát egy kocsizó nőt, s alkalma van azt megmenteni, — nem attól, hogy elragadt lovai összetörjék — hanem hogy egy gyermeket le ne gázoljon. A nő köszönetet rebegve, álomként eltünik és Andor elbódul, el van varázsolva, szerelmes az őrülésig. Szerző szerint: «Forró láng égeti arcát, reszketés fogja el, melynek szikrája a szívben támadt, hogy végig futva minden tagját, keresztül rázva minden idegét, erőt vegyen fején, agyán, gondolatain stb.» A nő megbabonázta, nem tud többé semmiről, a szenvedély elfoglalja egész valóját, s mindez percnyi találkozás miatt. Igazán hihetetlen.

Mellesleg megjegyezve, a legvadabb szenvedélyt ily Bosco-módra elővarázsoló írók maguk is érzik, mennyire ellenkezik a köztapasztalással az ilyen dolog, s rendesen azzal igyekeznek a valószinűség látszatát megadni annak, hogy a végzetes első találkozást minél rendkívülibb körülmények között hozzák létre. A személyt nem tudván, a helyzetet teszik érdekessé, elfeledkezve arról, hogy bár az érdek fölkeltése lehet alapja a szerelemnek, de a kettő még nem azonos. Kvassay is ezt a chablont követte, de némi változtatással, mely találékonyságát dicséri. Az urak, kik a hölgyeket a felborulófélben levő kocsikról vagy bőszült paripákról le- és megmentik, stereotyp alakjai minden rémregénynek. Andor az önvádtól, végzetes vigyázatlanság elkövetésétől menti meg a hősnőt: ez még nincs annyira elhasználva.

Andort e prædestinatiós szerelem eltéríti a kötelesség útjáról. Elhagyja nevelői állását hirtelen, kicsi vagyonát pénzzé teszi, hogy magát és a világot bolondítva, mint gazdag ember szépeleghessen az imádott Szentkápolnay Adrienne grófnőnek. Másodszor egy magyar fürdőben találkozik vele, udvarol neki, s a grófnő szintén őrülten belé szeret. A nő szerelmének itt már van valami kis indoka. Andor végre is megmentője, csinos fiu, jól lovagol, s a grófnő dühös olasz imádóját meg is sebzi; vannak asszonyok, a kiknek elég ennyi is, hogy valakit megszeressenek.

Hogy Andor bír-e hasonló szellemi előnyökkel, azt Adrienne grófnő nem kérdi, s így szerző fölöslegesnek tartja dokumentálni.

Az arisztokratikus hajlamú exnevelőt volt tanítványának megjelenése zavarja meg boldogságában. A gyermek ártatlanul elmondja, hogy Andort náluk most csak a «megszökött nevelő»-nek hívják, s így a hős lehetetlenné van téve az arisztokrata társaságban. Maga Adrienne grófnő is kigúnyolja, pedig szegény Andor időközben egyszer a Balaton hullámaiból is kimentette. A «megszökött nevelő», kinek ezalatt pénze is elfogy, lesujtva távozik, hogy a hálátlan grófnőt, ki őt megtagadta, kiűzze szívéből. A harcmezőn keres sebére írt. Garibaldi épen Olaszország felszabadításán munkálkodik, fölcsap seregébe, halálmegvetéssel küzd, kitünteti magát, fényes állást, nevet vív ki magának. A dicsőség kipótolja azt, a mit a szerelem megtagadott tőle.

Most azonban ő gyulaszt maga iránt végzetes szerelemre egy nőt: a bájos és magasrangú Rivola hercegasszonyt. Ez a szerelem is egy fatalis pillanat szülötte. A hercegnő a Nápolyba bevonuláskor látja meg Andort, a diadalmas hőst, s egyszerre rajta is annyira erőt vesz a szenvedély, hogy barátnője, Camenoti marquisnő előtt rögtön fogadást tesz: «Ezt a férfit, vagy senkit a világon.» «E nő, ki eddig minden férfi iránt egyformán közönyös volt, meglátott és halálig belém szeretett» — beszéli el Andor, s imádásra méltó naivságában ez igen természetesnek látszik előtte.

Rivola hercegnő martyrja lesz szerelmének. Andor nem szeretheti őt, mert szíve az Adrienne képével van tele, a kit pedig gyűlöl. A hercegnő mellőztetve, azon a napon veszi föl a fátyolt, mikor eljegyzését híresztelik Andorral. Az eljegyzés híre valamelyik olasz lapból, — melyet, mint látszik, épen úgy felültetett valami malitiosus ember, mint egyik, a Hymen-rovatot nagyban kultiváló fővárosi lapun-

kat szokták, — Adriennehez is eljut. Ez, ki Fredrigonival jár jegyben, a menyegző előtti napon elszökik, hogy Andor a megcsalatott szerető lábaihoz vethesse magát, bocsánatot kérve az egykori sértésért. De Andor nem tud neki megbocsátani. Életét föláldozta szerelmének, szerelmét feláldozza büszkeségének. A grófnő megőrül, s Andor lemondva fényes állásáról, szűk anyagi viszonyok közt ahoz a kastélyhoz közel vonul meg, hol az őrültet ápolják. Gyötrő lelki kínjai bizonyára rövid időn meg fogják ölni.

Ez száraz vázlata a beszélynek, melynek épen az a hibája, hogy alig több vázlatnál, bárha nem száraz is. Kvassay aggodalmas gonddal tér ki a lelki állapotok festésének, az indokolásnak útjából. Tényeket beszél el, melyek épen nem közönséges voltuknál fogva követelnék megmagyarázását az indító okoknak, s ő ilyenek gyanánt legföljebb az: «autos-efa»-ra utalhat. Adrienne grófnő utána szökik egykori kedvesének, pedig önszántából jegyese másnak; Andor visszautasítja a nőt, kit egész életén át szeretett, s most is szeret csak azért, mert az őt egy pillanatban megsértette. Miért történik mindez, melyek azok a lelki rugók, melyek ily látszólag valószinűtlen eseményeket idéznek elő? Száz ilyen kérdést lehetne tenni, s a szerző egyre sem ád feleletet. Alakjai talányok, s épen ezért nem eléggé érdekesek arra, hogy megfejtésüket megkísértsük.

Mint a vázolt egyszerű meséből is következtethetni, a beszély szerkezete nem olyan, mely akár hosszasabb epizódszerű kitéréseket megengedne, akár a mellékalakok tömegesebb felhasználását tenné szükségessé. S itt a szerző finom tapintattal járt el. Műve egységes, bevégzett egész, a mese egyenletesen, jó fokozattal halad, az érdeklődés — a mennyiben azt a jelzettük fogyatkozások nem csorbítják — folyton ébren van tartva. Még az olasz szabadságharcnak természeténél fogva szélességre csábító leírásában is meg tudott szerző maradni a sokszor szűk korlátok között. Kvassay ismeri a távlat szabályait, s a képen, melyet vázol,

egy természetszerüleg hátrább utalt alak vagy részlet sem tolakodik a főbbek mellé. Épen azért nagy kár, hogy a technikailag kifogástalan képet egy részletében sem tudta kellőleg megvilágítani.

A művecske minden lapjáról meglátszik, hogy gyakorlott s a hatásos részeket kizsákmányolni tudó író munkája. Épen ezért feltünő a bevezetés tapintatlansága. A beszélyben a hős maga mondja el élettörténetét, még pedig úgy, hogy legelőször is a szomorú dráma végjelenetét tárja szemünk elé. Mindjárt kezdetben már megőrülve találjuk Adriennet és végkép megtörve Andort. A bevezetéseknek ilyen, az «in medias res» túlhajtásából származó alakja a mennyire használatos volt valaha, s részben az ma is, annyira indokolatlan. A raffinirozott olvasó — s melyik ne volna az a XIX. században — a zárjelenetből előre következtet a mesére, mely épen ezért veszt érdekességéből. Csak ott bocsátható meg az ilyen bevezetés, hol az író nem magukkal a tényekkel akar hatni, hanem az indító okok részletezésével. Ha nem az iránt akar bennünket kíváncsivá tenni: mi fog történni, hanem hogy mint és miért fog ez és nem más történni. De e beszélynél — mint láttuk — nem áll ez utóbbi eset.

Ha megjegyzéseinkből ki nem felejtjük azt, hogy a mellékalakok: Adrienne-nek gőgös, ultramontán atyja és a folyton gyilkos tekinteteket lövellő, s mindig az érzelmek szélsőségeiben kalandozó Fredrigoni alig egyebek typikus chablonoknál, nagyjából felsoroltuk hiányait és előnyeit ez elbeszélésnek, melyet Kvassay jobb munkái közé nem sorozhatunk. Kvassay, a szellemes író elkényeztette az olvasót. Egy okkal több, hogy az olvasónak ne szabadjon őt elkényeztetnie. *Karlovszky Endre.*

KISFALUDY KÁROLY ÉS IRÉNÉJE. (Tanulmány, írta *Peterdi (Prém) József.* Budapest, 1880.) — Irodalomtörténeti tanulmányok egyre nagyobb számmal jelennek meg s ez újabb tanulmányok közt Prém

kis műve a jobbak közé tartozik, minél fogva kívánatos, hogy a fiatal író tanulmányait folytassa és pedig úgy, hogy alkalmasabb, érdekesebb tárgyakat válaszszon feldolgozásra.

Ajánljuk neki különösen ama terrenumot, melyen Beöthy Zsolt mozog, kivel úgy is nem egy rokon vonása van. Mindketten korábban léptek fel az irodalmi téren, mint saját érdekükben kellett volna, elannyira, hogy a megérlelés, az önismeret, az irány megtalálásának hosszas processusa, a nyilvánosság előtt folyt le, a helyett, hogy az a magány tanulmányai közé rejtezett volna. Mindketten a regényírás terén próbálkoztak meg, de a sikerrel meg nem elégedve, végül irodalomtörténeti kutatásra adták magukat. Mindkettőnek egy fajta tehetsége van a kritikai elemzésre, csakhogy Beöthy több megfontolással, ovatosabban, mondhatni: a tollat jobban megrágva, bocsátja a nyilvánosság elé tanulmányait, bírálatait, Prém írói működése ellenben a sebesebb, tárcaszerű munka bélyegét viseli magán. Beöthy tagadhatatlanul érettebb itéleteiben Prémnél. Viszont Prém kellemesebb styllel bír, miután nem fúr-farag oly kicsinyes gonddal, mint Beöthy; előadása frissebb, közvetlenebb. Prém kevésbbé tudós, de nem is oly tudákos, mint Beöthy. Prém nem használ ily érthetetlenségeket: dramaturgiai optika; nem találunk nála ily kifejezéseket: E színmű oly gyönge épület, hogy nem bír meg egy kritikai földrengést; mert tudja, hogy e kép idétlen, s tulajdonkép a kritikus csak ijesztésre számít, midőn magát a földrengető Zeushez hasonlítja. Rettegjetek szinműírók, regényírók és mindenféle írók! Azért jobb szeretjük Prém igénytelenebb és természetesebb előadását.

Föntebb mondottuk, hogy jobb szeretnők, ha Prém alkalmasabb és érdemesebb tárgyakat választana æsthetikai elemzésre. Mert meg kell ugyan adni, hogy derekasan elemezte *Iréné*-t, tűről hegyre boncolgatta a tragédia minden alakját, kimutatott pontosan minden befolyást, mely Kisfaludy e művén érezhető; de hát bátran kérdhetni: kinek mi haszna van mindebből? *Iréne* annyira távol áll már mindenféle irodalmi divattól, hogy a leggondosabb «dramaturgiai optika» sem fedez föl benne mai szempontból oly okot, melynél fogva fejtegetését kívánatosnak tarthatnók. Csak fontoskodó irodalomtörténeti tudósok rágódhatnak ily csontokon. Prém idézi is az egyiket, ki *Iréné*-re vonatkozólag így ír: «*Iréné*-ben, mely egyébiránt (Kisfaludy Károly) legjobb müve, épen arra nincs elég súly helyezve, minek alapul kellene szolgálni. A görög leány teljesen szenvedőleges alak s inkább az esetlegességnek, mint a szabad akarat tévedésének áldozata. Neki egész cselekvő szenvedélyességgel kellene

a szultán háremhölgyévé lenni s azon csalódásban bukni el, hogy mind szívét és becsületét eljátszotta, mind hazájának nem használt.»

Mi, megvalljuk, nem tudjuk, mi értelme, célja van annak, midőn egy kritikus mintegy belebuj egy már rég elhalt szerző bőrébe, s helyette újra átgondolja, kifőzi, kijavítja annak valamely művét. Ily bírálatokat pedig éveken át olvashattunk oly gyönge szinművek fölött, melyek már születésüknél fogva gyarlók lévén, mit sem nyertek amaz «így kellett volna» kritikákkal, a kritikus pedig nem volt benne a drámaíróban akkor, mikor kellett volna.

Az ily tudós kriticismusnál egyáltalán nincs valami mulatságosabb.

Prém hívatkozik ismét egy ily tudós fejtegetésre, mely a stagiritai bölcs alapján kisüti, hogy «*Iréne* tiszta tragikai eszméjéhez fogható kevés van irodalmunkban».

De hát mit ér az a *tiszta* eszme. A közönség inkább bolondul a darab, mint annak «tiszta eszméje» iránt. És ez az, a mit e tudós urak elfelejtenek. Ignorálják nagy tudományukban a publikumot, mely nem hord hónalja alatt tragikai codexet. Jaj annak a darabnak, mely a publikum elől a tudósok vitái közé kerül. Különben Prém véleménye a darabról a következő: E ritka mű valóságos vándorló dráma! Szigligeti tán nem is sejté, mily sokat jelentő megjegyzést tesz, midőn azt mondá, hogy *Iréné*-n a franciák befolyása érzik meg. Hogy ne, a mikor első eredetijét Voltaire írta. De *Zayre* hasonlíthatatlanul gyöngébb mű Bolyai *Mohamed*-jénél. Amabban merő hideg szónoklat: ebben érdekes lelki küzdelem szól hozzánk. S mindkettőt magasan felülmulta Kisfaludy *Iréné*-je, melyet maga a a költő akart, de többé nem érkezett felülmulni a *Konstantinápoly veszedelmé*-vel.

Hogy mennyiben igaz az, mennyiben nem, a világért sem fejtegetjük. Erről még sokat fognak írni a széptani palæontologusok!

Mi Prém lelkiismeretes, a részletekbe beható s kellemesen írt tanulmánya ellen csak egy tekintetben emelhetünk kifogást, t. i. hogy az említett tudósok véleménye és eljárása alól kevéssé tudta magát emancipálni. Kívánjuk, hogy egy következő tanulmányában jobban a maga lábán járjon. Nem kell megijedni a «tekintélyes íróktól».

A tanulmányból ime mutatványul e kis töredék:

Tán nincs nagyobb dicséret, mintha valamely átdolgozásról azt mondjuk, hogy abban az alapul vett mű legkiválóbb fogyatkozásai mind megannyi fényoldalakká váltak. E dicséret Kisfaludy *Iréné*-jét nagy mértékben illeti meg. Bolyai *Mohamed*-je kezdetleges szinmű.

Bonyodalma nincs, cselekvénye hiányzik, jelenetezése szinte együgyü, az egész egy szerelmi viszony párbeszédes rajza, melyhez Konstantinápoly bevétele s Iréne atyjának, Agenornak ellentállása csupán keretül szolgál; Kisfaludy *Irén*é-je ellenben erős bonyodalma, érdekesen fejlődő cselekvénye, jó szinpadi hatása által válik ki s a szultán és görög lány szerelme oly érdek-összeütközésekre szolgál okul, melyekből fontos állami aktió, országos mozgalom s a trón elleni összeesküvés származik. Igaz, hogy *Mohamed*-ben is, a vége felé, elégületlenséggel fenyegetődzik a hadsereg; de ez oppositiót nem látjuk fejlődni, egyszerüen hírül hozzák a szultánnak. Azért Bolyainál Mohamed átváltozása nem is eléggé indokolt: Ibrahim s a nemzet alig hatnak reá s így az egész szomorujáték a családi esemény, a magánviszony szinvonalán marad; Kisfaludynál ellenben a szerelmi történet motivumai szorosan összefüggnek az állam érdekeivel s a kormánytanácsosok összeesküvése, a hadsereg fenyegető magatartása ép oly jelentékeny részei a tragédiának, mint a szultán csodálatos rajongása a görög leány iránt.

Bolyai igen kevés eszközt használ, s azokat sem kellő ügyességgel: Kisfaludy a drámaírás teljes apparatusával működik. Nagyobb célt tűzött ki s azért több tényezőre is volt szüksége.

Az átdolgozandó mű alakjait: Mohamedet, Ibrahimot és Irénét, továbbá Agenort és Geront-ot megtartotta; de ez ötön kívül még kétszer annyi újat szerepeltet; sőt a cselekvényt s a főbb fordulatokat ép ezek intézik és támasztják. Ez új alakok mind megannyi fontos motivumokat képviselnek s ezek összejátszása, mint látni fogjuk, az eredeti alapeszmét is lényegesen átváltoztatja, a tragikai tévedést erősbíti s a katastrófa lélektani igazságát is tisztább világításban tünteti föl.

Bolyai műve három felvonásra oszlik; Kisfaludy a megbővített anyagot öt felvonásban dolgozta föl. Az előbbinél Mohamed és Iréne szerelme, Agenor és Geront sikertelen küzdelme, továbbá Ibrahim tanácsadása kimeríti az egész fejlődési menetet; az utóbbinál e három mozzanathoz még számos más járul, a megtartott motivumok egész részletes indokolást nyernek s »a játék és ellenjáték« ép oly sokoldalú, mint fokozatos és érdekfeszítő. Úgy tetszik, mintha Kisfaludy elemeire osztotta volna Bolyai drámáját s annak minden alkatrészét megtisztítva és sokszorosítva újra egybe alkotná. Kövessük mi is az ő példáját. *Mohamed*-ben legkiválóbb fogyatkozás: Ibrahim sajátságos magatartása. Ő adja a szultánnak Irénét s később minden ok nélkül azzal áll elő, hogy e viszony átkos a szultánra nézve s a »bölcsesség orvosságával« meg akarja gyógyítani. A hadsereg fenyegető elé-

gedetlenségét csak mellékesen említi: inkább a szerelem és dicsőség közti nagy ellentét fejtegetésével akar hatni rá. S e vita után Mohamed azonnal megváltozik s elhatározza, hogy ismét a dicsőség útjára lép. Szerelmi küzdelme tart ugyan még; de rohamosan kijózanul, nem ugyan Ibrahim további rábeszélése miatt, mert a basa aztán mindvégig tétlen marad, hanem Agenor és társai összeesküvése következtében. Kisfaludy látta, hogy Mohamed átváltozása távolról sincs kellően indokolva. Az oly föllengző szerelmesre csak rendkívüli ellentállás képes hatni: annak a betegségig fajult rajongásnak nem áradozó bölcselkedést, hanem számottevő, rideg erőt kell szembeállítani. Ibrahim basa még másképen is hat Mohamedre: kegyességre bírja a keresztények iránt. A szultán tanácsosa ennélfogva az elnézés s a szigor képviselője; kezdetben jámbor, később kérlelhetetlen; legalább ilyennek kellene lennie, mert tényleg nagy fordulatot támaszt. — Az ellentétes jellemvonások lélektani összeegyeztetését nem kísérelte meg Kisfaludy. Ő egyszerűbben járt el: Ibrahim basából két alakot teremtett. Az egyik Hali basa, nagyvezér; a másik Zagán basa, második vezér. Mindkettő fontos szerepet játszik a tragédiában. Egészben véve Ibrahim kettős törekvését képviselik; Hali azt, a mi görög és emberbaráti szempontból jó; Zagán azt, a mi a török érdekeknek megfelel, s a mit a szultán hívatása követel. De Kisfaludy azért nem jellemzett egyoldalún; sőt mind Hali, mind Zagán basa még több apró vonás által nyer életteljességet, úgy, hogy bármelyik közülök sokkal egyénibb, tökélyesebb, mint Ibrahim egészben véve, bár belőle származtak. — Ime, így teremti meg Kisfaludy a drámai cselekvényt.

A MAGYARTALANSÁGOK ÜGYÉBEN.

I.

Bodnár Zsigmond úrnak.

A *Koszoru* 22-dik füzetében *Bodnár Zsigmond* úr *Magyartalanságok* című könyvecskémet ismertetvén, bírálatát e mondattal kezdi: «Führer úr teljesen járatlan a nyelvtudományban» stb. — A ki azt gondolja hogy Bodnár úr be is bizonyítja ez állitását, nagyon is téved. Minek is bizonyítani azt, a mit B. úr mond? Elég, hogy ő mondta! Maga az a tény, hogy B. úr, ki rendesen nagy embereket szokott kisebbíteni, ezúttal oly leereszkedő, hogy az én csekélységemet is részesíti e nagy megtisztelésben, — B. úrnak példátlan sze-

rénységéről tanúskodik. Hogy is mondja a német: «In der Noth frisst der Teufel Fliegen».

E rövid bevezetés után B. úrnak rettenetes nyelvtudományát van szerencsém bemutatni. — A *Magyartalanságok* előszavában többek közt azt mondom: «A ki ebbeli állításomat (hogy t. i. nálunk minden útba igazító szót perhorreskálnak) tán túlzottnak hiszi, azt arra az indulatos perpatvarra emlékeztetem, melyet egy év *óta* .... Szarvas Gábor ellen provokáltak.» Erre B. úr azt jegyzi meg, hogy «egy év *óta*» helyett egy év *előtt*-et kellett volna használnom. — Bocsánat, t. tanár úr, ha önnek ellent merek mondani. Én úgy tudom, hogy «óta» idő*folyást* jelent, «előtt» pedig idő*pontot*. Ha az említett provokació csak *egy* ízben történt volna, akkor önnek volna igaza, mert ez esetben csakugyan egy év «előtt» volna a helyes kifejezés. De miként ön is, mások is tudják, e provokáció többször ismétlődött (a *Vasárnapi Ujság*-ban és máshol az «évad» szó tárgyában), és így csak vallja meg t. tanár úr, hogy «óta» itt az egyedül üdvözítő, helyes kifejezés, nem pedig «előtt». — «Führer úr — mondja a bíráló úr — saját nyelvtudományi nézeteit nem követi, mert pl. *tanárnak* írja alá magát.» — Régi nóta, melyre a *Nyelvőr* már számtalanszor felelt, mit azonban B. úr, mint nem ínyére való dolgot, észre sem akar venni. Abból t. i. hogy a rosz és *szükségtelen* szókat nem tűrjük, még nem következik, hogy a rosz, de szükséges szókat sem kell tűrnünk. A «tanár» szó minden kifogásolhatása mellett is ép oly szükséges *professor* helyett, mint pl. *elnök* ehelyett: *praesidens* vagy *elülülő*. Sőt a «hordár» szó már a német nyelvben is meghonosodott. Ezért én nem is soroltam e szókat a *Magyartalanságok* címszavai közé. Ellenkezőleg az *elnök*, *fivér*, *nővér* és sok más új szavunkról azt mondom, hogy szükségesek, tehát tűrhetők.

«Führer úr nem tudja — mondja továbbá tudákos bírálónk, — hogy a *nyelv emberi intézmény*, hogy *conventionalis történeti jelek összege*, mely *nem változik* és *romlik*.» — Valóban? Engedje meg t. bíráló úr, hogy ezen elméletének helyes voltán még egy kissé kétkedjem, annyival inkább, mivel én velem *Müller Miksa* sem akar az ön elavult elméletéről tudni. Müller Miksa ugyanis ezt mondja *Újabb Fölolvasásai*-ban: «Van a nyelvtudománynak még egy sajátságos, vonzó oldala: az a lankadatlan harc, mely még folyton tart a nagy *ellentétes elvek* közt ... Itt a nagy kérdések körül még egyre folynak a viták. *Hogy a nyelv természet műve-e* vagy *mesterségé*, hogy a nyelvek egy vagy több forrásból eredtek-e: *ezeket a kérdéseket mindig újra fölvetik*.» — Lássa, t. Bodnár úr, ezeket mondja ugyanaz a Müller

Miksa, a kit ön nekem «tanulmányozás» végett ajánl, de a kit ön maga minden valószinűség szerint sem nem «tanulmányozott», sem nem tanult. Én tehát nem szégyelem megvallani, hogy ezután is megmaradok régi megátalkodottságomban és nem hiszem el még önnek sem, «hogy a nyelv *emberi intézmény* vagy convencionális jelek összege». Hogy a nyelv valóban emberi intézmény, csak azon esetben hinném el önnek, ha Barczafalvi és Bugát Pál magyar nyelvéről volna a szó, mert az ő nyelvük (mely az öné is) csakugyan «emberi intézmény», még pedig igen gyarló emberi intézmény. Különben nagyon lekötelezne tek. tanár úr, ha megmondaná nekem, hogyan képzeli ön ezen emberi intézmény létrejöttét, mert én mint «a nyelvtudományban teljesen járatlan» ember korlátolt eszemmel el nem képzelhetem, hogy az első nyelvcsinálók hogyan tanácskozhattak egymással, mikor a nyelv még nem is létezett?

«Führer úrnak kötelessége lett volna kimutatni — úgy mond továbbá — melyek azok a hibás szólások és miért hibásak.» No ezt értse meg akárki; én nem értem. Hisz a *Magyartalanságok* egyebet sem tartalmaznak, mint hibás szókat és szólások kimutatását.

Nagyon mulatságos B. úrnak ezen naiv vallomása is: „*Mi restelljük*, — úgy mond, — *hogy nyelvészeink legnagyobb része a „Nyelvőr“ téves álláspontját foglalja el.*“ — Elhiszem, hogy „*restelli*,“ plane, ha még hozzá teszem, hogy nyelvészeink nem csak nagyobb része, hanem legalábbb kilenc tizede követi a *Nyelvőr* helyes irányát. — Itt önként az a kérdés támad az olvasóban, hogy nem sokkal természetesebb-e, hogy B. úr elszigetelt álláspontját elhagyva, nyelvészeink nagy többségéhez csatlakozzék, semmint azt kívánni, hogy legjelesebb nyelvészeink az ő özönvízelőtti nézeteit fogadják el? A feleletet én adom meg B. helyett. B. úr ugyanis egy rosz magyar nyelvtant írt, melyet az a pogány *Nyelvőr* nem akart jónak találni. Hinc illæ lacrimæ. Ez az oka annak is, hogy a *Magyartalanságok* írója (mint a *Nyelvőr* egyik híve) «teljesen járatlan a nyelvtudományban».

„*Az ágyat őrzi*“ németes kifejezés B. úrnak szerfölött tetszik. Csak gyönyörködjék benne! «Jósága mellett az is bizonyít» — úgymond — hogy „*hamar felkapták*“. Hatalmas ok! Hisz a *tömkeleg*, *vigarda*, *önkívület* szókat is hamar felkapták, ezek helyett: *útvesztő*, *vigadó*, *önkívüllét* (ájultság), de azért nem hiszem, hogy józan eszű ember az előbbieket helyesen képezett szóknak mondaná.

«Az igének és főnévnek összetétele — mondja továbbá — mint: *látkör*, *láthatár*, *leshely*, *igen üdvös és helyes javítás*“, már t. i. B. úr szerint. Ilyet csakis B. úr állíthat. Ugyan mit szólna B. úr ahhoz, ha

valaki ezeket írná: *köt-fék*, *ír-asztal*, *vág-híd?* Nemde kinevetne? Pedig a *kötszó*, *ír-modor*, *láthatár* egy cseppet sem különbek azoknál. Hol marad önöknél a következetesség?

Hát ahhoz mit szóljon az ember, hogy egy Humboldt, Steinthal, Geiger, Pott és más nyelvészekkel dobálódzó állítólagos magyar nyelvész azt gondolja, hogy „*leshely*" is olyan „*igének*" és főnévnek «összetétele», mint «láthatár»! E szerint Bodnár úr azt sem tudja, hogy leshely szóban a «les» nem *ige*, hanem főnév! (V. ö. *lesben* áll; *lest* vetni.)

Hogy a grammatika B. úrnak nem épen erős oldala, már régen tudtam, de azt még sem hittem volna, hogy a legprimitivebb nyelvtényekkel sincs tisztában. Bizony sokkal jobban tenné Bodnár úr, ha a nekem adott tanácsot ő maga is követné, és tanulna nem «egy kicsit», hanem sokat, igen sokat. Különösen ajánlanám neki, hogy a fent említett német nyelvészek helyett «tanulmányozza» inkább Hunfalvy Pál, Brassai, Budenz, Szarvas G. és Simonyi jeles nyelvészeti műveit, mert különben nagyon félő, hogy a magyar nyelvtant soha meg nem tanulja. *Führer Ignác.*

II.

Válasz Führer Ignác úrnak.

Minden vita csak akkor érdemes a figyelemre, ha az igazságnak szolgálhatunk általa. E nélkül vagy a személyes faggatás mélyére sülyed, vagy pedig üres fitogtatáskép jelentkezik, melylyel szerezhetünk ugyan ellenségeket vagy barátokat, de mit sem nyer vele az igazság. E szempontból válaszolok Führer úrnak. Nála ugyan nincs meg az ítélőtehetség azon éle, az értelem azon ereje, mely e nagy vitához szükséges; de talán meglesz az a jóakarat, mely nem dugja be fülét a tudomány igazsága előtt, s ha nem érti, legalább elhallgat.

Levelét két külön pontra oszthatjuk, az elsőben az egyes concret nyelvtényekről van szó, a másikban nagy, tudományos, philosophiai igazságokról.

Először az egyes nyelvtényekről szólunk.

Én több kifogást tettem Führer úr magyar nyelve ellen. Hallgatag elismeri a többit, csupán az *óta* használatát védi. Azonban ezt sem helyesen. Mert az *egy év óta provocáltak* mondatot rendesen nem hallja magyar ember szájából, ilyenkor ugyanis vagy jelen időt használunk vagy pedig valamely határozóval támogatjuk, pl. *egy év óta provocálnak*, vagy *többször provocáltak;* de a mult időt egyszerűen

nem szoktuk használni. Az ily sajátságokat nem lehet megtanulni semmiféle grammatikából; mert vastag kötetekre terjedne s ilyen még nincs; azután élő nyelvben változni szokott a használat. Hanem minden született magyarnak megmondja a füle.

Azon vádamra, hogy Führer úr saját nyelvtudományi nézeteit sem követi, mikor *tanárnak* írja alá magát, azzal védekezik hogy ez szükséges szó, tehát tűrhető. A mai nyelvek nem ismernek szükséges szót. Ha másképp nem, mindegyik tud magán segíteni, mikor átveszi az idegen szót és azt honosítja meg; az ön tisztelt collégája, Simonyi Zsigmond, például mióta szemére hányták a tanár szóhasználatát, professzornak és filozófia doktorának írja alá magát. Ez legalább következetesség.

Hogy nem követi saját nyelvtudományi nézeteit, az is mutatja, hogy jelen levelében jónak tartja az *önkívüllét* szót; pedig tudni kellene, hogy a *kívül* névutó állapító ragot kíván a szóhoz, tehát *önönkívüllét.*

Nem ismeri nyelvtudományi nézetemet, ha a *láthatár*, *látkör*, *leshely* szók helyeslése után azt hiszi, hogy a *költfék*, *írasztal*, *vághíd* szók használatát kinevetném s így következetlen vagyok. Épen nem. Minden szó tökéletesen jó, ha élnek vele; rossz, ha senkinek sem kell. Ismeretes példa erre Van Helmont hollandi vegyészé, a ki a testek légszerű állapotját egy szóval akarta kifejezni és e célra a *gáz* szót csinálta, melyet ma mindnyájan használunk; de mikor a testek folyó állapotját *blas* szóval akarta kifejezni, ez senkinek sem tetszett és így sem én, sem Führer úr nem használjuk. A nyelv tulajdonkép nem ismer jó és rossz szókat, nem ismer jól és rosszúl képezett szókat. Azt mondhatjuk, hogy a régi magyar nyelvben nem igen akadunk annak példájára, hogy az ige harmadik személye főnévvel kapcsoltatnék össze; de ha egyszer valaki összeköti és vele együtt mások is használják, tökéletesen jó lesz. Ha egyszer önnek eszébe jut *költféket* írni és másokat is meg tud nyerni szavának, részemről szívesen használom; de sem első, sem utolsó nem akarok lenni az új szók használatában azt a kitünő utasítást követvén, hogy az új szók használatában legjobb a divatra szóló szabályt alkalmazni, hogy ruházatunkban ne kövessük bolondul a divatot, de ne is legyünk az utolsók benne.

A mi a *leshely* szót illeti, nagyon jól ismerem az idevágó vitákat, de e szóban is, épen úgy mint a *fekhely*-ben, a *les* szót igeeredetűnek tartom, már csak azért is, mert a magyarban az ige harmadik személye idáig nem szokott egyúttal főnév lenni. De a nyelvtudomány önt is megtanítja arra, hogy idővel valószinűleg e

processusoni megy át igéink jó nagy száma. Képzőiket el fogjuk koptatni és úgy használjuk őket.

Bírálatomban több vádat hoztam fel Führer úr könyvecskéje ellen, ezekről azonban jónak látja hallgatni s így kimerítettem a concret nyelvtényekre való észrevételeimet. Még csak bizonyos személyi insinuatióra kell válaszolnom, mely a vitának igen nyomorúlt fegyvere, mert nem használunk vele az igazságnak. Én ugyanis nem azért támadom meg Szarvast és társait, mert mindenfelé használt nyelvtanomat rosznak találják, hanem tisztán azért, mert téves álláspontot foglalnak el, s nem állanak a mai nyelvphilosophia színvonalán. Szívesen elismerem, hogy Szarvas, Budenz, Simonyi és társaik nyelvészkedése számos szónak eredetét fejtette meg, hogy tevékenységök átbúvárolja, át meg átvizsgálja a nyelvet, hogy egy magyar nyelvtörténeti szótár létrehozásán fáradoznak stb.; de fájdalommal kell fölemlítenem, hogy midőn az orthologia vitáját fölidézték, ott hagyták igazi hivatásukat, a nyelvészetet, mely csak a nyelv változásaival és a szók lehető elemzésével törődik, s a nyelvbölcselet terére csaptak át. Ez nem az ő terök.

Az eddigieknél sokkal fontosabb Führer sorainak azon része, mely a nyelv philosophiájára vonatkozik. Nem azért fontos, mintha valami okosat mondana bennök, hanem mivel a magyartalanság kérdése épen e ponton fordul meg.

A nyelv eredetére vonatkozólag Müller Miksa szellemes felolvasásaira hívatkozik. Müller élvezetes olvasmány, csakhogy vigyázva és értelemmel kell olvasni s akkor mindjárt látni számos ellenmondásait, kapkodásait. Mi már akkor, midőn Simonyi Müller fordításához fogott, több felé mondottuk, hogy épen mivel Müller Miksa nem systematicus fő, kár lesz magyarra fordítani. Egy kissé el is késtünk vele. Elkéstünk azért, mert azalatt külföldön jeles nyelvészek kritikája nagyon leszállította e munka becsét. Müller felolvasásai a hatvanas évek első felében (1863—1865) jelentek meg. Pár évig a nyelvtudomány oraculumául szolgáltak s ő maga, bár határozatlanul, a Schleicher-féle nézetet népszerűsítette, mely a nyelvet a természet productumának tekintette.

Azóta nagyon megváltozott a helyzet. Ma a legkitünőbb nyelvészek mindnyájan belátják, hogy a nyelv oly emberi alkotás, mint a vallás, a jog stb.; vannak ugyan tudósok, a kik az első kezdet körül erősen vitáznak; de ma már alig van, a ki a természet productumának tartaná a nyelvet, a melyen nem változtathat az ember. A hetvenes években általános győzelmet aratott a helyes fölfogás; s a régibb nézet apostolai vagy egészen elhallgattak vagy pedig tete-

mesen módosították tanaikat. Némelyeket, mint a nagyérdemű Schleichert és a genialis s nagy tudományú Geigert a halál némította el.

Ha e tekintetben bővebb tájékozottságot kíván szerezni, a *Havi Szemle* ez idei füzeteire utasíthatom önt; ezekhez könnyen hozzá férhet s megtanulhatja belőlük a szükségeseket. Csak azért bátorkodom ajánlani őket, mert folytonos tekintettel vannak a mi orthologiai vitánkra; különben legjobb lesz, ha a nagy amerikai nyelvész és nyelvphilosophus, William Dwight Whitney idevágó munkáit olvassa, mindent megtalál bennök, a mire csak szüksége van.

Én a legjobb akarat mellett sem fejthetem ki e pár lapon a nyelv életének tanát, azért ha mégis egyet-mást mondok, az okvetlenül igen hézagos lesz.

Ön azt kérdi tőlem, hogy ha emberi intézménynek tartom a nyelvet, hogyan képzelem létrejöttét, mert nem tudja elképzelni, hogy az első nyelvcsinálók hogyan tanácskozhattak egymással, mikor a nyelv még nem is létezett?

A legtöbb kezdetleges emberi intézmény nem tanácskozás szülötte. Ősszokásaink, erkölcseink nem igen valának tanácskozás eredményei. A mai divat sem szokott az lenni. Egy kezdi s a többi utánozza. Ha nem teszszük föl, hogy a nyelv közvetlenül isten teremtése s a nyelveket a bábeli zavar szülte, kényszerülünk elhinni, hogy a nyelvet az ember hozta létre. Az érintkezés, a közlekedés szüksége kényszerítette az embert, hogy taglejtéssel és hangjával adja tudtul érzelmeit ember- és állattársainak. Nincs semmi okunk föltenni, hogy az ős emberek máskép jártak volna el, mint a mai kis gyermekek, a kik akárhányszor a szükségtől kényszerítve, neveket adnak a dolgoknak. Ez a legészszerűbb és legegyszerűbb magyarázat. Így a nyelv emberi intézmény. Az ember által mondott szó nincs szorosabb viszonyban a tárgygyal, mint akármely más jel. Ha szorosabb viszony volna közöttük, nem lehetne idő folytán elhagyni a szót s ugyanazon tárgyra másikat használni, vagy ugyanazon szót más tárgyra alkalmazni. Pedig ha terem engedné, lapokra terjedő példákat írhatnék ide a különféle nyelvekből.

A nyelv legfőbb célja a megértetés levén, természetesen minden egyes szó nem csak a magam jele, hanem conventionalis jel, azaz másoknak is el kell fogadniok. Ha fel nem karolják, elvész létrehozójával együtt. A felkarolt szó az egyedül jó szó. Itt tehát a szokás az uralkodó hatalom. E szokás pedig felkarol olyan szókat, melyek az eddigiek analogiájára képeztettek; fel olyanokat is, melyek új ösvényre térnek. Mi nem mondhatjuk, hogy roszak, ha másoknak tetszenek. Például két-háromszáz év előtt az úgy nevezett »helyesen»

beszélők sokáig nem fogadták el az angol *its* birtokos névmást, míg végre a közszokás rájok erőszakolta. A magyar *honvéd* ellen ezer panaszt emelhet a nyelvészek korlátoltsága, mit sem használ, a közszokás és a történeti dicsőség szentesítette; a *jól néz ki* german eredetű képes kifejezés, de annyira tetszik, hogy már itt-ott a népnél is hallani.

A legjobb akarat mellett sem folytathatom tovább e fejtegetést, bármennyire szeretném. Führer úrnak azonban tudományosan kellett volna igazolnia, hogy miért tartja a könyvében kárhoztatott szókat és szólásokat magyartalanoknak. Be kellett volna bizonyítania, hogy elég ok valamely szónak megbélyegzésére, ha az 1770-ig található analogiákkal ellenkezik; be kellett volna mutatnia, mily természeti vagy emberi törvények kényszerítik az embert, hogy valamely szót ne használjon, s ha mégis használná, micsoda vétket követ el a nyelv ellen, hogyan sujtja őt az osztó igazság, pl. Petőfit a *tömkeleg* s más hasonló szók használatáért; miért tűrhetők ez állítólagos rosz szók az ön álláspontján, ha egyszer felkapattak s így tovább. Mindezeket tudományos okokkal kellett volna tárgyalni, nem pedig oly módon, mint a *Nyelvőr* teszi, melyben a legsoványabb idevágó fejtegetést sem találni. *Bodnár Zsigmond.*

A KASTÉLY ÚJ LAKÓJA.

ELBESZÉLÉS.

Irta

KAZÁR EMIL.

BÁTI kastély nagy termében lebocsátották az ablakok függönyeit, hogy elzárják a nyugodni készülő nap sugarát, mely épen a terem ablakaira esett. De egy öreg úr többször fölállt, félrevonta a függönyt, s végig nézett a poros úton, mely a vetések közt a kastélyhoz kanyarult; aztán pedig türelmetlenül tekintett az órára.

Egy koros hölgy volt még a teremben, ki valami regényt olvasott; s egy viruló szép leány, ki a kanári madár kalitkájára friss füvet rakott és kedves csacsogást folytatott virgonc foglyával.

A terem meglehetőꞔen kopottas, régi butorokkal. Nem valami elegáns hely, hanem közönséges falusi kastély; úgynevezett nappali nagy szobája, tölgyfa padozattal, nagy cserép kályhával; nehéz szekrényekkel, színehagyott bársony függönyökkel, bőr-kanapéval, karos-székekkel és barnult arcképekkel. A terjedelmes pohárszék, az ölnyi magas faburkolat köröskörül a falakon s egy roppant nagyságú kihuzóasztal arra vallanak, hogy e terem rendeltetése eredetileg ebédlő volt, s hogy egész butorzata hosszu időket élt már.

Az öreg úr ismételve elővette a hírlapot és olvasott.

Az éltes nő el volt merűlve a regényolvasásba, csak a kisasszony csicsergett folytonosan a madárhoz és kedveskedő megszólításokkal halmozta el a kis jószágot.

— László bácsi nyughatatlan — szólalt meg az éltes hölgy édeskésen, a mint az öreg úr ismét félrevonta a függönyt és kitekintett, ő pedig nehány lapot vágott fel a könyvben. — Pali, hej Pali hozz friss vizet:, kiáltott ezután, s a mint egy szolga megjelent, még egy csomó tenni valót bízott rá, súlyos következményeket helyezve kilátásba, ha azok közül valami nem teljesül. László bácsi azt az embert várja? — kérdezte ezután.

— Már jöhetne, hacsak a vonat nem késett — válaszolt az öreg úr ismét az órát nézve.

— Elfelejtettem kocsit küldeni utána — jegyzé meg az asszonyság szárazon.

— Én küldtem.

— Mindig akad az indóháznál. Igazán azt sem tudom, hogy ki ez az ember. Különös; ezentúl egy idegen emberrel fogunk lakni. Még rendben sem vagyunk. Istenem, milyen itt minden! — sohajtott az asszonyság körűltekintve.

— Bátor voltam asszonyom két szobát rendbe hozatni Bellér úr számára.

— Ah, igaz biz az! László bácsi igen sokat gondol arra az emberre. Én bizony nem értek semmit — mond az asszonyság, becsukva a könyvet, s az öreg úr felé fordulva. Szegény boldogult nagybátyám egy tökéletesen ismeretlen emberre nézve kiköti, hogy az ide jőjjön lakni, szedjen rendbe egy csomó irkafirkát, és szolgáltassunk ki neki évenkint kétezer forintot. Hát mit jelent ez, ki mondja meg nekem?

— Azok az irkafirkák asszonyom — válaszolt az öreg úr kissé kipirulva — nagyon fontos családi iratok. Én legalább úgy hiszem. Néhai Bogáti Tamás barátomat a család másik ága, a dunántúliak, mindig fenyegették, hogy kipörlik, főkép pedig fenyegették, mikor az öreg már betegeske-

dett. Ott az írások közt, a leveles ládákban meg lehet találni, hogy a dunántúliaknak semmi jussok. Majd az a fiatal ember ki fogja azt keresni, majd ő ki fogja mutatni, hogy kinek van itt igazi jussa, s nem emelhet az ellen szót senki — de senki! Ej, ha az öreg úr nem lett volna oly beteges, vagy elébb jön az a jó gondolata... Mert nagyon jó gondolatnak nevezem, hogy végre is mindennek véget akart szakítani. Mondom, ha előbb jön...

Itt az öreg úr, kinek beszédéből heveskedés s az általa mondottak iránt nagy meggyőződés nyilatkozott, — hirtelen elhallgatott, az asszonyság pedig ép ily hirtelen közbe vágott:

— Tehát akkor nem kerülne évenkint kétezer forintunkba. Ennyit fizetni az irkafirkák kutatójának!

— A néhai szabadon rendelhezhetett, asszonyom, a saját vagyona fölött, — veté oda László bácsi, bizonyos élességgel.

— Soha sem feledkezett volna meg legközelebbi rokonairól, nem soha! — kiáltott magasztaló lelkesültséggel az asszonyság. — Rendkívül szerette édes anyját és édes anyja született Tornyai volt; és én is született Tornyai vagyok és Rizának ezenkívül keresztatyja is volt, s mi minden évben írtunk neki s a rokoni viszonyt igazán példásan ápoltuk. Rizát nagyon szerette, csakugy, mintha gyermeke lett volna.

— Mi az mama? — kérdezte a kisasszony, a ki neve említésére figyelmes lett.

Anyja magához intette, megölelte, megcsókolta és büszke megelégedéssel tekintett végig a szép leányon.

— Ma megjön az az úr, tudod Riza, a kinek kétezer forintot kell fizetnünk a tiedből.

— Az enyimből mama? Azt hiszem, hogy Bogáti bácsi vagyonából.

— Mintha az nem mindegy volna! — sohajtott az asszonyság. — De édes Tarczali szomszéd, kedves László bácsi, ismeri ön azt a bizonyos embert?

— Nem, én soha sem láttam.

— Hát ugyan ki lehet?

— Úgy tudom, nagyon derék családból származik, de talán nem elég vagyonos. Nem szolgálhatok semmi részletes felvilágosítással.

— Én istenem, még csak nem is rokon. Bellér — Bellér Dezső ... soha sem hallottam ezt a nevet, csak mikor a végrendeletet felolvasták. És azt mondja ön, hogy fiatal.

— Úgy tetszik. Egyszer vagy kétszer beszélt róla öreg barátom.

— Tehát egy fiatal ember itt velünk a házban, — folytatta sopánkodásait az asszonyság, leányára vetve egy hosszú és aggodalmas pillantást. — Ki tudja miféle, minő vásott, arról a gonosz Pestről. Gondolkodóba estem, ha netán Rizát beküldöm a városba.

— Minek mama?

— Avagy magunk sem lakunk itt — mond az asszonyság, válasz gyanánt ismét megcsókolva leányát. Ah, nagyon kényelmetlen, ha az ember nem érzi magát otthon a sajátjában. Reménylem, hogy az az úr be fogja látni, s ha egyszer elvégezte a dolgát az írások közt, nem fog tovább itt maradni.

László bácsi e pillanatban nagy élénkséggel fordult el az ablak melletti őrállomástól.

— Végre. Itt a kocsi! — mond kifelé intve fejével.

— Önt nagyon érdekli az az idegen, kedves szomszéd. Meg vagyok győződve, hogy mostani látogatása sem minket illet, hanem egyedül a jövevényt. Bennünket még akkor sem nézett meg, ha a kastély előtt vitte el útja. Látom László bácsi, hogy most meg elébe akar sietni. Legyen tehát oly jó, mutassa meg a lakását, úgy is ön rendezte be.

— Majd bevezetem ide! — kiáltott az öreg úr, gyorsan kisietve a teremből.

— Ide vezetni, ugyan minek? — tiltakozott az asszonyság ajkát bigyesztve, aztán leányához fordult. — Riza azt

hiszem, hogy keresztapádnak nem mindig voltak világos pillanatai. Ah jóságos egek! mi jut eszembe. Majd megmondom, ha láttam ezt az urat. — Pali, Pali, te semmiházi; hol vagy Pali? Csak nem ment annak az embernek az udvarlására.

Az asszonyság elkezdett csöngetni; mind hasztalan. Pali nem jelent meg.

A visszatérő László bácsi igen haragosnak találta az asszonyságot, a ki sietett vele tudatni, hogy sehol a világon nincsenek gonoszabb cselédek, mint ebben az elátkozott kastélyban. Riza kisasszony nagyon kérte édes anyját, mondaná meg mit akar, s ő azonnal teljesíti. Az asszonyság elhatározta, hogy a Pali nevű szolgát el fogja csapni, s csak e kijelentés után vetett egy hosszú kérdő tekintetet az öreg úrra.

— Megérkezett?

— Igen. De beteges, az út nagyon összetörte és egyenesen lakásába vezettem. Szegény fiatal ember!

— Szánalomra méltó?

— Úgy tetszik, nincs jó egészsége.

— Tehát ápolni is kell. Igy még kellemesebb a helyzet. Úri-féle, vagy valami parlagi legény?

— Mondhatom, hogy nem fog sok zenebonát előidézni — felelt László bácsi, ki gondolkodóba esett. — Szerény és csöndes természetnek látszik, és egy kicsit vékony legény, de azért fölveheti még magát. Ah Riza kisasszony, semmi esetre sem számíthat benne táncosra.

— Nem-é? — kiáltott tréfásan Riza. Csalódásokból áll az élet, mint a mama szokta mondani.

— De ha kegyed Riza kisasszony úgy akarná, hogy egy igen-igen rövid istenhozottat mondjon e fiatal embernek, a ki útról jött és beteges, akkor kegyed nagyon szeretetreméltó háziasszony lenne.

— Igaza van, Laci bácsi, — mond komolyan a leány. — Menjünk és köszöntsük.

Az asszonyság zsémbesen morgott valamit, de egyetlen határozott szóval sem igyekezett visszatartani Rizát, kinek az öreg úr karját nyujtotta és kivezette a teremből.

II.

A jövevény számára az öreg Tarczali László gondoskodásából elkészített két szoba a hosszú kastély túlsó végén volt, elég félre arra nézve, hogy a ki ott lakik, ne essék az innenső részen lakók útjába. Az egész kastély maga sem volt valami építészeti remekmű, hanem csak afféle nagy hosszú alház, milyen a legtöbb úri lak a falusi birtokokon; a vendég számára kijelölt két szoba pedig a legszerényebb, az egész szoba-sorozatban meszelt falakkal, pádimentummal és kosaras rostélyzattal az ablakokon, melyek a nagy kertre nyiltak, a hol legtöbb volt a szilvafa s körte.

Az ablakhoz helyezett karosszékben pihent meg Bellér Dezső, az asszonyság által oly váltig emlegetett fiatal ember, ki valami végrendeleti intézkedés következtében lett a báti kastély lakója, nem nagy örömére ugyanazon végrendelet egyéb telepítvényeseinek, mert a báti kastély csak épen most cserélt uraságot. Egy év előtt még boldogult Bogáti Tamás parancsolt itt.

A kastély legújabb lakója kimerülten dőlt végig a karszéken, csaknem mozdulatlanul, és sápadt arcát az ablakon beáramló üde lég elé fordította. Ez az arc egy sovány, beteges ember arca volt, annál szánalmat keltőbb, mert még fiatal. Ott feküdt, mint egy álmadozó, a ki nem néz semmit és nem figyel semmire. És ez talán jó is volt neki arra, hogy annál kevésbbé vegye észre a hideg fogadtatást, melyben itt részesült. Bizonyára sokkal tovább pihent így háborítlanul, mint a meddig a kedves vendégek iránti gondoskodás egy-egy újabb figyelmi jelensége váltja föl egymást, midőn kopogás hallatszott az ajtón. A pihenő bágyadtan fordította arra arcát, de csak akkor emelte föl fejét is, mikor

az öreg úrral együtt belépett Riza kisasszony is, ki e szobában épen olyan díszes jelenség volt, mint ama másik nagy szobában, vagy akárhol az lenne az egész világon.

A kastély új lakója ekkor fölállt, s egy középtermetű, rosszul fejlődött testalkatú férfiu bontakozott ki a karosszék öléből. Előre tett nehány lépést, meghajtotta magát, s ez oly szögletességgel történt, melyből rögtön ki lehetett találni, mennyire nem igen forgolódott társaságokban, hol az ilyesmit az ember egészen másképen szokta végrehajtani. Hanem Riza kisasszony csak azt vette észre, hogy a vendég nem a legkitünőbb egészségben érkezett meg. Részvéttel üdvözölte, kezét nyujtotta neki és kérte, hogy kényelme érdekében tegyen meg minden rendelkezést, mert itthon van.

— A hosszú út, a forróság és a por nagyon elgyöngített. Bocsánat, hogy tiszteletemet nem tehetem — válaszolt Bellér Dezső, kinek kellemes hangja volt, de úgy tetszett, mintha egy kissé éles lett volna.

Riza kisasszony egész bájos szeretetreméltóságát feltüntette a biztosításokkal, melyeknek arról kellett megnyugtatni a jövevényt, hogy itt nagyon szívesen látott vendég. Édes anyjának pedig azt mondta, hogy Bellér Dezsővel valóban nem lesz zajosabb a kastély, mert ez nagyon szerény, csöndes fiatal ember, a ki vagy most lábolt ki valami betegségből, vagy pedig ezentúl lesz beteg.

— És nem valami gavallér? nem valami világban jártas fiatal úr? — mond az asszonyság — és hozzá beteges is. Majd a saját szobájában költheti el az ebédjét.

Bellér Dezső a megérkezés napjának első estéjén csak azzal adott életjelt magáról, hogy egy fél óráig hegedűlt, a mit Riza kisasszony is figyelemmel hallgatott, s azt mondta, hogy a kastély új lakója nem épen rosszul játszik.

Csak másnap dél körűl mutatta be magát az új lakó özvegy Szadainé, született Tornyai Franciska ő nagyságának, a kastély törvényes parancsnokának, ki roppant sok kérdés özönével halmozta el Bellér Dezsőt, s a válaszokból kétségte-

lenűl meggyőződött, hogy a fiatal ember semmi rokonságban sem áll a családdal, hogy néhai Bogáti Tamással is alig beszélt életében nehányszor, és hogy őt magát szintén fölötte meglepte az elhunyt végrendelete.

— Most már megmondom Riza, hogy mit nevettem tegnap, — szólt Szadainé leányához, mikor a fiatal embert kegyesen elbocsájtotta. — Az jutott eszembe, hogy Tamás bátyánk talán a te jövendőbelidről akart gondoskodni Bellér Dezsőben. Hanem . . . ej istenem, nem mondok többet, csak annyit, hogy nem Don Juan, és hogy nagyon rossz színben van. Én szánalmat érzek iránta, s kiadom a rendeletet, hogy a konyhán mindig készen legyen a herbathea és becsináltakat főzzenek.

Valóban az új lakó legkisebbet sem változtatott a kastély napirendjén, s még hálára kötelezettnek vallotta magát azért is, hogy saját szobájában, egyedűl fogyaszthatja el ebédjét.

Tarczali László átadta neki a leveles kamara kulcsát, melyet a boldogult Bogáti bízott reá oly szígorú utasítással, hogy azt senki más kezébe ne juttassa, s melyről azt is meghagyta, hogy később is csak Bellér Dezső használhatja, s hogy a leveles kamarába csakis ő vele együtt léphet be valaki. Természetes, hogy e rejtélyes intézkedés, mely a végrendeletben nem volt ugyan részletezve, de egy Tarczalihoz írt levélben megolvashatta akárki, kíváncsiságot idézett elő a kamara titkai iránt, és mikor annak ajtaját fölnyitotta Bellér Dezső, Szadainé ő nagysága sem hiányzott. De a szűk cella oly sivár látványt nyujtott, hogy a derék asszonyságot már az első pillanatra nagy csalódás fogta el. Közönséges fenyőfa polcokon nagy iratcsomagok, ezenkívül két jókora láda, szintén irományokkal telve, nehány száz kötet könyv rendetlenségben, ez volt minden, a mit látni lehetett, holott ő nagysága rendkívüli becses családi ereklyéket, több mázsás ezüst gyertyatartókat és címeres tálakat óhajtott szemlélni, melyekre nézve azonnal be is jelentette

volna igényeit. De már a másik pillanatban a vaspántos ládákat találta fölötte gyanusaknak, s legnyájasabb mosolya kiséretében kérdezte Bellér Dezsőt, ha nem lehetne-é azokba beletekinteni. A fiatal ember rögtön felnyitotta a két ládát. Avult iratcsomagok és könyvek voltak azokban is.

— És ha ön azokat a nevezetes iratokat megtalálta itt, kedves Bellér úr, mit fog ön azokkal tenni?

— Azok egyenesen nagyságodat illetik.

— És ha itt véletlenül egyéb is volna; teszem azt ékszerek ... Mert kérem Bellér úr, ki tudja melyik ősünk, hova rejthette vagyonát.

Bellér Dezső oly becsületes arccal, mely Szadainét is megörvendeztette, biztosította ő nagyságát, hogy ily váratlan esetben legelőször is őt fogja értesíteni, mert itt nem lehet más tulajdonos, mint ő nagysága és Riza kisasszony.

Szadainé tehát megnyugtatva hagyta el a pókhálós és dohos levegőjü kamarát.

— Kedves barátom — szólt Tarczali László, mikor egyedűl maradt a fiatal emberrel — szükségesnek tartom önnek megmondani, hogy boldogult barátom nagyon óhajtotta az itt levő iratok legpontosabb átvizsgálását, s bizonyára maga teljesítette volna azt, ha már a betegség erőt nem vesz rajta. Ön sejtheti, hogy valaminek kell itt lappangni, különben az öreg úr nem tett volna oly intézkedéseket, mint a minőket csakugyan tett. Ön rögtön jól kiszellőzteti a kamarát, aztán egy-két óráig bezárkozik ide naponkint, a míg elkészül.

Átalában az öreg Tarczali nagy figyelmet tanusított minden iránt, a mi Bellér Dezsőt csak távolról is illethette, úgyhogy Szadainé többször szemére lobbantotta, hogy Bellért még képzelődővé teszi, mert hiszen olyan tisztelettel viseltetik iránta, hogy egyszer még az ajtón sem akart kilépni e fiatal ember előtt, s valóban kényszerítette is, hogy az menjen elől, a mi Bellér helyzetével és Tarczali úr tisztes korával kiáltó ellentétben van.

Tarczali László vállat vont, s azt mondta, hogy nem emlékszik az esetre. E felszólalástól kezdve azonban még kevesebbet kereste föl a kastély úrnőjét, mint eddig. De csaknem minden nap eljött a fiatal emberhez s a délután és este nagy részét együtt töltötték.

III.

A napok ugyanazon egyhangúság közt folytak és Szadainénak a cselédek ellen irányzott zsörtölődései is ugyanazon kérlelhetetlen rendszerességgel törtek ki minden nap. A nagyságos asszony különben az egész délelőttet benső termeiben töltötte; délután olvasott s mikor végre megjelent a ház körül, mindannyiszor borzadva kellett tapasztalnia, hogy milyen iszonyú a rendetlenség.

Riza kisasszonynyal Bellér Dezső reggelenkint vagy alkonyat felé a kertben szokott találkozni; üdvözölte, nehány udvarias kérdést intézett hozzá, s vigyázott jól, nehogy tolakodónak tünjék föl. A fiatal ember a levéltárban töltötte el a nap nagyobb részét, vagy hegedűlt, a mi szenvedélyének látszott. Nem közeledett senki felé, de forró ragaszkodást érzett Tarczali iránt, ki alig félórányira lakott ide, s az alkony idejében rendesen átsétált a báti kastélyhoz az ér árnyas fűzfa-bokrai közt.

Dezső ilyenkor a nagy szilváskert alsó részén várt, hol egy pár gesztenye- és óriás diófa kellemes pagonyt alkottak, mely távol levén a kastélytól, nem vált kedvenc helyévé senkinek s a fiatal ember megnyugodott, hogy rendes jelenlétével nem háborgat itt senkit. Néha ide hozta magával hegedűjét is.

Egyik alkonyatkor Tarczalival már hosszabb ideig ültek a diófa alatt, csaknem szó nélkül, mert Dezső nagyon elmélyedt a hegedűjátékba. A mint a játékot elhagyta, Tarczali rögtön azt kérdezte tőle:

— Mi ujság a levéltárban?

— Folytatom a vizsgálódást, de a mennyire én megítélhetem, még semmi nevezetes csomóhoz nem jutottam.

— És azok a nevezetes iratok, a család dunántúli ágáról?

— Még eddig nyomuk sincs, de még ékszerekre sem találtam.

— Azt hiába várja Szadainé. Azonban lehet talán ott valami váratlan is — jegyzé meg az öreg úr, kin Bellér nem egyszer vette észre, hogy beszélgetés közben nyugtalankodni szokott és Szadainé iránt nem valami lelkes rokonszenvvel viseltetik.

Dezső a tokba helyezte hegedűjét, s mindketten hallgatagon néztek a nagy síkságra, mely előttük elterült, s honnan az az átalános zsongás hallatszott, melyet alkonyatkor az emberek és állatok összevegyülő zaja szokott okozni.

— Jól érzem magam itt, — szólt a fiatal ember, hosszas lélekzetet véve, mialatt a szomorú elégültség mosolya jelent meg vékony ajkain. — Itt nem olyan könnyü betegnek lenni.

— Öcsém uram sokat betegeskedett? — kérdezte Tarczali részvéttel.

— Az elhagyatottság, a küzdelem, a nyomor, mindig a halál poroszlói s kegyetlenűl kiszolgáltatnak neki. Már régen rám tették kezöket és hurcolnak.

Bellér olyan szomorú hangon mondta ezeket, hogy az öreg úr hirtelenében nem is talált vigasztaló szót, mert érezte, hogy a fiatal embernek igaza van.

— Régen elvesztette szülőit. Mikor halt meg anyja? — kérdezte.

— Alig lehettem hét éves. Atyámat nem ismertem. Úgy tudom, hogy az öreg Bogáti ismerte. Anyám szegény asszony volt, de dolgozott, s nem láttunk szükséget. Mikor meghalt, teljes árvaságban maradtam. Rokonaim talán más vidéken laknak, mert én egyet sem ismertem közülök. Árva intézetbe jutottam. Szomorú, nagyon szomorú hely az. Óráról

órára kiszabott szigorúság és soha egy nyájas szó. Minden vigasztalódás abból áll, hogy ha úgy telt el a nap, hogy nem büntettek meg. Felnőni szeretet nélkül, nem ismerni családi kört: ah istenem, minő gyermekkor az ilyen. Alig vártam, hogy szabadulhassak. Már betöltöttem tizenkettedik évemet, mikor elhatároztam, hogy mesterségre megyek. Sápadt, fejletlen gyerek voltam és bús mindig. Kértem, adjanak valami mesteremberhez. Nem volt senkim, a ki sorsomat igazgatta volna. Kérelmemre tehát rögtön azt mondta az igazgató, hogy szabadon választhatok életpályát. Egy asztalos tudakozódott épen akkor, hogy nincs-é valami alkalmas fiú az ő számára. Engem ajánlottak neki. Megnézett, savanyú képet csinált hozzám, de mégis felfogadott. «Gyönge ugyan, nagyon is gyönge — ezeket mondta — de hát itt nem is keres az ember Goliáthot. Jó lesz eleinte a gyerek mellé.» Rögtön elvitt magával s én minden megindulás nélkül váltam meg az intézettől, hol majd hat évet töltöttem el. Lett belőlem a legközönségesebb cseléd. Mindig egy kis gyerek körül voltam, kivéve ha cepelmi való akadt. A műhelyt éjjelenkint kellett tisztogatni. Néha alig aludtam egy órát. Fáztam, koplaltam és keservesen türtem. Még az sem volt, kinek panaszkodhattam volna. A műhelyben mindenki üthetett, verhetett; még a másik inas is rám kapott, mert nem vettem részt pajkosságaiban, mert nem volt annyi erőm, hogy megvédhettem volna magamat. Már akkor elkezdtem köhögni. Azután jött a nehéz mesterség, a deszkák, a szekrények emelése, a fürész, a gyalu, a szekerce. Lassankint a saját koporsómat készítettem.

— Nem, nem! — kiáltott szomorú felindulással Tarczali. — Ön egy kicsit gyöngélkedik ugyan barátom, hanem ez úgy megváltozik, hogy kívánni sem lehet jobban. Ön nyugalmasan fog élni s ez csodatevő orvosság.

— Már késő! — válaszolt bús hangon a fiatal ember és a padon hátra dőlve, a tájat szemlélte.

— És Bogáti? No igen, az öreg nem kereste önt fel néha?

— Levélben tudakozódott utánam az intézetben, a honnan azt válaszolták neki, hogy az intézet atyai gondoskodása komoly életpályára segített, s bizonyára hasznos ember lesz belőlem. Évek multak el, s én nem hallottam róla semmit.

— Az öreg úr ismerte önnek anyját, — szólt Tarczali komor gondolkozás közt. — Legalább nekem egyszer említette. Érdeklődött ön iránt, amint ön meg is győződhetett erről.

— Nagylelkü volt irántam s a legmélyebb hálára kötelezett! — kiáltott a fiatal ember meghatottan.

— És mi történt önnel tovább, kedves barátom?

— Folytattam a tengődést, melyet a világba dobottak élnek, kik mindenkinek útjába esnek, s kik nem tudnak beolvadni se a söpredékbe, se az élet felszinébe, hanem bukdácsolnak. Mindenkinek küszöbe lettem, melyet meg lehet taposni. A második télen nagyon áthültem, egész nyáron betegeskedtem, őszre pedig bevittek a kórházba, s ott voltam télen, teljesen elhagyatva. A mellettem levő ágyban egy muzsikus feküdt, nagymérvű tüdőbajban és lázas képzelődésben saját talentuma felől. Kávéházi zenész volt, de Paganininek tartotta magát. Valamit én is tudtam hegedűlni, még az intézetben tanultam, de mióta mesterségen voltam, egészen felhagytam vele. Paganini nagyon megszeretett, mikor megtudta, hogy én is pengetem a húrokat, és káprázatos terveket közölt velem bizonyos amerikai útazást illetőleg, melyre régen készül, s melyre hajlandó magával vinni. Ah szegény, nagyon lelkes és jó szívü zenész volt, de végtelenül korhely, mi nem is csoda, mert az ő művészetét csak éjfél után tudta élvezni a közönség. Valamennyire felgyógyult s nagy érzékenységgel bucsúzott el tőlem és megigérte pártfogását. És uram, — folytatá Dezső elérzékenyülve, — ez az ember valóban pártfogóm lett és segített rajtam. Még tartott a farsang, és Paganini a tánciskolákban és daltársulatok mellett eleget hegedűlhetett.

Az első vasárnap után meglátogatott és apró ajándékokat hozott nekem, sőt eltávozta után nem csak borszagot hagyott maga után, de vánkosom alá rejtve és papirba göngyölve nehány forintot is. Többször meglátogatott és elhatároztuk, hogy mihelyt elhagyom a kórházat, hozzá megyek, tanítványa leszek, s ő helyet fog nekem szorítani a zenekarban. Valóban nem gondolhattam többé arra, hogy mesterségem mellett maradjak. Az orvos maga is azt mondta, hogy megemészt a súlyos munka.

Dezső szünetet tartott.

— Sokat összevissza beszélek, ugy-e Tarczali úr? — kérdezte.

— Nem is sejtheti, mennyire érdekel. Folytassa, ha nem fárasztja az ily hosszas beszéd.

— Most egészen jól érzem magam. Nos tehát, mikor elhagyhattam a kórházat, volt kihez mennem. Várt rám Paganini, s elvitt egy kávémérésbe s uzsonnát rendelt. Nem volt lakása, hisz minek is. Egész éjjel a kávéházban játszott, pedig a szállás éjjelre szükséges. Minden kávéháznak (főkép a melyekben egész éjjel tivornyáznak) van egy titkos szobája, a hol kártyázni szoktak. Az ilyen muzsikusok ott aluszszák ki magokat nappal. Láthatja ön, hogy derék barátom azt is megosztotta velem, a mivel nem birt. Azonnal megpróbálta, hogy mit tudok a hegedűn. Meg volt elégedve, s azt mondta, hogy tökéletesen jó vagyok a zenekarba. Fölötte különös zenekar volt, no de erről nem beszélek. Pártfogóm biztatása azonban nem teljesült, mert nem vettek be a zenekarba. Vannak elegen, minek még egy osztozóval több. Mentorom esküdözött és káromkodott, hogy valódi művész vagyok. Mind hiába, befolyása nem ért semmit. Paganini leültetett tehát egy zugba, s ott virrasztottam át az egész éjjelt, pipafüstben, cikoriás és rumos illatú levegőben, éktelen zsivaj közt. Pártfogóm vigasztalt és ehez hatalmasan értett is. Hetekig tartott, hogy ez az ember viselte gondomat, a ki nekem nem volt senkim, a ki nyo-

morgott, koplalt, s nekem mégis enni adott és tanított. Végre bejutottam a zenekarba, játszottam egész éjjel, részt vettem a dőzsölő társaságok tivornyáiban, melyeknek a gőzét a nappal nem tudta szétoszlatni fejemből. Négy évig tartott ez. Ifjuságom tavaszát így éltem.

— Borzasztó! — kiáltott fölpattanva Tarczali. — Csoda, hogy önt meg nem ölte ez az élet.

— Észrevettem magamat. Volt bennem valami, a mi mindig küzdelemre hívott az elsülyedés ellen. Takarékosabb voltam, mint többi társaim. Élelemre nem sokat kellett költeni, mert a mulatozó urak asztalánál mindig csak akadt valami. Első igyekezetem volt, hogy egy kis otthont szerezzek magamnak, egy kis magános szobát, a hol megpihenhessek nap közben. A délelőttet átaludtam, délután a hegedűn gyakoroltam magam és olvastam valamit. Mindig szerettem tanulni s most már eléggé érett voltam hozzá, hogy felfoghassam, mért tanulok. A zenét mind jobban megszerettem; barátom rendkívüli jövőt jósolt, és csakis nagyobb jövedelmeket várt, hogy aztán Amerikába mehessünk, elragadni az új világ lakóit és dollárjait. Ekkor történt, hogy Bogáti úrral először találkoztam.

Tarczali nagy figyelemmel fordult a beszélő felé.

— Egy reggel szállásomon levelet találtam, mely egy fogadóba hívott. Megjelentem, s igen meglepett, mikor ott egy öreg úr fogadott, s azt mondta, hogy ő Bogáti Tamás, ki kisded koromban már ismert. Ekkor visszaemlékeztem, hogy az intézet igazgatója néhányszor említette előttem, mint jóakarómat. Most úgy akadt rám, hogy ismét az árvaházban tudakozódott utánam, ott pedig épen a napokban azért fordultam meg, hátha az énekben vagy a zenében órákat adhatnék. Akkor felírták lakásom címét és közölték Bogáti úrral. Soha sem felejtem el, mily szívesen fogadott. Sokat kérdezősködött, de csak annyit vallottam be neki, hogy zenével foglalkozom, zenéből élek. Azt mondta, hogy nagyon szereti a zenét és örömest tesz érettem valamit,

hogy haladhassak. E találkozástól kezdve évenkint ötszáz forintot kaptam tőle. Az első összegből mindjárt egy tisztességes hegedűt vásároltam Pagannininek, s ezzel — mint mondá — örökös emléket állítottam előtte magamnak. Egy hét alatt azonban eladta. Ott hagytam a kávéházi zenekart, komolyabban hozzá láttam a tanuláshoz, s végtelenül boldognak éreztem magam, hogy egészen a zenének élhetek. Nemsokára zeneórákat is adtam és szerényen bár, de nélkülözés nélkül élhettem és Pagannininek is okozhattam néha egy kis meglepetést. Szegény korhely barátom, utoljára is a rum ölte meg. Megsirattam és soha sem fogom elfelejteni. Ime Tarczali úr, ez az én életem. Oh ha gyermekkoromban csak olyan barátom lett volna is, mint az a boldogtalan hegedűs, és ha ifjuságom legszebb éveit ne kellett volna elfecsérelnem. Se testem, se lelkem nem fejlődhetett, s most, midőn a nagylelküség gondoskodott kényelmemről is, most már későn, nagyon későn van. És ez a tudat még jobban emészt, még betegebbé tesz és elkésett sorsom végig gondolása bőszültté tesz végzetem iránt.

A fiatal ember oly fájdalmas ingerültséggel mondta e szavakat, hogy Tarczali megrendült.

— Dezső, kedves barátom! — kiáltott tiltólag emelve föl karjait, — ne vádoljon ön senkit és semmit!

IV.

Riza kisasszony bizonyára legszeretetreméltóbb volt mindazok közt, kik a fiatal ember művészetét méltányolni tudták, s hálára is kötelezte maga iránt Bellér Dezsőt, mert sokszor kiragadta édesanyja zenészeti kedvteléseinek rettenetes hatalmából, mely az *Im Tihanynak riadó leánya* és a *Meghalt Pálfi nagysága* kezdetű országosan kedvelt dalokat hirdette (bizony már nem épen csengő hangon) minden dalok gyöngyének, s azokhoz a kíséretet Bellér Dezsőnek meg is kellett volna tanulnia, de nem vala

képes; tény, hogy ő nagyságát mindig megakasztotta énekében.

Majd minden nap játszottak egy kis zenét a nagy teremben, hová az utóbbi napok alatt egy zongora is érkezett. Riza kisasszony csinosan zongorázott; a fiatal úr hegedűlt, Szadainé pedig rendesen elszunnyadt.

Társaság nem igen gyűlt össze a báti kastélyban, hol még mindig nem volt teljes rend és Szadainé csakis a jövő tavaszra készült meghívni az ismerősöket és szomszéd birtokosokat. Az öreg Bogáti nem hagyta oly rendben a kastélyt, hogy női társaságot is ki lehetett volna elégíteni. A mindennapi szórakozásnak leglényegesb részét tehát most a zene tette és Riza kisasszony sokszor várta Bellér Dezsőt türelmetlenül a zongoránál, ha a fiatal ember a levéltárban tovább időzött, sőt néha utána is küldött.

A zene tudvalevőleg olyan szárny, mely illik kinekkinek a lelkéhez és érzéséhez, s azzal aztán elszállhat föl a felhők közé, kimondhatatlan messzeségekbe; lebocsátkozhatik mérhetetlen mélységekbe. Mindenesetre elég példa erre Szadainé ő nagysága, ki a hajdan időkbe varázsoltatta át magát, s mindig énekelni óhajtott a tihanyi viszhangról és Pálfy két leányáról, kik az akkori divat szerint «fehér slingolt ruhában» siratták nagyságos apjokat. És példa maga Bellér Dezső is, ki fejét ráhajtva a hegedűre, mint valami bűvös párnán elszenderülni látszott, s oly elmélyedten tudott játszani, hogy ő nagysága közbeszólásait («talán elég ebből» — «valami egyebet jobban szeretnék») sem hallotta meg nagyon sokszor, csak játszott tovább, mintha Szadainé ő nagysága nem is léteznék. Pedig létezett és a föl sem vevés boszantotta mindannyiszor.

A zene ama szárnyas tulajdonsága dacára, Bellér Dezső figyelmét soha sem kerülte ki Riza kisasszony egyetlen mozdulata vagy tekintete, és a szárnyak annyira soha sem ragadhatták el, hogy a kellő pillanatban ott ne lett volna, tovább fordítani a hangjegyen, vagy egy mozdulat jelentő-

sége felől hirtelen megtudakolni: «parancsol-e valamit nagysád?» Ezek nagyon feltünők egy szenvedélyes zenésznél, kinek még különben szögletes modora is van.

Szadainé kötelességének tartotta jó eleve figyelmeztetni leányát, hogy a zeneórák bizalmaskodóvá tehetik azt a fiatal embert, s máris úgy tetszik, mintha a családba tartozónak hinné magát, oly szabadon hozza-viszi hegedűjét és tapossa a szőnyegeket.

— Aztán kedves Riza, szép is vagy. Az én időmben a gitárt is veszedelmesnek tartották a szülők, mihelyt kettősben pengették. Mennyivel veszedelmesebb a zongora, kivált ha a kottát oly magasra támasztják, hogy az illető kisasszonynak csak a feje teteje látszik. A hegedű pedig igazán különös hangszer. Az ember ráteszi a félarcát és a zongorázó felé fordul. Tudok eseteket, hogy az illető úr kacsintott és gonosz szembeszédet folytatott. Ments isten Riza, hogy erről a mi fiatal uracskánkról mondanám, a ki ügyetlen szegény és nem veszedelmes. De lásd Riza, te szép vagy, nagyon szép vagy; könnyen epekedővé teheted. És végre is a zongora, a hegedű, a zene-lecke... Épen most olvasok egy hasonló esetet ebben a regényben. Kíváncsi vagyok, hogyan fejlődik tovább. Addig pedig nem lesz semmi muzsika.

Valóban e napon Bellér Dezsőnek leüzentek az épület másik végébe, hogy Riza kisasszonynak fáj a feje.

Másnap reggel pedig megmondta Szadainé, hogy mit olvasott a regényből.

— Megszöktek és nagyon szerencsétlenek lettek. Sírtam a szegény leány sorsán. Legyen vége az egész muzsikának. Attól félek, hogy a gyakori együttlétet roszul ítéli meg a világ — no mert ha falun vagyunk is, itt szintén nagyon szeretik a pletykát. A hegedűsnek majd megmondom, hogy a dunántúli rokonok fenyegetőzni kezdenek, siessen az aktákkal. Mindenesetre valami fínom módon el fogom távolítani.

A legközelebbi zenészeti kettőst aztán a nagyságos asszony félbeszakította; de előbb ismét tapasztalnia kellett, hogy Dezső észre sem vette az ő többszörös közbeszólását. Egy művészi pauzát azonban Szadainé határozottan fölhasznált.

— Nini Bellér úr, — szólt ekkor a finom modorú hölgy — valamit kell önnek mondanom. Imádom a zenét, de folytonosan nem szeretem, mert rendkívül finom idegeim vannak s kimondhatatlanul hat az idegeimre. Láthatja barátom, hogy mindig szagolok valami erősítőt. Tudja Bellér, aztán az van az egészben, hogy nekem mégis hallgatnom kell a magok játékát, a mivel sokszor a dolgaimat is mulasztom. Nem ugy van-e Riza?

— Ne hivatkozz én rám mama! — kiáltott a kisasszony, fölkelve a zongorától. — Bizony mama nagyon ideges vagy, nagyon, de nagyon!

A kisasszony hirtelen eltávozott. Dezső a legnagyobb zavarban szorongatta a hegedűjét, mintha az valami szörnyeteg volna, a kit meg akar fojtani. Rendkívül zavarba jött és képe vörössé vált.

— Bocsánat, bocsánat asszonyom, — hebegte. — Igazán meggondolhattam volna. Nem fogok többé alkalmatlankodni; nem fogok asszonyom, se a hegedűmmel, se pedig a mi magamat illet.

A míg vontatott hangon ezeket mondta, a bejárathoz hátrált, vészthozó hegedűjének fojtogatása közt; ott aztán beleütődött az ajtóba, mielőtt kivonulhatott volna.

— Vigyázzon! — kiáltott utána a nagyságos asszony.

Dezső pedig futott végig a gangon, s csak az épület másik részében, a saját szobája ajtaja előtt vett hosszú lélekzetet, hogy könnyítsen magán.

— Kikergettek, valósággal kikergettek. Nem Riza, ő nem; hanem az az asszony. Miért is kellett nekem ide jönni?

V.

Dezső ezentúl kerülte a kastély túlsó részét, s hegedűjével ismét magára maradt. Pedig Riza kisasszony igen bájosan mentegetőzött másnap, mikor a fiatal emberrel a kertben találkozott.

— A mama hirtelen szavú, s ha kedvetlen, a személyeket sem válogatja. Nagyon sajnálnám, ha tegnapi szavainak olyan magyarázatot adna ön, hogy engem megfosztana az eddigi élvezettől. Ah Bellér úr, én sokat tanultam öntől a zenéből és sok kellemes órát szerzett nekem hegedűje. Ne nehezteljen.

Dezső mosolygott, mert nem tudott mit mondani. Nagyon kevés szóval rendelkezett Riza kisasszony közelében s meglehet, hogy más fiatal hölgy közelében is, de ez összehasonlításra nem igen volt alkalma.

— Nem haragszik ön, ugy-e? — kérdezte a fiatal hölgy, kezét nyújtva a fiatal ember felé, ki bátorságot vett, gyöngén viszonozni e kéz érintését és megcsókolni.

— Egy kis időre pihentetni fogom hegedűmet. Sietnem kell, hogy a levéltárat átnézzem.

— Ah menjen, látom, hogy ön csakugyan neheztel! — kiáltott duzzogva Riza, s mivel Dezső nem tiltakozott e vád ellen, a kisasszony hirtelen hozzá tette: «Akkor én is haragszom» és hirtelen eltávozott.

Szadainé tökéletesen elfeledte, hogy mi történt a zongoránál, s koronkint be-benézett a könyvtárba, kérdezősködni, hogy nincs-e valami újság, nem talált-e még sem a fiatal úr valamit. És mivel nem talált, még gyakrabban kérdezősködött és csodálkozását fejezte ki, mert hiszen a boldogult bizonyára nem akart tréfát űzni.

Bellér minden délelőtt bontogatta az irat-csomagokat és sokat töprenkedett róla, hogy miért bízta e munkát épen ő rá Bogáti, mikor akárki is avatottabb lett volna arra. Nem is bízott magában, s a latin leveleket mindig meg-

mutatta Tarczalinak, a mi a vizsgálódást csak nehezítette. Eddig már annyi kiderült, hogy a levéltár nagy része haszontalan lim-lom, mindenféle apró-cseprő számlák, rigmusok és kalács alá gyüjtött papirnyalábok.

Tarczali szintén nagyon elégedetlen volt az eddigi kutatás hasztalanságával s ezt egyszer épen akkor említette, mikor Szadainé ismét bejött tudakozódni.

— Ha csakugyan olyan fontos keresni való van itt, — szólt a nagyságos asszony éles hangon, — hogy nagybátyám érdemesnek tartotta fundatiót tenni a kutatónak, mért bízta teljes idegenre, és mért nem hagyta meg, hogy mi ügyeljünk itt, mint a kiket legjobban érdekelhet, akármi kerül napfényre. Igazán érthetetlen és bosszantó.

— Azt jelenti ez nagyságos asszonyom, hogy én talán vissza is élhetek a bizalommal? — kérdezte Dezső, félre dobva a kezében volt csomagot.

— Ej istenem, ön mindenesetre távol esik a családi érdekektől.

— Annyira asszonyom, hogy csak erőszakkal vagyok képes visszatartani magamat Bogáti úr végakaratának teljesítésére. Hálára kötelezett, mert sokszor éreztette velem jóságát, s mivel képtelen vagyok csak sejteni is, hogy milyen fontossággal bírnak a rámbízottak, egyedül csak ezért akarom teljesíteni. Ezért maradok itt, hol kimondhatatlan roszul érzem magamat. És asszonyom, a míg elvégzem dolgomat, addig mégis itt maradok, akármilyen nehezemre is esik.

— Ön igen kellemetlen, kedves Bellér úr, — jegyzé meg a nagyságos asszony gúnyosan, s eltávozott a levéltárból.

— Önnek most már sietni kell, — kiáltott Tarczali boszankodva, — hogy legyen vége mindennek.

Dezső csakugyan emésztő buzgósággal folytatta most már a kutatást, s habár e poros és penészes csomagok roszul is hatottak egészségére s gyakran köhögést idéztek

elő, még éjjel is ott turkált az iratcsomagok közt. — Egy ilyen éjjel nagy nyalábot nézett át, melybe össze-vissza bele volt csomagolva mindenféle számla, recept, adóív, határjárási jegyzőkönyvek, bolti árjegyzékek és újság-lapok. Egyenkint szétteregette valamennyit. Egyszerre a sárga papirok közül egészen fehér levélboríték került elő, melyen azonnal föl lehetett ismerni, hogy nem régen került a csomagba. Nagy betűkkel ráírva az ő neve: «Bellér Dezső úrnak. Sajátkezűleg bontandó föl». Azután ellátva Bogáti pecsétjével, melyet a fiatal ember már eléggé ismer-hetett.

Rendkívül meg volt lepetve. Egy pillanat alatt úgy tetszett neki, hogy e levél fogja igazán megfejteni, mért emlékezett meg róla oly nemeslelküleg Bogáti, és mért kell itt kutatni. Gyorsan fölmetszette a borítékot, s remegő kéz-zel vett ki belőle egy összehajtogatott nagyobb ív papirost s egy kisebb lapot. Ez az utóbbi látszott ama másik magya-rázójának. Szétbontotta és a mint belepillantott, felkiáltott, oly élesen, hogy maga is megijedt, hátha meghallotta valaki. Óvatosan körülnézett, még a folyosóra is kitekintett, ha vajjon nincs-e a közelben senki. Csendes és üres volt minden. Bezárta az ajtót, behajtotta az ablaktáblát s olvasni kezdett.

«Kedves fiam!»

Ez volt a levélben a megszólítás.

«Bocsáss meg annak, a kiről csak halála után tudod meg, hogy atyád volt.»

Nehézkes, kuszált betűk tették e vallomást. Elárulták az elgyengült kezet, mely írta, s mely kitörült aztán egész sorokat, a mi úgy látszik, hogy küzdelem volt az erősödő és hanyatló érzelmekkel. Dezső reszketve fordított a levél túlsó oldalára, s ott találta Bogáti Tamás nevét. De a levélre nem volt följegyezve a nap, melyen íratott. Dezső olvasta tovább:

«Egyetlen tévedést hosszú tévelygés szokott követni.

Anyád büszke volt. Születésed után soha sem beszélhettem többé vele, oly engesztelhetetlenné vált. Még téged is megtagadott tőlem, s életében nem is láthattalak. És meghalt, a nélkül, hogy megbocsátott volna.

Ah fiam, te vádolhatsz engem, de nekem is van mentségem.

Könnyelműség, előítélet velünk együtt nő fel s követ mint árnyék. Sok lelki háborúságot vezettek ezek sarkamba.

Anyád halála után egyetlen testvére, a ki szerzetes, de nővérének soha sem bocsátott meg, nyers követeléssel lépett elém, hogy gondoskodjam rólad. Ezzel feldúlta családi életemet, mert az által is biztosítani akarta sorsodat, hogy mindent fölfedezett nőmnek. E pillanattól nőm minden gyöngédsége és vonzalma véget ért. Nekünk nem volt gyermekünk, s a mint a te létedről értesült, csodálatos ellenszenv és féktelen harag tárgya lettél előtte. Hajlandó lett volna üldözni téged, ha észre veszi, hogy szívem igazságot kíván, mert ő az igazságtalanságban talált enyhülést, de voltaképen csak a halál hozta meg neki.

Bocsáss meg nekem Dezső... A mély sebet viseltem minden kínjával. Csak régi barátom, Tarczali László tudta meg ezt, mert nem akartam magammal vinni a sírba, a nélkül, hogy emberi vígasz által ne igyekeztem volna gyógyítani.

Dezső! te fiam és örökösöm vagy. Minden vagyonom, a mi fölött szabadon rendelkezhetem, a tied. Itt van végrendeletem. Régebbi végrendeletemet megsemmisíteni már nincs idő, de az érvénytelen, mihelyt e levél kezedbe akadt. Ama másik rendelkezésem szerint talán már hosszabb idő óta vagy e kastélyban és ismered bizonyára keresztleányomat, Rizát. Örömet okoz nekem a sír szélén, ha arra gondolok, hogy megszeretnétek egymást.

Isten veled — fiam!»

Dezső e levelet sokáig tudta végig olvasni. Majd min-

den mondatnál szünetet tartott, mert újabb és újabb érzelmek rohanták meg s fölháborodott. A levél minden szava új és új titkokat fedezett föl előtte.

Semmit sem tudott születéséről, de jól emlékezett anyjára, e szelid, tűrelmes nőre, kinek emléke szent és fényes volt, az egyetlen fényesség nyomorúlt gyermekkorából. Ah és ez a szent is tévedett; aztán pedig mennyit szenvedhetett. Dezső ismét és ismét végig olvasta a levélből e szavakat: «Könnyelműség, előítélet velünk együtt nő fel».

— Boldogtalan anyám!

Éjfél már elmulhatott, mikor végre Dezső letette kezéből a levelet, oly habozva, mintha az egyik pillanatban szét akarta volna tépni, a másik pillanatban pedig a lámpa lángja által elhamvasztani.

— Riza, a szép és kedves Riza, — szólt elgondolkozva a fiatal ember, és szomorú mosolylyal idézte a levélből: «ha megszeretnétek egymást». Mért is ne? Most már előkelő vagyok és gazdag.

Csak most jutott eszébe, hogy megtekintse a levélhez mellékelt másik iratot. Az volt a végrendelet. Három nappal kelt előbb, mintsem Bogáti Tamás örökre lehunyta szemeit. A végrendeletet Tarczali László és Lődi Gedeon írták alá. Lődi a Bogáti Tamás ügyvéde volt.

Dezső sokkal gyorsabban átolvasta a végrendeletet, mint a levelet.

— Ez a kastély és ez a birtok tehát az enyém, kiűzhetem innen a nagyságos asszonyt, vagy ráparancsolhatok, hogy ha itt akar maradni, adja hozzám a leányát. És azt hiszem, ő nagysága hozzám is adná és szép egyetértésben tisztelnők Bogáti Tamás emlékét.

Bellér Dezső, mióta a levelet és végrendeletet elolvasta, nagyon izgatott volt, de minden öröm nélkül. Nyugtalanúl járt-kelt a szobában. Aztán majd a levelet, majd a végrendeletet újra végig olvasta, pedig már betüről-betüre is tudhatta. Előkereste a régibb végrendelet nála levő másolatát

is. Ez harmadfél évvel előbb kelt, Riza kisasszonyt tette örökössé és Bellér Dezsőnek 2000 frt kiszolgáltatását rendelte el, az iratok és könyvek rendbehozásaért.

— Harmadfél év előtt atyám még nem gondolt arra, hogy habár csak velem is közölje születésem titkát. Ez a lomtár — mond Dezső, körűl tekintve a szobában — ez mutatkozott lappangó ürügynek, hogy ennek zürzavara juttasson nekem évi segélyt, a mire legfeljebb azt lehessen mondani, hogy az öregnek bogara volt, de senki se sejthesse, még én sem, mit jelent e szeszélyes és nagylelkű megemlékezés egy idegen emberről. Az én lételem nem hozott örömet soha senkinek, csak kötelességeket. Köszönöm apám, hogy gondoltál rám, köszönöm, hogy gondoskodtál rólam, hiszen nem kényszerített rá semmi. Előbb kegyes pártfogóm lettél, kiemeltél a romboló nyomorból, aztán biztosítani akartál későbbi nyomorok ellen, s ide hoztál kegyelem-kenyérre, hogy mindenkinek útjába legyek. Tehát azt az életet adtad te nekem, melyet azóta élek, hogy ide jöttem; avagy azt a keserves életet adtad, melyet a nyomorral és sülyedés ellen küzdöttem végig? Oh, mint változik át bennem az eddigi hála a méltatlanság haragjává, s az elhagyatott, szerencsétlen fiú mennyi be nem váltott számlát hord elő, — pedig most már gazdag, föld és kastély ura! Atyám gondos és szerető szíve fölébredt, mielőtt örökre megfagyott volna. Rám hagyta maga után az atyai címet is, bocsánatot kér, kárpótol és szívemről sem feledkezik meg. Megszerethetjük egymást, én és Riza kisasszony, ez a finom, szép úri hölgy — no meg én, az esetlen, durva, a minden nevelés nélküli asztalos inas, a kávéházi muzsikus. Természetesen hogy megszeretjük egymást. Hisz nekem már mióta eszemet bomlasztja, álmaimat háborítja és napjaimat hiu ábrándokká változtatja. Csakhogy most már dús birtokok ura lettem, most már szeretetreméltóvá fogok változni; nagy bütykös kezeim formásakká lesznek, nyakam nem ül ilyen mélyen vállaim közt; egészen megcsinosodom és saját kastélyom

folyosóján rögtön vérembe szívom azt a vidám, könnyü pezsgést, a mivel asszonyokat fogok bolondítani, nemcsak Rizát, nem, hanem mindenkit és nagyon kedves hírem lesz majd, hogy milyen szeretetreméltó ember vagyok. Ekkor aztán Riza kisasszony is . . . igen, igen; megszeretjük egymást és nagyon boldogok leszünk.

Dezső felkacagott, míg szemeiből könyek fakadoztak és kezeibe hajtva arcát, leborult az asztalra és sírt keservesen.

Egész éjjel le nem feküdt.

Hajnalban elhagyta a kastélyt, kiment a mezőkre, melyeket már letaroltak a sarlók, kaszák és az ősz, ott barangolt sokáig és a hol járt, az ő földje volt, s a domb-tetőn álló kastély is az övé. Visszatértében sokkal bátrabban is lépett be a nagy szilvás kertbe, mert eddig mindig elővigyázatosan körültekintett, nehogy háborítson valakit, nehogy megzavarja a nagyságos asszony vagy Riza kisasszony magányát. Most nem figyelt ilyen csekélységre.

A fiatal ember valóságos lázban volt. Az álmatlanúl töltött éj, a megható és meglepő iratok gondolatainak és érzelmeinek egész megváltozása és feldúlása sokkal erősebb természetet is próbára tehettek volna, mint a Dezsőé. A kora reggeli lég üdesége sem csilapította, csak fokozta a kábultságot.

A kertben Szadainéval találkozott, ki épen most jött le a kastélyból, nagyszerű kasmir pongyolában, regényes kalappal fején, s valóságos regénynyel a kezében. A nagyságos asszony olvasgatni kezdett. Bellér Dezső a nagyságos asszony előtt alig tíz lépésnyire letért az útról, nehogy találkozni kelljen e nővel, a ki oly sokat keserítette. Szadainé megboszankodott, hogy ez az ember még nem is köszöntötte, s utána kiáltott:

— Jó reggelt uram, én vagyok, én! és nem más valaki.

Dezső vagy tíz lépésnyi távolságból visszafordult, megemelintette kalapját, s azzal ment tovább. E találkozás még

ingerültebbé tette. Azon gondolkozott, hogy mit fog most már tenni. Szadainé megjelenése nagyon felfrissítette képzeletét, hogy láthassa, minő jelenetek várhatnak rá, ha majd jogait követeli. A szerelem-gyermekeknek csak lenézés és megvetés jut osztályul a törvényes rokonok részéről. Mint fogják majd gyalázni anyját!

Összevissza járt a kertben, de mégis tartózkodott, nehogy újra találkozzék Szadainéval. Végre fáradtnak érezte magát, leült egy padra, közel a nagy szőlős lugashoz, mely egész lomb-folyosót alkotott. Riza kisasszony rendesen itt szokott sétálni a délelőtti órákban. Dezső várt reá, valamit akart neki mondani. Nem tudja hogy mit, de a mint a találkozásra gondolt, még izgatottabb lett. Néha megtörtént, hogy távolról lopva szemlélte Rizát, elrejtve magát, hogy az ne láthassa. Mit is mondhatott volna neki? Oly nehezen tudta összekeresni azt a nehány szavat, melylyel e szép fiatal hölgy közelében a csöndet néha meg kellett törni. Tudta, hogy szögletes, hogy esetlen. És most mégis beszélni akart vele, mondani valamit, a mi jó benyomást tenne, a mivel rokonszenvet ébreszthetne.

A fiatal hölgy nem sokára meg is jelent, de nem egyedül. Valaki volt vele, egy fiatal ember, a kit Dezső nem látott azelőtt még. Már távolból észrevette őket, a mint az udvarról beléptek, aztán csöndesen haladtak egymás mellett. Néha megálltak, a leány letépett egy virágot, a fiatal ember egy gyümölcsöt. Bizalmasság látszott ez együttlétben és Dezső szíve sebesen dobogni kezdett.

Olykor Riza fölkacagott, vidáman és zengzetesen, szebben minden zenénél, mely Dezsőt valaha gyönyörködtette.

Dacosan felemelkedett, s úgy intézte lépteit, hogy szemközt menjen velök. Kiszámította, hogy most mindjárt a szőlőlugas alá érnek. A túlsó végén ő is a lugosba ment. Egy pillanatig még hallotta a vidám beszélgetést, Riza nevetését, de hirtelen elhallgattak. Bizonyára észrevették Dezsőt.

Bellér Dezső szemei élesen vizsgálták a közeledőket.

Az ismeretlen csinos fiatal ember volt, szép férfias alak, bizony egészen más, mint Bellér Dezső; életteljes piros arc, bátor tekintetü fekete szemek. Most látta Dezső először életében, de egy pillantással úgy magába szívta egész megjelenését, hogy lelkében letükröződve maradt.

Bellér Dezső a mint közeledett, úgy érezte, hogy szíve szorong. Többé már nem volt semmi mondani valója és óhajtotta volna, hogy távol legyen innen, mert sejtette, hogy megjelenése háborgató. A szerények és élhetetlenek oly mohón elfogadnak minden kis okot, hogy visszavonuljanak tétlenségükbe, abba az igazi magányba, mely annyira hozzájok van nőve, mint a csigához a héj. Még csak néhány pillanat előtt úgy akart mutatkozni, mint e kastély ura, fölemelt fővel, elvetve minden tartózkodását, férfiasan, méltóságosan . . . Most jut eszébe, hogy ez volt célja, ezért kereste a találkozást Szadainéval, ezért akart beszélni Rizával; talán még homályos célzásokat is tenni előtte, mindenesetre azonban oly oldalról mutatni meg magát, mely e fiatal hölgyet meglepje, gondolkodóba ejtse és mely előkészítse meglepetésekre.

— Jó reggelt Bellér úr. Milyen véletlenség önt itt látni. Kezet sem nyújt nekem, Bellér úr? Szilléry Béla.

Igy szólt nyájasan Riza kisasszony, miközt Bellér Dezső csakugyan kezet nyújtott, s a következő pillanatban hirtelen nem tudta, hogy a bemutatott Szilléry Béla úrnak szintén kezet nyújtson-e, vagy bevárja, míg az nyújt neki. Szilléry kimentette a zavarból, megrázván barátságosan a fiatal ember kezét.

— Már ismerem önt — szólt. — Hallottam említeni.

— Bizonyára a nagyságos assszony — szólt Dezső, e befejezetlen mondatban keserűséggel gondolván Szadainéra, ki bizonyára kifakadások közt szólhatott róla.

— Riza kisasszony dicsérte az ön művészetét. Reménylem, hogy én is meg fogom azt ismerni, mert ezentúl többször lesz szerencsém.

Dezső ez utóbbi szavakra hirtelen fölemelte tekintetét és látta, hogy Riza arca pirossá vált, a mit bizonyára észrevett Szilléry is, mert erre sajátságos mosoly jelent meg ajkai körűl.

— Nemde Riza kisasszony? — kérdezte tovább Szilléry és e kérdésre a válasz Bellér Dezső szívében szólalt meg keserűn és lesujtón.

Bellér Dezső hátralépett, meghajtotta magát, billentett egyet a kalapján, de szólni nem tudott. Szilléry viszonozta a kalap-billentést, hanem egész figyelmét Riza kisasszony foglalta el, s tovább folytatták a sétát, s Dezső már a következő pillanatban hallotta Szilléry vidám nevetését. Azok már nem törődnek tovább vele.

Bellér Dezső nagy léptekkel sietett el, hogy minél előbb kiérjen a lugasból, s a mint kiért, az útat nem nézve, virágokon, veteményeken át gázolt keresztűl. Hamar és minél távolabb akart lenni innen. Azután futott a kert ama félreeső része felé, mely sürű volt és elhagyatott, s a hol rendesen szokott időzni. Eltikkadtan és kábult fővel érkezett oda, s levetette magát megszokott padjára.

A gyönge, beteges ember, ki az egész éjt ébren és a legnagyobb fölhevülések közt töltötte, aztán egy kora reggeli kóborlásba hajtotta zaklatottsága, lelkileg rendkívüli izgatott, testileg pedig kimerült lett. A levegő égette homlokát, ajkát, tüdejét s forrt, izzott körülötte minden. Egyik kezét homlokára nyomta, hogy a lüktetést enyhítse, a másikat keblére, hogy szíve dobogását elfojtsa. De nem érzett csilapodást; egész lénye kiduzzadt önmagából. Úgy tetszett, hogy egy nagy hullám szorult kebelébe és az minden természetes határt szét akar feszíteni.

— Hisz én vagyok a báti úr! — fuldokolta vad, szenvedélyes hangon. — Parancsolhatok itt, hogy ne háborítson senki, hogy ide ne jőjjön, a ki nekem nem tetszik. Szilléry Béla! — no tehát uram, mit keres ön itt? Riza kisasszony — hogyan, kegyednek talán tetszik is ez az úr? Lelkemre

nekem nem tetszik. Nézzen meg engem, szép kisasszony. Mit tart rólam? Nem vagyok olyan csinos legény, elismerem, de engem megviselt a nyomorúság. Beteg vagyok, halódom már évek óta, ezért nincs jobb formám. Nem tudok úgy forgolódni sem, hanem hiszen én kávéházi muzsikus voltam, nem lehet tőlem többet kívánni. De a szívem jobb, mint több ezeré. A születésem pedig regényes, aztán gazdag is vagyok, az apám nagyszerűen gondoskodott rólam. Oh, én nem vagyok, a minek látszom. Csak egy kis próba, egy kis tévedés volt mind az eddigi, a nyomorúságos gyermekkor, az árvaság minden keserve, az elhagyatottság tépő viszontagsága. Ez mind nem igaz többé; csak annyi igaz belőle, olyan vagyok, a milyen lettem. Nézzen meg kisasszszony jobban; és úgy nézzen meg, hogy itt én vagyok az úr, és gondolja meg kérem, nagyon kérem bájos hölgy, gondolja meg, hogy én szeretem kegyedet. Oh mennyire, istenem, de mennyire szeretem! Kérem, ne engedje meg, hogy Szilléry úr ide jőjjön. Kegyed zongorázni fog, én hegedülök; akkor kegyed lelkem jobb részét ismeri meg és majd megszokjuk egymást; majd, majd kisasszony, ha már nem késő, ha egyátalában lehetséges, hogy ilyen elcsigázott ember, ilyen szögletes ember, mint én, megtessék olyan szép, kedves ifjú hölgynek. De úgy akarja atyám is, Bogáti Tamás, a kegyed keresztapja. Kívánja ön a törvényes bizonyságokat?

Dezső, a míg így lázongott, fölállt a padról s úgy tett mintha valóban jelen volna ott valaki, a kihez keserű kifakadásait, esedezéseit, fenyegetőzéseit intézi. A láz, a szenvedély, az elkeseredettség gyámoltalan martalékává lett, minden remény nélkül az iránt, a mit annyira szeretett volna remélni.

Még folytatni akarta az izgalmas beszédet, de szavai elfultak. Száraz, kongó köhögés fogta el a kifakadások helyét. Visszavánszorgott a padhoz, leborúlt arra s most sűrűn omló könyek beszéltek a szavak helyett lelkének zivataráról.

— Még életem napjai is meg vannak számlálva! — sohajtott föl végre, mikor a köhögés rohama enyhült.

Erőtlenül hanyatlott végig a padon. Szederjes tüzü arcán a lombok közt átszürődő fényes fonalak rezegtek; ő pedig a sárguló lombozatot nézte, mely suttogott fölötte. Köröskörűl illatos volt minden, mint valami tavaszi reggelen. Sokáig pihent így, de csak az elgyöngült test; míg megriasztott lelke csapongott folytonosan.

Végig gondolta és bírálta, a mi vele történt.

VI.

Anyja szomorú alakjára vetett világosságot minden, a mit megtudott. Áhitatos kegyeletre fakasztón maradt meg emléke, abban a homályban, melyet a távolság köde és opál színű szivárványa vett körül. Tehát nemcsak a gondok és nélkülözések törték meg, hanem szégyen is emésztette. Ha látja fiát a másik világból, — mely oly távol van minekünk, de oly közel vannak azok lakói mihozzánk, — vajjon öröme telik-e benne? Vajjon érdemes volt-e megszégyenülni, csalódni és szenvedni? Ime, fia gazdag lett!

Dezső igyekezett a visszaemlékezés minden vonását fölidézni maga előtt atyjáról is. De ez az ember egy hűvös alak volt és csak a nyirkos sírból megidézetten tudta őt apjának látni, megaszva, megroskadva, erőtlenül, mikor nincs többé semmi ellentállási ereje, megadja magát a lelkiismeret intő szavának, mint a hajnalt jelentő kakas-szónak. Eddig jószívünek tartotta, de most már nem. Soha egy gyöngéd szava nem volt az ő számára. Hazudott neki, s meglopta az ő háláját, melyet az emberbarát iránt érzett, s e hálát még a síron túl is biztosítani akarta magának. Dezsőnek meggyőződése volt, hogy apja nem akarta őt gyermekéül elismerni és csak évi kegydíjjal kívánt róla gondoskodni. Bogáti Tamás kastélyában valóban nevezetes könyvtár és levéltár volt, melyhez csakugyan illett egy

felügyelő. Dezső csak azóta tudta meg, hogy az öreg úr, kevéssel halála előtt e könyvtárt és levéltárt ismerősei közbenjárására a székvárosbeli főiskolának ajándékozta; azért oly értéktelen lim-lom, a mi megmaradt. Bizonyára a betegség előhaladásával, a sír közeledtével gondolt csak Bogáti többször és többször gyermekére. Régen tudta-e a titkot az öreg Tarczali, vagy csak ekkor tudta meg, és ha régebben tudta, nem e derék ember volt-e, ki elhatározólag lépett közbe? Most kezdte érteni Dezső a Tarczali viseletét és azt a fölindulást, melyet akkor tanusított, mikor élete folyását elbeszélte előtte.

Atyja nem semmisítette meg első intézkedését. Nem a szeretet szólalt meg benne, hanem a megbánás kényszerűsége követett el rajta erőszakot. Talán még mindig remélte, hogy életben marad, s ezért nem hívatta fiát betegágyához, hogy legalább egyszer kebléhez szorítsa. Mitől félhetett? a fiu szemrehányásától? Még halála utánra is a véletlenre bízta, hogy az intézze a fiu sorsát. Hiszen Dezső épen a messze külföldre készült, a hol talán soha sem tudta volna meg Bogáti Tamás halálát és intézkedését. Sorsa is javulni kezdett és nem sok szerencse hiányzott, hogy az évi kegydíjnál többet biztosítson neki művészete. Ha el nem jön, ki tudja, meddig lappang ott a végrendelet. De eljött, ide rendelte atyja és itt gőgösen lenézték.

Mit akart atyja, hogy ily rejtélyesen, mintegy csempészve játszá kezébe végrendeletét? Mért nem helyezte el azt rendes, hivatalos helyen? Mért nem intézkedett, hogy az előbbi végrendelet megsemmisüljön?

Ugy tetszett a fiatal embernek, mintha apja egyedül ő rá akarta volna bízni, hogy határozza el, mit fog tenni a végrendelettel; mintha ő neki csak mint titkot árulta volna el, hogy fia. Ki jutott most kényszerűségbe: ő-e, hogy kiűzze innen Szadaiékat, vagy Szadaiék, hogy e vagyonért Riza legyen a váltság?

Dezsőt szilajon ragadták magukkal e gondolatok, me-

lyek tornyosultak, száguldoztak, mint a vihart hozó fellegek. Ő megszédült, elkábult és nem is tudott arra gondolni, hogy mit fog tenni.

De a mint Rizára gondolt, lecsillapult. Ez a gondolat a titkos fájdalom mélységéből szállt ki, s már nem volt jövevény, mely tombolva keresi, hogy hol találja meg helyét és honnan űzze el a megszokott lakókat; hanem mint az éj, körül vette sötétséggel, mélasággal, a magány, az egyedüllét érzetével, mely azonban nem volt kietlenség, mert a szerelem soha sem az, mert a szerelemnek még fájdalmában és vigasznélküliségében is megvan mennyei származása.

— Jó reggelt Dezső barátom! — hangzott egyszerre mellette Tarczali ismerős hangja.

Dezső felugrott a padról. Épen ábrándozott, s hirtelen nyugalmat tudott utána mutatni, de arca sápadt volt. Az álmatlan éj, az izgatottság és gyöngeség minden életet fölszívott róla. Tarczalival egy másik koros úr is volt, a kit Dezső még soha sem látott. A két öreg úr hirtelen összenézett s komorabbak lettek, mint a hogy ide érkeztek.

— Öcsém uram, — szólt azután Tarczali, társára mutatva. — Lődi Gedeon ügyvéd. Óhajtotta önt megismerni. Nos, Dezső, reménylem, hogy emlékezik rá. Az urodalom ügyvéde.

Dezső valóban emlékezett rá, hisz' a Lődi Gedeon neve is ott volt a végrendeleten. Épen azért jött olyan zavarba, mikor nevét hallotta. Íme, itt van mind a két ember, a ki tudja, hogy ő kicsoda, hogy ő itt az úr és más senki. Üdvözölte az új ismerőst, s a mint megszólalt, maga is megdöbbent, hogy mily rekedt a hangja.

— Rosz éjelem volt, bágyadt vagyok, — mondá mentegetőzve.

Lődi kitérőleg az üdítő szép őszi napot említette, de nagyon részvevő hangon szólt. Azután falusi dolgokról beszéltek. Dezső szórakozottan hallgatott.

— Még mindig semmit sem talált ön? — kérdezte egyszerre Tarczali.

Dezső önkénytelen mozdulattal melléhez nyult, mert a végrendelet a belső zsebében volt.

— Nem. Még nem.

— Pedig már itt az ideje, — mond erre az ügyvéd. — Úgy tetszik, a rokonság mozog. Legalább én úgy értesültem, s alkalmasint szükségem lesz afféle csillapító dokumentumra, a minőről az öreg beszélt, hogy lenni kell. Bocsánatot kérek, vajjon teljes figyelemmel kutatott ön eddig, Bellér úr?

— A mennyire csak tőlem telt, — válaszolt Dezső, kinek nem könnyű volt annyi nyugalmat tanúsítani, mint a mennyivel e pillanatban nem bírt. — De azért épenséggel nem lehetetlen, hogy elnéztem. Nem értek hozzá, elkerülhette figyelmemet.

— Könnyen szembe tünnék, — volt Lődi vigyázatlan megjegyzése, de rögtön utána tette: — Meg vagyok győződve, hogy olyan fontos okirat feltünő lehet; talán borítékban van, vagy egyáltalában valami jegygyel bír.

— Legjobb volna, ha mi is segítenénk a kutatásban, — szólt közbe Tarczali.

— Mit mond hozzá Bellér úr? Megengedi? — kérdezte készséggel az ügyvéd.

— Bizonyára, mert én úgy sem bízom magamban.

Nemsokára útban voltak a kastély felé. Egy távolabbi úton megpillantották Riza kisasszonyt és Szilléry Bélát.

— Még ez is! — jegyzé meg Tarczali kedvetlenül, az ügyvédhez intézve szavait.

— Hisz az a fiatal Szilléry.

— Már udvarolt egy ízben, de azt hittem, abba maradt.

— Csakugyan hallottam valamit, — erősítette az ügyvéd is. — Szilléryék nem jó szemmel nézték. A leány szegény. Hanem most már persze, hogy ők is más szemmel nézik.

Dezső közbe szólt:

— Ki az a Szilléry Béla?

— Régi ismerőse Szadaiéknak. Derék, jóravaló fiatal ember. Azt hiszem, hogy Riza kisasszony szívesen látja maga körül, — felelt az ügyvéd.

Tarczali és Lődi bizonyára nem tudták, hogy a Bogáti végrendelete mellé csatolt levélben mi volt írva Riza kisasszonyról.

Csaknem az egész napot az iratok össze-vissza kutatásával töltötték. Szadainé sem háborgatta őket, mert a nagyságos asszony, Riza kisasszony és Szilléry úr dél körül bekocsiztak a székvárosba. Tarczali és Lődi valódi lázzal kutattak s átforgatták mind, a mit Bellér még végig nem nézett. Maga a fiatal ember hosszas pihenő-közöket tartott s bevallotta, hogy nagyon erőtlennek érzi magát.

Tarczali engedelmet kért Dezsőtől, hogy még az éjjel is kutassanak.

— Istenem, tehát oly sürgős? Talán nagy veszedelem fenyegeti az örökösöket?

— Nem lehet tudni, kedves barátom, — szólt komoly hangon az öreg úr. — Hanem ön semmi esetre se maradjon fent az éjjel. Becsületemre, az ön öreg barátja becsületére, hogy ha megtaláljuk...

— Oh nem kételkedem, kedves bátyám, — válaszolt mély megindulással Dezső, és hálásan megszorította az öreg kezét. — Tudom, hogy irántam való jóindulatában soha sem szabad kételkednem.

Tarcali és Lődi egész éjjel kutattak. Dezső csakugyan nem volt jelen. Engednie kellett e hasztalan fáradságot. A kutatás nem oly botanizáló figyelemmel folyt, mint a hogy Dezső vitte. Ők egy új papircsomagot kerestek és félre dobtak mindent, a mi nem újnak látszott.

— Itt semmi sincs! — szólt már reggel felé az ügyvéd, kifáradtan vetve magát a nagy karosszékbe.

— Magam is hinni kezdem, és mégis azt hiszem, hogy

a mi figyelmünket szintén elkerülte, — felelt Tarczali aggodalmasan. — Mennyire itt volna az ideje, hogy megtaláljuk. Szegény fiatal ember sokat szenved Szadainétól.

— Gyanakszom, hogy az öreg úr utoljára is megbánta és a végrendeletet megsemmisítette.

— Aligha volt már annyi ereje, hogy betegágyából ide jöhetett volna, — mondá Tarczali elgondolkozva. — Mikor nekem e lomtárra vonatkozólag a levelet írta, az csak egy megkönnyebbült órában történt. Akkor tehát még itt volt a végrendelet. Azontúl pedig csak súlyosodott a baja s öt nap mulva meghalt.

Az öreg mindig bizalmatlan és megközelíthetetlen volt. Az utolsó időkben egészen Szadainé befolyása alatt állt. Ki tudja, hátha Szadainénak is elmondta, és hátha Szadainé járt itt. Mindig mondtam, hogy a végrendeletnek nem a lomok közt van a helye. De az öreg azt akarta, hogy közelében legyen; mert ki tudja, mit gondolhat még. És az én hitem, hogy mást gondolt.

— Én nem hiszem, — szólt határozottan Tarczali. — Könnyelmű természet volt ugyan, de ez szívtelenség lett volna.

— És az első végrendelet? — kérdezte az ügyvéd. — Mire mutat az első végrendelet?

Tarczali elhallgatott.

— Ha valóban nem találunk semmit, mit fogunk tenni? — kérdezte rövid szünet után Tarczali.

— A mi ajkaink csak az eltünt végrendelet pecsétjével együtt nyilhatnak meg. Ha valamit mondanánk, mivel bizonyítanók?

Tarczali szomorún felsóhajtott: «Szegény fiatal ember!»

Még kutattak néhány óráig, s ekkor az ügyvéd határozottan kijelentette, hogy itt nincs tovább mit keresni.

Bellér Dezső ezt az éjelt is álmatlanul töltötte, s két barátja megdöbbenve látta arcán a vészterhes sápadságot. Lődi Gedeon meg nem állhatta, hogy ne figyelmeztesse.

— Úgy tetszik, hogy ez az őszi levegő nem kedvez az ön egészségének. Kérdezze meg az orvost.

— Már kérdeztem, és azt ajánlotta, hogy útazzam el valahová. El is fogok távozni.

Egy kissé reszketett a hangja.

— Messzire fog ön útazni, édes barátom? — kérdezte Tarczali.

— Messzire, messzire! És ki tudja, hogy visszatérek-e!

Tarczalinak megreszketett a szive e bús hangra. Ő is kételkedett, hogy vajjon visszatér-e valaha.

VII.

A tél sok vidámságot talált a báti kastélyban, melynek termei most már fényesen be voltak rendezve, s népes társaságokat fogadtak be. Szadainé a legnagyobb elégültséggel járt-kelt a kastélyban, akár voltak ott vendégek, akár nem. Most már Bellér Dezső sem a kastély lakója többé. A kellemetlen vendég még az őszszel eltávozott, s azóta nem is hallottak róla semmit, és nem is gondoltak rá, mert Szadainé ép úgy, mint Riza kisasszony más egyébbel voltak elfoglalva.

Menyegzőre folytak az előkészületek.

Tavaszkor meg is történt a menyegző, s az egész környék még sokáig beszélt a szép menyasszonyról és a pompáról.

A nyáron tért vissza útazásából a fiatal pár, s ők is a báti kastélyban laktak, mert a Szilléryék kastélyának sok mindenféle baja volt, kivált a telekkönyvi hatóságokkal, melyek meglehetős ingadozóvá tették talaját. No de ez semmi hatással nem volt az ifjú pár boldogságára, a kik szerették egymást.

Már vége felé járt a nyár, mikor egy délután Tarczali László lovagolt be a kastély udvarába. Ritka látogató volt, mindenkit kíváncsivá tett, hogy ugyan mért jöhetett.

Minden kérdezősködés nélkül meg is mondta.

— Táviratot kaptam. Bellér Dezső ma reggel meghalt.

— Ne mondja! — kiáltott Szadainé, kinél minden friss újság nagyon háladatos hallgatóra talált! — No nem nagyon szerettem, de sajnáltam, mert előre látni lehetett, hogy nem viszi soká. Ah Béla, — fordult ezután vejéhez, — ha ügyesebb nem lettél volna, tőle okod volt tartani. Hódító fiatal ember volt, ugy-e Riza?

— Higyje el asszonyom, — szólt közbe Tarczali, — hogy e derék fiatal ember több figyelmet érdemelt, mint a mennyit itt talált.

— Úgy, úgy, — mond savanyú képpel Szadainé, — tehát mi roszul bántunk vele? Mondhatom, azon a ponton voltam, hogy kiadjam neki az útat, ha ő magától el nem megy.

— De elment, és most már örökre. Nyugodjék tehát békével és ne háborgassuk.

— Hol halt meg? — kérdezte Riza, ki véget akart vetni e szóváltásnak, s kit a hír csakugyan elszomorított.

— A Balaton mellett.

— Én mindig becsültem, és nem tudtam megmagyarázni anyám ellenszenvét.

— A mint ő nagysága nem tudta megmagyarázni az én vonzalmamat, — felelt Tarczali, a ki le sem ült, s e pillanatban készületet tett, hogy távozzék. — Én elmegyek temetésére, hogy legyen valaki, a ki koporsóját kíséri.

Hirtelen azonban még Rizához fordult.

— Asszonyom, de ha kegyed egy koszorút küldene, megvárnám, míg elkészül.

— Hogy ne tenném! — kiáltott szomorú készséggel a fiatal nő. — Jőj Béla, te is segíts.

Riza, férje és Tarczali László hamar összeszedték a virágokat és Riza megkötötte a koszorút.

— A kegyed nevében fogom a koporsóra tenni.

Ezzel a szóval búcsúzott el Tarczali László és elment a temetésre.

Másnap alkonyat felé Szilléryné nevére címezve egy nagyobb levél érkezett. A szép fiatal nő el nem tudta gondolni, hogy ki küldi azt neki. A mint felbontja, egy száraz rózsa hullt ki belőle.

— Mi lehet ez! — kérdezte megvizsgálva.

— Olvasd azt a levelet, a mi mellette van, — mond türelmetlen kíváncsisággal anyja.

— Különös! — szólt Riza. — Az van ráírva, hogy «végrendeletem».

— Megállj csak! — kiáltott élénken Szadainé. — Én kitalálom. Úgy van, úgy! Ki is lehetne más, mint az a szerencsétlen Bellér. Valami esetlen hóbortosság lesz. Istenem, ugyan mit hagyhat neked. Meg vagyok győződve, hogy a virágot valamikor te adtad neki. Oh az efféle emberek olyan, de olyan képzelődők.

Riza ez alatt felbontotta azt a másik borítékot is, melyre az volt írva: «Végrendeletem». Olvasni kezdte, s a mint olvasta, elsápadt, kezeiben a papir reszketni kezdett. Férje hozzá sietett és átkarolta. Szadainé is felugrott.

— Mondom, hogy valami ostobaság.

— Olvasd anyám! — kiáltott Szilléryné, s arcán könyek omlottak végig. — Olvasd anyám, s tudd meg, hogy mi kinek a nagylelkűségéből vagyunk itt.

Bellér Dezső végrendeletének nem volt semmi szövege, a mit ő írt volna, hanem oda volt mellékelve a Bogáti Tamás végrendelete.

— De igaz volna-e ez? — kérdezte Szadainé a legnagyobb meglepetéssel.

— Az öreg Tarczali és az ügyvéd megmondhatják, — szólt Riza, és lehajolt, fölvette a száraz rózsát és szabadon engedte könyeit. — Oh anyám, mért nem bántál másképen vele!

Szadainé még sokszor végig olvasta Bogáti Tamás végrendeletét.

— Ki hitte volna?

— Igen anyám, egy lenézett, megvetett, egy boldogtalan ember kegyelmének köszönhetünk mindent.

Szadainé azt is tudta, hogy leánya a boldogságot is ennek köszönheti, mert Szilléryék soha sem egyeztek volna bele a házasságba, ha Rizának nincs oly dús hozománya.

EMLÉK.

1880 SZEPTEMBER HAVÁBAN.

Irta

ÁBRÁNYI EMIL.

Ha boldogabb, ha szebb napoknak vége,
Csak akkor sejtjük, milyen üdv a béke,
Csak akkor látjuk, hogyha messze mentünk :
Mily szép a hely, hol egykor megpihentünk !

Csak akkor tudjuk: mit jelent a szem,
Mely rajtunk csüggött némán, szeliden,
Fejünk felett biztatva röpködött,
Mint a galamb setét hullám fölött.

Csak akkor tudjuk : mit jelent a kéz,
Mely halk nyomással enyhülést igéz
A fölmart szívbe ; mindent rendez, szépit,
És régi romból uj hajlékot épit.

Csak akkor tudjuk : mit jelent az ajk,
Mely mosolyog ránk és velünk sohajt,
Mely hogyha szól : úgy csillapitja le
Keservünk lázát, mint zsongó zene.

Oh kert ! mióta messze váltam tőled,
Mióta sorsom számüzött belőled :
Álmom te lettél ! Vágyva gondolok rád,
S búsan kereslek, mint madár a bokrát.

Legyen megáldva az öreg diófa,
Mely ráhajolt a fáradt bujdosóra,
És eltakarta a világ elől,
Míg mély szivébűl könnyét sírta föl! . . .

Úgy voltam én ott, mint szegény, megtépett,
Beteg sas, ki pacsirták közé tévedt;
Részvétüket fájó sebemre sirták,
Es vigasztaltak a kegyes pacsirták.

Hiába néz a föld nagysága ránk,
Több az a pont, hol boldogok valánk!
Úgy nézek vissza e parányi térre,
Mint síró Ádám vesztett édenére!

AZ ALBÁNOK KÖLTÉSZETE.

Irta

Dr. ERŐDI BÉLA.

MAI albánok, kik pár év óta megint szerepelnek a Balkán-félsziget zűrzavaros politikájában, a félszigetnek mindenesetre legérdekesebb népfaját képezik. A nép eredetét és régi történetét hitregei homály borította, melyet napjainkban nem egy tudós igyekezett a tudományos kutatások szövétnekével eloszlatni. Most már derengő világban áll előttünk az albán nép. Nem tartjuk őket sem szlávoknak, mit sokan csökönösen vallottak, sem görögöknek, sem pedig a latin népek egyik leány-ágának. A történeti, de leginkább nyelvi nyomozások kétségtelenné teszik, hogy az albánok mai hazájuk őslakói. Az ó-korban az albánok mai fészkében: macedonok, illyrek és eperiták laktak, kik mindannyian a mesés pelasg népnek ivadékai. Strabo állítása szerint: az illyr-macedonok és epiroták egy és ugyanazon nép voltak, s ugyancsak ő szigoruan kijelöli a határokat, melyek az illyr-macedoniakat az epirotáktól elválasztják. A «via equatia», mely az adriai tengernél, Durazzonál és Apolloniánál kezdődve, egészen Szalonikig huzódik, képezett e két nép között határvonalat. Az úttól délre laktak az epiroták, északra az illyr-macedonok. Ezen népek az ó-korban a görög hegemoniának tagjai voltak;

az illyr-macedonok és epiroták gyakran segítették a görögöket Trója ostromától kezdve a legújabb görög szabadságharcig: de azért görögöknek még sem nevezhetők, mint nem volt görög Nagy Sándor, ki harcosaival és a macedon törzsfőnökökkel olyan nyelven beszélt, melyet a görögök nem értettek. A görögök maguk is barbároknak nevezték e népeket.

Az illyr-macedonok és epiroták nyelve az ős-pelasgok nyelve volt, mint ezt legközelebbről Vassza Efendi albán tudós kitünő munkájában kifejtette. A görögök vallása a pelasgok vallásából fejlődött; a görög hitregének majd minden alakja pelasg eredetü s pelasg névvel ment át a görög nép vallásába. Aphrodite, Zeusz, Hera stb. istenek nevei a görög nyelv szavaiból le nem vezethetők, míg a mai albán nyelv biztos kulcsot ad e szavak értelmezéséhez. Ez elég világosan szól a mellett, hogy a mai albánok a pelasg népnek ivadékai és így mai hazájuknak őslakói. A pelasg nép egyes ágakra oszlott, melyek külön elnevezés alatt önálló szerepet kezdettek játszani és az anyatörzs neve gyorsan feledésnek indult. Ebből az anyatörzsből szakadtak ki a görögök, romaiak, az illyr-macedonok, epiroták, kiknek nyelve egy és ugyanazon törzsre vezethető vissza. Legkorábban váltak ki a görögök, legkésőbben az illyr-macedon és epirota népek, mely okból az utóbbiak legtovább megőrizték az ős-pelasg jelleget. Az a határvonal és válaszfal, mely Strabo idejében az illyr-macedon és epirota népeket egymástól elválasztotta, habár különben testvérek voltak, — ma is fenn áll az albánok között, kiket e névvel jelölnek az idegenek, míg ők «skipetárok»-nak nevezik magukat és Skiperiá-nak hazájukat. Az említett három nép az ó-korban több ágra szakadt. Herodotostól kezdve Ptolomeusig a geografusok és történetirók a nevezett népek mintegy harminc ágát sorolják elő, melyeknek némelyike Strabo szerint fényes szerepet játszott. Épen ezt találjuk ma is az albánoknál, kiknek ágai: a hotti, klementi, kasztrati, skreli, uszkok, triepsi,

sala, pulatini, miredita, dibrani, dukadsini, szulista, zadrimista, matiani, spatiati, khimariota, lyapidi, arberesi, filjati, camidi és más törzsei mindannyian egy és ugyanazon néphez tartoznak, de külön csoportokra szigetelve, önálló és egymástól sokban eltérő szokásokkal és tulajdonokkal bírnak. Valamennyi albán törzset két főágra lehet visszavezetni: a ghek és toszk törzsre. A ghek albánok a via egnatia északi, a toszk albánok annak déli részén laknak. Ha a régi irók műveit figyelmesen olvasva, az olvasottakat a mai albánok szokásaival, jellemével összevetjük: azt találjuk, hogy az ó-kor illyr-macedonjai a mai ghek-albánok, az epiroták pedig a mai toszk-albánok. Mindkét néptörzs ugyanazt a földrajzi területet foglalja el, melyet egykor az illyr-macedonok és epiroták. Ezek az ó-korban annyira ellenségeskedtek egymással, hogy Polybius és Diodorus Siculus ennek alapján kétségbe vonták rokonságukat. Ugyanezt a viszonyt találjuk ma is a ghek- és toszk-albánok között. Egymást kölcsönösen nem akarják albánoknak elismerni s a legcsekélyebb alkalmat is fölhasználják egymás bántalmazására. Az elkeseredés köztük oly nagy, hogy a török kormány az egyik zavargó törzset rendesen a másikkal szokta megfékezni. Az ellenségeskedés már a régi időkből származik s újabban még a vallási különbség is hozzájárult az okok halmazához. A toszkok általában görög keleti vallásúak; a ghekek római katholikusok. Mindkét törzsben vannak mohammedánok is, kik közül többen csak színből vallják az iszlamot, részint hogy megmeneküljenek a zaklatástól, részint hogy előnyökben részesüljenek. Az elkeseredés a ghek és toszk törzsek között költészetükben is nyilvánul. Nem egy hazai dalban van megörökítve a ghek és toszk törzsek gyülölsége. Egyik ghek dalban ez a pár sor fordul elő:

Dobogj szívünk, dobogj vígan,
A toszk immár leverve van.
Dicső Skodra csapást mére
Rumélia seregére.

Minden lakos megindula
Toszkok ellen háborúra.
Dalra vígan, énekeljünk,
Megérdemli győzedelmünk.

Másutt így dicsekszik egy ghek dal:

— — Ott vár majd a halál miránk.
Megfut a toszk, golyót látva,
Ilyen az ő bátorsága.
Emlegetik majd sokáig,
Hogy a hős ghek hogy csatázik.

Végül egy ghek dalban, mely Elia Jubani dicsőítését zengi, e sorokat találjuk:

Kezdődött a szörnyű tusa,
Gyilkos golyózápor hulla.
Eliának vitéz serge
Számtalan sok toszkot vert le.
Fénylettek a jatagánok.
De nem soká ragyogának.
Toszk vérétől barnultanak,
Mely özönle mint a patak

Az ellenséges indulat, melylyel a törzsek egymás iránt viseltetnek, csakugyan azt engedné hinnünk, hogy két külön népfajjal van dolgunk; pedig a ghek- és a toszk-albánok nyelve között nem nagyobb az eltérés, mint a német és holland, vagy északi és déli olasz, vagy az eol-doriai és jóni, vagy az atheni és spártai nyelvjárás között. Az albánok nyelve még nem jutott az irodalmi nyelv fokáig, még nincs annyira kimüvelve, szabályozva. Vannak egyes tudósok, kik már megtették az előmunkálatokat, de egységes nyelvet a különböző nyelvjárások és a törzsek ellenségeskedése miatt nem alkothattak. Hahn, Reinbold, Vassza Efendi, Camarda Demeter és mások nagy igyekezettel és jóakarattal láttak munkához; de törekvésük a sok akadályban hajótörést szenvedett. Ma még egyik nyelvjárás sem

küzdötte föl magát annyira, hogy irodalmi nyelvvé fogadhatnák; a különböző nyelvjárásokat pedig egy nyelvvé tenni, mint ezt nehányan célozták, lehetetlenség. Ily előzmények után nem csoda, ha az albán irodalom még csak csirájában van, s népköltemenyeiken kívül még csak az ó- és új-szövetség könyvei képezik az egész irodalmat. Tódor albanopolisi (elbasszani) pap, a mult század végén volt az albánok első tudós írója, kinek biblia-fordítása 1827-ben jelent meg Korfuban. Ő az Akrokeraunia vidékén beszélt tiszta, szláv és török befolyástól mentes, albán nyelvet használta irásaiban. A többi vidékek nyelve nagyon szenvedett a szláv, görög, olasz, török befolyástól. A toszk nyelv, mivel a Görögországgal határos területeken honos, s a toszkok különben is görög keleti vallásúak, nagyon sok görög elemet vett fel; míg a ghek nyelvre a latin és olasz, továbbá a szlávok szomszédsága folytán, sok szláv elem tapadt. A mohammedán albánok sok török szót és szólásformát vegyítettek nyelvükbe. Az említett elemek hatása a költészeten is meglátszik. Azért az albánok költészetét alig lehet valahol egészen tiszta albán jellegében föltalálni. Mindig azt a jelleget találjuk rajta, mely a költemény nyelvében uralkodik. Az ős-pelasg jelleg leginkább a hitregei, mondai és ó-történeti dalokban uralkodik, de az idegen elemnek százados, sőt mondhatni ezredéves behatása folytán az is annyira elhalványult, annyira átváltozott, hogy csak a nagyon figyelmes, éles szemű kutató képes felismerni. Az albánok népköltemenyeinek méltatásánál mindig az a kérdés merül fel legelőször: melyik vidékről való az illető költemény. Erre a kérdésre rendesen magának a költeménynek nyelvében találjuk meg a feleletet. Az albán költeményeket azért jellemzőleg: *észak-albániai* (ghek), *közép-albániai*, *dél-albániai* (toszk), *mohammedán-albán*, *görög-albán* és *olasz-albán* csoportok alatt tárgyalhatjuk.

Az *észak-albániai* vagy ghek költemények a modern olasz és római katholikus s azonfelül némileg szláv (külö-

nösen szerb és bolgár) befolyás alatt vegyes jelleget öltöttek fel. Határozott nemzeti jelleget nem igen találunk e költeményekben, hanem egyik vagy másik jelleg a szerint uralkodik, a mint egyik vagy másik néppel érintkezésbe jöttek e dalok költői. A Drin, Vardar és Morava völgyi albán népköltők a bolgárok gazdag népköltészetének hatása alatt állanak és az itt gyüjtött albán dalok tényleg nem egyebek, mint visszhangjai egyes bolgár költeményeknek. A bolgár sokkal több természeti adománynyal bír a költészet, zene és ének iránt, mint az albán, s így nem csekély számú bolgár dalt találunk, melyeknek tárgya az albán életből van merítve. Ezek a költemények aztán nem annyira fordítás, mint utánzás folytán az albánok költeményei közé is átmentek. Hogy eredetileg bolgár nyelven készültek, azt első tekintetre is észreveszszük, ha a két költeményt egybevetjük. A bolgár jelleggel bíró albán költeményeket ugyanaz a mély érzés, melancholikus búsongás, az az elégiai borongás jellemzi, mely a bolgár költeményeket oly kedvessé teszi. Az albánok kedélyvilága egészen más, mint a bolgároké. Az említett érzelmek egészen idegenek az albán kedély világában. Ott emésztő szenvedély, vad indulat, fölcsapó láng, boszú, érzéki szerelem tanyáz, míg a bolgárt inkább a csendes, zárkozott epedés, mély érzelem és fájdalmas lemondás jellemzik. A két nép egymás mellett kirívó ellentétet képez. A novibazári kerületben és Montenegro határán élő albánok bármily gyűlölettel viseltetnek is a szlávok iránt, a szerbek költészetének behatása alól nem vonhatták ki magukat; az önkénytelenül is nyomokat hagyott költészetükön. A szerb költészet itt sokkal szegényebb, mint észak-nyugat felé a bolgár költészet, s azért a szerb jelleg is sokkal halványabb, sokkal csekélyebb, mint amott a bolgár. Ide járul még az a körülmény is, hogy a katholikus mirigiták, a Skadra (Szkutari) környékén lakó malisorok (hegy lakók), a tengerparti városok lakói annyira olasz befolyás alatt állanak, hogy ez a jelleg egészen elnyomja a más oldalról jövő beha-

tást. Az itteni lakosok nyelve is tele van olasz szavakkal és kifejezésekkel, s ugyanazt tapasztaljuk költészetükön is. A ghek-albánoknak szláv gyűlölete oly nagy, hogy csupán csak ez az egy indító okuk volt arra, hogy a görög keleti egyházból, melyhez a délszlávok is tartoznak, a római katholika egyházba lépjenek. Ez már 1250-ben megtörtént ugyan, de azóta a két nép közötti gyűlölet folyton tart, sőt napjainkban, midőn a két nép újra nyilt ellenségképen a lét és nem lét kérdéseiért harcol egymás ellen, még inkább fokozódott. A montenegróiak és szerbek gyűlöletét tárgyazó dalaik igen számosak. Vannak ezek között olyanok is, melyek történeti alapon nyugszanak, de legnagyobb részük csak a gyűlölség és boszú indulatának egyszerű kifejezése, minden költészet nélkül.

A *közép-albániai* költemények részben még ghek jelleggel bírnak, de van Albániának közepén egy kis vidék, a Skumbi folyótól a Vajusszáig, mely eredeti albán jellegét semmiféle befolyásnak sem áldozta fel. E vidék hegyi lakóinak erkölcse, babonás hite, szokásai a régi pelasg-hellen korra vihetők vissza. Ugyanezt mondhatjuk az egykor Akrokeraunia, ma Lyapuria nevű földnyelvről is, mely az adriai tengerbe nyúlik és a legtisztább albán nyelv hazája. Az albánok költészetét itt a maga eredeti nemzeti jellegében találjuk. A természet mintegy személyesítve, élő alakokkal áll előttünk, mint az ó- és új-görögök költészetében. Mezők, hegyek, fák, vizek részt vesznek az emberek örömeiben, keserveiben. A természet jó és gonosz szellemekkel van benépesítve. Ilyenek: a jaszteszmak, vagy nusza-malitek, melyek a görögök meliaeivel és nereidáival azonosak. A divek, a folyók és földalatti források szellemei mohammedán eredetüek. A fátiák vagy mirék az ember sorsának intézői. Perrita Közép-Albániában gonosz szellem, míg a ghek költeményekben a szépség képviselője gyanánt szerepel. Gonosz nőszellemek: Szikjenca, Lyubia és Flyáma. Az albán költők emberi nyelven szólaltatják meg az állatokat és érzé-

ketlen tárgyakat. A madarak beszélnek és sírnak; a lovak gazdájukat tudakolják, mint abban a kis dalban, mely Derven aga haláláról szólva, így végződik:

Kardod így szól fenn a szegen:
«Hol uram, hogy vágjon velem?»
Lovad nyerít benn az ólban,
Azt kérdezi: «Uram hol van?
Mért nem jön, hogy szerszámozna
S elnyargalna kalandokra?»

A vámpirokról, kik sírjaikban nyugodni nem tudó halottakból lesznek és a vilákról, hegyi, erdei és vízi tündérekről szóló költemények nem az albán hiten alapúlnak; mert ezek a szellemek tisztán szláv eredetüek és a bolgár költészetből mentek át az albánba.

A *dél-albániai* vagy epirusi albán költészet toszk nyelven szólal meg. Ennek területe Argyrokastrontól egészen Görögországig terjed. A mint a toszk a göröggel ma már egy valláson van és már az epiroták s a görögök is sok tekintetben közös erkölcsökkel és szokásokkal birtak: úgy ma a toszk-albán erkölcsében, gondolkodásmódjában és rokonszenvével Görögország felé hajlik. Az epiroták az ó-görögöknek, a toszk-albánok az új-görögöknek nyújtottak segítséget, midőn ezek válságos helyzetbe jutottak. A szulioták, ezek a vitéz és vakmerő hegylakó albánok, mentették meg Görögország függetlenségét. Marko Botzari, a hőslelkű albán vitéz, kit a görögök ép úgy magukénak vallanak, mint az albánok, mindkét nép költészetének dicsőített hőse. Az albán fegyverek nélkül Görögország ma nem volna független. És Görögország ennek a nagy szolgálatnak viszonzásául ma mégis azzal a határozott tervvel és kivánsággal lép fel: hogy Epirus Görögországhoz csatoltassék.

A toszk nyelvet beszélik Tipelenben, Argyrokasztronban és innen délre, egész Görögországig. Ez a nyelv sokkal műveltebb és tisztább, mint a ghek; a régi idomokat tisz-

tábban megőrizte s egykor már földrajzi fekvésénél fogva is ez van hívatva irodalmi nyelvvé emelkedni. A toszk-albánok régi jegyeiket elhagyva, a görög jegyeket fogadták el, míg a ghek-albánok a latin jegyeket használják. A toszk költemények nagyon közel állanak az új-görög népköltеményekhez, sőt némelyek majdnem ezek másolataiként vehetők. Az új-görögök babonás hite a bűvös szellemekről, tündérekről, Kharon révészről, ki a meghaltak lelkeit az alvilági folyón átviszi sajkáján, a honvágy epedő szózata ép úgy szerepel az epirusi albánok költészetében is, mint az új-görögökében. Ez utóbbiak költészetében a honvágyról szóló költeményeket külön csoportba szokták foglalni nagy számuk- és jellemző voltuknál fogva. Az albán költemények között is meglehetne különböztetni az e fajtáju költeményeket. Az albánok is ép oly kalandos, kóbor természetűek, mint az új-görögök. Az albánok hazájukon kívül majdnem oly nagy számmal élnek, mint hazájukban, Sicilia, Calabria és Apuliában, Görögország számos vidékén, így Attikában, Böotiában, Megara és Argoliszban, a lakosság legnagyobb részét albánok képezik, sőt Hidra, Szalamisz és Spezza szigetén csak albánok laknak. Ezenkívül Ausztriában, (Pola- és Zárában s a Száva mentén) is nagy számmal vannak albánok. E külföldi albánok honvágya teremtette meg ama költeményeket, melyekről fennebb említést tettünk. Dalnokaik leginkább azon albán katonák, kik török ezredekbe osztva, a török birodalom legtávolibb vidékein epednek hazájuk bércei és családi tűzhelyeik után. Az albán is rajongó szeretettel viseltetik hazája iránt, mint a hegyes vidék lakói egyáltalán. Törökországban nem egyszer hallottam albánoktól, hogy az albán katonák közül számosan halnak el a birodalom távol eső vidékein csupán honvágytól gyötörtetve. Erről a fájó hazaszeretetről, gyötrő honvágyról fogalmat adhat egy albán katona következő dala:

Majd Benderben, majd meg Budán.
Így foly éltünk egymás után.
Balga szívem, mit tervezel,
Ha a sors így végezte el.
Gyászruhában járok folyton,
De fájdalmam el nem fojtom.
Tán vérboszú ül nyakamon?
S hazám ezért kell elhagynom?
Ezernyi kínt kell szenvedni,
Van-e kínja másnak ennyi?
Még a gyík is, ha inni mén,
Elvész kifolyt szívem vérén.

Egy másik költemény, mely szintén a honvágy kínzó voltát énekli, így hangzik:

Mit beszélsz te türelemről?
Tébolyodva fejem rendül.
Idegen föld nincs több ilyen,
Nem menekszem, Bender, innen.
Drága hazám, szülőm, hitem,
Küldjetek hát jó hirt nekem.
Szemeim csak könnyezzetek,
Addig a míg vakká leszek.

A toszk költészetben is nagy számmal találunk ily elegikus hangulatu családi és katonai románcokat. Ilyen a következő kis költemény:

Jó pajtásim elesém én
A Kjebeza-híd vidékén.
Jó anyámnak azt üzenem,
Tegye pénzzé két tehenem,
S kedvesemhez jóval legyen.
Hogyha anyám hírt vár rólam,
Mondjátok megházasodtam.
Ha kérdi, hogy nőt kit vettem?
Három golyó talált mellben,
Hat furta át karom, térdem.
És ha kérdi: násznépe ki?
Varjut, hollót nevezz neki.

A toszk költészetből álljanak itt a következő dalok:

1.

Bajtársaim nosza jerünk,
Elvesztette eszét fejünk.
Elbóditott az a madár,
Mely hozzám az ablakra jár.
Bár lehetne légygyé lennem,
S szállhatnék a merre kedvem.
Szállnék a ház tetejére,
Besurrannék kebelére.
Csipném keblét kék s vörösre,
S nem bánnám, ha meg is ölne.

2.

No, én ugyan beteg lettem,
Elvesztettem józan eszem.
Járok, mint az eszét vesztett,
Egy lány tette nekem eztet.
Kedves lányka, szivem kincse,
A ki szeret, szeresd szinte.

3.

Kit hagyhatnék kecskéimmel?
Hogy falunkba mehetnék el.
Beteg lett a szép kedvesem,
Adj' isten, hogy jobban legyen.
De ha meghal, búmat soha
Folyó, patak el nem mossa.

4.

Karcsu vagy, mint vessző, lányka,
Tested halvány, mint az ámbra.
Lant idege sötét hajad,
Lehelleted mézként fakad.
Szép ajakad mind a kettő
Illatszerrel kereskedő.

A *mohammedán-albán* költészet termékei a török költészet jellegével birnak. Az albán mohammedánok is a törökéhez hasonló világot teremtettek maguknak, azért költészetük is annak légkörében mozog. Érzéki heves szerelem, tulzott érzelgés, hyperbolák és képek halmazása, török, arab és persa szavak és virágok jellemzik a mohammedán-albán költészetet. Ez nem szorítkozik csupán egy nyelvjárásra, hanem ép úgy megszólal ghek, mint toszk nyelven. A ghek törzsek költészetében azonban nagyobb tért követel magának a mohammedán költészet, minthogy a mohammedánok száma is nagyobb északi Albániában.

A *görög-albán* dalok nem sokban térnek el a toszk daloktól, minthogy ezen utóbbiak is jobbára görög jelleggel birnak. Görögország lakóinak egy harmad részét albánok képezik, kik jobbára a tengeren élnek és kereskedéssel foglalkoznak. Görögország legjobb tengerészei albánok, s a legjelentékenyebb tengerész-szigeteket csupa albánok lakják. A görög-albán dalok leginkább tengerész-dalok.

Az *olasz-albán* költemények az eddig tárgyaltaktól nagyon elütő jelleggel birnak. Mikor az albánok évszázadok előtt hazájukból, leginkább a török hódítás miatt kivándoroltak, nagy számmal telepedtek le Siciliában, Angliában és Calabriában. A kivándorláskor magukkal vitték dalaikat is, melyek jobbára történeti és családi tárgyú balladák és románcok. Az olaszországi albánok dalai közül már két gyüjtemény látott napvilágot, melyeket azonban minden keresésünk dacára sem tudtunk megszerezni. E gyüjteményekben — Camarda állítása szerint — vannak olyan dalok, melyeket Albániának más vidékein is széltében dalolnak. Hogy e dalokat a két országban lakó albánok nem egymástól kölcsönözték, arról többek között az a körülmény is tanuskodik, hogy az olaszországi albán dalok nyelve különbözik úgy a ghek, mint a toszk nyelvjárástól. A nyelvnek e különbözése onnan ered, hogy az olaszországi albánok nyelve (az olasznak behatása alatt) évszázadokon át változott.

De van egy más indok is, mely a daloknak kölcsönzése ellen bizonyít; a kivándorlott albánok nincsenek semmi érintkezésben Albániában élő rokonaikkal. Ezek is, azok is hegyeikben elszigetelve élnek, s csak hagyományaik füzik őket elhagyott testvéreikhez, kikkel egy ágról szakadtak, egy nyelvet beszélnek. Bár évszázadok óta elszakadva élnek egymástól, ugyanazon szabadságszeretet és függetlenségi érzet dagasztja keblüket. Költeményeik formája, a rímtelen alak, szintén arról tanuskodik, hogy az olaszországi albánok ősi hazájukból már feldolgozva vitték ki mondai és őstörténeti dalaikat. A rím csak Konstantinápoly megdűlése után kezd föllépni az albán költészetben, akkor is még csak szórványosan. Addig csak rímtelen és egyenetlen sorokban verseltek. Bizonyos ütemszerü tagoltság azonban uralkodott a sorokban, s ez zengzetességet adott a rövidebb, hosszabb soroknak. A régibb dalok egyátalán így vannak írva. Az olaszországi és albániai albánok közös dalai, melyek a két helyen gyüjtött anthologiákból könnyen összehasonlíthatók, mind ilyen alakban maradtak reánk. Később az olaszországi és albániai albánok is megismerkedvén a rímmel, mindketten külön behatás alapján fogadták el és fejtették tovább a verselésnek e zengzetes nemét. Így keletkezett a rímes verselés a XV-ik és még inkább a XVI-ik században az albánoknál. A rímtelen és egyenetlen soru albán dalok tehát e kornál régiebbek. Az olaszországi albánok újabb dalai mind rímesek; úgyszintén az albániai albánokéi is. A két vidék albánjainak rímtelen és egyenetlen soru dalait tehát régibb keletüeknek, még azon korból keletkezetteknek kell tartanunk, midőn a nagy emigratio még be nem következett. Az újabb keletű olaszországi albán dalokon már félreismerhetlenül meglátszik az olasz jelleg. A dél-olasz dalokhoz hasonlólag vidám, pezsgő élet, szenvedélyesség, pajzánság és humor jellemzik azokat. Gazdag az olaszországi albán költészet különösen vallásos költeményekben. Az egyházi költészetet rendszeresen művelik; a latin templomi hymnusok,

jobbára mind le vannak fordítva albánra és ezeknek szemmeltartásával készültek az eredeti albán szent énekek.

Az olaszországi albán költemények közül mutatványul álljon itt *Az öreg házassága* című, mely rímtelen alakban van írva:

Kilenc ifju utra mene,
Utra mene Velencébe.
Kilenc leányt keresének,
Kilenc ifju albán leányt.
Utközben egy öreg ember
Így szólott a legényekhez:
«Hadd menjek el ti veletek.»
— Jöhet velünk uraságod,
Habár, igaz, öreg ember.
Ha velünk jön, üljön lóra,
Majd viszi a jó paripa,
Derekára kötjük lábát,
Somfaágat vágunk botnak,
Ez is kell az utasoknak.
Midőn helyre érkezének,
Elkezdenek sorsot huzni,
Kiválasztott lányok felett.
Az öregnek jutott részül
Leghalványabb szelid lányka.
A többitől külön válva
Szép lassacskán utra mennek,
Az öreg s az ifju lányka.
Egy magános forrást lelve
Leülének ebédelni.
«Ülj le öreg, fáradt vagy már,
Egy keveset pihenj itten!»
Álom szállt az agg szemére,
Lány ölébe hajtva fejét.
Pajkos volt a lányka kissé.
Fejéről a fátyolt oldván,
Beköté az öreg szemét,
Derekáról övét oldván,
Megköti az öreg kezét,
Kezét, lábát megkötözi.
Szép csendesen fölkelt aztán
S elment gyorsan, szélsebesen
Kedvesének tanyájára.

Az öreg hogy fölébredett,
A lány már a hegyen tul volt.
Egy-két hegyen tul vala már.
Az agg magát ütni kezdé;
Öklétől, mint veré magát,
Viszhangoztak messze völgyek,
S szakállától, melyet tépett,
Az egész föld fehérré lett.

A következő mutatvány *(Radován huga Rina)* szintén régibb keletű:

Elvesztette Rina bátyját,
Bátyját, vitéz, jó Radovánt.
Hegytől-hegyig kereste őt,
Három napon fényes nappal,
Három éjen ezüst holddal.
A harmadik hegyen végre
Meglelé őt, de nem élve.
Megölve és feje nélkül
Forrás partján bokrok között.
Rina derék, nemes leány,
Leoldotta díszes övét,
Hogy hátára kösse terhét.
Ime épen ezen uton
Haladt egy nemes ifju.
«Adj egy kevés vizet, Rina!«
««Ifju, ne mondj nekem ilyet,
Mert ha bátyám álmából kél,
Darabokra vagdal téged.»»
«Felajánlom magam, Rina,
E hegyen át kisérődül,
A te bátyád ugy sem ébred.»
««Radovánom, édes bátyám,
Szerencsétlen, szegény vitéz,
Ugy félnek ők most is tőled,
Mint mikor még éltél, szegény.»»

Az olasz-albán költemények s az albán költői termékek között egyáltalán legérdekesebbek azok a balladák, melyeket *Camarda* tett közzé művében, kiadatlan kéziratokból. E balladák előttünk is becsesek lehetnek, a mennyiben három közülök a mi baladáinkkal is rokon. Az egyik:

Garentina című, a holt testvérnek hazatérését és hugának, Garentinának magával vivését tárgyazza. Egy anyának van kilenc fia és egy leánya. A lányt sokan megkérték, de anyja egynek sem akarta oda adni; mert a kérők mindnyájan messze vidékről valók voltak, az anya pedig közelében akart maradni leányának. Végül Garentina ifjabbik bátyja, Konstantin, egy kérő érdekében közbelép, igérve anyjának, hogy Garentinát haza hozza, akár öröm, akár bánat legyen a háznál. Az özvegy asszony egy esztendő alatt elvesztette mind a kilenc fiát háboruban, sőt kilenc menye és unokái is mindnyájan elhaltak abban az esztendőben. A szegény özvegy egyedül maradt és még Garentina vigaszát is nélkülöznie kellett, amennyiben ez messze vidéken volt férjnél. Eljött a halottak napja s a gyászos anya fölkereste fiainak sírhantjait, hogy elzokogja bánatát. Konstantin sírjánál fiának esküjéről is megemlékezett. Éjfél után fölkel sírjából Konstantin, lóra ül és Garentináért megy. Fölleli őt a táncolók között, lovára veszi és magával viszi. Garentina utközben gyanusan és nyugtalankodva kérdezősködik bátyjának állapota, sebei, hajának kuszált volta, sógornőinek holléte és anyja lakának elhagyatottsága felől. Konstantin kitérő választ ad s mikor a templomhoz ér, leszáll lováról, hugát magában küldi anyjához, ő pedig a templomba megy s visszafekszik sírjába. A költemény így végződik:

Garentina ment sebesen
S kaput zörget anyja házán.
«Anyám, anyám, nyisd ki nekem,
Nyisd az ajtót, édes anyám!
Én vagyok az, Garentina,
Konstantinunk hozott haza.»
««Ördög vigyen, gonosz halál,
Elraboltad kilenc fiam,
Elvitted a leányomat,
Most már engem akarsz vinni?»»
«Teljesült az eskü anyám,
Én vagyok az, Garentina!»

— Ajtót nyit az anya gyorsan.
««Édes lányom, kivel jöttél?»»
«Konstantin jött érttem anyám.»
««Konstantin volt? S hova ment ő?»»
«Elvált tőlem s templomba ment.»
««Konstantin volt, jaj, leányom!
Hisz Konstantin régen halott
Minden többi testvéreddel.»»
Sírva-ríva ölelkeztek,
Csókolóztak anya s leány
Búbánatban, fájdalomban
Meghalt a lány s édes anyja.

A másik ballada, *Angela* címmel, befejezésében *Kádár Kata* székely ballada végéhez hasonlít. Demeter vitéz elmegy kedveséhez, kit hűtlenül más férfi társaságában talál mulatva. Demeter boszút áll hűtelen kedvesén és csábítóján. Megöli őket és bedobja a malom patakjába. A gyilkos megbánja tettét és kesereg a meggyilkoltak fölött. A költemény így végződik:

Ciprus nőtt fel azon helyütt,
A hol az az ifju feküdt.
S fehér szőllő nőtt fel onnan,
Hova a lány temetve van.
Ezt a ciprust keresik fel
Jó vitézek sebeikkel.
Letépnek egy kis levelet,
Melytől a seb gyógyul, heged.
Ezen fehér szőllő körül
Számos beteg letelepül,
Esznek fehér gyümölcsébül
S bajából a beteg épül.

Ezen és más balladák élénken emlékeztetnek az új-görög balladákra, különösen pedig a *Garentina* címü, melynek hasonmása az új-görög költészetben *A vampyr* címet viseli. Valószínű, hogy közös forrásból fakadtak, mi szintén a mellett bizonyít, hogy eme balladák még az albán emigratió előtti korból valók.

Végül általában az albán költeményekről szólva, meg

kell emlékeznünk a nagy számú történeti tárgyú dalokról, melyek az albán nép hőseit és azok vitézi tetteit zengik. Ezek egész gyüjteményt képeznének, ha valaki összegyüjtésükre vállalkoznék. Legtöbb dal az albánok legnagyobb hősét: Skander béget (Kasztrióta Györgyöt) dicsőíti. Belőlük egész hőskölteményt lehetne szerkeszteni.

Fejezzük be kalászatunkat az albán költészet virágos mezejéről egy ilyen költeménynyel, melynek címe:

Skander bég és a halál.

Skander béggel egykor, midőn harcba menne,
Az iszonyu, rémes halál jöve szembe.
«Skander beg, menj vissza, halál az én nevem,
Életednek, tudd meg, rögtön vége leszen!»
— Megáll a hős, ránéz, kardját rántja aztán,
Áll a szörnyű halál, mozdulatlan, némán.
««Szél árnyéka, szólt ő, kit retteg a gyáva,
Hogy tudod, hogy ütött halálom órája?
A te fagyos ajkad mondja jövendőmet,
Vagy a hősök s nagyok sorsa függ tán tőled?»»
«Tegnap a sors könyvét föltárták az égben
S gyász borult nevedre, komoran, sötéten.»
— Skanderbeg a kezét tördelve így szóla:
««Oh én szerencsétlen, ütött a végóra!»»
— Elmélyedett aztán, a jövendőt nézte,
Azt a gyászos jövőt, mely jő albán népre.
A gyermeket látja nőni atya nélkül,
És a hont, mely busan könnyár közepén ül.
Vitézeit aztán összegyüjté s szóla:
««Kedves vitézeim, török üt a honra.
Meghódítja a mi földünket egészen,
S az én albán népem rabszolgája lészen.
Dukadsino, hívem, küldd hozzám a fiam,
Hadd oktassam őt be, teendője mi van:
Elhagyott virágom, szerelmem virága,
Vedd magadhoz anyád s üljetek gályára.
Mert ha török hallja, hadával jön terád,
Életedre tőrt vet s meggyalázza anyád.
Menj a tengerpartra, gyászciprusfát látsz ott,
Kösd hozzá a lovam s hátára a zászlót.

Tedd alá kardom, kivonva hüvelyébül,
Török vér van rajta, halál az élén ül.
A rettegett hősnek népe ennek láttán,
A sötét fa alatt nem áll tétlen, gyáván.
Ha jő vihar, szélvész, fölnyerít a ménem,
Csattogni fog kardom, zászlóm leng a szélben.
Meghallja a török, sáppadtan megrémül
S eszit vesztve fut a halál szinhelyérül.

A „SZEGÉNY TAMÁS“ TÖRTÉNETE.

EGY DRÁMAÍRÓ LEVELE A SZERZŐHÖZ.

Irta

MILKÓ IZIDOR.

TISZTELT uram! Van szerencsém értesíteni, hogy nem írok többé drámákat. Ne próbáljon engem ez elhatározásomban megingatni. Ez utolsó szavam. De hogy e meglepő ujság érthető legyen, elmondom önnek a *Szegény Tamás* történetét.

Ez tudniillik a címe legutolsó tragédiámnak, a melylyel el szerettem volna nyerni a Teleki-pályázat száz aranyát. A mint ön tudja, e tervem nem sikerült. A pályadíjat egy nálam ugyan kevésbbé tehetséges, de sokkal szerencsésebb drámaíró söpörte be.

Más ember ilyenkor leül az íróasztalához és ír egy másik tragédiát. Én nem. Én lemondok a szinműírásról.

De elejéről kezdem.

A pályadíjat már a magaménak tekintettem. Adósságokat mertem volna rá csinálni. Gondolhatja tehát, hogy mennyire elkedvetlenedtem, mikor a pályázat eredményét kihirdették. Az utoljára nem valami kellemes dolog, ha az embernek száz aranyat kilopnak a zsebéből.

De nem árultam el senki előtt, hogy haragszom. A jelentést oly nyugalommal hallgattam végig, mintha nem is volnék érdekelve benne. Láttam ott egy fiatal drámaírót, a ki

elájult, mikor azt olvasták a darabjáról, hogy az «teljesen el van hibázva». Egy másik halálsápadt lett és szívgörcsöt kapott, midőn hallotta, hogy «művében a tehetségnek leghalványabb nyomai sem födözhetők föl». Gyenge lelkek! Én uralkodtam magamon s arcomnak egyetlen izma sem rándult meg, mikor az előadó kijelentette, hogy tragédiám: «kritikán alul van».

Erős voltam, mert éreztem, hogy részemen az igazság.

Magamhoz vettem a *Szegény Tamás*-t és elindultam vele az egyik drámabirálóhoz. Meg akartam tudni, hogy mért nem koszorúzták meg a darabomat.

Az úton reszkettem. Ekkor már kezdett rajtam erőt venni a méltatlanság érzete. Aztán az sem épen csekélység, mikor az ember egy drámabirálóhoz megy. Ez egy igen hatalmas férfiú. Bizonyos tekintetben még több mint egy drámaíró.

Az akadémia üléstermében erőszakkal visszafojtott érzelmek most törtek ki keblemből. Megvallom, egy kicsit föl voltam izgatva. De hát ebben nincs semmi különös. Minden ember többé-kevésbbé kijön a sodrából, ha észreveszi, hogy megrabolták. Rám is kellemetlenül hatott, hogy így jártam. Meg kellett vallanom önmagam előtt, hogy jobban szerettem volna zsebemben a száz aranyat, mint a *Szegény Tamás*-t.

De végre is meg kellett lenni. Tudni akartam minden áron, hogy mért adták az aranyaimat másnak.

Eközben elértem a drámabiráló lakásához s gyorsan felszökve a lépcsőkön, egy perc alatt a félelmetes ember előtt álltam. Azon emberek egyike előtt, a kik kijelentették, hogy a darabom nem ér semmit.

Más drámaíró az én helyzetemben megfojtotta volna. Én életben hagytam.

Elég gyilkosságot követtem el a tragédiámban.

Éreztem, hogy az igazság részemen van, s hogy a *Szegény Tamás*: kitünő darab. E pillanatban ezzel az elégtétellel megelégedtem.

Egy nemével az önérzetnek mutattam be magam. A pályanyertes mű szerzője se tehette volna több méltósággal.

— Én Ködváry Elemér vagyok, a *Szegény Tamás* szerzője, — mondám.

— Ah, — felelt a drámabiráló. — A *Szegény Tamás?* Olvastam.

Mikor ezt mondta, egy kicsit mosolygott. És pedig, ha jól emlékszem, gúnyosan.

— Igen, a *Szegény Tamás* szerzője, a ki tudni szeretné, hogy: mit tart ön a darabja felől?

— Hm! Hallotta ön a bizottság jelentését?

— Hallottam.

— Nos, hát abban foglaltatik az én véleményem is.

— S így az ön szemében a *Szegény Tamás* rosz darab?

— Sajnálom, uram, — én nem tehetek róla: az.

— És én azt mondom önnek, hogy ez nem igaz. Önök igazságtalanok, elnyomják a valódi tehetségeket, részrehajlók a díjak kiosztásánál, önök —

De nem ismételhetem mindazt, a mit akkor mondtam. Csak azt tudom, hogy meglehetős hosszú filippikám alatt, melyben a modern drámabirálás szigorú kritikáját dörögtem el, a papirjai közt dolgozó drámabiráló türelmetlenségének számtalan jeleit adta. Természetes, hogy én e jelekkel vajmi keveset törődtem. Beszéltem, a míg csak el nem fáradtam. Végre szóhoz juthatott ő is.

— Az mind igen szép, a mit ön itt elmondott, de nem tartozik ide. Ha ön nincs megelégedve a drámabirálóbizottság itéletével, akkor segítsen magán úgy, a hogy más drámaírók teszik. Írjon egy jobb darabot!

Erre már kacagnom kellett.

— Jobb darabot?! Hát lehet jobbat írni a *Szegény Tamás* nál? S talán a pályakoszorúzott mű ilyen?

— Kétségkívül. Az egyike újabbkori drámairodalmunk legjobb termékeinek.

— Az önök itélete szerint. De én azt mondom önnek, hogyaz a *Szegény Tamás* mellett valóságos fércmű. A nélkül, hogy olvastam volna, ki merem mondani, hogy az messze áll az én művem mögött, mely új korszakot fog alkotni az újabb magyar drámairodalomban.

A drámabiráló újra mosolygott.

Önnek, uram, fogalma sem lehet arról, hogy ez milyen mosoly volt!

Ebből a mosolyból láttam, hogy a legnagyobb ellenségemmel állok szemközt.

Még csak egy kérdést akartam hozzá intézni.

— Mondja meg, uram, őszintén, olvasta ön igazán a *Szegény Tamás*-t?

— Hm, az igazat megvallva, nem olvastam el egészen. De már az első felvonásból is láttam, hogy — hogy —

— Nem ér semmit, ugy-e?

— Nos, igen.

— S ez önnek a véleménye most is?

— Ez.

— S ez önnek utolsó szava?

— A legeslegutolsó már csak azért is, mert egyéb dolgom is van, mint az ön tragédiájáról diskurálni. Láthatja az itt fölhalmozott iratokból, hogy mennyire el vagyok foglalva.

— Hahaha! El van foglalva? Bizonyosan drámaírással! Ez igen mulatságos foglalkozás. Itt fogok maradni és önnek segíteni.

— Megőrült ön?

— Ah persze! Ha megőrültem volna, akkor nem tartanám a *Szegény Tamás*-t a legjobb magyar tragédiának. De mivel annak tartom, világos, hogy ép észnél vagyok.

Aztán kihúztam zsebemből a kéziratot és előolvastam neki a *Szegény Tamás*-t. Hogy végighallgatta-e a drámabiráló, azt nem tudom.

Általában, a mi ezután következett, az egy kicsit elho-

mályosult már az emlékezetemben. Azt kell hinnem, hogy olvasás közben — valószínüleg a művem szépségeitől megkapatva — elvesztettem az eszméletemet.

Mikor magamhoz tértem, egy szobácskában találtam magam, a mely feltünően szegényesen volt butorozva. Az ablakból csinos kilátás nyilt egy nyájas hegyvidékre, a melynek hóval borított tetői kellemes látványt nyujtottak a szemlélőnek.

Mindjárt világos lett előttem, hogy eszméletlenségem ideje alatt lakást változtattam. Persze senki előtt sem mutattam, hogy ez a változás rám nézve meglepő. Gondoltam, hogy majd kisül minden magától.

Úgy lett. Nemsokára egy komoly külsejű úr jött hozzám, a ki orvosnak mondta magát és úgy bánt velem, mint a javuló betegekkel szokás. Azt mondta, hogy nem vagyok egészen egészséges, hogy nagyon megerőltettem magam a drámaírással, s hogy nyugalomra van szükségem. Én belenyugodtam a sorsomba s ott maradtam valami nyolc hónapig, — a míg t. i. ki nem bocsátottak.

Csak ekkor mondták meg, hogy a lipótmezei tébolydában voltam.

Mikor hazakerültem, mindenütt kerestem a *Szegény Tamás*-t. Hasztalan, — nem találtam.

Később megtudtam, hogy ott maradt a drámabirálónál, a ki egy hideg napon befűtött vele.

Íme, uram, ez a *Szegény Tamás* története.

És íme, ez az oka, hogy lemondottam a drámaírásról.

Kérem, ne próbáljon engem ez elhatározásomban meggingatni. Ez utolsó szavam.

Fogadja, uram, sat.

Ködváry Elemér, s. k.
ex-drámaíró.

IFJABB KÁRMÁN JÓZSEFRŐL.*

Irta

BODNÁR ZSIGMOND.

AIGNER-ABAFI Lajos lelkes kiadó, alapos tudós és ügyes szerkesztő. Működésének sokat köszönhet irodalmunk. Legérdemesebb vállalata azonban a *Nemzeti könyvtár*, melyben irodalmunk régibb jeleseinek műveit adja ki. E kiadások némelyike téves szempontból indul ki, például Zrínyiben «a hibás verset és szórendet, a hol könnyű szerrel lehetett, kiigazította, néhány latinos kifejezést magyar szóval helyettesített»; úgy, hogy az olvasó mindig azon aggodalomban él, hogy hátha nem Zrínyi, hanem Abafi változtatásait olvassa, egy régi classicus helyett a jövő világ classicusát.

E téves felfogás azonban nem mutatkozik minden kiadványában, egyikben-másikban pontosságra törekszík s becses adalékokkal járul remekírójának életrajzához, vagy műveinek méltatásához.

Ily adalék, a mit legújabban Kármán Józsefről, a mult század e regényes irodalmi hőséről és tehetséges gondolkodójáról írt.

A legnagyobb gonddal szedte össze mindazt, a mit

* *Kármán művei.* Kiadja Abafi Lajos, két kötet.

található. Igazi gyüjtő a javából. Egy lehullott morzsa sem látszik kikerülni figyelmét, mindent felhasznál, mindent kikutat és megvizsgál, s ha valaki készakarva mellőz egyet-mást, ő még be is vádolja, be is panaszolja figyelmetlensége miatt. Legalább azzal vádol engem, hogy nem tanulmányoztam Markovichné eredeti leveleit és Kármán néhány kéziratát, pedig elég gondosan elolvastam mindnyáját s egész adalékában nincs egy adat, a mit nem ismertem volna. Sőt a mit munkájában nyujtott, legnagyobb részökhöz kutatásaim és fölfedezéseim utján jutott. Csakhogy kettőnk között az a különbség: Abafi egy nagy gonddal készült adatgyüjteményt kívánt összeállítani, sokszor a forma, a kellő kerekdedség rovására, míg én egy képet akartam festeni, egy férfiut akartam elénk állítani és azt hoztam fel, a mit felfogásom szerint szükségesnek tartottam.

Van azonban Abafi föltevései közt egy igen tetszetős állítás, mely kiváló figyelemre méltó s valaha talán egészen be is bizonyodik; az, hogy Kármán levelezés által tartotta fenn magát. Irott újságot szerkesztett, melyek abban az időben keresettek valának, mikor a nyilvános sajtó egész vagy fél némaságra volt kárhoztatva. «Hogy Kármánnak ily mellékfoglalkozása volt, a mellett bizonyítanak levelezései is, melyekre most áttérünk. Mindjárt az a modor is, melylyel Markovich grófné hozzája kölcsön adása vagy közvetítése végett fordul (2. levél), arról látszik tanúskodni, valamint a 13. és 23. levél, kötelességszerű tudósításai. Szól e mellett Rusca levele is (65.), ki megbízást ad neki; továbbá a 74. levél, melyben említ egy urat, ki őt elhalmozta újságokkal, melyeket az örökös tartományok minden részeiből szedetett össze; sőt még Spanyolország cabinetjéből és a nagy szultán szerailjából is vannak tudósításai. Mire kellettek volna ezek neki, ha nem írott újságleveleihez?» kérdi Abafi. (XVIII. l.)

Mindez azonban nem érv, nem bizonyíték, melyből biz-

tosan okoskodhatnánk; csak sejtjük, gyanítjuk Abafival, hogy tudósításokkal, fővárosi és birodalmi hírek levélbeli közlésével tartotta fenn magát és élt elég urasan, hogy még 50 forintot is kölcsönözhetett Markovich grófnénak.

Sőt egész tervet is készített, hogy kellene megalkotni ily nagyobb írott újságot; ő tulajdonkép egy levelező intézetet akar, melynek «a részvevők mindenkori óhajtásai s viszonyaihoz, helyzetéhez és szükségleteihez kellene alkalmazkodnia s módosulnia, tudakozódásaikra és kérdéseikre, a mennyire lehet, pontos és tökéletes fölvilágosításokkal kellene megfelelnie, s szükségleteit mintegy tanulmányozván, azokat meg kellene előznie». De hogy létrehozta-e ezt az országos tudakozó intézetet, ki tudná megmondani? Legalább míg valamely magánlevéltárból elő nem kerülnek Kármán ily tudósításai, vagy biztos adat nem szól felőlök, mit sem szólhatunk hozzá.

Köszönettel tartozom két kiigazításáért Abafinak, melyek egyike egy roszul értett szerb levélnek félremagyarázásából ered, legnagyobb köszönetünket azonban Markovichné és Kármán levelezésének közléseért érdemli a kiadó.

E levelek első kiadása csonka és ferdített. Fordítójok önkényes változtatásokat tőn rajtok. Azon költői pia fraus vezette munkájában, hogy Markovichnét szebb színben állítsa a világ elé. Kétkedtünk ugyan a könyv megbízhatóságában, míg Toldy elhúnytával a levelek eredetije az akadémia birtokába kerülvén, ott saját szemeinkkel láthattuk az eredeti és fordítás közötti különbséget. Székely fordítása többször magyartalan; de Abafié sem sokkal külömb: több szórendi és szóvonzati hibát találni nyelvében.

Kármán és Markovich grófné levelezése alapján Abafi eszményibb képet akar rajzolni e nőről mint én. De csak akar, mert a mit róla mond, egy sereg ellenmondást von maga után s a tisztelt szerző sem tud kibontakozni a hinárból, melybe bátor védelme után jut. Elismeri mindazon tényeket, melyeket róla levelei után felhoztam, sőt hű

részletezéssel tolmácsolja azokat és mégis tagadja, hogy egy kötelességfeledett nővel van dolgunk. Maga mondja, hogy Markovichné «kedélyére nézve érzékeny, a képzelődésre és melancholiára hajlandó, de a mellett jó kedvében kicsapongó, haragjában heves, szerelemben odaadó, önzetlen és ragaszkodó, balsorsban csüggeteg, de minden körülmények közt a lehető legőszintébb, jószívű menyecske volt?» Igen, jószívű menyecske, a kinek férje volt ugyan; de anyja mellett más ember szerelmének élt, találkákat rendezett, egy sereg fiatal embert fogadott s mint Martinovich orvos mondja róla, «szép hölgy, a kinek nincsenek előítéletei, ezen annyira kedvező körülményeket fel tudja használni a maga javára». Mikor Markovichné és Kármán között szerelmök fejlődött, a hűtelen képeül e Martinovichot állítja fel a grófné Kármánnak: «Ha azt hiszed, hogy állhatatlan leszesz és maholnap meg tudnál vetni engemet: oh akkor inkább mindjárt tudasd velem boldogtalanságomat; nem fogna ez nekem oly roszul esni, mintha sok igéret után egyszerre ok nélkül elhagynál. Bocsáss meg, kérlek szépen, és ne csudáld, hogy bizalmatlan vagyok; mert az élő szomorú példa M.-ban szemeim előtt lebeg, a kire építettem, a kiben bíztam, a kiért éltem egyedül, a kiért életemet odaadtam volna, és most — egyszerre mily búbánatot érzek! Inkább ma vetnék véget életemnek, semhogy újra ilyesmit érjek! Azt korántse gondold, hogy még szeretem őt; azt isten tudja, többé már nem tehetem; mert állításai, melyeket még nem ismersz mind, bizonyára nem érdemesítik rá». Íme «egy minden körülmények között a lehető legőszintébb jószívű menyecske,» a ki bátran elmondja, hogy idáig szerette Martinovichot, de már nem szereti, mert szíve Kármánhoz vonzza! Azt senki sem mondta, hogy Markovichné egészen elaljasodott teremtés volt; de annyi mindenesetre jogosult, hogy «a grófné férje távollétében betegségtől és anyagi bajoktól üldöztetve, tudta élni világát, a szerelemben keresett vigaszt, mindig lehet-

tek udvarlói, Kármán előtt Martinovich, ez előtt talán újra másik.»

Markovichné egy kedves asszonyka volt, elég könnyelmű, ingerlékeny és izgatott, kinek folytonos szórakozás és szerelem kellett, míg magasabb erkölcsi cél, az anyai és női kötelesség érzete hiányzott lelkében. Könnyű vérű teremtés vala, a ki, ha a tudákos, nehézkes és tapasztalatlan Kovachichcsal nem kezdett semmi viszonyt, oka hihetőleg Kovachich egyéniségében rejlett.

Igen érdekes és szellemes az a conjectura, a mit Abafi Markovichnénak a *Fanni hagyományai*-hoz való viszonyáról mond. Véleménye szerint még Bécsben írhatta Kármán e novellát, mikor mint maga mondja, «papirra tette le minden érzését,» s e jegyzetek gyümölcse volna a *Fanni hagyományai* című novella. «Kedélyállapota s körülményei tökéletesen azonosok levén Wertherével, nem természetes-e, ha tollhoz nyul, hogy ahhoz hasonló művet kell írnia? S mi természetesebb ismét, mint hogy az ecsetelendő ifjuban önnönmagának, a nőben pedig kedvesének eszményített alakját tartotta szem előtt? Nem fogja ezt lehetetlennek tartani az, a ki valaha szemlélte a költői eszményítés ragyogó alkotásait. Mily herosi alakká varázsolja pl. Schiller azt a Don Carlost, kiről tudjuk, hogy haszontalan, nyomorult és nyomorék ember volt? S a valóságos Don Carlos és Schilleré közt nagyobb a különbség, mint Fanni és Markovichné közt: mind a kettő szép és fiatal; mind a kettőnek előbbi élete csupa szenvedés; Markovichnét nem szereti férje, Fannit nem atyja és mostohája; Fanni még nem szeretett, Markovichné is azt állítja, hogy először Kármánt szereti igazán. Viszont T—ai nem ugyanaz a szép ifju-e, kinek állása nincs, s ki az anekdotákat úgy kedveli, mint Kármán? Oly hasonlóságok ezek (az ellentéteket a költő egyenlíthette ki), melyek valószínűvé teszik azok nézetét, kik Fanniban Markovichné eszményítését látják.»

«Ez azonban utóvégre közömbös», teszi hozzá Abafi.

Talán nem épen közömbös, a közönséget utóvégre érdekelheti az, hogy ki állott a költő előtt műve megalkotásakor. Hanem talán azt mondhatnók, hogy Abafi conjecturája azon a színvonalon áll, melyet szellemes álomhüvelyezésnek mondhatnánk. Positiv alap nélkül építi fel egy conjectura kártyavárát, míg a *Fanni hagyományai*-nak nagyon is eldarabolt közlése talán azt sejtethetné másokkal, hogy épen az *Urania* megjelenése alatt írta. De ne szóljunk az alap nélküli föltevésekhez, hagyjuk ezt a Kisfaludy-társaság szorgalmas felolvasójának, dr. Heinrich Gusztávnak; sokkal életbe vágóbb lett volna a *Fanni hagyományai*-nak beható vagy csak rövid méltatása. Azok után, a miket a *Fanni hagyományai*-ról jobbra-balra olvastunk, jól esnék tudnunk, mit tart róla Abafi. Az értekezés szerzője azonban óvakodik e kérdés taglalásába ereszkedni.

A mi Abafi-Aigner *Kármán*-kiadását illeti, ő is megakadt Kármán műveinek közzétételénél. Melyiket tartja Kármán művének, melyiket nem? Ez oly kérdés, melyet igazán nehéz volt eldöntenie. Belátta, hogy Toldyt nem követheti, mert ő több munkát elhagyott, noha Kármán jegye alatt jelentek meg az *Uraniá*-ban. Tehát új kiinduló pontot keresett és talált, de aligha az igazit. Abafi ugyanis Kazinczy ama nyilatkozatából, hogy Kármán áll az *Urania* élén, ezt a következtetést vonja ki: «Ennek nyomán több valószínűséggel kimondhatjuk azt, hogy az *Uraniá*-nak azon közleményei, melyek a szerző neve vagy nevét jelző betűk nélkül jelentek meg, szintúgy Kármántól származnak, mint a *Kn*-nal jelöltek; kivéve a harmadik kötetben foglalt költeményeket, melyekről tudjuk, hogy Csokonaitól valók, és a második kötetben megkezdett, de be nem fejezett cikket: «Az embernek különféle nemeiről», mely valószínűleg épen úgy, mint a nemzetek szokásairól szóló, Pajor tollából került».

Ez az indokolás nem állhat meg a logika foruma előtt. Tudjuk, hogy Toldy eljárása nagyon önkényes volt. Semmi okát sem adja, miért vette föl ezt vagy azt a dolgozatot

Kármán művei közé, noha semmi jegy sem indokolja; míg másrészt elhagyott olyanokat, melyek Kármán jegyével láttak világot. Abafi is önkényt tanúsít; a mint Csokonai versei név és jegy nélkül jelentek meg, úgy mások dolgozatait is kiadhatták a szerkesztők név és jegy nélkül s nincs jogunk Kármán művének elkeresztelni az *Urania* minden dolgozatát. Legegyszerűbb lett volna a kiadótól, ha kijelenti, hogy közzé teszi Kármán minden műveit, azután az *Urania* azon névtelen cikkeit, melyeket vagy maga Kármán, vagy mások írhattak.

II.

A Kisfaludy-társaság ez évi junius 30-iki ülésében egy felolvasás a *Fanni hagyományai*-nak eredetével foglalkozott. A tárgy rendkívül érdekes lévén, kíváncsian kellett volna várnom az eredményt, de nem tevém s így nem mondhatom, hogy csalódtam, mert Heinrich Gusztáv, a buzgó felolvasó, épen nem elégített ki. Talált egy német novellát, melynek *Die Leiden der jungen Fanni* címe elcsábította gyorsan munkáló ítéletét s higgadt megfontolás előtt egy előadással kedveskedett a Kisfaludy-társaság t. tagjainak, melyet bátran elhagyhatott volna. Heinrich e novellát a *Fanni hagyományai* valószínű forrásaként mutatta be, mint maga mondja «egy bizonyos, igen korlátolt értelemben német eredetije» a magyar novellának.

Mindenekelőtt a német *Wertheriád* tartalmát közli, mely nyolc levélbe és egy befejezésbe van foglalva. Ferenc, egy fiatal katonatiszt, szereti Fannit, a kit anyja egy koros emberhez akar nőül adni és ha nem menne hozzá, kolostorral fenyegeti. Ferenc megvígasztalja és józanságra inti Fannit, tudatja vele, hogy atyja megkéri anyjától Fanni kezét; ajánlja, hogy szóljon édes anyjával, beszéljen rátukmált vőlegényével. A negyedik levél egy külön szerelmes történetet mesél el, az ötödik levél e történetre vonatkozik

és Ferenc jelezi, hogy másnap elmegy a bálba. A hatodik levél a bál után íratott s Fanni öngyilkossági szándékát tudatja benne; a hetedikben Ferenc roszalja az öngyilkosságot s elmondja, hogy atyja már megkérte számára Fanni kezét; a nyolcadikat ismét Fanni írja, mielőtt Ferencét olvasta volna s tudatja vele, hogy e sorok megírása után rögtön véget vet életének. A befejezésben a költő regéli el, hogy vetett véget Fanni életének.

Ez «a valószínű forrás», ez a «német eredeti» rövid meséje. Heinrich úr együgyü bátorságában nem fontolja meg, hogy ily alapon tömérdek novellát mondhatnánk egymás forrásának, pedig léteztökről tudomással sem bírtak a szerzők. Hány száz és ezer novellában, regényben, drámában szerepel a szülők akarata, kik gyermeköket egy koros, de gazdag embernek kívánják adni; a kolostorral való fenyegetés szintén divatos motivum lőn, az öngyilkosságot pedig a mult század irodalma kapta fel s azóta számos termékben szerepel.

Bizonyosan a Fanni név indította Heinrichot a novella német eredetiségének föltevésére; e név azonban a mult század elbeszélő műveinek legkedveltebb neve, melylyel minden lépten találkozunk; maga a német novella annyira különbözik a magyartól, hogy Kármán előtt soha sem lebeghetett. A magyar novella napló, a német levelezés; a magyarban majdnem feléig meg sem ismerjük a férfit, míg a német egymás szerelmének tolmácsolásával és az akadály legyőzésével kezdődik, a magyarban egy üres fecsegő és jó táncos a férfi, a németben egy józan és nyugodt katonatiszt, a magyarban Fanni a darab közepe táján ismerkedik meg T—aival, egy bálon, Fanni egy akaratnélküli sóhajtozó, a németben Fanni egy türelmetlen cselekvő, a ki öngyilkosságra is képes. A magyarban a jószívű özvegy alakja avatkozik a dolgokba, a németben egy külön történet szerepel minden hasonlóság nélkül. Így tovább a bizonytalanig folytathatnók a két novella különbségét a formára

és tartalomra nézve úgy, hogy igazán erős tévedés kell hozzá e német novellát bármi tekintetben a magyar forrásának tartani. Mi akár hány Wertheriádot néztünk át, mindegyikben találtunk annyi formai és tartalmi egyezést, mint a mennyit Heinrich talált a német és magyar között.

Heinrich azonban nem ijed meg a legmerészebb állításoktól sem. Szerinte «nem egyszerű ráfogás vagy ötlet az, ha a két mű között némi belső összefüggést feltételezünk. Ha a cselekvényt a legvázabb vázában kiemeljük, azonnal szembeötlő a hasonlatosság a két munka között.» Mi láttuk e légből kapott hasonlatosságot, láttuk a két mű teljes eltérését egymástól, s ha mégis megegyeznek valamiben, ez az, hogy mindkettő *Werther* utánzása. Heinrich azonban eszmeibb atyafiságot is keres a kettő között és Beöthy Zsoltot keveri a hinárba. «A mit Beöthy igen helyesen a *Fanni hagyományai* alapeszméjének nevez, t. i. az érzelem uralkodása az akarat fölött, ez a német elbeszélésben még határozottabban, hanem persze kevesebb költőiséggel lép előtérbe». Mily üres semmitmondó nagyképüség! Hát nem minden szépirodalmi műben az érzelem játszsza a főszerepet? Nem minden Wertheriád az érzelem túltengése? Nem az érzelem uralkodik az akarat felett, vagy más szóval az érzelem bírja elhatározásra az akaratot? De így is csak akkor beszélhetünk, ha az akaratot megkülönböztetjük az érzelemtől, ha mint Kant, Hamilton és mások különbséget teszünk az értelem, érzelem és akarat között, de ha számos régibb és újabb psycholog tanai szerint járunk el, nem szabad így szólanunk, mert az akarat az érzelem világába tartozik, ki is tudná elválasztani az akaratot és érzést a félelem és remény, gyűlölet, irigység és szeretet érzelmében?

Talán úgy javíthatnók ki Heinrich idézését, hogy az érzelem uralkodik az értelem fölött. Azonban mi nem akarjuk sem Beöthyt, sem Heinrichot megcorrigálni; inkább azt mondanók, hogy az irodalmi művek ily módoni jellemzése annyira a fölszínen mozog, hogy senki sem meríthet

belőle ítéletet. Van-e valami becse az ily általános szólamoknak a komoly gondolkodó előtt? Jellemezhetünk-e valamely irodalmi művet, ha ily oceani távolságból hozzuk fel vonásainkat, érveinket? Heinrich nagy előnye és még nagyobb hibája, vagy általánosságokban mozogni és nagy szólamokkal hánykolódni, vagy pedig érthetetlen phrasist hangoztatni, mint pl. mikor Grillparzer *Ein treuer Diener*-ének alapeszméjét a *kötelesség szenvedélyében* helyezte. A Kisfaludy-társaság kebelében tarott felolvasása mind ez előnyökkel dicsekedhetik, mind e hibáktól hemzseg. Ítélő tehetsége lehetőleg gyarló lábon áll az igazsággal és kitartó szorgalma nincs kellő arányban belátásával s félelmetlen bátorságának nem felel meg a gondolkodás ereje.

Heinrich Gusztáv nem elégszik az eredet kérdésének e különös tárgyalásával, még más kettőbe is belefog, melyek közül bennünket a *Fanni hagyományai*-nak értékére vonatkozó rész érdekelhet. Heinrich úr itt is hasonló könnyelműséggel s a felszínhez tapadó okoskodással jár el. Sehol egy érv, egy nyomós bizonyíték, állítás és mindenütt állítás, mely csupán tekintélyekre tud hívatkozni, de sem ereje, sem szándéka a kérdés komoly oldalát megragadni.

Kármán beszélye a XVIII. század legkitünőbb novellája, ezt mondjuk mindnyájan ellenvetés nélkül; elismerjük, hogy nincs mellé állítható a száz év termékei közűl, mert fájdalom nincs is novella-irodalmunk nehány gyarló fordításon vagy átdolgozáson kívül. Mikes Kelemen elbeszélései csak most kerültek napfényre, most láttak világot, idáig eltemetve hevertek. Azért ha legjobb novellánknak mondjuk *Fanni hagyományai*-t, még mindig keveset mondottunk. Mi többet is merünk mondani, azt, hogy e novella még újabb irodalmunk számos terméke mellett is megállhat. Ma is olvasunk a folyóiratokban egy sereg beszélyt, melyekben vagy olyan, vagy kiáltóbb hibákkal találkozunk, mint a minők a *Fanni hagyományai*-ban vannak. Ez új beszélyekkel aligha foglalkozik valaha az irodalom-történet, míg Kármán novel-

lája mindig érdekes tárgya lesz. Azok örökre el vannak temetve a lapok tárcáiban, a tiszavirágos szellemek e sírboltjaiban, míg Kármán novelláját ismerni fogja minden művelt magyar, már csak azért is, mert egy kor érzületének és gondolkodásának társai között legjobb tolmácsa vala.

Mi azonban az egyoldalú és absolut magasztalás ellen szólaltunk föl, nem az ellen tettünk kifogást, hogy a *Fanni hagyományai*-t a mult század legjobb novellájának tartják, mi csak azon téves kritika ellen szólaltunk fel, melyet a *Fanni hagyományai*-ra vonatkozólag Toldy, Gyulai, Halász Beöthy és mások műveiben találunk.

E' magasztalások, egyoldalú és kritika nélküli itéletek nagyon ismeretesek, ismerjük és szívesen ismerjük. Ki nem örülne irodalmunk jelesebb termékeinek? Ki nem látná szívesen, hogy irodalmunk egyik-másik terméke a legnagyobb szellemek alkotásaival vetekedik? Ez az öröm oly természetes kifolyása a nemzeti önszeretetnek, hogy még ha hiuságnak keresztelik is, akkor sem bánjuk.

A kritika dolga azonban nem kedvez ennek az önszeretetnek; ítélete az értelem munkája, nem «az akarat által uralt érzelemé», kötelessége tehát azt elemezni, vajjon helyesek-e a *Fanni hagyományai*-ról szóló ítéletek?

Újabban már általánosan elítélték Székely és Toldy nézetét, mely e szavakban culminal: «Annyi bizonyos, hogy Fanni létezett, hogy Kármánt szerette, érte szenvedett, miatta meghalt, hogy naplózott és levelezett; valamint más felől az, hogy a mesterség, mely a szerkezeten felismerszik, a szakadozott részletek egybeillesztése s egy teljes arányos egésznek kikerekítése, a nyelvvel együtt, Kármáné». Ma mindnyájan azt hiszszük, hogy ily író Fanni nálunk nem létezett. Nem positiv tudomány, hanem a valószinüség mondatta, az irodalmi viszonyok ismerete hitette el velünk.

Ez a nézet azonban csak a *Fanni hagyományai*-nak eredetére, történeti oldalára vonatkozik. Irodalmi becséről maig is úgy írnak, mint Toldy s utána Gyulai Pál írt az általa

kiadott *Fanni hagyományai*-nak előszavában. «Mély kedélylyel és művészi egyszerűséggel» vannak írva szerinte a *Fanni hagyományai*. Oly híven, egyszerűn és meghatón rajzolja egy fiatal leány kedélyvilágát, mintha az maga szólalna meg egész közvetlenséggel.

Mi hosszasabban elemeztük e novellát, számos idézettel kimutattuk, hogy sok hibát követ el a kedély mélysége és a művészi egyszerűség ellen; pontonkint az olvasó szeme elé állítottuk az affectáló hangot és beszédmódot, a keresettséget, érthetlen dagályt és hatásvadászatot. Ezek cáfolatát senki sem kísérlette meg, nem akad senki, a ki be tudná bizonyítani, hogy az általam felhozott hibák nem azok. Mert az emberi természet évezredes sajátságait kellene cáfolnia, a logika törvényeit kellene megtámadnia s e szerepre csak oly akademikus vállalkozhatnék, a kiben az alázatosság szelleme a legnagyobb szolgálatra, saját szellemi reputatiojának eldobására, a sacrificio del intellettora képes. Mert lehet-e józan észszel egy fiatal leány kedélyvilága hű és egyszerű rajzának, egész közvetlen megszólalásának mondani az oly előadást, mely ily képeket használ: «A muzsika csendes és alacsony zengése, mint a reggeli álom árnyéka, messziről hangzott előnkbe»; mely hatás-vadászat kedveért mindig nagyokat szeret mondani, mint: «minden kínok gyötrelmeit összeragasztva»; «a föld egy tágas irtózatosságok barlangja»; «nem hagytak békét, még ki nem vonszoltak csendes magánosságomból, a melyben legalább kínjaimon legeltem meghasadt szívemet»; «szerencsétlenség! a te hideged kínzóbb, az elkárhoztak kénköveinél»; a természetes egyszerűség nyelve talán az ily beszédmód: ott, «térdepelt *egy kis hanthalmocskán*»; «végezték reggeli áldozatjokat» azaz imájokat; «az illatok fellegei széjjel haboztak a nedvesített mezőkön»; s így tovább. Ez-e egy 16 éves leány kedélyvilágának egyszerű és hű rajza? Így nyilatkozik-e az igazi fájdalom, így szólal-e meg a valódi mély érzés?

Elemeztük a *Fanni hagyományai*-nak lélektani hiányait,

melyeket szintén nem cáfolt meg senki. Elmondók, hogy Fanni jelleme lélektani tévedés, hogy az ily üldözött teremtésben vagy teljes akaratnélküliség, tompultság, vagy pedig dac, alattomosság, ravaszság fejlik ki a természet szabályai szerint; mert csak népmese ismerhet ily üldözött lényeket, a kikben a legszükségesebb önzés, a jellem e nélkülözhetlen kelléke, is alig mutatkozik, hanem csupa szeretet. A népmese lélektanát pedig csupán Beöthy Zsoltnak jutott eszébe a mai költészetnek példányúl állítani fel.

A szerelem ama lángoló kitörése is érthetetlen, melylyel Kármán művében találkozunk.

A szelid és érzékeny, gyöngéd és félénk Fanni minden társalgás és közelebbi megismerés nélkül a legőrületesb szenvedély fokára emelkedik, s mikor feléje közeleg a csudálatos ismeretlen, így kiált fel: «Oh isten! az ég és föld feküdt rajtam. Az öröm, a félelem, boldogság, rettegés — minden, minden indulat tolyongott melyemben. Mit szólt, nem tudom; én mit szóltam, azt sem tudom.»

E jelenet igazolásáúl Beöthy Zsolt, egyik tehetséges szépirónk, Shakspeare *Romeo és Juliá*-jára hívatkozott. S valóban meglepő a két eset egyezése. Julia sem ismeri közelebbről Romeot, még csak külsejét ismeri, lelkéről nem lehet más fogalma, mint a mit arcából kiolvashat s mégis a tizennégy éves Julia azt mondja dajkájának a báli találkozás után: „*Tudd meg, ha tán nős már: sírom lesz nászágyam csupán*". Ez még nagyobb mondás, mint Fannié. De azt hiszem, hogy erre az ellenvetésre már megfeleltem. (l. *Havi Szemle* 1879. juniusi füzet).

Semmi sem hibásabb eljárás, mint más írók költői műveiből igazolni akarni egy költemény helyességét. A művészetben kiválóan áll e tapasztalati igazság: Más idők, más emberek. Egyes korszakok és népek művészete annyira eltér egymástól, hogy valamely mai alkotás igazolására nem hozhatom fel a régi görög, a középkori keresztyén, vagy az ind, japáni és chinai, vagy más művészeti terméket. Pél-

dául a görög tragoediában az egyéni szenvedély másod vagy harmad rangúvá lett, s a cselekvény játszotta a főszerepet; ennek végzetes fejlődése elnyomta, eltörpítette, vagy egészen megsemmisítette az egyént; ezért az egész mű alkotása máskép ütött ki, mint az újabb tragoediákban, melyekben a cselekvény háttérbe szorul s a jellemzés, az emberi szenvedély feltárása viszi a szót.

Vagy például az ős lyra nem állott másból, mint a vallásos érzelem hangoztatásából. Az ember, a nyomorult, a természettől és embertársaitól elnyomott ember kétségbeesve kiált fel az istenek istenéhez, segítségét kéri, bocsánatát esdi, ellenségének büntetéseért könyörög, mint Dávid vagy a Vedák zsoltárai; míg ma az ember szolgai meghunyászkodása, gyűlölete, átka helyébe a humanitás, a részvét, a szerelem, a bánat, a visszaemlékezés érzelme lépett.

Vagy tekintsük a mai elbeszélő költészetet és hasonlítsuk össze a régivel. Istenek és herosok játszanak benne. Mindenütt az erő, a hatalom csodálata. A hős megöli ellenségét, kegyetlenül meggyalázza és kocsijához kötve a város körül hurcolja testét. Ez tetszett, mert az erős, a hatalmas vad győzelmét tárta fel a szegény ember képzeletében. Ennek természetesen nagy következményei voltak az egész eposz anyagára, az esemény menetére, a véletlen beavatkozására, a jellemzésre, az előadás nyelvére. Nemcsak a költő volt egészen tárgyias, hanem hőseinek lelkébe, alanyába sem hatott belé. A külső ember, a külső természet volt a fő. Innét a külvilág hosszas leirásai, Achilles paizsa készülésének, a lovak kocsiba fogásának stb. rajza, a hajók és seregek elszámlálása. Mindez a mai elbeszélő költészetben ízetlen szószaporítás lenne, hacsak közvetlen az emberi szenvedély nyilvánulására, a hős lelkiállapotának tolmácsolására nem vonatkoznék.

Költészetünk ma sokkal erkölcsösebb lett, és lélektani tekintetből tetemesen fejlődött. Erkölcsösebb, mert a humanitás, a részvét, általában a nemesebb emberi érzelem ját-

szik benne leginkább, nem csodáljuk többé a puszta külső erőt és physikai hatalmat. Attila *Buda halálá*-ban egy csepp rokonszenvet sem költ s hidegen fordulunk el tőle, míg az ifjú Toldi szerető anyjával és hű cselédjével, Bencével a legkedvesb alakok. Lélektani szempontból is egészen más a mi költészetünk. Nem bocsátunk meg semmit a költőnek, a mit az emberi lélek törvényei ellen vét. Nem istenek kellenek neki, a kiket nem ismerünk, csak képzelünk s magunknak teremtünk, de úgy, hogy sokszor kiveszszük őket az emberi lélek törvényei alól, hanem az ember maga. A régi elbeszélő költészetben sok mindenféle csodálatos dolog történhetett, a középkori mondákban, minő *Valter és Grizeldisz*, *Romeo és Julia* stb., háttérbe szorult a lélek kérlelhetlen törvénye, ma pedig ez az uralkodó, mely eltemette századunk mindazon elbeszélő költeményeit, melyek vagy a régiek mintájára, vagy azok szabadságával készültek.

Talán sokat is szólottunk e pontra vonatkozólag, de talán sehol sincs annyira helyén, mint épen hazánkban, hol az irányadó kritikusok maig sem látszanak érteni, hogy nem lehet föltámasztani a halottakat. Nem tudják, hogy mit vegyenek irányadóúl bírálataiknál és sokszor oly dolgokat helyeselnek, melyeket egy kis belátással el kellene ítélniök.

Heinrich, nem úgy mint Beöthy, kevesebb sort szentel a Fanni hagyományainak compositiói érdemeire. Ő már egyes kisebb szerkezeti hiányokat is emleget. Egyébiránt a novellánál a szerkezet másodrendű kérdés. A fődolog a rajz, a hang igazsága. S ebben rejlik a *Hagyomdnyok* fő hibája, de sikere is. Nincs meg bennök a kritikusok által feltétlenül emlegetett «mély kedély» és «művészi egyszerűség» ; de meg van az a sajátsága, a mi a modern költészet kiváló tárgya: az emberi szenvedély, a szerelem rajza. E rajz, mint láttuk, nem kifogástalan, sok hibát jeleztünk benne; de korának nyavalyás termékeivel összehasonlítva, mennyivel magasabb színvonalra emelkedik azoknál!

A lyrai érzés csodálatos erővel tört ki a mult század

végén. Az előbbi idők költészete mily halvány lyrai érzés tekintetében! Faludi, Amade főleg csak a játszi enyelgést ismerik. Ányosban, Daykában jelentkezik e sentimentalismus s Kármán *Fanni*-ja e sentimentalismus legjobb tolmácsa a XVIII. század magyar irodalmában. Az emberi érzelmek szenvedélyes festését adja, mint Himfy az ő keserveiben. Ez népszerű, olvasott költeménye lett a nemzet akkori értelmiségének: amazt elfelejtették, s csak félszázad mulva vette ki sírjából Toldy Ferenc, hogy figyelmeztesse reá a nemzetet. Azóta tisztelettel említjük Kármán nevét s némelyek elragadtatásukban nem a kellő kritikával szóltak róla. Jelen soraim célja ezek helyreigazítása volt.

IRODALMI SZEMLE.

ÚJABB KÖLTEMÉNYEK.

(Írta *Szász Gerő*. Kiadta a Petőfi-társaság, 1880.)

SZÁSZ GERŐ nem tartozik azok sorába, a kik «garmadával» ontják a verseket. Keveset ír; de a mit elénk ád, azt előbb átérzi és átgondolja. Tehetsége komoly és férfias, olyan, mint maga a vallás: melynek szolgálatában áll. Költeményeiből akár hányszor kiérezzük a *lelkészt*, de nem a nagy szavakban gyönyörködő predikátort, hanem a nemes kedélyű, a bölcsen és idealisan elmélkedő lelkipásztort, a kinek a hit úgyszólván forrás, melyből költészetét táplálja és melyhez mindannyiszor visszatér, a hányszor e zürzavaros földi életben keserű csalódásokra, szenvedésekre, megpróbáltatásokra akad.

Hosszú idő telt el, mióta Szász Gerő első költeménygyüjteményével közönség elé lépett. Akkori verseiben az ifjúság féktelen ereje, rakoncátlan szenvedélye uralkodott. Láttunk magunk előtt egy nagyratörő lelket, mely egyforma hévvel vetette magát a gyönyör és a fájdalom karjaiba, — mely a sors ütéseit büszkén sorolta föl és még kívánta, hogy minél keményebb tusát vívjon a végzettel; egy fiatal lelket, mely ereje tudatában csaknem vakmerő elbizottsággal kereste a veszélyt és egyik felindulásból a másikba rohant. E belső nyugtalanság meglátszik az akkori versek formáján, mely többnyire szakgatott, egyenetlen és disharmonikus.

Mennyire megváltozott alakban látjuk viszont e most kiadott *Újabb költemények*-ben! A régi tüzes ifju helyett úgyszólván egy filozóf lép elénk, a ki mély redőkkel homlokán és égre emelt szemekkel — melyekben lezajlott fájdalom könyei csillognak — keresi a megnyugvást, keresi a békét. De nem egy fáradt skeptikus, nem egy kimerült világgyűlölő szól belőle, a kiben kihült, kihamvadt a régi szenvedély; e szenvedély most is ott ég szivében, de csöndesebb lobogással és tisztább fénynyel; már nem máglya az, melyen vadul zajongó érzelmek lángolnak, hanem egy oltárnak a tüze, mely nemes eszmékért, magas érdekekért lobog. E tűz mellett áll a költő és míg ajka fájó zokogással siratja multját, keze nem hagyja kialudni a szent lángot.

E könyv sem egyéb, mint Szász Gerő életének tanubizonysága. A költő e versekben élettörténetét mondja el. És az az ígazi vers, mely a költő életének egy darabját tükrözi. És Szász Gerő azért igazi költő, mert verseiben önéletét, önlelkének valódi örömeit és kínlódásait tünteti föl. Ritkán esik meg nála, hogy oly érzelmekről írjon, melyek csak fölületesen érintették, vagy hogy akkor bölcselkedjék, mikor e bölcselkedésre nem hangulatának mélysége kényszeríti.

E könyv, úgyszólván, három részre osztható. Az első a hitves emlékének van szentelve, a kit a költő valódi vonzalommal szeretett. E hitvest nem bírja feledni. Sírjához bolyong szüntelen és betölti a temető legét édes-bús elegiákkal. Nem csak a maga nevében beszél, hanem a kis *árvák* nevében is, a kik odahaza anyjukat várják! Ez a rész valóban mélyen megható. Mélyen megható benne az a gyöngédség, az a fenkölt szerelem, melylyel a költő eltünt boldogságának utána sóhajt. E sorok írója, a ki tanúja volt a költő idylli boldogságának, olvasás közben kétszeresen érezte a költő veszteségének nagyságát és gyászoló verseinek igaz szépségét. E versek közül hadd álljon itt mutatványul a következő:

Halottak napján.

Meggyógyulást remélhet, várhat boldogságot,
Kinek keblén égető sebet a föld vágott.
Oh, ez a föld irgalmas, van szíve, mely érez:
S a ki igaz könyet ejt, jogot nyer a kéjhez.

Van egy csillag sugára bármi sötét éjnek;
A haldokló hattyunak ajkán szól az ének;
A leszüretelt mezőn ismét nő a haraszt,
Hervadt fán a szép tavasz ujabb lombot fakaszt.

A föld mindent visszaád, mit olykor letépett,
Keblén pusztulás között nő az örök élet;
Mert nagy és szent, hatalmas a természet ujja:
Fölél, a mit megérint s zeng a hallelúja.

A napsugárban fölzsong a legkisebb féreg;
Berkeikből kiszállnak a játszi tündérek;
És a virágillatban, mely csupán a földé,
Száll az evangeliom: örökkön-örökké!

Oh, él, ujul, visszatér, a mit a föld vett el,
Könyeidet megváltja forró szeretettel,
Föltárja szent titkait egyedül csak értted,
Hogyha szived mélyéből hivó szavát érted.

— Csak akkor lész itt alant vigasztalás nélkül,
Hogyha égből jött angyalt birtál üdvösségül;
S megzendült az ur szava: «jer én hozzám ismét!»
Ekkor dobd el magadtól a reménynek kincsét.

Széttépheti szivedet megemésztő bánat,
Égethetik könyeid halovány orcádat!
De meg nem gyógyit soha sem imádság, sem hit:
Oh, az ég, a mennyország vissza nem ad semmit!

Takarjon be gyászfátyol világ ékessége,
Ragyogó nap borulj el örök-sötét éjbe':
Mit ér fájó lelkemnek arcotok mosolya,
Ha őtet nem láthatom soha, soha, soha!

A második részben új érzelmek hatása alatt látjuk a költőt. A halott emléke szent marad előtte, de szíve új vágyat, új szenvedést, új reményt, új gyönyört sóvárog.

A külvilágtól, ah, elzárkozám hiven:
S im, ujra zúg fejem, és ujra forr szivem.
Egy kis madárka szól, oly édes hangot ad:
S én ujra álmodom a régi álmokat.

Örök-dicső világ, érzem hatalmadat:
Benned mi kéj, gyönyör, mind-mind reám szakad;
S könyhullatás ha van, oh, végzetes dolog,
Mindkettő egyiránt szivemben ég, lobog.

Az indulat sodor, a szenvedély ragad,
Örök idő nekem egy röpke pillanat,
S egy perc alatt enyém, mit ád a végtelen:
Áldott legyen neved teremtő szerelem!

Szerelem gyújtja fel szívét, — de a második kedves nem hasonlít az elsőhöz. Boldogság helyett égő gyötrelmet okoz. A költő szenved; fájdalmai közepett' visszafordul a halott emlékéhez, de abból sem meríthet vigaszt. Kínosan hánykódik az élő szerelem fájdalma és a halott szerelem emléke közt.

«Mig nappal van, küzdelemben
Repül a perc, tova lebben,
Harcra szállok gonddal, vészszel...
Jaj nekem, ha jön az éjjel!

A mint éjfélt üt az óra,
Két alak száll ablakomra
Tengerén a néma csöndnek...
És szivembe mérget öntnek.

Egyik hideg, halott, halvány,
Bús könnyekkel szelid arcán;
A másik él, nevet, kacag,
Rózsás kedvű tündéralak.

Annak szava, hangja égi:
Lánya, fia sorsát kérdi;
Ez engemet csábit, szédit,
Démon sugja lángbeszédit.

Az a halál, ez az élet,
Mind a kettő gyötör, éget;
Azt siratom, ezt szeretem,
Az áld, ez csak játszik velem!»

Az élet olyan nőt hozott elébe, a ki nem méltó hozzá, a ki nem elég fenkölt arra, hogy viszonozni tudjon egy komoly és nemes szerelmet. Ezt a költő végre belátja és a könyv harmadik részében már a *lemondót* látjuk, a ki igyekszik megnyugodni sorsában. A rezignáció egész nemessége meg van benne és lehetetlen rokonszenvet nem éreznünk, ha e bús, de szelid akkordokat halljuk:

Mintha vándormadár visszanéz a tájra,
Melyről a tél jöttén elröpiti szárnya:
Visszanézek én is elfáradt lelkemmel...
Szelid emlékezet, szárnyaidra vedd fel!

Akármi jöhet már! Megnyugtat végzetem,
Mit a sors rám ontott, jól-roszúl végeztem!
Most már hajlik a nap: lenyughatik szépen,
Hadd álmodjam tovább lent az örök éjben!

Épen az jellemzi e könyvet, hogy a benső tusák végül a *magasabb megnyugvás* harmoniájában oszlanak szét. Ez az, a mi Szász Gerő egyéniségét a fejlődés egy új fokán mutatja föl.

Ábrányi Emil.

ROLANDNÉ.

(Tragoedia öt felvonásban. Irta: *Szász Gerő*. Kiadta a Petőfi-Társaság.)

Szász Gerő újabb költeményeinek kötetét egyszerre bocsátotta közre *Rolandné* czímű 5 felvonásos tragœdiájával.

Nem új jelenség, hogy lyrai költők megpróbálkoznak a drámairással. Külföldi lyrikusok közt akadt elég — és pedig a legnagyobbak közt — a kik sokszor félretették a lantot, hogy drámirással foglalkozzanak. Lord Byron, a modern Albion legelső poétája, nem érte be azzal, hogy megírhatta *Childe Harold*-ot és a legszebb költői elbeszélések egész sorozatát; Byron *négy* 5 felvonásos tragœdiát írt (*Marino Faliero*, *Két Foscari*, *Sardanapal*, *Werner*) s azonfölül két

drámai költeményt: a *Caint* és *Manfredet*. A két utóbbi világszerte bámulat tárgya, mint a byroni poézis két remeke; de a négy ötfelvonásos szomorújáték sem Byron életében, sem a költő halála után nem talált méltánylatra. — Azokban nincs is sok méltányolni való. Byron nagy lelkének szárnyalása imitt-amott észrevehető bennük, de máskülönben nem egyebek, mint hosszú lére eresztett dialogok halmaza, minden igaz drámai hatás nélkül. *Heine*, a németek ünnepelt lyrikusa, szintén próbált drámát írni, de egy-két szerencsétlen kísérlet után fölhagyott vele. Tudvalevő, hogy *Petőfi* menynyi ambicióval írta meg drámáját s mennyire csüggött teljes életében a szinpadon.

A példák azt bizonyítják, hogy mennyivel különb volt valaki lyrai költőnek, annál kevesebb szerencsével próbálkozott a drámaírás terén. És ennek oka annyira ki volt már derítve, hogy arra rámutatni fölöslegesnek látszik. A dráma és a lyra két külön tér; nincs ember, a kiben a kettő együtt egyenlő mértékben helyet foglalhatna. A subjectív költő nem képes felemelkedni a tárgyiasság magaslatára, a honnan a drámairó szemlél és jellemez; a drámaíró viszont nem bírja a subjectív költő adományát, az egyéni érzések gazdag kifejezését. Hugó Victor remek lyrikus és hatásos drámaíró, de drámái inkább csak különc irányuknál fogva hatottak és semmi esetre sem tartoznak a francia költő legkiválóbb művei közé. Erős drámai jellemzés Hugó drámáiban nincs; a pointek és hasonlatok szépsége még nem alkot drámai jellemeket.

Szász Gerő, a kit mint lyrikust régóta becsülünk, jelentékeny inspiracióval írta meg e tragœdiáját is, de ő sem volt szerencsésebb, mint azok a lyrikusok, (nála sokkal nagyobbak), a kik kísérletet tettek a drámaírással.

Darabja nagy korszakot ölel föl. A francia forradalomnak azt a korszakát, melyben a girondiak pártja megsemmisült. A forradalom híres szereplői: Danton, Robespierre, Marat, Vergniaud, Rolandné stb. mind megfordulnak előttünk. E historiai alakok csak akkor tehetnének ránk hatást, ha magukkal hoznák azt a nagyságot, melylyel a történet, a mult, az emlék, felruházta őket. Ha nemcsak *névleg* volnának azok, a kikül a drámairó szerepelteti őket, hanem *egyénileg* is oly meggyőzőleg lépnének elénk, hogy azt az illuziót éreznők, mintha csakugyan a megelevenült Rolandnét, Dantont, Robespierret stb. látnók. E hatást előidézni csak annak sikerülhet, a ki az objectiv jellemzés művészetében otthonos; a ki bírja az egyénités ritka adományát. A *Rolandné* szerzője ebben nem részesült. Nyelvezete szépen szárnyal, de alakjai nem tömörülnek élő

alakokká és csak ihébe-korba bontakoznak ki a dikció fátyolából, mely egyenlő színpompával hullámzik végig a darabon.

A tragœdia hősnője *Rolandné* volna, de hol a tragikai küzdés a darabban? Rolandné nem szereti agg férjét, Rolandot, hanem Buzot-t, a fiatal girondistát szereti. Hogy szerelmét legyőzze és kötelességéhez hű maradjon, a forradalom karjaiba veti magát és előkészíti vesztét. Rolandné küzd a szerelem és a kötelesség közt, de nem mint egy tragikai lény, hanem mint egy *vértanú*. Tragikuma talán az, hogy a kötelesség *túlzásának* esik áldozatul? Erről az oldalról még föl lehetett volna dolgozni, de Szász Gerő csak avval törődött, hogy e kiváló asszonyt mennél fényesebbé, mennél áradozóbbá tegye. Kevesebb súlyt fektet a jellemzetesre, mint arra, hogy Rolandné szépen dikciózzék. Ahányszor Rolandné beszél, mindannyiszor egy-egy lyrai verset szaval:

»Oly szenvedélyt, a mely csupán *személyes*,
Ritkán emel, kihül s lealjasít,
Nem hordanék szívemben egy világért.
Köz-szenvedély hevíti keblemet,
Mely végtelen, nem fárad el soha,
S keresztnevét e szócska jelzi — *eszme*.
Eszmék röpítnek szép dicső világba:
Rokon vagyok virággal és a tiszta léggel;
A bölcső és koporsó szent nekem;
Látom kinyilva fenn a kék eget,
S minden sugár, mely onnan száll alá,
Lelkembe írja föl e szót — *szabadság*,
Ennek nevében élek, értte meghalok.»

Körülbelől így beszél Rolandné elejétől végig. Nem csoda, ha e közérzelmektől áthatott nő teljesen feloszlik az abstrakciókban és szép, de élettelen szólamaival tragikai részvétet kelteni nem tud. A darab másik főalakja *Danton*, a ki a cselszövő szerepét játsza. Históriai hűség nélkül nincs egészen, de a jellemfestés következetessége nem állott mellette születésekor. A darab első felében egy elszánt erős lelkű, terveiben szilárd forradalmi hőst látunk; a darab második felében egy gyönge ijedezőt, a kit lelkiismerete annyira furdal, hogy képes volna gyermekként nyöszörögni. *Buzot*, a szerelmes, rokonszenves alak, mint minden lyrai szerelmes, de álomként mosódik el. *Roland*, a férj, egész végig passiv marad s a cselekvény folyamát se nem lassítja, se nem sietteti. Robespierre és Marat, a kik egy sereg históriai szereplő közt szintén megjelennek, sulyt

nem igen kapnak; a szinész, ha esetleg e darab valahol szinpadra kerülne, csak annyit tehetne, hogy korhű maszkban és ruházatban játszhatná egyiket vagy másikat.

Tragikai benyomást Szász Gerő *Rolandné*-jából nem merítünk. De azt készséggel elismerjük, hogy a darab nyelvezete — ha ez *külön* tárgyalható volna — tanúskodik szerző költői inspirációja mellett. —*i*.

HIADOR SZINMŰVEI.

(*Nagy Sándor*, történeti tragoedia, 5 felvonásban. *A koszoru*, történeti vígjáték, 3 felvonásban.)

Kegyelettel viseltetünk Jámbor Pálnak érdemei iránt. Negyedszázadot meghaladó irodalmi működésével szerezte azokat. Mitsem von le tiszteletünkből, hogy nem sorozhatjuk őt jelesebb színműíróink közé. Ismertetői tisztünk azonban megköveteli véleményünk őszinte nyilvánítását; színműveivel, melyeket, részben átdolgozva, most ad ki egy gyüjteményben, foglalkoznunk kell.

Szűk terünk azt is csak félig engedi meg, hogy most kifejezett véleményünket nehány megjegyzéssel indokolni törekedjünk. Hibákat, a legkirívóbb hibákat kell fölsorolnunk, és sajnálatunkra mellőznünk az előnyöket, melyek szintén latba vethetők volnának. Az olvasó jó indulata enyhítse a túlsötét színeket.

A legelőször szembetűnő hibák közt az idegen tárgyak választása, részben a kor rovására írandó, melyben e színművek keletkeztek. Szerző divatnak hódolt, melyet általánosan megrónak most, követtek ezelőtt.

Nagy Sándort színpadra léptetni és tragikus hős gyanánt akarni feltüntetni: ez már a szerző hibája volt, mely nagyon megboszulta magát. Drámai tárgyalásra egészen alkalmatlan tárgyat választott, Prokrustes ágyba kényszeríté a nagy hódító és nagy politikus alakját, s hogy beleférjen, mindazt leszabdalta róla: a mi őt nagygyá és Sándorrá teszi. Talán meggyőzhet erről egy futólagos pillantás a tragoedia tartalmára.

Nagy Sándornak egy jelentéktelen szerelmi kalandját s egy menthetetlen zsarnoki tettét tárgyalja a darab. Sándor meglátja Roxanát: rögtön felajánlja neki kezét és trónját. A nő örömmel fogadja mindkettőt; pillanattal előbb rabszolganő volt Harpalus kezei közt, kit gyűlöl. Ez a Harpalus a tragoedia obligát cselszövője, ki Sándor trónjára törekszik. Álorcásan jóslatot mond Sándornak, hogy Jupiter fia, s hogy barátját, Clytust meg fogja ölni. Sándor babonás félelemmel hisz neki, Clytust eltávolítja, de később összekerül vele,

s látva, hogy ez Roxanát csodálja, őt pedig nem akarja az Isten fiát megillető hódolattal illetni, leszúrja. Nagy lelki furdalásokat kap, melyek megölik.

Van-e valami köze annak, aki ily tetteket követ el, a történelem Nagy Sándorához? Bizonyára nem sok, alig több a puszta névrokonságnál. A Jámbor Nagy Sándora egészen köznapi alak. Azzal, hogy a jóslatot elhiszi, s az ellen nem tud akaraterőt szegezni, báb lesz Harpalus kezében, játékszere egy olyan alaknak, kit szerző is haszontalan embernek akar rajzolni. Mindjárt a tragœdia kezdetén lemond arról, hogy tragikus hős lehessen. Egyszersmind hiszékenységével határtalanúl kisebbnek mutatja magát az igazi Nagy Sándornál, ki politikából teszi magát hivőnek, ki az Isten fia címet azért veszi föl, hogy a tömeg előtt tekintélye növekedjék, s ki azt alig tekinti egyébnek, jegyzőkönyvileg megállapított címezésnél, melyet a perzsa uralkodók előtte is általánosan használtak.

Szembeszökő anachronizmus van a szerelmi viszonyban, melyet Jámbor Nagy Sándor és Roxana között fest. Sándor hypersentimentalis érzelmekkel viseltetik kedvese iránt; csak azóta érez koronát fején, mióta a rabnő övé lett, s haldokolva őt kívánja utódaúl. Ki ne tudná, mi volt a nő társadalmi állása Görögország hanyatlása idején, ki előtt ne tünnék föl itt a korfestés teljes hiánya? Ez különben ott is mutatkozik, hol szerző a Clytus megöletését akarja tragikus vétkűl feltüntetni, hogy előidézhesse a tragikus bukást. A történelem Nagy Sándora Clytus leszúrásával csak annyit mutatott meg, hogy romlottsága nem volt kisebb erényeinél. Tettét csupán a bor mámora mentheti. Jámbor Pál címalakjának e gonosz tettét erősen igyekszik szépíteni, de hasztalanul. A féltékenység nem viheti e tett elkövetésére; Clytus mindössze egyszer találkozik Roxanával, s akkori magaviseletéből a legelvakultabb Othello sem magyarázhat ki puszta udvariasságnál egyebet. Trónját józanul nem féltheti tőle: épen az ő érdekében hódit meg egy tartományt. Ha azért öli meg, mert Roxana egyszer megnézte, mert udvaroncai tisztesség-tudásból egyszer megéljenezték a diadalmasan visszatérő hadvezért, s mert az rabszolga módra nem akar a porban csúszni előtte, akkor csupán magát mutatja gőgösen elvakult zsarnoknak, közönséges gonosztevőnek. Ha pedig barátját megölve, a Harpalus gyanusító suttogásaira hallgatott, akkor botorságával hivja ki a gúnyt, vagy megvetést. Tragoediánk Nagy Sándorának e tettét ha indokolni akarjuk, végre is csak nem normalis állapotának tudhatjuk be, mert itt is lakomán követi el, a hol folyik a bor, szerzőnk szerint a »nektár«. Nem hiszszük, hogy ez kedvére volna a szerzőnek, a ki tragikus hőst akar.

A jellemzetesség hiánya és erőltetés, mely az egész darabon megérzik, különösen e gyilkolás előzményeiben nyilatkozik feltünőleg. Két nagy hősnek kellene egymással szemben állani, s csak két gyermeket látunk dacoskodni. Főkép Sándor sülyed duzzogó gyermekké; bár Clytus is az, mert okosabb létére nem enged. Harpalus gúnyosan kacag a háttérben. Van rá elég oka.

Barátja megölése után még érthetetlenebb s igen siralmas alak lesz Nagy Sándorból. Rögtön, a tett elkövetése után, megtudja, hogy Harpalus volt mindennek okozója. Érthető, sőt megkövetelhető volna, hogy leszúrja az árulót. De nem teszi. Harpalus nyugodtan távozik, hogy lázonghasson ura ellen. A Sándor táborában is többször megfordul. Nem lesz semmi baja. Végre is csak a legutolsó jelenetben gyilkolja meg Parmenio. De azelőtt alkalma van az intrikusnak Roxana egy leleplezésre váró szobrát a megölt Clytust ábrázolóval kicserélni. Nagy Sándort a szobor látása végkép lesujtja, bele hal menthetetlenül.

A két utolsó felvonás a leggyöngébb része a darabnak. Cselekvény nincs benne semmi. Sándort kínozza az önvád: jajgat és érzeleg. Egészen felolvad a sentimentalismusban, melyből hasztalan igyekszik felrázni környezete. A nagy hősből csak rémlátó, pulya, beteg ember maradt. Vergődése ellenszenvet költ és úntat. Mesterkélten előidézett halála a valószinüség utolsó foszlányát is lerántja a darabról. E két felvonásra csak a szerzőnek van szüksége, hogy senzitiv kedélyét beleönthesse a Sándor szavallataiba.

Sándor Roxanát ajánlja utódául vezéreinek. Pedig nincs oka rá. Roxana nem szépen viseli magát kedvese és férje irányában. Ő kezdettől tudja a Harpalus fondorkodását. Egy szava elég lenne, hogy fölfedezze a jóslattal űzött csalárdságot. Nem teszi még a végzetes percben sem, mikor a Sándor kardja már megvillan Clytus feje fölött, s azzal a Harpalus cinkosává szegődik. Igaz, hogy ez titoktartási esküt csikart ki tőle, de az esküszegés itt ezer okkal volna indokolva. Arra is csak a szerzőnek van szüksége, hogy Roxana megtartsa esküjét, mert különben a tragoedia mindjárt a kezdetén véget érne.

A többi mellékalakról nincs mit mondanunk. Csak környezet az, mely elmaradhatna a nélkül, hogy a szindarab kárát vallaná. Egynek sem adott activ szerepet a költő; állonganak s a szót szaporítják. Hanem egyet közülök bizonyára nem tűrt volna maga körül a történelem Nagy Sándora. Az obligát lantost értjük, ki válogatott rigmusokkal üldözi a jeles fejedelmet. Különben igaza van. Olyan gyönge Nagy Sándor nem érdemel más verseket.

Ennyiből is meggyőződhetik az olvasó, hogy véleményünk e tragœdia értékéről nem lehet a legkedvezőbb. Első tekintetre valószinűnek látszott előttünk, hogy Nagy Sándornak kicsiny lesz a szinpad, mint az volt egykor Macedonia. Jámbort a hős költőisége csábította el, s nem vetett számot azzal, hogy a nagy hódítók ritkán azok a szinpadon is. Többnyire kiszorulnak a lámpák elől: szinfalak mögött, felvonásközökben kénytelenek leigázni egy-egy várost, tartományt, országot vagy világrészt. A szinpadon csak elbeszélésekkel vethetünk rájuk egy kis pót-nymbust. A jelen esetben is érezhető szerzőnek e törekvése, mely azonban nem vezethet célra. Sándora sokkal kisebbnek mutatja magát előttünk, hogy elbeszélt nagy tetteit a hizelkedők hamis magasztalásainál, hánytorgatott nagy terveit hősködésnél egyébnek tarthatnók. Szerző azt sem vette figyelembe, hogy Sándornál, ki minden egyéb lehet, csak tragikus hős nem, a legjobb esetben is föl kell áldoznia a történelmi igazságot, hogy megmentse a tragikai valószinűséget.

Szerző vígjátékában, a *Koszoru*-ban, sem volt szerencsésebb a tárgyválasztás körül. Előbb nagy képet akart apró keretbe illeszteni, itt egy picinek szab nagyot. Három felvonásban tárgyal egy jelentéktelen kulissza-ármányt, melyet Contat kisasszony sző a nagy Talma ellen. A tárgy ügyesen feldolgozva, talán betölthetett volna egy rövidke felvonást, de a kis vígjáték iránt akkor is csak az esetben viseltethetnék érdeklődéssel a magyar közönség, ha a darab franciából lenne fordítva. Nem tudjuk megmagyarázni magunknak, mi indíthatta a szerzőt arra, hogy Franciaországba s az I. Napoleon korába nyuljon át oly tárgyért, melynél nemcsak érdekesebbet, hanem mulattatóbbat is százával találhatott volna.

A darabon meglátszik, hogy nem a hívatás, hanem az utánzás terméke. Szerző egészen az egykor divatban volt francia ármány-vígjátékok mintájára készítette művét: úgyszólva magyar nyelven akart francia vígjátékot írni. De épen ennek előnyeivel nem bír a darab. Sem komikus helyzetek, sem ügyes szövevény nem élénkítik azt. Azonban van egy előnye mintái fölött: nem frivol, mint azok rendszerint.

Az aránytalanságon kívül, mely a darab alakja és anyagja közt mutatkozik, nagy hibája az is, hogy meséje nem kikerekített egész. A kezdetét és végét a szerző önkénye szabja meg, nem a tárgy természete. Az egész bonyodalom csak annyi, hogy Contat kisasszony neheztel Talmára, mert ez nem akarja őt szeretni s azért nejei felbujtogatásával s egy koszoruba rejtett mérges gúnyverssel akar rajta boszút állani. A mód, a mivel az első célra törekszik, csak arra

vall, hogy nem született ügyes intrikusnak. Tervével, mely sokkal mesterkéltebb, hogysem sikerülhessen, a legjobb esetben sem érne el semmit. A tévedés az első szavakra kiderülne. Azzal pedig, hogy erről már az első felvonásban lemond, s az idézett koszoruhoz fordul. a darab egységét vágja ketté. Ezt különben a harmadik felvonásban a Kemble apotheosisa is megcsorbítja. A három rész közt csak az képez valami laza kapcsot, hogy részben ugyanazon alakok szerepelnek bennük.

Nem vígjátékba tartozó elem a darabban Talma elvált nejének szerepeltetése. A férjnek, ha újra házasodott, nincs helye elvált neje közelében. Az ellentét kibékíthetetlen közöttük, minden találkozásnál félszeg helyzetbe kell természetszerüleg jutniok. Azt pedig, hogy az elvált nőt az újjal barátság köthesse össze, csak a sentimentalizmus találhatja valószinűnek.

A darab dialogjáról különben el kell ismernünk, hogy sok helyütt eleven, néhol szellemes. Ezért a *Koszoru*-nak több hatást merünk igérni, ha olvassák, mint ha előadnák.

Karlovszky Endre.

A MURÁNYI VÉNUS A MAGYAR KÖLTÉSZETBEN cím alatt 121 lapra terjedő irodalmi tanulmány jelent meg dr. *Kárpáti* Károlytól Sopronban. A sok buzgalommal és szeretettel írt könyv nem annyira beható fejtegetése, mint inkább részletező ismertetése ama műveknek, melyek a III. Ferdinand alatt vívott véres harcok egyik epizódját: Széchy Máriának, Murány védőjének és Wesselényi Ferencnek, az ostromló vitéznek szerelmi történetét, választották tárgyokul. Kárpáti Károly Gyöngyösi bőbeszédű, de lyrai szépségekben gazdag költeményén kezdve, egész napjainkig sorra veszi mindazon elbeszélő költeményeket, drámákat és verseket, melyek az ismeretes murányi esemény vagy annak hatása alatt keletkeztek. A tárgy mindenesetre igen hálás s az írónak érdekes összehasonlításokra nyujthat alkalmat; Kárpáti Károly azonban nem tudott kellőleg belemélyedni s fejtegetései csak itt-ott emelkednek felül az egyszerű ismertetésnek színvonalán. A költőt legtöbbnyire saját szavaival magyarázza s egy mértéket használ mindeniknél, a helyett, hogy behatolna az egyes írók szellemébe s lélektani okokból igyekeznék kimagyarázni az eltéréseket. Ez az oka aztán, hogy magasabb szempontokkal e tanulmányban nem találkozunk és szerző észrevételei többnyire általánosságokban vesznek el. Tagadhatatlan, hogy sokszor igazat mond, helyes megjegyzéseket tesz, de ezek mindig csak egyes részletekre vonatkoznak, míg az egész költői műről csak igen ritkán tud nyuj-

tani élénk, találó képet. Nála nem a tanulmány, hanem az az érzék és tapintat hiányzik, melyet különös adományképen bírnak az igazi kritikusok, mint a költők a phantáziát és alkotóképességet. Művét, melyen elismerésre méltó gonddal dolgozott, haszonnal és élvezettel forgathatja az ifjuság, de e tárgyra vonatkozólag utolsó szónak nem tekintheti a kritika, mely ma már magasabb szempontokat keres.

Újabb kiadványok. A *Magyar regénycsarnok*-ból, Aigner Lajos új vállalatából, ez ideig három füzet jelent meg. E füzetekben *Jókai* Mór *Asszonyt kisér, istent kisért* humoros regényének s *Kazár* Emil hosszabb elbeszélésének: *A semmi, ha valamivé lett* első fejezeteit kapja az olvasó. Minden egyes füzet ára 30 kr. Az évi előfizetés 7 frt 50 kr. — *V. Fintha* Dénes *Csengery Antal szerepe a magyar irodalom történelmében* cím alatt egy íves röpiratot bocsátott közre. Már magának a műnek szűk kerete lehetetlenné teszi, hogy szerző alaposan és kimerítőleg szólhasson tárgyához. — *Göhring* Tófor és *Jóssa* Menyhért *Tornászati vezérfonal*-at adtak ki Sopronban tanítók, tanítójelöltek és tornászok számára. Ára 1 frt. — Megjelentek továbbá: *Az okszerű és hasznos bortermelés kézikönyve.* A zalamegyei gazdasági egyesület által 500 arany frankkal díjazott pályamű. Írta *Árvay* István. Ára 50 kr. — *Magyartalanságok betürendben.* Írta *Führer* Ignác. Második bővített kiadás. Kapható ifj. Nagel Ottónál. Ára 40 kr. — *Statisztikai tabellák* a föld minden országáról. Pozsony, 1880. Kiadja: Stampfel Károly.

Szerelem könyve címmel titokzatos munka jelent meg közelebb. A címtáblán kabalistikus jegyek, szerző neve helyén rejtélyes monogram, a kötetben száz soi disant költemény. Szerencsétlenségre e versek épen csak arra valók, hogy lehűtsék netalán feltámadt kíváncsiságunkat a szerző személye iránt. A nagy ismeretlen, ha arra számított, hogy költeményeiből fogjuk felismerni őt, mint körmeiből az oroszlánt, nem csalódott. Minden egyes verse elárulja, hogy szerző egyike ama poetáknak, kik örökre névtelenek maradnak, ha százszor kiírják is nevüket. A kötet ügyetlenül verselt rímes prózát tartalmaz. Legjobb szolgálatot akkor teszünk a szerzőnek s az olvasónak, ha hallgatunk róla.

Őszi napsugarak. Költemények, írta *Kmethy* István. Szerző az irodalom idősebb munkásai s azon meghívottak sorába tartozik, kik választottaknak hiszik magukat. Önérzete nagy. «Tudom» írja az *Őszi napsugarak* előszavában, «hogy mindenikben (a költemények kö-

zül) van egy-egy valódi érzés, egy-egy költői igazság és szépség. Mi csak azért sem osztozhatunk a költő e meggyőződésében, hogy teljes készséggel aláírhassuk az előszó egy másik mondását, azt: hogy e költemények nem fognak országszerte feltűnést okozni. Ebben egészen egyetértünk szerzővel, de sajnálatunkra épen azért, mert ama jó tulajdonságokat nem találjuk verseiben, melyeket ő hisz bennük rejleni. A kötetben mi csak némi technikai előnyöket: könnyed verselést, változatos formák használását s több meglehetős, mint rosz rímet bírtunk fölfedezni. Aránylag legjobban sikerültek a szerzőnek a tréfás és gúnyoros versek. S efajta van legkevesebb a kötetben.

